Міністерство освіти і науки України
Інститут педагогіки НАПН України
Інститут філософії НАН України
Інститут історії України НАН України
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

УКРАЇНА
в гуманітарних і соціально-економічних вимірах

МАТЕРІАЛИ
ІІ Всеукраїнської наукової конференції

24-25 березня 2017 р.

Частина І

Міністерство освіти і науки України
Інститут педагогіки НАПН України
Інститут філософії НАН України
Інститут історії України НАН України
Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України
Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова
Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

УКРАЇНА
в гуманітарних і соціально-економічних вимірах

МАТЕРІАЛИ
ІІ Всеукраїнської наукової конференції

24-25 березня 2017 р.

Частина І

Дніпро
2017

УДК 303
ББК 63.3
У 45

Редакційна колегія:

Токовенко Олександр Сергійович, д.філос.н., проф., декан факультету суспільних наук і міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Сергєєв Вячеслав Сергійович, д.політ.н., доц., завідувач кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Горбатенко Володимир Павлович, д.політ.н., проф., заступник директора Інституту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України
Касьянов Георгій Володимирович, д.і.н., проф., зав. відділу новітньої історії та політики Інституту історії України НАН України
Пометун Олена Іванівна, д. пед. н., проф. член-кореспондент НАПН України, головний науковий співробітник відділу суспільствознавчої освіти Інституту педагогіки НАПН України.
Хамітов Назіп Віленович, д.філос.н., проф., провідний науковий співробітник відділу філософської антропології Інституту філософії ім. Г.С. Сковороди НАН України
Крилова Світлана Анатоліївна, д.філос.н., проф., завідувач кафедри філософської антропології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
Окороков Віктор Броніславович, д.філос.н., проф., завідувач кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара
Висоцький Олександр Юрійович, д.політ.н., проф., професор кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Кривошеїн Віталій Володимирович, д.політ.н., проф., завідувач кафедри соціології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Третяк Олексій Анатолійович, д.політ.н., доц., завідувач кафедри політології Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Вершина Вікторія Анатоліївна, к.філос.н., доц., доцент кафедри філософії, заступник декана факультету суспільних наук і міжнародних відносин з наукової роботи Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Грушецький Богдан Павлович, к.політ.н., доцент кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.

У 45 Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах. Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції. 24-25 березня 2017 р., м.Дніпро. Частина I. / Наук. ред. О.Ю.Висоцький. – Дніпро: СПД «Охотнік», 2017. – 302 с.

У збірник вміщено матеріали Другої Всеукраїнської наукової конференції «**Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах**», що присвячені осмисленню проблем сучасної Україні в соціальному, політичному, історичному, філософському, культурологічному, філологічному, правовому, економічному, педагогічному та інших дискурсах, визначенню дієвих заходів та оптимальних шляхів подолання негативних та кризових явищ у різноманітних сферах української дійсності. Рекомендовано для студентів, аспірантів і викладачів вищих навчальних закладів, науковців.

© Колектив авторів, 2017
© ДНУ ім. Олеся Гончара, 2017

СЕКЦІЯ І.
СОЦІАЛЬНІ ТА ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ. УКРАЇНА В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН

Д. В. Прошин

ПЯТЬ ДОВОДОВ В ПОЛЬЗУ ИССЛЕДОВАНИЯ СЦЕНАРИЕВ ПРЕКРАЩЕНИЯ ТЕРРОРИСТИЧЕСКОГО НАСИЛИЯ

Несмотря на продолжающуюся уже три года «антитеррористическую операцию», террологические исследования в Украине остаются в зачаточном состоянии. Научное сообщество, до 2014 г. демонстрировавшее весьма незначительный интерес к феномену террористического насилия, и на новейшем этапе остается пассивным. Так, база данных Национальной библиотеки Украины им. В. И. Вернадского показывает, что за последние три года (2014-16 гг.) по проблемам терроризма отечественными авторами не было защищено ни одной диссертации [1]. (Даже если эти данные неточны, едва ли за рамками электронной картотеки крупнейшего книгохранилища страны осталось много серьезных исследований.)

Отдельно следует подчеркнуть, что Национальный институт стратегических исследований (НИСИ), позиционируемый как ведущий украинский аналитический центр, подчиняющийся непосредственно Президенту, за это же время не подготовил ни одного полноценного материала, посвященного терроризму (не считая аналитической записки, содержащей не столько анализ, сколько описание некоторых антитеррористических мероприятий ведущих держав мира и 4 шаблонных рекомендации, сводящихся к указанию на необходимость «усиления», «пересмотра», «расширения» и т. п. [2]). В ежеквартальном издании НИСИ «Стратегічні пріоритети» в 2014-16 гг. появилась лишь одна статья, автор которой целиком сосредоточился на проблеме терроризма [6].

В отсутствие глубокого систематического интереса со стороны научного сообщества главными украинскими «исследователями» проблемы стали разного рода самопровозглашенные «эксперты», основывающие свои выводы на источниках и методах неясной природы и единолично воплощающие в себе целые «аналитические центры»; публицисты, писатели, «популярные блогеры», «активисты», раскрученные комментаторы-любители и тому подобные фигуры. В конце концов, в информационном пространстве, открытом для любого Интернет-пользователя, на тему терроризма может высказываться всякий желающий. Эта дилетантская многоголосица звучит на фоне общей политической напряженности, подогревается идеологическими симпатиями и антипатиями, подпитывается личными амбициями и попросту дает выход эмоциям участников «дискуссий». В результате проблема террористического насилия – изначально политизированная – оказывается почти безнадежно погребенной под слоем лозунгов, клише, взаимных обвинений, угроз и оскорблений.

Поэтому неудивительно, что из поля зрения полностью выпали многие первостепенные вопросы, касающиеся феномена терроризма. Один из них – вопрос о сценариях прекращениях террористического насилия. Под «сценарием» подразумевается комплексное качественное изменение политической ситуации, обусловливающее невозможность или ненадобность дальнейшего применения террористических методов.

Объективности ради нужно отметить, что данный вопрос получает сравнительно мало внимания и в зарубежной, развивающейся уже несколько десятилетий террологии (прежде всего американской и западноевропейской) [10, с. 8]. В иностранных исследованиях доминируют темы *предотвращения* террористического насилия и *противодействия* ему. На переднем плане, как правило, находятся корневые причины терроризма, его формы, разновидности группировок, прибегаю-

щих к терроризму, методы борьбы с ними. Финальный этап противоборства отодвигается на периферию и, строго говоря, расценивается не столько как самостоятельный феномен, сколько как простой факт *завершения* процессов, которые составляют содержание предшествующих этапов. Более того, даже имеющиеся в дефиците комплексные исследования финальных сценариев обнаруживают схожий изъян. Завершающая стадия противостояния, хотя и рассматриваемая в этих исследованиях значительно основательнее, остается для их авторов «концом дела», «развязкой» («the end of the affair»), как выразился американский исследователь Л. Уайнберг [11, с. 15]. Проблема терроризма словно исчерпывается формальным завершением конфликта. Ближайшая постконфликтная динамика вчерашних противников, общее развитие ситуации непосредственно по завершении вооруженного противостояния – иными словами, последствия конфликта, – оказываются за рамками рассмотрения.

Тематика отечественных исследований обнаруживает такой же крен в сторону вопросов происхождения терроризма и противодействия ему [3; 4; 7]. Но если в русле зарубежной террологии, по меньшей мере на периферии, эпизодически появляются работы, посвященные сценариям прекращения террористического насилия, то в Украине, где по сей день отсутствует систематический научный интерес к терроризму во всех его формах и на любых стадиях, подобных работ нет вовсе. Более того, сложившийся климат вообще мало способствует сбалансированному рассмотрению проблемы террористического насилия, анализу тонких деталей и нюансов – причем не только в публицистике и на открытых дискуссионных «площадках», но и отчасти в научной среде.

Между тем вопрос о сценариях прекращения террористического насилия представляет собой немалый интерес как с сугубо теоретической, так и с практической точки зрения. Далее приведены пять первоочередных доводов в пользу углубленного изучения данного вопроса.

Во-первых, без целенаправленного изучения финальных стадий конфликтов, обремененных террористическим насилием, не может быть полным понимание того, какое влияние терроризм оказывает на общество. В подавляющем большинстве случаев анализ этого влияния сосредоточивается на процессах, относящихся непосредственно к горячей фазе противостояния (баланс между мерами безопасности и правами человека; рост или снижение популярности различных политических сил; распространение тех или иных идей, моделей поведения, форм деятельности или отказ от них и пр.). Но и окончание конфликта – политическая конфигурация, складывающаяся по завершении противоборства, его социально-экономические, гуманитарные, психологические последствия – очевидным образом отражают эффект, оказываемый террористическим насилием. Более того, поскольку речь идет о *завершении* противостояния, перед исследователем оказываются в известной степени окончательные, итоговые результаты конфликта. Исследователь получает возможность рассмотреть ход конфликта (или ряда конфликтов) целиком – от предпосылок и первых всплесков насилия, минуя драматичные процессы горячей фазы, вплоть до формирования постконфликтных условий.

Во-вторых, изучение концовок противоборства с террористами (или с боевиками, сочетавшими терроризм и другие формы вооруженной борьбы) позволяет оценить деструктивный потенциал тех или иных разновидностей конфликта и, соответственно, – увереннее рассуждать о политических и силовых возможностях различных антиправительственных группировок. С общественно-политических последствий террористического насилия акцент здесь, таким образом, переносится на вопросы о природе самих незаконных вооруженных группировок, об источниках их силы и/или причинах их слабости. Нужно особо подчеркнуть, что анализ сценариев прекращения террористического насилия (прежде всего тех случаев, когда борьба завершалась успехом антиправительственных сил) дает возможность

оценить удельный вес собственно террористического компонента (методов и субъектов террористического насилия) как в ходе конфликтов, так и на стадии выстраивания постконфликтных политических конфигураций. Проведенное автором исследование завершающих стадий трех крупных конфликтов (в Палестине в 1930-40-х гг.; на Кипре в 1950-х гг. и в ЮАР в 1960-90-х гг.) показало, что рассуждения о «победах» и «успехах» террористов нуждаются в серьезной корректировке в сторону признания террористов и их методов отнюдь не решающим в числе факторов, обусловивших конечный успех антиправительственных сил [8].

В-третьих, анализ сценариев прекращения террористического насилия способствует четкому пониманию того, что такие трактовки, как «победа над террористами», «переговоры с террористами», «соглашение с террористами», «успех террористов» и т.п., весьма поверхностны и нуждаются в существенной детализации – как количественного, так и качественного характера. К примеру, в одной из своих работ автор рассмотрел ряд существенных разновидностей «победы над террористами», имеющих различные предпосылки и масштабы и, как следствие, – различные постконфликтные траектории [5].

С вышесказанным перекликается, но заслуживает отдельного упоминания то, что – в-четвертых, – изучение финальных сценариев противоборства с террористами дает возможность оценить эффективность различных подходов к террористической угрозе и/или конкретных методов борьбы с нею. Подразумевается не только чисто «техническая» результативность (достижение с помощью тех или иных методов победы над боевиками), но и цена (гуманитарная, политическая, социальная и пр.) достижения результата, а также – в случае неудачного для властей завершения конфликта – влияние использования тех или иных методов (интенсивности, последовательности их использования) на исход всего конфликта.

Наконец, в-пятых, исследование сценариев прекращения террористического насилия создает предпосылки для устранения разного рода клише, стереотипов и схем, препятствующих пониманию природы терроризма и масштабов представляемой им угрозы и, следовательно, – затрудняющих поиск и/или эффективное использование адекватных методов противодействия террористической угрозе. Наиболее отчетливо это просматривается в случае стратегических компромиссов между властями и террористами – сценария, регулярно объявляемого «недопустимым», «капитулянтским» и даже «предательским», но в действительности представляющего собой результат сложных политических маневров, предполагающего существенные уступки со стороны террористов и невозможного без применения к ним силовых методов.

Итак, изучение сценариев прекращения террористического насилия представляет собой важнейшее звено, замыкающее весь комплекс террологических исследований, обеспечивающее этим исследования необходимую эмпирическую и аналитическую перспективу. Хочется думать, что когда украинская террология в своем развитии наконец поднимется на качественно новый уровень, финальные сценарии противодействия террористическому насилию займут в ее повестке дня одно из главных мест.

Список использованных источников

1.Автореферати дисертацій – результати пошуку [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis64r_81/cgiirbis_64.exe?C21COM=S&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&S21FMT=fullwebr&S21ALL=%28%3C.%3EK%3D%D0%A2%D0%95%D0%A0%D0%9E%D0%A0%D0%98%D0%97%D0%9C%24%3C.%3E%29&FT_REQUEST=&FT_PREFIX=&Z21ID=&S21STN=1&S21REF=10&S21CNR=20. 2.»Іноземний досвід протидії тероризму: висновки для України». – Аналітична записка [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.niss.gov.ua/articles/2446/. 3.Логвиненко С. В. Антицивілізаційний зміст і антистабілізаційний сенс явища тероризму: теоретико-порівняльний аналіз: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.01 / С. В. Логвиненко; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 2011. – 16 с. 4.Марченко Ю. В. Антитерористична діяльність

*як складова національної безпеки (політологічний аналіз): Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 21.01.01 / Ю. В. Марченко; Нац. ін-т стратег. дослідж. – К., 2005. – 20 с. 5.Прошин Д. В. Перемога над терористами та її наслідки: Параметри, ризики та можливості післяпереможної стадії протидії тероризму / Д. В. Прошин // Вісник Львівського університету. Серія «Філософсько-політологічні студії». – 2016. – Випуск 8. – с. 145-153. 6.Ткач В. Ф. Сучасний тероризм: тенденції, вияви, виклики та загрози для України / В. Ф. Ткач // Стратегічні пріоритети. – 2015. – № 3. – С.12-18. 7.Целуйко М. Є. Антитерористична політика держави як фактор суспільної стабільності: Автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / М. Є. Целуйко; Дніпропетр. нац. ун-т. – Д., 2006. – 19 с. 8.Прошин Д. В. Постконфликтные траектории террористических организаций в случае победы антиправительственных сил: Предпосылки, параметры, тенденции / Д. В. Прошин // Научные ведомости Белгородского государственного университета. – Серия «История и политология». – 2015. – № 19. – Выпуск 36. – с. 183-190. **9.**Прошин Д. В. Стратегический компромисс как сценарий прекращения террористического насилия / Д. В. Прошин // Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Історія. Політологія». – 2017 (у друці). 10.Cronin A. How al-Qaeda Ends: Decline and Demise of Terrorist Groups / A. Cronin // International Security. – 2006. – Vol. 31. – № 1. – p. 7-48. 11.Weinberg L. The End of Terrorism? / L. Weinberg. – Abingdon: Routledge, 2012. – 156 p.*

С. В. Білошицький

ВИЯВЛЕННЯ СОЦІАЛЬНИХ МІКРОТЕНДЕНЦІЙ ЯК АКТУАЛЬНА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ДЕФРАГМЕНТОВАНИХ СУСПІЛЬСТВ

Українське суспільство за роки незалежності пройшло шляхом складних і суперечливих суспільно-політичних та соціально-економічних трансформацій, які певною мірою прагнули реалізувати очікування українців щодо кращого життя. Одночасно з цим відбувалася еволюція політичної та правової культури населення, яка знайшла своє відображення в революційних подіях 2004 і 2014 років та шукає нові ідейно-організаційні форми.

Сучасній Україні притаманний свій набір соціокультурних і політичних цінностей, установок, пріоритетів, очікувань, поведінкових моделей і традицій, які не тільки визначають ставлення до минулого історичного досвіду, але й формують сучасну суспільно-політичну практику, а також програмують «образ майбутнього».

Для усвідомлення соціокультурного, суспільно-політичного та соціально-економічного потенціалу українського соціуму соціологи традиційно прагнуть отримати інформацію про: ієрархії суспільних інтересів; найбільш розповсюджені уявлення про добробут і щастя; вибір між матеріальними і духовними цінностями; рівень інтернальності та екстернальності суспільства; взаємну довіру і недовіру суспільних груп одна до одної та уявлення про соціальні групи, спроможні забезпечити соціальні стандарти.

Запропонований аналіз структури інтересів українського суспільства та його основних груп відображає класичну академічну традицію розглядати переважно макросоціологічні тенденції, які лежать на поверхні і фіксуються різноманітними інструментаріями сучасної соціології. Проте слід визнати, що подібна методологія ризикує виявитися застарілою в умовах кризи традиційних ідеологій і релігій, радикального зростання розмаїття інформаційних каналів та споживацьких спокус, поширення моди на екзистенційні пошуки та сакральні практики.

Романтичні очікування, що завдяки Інтернету світ не тільки спілкуватиметься, але й згуртується навколо спільних цінностей демократії, миру і безпеки, поки не виправдовуються. Скоріше все відбувається навпаки. Соціологи відмічають тенденцію загострення ціннісної фрагментації більшості суспільств та конфліктогенності, зниження рівнів толерантності та гуманності.

Як зазначає американський соціолог М. Пенн, ідея, що життя окремої країни або всього світу визначається кількома потужними тенденціями, починає давати збій. Немає більше макросили, яка спрямовувала б хід суспільного руху. Замість цього суспільства і світ у цілому роздирає заплутаний сумбур варіантів вибору, що

акумулюється в «мікротенденціях» – невеликих, невловимих для більшості силах, що здатні захопити мізерний відсоток населення, але водночас можуть послужити серйозним фактором формування суспільства.

Логіка науковця є наступною: у даний час змінюється стиль життя, Інтернет, «балканізація» засобів зв'язку і глобальна економіка сходяться воєдино і створюють ауру нового індивідуалізму, який значно трансформує наше суспільство. Можливо, крізь призму глобалізації світ стає одноріднішим, але він населений мільярдами маленьких істот, які мають свою думку. Неважливо, наскільки несподіваними є їхні переваги. Важливо, чи зможуть вони знайти підтримку в інших людей, яким припадуть до смаку запропоновані ідеї, підходи або ритуали. У разі, коли значення тенденції досягає 1% населення, вона готова викликати до життя успішний фільм, бестселер, соціальний проект або новий політичний рух, які будуть здатні змінити усе суспільство, оскільки в сучасному інформатизованому і символічному світі сила індивідуального вибору дедалі частіше впливає на політику, релігію, індустрію розваг і навіть питання війни та миру. У сьогоднішньому масовому суспільстві потрібно, аби лише 1% населення зробив усвідомлений вибір, і виникне рух, здатний змінити світ [2, с.12-14].

Запропонований підхід поділяє й український філософ С. Дацюк, який зазначає, що феномен «Революції гідності» неможливо зрозуміти без урахування дії тих мікротенденцій, які заклали невеликі клуби, рухи, громадські організації, нові медіа, соціальні мережі, окремі інтелектуали, що здебільшого перебували поза політичним мейнстримом.

Серед них «Київський Дискусійний Клуб Дилетантів», «Foundation For Future» (FFF), «Революційний клуб», «Республіканський клуб», «Клуб Православних дискусій», міжнародна програма «Студентська республіка», ініціативна група «Першого грудня», клуб «Сковорода», блоги «Української правди», інтернет-видання «Хвиля», громадське об'єднання та партія «Воля», які безпосередньо здійснили підготовку революції, взяли в ній участь, стали на захист країни у війні та продовжують рухати революцію в умовах спротиву їй контрреволюційних сил.

Тому, на думку С. Дацюка, для дослідження витоків української революції потрібні інші підходи: мікросоціологічні (досліджувати не більшість, а активні соціальні групи), суб'єктні (бачення нових суб'єктів), іншо-технологічні (+Інтернет, +соціальні мережі), тобто потрібна інша «оптика історії» та інша «оптика соціології», що дозволяє бачити смислові соціальні рухи, а не інституційні [1].

Складність роботи з виявлення мікротенденцій та їх носіїв полягає в тому, що заміряти рівень поширення нових (перспективних, революційних) ідей соціологи могли б, якби володіли даром передбачати, які ідеї отримають перспективу і стануть по-справжньому революційними. Для того, аби заміряти діяльність нового соціального суб'єкта, слід спочатку його виявити або спрогнозувати його виникнення.

Здатність наукового та експертного середовища встановлювати ціннісні орієнтири нових, потенційно пасіонарних, груп у суспільстві сьогодні стає дуже важливим чинником прогнозування суспільно-політичного життя. Як наголошує М. Пенн: «Мистецтво виявлення тенденцій за допомогою опитувань полягає у виявленні груп, які мають загальні інтереси і бажання і які тільки почали об'єднуватися чи здатні об'єднатися за допомогою правильно обраного звернення, що узагальнює в певній формі їх потреби» [2, с.16].

Усі рухи зароджуються в невеликих групах людей, відданих ідеї, пристрасно захоплених нею. Саме тому науковцям дуже важливо звернути увагу на моделі організацій типу добровольчих військових формувань, волонтерських та ветеранських рухів, патріотичних організацій, релігійних та національно-культурних об'єднань, земляцтв, анклавів переселенців та мігрантів, галузевих профспілок, рухів опору, кримінальних угрупувань та інших форм ідейно-організаційної взаємодії, які об'єднують енергійних, креативних і пасіонарних особистостей.

В умовах системної кризи провідних типів світоглядів приховані мікротенденції

можуть стати причиною радикальних ціннісних змін в українському суспільстві, а отже, і характеру артикуляції суспільних інтересів. Виявлення цих мікротенденцій перетворюється на важливе завдання сучасної вітчизняної суспільної науки.

Список використаних джерел

1. Дацюк Сергій. За лаштунками революції-2014 [Електронний ресурс] / Сергій Дацюк // Сайт «Українська правда». – 2014. – 19 листоп. – Режим доступу: http://blogs.pravda.com.ua/authors/datsuk/546c7b1edee2d/. – Назва з титул. екрану. 2. Пенн М. Дж. Микротенденции: Маленькие изменения, приводящие к большим переменам / Марк Дж. Пенн, Кинни Э. Залеси ; пер. с англ. А. В. Савинова. – М. : АСТ : АСТ МОСКВА, 2009. – 510 с.

В. Ф. Пашковський

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

На нинішньому етапі розвитку суспільства багато конфліктів з категорії «збройних зіткнень» переходять до інформаційного простору, який стає новою ареною протиборства. Дане явище можна пов'язати, насамперед, зі зміною змісту та структури інформації, яка в даний час вважається головним продуктом постіндустріального суспільства. Найважливішим результатом формування інформаційного суспільства стало виникнення глобального інформаційного простору, в якому розгорнулася гостра боротьба за досягнення інформаційної переваги. Інформаційне суспільство сформувало нові форми конфліктів – інформаційні, з якими не стикалися в індустріальному суспільстві або хоча б не мали такої інтенсивності, не діяли так масштабне й не представляли такої загрози для безпеки громадян, суспільства та держави.

Досвід розвинених країн показує, що потужний захист від викликів інформаційних війн може бути реалізований тільки за умов ефективної та обґрунтованої стратегії інформаційної безпеки, наявності дієвої системи інформаційної безпеки та відповідних механізмів її забезпечення.

Інформаційна війна є безумовною складовою та передумовою гібридних війн. В умовах гібридних війн використовують, зазвичай, всі основні інформаційні методи та інструменти, які застосовуються в звичайних війнах. Роль інформаційної війни у складі гібридної, на нашу думку, надзвичайно важлива та ще не досліджена в повній мірі вченими, не оцінена військовими експертами тощо. Без інформаційної складової можна відхилити саму можливість появи гібридної війни.

Інформаційна війна Російської Федерації проти України на певних етапах мала свої переваги та поразки. По-перше, під час підготовчого етапу до гібридної війни інформаційні психологічно-пропагандистські заходи мали найбільший вплив на населення АР Крим, частини Луганської та Донецької областей. Це забезпечило РФ успішну анексію АР Крим, подальше розгортання гібридної війни на території Луганської та Донецької областей. Із розвитком протидії з боку України РФ почала втрачати переможні позиції у інформаційній війні. З огляду на те, що Україна не мала потужної армії, належної стратегії, не була готова до агресії з боку сусідньої держави, протидія інформаційній війні розвивалась дуже повільно, із вагомими втратами для Української сторони.

Аналіз стану протидії інформаційним загрозам в Україні показує, що на національному рівні відсутня чітка скоординована політика та стратегія щодо забезпечення інформаційної безпеки. Всі нормативно-правові акти, пов'язані із цим напрямком не пов'язані між собою, в кожному із документів визначаються різні види загроз інформаційній безпеці та напрямки їх подолання.

Тобто, однією із найважливіших проблем в сфері забезпечення інформаційної безпеки є відсутність державної інформаційної політики, яка включає наявність нормативно-правової бази та визначеного в ній організаційного механізму захис-

ту, проблема експансії зарубіжних виробників інформаційної продукції та технічного забезпечення, яка може вплинути на появу різноманітних ризиків; економічні проблеми; проблема щодо підготовки персоналу в інформаційній інфраструктурі; відсутність визначення точного кола загроз інформаційної безпеки в Україні; проблема низької культури та рівня знань користувачів інформаційних ресурсів.

На нинішньому етапі розвитку стан протидії інформаційним загрозам в Україні знаходиться в стадії формування та розвитку. Діяльність із інформаційного захисту в Україні почала формуватись безпосередньо під час російського військового вторгнення в Україну. Основну роль у забезпеченні інформаційного захисту країни відіграють активні громадяни, волонтери, політики, які захищають національні інтереси України. До заходів із протидії гібридній війні РФ проти України, які здійснюють на державному рівні можна віднести: здійснення заборони трансляції телеканалів РФ в ефірних та кабельних мережах на території України і контроль виконання цього заходу; заборону в'їзду на територію України радикально налаштованих осіб, що прямують через державний кордон та можуть брати участь в акціях антиукраїнської спрямованості; заборону в'їзду на територію України відомих осіб, які в інформаційному просторі чинять дії, що підпадають під статті Кримінального кодексу України стосовно посягань на територіальну цілісність та недоторканість України, державну безпеку країни.

Захист та протидія інформаційним війнам повинні здійснюватись виключно в межах розробленої стратегії щодо захисту від інформаційних загроз та протидії інформаційним війнам в Україні.

Ю. Ю. Руденко

ЧИННИКИ КОНСОЛІДАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Сьогодні в Україні, як ніколи, актуалізувалася проблематика консолідації українського суспільства. На нашу думку, на побутовому рівні цей термін отримав в українському соціумі виключну схвальну, позитивну оцінку, тобто консолідація це – апріорі, завжди добре і позитивно, але чи завжди це так, і консолідація є виключно конструктивною? Адже консолідація може відбуватися на деструктивних для суспільства засадах, наприклад, консолідація певного етносу чи релігійної громади на сепаратистських, ксенофобських або подібних окресленим підставах. Таким чином, ми хотіли б висвітлити чинники консолідації українського суспільства через призму їх конструктивного та деструктивного потенціалу.

Отже, термін «консолідація» визначають як центральний чинник ефективності будь-якої соціальної дії, що потребує колективного розуму чи колективної насnаги, не говорячи вже про ту чи іншу стратегічну мету, досягнення якої просто неможливе без залучення цього феномену [4, с. 100].

Виокремлюють чинники консолідації суспільства.

Серед останніх в Україні можна окреслити наступні: взаємоузгодження інтересів усіх етнічних спільнот країни, реалізація соціального змісту національною ідеї, використання консолідаційного потенціалу державної мови, спільної історичної пам'яті, національної (чи наднаціональних) релігій, загальнонаціональних героїв, демократизації державної влади, актуалізація архетипів спільної території проживання, культурних цінностей, ведення спільного господарства тощо. Зупинимося на аналізі ключових з них.

«Визначальним консолідуючим чинником поліетнічного суспільства є національна держава», - вважає український вчений Степико М.Т. [4, с. 104]. Як проголошує ст. 11 Конституції України, «держава сприяє консолідації та розвиткові української нації, її історичної свідомості, традицій і культури» [1]. Саме держава має бути гарантом єдності прав і свобод усіх громадян країни, незалежно від їхнього етнічного походження, статі, віку, віросповідання тощо, гарантом захисту їх

від будь-яких форм дискримінації та злочинності, гарантом їхньої безпеки – воєнної, екологічної, економічної, соціальної. Національна держава є гарантом справедливого (а не вибіркового) судочинства, а також гарантом реалізації головної засади політичної нації – реальної участі громадян у формуванні органів влади, гарантом розвитку громадянського суспільства.

Роль держави в етнополітичних процесах залишається основною, адже завдання держави – вироблення механізмів досягнення балансу інтересів і стабільності суспільства, – стверджує Степико М.Т. [4, с. 104] Це передусім цілеспрямована діяльність усіх суб'єктів політики (або їх представників у особі партій, рухів, еліт), спрямована на досягнення стабільності багатонаціонального суспільства. Пріоритетом Української Держави має стати і формування власне українських комунікативних структур взаємодії етносів, на основі відродження та модернізації української культури, оскільки лише ментальні структури розвиненої та цивілізованої нації можуть бути платформою для повномасштабної консолідації представників інших культур [там само]. На нашу думку, подібна точка зору має певні суперечності, з одного боку – держава – гарант вільного і рівного розвитку всіх груп, суб'єкт, що дотримує «баланс у суспільстві»; з іншого – «пріоритетом Української Держави» є формування «власне українських комунікативних структур взаємодії етносів, на основі відродження та модернізації української культури». В наведеній позиції все ж таки наявні елементи «етатистської» свідомості, а саме: чому саме держава визначає громадянам, з чим, чи з ким ідентифікуватися? Не заперечуючи самоцінності і вартості держави, насмілимося стверджувати, що вона (держава) не повинна, принаймні, бути вище за людину. Ще видатний український вчений Драгоманов М. наполягав на самоцінності людини перед державою, вважаючи не самим значним питанням навіть визначення форми останньої, але значним питанням – рівень обслуговування нею інтересів суспільства і окремого громадянина [2].

Не можна «нав'язати людям світле майбутнє» переконані всі представники лібералізму, починаючи з Джона Локка і закінчуючи українськими вченими (Драгомановим М., Франко І. тощо). Хоча, ми не абсолютизуємо жодну з ідеологій, розуміючи, що суть вони теоретичні конструкції, і лібералізм на практиці, зовсім інший феномен, ніж лібералізм в теорії. Але, на нашу думку, єдине, з чим повністю погоджуємося з лібералізмом в теорії, що рухатися необхідно від людини, а не від держави і ідеї, яку суспільству під різними соусами пропонують «етатистські» ідеології. Хоча б, принаймні, це повинен бути зустрічний процес…

На нашу думку, коли ми визначаємо державу як основний чинник консолідаційних процесів, ми залишаємося у «поставторитарній риториці», але під іншими гаслами – відроження нації, держави, культури тощо. А де ж тут місце людини, де її бажання та інтереси, а, уявимо, вона не бажає ідентифікуватися не з однією групою в суспільстві? Вважаємо, що це питання ще чекає на відповідь…

Консолідаційний потенціал суспільства визначальним чином залежить від змісту й засобів реалізації української національної ідеї, яка визначається як поняття, де осмислюються матеріальні й духовні реалії способу буття української нації, - стверджує Степико М.Т. [4, с. 106].

Важко не погодитися, але і національна ідея може нести потенціал деструктивності, бо як відомо, національну ідею свідомо формує переважно політична еліта, тобто знов, у якомусь сенсі, держава. У якій же площині шукати консенсус між політичною елітою та загалом суспільства? На нашу думку, глибоке обґрунтування феномену національної ідеї можна знайти у монографії колективу авторів Інституту держави і права ім. Корецького В.М. НАН України – українські вчені зауважують, що необхідно розділяти поняття «національна ідея» і «національна мрія». Остання формується соціумом, а не політичною елітою і може суттєво відрізнятися від її бачень [3, с. 250-256]. Тобто, необхідна збалансованість наповнення цих двох понять і взаємна повага суб'єктів, що формують зміст понять «національна ідея» та «національна мрія». В такому разі ми зможемо говорити про

конструктивний консолідаційний потенціал національної ідеї.

«Визначальним чинником консолідації нації є державна мова. Держава без своєї мови втрачає істотні ознаки суверенітету – культурного, інформаційного та цивілізаційного. За умов глобалізації всі розвинені держави не тільки всіма засобами захищають свій мовний авторитет, але й докладають чималих зусиль для розповсюдження впливу своєї мови на інші регіони. Проте загальнонаціональну, об'єднавчу роль мови спілкування визначають лише 14,7 % опитаних громадян України. А зважаючи на те, що вже 67,5 % громадян України, за результатами останнього перепису населення, визнали українську мову рідною, а 29,6 % громадян визначили як рідну мову російську, становлення державної мови в Україні триває і має значні проблеми. Тому актуальність проблеми консолідаційного потенціалу мови найбільш характерна для української нації в тому сенсі, у якому її слід розуміти як націю політичну» [4, с. 118]. На нашу думку, все ж таки є певним перебільшенням, що мова, зокрема, державна є визначальним чинником консолідації. Розуміючи, що наше твердження може викликати неоднозначні тлумачення у такій трактовці, спробуємо обґрунтувати, що саме ми маємо на увазі, стверджуючі подібне. Мова, виступаючі в певні моменти історії самостійним гравцем у соціумі і політикумі, все ж таки частіше віддзеркалює процеси, які відбуваються у етнополітичній площині: суперечності (ціннісні, економічні, соціальні тощо) між різними етносами, ресурси реалізації мовного потенціалу державної мови та інших мов (економічні, владні тощо), в кінцевому рахунку заглиблені психологічні комплекси певних етнічних спільнот, що «вимагають сатисфакції». Тобто мова має як консолідаційний так і деконсолідаційний потенціал, але, безумовно, вона є індикатором етнополітичних відносин. Або так - «консолідаційні можливості мови досить різнопланові та багатосторонні. Цей потенціал мови, за концепцією французького філософа Фуко М., реалізується в тому, що, по-перше, будь-який акт мовлення є актом здійснення влади, нав'язування волі, домінування (чи навпаки, актом опору). По-друге, як вважає Фуко М., будь-який мовний дискурс, закорінений у наявних владних стосунках, прямим і непрямим чином їх відбиває та підтримує (або навпаки, руйнує), спираючись на відповідні суспільні інституції. Можливо, саме тому питання єдиної державної мови в Україні є на сьогодні ареною для політичних спекуляцій і постійних протистоянь різних політичних сил» [4, с.120].

Таким чином, можна визнати, що серед ключових чинників консолідації українського суспільства ми не виявили жодного (принаймні, у межах вище викладених), який би мав виключно позитивне навантаження, але, разом з тим, з впевненістю можна стверджувати, що без їх залучення позитивний інтегративний потенціал українського суспільства не може бути вповні реалізований.

Список використаних джерел

1.Конституція України // Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 30. 2.Драгоманов М.П. Вибране / М.П. Драгоманов. – К.: Либідь, 1991. – 688 с. 3.Етнос, нація, держава. Україна в контексті світового етнодержавницького досвіду: монографія / Під заг. ред. Ю. Римаренка. – К.: Інститут держави і права НАН України, 2000. – 516 с. 4.Степико М.Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування: монографія / М.Т. Степико. – К.: НІСД, 2011. – 336 с.

Р. М. Ключник

ЕВФЕМІЗМИ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ: ПРОБЛЕМИ ТИПОЛОГІЇ ТА ПЕРЕКЛАДУ З АНГЛІЙСЬКОЇ НА УКРАЇНСЬКУ

Політичний дискурс є середовищем змістового наповнення публічної сфери. Саме тому між публічною сферою і політичним дискурсом вибудовуються відносини форми її змісту. Можна погодитись з А. Барановим, який визначає політичний дискурс як «сукупність дискурсивних практик, що формують конкретну тематику політичної комунікації» [1, с. 245-246].

Важливу роль у політичному дискурсі відіграють евфемізми, під якими хорватська дослідниця М. Кіш розуміє слова, фрази і вирази, які використовуються у спілкуванні за потреби уникнути слів, які не підходять у конкретній ситуації, тому що вони є неприємними або табуйованими [2, с.124-125].

Варто звернути увагу на класифікацію евфемізмів Х. Роусона. Він виокремлює дві великі групи евфемізмів [3]:

1. Позитивні – ті, що мають на меті примноження та перебільшення властивостей предмету, поряд з цим предмет евфемізації облагорожується і стає більш значимим. До таких евфемізмів можна віднести назви професій та занять, слова, які висловлюють особисту повагу (не обов'язково реальну), інституційні та географічні евфемізми. У якості прикладу можна взяти речення *«The first-ever strike by flight attendants in Taiwan has ended after two days of stoppage that saw almost 200 flights cancelled»*. Перший в історії страйк стюардів у Тайвані закінчився після дводенної перерви у роботі, що призвело до скасування майже 200 рейсів. У даному реченні автори свідомо замінюють слова *steward* та *stewardess* гендерно нейтральним словом *flight attendant*, що запобігає дискримінації та вербально «підвищує» престиж професії стюарда.

2. Негативні евфемізми, навпаки, створені для того, щоб применшити властивості об'єкту евфемізації, для захисту читача (слухача) від найменування предметів, які він не хоче сприймати. Дуже часто такі евфемізми пов'язані зі смертю або хворобами. Так, фразу *«Shimon Peres, former Israeli President, passes away»* можна перекласти: «Шимон Перес, колишній ізраїльський президент, пішов з життя». При перекладі на українську ми використовуємо заміну теперішнього часу *passes away* на минулий «пішов з життя». В англійському варіанті замість *dies* використовується евфемізм *passes away,* відтак, українською ми використовуємо аналоговий переклад.

Можна звернутись до класифікації Л. Артюшкіної [4], яка пропонує п'ять типів евфемізмів:

1. Морально-етичні евфемізми, які покликані привести наше мовлення у відповідність до існуючих моральних норм. Так, речення «*A university police officer fatally shot the suspect within about a minute of the attack»* ми перекладемо як *«Поліція університету застрелила підозрюваного приблизно через хвилину після нападу»*. З метою дотримання морально-етичних норм, замість *terrorist* вживається слово *suspect,* яке ми дослівно перекладаємо «злочинець».

2. Найдавніші перейменування, які виникли ще до формування сучасних нам англійської та інших мов і покликані замінити табуйовані слова і вирази. Передусім це стосується понять, пов'язаних зі смертю, закінченням існування (не обов'язково людини). Англійську газетну фразу «*Sands are running out* for Lebanon's ecosystem» можна перекласти як «Екосистема Лівану знаходиться у вкрай тяжкому стані». Оскільки дослівний переклад є неможливим, ми використовуємо описовий переклад фразеологізму.

3. Евфемізми престижу, мета яких – згладити соціальну дискримінацію, усунути можливу напругу між учасниками соціальних взаємодій. «*One of the ways it can be done is by raising an army of sanitation workers»* можна перекласти наступним чином: «Один зі шляхів, яким це може бути зроблено, - збільшення чисельності прибиральників сміття». У даному реченні замість *garbage collector* автори вживають евфемізм *sanitation workers,* щоб уникнути слова «сміття» у назві професії. При перекладі ми використовуємо заміну.

4. Евфемізми етикету, що використовуються з метою ввічливості. Фразу Д. Трампа «*I love the poorly educated»* можна перекласти «*Я* люблю людей, що не обтяжені надмірними знаннями». У даному випадку ми перекладаємо фразу *the poorly educated словом* «людей, що не обтяжені надмірними знаннями», використовуючи заміну.

5. Ідеологічні евфемізми – слова і вирази, що покликані створити та / або підтримати існуючий політичний світогляд, ставлення до певних суб'єктів або подій світу політики. «*Myanmar says nine police killed by insurgents on Bangladesh border*». Переклад: «М`янма заявляє, що дев'ять поліцейських убиті *інсургентами* на кордоні з Бангладеш». У даному випадку замість слова *terrorists* чи *rebels* використано менш поширене слово *insurgents*, що має на меті запобігання виникненню негативного ставлення до об'єкту мовлення.

Зосереджуючись на власне політичних евфемізмах, варто звернутися до класифікації, запропонованої Л. Шафігулліною [5]:

1. Спрямовані на подолання дискримінації за ознакою кольору шкіри, статі, фізичних особливостей, матеріального статку тощо. «*Support for disabled people has for too long been an easy cut to make.*». Перекласти це речення можна, використавши заміну: «Підтримка для людей з обмеженими можливостями досить тривалий час була тим, що неможливо було здійснити».

2. Спрямовані на маскування військової або злочинної діяльності. *«East Africa Standby Force are ready for emergency peace operation»*. Ця фраза може перекладатися «Східноафриканські резервні сили готові до екстренної миротворчої операції». Як бачимо, у даному реченні військова операція називається терміном «миротворча операція» (*peace operation)* з метою маскування справжніх цілей і засобів операції.

3. Ті, що використовуються для позначення органів влади та їх функціонування у зовнішній та внутрішній політиці. *«China's Foreign Ministry has expressed concern after Yemen's armed Houthi movement and its political allies formed a new government*». «Міністерство зовнішніх справ Китаю висловило занепокоєння після того, як йеменський озброєний рух Хуті та його політичні союзники сформували новий уряд».

Підводячи підсумок, слід підкреслити, що будь-яка класифікація мовних феноменів, уживаних у політичному дискурсі, є достатньо умовною. Існує чимала кількість евфемізмів, які досить важко типологізувати, і які можуть (з певними умовностями) бути віднесені до кількох типів у рамках однієї класифікації.

Список використаних джерел

1. Баранов А.Н. Введение в прикладную лингвистику: Учеб. пособие / А.Н. Баранов. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 360 с. 2. Kiš M. Euphemisms and Military Terminology [Text] / M. Kiš // Hieronymus. – 2014. – № 1. – P. 123-137. 3. Rowson H.A. Dictionary of Euphemisms and other Doubletalk [Text] / H.A. Rouson. – New York: Castle Books, 2002. – 463 p. 4. Артюшкина, Л.В. Семантический аспект эвфемистической лексики в современном английском языке: автореф. дисс. ... канд. филол. наук / Л.В. Артюшкина. – М.: Моск. пед. гос. ун-т., 2001. – 17 с. 5. Шафигуллина Л.Ш. Политические эвфемизмы в средствах массовой информации [Текст] / Л.Ш. Шафигуллина // Филологические науки. Вопросы теории и практики. – 2016. – № 7. – Ч. 3. – С. 170-173.

М. П. Гетьманчук

НАЦІОНАЛЬНА ІДЕНТИЧНІСТЬ ТА ЇЇ МІСЦЕ В УКРАЇНСЬКОМУ ІДЕНТИФІКАЦІЙНОМУ ПРОСТОРІ

Відомий британський дослідник Е. Сміт, визначаючи зміст поняття «нація», звертає увагу на те, що це складна конструкція з багатьох взаємопов'язаних компонентів – етнічних, культурних, територіальних, економічних, політико-юридичних [5, с. 24]. Національна ідея – це також складний структурат. Вона складається із багатьох взаємопов'язаних і взаємозумовлених елементів: 1) національної ідентичності; 2) національного покликання; 3) національного ідеалу; 4) національних інтересів; 5) національних цінностей та пріоритетів; 6) механізмів реалізації національних інтересів (національної держави, національної стратегії, національної безпеки). Таким чином, національна ідея – це осмислена форма сприйняття глибинної сутності свого народу, яка виражає його духовну першооснову, мету, сенс та фундаментальні принципи існування, що пронизують все

національне буття та зумовлюють суспільний розвиток [8]. Її характер визначається менталітетом народу, рівнем розвитку його духовної і матеріальної культури, статусом на міжнародній арені, завданнями конкретної історичної епохи. Основна функція національної ідеї полягає в тому, що вона виступає важливим чинником націотворення та націогенези.

Центральним елементом у структурі національної ідеї є національна ідентичність. Термін ідентичність з англійської перекладається як тотожність, справжність. Під ним розуміють сукупність специфічних рис і характеристик особи та соціальної групи, які виділяють певну особу або соціальну групу з кола інших людей чи груп і є для окремої особи підставою для віднесення себе до цієї групи [1, с. 81]. Залежно від характеру соціально групових зв'язків ідентичність буває етнічною, класовою, соціальною, релігійною, професійною, культурною тощо. Взаємодіючи між собою, вони створюють «ієрархію ідентичностей», в якій кожна з них посідає своє місце [2, с. 142]. Сформована ідентичність – це ототожнення люди з певною соціальною групою, внутрішнє прийняття в духовному світі особистості системи цінностей, ідеалів, норм, зразків поведінки відповідної спільноти. Завдяки їй формується внутрішня система ставлення людини до самої себе і світу, система самоконтролю і самовизначення [7, с.112-113].

Національна ідентичність – це сукупність ідей , поглядів та уявлень щодо інтересів своєї нації, засобів і шляхів забезпечення цих інтересів. Вона характеризується почуттям належності й відданості людини певній нації. Сутність цього поняття – складне переплетення вроджених і набутих рис, міфологізованих уявлень і реальних образів. Національна ідентичність базується на певній системі рис – расових, культурних, психологічних (антропологічний тип, мова, релігійні вірування, традиційна обрядовість, звичаї). Слід зазначити, що основою національної ідентичності є усвідомлений, раціональний вибір, який на свідомості, політичній волі, громадянстві, політичній культурі виявляється у членів різних етнічних спільнот як співгромадян єдиної держави.

Національна ідентичність має інтегративну якість, яка містить етнонаціональні та загальногромадянські риси. Е.Сміт характерними рисами національної ідентичності називає: 1) історичну територію, або рідний край; 2) спільні міфи та історичну пам'ять; 3) спільну масову, громадянську культуру; 4) єдині юридичні права та обов'язки для всіх членів; 5) спільну економіку з можливістю пересування у межах національних територій [1,с.24; 5,с.146-148]. Необхідно підкреслити, що специфіка національної ідентичності як елемента національної ідеї полягає в тому, що через неї етнос піднімається до розуміння свого становища і призначення у світі, своїх спільних інтересів й ідеалів, необхідності спільної боротьби за їх здійснення, усвідомлення національно-державної спільності та державного суверенітету.

Розглядаючи теоретико-методологічні аспекти особливостей формування національної ідентичності, потрібно звернути увагу на поняття «етнічна ідентифікація». Етнічна ідентифікація – це ототожнення людьми один одного і самих себе з певною етнічною спільнотою, що дає їм змогу засвоювати визначальні стереотипи поведінки. Якщо говорити про українську етнічну ідентичність, то її нині деякі дослідники характеризують як явище, де на рівні титульного етносу можна спостерігати феномен так званої подвійної ідентичності – загальноукраїнську та регіональну: «східняки», «західняки», місцеву «галичани», «буковинці», «поліщуки» тощо [3]. Подвійність характерна також для представників змішаних шлюбів, діти яких успадковують елементи етнічної ідентичності своїх батьків. Слід зауважити, що за умов трансформації українського суспільства може виникнути дисбаланс і протиріччя між етнічною і національною ідентичностями, а це призводить до відчуття соціального дискомфорту, вибору між двома ідентичностями. Саме ці розбіжності між цими ідентичностями породжують сепаратистські настрої, призводять до загострення міжетнічних протиріч і конфліктів.

Національна ідентичність визначає явище національної свідомості індивідуума. Це поняття є інтегрованим і охоплює систему наступних компонентів: 1) усвідомлення особливостей національної культури своєї нації (самоназви, походження й історичного минулого тощо); 2) усвідомлення психологічних особливостей своєї нації (національного характеру, темпераменту, моральних переконань тощо); 3) усвідомлення тотожності зі своєю нацією, що передбачає національну ідентичність особистості (існують три типи ідентичності : націоцентрична, поліетнічна, транснаціональна); 4) усвідомлення власних психологічних особливостей (однією з таких властивостей є національна гідність); 5) усвідомлення себе суб'єктом своєї національної спільноти (визначиності). Умовою формування національної визначиності є опанування людиною системи національних цінностей: абсолютних цінностей – віри, любові, чесності, справедливості тощо; національних цінностей – історичної пам'яті, української ідеї, любов до рідної культури, мови, пошани до національних символів, самопожертви в боротьбі за свободу нації тощо; 6) соціально-моральна самооцінка національного, що є свого роду самостановленням на основі переживань, які виникають у процесі генезису національної самосвідомості та різних етапах її становлення.

Можна стверджувати й те, що в сучасних умовах спостерігається тенденція до відродження та експансії етнічної ідентичності, яка охоплює сферу мовної поведінки, культурних цінностей, традиційних вірувань. При цьому етнічні ідентичності можуть відігравати як конструктивну, так деструктивну роль. Деструктивна функція етнічної ідентичності пов'язується з такими явищами як етноцентризм, агресивний етніцизм, ксенофобія. Саме внаслідок агресивного етніцизму з'явилося таке поняття, як «етнічні чистки» [4,с.224–225]. Тому для української нації, яка відроджує своє етнічне коріння важливо зберегти рівновагу між повагою і гордістю за своє етнічне походження з почуттям належності до однієї спільноти – української нації, ідентитами для якої є одвічні цінності – державність, мова, культура.

Список використаних джерел

1.Майборода О. Ідентичність // Мала енциклопедія етнодержавознавства. – К.: Довіра; Ґенеза, 1996. – 942 с. 2. Малий етнополітичний словник. – К.: МАУП, 2005. – 288 с. 3. Обушний М.І. Етнос і нація: проблема ідентичності. – К.: Укр. центр духовної культури, 1998. – 203 с. 4. Політологічний словник / За ред.. М.Головатого та О.Антонюка. – К.: МАУП, 2005. – 792 с. 5. Сміт Е. Національна ідентичність. – К.: Основи, 1994. – 224 с. 6. Сміт Е. Нації та націоналізм у глобальну епоху / Пер. з анг. – К.: Ніка-Центр, 2006. – 320 с. 7. Угрин Л. Проблема ідентичності України в контексті європейської інтеграції //Україна і Центральна Європа: проблеми та перспективи інтеграції: Матер. міжнар. конф. (Львів, 22-24.04.1999 р.). – Львів: ЦПД, 1999. – 110 с. 8. Фартушний А. Українська національна ідея як підстава державотворення. – Львів: Вид-во НУ «Львівська політехніка», 2000. – 307 с.

О. А. Корнієвський, О. М. Розумний

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПОЛІВАРІАНТНОСТІ ПОЛІТИКИ ПАМ'ЯТІ

В українській мові слово «політика» – омонім. Тобто, це слово, яке однаково звучить та пишеться, але має різні значення. Тому різницю між політикою як процесом боротьби за владу (politics) і політикою як адмініструванням певної галузі (policy) можна встановити лише з контексту. Та й то, як показує практика, не завжди.

Звісно, у полісемантичності слова «політика» є вагомі підстави. Творці державної політики при її розробці, як правило, не в останню чергу керуються бажанням утриматись при владі, а тим, хто хоче владу здобути – необхідно запропонувати привабливу візію державної політики аби перемогти на виборах. Та все ж політична наука намагається долати цю багатозначність заради більшої чіткості висловлювань щодо проявів політичного. Наприклад, усталений термін «публічна політика» є калькою з англійської (public policy), його не вживають на позначення

публічних дебатів під час проведення політичних мітингів чи ток-шоу. Так само економічна, соціальна, екологічна політика – це policy, але в жодному разі не politics [2, с. 249]. Тож цілком логічно постає питання: як же бути з політикою пам'яті? Адже в англійській мові вживається як memory policy, так і memory politics (або politics of memory).

Ужкраїнські вчені-політологи під політикою пам'яті розуміють «різноманітні суспільні практики і норми, пов'язані з регулюванням колективної/історичної пам'яті». Тобто політику пам'яті вони ототожнюють з memory policy. І справді, більшу частину статті відповідного спрямування в українській «Політичній енциклопедії» присвячено меморіальному законодавству різних держав. Однак, далі йдеться про випадки типової memory politics, які ніяк не диференціюються з цього масиву (наприклад, пропагування політиками певної версії історії задля здобуття слави патріота або інспіровані витоки архівної інформації з метою дискредитації певного політика) [4, с. 570-571]. А тим часом максимальне розділення politics і policy є однією з ключових методологічних вимог при аналізі публічної політики [2, с. 249]. Відсутність такого розмежування несе в собі небезпеку повного підпорядкування процесу вироблення публічної політики процесам політичної боротьби. Або ж навпаки, вироблений проект публічної політики не враховуватиме суспільних і політичних обставин й залишиться мертвонародженим прожектом без шансів на реалізацію. В рамках розв'язання цієї проблеми важливо визначити, як співвідносяться між собою спекулятивна і конструктивна політика пам'яті. Крім очевидних негативної і позитивної конотацій (які насправді не варто абсолютизувати), ці поняття набувають значно глибшого аналітичного сенсу.

Спекулятивна політика пам'яті являє собою будь-яке використання історичної пам'яті (колективних уявлень, стереотипів, міфів про минуле) в політичних цілях, апелювання до історії з політичних мотивів. Спекулянт – людина, що з вигодою для себе перепродує товар, а не виробляє новий. Так само актор спекулятивної політики пам'яті використовує існуючі особливості історичної пам'яті суспільства для здобуття політичних дивідендів. Такий підхід дає швидкий і потужний ефект, адже все, що потрібно – це перенести історичні стереотипи на сучасність. Безліч національних, ідеологічних, релігійних, генетичних та інших зв'язків сучасного з минулим полегшують цю справу. Саме спекулятивна політика пам'яті знайшла своє широке застосування в політичній технології. Коли потрібно виграти виборчу кампанію або когось дискредитувати, й немає часу працювати над зміною колективних уявлень, простішже використати вже готові практики. Наприклад, під час президентської кампанії в Польщі 2005 року опонентами Дональда Туска, який програв вибори, було використано той факт, що його дід був добровольцем вермахту [3,с.76]. За рік до того під час президентських перегонів в Україні політтехнологи намагалися створити імідж «українського нациста» майбутньому Президенту України, В. Ющенку. У наступні десять років спекулятивна політика пам'яті стала одним із ключових трендів українського політичного життя. До неї вдавалися члени Партії Регіонів, Компартії України, ВО «Свобода» та багатьох інших організацій як проросійського, так і патріотичного спрямування [5]. Своєрідним проявом спекулятивної політики пам'яті можна назвати використання радянського історичного наративу російською пропагандою при описі резонансних подій в Україні: Революції Гідності, російської гібридної війни проти України тощо.

Конструктивна політика пам'яті – це формування суспільних уявлень про історичне минуле, їх підтримання або модифікація. Цей термін виводиться від дієслова «конструювати». Втім, більш очевидне розуміння цього терміну теж має сенс, адже саме виважена конструктивна політика пам'яті є найкоротшим шляхом до дієвого подолання історичних травм і ворожнечі, позбавлення деструктивної спекулятивної політики пам'яті необхідного для її реалізації підґрунтя. Велике європейське примирення (зокрема франко-німецьке, польсько-німецьке), переосмислення імперського минулого громадянами Великої Британії та її колишніх ко-

лоній, примирення Півдня і Півночі у Сполучених Штатах Америки – успішні приклади конструктивної політики пам'яті, коли суспільство не пливе за течією історичних стереотипів, а переосмислює їх у пошуках впровадження в сучасних умовах більш прийнятної та корисної моделі історичної пам'яті. Однак із не меншим успіхом може відбуватись конструювання «історичного ворога» та «історичних кривд», і прикладів цьому більш ніж достатньо.

Звісно, розрізнення двох типів політики пам'яті дуже умовне, а цілковите їх розмежування – неможливе. Деякий елемент спекуляції і конструювання присутній у кожному акті політики пам'яті. Адже конструктивна політика пам'яті зазвичай також здійснюється з певною практичною (політично значимою, навіть благородною) метою, зокрема для того, щоб унеможливити політичні спекуляції довкола історичного минулого. З іншого боку, активована в умовах політичного протистояння пам'ять неодмінно вбирає в себе поточний контекст й зазнає змін під його впливом. Кожен раз, коли спогад викликається з пам'яті, відбувається його повторне запам'ятовування. За такої ситуації початкове враження збагачується новими нюансами, коригується, фокусується на тих чи інших аспектах [1].

Отже, «чисті» прояви як спекулятивної, так і конструктивної політики пам'яті проблематично змоделювати навіть на теоретичному рівні. Й годі шукати у реальному житті ці політичні практики поза їхнього найтіснішого співвідношення. Однак, при історико-політологічному аналізі конкретної політики пам'яті кожен її акт за доцільне було б розкласти на спекулятивну та конструктивну складові цієї політики.

Список використаних джерел

1. Вельцер Х. История, память и современность прошлого. Память как арена политической борьбы / Харальд Вельцер [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://magazines.russ.ru/nz/2005/2/vel3.html. 2. Дем'янчук О. Державна політика і державне управління: політологічні аспекти : Монографія / Олександр Дем'янчук. – К.: Факт, 2008. – 272 с. 3. Мінк Ж. Геополітика, примирення та ігри з минулим: на шляху до нової пояснювальної парадигми колективної пам'яті / Жорж Мінк // Україна модерна (Пам`ять як поле змагань). Ч. 15 (4). – К., 2009. – С. 63-77. 4. Політична енциклопедія. Редкол.: Ю. Левевець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. – К.: Парламентське вид-во, 2012. – 808 с. 5. Розумний О. Деконсолідуючі стратегії інструменталізації історії як виклик національній політиці пам'яті / Олексій Розумний // Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України. – К., 2015. – Вип. 5-6 (79-80). – С. 339-349.

П. М. Гетьманчук

ОСОБЛИВОСТІ ПОЗАЧЕРГОВИХ ПРЕЗИДЕНТСЬКИХ ВИБОРІВ В УКРАЇНІ 2014 РОКУ: РЕГІОНАЛЬНИЙ ВИМІР

Проведення позачергових президентських виборів 2014 року було викликане політичною кризою, революцією й військовими діями, які розпочала Росія проти України, захопивши Крим, погрожуючи вторгненням російських військ на материкову частину країни і готуючись до реалізації операції «Новоросія» за допомогою проросійських екстремістів та представників Партії регіонів у південно-східних областях України. Це були другі, після виборів 1994 р., позачергові президентські вибори в Україні. Вони проводилися у відповідності до постанови Верховної Ради України № 757-VII від 22.02.2014р. «Про призначення позачергових виборів Президента України на 25.05.2014 року», у 90-денний термін з дня прийняття Постанови, що передбачено Конституцією України [1].

У Центральній виборчій комісії було зареєстровано 23 кандидати на пост президента України, але перегони продовжив 21 претендент. Заяви претендентів на зняття своїх кандидатур можна було подавати до 2 травня 2014 р. включно. Слід зазначити, що правом зняти свої кандидатури скористалися лише 2 претенденти: О. Царьов і Н. Королевська. Переважна частина претендентів на пост президента України належала до тих політиків, які підтримували режим В. Януковича. Серед

них можна назвати таких політиків, як: заступник Генерального прокурора України Р. Кузьмін; міністр енергетики та вугільної промисловості України, член Партії регіонів Ю. Бойко; віце-прем'єр міністр, член Партії регіонів С. Тігіпко; міністр соціальної політики, член Партії регіон Н. Королевська; народний депутат України, лідер Комуністичної партії П. Симоненко; голова харківської ОДА, член Партії регіонів М. Добкін.

Частина кандидатів не була послідовними виразниками якихось політичних інтересів. До них можна зарахувати В. Рабіновича – мультимільйонера; О. Богомолець – лікаря; В. Коновалюка – підприємця, депутата ряду скликань Верховної Ради України; З. Шкіряка, підприємця, громадського і політичного діяча; М. Маломужа – позапартійного, радника голови СБУ; О. Клименка – підприємця, з 2013 р. голови Української народної партії та ін.. Окрему групу кандидатів становили політики, які були прихильниками західних цінностей та євроінтеграції. Серед них можна назвати П. Порошенка, О. Тягнибока – ВО «Свобода»; О. Ляшка – Радикальна партія України; Д. Яроша – ПП «Правий сектор»; Ю. Тимошенко – ВО «Батьківщина»; В. Куйбіда – Народний Рух України.

Особливістю позачергових виборів президента України було те, що єдиного кандидата від демократичних сил висунути не вдалося. Разом з тим дві політичні сили дійшли консенсусу: В. Кличко – ПП «Удар» заявив 29.03.2014 р. про відмову балотуватися на пост президента України за ради кандидата від демократичних сил П. Порошенка [2]. За підсумками першого туру виборів П. Порошенко отримав 54,7% голосів виборців [3].

Характерними рисами президентських виборів стало те, що вони не проводилися на тимчасово окупованій території Криму. Не участь у голосуванні більшості виборців Криму, а також великої частини виборців Луганської та Донецької областей суттєво вплинуло на результати виборів: 1) покращило сукупний результат демократично налаштованих кандидатів; 2) послабило позиції П. Порошенка як Президента усіх українських громадян. Варто зазначити й те, що голосування за кандидатуру П. Порошенка було рівномірним на всій території України, а у південно-східних областях за нього проголосувало не менше третини виборців. Тому немає нічого дивного, що П. Порошенко виборов перше місце за кількістю поданих голосів [1].

На позачергових виборах президента П. Порошенко отримав перемогу практично у всіх областях України. Виняток може становити лише виборчий округ № 178 у Харківській області, в якому М. Добкін випередив П. Порошенка із результатом 33,73% проти 27,18%. Однак член Партії регіонів М. Добкін в цілому ледве отримав 3,03% голосів виборців. Вибори не відбулися у 12 виборчих округах, які знаходилися в окупованому Криму та Севастополі. Мали місце зриви виборів у Донецькій та Луганській областях: 1) у Донецькій області вибори не відбулися у 14 із 22 виборчих округів; 2) у Луганській області в 10 із 12 виборчих округів.

Масова електоральна підтримка П.Порошенка мала місце на Заході України, Вінницькій та Київській областях. Слід зазначити, що за кандидатуру П. Порошенка в основному голосували жителі міст, а за Ю. Тимошенко виборці у сільській місцевості України. Повну втрату підтримки в центральних областях та незначну підтримку на Півдні та Сході України зазнав П. Симоненко. Його результат становив – 1,51% голосів всіх виборців. Особливою несподіванкою став результат лідера Радикальної партії О. Ляшка – 8,32%, який виборов третє місце. Найбільшою підтримкою виборців він заручився у Волинській – 14,55%, Рівненській – 13,24%, Чернігівській – 16,59%. Майже не мали підтримки на виборах представники правих сил: 1) лідер Партії ВО «Свобода» О. Тягнибок отримав 1,16% голосів виборців; 2) лідер «Правого сектору» Д. Ярош – 0,7% голосів виборців [4,с.316-317].

Позачергові президентські вибори 2014 р. засвідчили, що П. Порошенку вдалося у першому турі перемогти у всіх областях України, без врахування окупованих територій Луганської та Донецької областей. Раніше у грудні 1991 року це

зміг зробити лише Л. Кравчук, який у виборах на посаду Президента набрав у першому турі 61,6% голосів виборців України. Більш ніж у двічі у порівнянні із першим туром на виборах 2010 р. втратили свої голоси Ю. Тимошенко (з 25,05% до 12,82%), Ю. Тігіпко (з 13,06% до 5,23%). У цей же час А. Гриценко збільшив рівень своєї підтримки у 4 рази (з 1,2% до 5,48%).

Практика проведення президентських виборів засвідчила й те, що українські виборці не довіряють старим політичним силам і прагнуть підтримати нові обличчя в політиці. Не випадково 70% голосів виборців отримали представники політичних сил, які вперше брали участь у виборах. Наприклад, рівень підтримки кандидата від Партії регіонів М. Добкіна у порівнянні із результатами виборів 2012 р. зменшився у 10 разів (з 30% до 3,03%). Кандидати-прихильники європейської інтеграції мали значну перевагу над представниками проросійських політичних сил. Так, П. Порошенко, Ю. Тимошенко, А. Гриценко, які виступали за вступ України до Європейського Союзу і НАТО разом отримали біля 75% голосів виборців України, а шість проросійських кандидатів тільки 8%. У своїй переважній більшості виборці України не підтримали як націоналістичних гасел О. Тягнибока, так і радикальних Д. Яроша (вони разом отримали 1,86% голосів виборців). Вперше за 20 років існування незалежної Української держави позачергові президентські вибори 2014 р. засвідчили безумовний факт, територіальний розподіл результатів виборів практично усунув межу між центром, заходом з одного боку та півднем, сходом з іншого. Разом з тим, як на нашу думку, підсумки голосування на позачергових президентських виборах ще не можна розглядати як результат подолання соціально-політичного розмежування між східною та західною частинами України.

Список використаних джерел

1.Вибори президента України 2014 [електронний ресурс] // Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Вибори_Президента_України_2014. 2.Колодій А. Позачергові президентські і парламентські вибори 2014 року в Україні: особливості та наслідки [електронний ресурс]: Режим доступу: https://political-studies.com/?p=1263. 3.Офіційний сайт Центральної Виборчої Комісії [електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.cvk.gov.ua. 4.Остапець Ю.О. Електоральні процеси на Закарпатті у контексті загальнонаціональних виборів: Монографія / Юрій Остапець. – Ужгород: Поліграф центр «Ліра», 2016. – 412 с.

О. Ю. Висоцький

ТЕХНОЛОГІЇ ЛЕГІТИМАЦІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ВЛАДИ ЯК КОНЦЕПТ ПОЛІТИЧНОЇ НАУКИ

Технології легітимації політичної влади – це процеси, процедури, способи та прийоми, які стосуються легітимації влади та спрямовуються на найбільш оптимальне та ефективне досягнення суспільного визнання політичної влади в інтересах тих чи інших учасників політичного процесу. Технології легітимації політичної влади є політичними практиками, які істотно змінюють ступінь легітимності влади політичних суб'єктів, посилюючи чи послаблюючи їх соціальну підтримку, тим самим, спрощуючи чи ускладнюючи їм процес здобуття чи реалізації влади.

Виходячи з того, що, по-перше, легітимність є своєрідним нематеріальним, духовним ресурсом, використання якого полегшує процеси здобуття, утримання та реалізації влади, роблячи їх менш затратними та більш результативними; по-друге, універсальною й іманентною характеристикою будь-яких технологій виступає ефективність, технології легітимації політичної влади виступають подвійним ресурсом здобуття та реалізації влади.

З одного боку, технології легітимації політичної влади полегшують та роблять більш ефективним процес отримання легітимності політичними суб'єктами, що є носіями або претендентами на владу, з іншого боку – сама легітимність політичних суб'єктів спрощує реалізацію або здобуття ними влади. Роль технології легі-

тимації політичної влади як подвійного ресурсу здобуття та реалізації влади зумовлює їх розгляд як необхідної складової процесів боротьби за владу, її розподіл та використання. Більш досконалі технології забезпечують суб'єктам політики більш легку та стійку перемогу за владний вплив, а менш ефективні – неухильно послаблюють значущість суб'єктів у політичних процесах разом з їхніми ідеями, критеріями оцінювання наявної політичної реальності та проектами суспільно-політичних перетворень.

Досконалість технологій легітимації політичної влади означає їхню ефективність, яка може визначатись як універсальними чинниками, спільними для усіх технологій такого роду, так і контекстуальними детермінантами, що являють собою вимоги середовища, в якому здійснюються ці технології. Такими контекстуальними детермінантами є специфіка процесів здобуття, зміцнення та реалізації влади, які принципово відрізняються за своєю сутністю та умовами діяльності суб'єктів політики в залежності від їх відношення до влади, а також соціокультурні та суспільно-політичні особливості розгортання технологій легітимації політичної влади. Так, у контексті здобуття влади на перше місце за важливістю виходить функція делегітимації чинної влади, у контексті зміцнення влади – функція недопущення прийнятної для більшості альтернативи правлячим силам, у контексті реалізації влади – функція забезпечення незаперечної значущості владних рішень для більшості суспільства.

Одним із універсальних моментів будь-яких технологій легітимації політичної влади є їхнє спільне функціональне призначення – легітимність влади. Оскільки легітимність є результатом взаємодії влади та суспільства, технології легітимації політичної влади спрямовуються на конструювання відносин взаємодії та співробітництва, а їх вплив на свідомість та поведінку суб'єктів соціального визнання влади обумовлений вимогою забезпечення умов щільної та довготривалої взаємодії.

Серед спільних функцій технології легітимації політичної влади найбільш важливими є, по-перше, посилення впливу чи контролю з боку суб'єктів політики над громадською думкою та політичною поведінкою більшої частини суспільства з метою забезпечення необхідного рівня легітимності для здобуття, збереження, посилення чи використання влади; по-друге, побудова міцних відносин взаємодії та співробітництва між політичними акторами та суспільними силами на довготривалій основі. В сучасних політичних умовах боротьба за легітимність влади – це боротьба за її визнання більшістю суспільства, яка репрезентує його загальну волю.

Здатність заволодіти симпатіями більшості суспільства та зберегти їх є стратегічною метою технологій легітимації політичної влади. Будь-яка політична сила лише завдяки згоді більшості (іноді, мовчазної) може ефективно володарювати. Якщо згода більшості відсутня, немає і легітимності діючої влади, а відтак – ефективність такої влади є низькою, оскільки для прийняття та реалізації політичних рішень не вистачає доброї волі як додаткового ресурсу влади та, внаслідок цього, виникає потреба застосування більшого обсягу організаційних, фінансових та інших ресурсів, спрямованих на стимулювання чи примушення виконання владних вимог і боротьбу із саботажем, прихованою та відкритою протидією, наростаючим потоком руйнівної критики, зневір'ям у позитивні перспективи перебування при владі певних політичних сил, зростанням популярності альтернативних політичних проектів і пов'язаних з ними опозиційних сил.

Легітимність влади як результат дії технології легітимації політичної влади – це переважна добровільність її прийняття суспільством як найбільш відповідної вимогам та викликам суспільно-політичної реальності. Добровільність випливає з переконання, що політична влада адекватно репрезентує суспільні інтереси та цінності в наявній суспільно-політичній ситуації, а це, у свою чергу, передбачає уяв-

ну, символічну чи дійсну співучасть у втіленні поставлених завдань і намічених планів діючої влади та розділення відповідальності з нею за всі наслідки її заходів. Інакше кажучи, легітимність діючої політичної влади має приводити до солідарності суспільства з державою, коли державні інститути сприймаються не як засоби примушення суспільства, а як засоби його об'єднання, удосконалення та подальшого звільнення від усіх форм примушення.

До основних модусів здійснення технології легітимації політичної влади належать легітимаційний та делегітимаційний модуси, які визначаються їхньою спрямованістю на, відповідно, легітимацію або делегітимацію влади. Легітимаційний та делегітимаційний модуси взаємопов'язані між собою, оскільки делегітимація правлячих осіб та структур одночасно сприяє легітимації опозиційних сил, що претендують на владу. І навпаки, укріплення легітимності правлячих сил послаблює суспільну підтримку політичних суб'єктів, що претендують на владу.

До важливих вимірів технологій легітимації політичної влади відносяться культурно-історичний, комунікативний, ціннісно-нормативний та психологічний. Переважна функціональна локалізованість технологій легітимації політичної влади у комунікативному аспекті обумовлює виділення комунікативних технологій, у ціннісно-нормативному аспекті – ціннісно-мобілізаційних, у психологічному аспекті – психологічних.

Вагомий вплив технологій легітимації політичної влади на громадську думку та політичну поведінку забезпечується завдяки культурно-історичним чинникам, які виступають найбільш значущими формами організації світогляду мас, культурно детермінованими та колективно підтриманими провідними способами тлумачення світу. До таких культурно-історичних форм – чинників формування технологій легітимації політичної влади належать міф, релігія, ідеологія та віртуальність. Вони відіграють роль ключових механізмів конструювання суспільно-політичної реальності та одночасно виступають детермінантами легітимації політичної влади. Значущість та ефективність міфу, релігії, ідеології та віртуальності як культурно обумовлених способів сприйняття політичної реальності громадськістю засновані на тому, що вони мають великий пояснювальний, емоційний та мобілізуючий потенціал щодо колективного сприйняття та поведінки.

Осмислення технологій легітимації політичної влади в культурно-історичному аспекті дозволяє виділити міфологізацію, сакралізацію, ідеологізацію та віртуалізацію як типи технологій легітимації політичної влади, ефективність яких обумовлена відповідними провідними репрезентаціями суспільно-політичної реальності на рівні масової свідомості, своєрідними культурно-історичними способами структурування сприйняття та організації досвіду. Якщо на рівні еліт ці технології виступають стратегічними засобами контролю за політичним сприйняттям та поведінкою мас, то на масовому рівні – зручними способами пояснення дійсності, організації соціально-політичного досвіду та надання нормативного характеру практичним імперативам взаємодії з політичною сферою суспільства.

Важливими аспектами здійснення та детермінантами результативності й ефективності технологій легітимації політичної влади є комунікативні, ціннісно-нормативні та психологічні. Це зумовлено тим, що комунікативні, ціннісно-нормативні та психологічні чинники найбільшою мірою визначають формування громадської думки, впливають на політичну поведінку та виступають основами регулювання суспільно-політичної взаємодії, зокрема, щодо забезпечення легітимності політичної влади.

У межах здійснення технологій легітимації політичної влади комунікація виступає як передача претензій на легітимність та їхнє підтвердження чи заперечення. Підтвердження претензій на легітимність влади політичних суб'єктів залежить від ефективності засобів комунікативного впливу, завдяки яким вони добиваються прихильного до себе політичного сприйняття громадськості. Такі засоби можна ви-

значити як комунікативні технології легітимації політичної влади. Під комунікативними технологіями технологій легітимації політичної влади розуміються будь-які ефективні способи, методи, процедури конституювання, нав'язування та перетворення інтерпретацій у громадській думці з метою легітимного досягнення, забезпечення, зміцнення чи позбавлення влади суб'єктів політики.

Головним критерієм при відборі та застосуванні технологій легітимації політичної влади у практичній політичній діяльності виступає їхня потенційна ефективність щодо досягнення наміченої мети, причому, як правило, необхідним є застосування різноманітних за природою впливу технологій, щоб за рахунок системного поєднання посилити їхній сукупний вплив завдяки емерджентності, взаємному множенню ефекту дії.

Висновки. Концептуалізація поняття технологій легітимації політичної влади дозволяє організувати та застосувати весь масив знання політичної науки у площині практичного перетворення соціально-політичної дійсності суб'єктами політичного процесу з метою як досягнення бажаного результату ефективними засобами, так і дієвого усунення негативних наслідків політичних прорахунків завдяки їх оцінці через призму технологічного підходу.

Список використаних джерел

1.Висоцький О. Ю. Влада / О. Ю. Висоцький // Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. – Т.2: Філософія права. – Х.: Право, 2017. – С. 105-109. 2.Висоцький О. Ю. Легітимація / О. Ю. Висоцький // Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. – Т.2: Філософія права. – Х.: Право, 2017. – С.398-401. 3.Висоцький О. Ю. Сутність технологій легітимації політичної влади / О. Ю. Висоцький // Гілея. Історичні науки. Філософські науки. Політичні науки : Наук. вісник : зб. наук. праць / Нац. пед. унт ім. М.П. Драгоманова, Українська АН. К. : Видво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. Вип. 56 (№ 1). С. 542549. 4.Висоцький О. Ю. Технології легітимації політичної влади: теорія та практика: монографія / О. Ю. Висоцький. – Дніпропетровськ: Пороги, 2010. – 318 с.

О. С. Кубарєва

СОЦІАЛЬНЕ ПАРТНЕРСТВО ЯК МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ СИСТЕМИ ОСВІТИ

Криза соціальної політики України, яка часто висвітлюється за останні роки, зумовлюється багатьма факторами, зокрема відсутністю тактик і стратегій дій держави у цій сфері, прогнозування соціальних результатів впровадження управлінських рішень органами державної влади. Світова практика дає право переконатись, що досягнути порозуміння у суспільстві та підняти на новий рівень ефективність роботи підприємств, установ можна лише в умовах соціальної кооперації між робітниками і роботодавцями, організаторами та виконавцями. Погодження соціально-економічних інтересів між вказаними суб'єктами, між ними і державним апаратом утворює повноцінну систему суспільних відносин, які отримали назву інституту соціального партнерства [2,с.173].

Природу, функції, особливі риси соціального партнерства розкриваються у дослідженнях Г. В. Борисова, П. Бурд'є, Є. Г. Калинкіної, О. В. Корсунова, Л. О. Луговського, О. М. Олейникової, та інш. Вивченню соціального партнерства присвячені роботи Джон-Стюарт Мілля, Жан-Жак Руссо, Роберт Оуена, Людвіг Ерхарда, Г.Байдаченко, Н.Ничкало, Л.Пуховської, Л.Луговського, С. Вершловського, П.Сорокіна, Ф. Гайнулліної.

Не дивлячись на те, що вже існує велика кількість робіт по вивченню соціального партнерства, більшість з них викладено без врахування сучасної ситуації, складних трансформацій в соціально - економічному житті країні. Тому в даній роботі буде розкрито не лише суть соціального партнерства в освіті, а і відображено проблеми, які стоять на шляху до ефективного його впровадження.

Метою статті є розкриття сутності соціального партнерства в освіті, обґрунту-

вати роль соціального партнерства, як сучасного механізму для вирішення основних соціально-економічних проблем, визначити сучасні проблеми та перспективи впровадження.

На двадцять сьомому пленарному засіданні Міжпарламентської асамблеї держав-учасників СНД, був прийнятий модельний закон про соціальне партнерство, що характеризує соціальне партнерство як взаємодію органів державної влади, об'єднань роботодавців і профспілок у визначені і впровадженні в життя узгодженої соціально – економічної політики, політики в галузі трудових відносин, а також двосторонні відносини між роботодавцями і профспілками, спрямовані на забезпечення узгодження їх інтересів в порядку, що визначається законодавством [3,с.1].

В наших умовах соціальне партнерство частіше зводиться до вирішення економічних проблем суспільства, до соціально-трудової сфери. Але все більше набирає популярності думка про те, що методи соціального партнерства можуть використовуватися не тільки у трудових відносинах, але і в тих областях, де інтереси різних груп пересікаються, наприклад в освіті.

Соціальне партнерство в системі освіти є відносно новою категорією для нашої держави. Мета його полягає у особливому типі взаємодій освітніх закладів із центральними та місцевими органами виконавчої влади, об'єднаннями роботодавців, профспілок, підприємствами різних форм власності та підпорядкування, органами служби зайнятості, іншими зацікавленими партнерами, направлений на найбільш комфортне погодження інтересів усіх суб'єктів цього процесу.

Соціальне партнерство щодо системи освіти слід розглядати так: 1) партнерство всередині системи освіти між соціальними групами цієї спільності (горизонтальні та вертикальні відносини); 2) партнерство, в яке вступають представники системи освіти, співпрацюючи з представниками інших сфер суспільного відтворення (обмін досвідом); 3) партнерство, яке ініціює систему освіти, як особливу сферу соціального життя, робить вклад у становлення громадського суспільства.

Останнє розуміння партнерства є найбільш значимим, яке дозволяє міняти, проектувати, апробувати і встановлювати нові суспільно значимі функції системи освіти [1]. Аналіз наукових праць і існуючої практики соціального партнерства дозволяє робити висновок про те, що лише в форматі продуктивної взаємодії з роботодавцями навчальний заклад має здатність реалізувати основну функцію – забезпечити ринок праці випускниками необхідної кількості та якості професійної компетенції та отримати додаткові можливості у вигляді постійного доступу до інформації про стан ринку праці, що дає змогу уточнити структуру професій і спеціальностей усіх освітньо-кваліфікаційних рівнів. Також відкривається реальна перспектива враховувати побажання роботодавців щодо змісту професійної підготовки кваліфікованих працівників шляхом сумісного опрацювання стандартів вищої освіти нового покоління, навчальних планів і програм в рамках спеціальності, з'являються реальні можливості для створення місць практики студентів у діючих сучасних реаліях, здобуваються навички діяльності з принципово новими інструментами та підходами. Через соціальне партнерство стає можливим організація постійного стажування викладачів спеціальних дисциплін в організаціях з метою ознайомлення з інноваційними практиками, формування у них окремих складових структури професійно-педагогічної компетентності, підвищуються можливості для цільової підготовки кваліфікованих працівників з урахуванням регіональної складової розвитку економіки, що підвищує можливість працевлаштування випускників [2,с.176-177].

На даний час в Україні склалися всі необхідні умови задля формування ефективної системи соціального партнерства в системі освіти, а саме: перехід до Болонської системи навчання у ВНЗ, сформований клас підприємців; розроблена правова основа для розвитку соціального партнерства; держава виступає в якості посередника у відносинах між працівниками і роботодавцями, у міжнародних співпрацях. Наприклад, соціальне партнерство та міжнародна співпраця відкрила для системи освіти можливості переймання досвіду реформування, що був нако-

пичений європейськими закладами освіти; обмін між університетами-партнерами досвідом та впровадження нових соціально-педагогічних технологій; розвиток мобільності, культурного партнерства; організація практик та стажування; введення нових дисциплін, що відповідають вимогам ринку праці [3]. Але разом з цим сьогодні система освіти в Україні переживає етап реформування. Так, розглядаються варіанти зміни фінансування навчання, підготовки фахівців відповідно до стандартів європейського рівня. В стані протиріч соціально-економічного розвитку країни, виявляються суттєві відмінності в регіональних умовах вирішення проблем суспільства. Одні території мають більш сприятливі економічні умови, кадровий потенціал для реалізації інноваційних проектів, а інші не завжди можуть забезпечити відтворення досягнутого першими. Таке становище повною мірою характеризує ситуацію і у сфері освіти [4].

Отже, сучасна модель вищої освіти має мотивувати студента на навчання, а також пропонувати йому перспективи працевлаштування. Для сучасного навчального закладу розробка програми соціального партнерства має передбачати визначення чіткої мети та напрямів партнерства. Пріоритетними є ті програми, які спрямовані на впровадження в умовах ВНЗ державних, регіональних програм, власних проектів та дозволяють вирішувати проблеми розвитку закладу, студентів, викладачів, розвиток демократизації відносин між усіма суб'єктами педагогічної взаємодії [5;с.179].

При цьому навчання має бути основане на рівноправності та справедливості. З іншої сторони, такий індивідуальний підхід вимагає відповідної гнучкості в плануванні навчальних програм, а також у визнанні додаткових навиків, в тому числі, наприклад отриманих в житті, на роботі та в інших умовах, які виходять за рамки формального навчання. Для цього передбачається створення навчальних закладів для тих, хто покинув навчання до отримання відповідних навиків, і для тих, хто бажає повернутися до навчання пізніше.

Список використаних джерел

1. Буковинська М.П. Умови і принципи функціонування в освіті соціального партнерства [Електронний ресурс] // Издательский дом Образование и наука. – 2010. – Режим доступу до ресурсу: http://www.rusnauka.com/15_APSN_2010/Economics/67941.doc.htm. 2. Кухарчук П. М. Соціальне партнерство у процесі реформування системи освіти в Україні / П. М. Кухарчук // Публічне урядування. - 2016. - № 1. - С. 171-180. 3. Маслікова І. І. Соціальне партнерство та міжнародна співпраця в системі вищої освіти на шляхах до суспільства добробуту./ І.І. Маслікова// Вісник КНУ ім. Т.Шевченка. -2012.-№.-106.- С.17. 4. Овчаренко А. О. Деякі аспекти розвитку соціального партнерства в системі професійної освіти / О.А.Овчаренко, Я.В. Подолян // Вісник Черкаського університету. -2010. –№ 176.- С.118. 5.Олефіров С. Ю. Соціальне партнерство як механізм взаємодії громадянського суспільства та влади / С. Ю. Олефіров. // Державне управління: удосконалення та розвиток. - 2013. - № 9. 6.Ящук І. П. Основи соціального партнерства в навчально-виховному закладі у творчій спадщині В. Сухомлинського / І. П. Ящук // Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Сер. : Педагогічні науки. - 2014. - № 146. - С. 176-180.

О. Б. Балацька

РОЛЬ КУЛЬТУРНО-ЦИВІЛІЗАЦІЙНОГО ЧИННИКА В РОЗПОВСЮДЖЕННІ СУЧАСНОГО ПОЛІТИЧНОГО НАСИЛЛЯ

В останні роки геополітична ситуація в світі зазнала суттєвої трансформації, що спричинило загальну дестабілізацію політичного порядку. Спостерігається стале зростання кількості насильницьких конфліктів, у тому числі вищого рівня інтенсивності. Так, якщо в 2000 році в світі було зафіксовано 144 політичних конфлікти (з яких 36 – із застосуванням насилля), то в 2016 році мали місце вже 402 політичних конфлікти (226 – з використанням насилля) [6, p. 13; 7, s. 3].

Вивчення загальної динаміки розповсюдження політичних конфліктів свідчить про те, що одним із найважливіших факторів ескалації політичного насилля в світі

є загострення культурно-цивілізаційних протиріч. Як зазначав Самуель Гантінгтон, «у світі насправді панує анархія, він рясніє міжплемінними і національними конфліктами, але конфлікти, які несуть найбільш серйозну загрозу для стабільності, – це конфлікти між державами або їхніми групами, які відносяться до різних цивілізацій» [4, с. 40]. Саме такі конфлікти є найбільш запеклими і мають тенденцію до загострення і переростання в повномасштабні війни.

Особливо гостро політичне насилля проявляється за лінією розмежування мусульманських і немусульманських суспільств або всередині мусульманських спільнот. Про це свідчить аналіз характеру сучасних політичних конфліктів вищого ступеня інтенсивності. Також одним із найважливіших факторів політичного насилля виступає діяльність радикально-екстремістських ісламістських угруповань, які виступають основним чинником дестабілізації політичної ситуації в цілому ряді країн.

Найвищий рівень політичного насилля властивий регіону Субсахарської Африки, де головними осередками нестабільності є Центральноафриканська Республіка, Нігерія, Сомалі, Судан, Південний Судан [6, p. 60 – 62]. Конфлікти в цих країнах зазвичай мають міжрелігійну, міжконфесійну або міжетнічну природу. Найбільш небезпечними країнами регіону є Нігерія і Сомалі, де надзвичайно активними є радикально-екстремістські ісламістські угруповання. Так, у Нігерії з 2003 року відбувається високоінтенсивний транскордонний конфлікт між урядом та радикальною ісламістською організацією «Боко Харам», загальна кількість жертв якої з 2009 року склала понад 20 тис. осіб [3].

Високий рівень політичного насилля спостерігається в регіонах Близького та Середнього Сходу. Так, найзапекліші конфлікти точаться в Афганістані, Сирії, Ємені та Пакистані. Ключову роль у них також грають радикальні ісламістські організації. Дані конфлікти спричиняють велику кількість жертв. Зокрема, кількість жертв конфлікту в Афганістані у 2016 році досягла рекордно високих показників – 11 418 цивільних осіб (у тому числі понад 3,5 тис. дітей), з яких 3498 було вбито і 7920 поранено [2]. Конфлікт у Сирії, в якому беруть участь численні радикальні угруповання, у тому числі найсмертоносніша терористична організація сучасності «Ісламська держава», уніс життя принаймні 400 тис. чоловік. Щонайменше 4,8 млн стали біженцями, а 6,3 млн – внутрішньо переміщеними особами [6, p. 185].

Європа, на відміну від вищезазначених регіонів, є одним із найстабільніших місць планети. Однак останнім часом тут також спостерігається суттєва дестабілізація. Так, за даними Гейдельберзького інституту з вивчення міжнародних конфліктів, у 2000 році в Європі мали місце 23 політичних конфлікти, а в 2016 році було зафіксовано вже 62 конфлікти, 21 з яких мав насильницький характер [6,p.33; 7, s.8].

На сьогодні єдиним високоінтенсивним конфліктом в Європі є конфлікт в Україні, який став першим конфліктом вищого рівня з часів російсько-грузинської війни 2008 року. За даними ООН, з квітня 2014 року до початку грудня 2016 року в ході протистояння було вбито 9758 чоловік, 22 779 отримали поранення. Щонайменше 1,5 млн чоловік стали внутрішньо переміщеними особами і принаймні один мільйон чоловік – біженцями [5, p. 54; 6, p. 50].

Одним з найважливіших факторів, що зумовлює характер конфлікту в сучасній Україні, є геополітичний, зокрема культурно-цивілізаційний чинник. У сучасній вітчизняній політологічній думці геополітичне положення України характеризується як лімітроф, тобто, за словами доктора філософських наук, професора М. І. Михальченка, «проміжний, міжцивілізаційний простір між західною і російсько-євразійською цивілізацією». При цьому вчений визначає три виміри української лімітрофності – власне геополітичний (між НАТО і Росією), економічний (між економіками Заходу і Росії), духовно-моральний (між тоталітарним минулим і невизначеним, недосформованим демократичним майбутнім) [1]. Отже, лімітрофне становище є небезпечним дестабілізуючим фактором, який впливає на розбалансування внутрішньої політичної ситуації і може сприяти зовнішній агресії.

Таким чином, важливою тенденцією сучасного світового політичного процесу є розповсюдження політичного насилля, що виражається в зростанні кількості політичних конфліктів, особливо за лініями культурно-цивілізаційних розломів, активізації екстремізму і тероризму.

Список використаних джерел

1. Михальченко М.І. Україна як нова історична реальність: запасний гравець Європи [Електронний ресурс] // Ін-т політичних і етнонаціональних дослідж. ім. І.Ф.Кураса НАН України : [сайт]. – Режим доступу : http://ipiend.gov.ua/?mid=129#_Toc45099244 (дата звернення: 07.03.2017). – Назва з екрану. 2. ООН: Понад 3,5 тисяч дітей стали жертвами конфлікту в Афганістані в 2016 році [Електронний ресурс] // DW.COM : [сайт]. – Режим доступу : http://www.dw.com/uk/оон-понад-35-тисяч-дітей-стали-жертвами-конфлікту-в-афганістані-в-2016-році/a-37424558 (дата звернення: 09.03.2017). – Назва з екрану. 3. Радикальный исламизм в Африке южнее Сахары [Электронный ресурс] // Российский совет по международным делам : [сайт]. – Режим доступа : http://russiancouncil.ru/extremism-africa (дата обращения: 09.03.2017). – Загл. с экрана. 4. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М. : ООО «Издательство АСТ», 2003. – 603 с. 5. Conflict Barometer [Electronic Resource] / Heidelberg Institute for International Conflict Research. – 2015. – No. 24. – 200 p. – Available at : http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2015.pdf (accessed 27.02.2017). – Title from the screen. 6. Conflict Barometer [Electronic Resource] / Heidelberg Institute for International Conflict Research. – 2016. – No. 25. – 206 p. – Available at : http://www.hiik.de/en/konfliktbarometer/pdf/ConflictBarometer_2016.pdf (accessed 08.03.2017). – Title from the screen. 7. Konfliktbarometer [Elektronische Ressource] / Heidelberger Institut für Internationale Konfliktforschung. – 2000. – № 9. – 31 s. – Verfügbar um : https://www.hiik.de/de/konfliktbarometer/pdf/Konfliktbarometer_2000.pdf (Zugegriffen 09.03.2017). – Titel aus dem Bildschirm.

О. Д. Балдинюк

РОЛЬ СПІЛКИ БЕЗВІРНИКІВ УКРАЇНИ В АНТИРЕЛІГІЙНІЙ ПРОПАГАНДІ (20-30-ті РОКИ XX СТОЛІТТЯ)

До революції 1917 року церква мала надзвичайно сильний вплив на соціальне та культурно-освітнє життя людей. Тому, прийшовши до влади, більшовики значну увагу приділяли боротьбі з релігійністю населення. 23 січня 1918 року Раднаркомом РСФРР був прийнятий Декрет «Про відокремлення церкви від держави та школи від церкви» [2, с. 263]. Також активно втілювався у життя декрет з аналогічною назвою, прийнятий більшовицьким урядом України в січні 1919 року.

В Конституції 1918 року (стаття 65) священнослужителі позбавлялись громадянських прав. Вони позбавлялися права отримувати продуктові картки, а їх діти мали право ходити лише в початкові класи [7, с. 228].

Починаючи з 1920-х років розпочинається активна ліквідація церковних святинь, зокрема проводиться активна кампанія зі зняття дзвонів для переплавки на кольоровий метал та вилученні церковних цінностей. Отримані за це кошти повинні були надходити до місцевого бюджету та йти на культосвітні потреби. Зокрема станом на 1922 рік у результаті конфіскації комуністи отримали цінності на суму в 4,5 млн. золотих рублів.

Як наголошує А. Зінченко, при вилученні дзвонів комсомольці «вели себе зухвало: заходили в церкву в головному уборі, курили цигарки, плювалися, вимагали ризи та вбиралися в них, у вигляді попів ставали в голові походу, направляючись до райцентру, безцільно розмахуючи хрестами та кадилами» [6].

Також піднімається питання про закриття церков та соборів та передачу їх для потреб народу: «Собори просимо перетворити на театри, музеї, дзвони переплавити на машини…» [1]. Вже на кінець 1930-х років в країні було закрито 80% сільських церков [7, с. 236].

У 1925 році була створена Спілка войовничих безвірників СРСР (СВБ СРСР), метою якої була ідейна боротьба з релігією в усіх її проявах. В Україні Спілка без-

вірників почала діяти з 21 квітня 1926 року після ухвали Оргбюро ЦК КП(б)У.

В червні 1929 року був проведений Другий Всесоюзний з'їзд Спілки безбожників на якому було затверджено наступні напрями антирелігійної роботи: 1) антирелігійна агітація та пропаганда; 2) участь у місцевому господарському житті й кампаніях; 3) практична антирелігійна робота, пов'язана з боротьбою за новий побут [4, с. 657.].

Спілка безвірників використовувала у своїй роботі найрізноманітніші методи, способи, механізми та прийоми. Зокрема, з діяльністю СВБ були пов'язані: 1) видання та поширення антирелігійної літератури; 2) «економічні» заходи; 3) антирелігійна робота в навчальних закладах, серед дітей та молоді; 4) культурно-масові заходи в справі подолання впливу релігії на духовне життя людей, на сімейний та громадський побут [3].

Спілкою проводилася активна робота по пропаганді атеїзму. Багато зусиль приділялося проведенню антиріздвяної кампанії. Саме в дні різдвяних свят активізували роботу культосвітні заклади, клуби, профорганізації. Зокрема, клуби організовували різноманітні екскурсії, розваги та культпоходи. Також для того, щоб робітники не мали можливості відмічати релігійні свята, починаючи з 1929 року, було здійснено перехід «на безперервний робочий тиждень, згідно з яким недільні вихідні, на котрі припадали церковні свята, стали буднями» [8, с. 41]. Дівчатам та хлопцям було заборонено колядувати, щедрувати та христосуватись.

Також зустрічаємо дані про те, що «на Страсну п'ятницю біологи та громадські працівники проводили «безбожні лекції», а дітей затримували у школах до 3-ї години ночі, на Паску примушували відвідувати заняття» [11, с. 126.].

Напередодні чергового свята адміністрація підприємства нагадувала працівникам про обов'язковий вихід в цей день на роботу, а в разі прогулу погрожувала «бути звільненим чи покараним матеріально». Деякі радянські свята збереглися й до нашого часу, зокрема святкування 1 травня чи 8 березня.

Також відходили у минуле ритуальні сторони укладення шлюбу, хрестин чи інших обрядів, активно справлялися так звані «червоні» весілля [10, с. 297].

При проведенні антирелігійної кампанії важливе місце відводилося розповсюдженню безбожної літератури, зокрема газет «Войовничий безвірник» (Харків, 1929 – 1933 рр.), «Войовничий безвірник» (Київ, 1929 – 1932 рр.); журналу «Безвірник» (1925-1935 рр.) та ін.

При проведенні антирелігійної масової роботи використовувалися такі форми роботи як лекції, доповіді, вікторини, антирелігійні вечори, прилюдні диспути зі священиками, концерти, спектаклі, книжкові лотереї з призами. Також за участі комсомольців відбувалося проведення «дня лісу», «дня електрифікації», «дня урожаю» та ін. [5, с. 61].

Отже, Спілка безвірників відіграла активну роль в антирелігійній боротьбі серед населення.

Список використаних джерел

1.Двадцять п'ять тисяч проти. Собори – під палаци культури, дзвони перелити на машини. Велична демонстрація трудящих Херсону за нове, не задурманене життя // Наддніпрянська правда (Херсон). – 1929. – 14 грудня. 2.Декрет Совета народных комиссаров (23 января 1918 г.) об отделении церкви от государства и школы от церкви // Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства. – № 18, 1918, стр. 263. 3.Дудка Л. О. Спілка войовничих безвірників в антирелігійній пропаганді в Україні (20-ті - 40-ві роки XX ст.) : автореф. дис ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Лариса Олексіївна Дудка . – Київ : Б.в., 2005 . – 20 с. 4.Євсєєв Т. М. «Безбожна п'ятирічка». Діяльність Спілки войовничих безвірників // Голод 1932–1933 років в Україні: Причини та наслідки / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. – К.: Наук. думка, 2003. – 888 с. 5.Журавльов М. На відбудові (1921-1925 рр.). Нариси з історії Ленінського комсомолу України / М. Журавльов – К.: Вид-во ЦК ЛКСМУ «Молодь», 1960. – 123 с. 6.Зінченко А. Доля церковних дзвонів у 20–30-х рр. в Україні / А. Зінченко // Київська старовина. – 1996.– № 6. – С. 101. 7.Конквест Р. Жнива скорботи. Радянська колективізація і голодомор / Р. Конквест (пер. з англ.). – К.: Либідь, 1993. – 275 с. 8.Мовчан Ольга. Ставлення робітників УСРР до антирелігій-

ної влади (початок 1930-х рр.) // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За заг. ред. проф. І. С. Зуляка. У двох частинах. – Тернопіль: Вид-во ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – Вип. 1. – Ч. 1. – С.37-42. 9.Пролетарську культуру протиставимо релігійній отруті // Вісті ВУЦВК, 1930 рік. – 4 січня. – стор. 8. 10.Рябченко О.Л. «Нам ніколи гратися в кохання…»: студенти радянської України 1920-х рр. / О. Л. Рябченко // Проблеми історії України: факти, судження, пошуки. – Вип.22. – К., 2013. – С. 290–303. 11.Сапицька О. М. Сільські жінки України в період підготовки та проведення суцільної колективізації (1928 – середина 1933 рр.) : дис…. канд. іст. наук : 07.00.01 / Сапицька Олена Михайлівна ; СНУ ім. В. Даля. –Луганськ, 2007. – 199 арк.

Т. О. Грачевська

УЧАСТЬ ВЕРХОВНОЇ РАДИ УКРАЇНИ У РЕАЛІЗАЦІЇ ПАРЛАМЕНТСЬКОЇ ДИПЛОМАТІЇ У ЄВРОПІ

У арсеналі зовнішньополітичної діяльності Верховної Ради України важливе місце належить парламентській дипломатії, спрямованій на інтенсифікацію та поглиблення міжпарламентського співробітництва. Саме тому наразі одним із пріоритетних напрямків зовнішньополітичної діяльності ВРУ є розвиток контактів із парламентами інших держав та міжнародними парламентськими організаціями.

Як зазначає В.Пацкан, саме участь у регіональних міжпарламентських організаціях є більш ефективною для країн-учасників, адже вони стали важливим фактором розвитку сучасних міжнародних відносин, покликаним створити нормативно-правову базу для парламентського співробітництва [5]. У контексті цієї тенденції ВРУ непересічну увагу приділяє на сучасному етапі розвитку парламентської дипломатії як у двосторонньому, так і багатосторонньому форматі на європейському просторі. Найактивніше розвиток співробітництва здійснюється з Парламентською асамблеєю Ради Європи, Парламентською асамблеєю ОБСЄ, інтенсивним є також розвиток діалогу з Європейським Парламентом.

Парламентська асамблея Ради Європи (ПАРЄ), яка була утворена у 1949 р., стала першою регіональною парламентською організацією, покликаною відображати загальноєвропейські інтереси. Українська делегація представлена як у сесійних засіданнях ПАРЄ, що відбуваються чотири рази на рік, так і її комітетах. Зараз для української делегації важливим завданням є підтримка її позиції членами ПАРЄ щодо державної цілісності України та консолідація європейської спільноти щодо засудження та протидії агресивним діям Російської Федерації на сході України. Так, у червні 2016 р. представники українського парламенту взяли участь у засіданні Комітету з юридичних питань і прав людини ПАРЄ, де відбувалися слухання, присвячені проблемі подолання порушень прав людини на українських територіях, непідконтрольних українській владі [2]. У жовтні 2016 р. ПАРЄ прийняла дві резолюції під назвами «Політичні наслідки російської агресії в Україні» та «Засоби правового захисту у випадках порушень прав людини на окупованих українських територіях, непідконтрольних українській владі», в яких вперше події на сході Україні та в Криму було названо «російською агресією», містився заклик до виведення військ Росії з території Донбасу, невизнання виборів, проведених у Криму до Державної Думи Російської Федерації. Прийняття цих резолюцій є свідченням підтримки України європейською спільнотою, отримати яку вдалося також завдяки наполегливій роботі представників української парламентської дипломатії. Прийняття цих документів головою ВРУ А.Прубієм було оцінено як «важливу дипломатичну перемогу» [1].

Українські парламентарі також представлені у Парламентській асамблеї Організації з безпеки та співробітництва в Європі, де беруть участь у роботі комітетів, пленарних засідань, парламентських конференцій та дебатів, присвячених актуальним проблемам міжнародних відносин, в тому числі питанню щодо стабілізації ситуації в Україні. У липні 2016 р. парламентською асамблеєю ОБСЄ була затверджена «Тбілі-

ська декларація», в якій представлена доволі жорстка резолюція щодо Криму, що була розроблена українськими парламентарями. У вказаній резолюції міститься заклик до держав-членів ОБСЄ утримуватися від дій, що можуть свідчити про визнання зміни статусу Автономної республіки Крим та міста Севастополя як частини України, засуджуються й репресивні дії російської влади проти Меджлісу та кримських татар, встановлення жорстких обмежень на свободу мирних зібрань, що суперечить демократичним цінностям та є виявом порушення прав та свобод громадян [3]. Безперечно, діяльність українських парламентарів на цьому міжнародному парламентському форумі відбувається у контексті вирішення ключових зовнішньополітичних завдань, які зараз стоять перед нашою державою та суспільством.

У контексті реалізації євроінтеграційних устремлінь України відбулася інтенсифікація міжпарламентського діалогу між ВРУ та Європейським парламентом. Відповідно до положень Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, був створений Парламентський комітет асоціації (ПКА), що є майданчиком для обговорення та обміну думками між українськими та європейським парламентарями. Перше засідання ПКА відбулося 24-25 лютого 2015 р. у Брюсселі, яке спільно відкрили Голова ВРУ В.Гройсман та Президент Європарламенту М.Шульц.

З метою підтримки України у надзвичайно складних умовах за ініціативою депутата від Литви П.Аустревічуса у грудні 2014 р. у Європейському парламенті було створено неформальну групу «Друзі Європейської України», що мала на меті сприяти максимальному наданню підтримки та сприянню Україні серед представників різних політичних сил, представлених в Європарламенті [4].

Не в останню чергу завдяки реалізації означених ініціатив, Європейський парламент зайняв безкомпромісну позицію щодо підтримки суверенітету та територіальної цілісності України, про що неодноразово стверджував у своїх резолюціях, наприклад, нещадно засуджуючи дії російської влади щодо тримання під вартою українських політичних в'язнів.

Міжпарламентський діалог між Верховною Радою та Європейським парламентом динамічно розвився й на найвищому рівні, свідченням чого стало здійснення взаємних візитів керівників цих установ. Наприклад, в ході візиту Президента Європейського парламенту М.Шульца в Україну у липні 2015 р. було підписано Меморандум про взаєморозуміння між ВРУ та Європейським парламентом про спільні рамки парламентської підтримки і підвищення інституціональної спроможності [4]. Наразі перед українськими парламентарями стоїть завдання продовжувати конструктивну співпрацю з Європейським парламентом в умовах тектонічних змін у світовій політиці.

В умовах, коли існує загроза для існування України як незалежної держави, реалізація парламентської дипломатії Верховною Радою першочергового спрямована на забезпечення підтримки України європейською спільнотою, що є одним із факторів збереження територіальної цілісності України та гарантування її національної безпеки.

Список використаних джерел

1.А. Парубій: резолюція ПАРЄ стала вагомим кроком у міжнародному визнанні російської агресії [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://www.unn.com.ua/uk/news/1609704-rezolyutsiya-parye-stala-vagomim-krokom-u-mizhnarodnomu-viznanni-rosiyskoyi-agresiyi-a-parubiy. *2.Звіт за результатами роботи Постійної делегації Верховної Ради України у Парламентській асамблеї Ради Європи під час Третьої частини сесії ПАРЄ 2016 року (м. Страсбург, 20-24 червня 2016 року) [Електронний ресурс]. - Режим доступу:* http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/mpz/docs/2289_zvit_20-24-06-2016.htm. *3.Парламентська асамблея ОБСЄ ухвалила «Тбіліську декларацію», частиною якої є «жорстка» резолюція щодо Криму [Електронний ресурс]. - Режим доступу:* http://ua.interfax.com.ua/news/political/354592.html. *4.Парламентський діалог [Електронний ресурс]. - Режим доступу:* http://ukraine-eu.mfa.gov.ua/ua/ukraine-eu/parliamentary. *5.Пацкан В. Міжпарламентське співробітництво Верховної Ради України та його роль у забезпеченні прав та свобод людини та громадянина [Електронний ресурс] /В.Пацкан - Режим доступу:* http://www.ndiiv.org.ua/Files2/2014_6/18.pdf.

О. В. Кульчицька

З ІСТОРІЇ НЕПОСТІЙНОГО ЧЛЕНСТВА УКРАЇНИ В РАДІ БЕЗПЕКИ ООН

Згідно Статуту ООН представники Ради Безпеки ООН наділені широкими повноваженнями у справі мирного урегулювання міжнародних конфліктів, військових сутичок між державами, припинення актів агресії і відновлення міжнародного миру. До складу Ради Безпеки входять пять постійних членів – Росія, США, Великоританія, Франція, Китай – і десять непостійних членів, обраних відповідно до принципу справедливого географічного представництва строком на два роки без права негайного переобрання [4].

Непостійне членства в Раді Безпеки ООН для будь – якої країни є надзвичайно важливою і водночас відповідальною місією. Україна, перебуваючи у складі ООН з 1945 р. отримала досвід роботи в Раді Безпеки ООН, протягом 1948-1949 рр., 1984-1985рр, 2000-2001 та 2016-2017 рр.

Вперше постпредів УРСР обрали до складу непостійних членів Ради Безпеки на ІІ сесії ГА ООН у 1947 р. А вже з 1 січня 1948 р. по 31 грудня 1949 р. українські дипломати виконували свої повноваження у цьому головному органі Організації Об'єднаних Націй.

Протягом 1946-1949 рр. на засіданнях Ради Безпеки ООН розглядали індонезійсько-голландський конфлікт, який потребував негайного вирішення. Документи свідчать, що українська дипломатія, представлена в Раді Безпеки ООН долучалась до його розв'язання.

У 1984-1985 рр. Українська РСР була вдруге обрана непостійним членом Ради Безпеки ООН. У цей час зусилля колективу Представництва УРСР в ООН спрямовувалось на забезпечення належного високого рівня роботи в цьому органі.

Наприклад, при обговоренні становища в Південній Африці Українська РСР послідовно підтримувала позицію країн, що виступали за ліквідацію апартеїду в ПАР, підтримувала прагнення Намібії на здобуття незалежності. Виступала за припинення актів агресії проти африканських народів, насамперед Анголи; підтверджували законність їх боротьби за національне визволення.

Українській дипломатії часто доводилось швидко реагувати на загострення міжнародної небезпеки, як, наприклад, у ситуації, що склалась у липні 1985 р., коли режим Преторії увів надзвичайне становище у 36 містах країни для придушення антирасистських виступів африканського населення ПАР. Тоді головою Ради Безпеки ООН була УРСР.

В результаті колегіальної роботи Рада Безпеки затвердила резолюцію, в якій члени ООН, у тому числі і представники УРСР наполягали застосувати до ПАР санкції у відповідності до розділу VII Статуту ООН. Це був приклад того, як країни з різними політичними системами проявили свою солідарність і політичну волю [6, арк.4 - 5].

Маючи значний авторитет на міжнародній арені та будучи обраною до Радбезу двічі, цей шлях Україна пройшла і втретє. За Україну, яка б виконувала обов'язки непостійного члена Ради Безпеки ООН у 2000 – 2001 рр. проголосувало 158 представників Організації Обєднаних Націй з 168 присутніх.

Представникам України в Раді Безпеки ООН вдалося сконцентрувати її зусилля на предметному розгляді найактуальніших пролем, що мали виняткову важливість для міжнародного миру та безпеки. Серед них: низка засідань щодо розгляду ситуації в Косово, Боснії, Герцоговині. Двосторонні зустрічі та різного роду консультації щодо ситуації на Близькому Сході [1, с. 5-7].

15 жовтня 2015 р. Генеральна Асамлея ООН обрала Україну непостійним членом Ради Безпеки ООН на 2016-2017 рр. вчетверте. Таке рішення підтримало 177 країн - членів ООН. Високий показник при голосувані підтвердив не тільки сту-

пінь довіри до України, як представниці європейського регіону, а й засвідчив чергове визнання міжнародною спільнотою внеску України у справу відстоювання миру і безпеки [5].

Упродовж 2016-2017 рр. увага України, як непостійного члена Ради Безпеки ООН сконцентровувалась на таких питаннях: протидія російській агресії проти територіальної цілісності та політичної незалежності України; забезпечення універсального дотримання цілей та принципів Статуту ООН; посилення миротворчого потенціалу ООН; підвищення прозорості та демократичності роботи Ради Безпеки ООН; посилення спроможностей ООН із запобігання конфліктам та посередництва; підтримання миру на Африканському континенті; боротьба з тероризмом; підтримка процесів роззброєння та нерозповсдження ЗМУ; реагування на на виклики щодо змін навколишнього середовища [2] .

Підвищенню ініціативності України сприяло її головування в Раді Безпеки ООН протягом лютого 2017 р. Серед важливих кроків, здійснених українською дипломатією, слід назвати засідання 13 лютого 2017 р., де Україна виступила ініціатором резолюції 2341 (2017) «Захист життєво важливих актів інфраструктури від терористичних нападів».

З точки зору колективної, регіональної та національної безпеки, важливим виявилось засідання 21 лютого 2017 р., під час якого відбулась відкрита дискусія щодо конфліктів в Європі, де містився заклик до їх негайного урегулювання [3,с.17-18].

Отже, історичний шлях Україна в якості непостійного члена Ради Безпеки ООН дозволяє зробити такі висновки:

По-перше, неоднаразове обрання представників української дипломатії до одного з головних органів ООН засвідчило повагу міжнародної спільноти до нашої держави, яка завжди стояла на стороні дотримання норм міжнародного права та основних положень Статуту.

По-друге, у своїй діяльності українські дипломати використовували найрізноманітніші форми : попередні консультації голови з окремими делегаціями, неофіційні багатосторонні консультації всіх членів Ради Безпеки ООН з метою узгодження різних точок зору; кулуарні бесіди, що дозволяли уточнити позиції членів Ради Безпеки ООН; участь в нарадах груп країн для прийняття проектів резолюцій, спрямованих на мирне урегулювання конфліктів та кризових ситуацій в різних регіонах світу.

По-третє, при загостренні міжнародної напруженості, важко розраховувати на прийняття узгоджених рішень Ради Безпеки ООН під час його офіційних засідань, де виголошуться принципові позиції держав. Тому, на часі пошук інструментарію, який би спонукав членів Радбезу нести моральну та юридичну відповідальність за прийняті рішення.

Список використаних джерел

1.Головування України в Раді Безпеки ООН // Редкол. А.М.Зленко. та ін. Упоряд. А. П. Бешта, Л.М.Колотілова. – К. Юрінком Інтер, 2001. – 632 с. 2.Діяльність України в Раді Безпеки ООН http://ukraineun.org/ukraine-and-unsc/our-priorities/. 3.Організація Об'єднаних націй. Рада Безпеки.7892-е засідання. Здійснення заходів, викладених в записці Голови Ради Безпеки (UN.DOC. S/2010/507). – С.17-18. 4.Статут Організації О'бєднаних Націй. – К.: Департамент громадської інформації ООН, 2008. – 67 с. 5.Україну обрали непостійним членом Радбезу ООН http://tyzhden.ua/News/148853. 6.ЦДАГО, ф.1, оп.25, спр.3024, арк. 7.

Є. О. Левитська-Доба

СУЧАСНІ ПРОБЛЕМИ УКРАЇНСЬКО-КИТАЙСЬКОЇ ВЗАЄМОДІЇ

Сьогодні, після 25 років незалежності, в Україні досі відсутня чітка стратегічна лінія щодо Китаю. В українському політичному істеблішменті та у ЗМІ превалює думка, що Китай на міжнародній арені блокується із РФ та, утримавшись при

голосуванні в СБ ООН по «кримській» та інших резолюціях по українській кризі, виступає в якості союзника держави, що запровадила агресивні дії на території нашої країни. З іншого боку, на експертному та урядовому рівні говорять про необхідність залучення китайських інвестицій до України. Яка ж насправді стратегія Пекіну щодо нашої країни?

Чи можна говорити про справжнє стратегічне партнерство?

По-перше, Україна для КНР – ключовий постачальник військово-технічної продукції. Китайсько-українські відносини мають міцне підґрунтя, яке було закладене в результаті динамічного військово-технічного співробітництва країн у 1990-ті рр. Російська Федерація, намагаючись зберегти важелі впливу на Китай, обмежувала в певній мірі продаж ліцензій на високотехнічну продукцію, таку як, наприклад, двигуни літаків. Тому Пекін шукав інші шляхи отримання «радянської спадщини». Найважливішим джерелом необхідної для Китаю продукції стала Україна. Так, наприклад, єдиний досі авіаносець військово-морських сил КНР «Ляонін», колишній «Варяг», був проданий Китаю від української сторони. До сьогодення Китай – перший партнер українського оборонно-промислового комплексу. Деякі західні ЗМІ небезпідставно відзначають, що без України не було б справжніх успіхів НВАК [3, с.252]. Тем не менш, сьогодні Україні вже важко запропонувати КНР нову продукцію, тому український напрямок зовнішньої політики КНР зараз має тенденцію до втрати колишньої актуальності.

По-друге, Пекін через надзвичайну кількість населення КНР постійно знаходиться у пошуку сільськогосподарської продукції. Україна сьогодні – один із найважливіших постачальників аграрної продукції, у деяких позиціях обійшовши навіть США [7].

По-третє, вже існує певне документальне забезпечення двосторонніх відносин. В рамках візиту колишнього Президента України до Пекіну у 2013 р. було підписано ряд договорів, центральним із яких став Договір про стратегічне співробітництво 2014-2018 рр. та Договір про дружбу та співробітництва між Україною та КНР [3, с. 251-252].

Та всі ці фактори хоча й спроможні стати фундаментом для стратегічного партнерства, та не здатні бути тотожними йому. Перший шанс на встановлення стратегічного рівня стосунків Київ втратив, як вже говорилось раніше, у 1990-ті рр. Та зараз, здається, Україна втратила й другий шанс.

Для КНР зараз ключовим проектом є «Один пояс – один шлях», який був ініційований для того, щоб поєднати Європу та Азію, а саме КНР та ЄС. Українські ЗМІ в цьому контексті знов згадали про унікальне геополітичне становище України та запевняли, що саме наша країна стане ключовою ланкою цього проекту. Паралельно розвивались ідеї диверсифікації торгових партнерів через конфлікт із Росією. Незадоволення поведінкою китайської делегації в ООН щодо України відійшло на другий план, і Піднебесна почала сприйматися як надійний і перспективний партнер. У 2015 р. активно почала підтримуватися ідея включення України до проекту «Нового Шовкового Шляху», а 15 січня 2016 р. був розпочатий шлях тестового потягу «Чорноморськ-Достик», що пов’язав український порт із китайським прикордонним містом, минаючи Росію [2]. Це було сприйнято українським урядом як підтримка України в її протистоянні з Росією та початок наповнення української економіки виручкою від торгівлі з Китаєм та китайськими інвестиціями. Минув рік, та ніякого позитивного впливу українці не відчули, натомість у січні 2017 р. перший вантажний потяг прибув із китайського міста на східному узбережжі Іу у Лондон, прямуючи територією як раз РФ, оминаючи Україну [1]. А на зустрічі Президента України та Голови КНР на початку 2017 р., П. Порошенко знов зазначив, що Україна готова прийняти участь у реалізації ініціативи Китаю «Один пояс – Один шлях» [6]. Чому ж той реальний крок, який був зроблений Києвом та Пекіном на зустріч один одному так й залишився

непоміченою та невдалою спробою налагодити відносини?

Як відзначають експерти, маршрут, що оминає Росію є дуже довгим, дорогим і, звісно, невигідним для перевізників. Потяг прямував із України до Китаю через Грузію, Азербайджан та Казахстан, включаючи при цьому паромні переправи через Чорне та Каспійське море. Ці морські перевезення та відсутність єдиного митного тарифу зробили цей маршрут у два рази дорожчим, ніж аналогічний маршрут, що прямує територією Росії. Експерти запевняють, що ціна перевезень одного сорокафунтового контейнера зі станції Достик до міста Чоп територією РФ складе $3900. При використанні Транскаспійського ж маршруту, яким прямував тестовий потяг, ціна перевезення склала $7950 [5]. Та можна ще згадати про ще дешевший морський шлях перевезень. Також, через те, що вантажопотік між Європою та Китаєм, а тим більше між Україною та Китаєм, незбалансований, і, в основному, товари прямують з КНР до України та ЄС, а не навпаки, перевезення Транскаспійським маршрутом стають вкрай не актуальними та досі маршрут майже не використовується [5].

В цьому контексті виникає питання, чому такий невигідний проект все ж таки було ініційовано та навіть розпочато його реалізацію. Для відповіді на це питання необхідно комплексне розуміння сучасних зовнішньополітичних принципів Пекіну. Китай сьогодні дотримується правил рівновіддаленості, невтручання та максимальної незалежності на міжнародній арені. У своїх стосунках із Росією Китай намагається, зберігаючи партнерський дух, поступово зменшувати залежність від Москви та шукати шляхи відступу від дружби із нею у разі, якщо Росія опиниться у повній міжнародній ізоляції, що може поставити під загрозу міжнародної ізоляції й її партнерів, чи на випадок, якщо російська зовнішня політика щодо КНР припинить бути передбачуваною. Такий альтернативний шлях транспортування китайський товарів, що не проходить територією Росії, звичайно ж відповідає інтересам Києва. Та в більшій мірі він відповідає інтересам Пекіна, який таким чином отримав новий важіль впливу на Кремль, покликаний утримати його від несприятливої для КНР політики.

Київ повинен розуміти, що вигідне геополітичне положення не є вирішенням всіх проблем України. Сьогодні Київ знов залишився осторонь глобального та надзвичайного за масштабами інвестиційного та інфраструктурного проекту, в якому Україна дійсно могла б зайняти ключові позиції. Китай зміг знайти й інші транзитні шляхи, а Україна стала ключем для реалізації інтересів інших держав.

Отже, стратегія, що будується на використанні вигідного геополітичного становища, знов зазнала фіаско. Тому необхідно створити ряд сприятливих умов для того, щоб отримати переваги від співробітництва й для себе. Найважливішою проблемою, що виступає гальмом українсько-китайських відносин, є конфлікт на Сході України. Другою вже традиційною проблемою є відсутність розвиненої інфраструктури, сприятливого інвестиційного клімату та відсутність гарантій прозорих схем при реалізації міжнародних проектів. Третьою перешкодою є непередбачуваність, нестабільність зовнішньої політики України щодо Китаю, та повна відсутність та комплексної стратегії стосовно країн Азії взагалі та її політичної спадкоємності. Політичний та економічний розвиток КНР досі зберігає деякі риси плановості, тому Пекін не стане налагоджувати відносини із державою, у чиїй зовнішньополітичній лінії він не буде впевнений. Четвертою перешкодою є відсутність явного інтересу з боку України у співробітництві з КНР. Адже сьогодні звертає увагу незадовільне кадрове забезпечення як Департаменту країн Азіатсько-Тихоокеанського регіону МЗС України, так й Посольства України в КНР. Загалом рівень двосторонніх контактів, особливо на високопосадовців, знаходиться на вкрай незадовільному рівні [5].

Зі всього вище сказаного можна зробити висновок, що, не дивлячись на деякі сплески української активності на китайському напрямку, українсько-китайська взаємодія все ж знаходиться на низькому рівні. Та вирішення ряду проблем може

перетворити нашу країну на надійного партнера, та двостороння взаємодія дійсно буде приносити переваги обидвом сторонам.

Список використаних джерел

1.Засядько Н. Экспансия на Альбион: что известно о контейнерном поезде из Китая в Лондон. // http://cfts.org.ua/articles/ekspansiya_na_albion_chto_izvestno_o_konteynernom_poezde_iz_kitaya_v_london_1165/88257/. 2.Лысенко В. Новый Шёлковый путь: перспективы для украинского бизнеса. // http://ubr.ua/market/transport/novyi-shelkovyi-put-perspektivy-dlia-ukrainskogo-biznesa-442369/. 3.Мокрецкий А. Ч. Китайский фактор в современном внешнеполитическом выборе Украины и Армении. / Китай в мировой и региональной политике. История и современность. Том XIX. – М.: ИДВ РАН, 2014. – С. 248-269. 4.Новый «Шелковый путь» в обход РФ невыгоден перевозчикам – Кава. // http://rian.com.ua/analytics/20160116/1003634205.html. 5.Пойта Ю. Украина – Китай: как сдвинуться с мёртвой точки? // http://vnews.agency/exclusive/44407-ukraina-kitay-kak-sdvinutsya-s-mertvoy-tochki.html. 6.Порошенко и Си Цзиньпин договорились о проведении в 2017 году украинско-китайской межправительственной комиссии. // http://interfax.com.ua/news/economic/396952.html. 7.Mykal O. Why Chian is interested in Ukraine. // http://thediplomat.com/2016/03/why-china-is-interested-in-ukraine/.

П. В. Міненкова

ПРИЙНЯТТЯ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ ЯК СТРУКТУРНА СКЛАДОВА ГРАНД СТРАТЕГІЇ

Кожна країна має власні політичні, економічні та безпекові інтереси, покликані забезпечити існування, розвиток та окреме місце на політичній карті світу. Однією з основних категорій аналізу позиціонування держав на світовій арені в англо-американській науці є гранд стратегія. Втім, ця категорія залишається не інструменталізованою в української політології. З цієї причини видається необхідним її дослідження, як аналітичного інструменту. На думку англо-американських стратегічних теоретиків, в складному та конкуруючому міжнародному середовищі без наявності чогось, хоча б подібного до гранд стратегії, будь-яка країна просто пливе за течією. І навпаки, наявність гранд стратегії не лише створює необхідну основу для прийняття рішень вищим керівництвом, а й слугує дороговказом з усіх ключових питань для щоденної діяльності всієї сфери забезпечення національної безпеки.

Загалом, під гранд стратегією розуміється осмислена модель узгодженої і послідовної поведінки держави на світовій арені, орієнтованої на досягнення національних цілей. Гранд стратегія передбачає постійне узгодження і вибір засобів для досягнення пріоритетних цілей в умовах постійного пристосування до невизначеності і викликів сучасного світу. Іншими словами гранд стратегія стосується ролі держави і її положення в світі [3, с. 13].

Гранд стратегія має складну та багаторівневу структуру. Формулювання гранд стратегії відбувається в результаті вибору, зробленого групою акторів та інститутів, залучених в процес прийняття рішень, які керуються національними інтересами, політичними принципами, прагматизмом, виходячи з внутрішньополітичного контексту і контексту міжнародного середовища.

Дослідження гранд стратегій акторів світової політики дозволяє зробити висновок, що процес прийняття політичних рішень є одним зі структурних елементів гранд стратегії.

Без врахування процесу прийняття політичних рішень і факторів, які на них впливають, висновки можуть не мати прогностичного потенціалу як для вироблення власної гранд стратегії, так і для оцінки логіки поведінки інших політичних акторів на світовій арені. Результатом буде низьке прикладне значення політичного аналізу.

Для розуміння того, як процес прийняття політичних рішень впливає на виро-

блення гранд стратегії можна скористатися методом дослідження, запропонованим американськими вченими Кеннетом Н. Уолтом, Мертоном А Капланом і Девідом ДЖ. Зінгером [1]. У більшості розробок цього напрямку за основу приймаються три рівні аналізу: індивідуальний, державний і системний (глобальний).

Відповідно, враховуються три рівні детермінант: 1) детермінанти першого рівня визначають гранд стратегію держави як результат діяльності ключових інститутів влади; 2) другий рівень – взаємодія держави (ключових інститутів влади) і недержавних акторів – інститутів суспільства, до яких відносяться ЗМІ, суспільна думка в цілому, наукова і аналітична спільноти, бізнес-спільнота; 3) третій рівень – вплив зовнішнього та внутрішнього середовища, міжнародних акторів (державних і недержавних) на формування гранд стратегії держави.

При цьому на першому рівні аналізу вивчаються ключові фігури державного апарату. Модель аналізу охоплює також особистісний фактор і когнітивну складову. Остання відображає те, наскільки повно проінформована особа, яка приймає рішення у сфері зовнішньої політики, і як вона сприймає процеси, які відбуваються [2,с.227–271]. Тут також важлива роль особистих радників, які безпосередньо мають вплив на сприйняття подій і формування думки ключових державних фігур.

Другий рівень аналізу безпосередньо пов’заний з неформальними каналами впливу на осіб, які приймають рішення. Можна виділити такі суб-рівні: аналітичні центри («мозкові центри», наукові інститути), ЗМІ, групи тиску/інтересів – бізнес-спільноти.

Третій рівень аналізу пов’язаний з впливом зовнішнього середовища на вироблення гранд стратегії держави: відносини з іншими країнами, спільний міжнародний порядок денний, участь в міжнародних інтеграційних об’єднаннях, організаціях і групах.

Включення процесу прийняття рішень до структури град стратегії сприятиме досягненню двох цілей. По-перше, надасть можливість проаналізувати гранд стратегії країн світу з власних позицій та зробити висновки для прогнозування їх поведінки у відповідь на зміни і виклики сучасного світу. По-друге, при створенні гранд стратегії для України включити процес прийняття рішень в її структуру.

Список використаних джерел

1.Buzan, B., & Hansen, L. The Evolution of International Security Studies. Cambridge: Cambridge University Press. 2009. 2.Laucella, M.J. A Cognitive–Psychodynamic Perspective to Understanding Secretary of State Cyrus Vance's Worldview. Presidential Studies Quarterly. 2004. 3.Layne C. The Peace of Illusions: American Grand Strategy from 1940s to the Present. Ithaca, NY and London: Cornell University Press. 2006.

В. В. Білополий

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ ЕЛІТИ В УКРАЇНІ

Роки після революції Гідності довели, що одномоментно стати іншою країною, змінити суспільство неможливо. Маючи досвід двох революцій (Помаранчева також ставила «високі та чисті» завдання), вкотре наступаємо на ті ж самі граблі – нездатність України суттєво оновити свій політичний естеблішмент. В Україні завжди існувала проблема національної політичної еліти, яка була б здатна розв'язати складні державотворчі завдання в конкретній історичній ситуації. Та де ж вона візметься? Більш того, ще і пригадати відомий вислів, що «кожен народ має той уряд, який він заслуговує». Так і виходить – який народ – така і еліта, яка еліта – такий і народ. І як же розірвати це замкнене коло?

Видатні представники української політичної думки Д. Донцов, В. Липинський пояснювали причини поразок українських національно-визвольних змагань якраз відсутністю національної політичної еліти [1]. Це твердження абсолютно справедливе, якщо брати до уваги ту обставину, що політична еліта може сформу-

ватися в умовах національної незалежної держави (яка відсутня в Україні, фактично з народження), за якої Україна останні три роки веде важку боротьбу. Також досить короткий період боротьби за українську державність і ще менш тривале існування цієї держави в історичному сенсі були недостатніми, щоб визріла повноцінна національна політична еліта. Та наші майдани, на жаль, ніяк не зможуть якісно прискорити цей процес. На це потрібен час.

Контекст формування політичної еліти в Україні передбачає включення до нього вкрай важливого чинника, яким є боротьба з корупцією. Тому головною претензією суспільства до влади є її корумпованість, що яскраво продемонструвало е-декларування. Як відомо – соромно бути багатим у бідній країні, але це не про нас. В бідній країні керівництво завжди корумповане. Політик приходить до влади, керуючись якими мотиваціями? Влада дає йому матеріальний достаток, можливість впливати на людей, популярність, яка також буде матеріалізуватися. У такій країні, як Україна, політик чесним шляхом це отримати не може. І справа не тільки в ньому одному. Адже політик не може бути один, поруч має бути команда. Ця команда, в свою чергу, може бути ще жадібнішою, ніж він (Вадим Рабінович: «Мне жаль генпрокурора Луценко: надо садить, а некого – кругом свои» [3]. Безкарність посадовців – це глибока зневага суспільства та відверте знущання над ним. Як тут не згадати висліів давньогрецького філософа Платона: «Коли до влади приходять люди бідні і спраглі до особистого благополуччя, коли вони отримують доступ до загального багатства, переймаючись, як би вхопити ласий шматок для себе, тоді не може бути й мови про добрий державний устрій, тоді влада перетворюється на предмет суперечок» [2]. Згідно з Платоном, проблема ще і в тому, що в нас до влади прийшло дуже голодне покоління політиків – ті, хто за радянських часів не від'їлися посправжньому. Вони, тепер вже і їх діти досі від'їдаються. Як відомо, діти – це святе, то і спостерігаємо родинну династичність у владі. Проблема протекції в українському суспільстві стоїть дуже гостро – кума, свата, брата ніхто не відміняв. Протекції – одна з основних форм побудови політичної, економічної, соціальної системи в сучасній Україні, запитати: за що боровся «майдан», за що гинули люди»? А діти політиків як ставали так і стають політиками у спадщину, цілі династії суддів, прокурорів, депутатів, в крайньому разі чада пристроюються на дуже «теплі» місця в держапараті або в бізнесі. Це хибна традиція нашого суспільства, хоча, як не дивно, є й позитивна сторона – це накопичення політичного досвіду, соціального капіталу, навичок управління, які потім передаються у спадок. На жаль, у спадок передаються також і корупційні технології та зв'язки. За великим розрахунком, негативом є те, що дійсно талановита молодь, яка не має протекції, обмежена у своєму соціальному просуванні. Все це призводить до того, що наше суспільство набуває тенденції до загнивання нації, оскільки при владі перебувають одні й ті самі клани, які не підживлюються новими кадрами з широких мас. Причому, така тенденція дістала своє закріплення вже протягом декількох поколінь. Правий був В. Паретто, який вважав, що забезпечення рівноваги соціальної та політичної системи потребує постійної заміни однієї еліти іншою. Він вважав, що циркуляція еліт дозволяє зрозуміти історичний рух суспільства, а революції, з точки зору Паретто – лише боротьба еліт, зміна правлячої та потенціальної еліти [4]. На жаль, українське суспільство сьогодні ще неспроможне народити якісну зміну нашій владі. Як показує наш власний революційний досвід – пологи відтерміновуються.

Особливо в нашому випадку слід зазначити, що для оновлення політичної еліти країни потрібно надавати підтримку не лише тим, хто належить до правлячої верхівки, але й талановитій молоді, яка перебуває на нижньому рівні соціальної ієрархії. Потрібно звертати увагу на обдарованих і талановитих молодих людей, які зможуть чинити опір системній корупції в Україні, яка охопила, практично без винятку, всі сфери життя суспільства, і перетворилася фактично на умови існування цього суспільства по всій його вертикалі. Достатньо пригадати десант іно-

земців-реформа-торів, міністрів, заступників, радників, які вщент програли боротьбу системі. З тим же результатом діє і вже ціла низка щойно створених антикорупційних органів.

В умовах подальшої демократизації українського суспільства у нас зберігаються шанси оновлення політичної еліти. Це процес не обмежиться лише суто заходами підготовки професійних політиків та створенням рівних умов в сфері політичної конкуренції, або впровадження такої моделі державної влади, яка буде відкрита для соціальної ротації й політичної мобільності з боку суспільства. Основою цього повинні стати справжні глибокі реформи, а не їх імітація: пріоритет права, дебюрократизація, приватизація, судова реформа, детінізація економіки, підвищення матеріального здобутку народу.

Список використаних джерел

1.Донцов Д. Історія розвитку української державної ідеї / Д. Донцов. – К.: Наукова думка, 1991. – С. 293-305; Липинський В. Листи до братів хліборобів / В. Липинський. – Відень, 1926. – С. 128-277. 2.Платон. Политика или государство. Сочинения: В 3 т. /Платон. – М.: Мысль, 1971. – Т. 3. – 650 с. 3.u-news.com.ua/39833. 4.www.elitarium.ru/teoriya-yelity-vlast-obshhestvo-upravlenie-moska-paretto-mihels-partiya-demokratiya-burokratiya/.

Е. К. Скляревська

МЕХАНІЗМИ ІНФОРМАЦІЙНО-ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ ГІБРИДНОЇ ВІЙНИ

У світі були тисячі воїн. Більшість з них визначаються як класичні війни, котрі велись між державами або коаліціями із залученням озброєння й армії. Проте якщо розглянути детальніше ці конфлікти, то тією чи іншою мірою була залучення також інформаційна війна. Сьогодні навіть більше і не має таких класичних війн, усі озброєнні конфлікти супроводжуються інформаційно-психологічними війнами. Це явище зумовлено насамперед глобалізацією та комп'ютеризацією населення. У період з 2005 по 2015 число користувачів Інтернету збільшилася в три рази з 1 млрд. до 3,2 млрд.[1]. Разом з швидким розвитком нових джерел подачі інформації, ми маємо нові проблеми, однією з них є гібридна війна.

Поняття «гібридні війна», «асиметрична», «війна нового покоління», «війна керованого хаосу» часто використовується у академічних і політичних кругах для опису конфліктів, у яких є державні й недержавні актори, котрі використовують традиційні й нетрадиційні методи введення війни, та виходять за межі звичайного розуміння військових операцій.[2]

Складність вирішення чи запобігання «гібридної війни» складається у тому, що полем бою стають не лише території, а й кіберпростір, психіка людини, економічні та дипломатичні відносини. Невід'ємною частиною «гібридної війни» є інформаційно-психологічний вплив. Ще до початку збройного протистояння чи окупації територій, починається саме інформаційно-психологічна війна, яка готує підґрунтя для успішного проведення класичних форм воєнних операцій. До прикладу, початком збройної агресії Росії проти України прийнято вважати 20 лютого 2014 року. Саме в цей день були зафіксовані перші порушення Збройними силами Російської Федерації порядку перетину державного кордону України в районі Керченської протоки та використання підрозділів збройних сил Російської Федерації, розташованих у Криму для блокування українських військових частин.[3] Проте не варто вважати цю дату, як початок гібридної війни проти Україну. Якщо зробити історичний екскурс, то можна згадати конфлікт навколо острова Тузла у 2003 році [6], який призвіл до кризи у російсько-українських відносинах.

З приведеного матеріалу, ми бачимо важливість інформаційно-психологічного впливу (ІПВ) у «гібридній війні». ІПВ – це цілеспрямоване виробництво і поширення спеціальної інформації, для безпосереднього впливу на функціонування і

розвиток інформаційно-психологічного середовища суспільства, психіку і поведінку населення, керівництва країни, військовослужбовців. ІПВ головним чином здійснюється на психіку людини за допомогою зниження ступеню усвідомленості людиною, а його головна мета – маніпулювання свідомістю. За допомогою маніпуляції можна міняти життєві установки людини в потрібному напрямі.

В умовах «гібридної війни» недостовірна інформація, за браком правдивої, потрапляє в сприятливий ґрунт. Тому важливо під час інформаційно –психологічної війни створити «інформаційний вакуум», щоб легше було керувати свідомістю людей, проти котрих ведуться війни. З початком конфлікту на Сході України миттєво були відключено українське телебачення та радіо. Їх було заміщено пропагандиськими канали РФ та каналами, орієнтовані саме на цю територію та аудиторію: «Оплот-ТВ», «Новоросія-ТВ», інші.[5] На непідконтрольній території одразу виникли Луганське та Донецьке агентство новин (ЛАН, ДАН) та інформаційне агентство «Новорсія». Оперативність введення нових інформаційних джерел, які наповнені лише пропагандою, вказує на серйозну та тривалу підготовку саме інформаційно-психологічної війни на території України.

Механізм ІПВ ґрунтується на маніпуляції свідомості мас та внесення у свідомість дезінформації. Орієнтування ІПВ саме на свідомість мас зумовлюється тим, що масова свідомість є найбільш уразливою. Саме тому потрібен «ефект присутності», який дає телебачення, мітинги та флешмоби. У натовпі людина виступає більше як біологічна істота, аніж соціальна і спрацьовує ефект «натовпу». У колективі відбувається посилення впливу емоцій, що зберігаються в глибинах підсвідомості, закодовані на генетичному рівні та у всіх мають подібну структуру.[9] «Ефект натовпу» ми спостерігаємо у віртуальному світі – у соціальних мережах, котрі зараз на піку популярності та змінили за остання десятиріччя способи комунікації між людьми. Аналізуючи соціальні мережі, такі як Twitter, дослідники з Інституту Нільса Бора (Данія), побачили, що деякі події в суспільстві провокують однакову поведінку, схожу реакцію у великих груп незнайомих між собою людей, яких об’єднує іноді лише наявність акаунтів у соціальних мережах. Коли відбувається якась подіє, активність людей значно збільшується і починається спілкування. Саме соціальні мережі спонукають незнайомих один з одним людей однаково реагувати на зовнішній подразник [4], тому вони є прекрасним майданчиком для маніпулювання масами.

Незважаючи на швидке зростання Інтернет-користувачив, телебачення залишається одним із інструментів ІПВ та має одну з головних переваг над Інтернетом – дає ефект одночасного виходу на масового глядача. Телебачення за рахунок своєї візуалізації, вмінням надавити на емоції стає потужним засобом «гібридної війни». До того ж, радіо та телебачення вибудовує інформацію за її значущістю: спочатку їдуть новини найважливіші, а цінність наступних вже знижується. Таким чином, вони можуть відволікати глядача від важливих події, заміщуючи їх навіть пропангадиськими сюжетами.

У процесі маніпуляції одна інформація витісняється з пам’яті та заміщується іншою, потрібною для ворога. Тут використовується така обов’язкова якість пам’яті, як оновлення. Для цього треба підібрати певні слова-маніпулятори, котрі точно будуть чи вже є закріпленні у підсвідомості людини і викликає певні емоції. Це працює за схемою: «слова-маніпулятори – реакція - згадки – народження у свідомості певних негативних образів». Наприклад, слова, котрі використовує Росія для свого ІПВ в Україні: «фашисти», «націоналісти», «неонацисти» - це усім відомі слова, котрі автоматично у людей асоціюються з негативом та страхом (саме коли людина під цими емоціями – ним легше маніпулювати). Більш того саме слова «фашист» та «нацист» асоціюється із Другою світовою війною, котра була відносно недавно й згадка подібних слів відносить людину до спогадів жорстоких злочинів, котрі були під час цієї війни.

Ефективність усіх механізмів введення інформаційно – психологічної війни вражає. Країни-агресори розпочинають готуватися задовго до реальних бойових дій, якщо вони взагалі передбачені, роблячи велику ставку саме на ІВП. «Гібридна війна» не була такої ефективної без сучасних механізмів ІПВ, основою яких є маніпулювання свідомістю мас та зміна психіки людини. Для маніпулювання використовуються соціальні мережі, телебачення, радіо, мистецтво та масові заходи. Від інформаційно-психологічних війн наразі не захищення жодна держава, тому будь-який момент можна стати мішенню інформаційно-психологічного впливу.

Список використаних джерел

1.Langley H. Why the spread of the internet around the world is causing concern [Електронний ресурс] / Hugh Langley // Techradar. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://www.techradar.com/news/internet/the-spread-of-the-internet-is-increasing-inequality-not-eliminating-it-1313140. 2.Socail Media As a Tool of Hybrid Warfare– Riga, 2016. – 47 с. – (NATO Strategic Communications Centre of Excellence). 3.Верховна Рада визначила окупацію Криму початком збройної агресії Росії проти України [Електронний ресурс] // Крим Реалії. – 2015. – Режим доступу до ресурсу: http://ua.krymr.com/a/news/26969427.html. 4.Ефект натовпу діє і в Твіттер [Електронний ресурс] // Cikavosti. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://cikavosti.com/efekt-natovpu-diye-i-v-tvitteri/. 5.Ісакова Т. Інформаційні виклики гібридної війни: контент, канали, механізми протидії / Ісакова Т., Гнатюк С., Дубов Д. – Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2016. – 90 с. 6.Конфлікт на острові Тузла [Електронний ресурс] // Цей день в історії. – 2003. – Режим доступу до ресурсу: http://www.jnsm.com.ua/cgi-bin/m/tm.pl?Month=09&Day=29&a=N. 7.Межигірський А. Украинская революция в «зеркале» российских СМИ [Електронний ресурс] / Андрій Межигірський // MediaSapiens. – 2014. – Режим доступу до ресурсу: http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/ru_zmi/ukrainskaya_revolyutsiya_v_zerkale_rossiyskikh_smi_fashisty_marionetki_zapada_falshivye_antisemity_silnyy_yanukovich_slabyy_yanukovich/. 8.Механізм інформаційно-психологічного впливу в умовах гібридної війни / О. Г. Саєнко. // Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія : Психологія. - 2015. - Вип. 1. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnadpn_2015_1_11. 9.Механізм інформаційно-психологічного впливу на психіку людини у гібридній війні / Т. М. Дзюба, Н. М. Волошина, І. В. Пампуха // Збірник наукових праць Військового інституту Київського національного університету імені Тараса Шевченка. - 2016. - Вип. 51. - С. 91-99. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Znpviknu_2016_51_14.

А. В. Юрченко

УКРАЇНСЬКА ДІАСПОРА ТА ОСНОВНІ АГЕНТИ ЕТНІЧНОГО ЛОБІЮВАННЯ В США

У зв'язку зі зростанням активних міграційних процесів одним з найважливіших зовнішньополітичних важелів впливу, як для економіки, так і для політики багатьох держав стає діаспоральна політика, на основі якої найчастіше вибудовується лобістський рух.

Сьогодні у світі зростає значимість дослідження проблематики етнічного лобізму - надання підтримки та допомоги представниками певного етносу своїм співвітчизникам, їх організацій, національного бізнесу, в рамках іншої держави. В такому контексті, особливого значення набуває підтримка з боку національної держави зарубіжних етнічних лобі, котрі безпосередньо впливають на зовнішню політику приймаючої країни.

Далеко не у всіх країнах світу етнічні лобі займають важливу позицію, їх значення проявляється, перш за все, в багатонаціональних державах, а також у досить молодих суспільствах, які частково виникли в результаті великих хвиль міграцій. Поза сумнівом, однією з таких країн можна вважати Сполучені Штати Америки.

Увага до етнічного лобізму в США, в тому числі, у зовнішньополітичній сфері, обумовлено роллю цієї країни в сучасних міжнародних відносинах та світовій політиці. У роботах С. Хантінгтона відзначається негативна роль етнічних лобі, які «приватизують» американську зовнішню політику, перенаправляють ресурси дер-

жави на обслуговування приватних групових інтересів [16, с.47]. І. Шейн оскаржив даний погляд, зауваживши, що вплив етнічних лобі на зовнішню політики до певної міри врівноважується впливом суспільства США і певних політичних практик на лобістські організації і індивідуальних лобістів (агентів лобізму) [14, с.838-841].

В цілому, в науці розрізняють два підходи до поняття лобізму - організаційний і інституційний. Організаційний підхід має місце, головним чином, в юридичній літературі і розуміється як дуже вузьке розуміння явища. На думку, наприклад, А.С.Автономова, суб'єктом лобізму можуть виступати тільки недержавні організації, а об'єктом - органи державної і муніципальної влади. Більш широкі межі поняття «лобізм» пропонують прихильники інституційного підходу. Практика лобізму свідчить, що суб'єктами лобізму можуть бути індивіди, невеликі бюрократичні елементи і окремі відомства [13,с.191-193]. Оскільки значна частина суб'єктів лобізму може не мати юридичної реєстрації та здійснює свою діяльність на основі неформальних домовленостей, лобізм, ймовірно, існує і поза правовим полем.

Перш ніж охарактеризувати агентів (суб'єктів) етнічного лобізму у зовнішньополітичній сфері, необхідно зробити певне розмежування між етнічними спільнотами і подібним по соціальним характеристикам групами. По-перше, це стосується релігійних спільнот. Ймовірно, етнічність практично цілком може базуватися на релігії або включати її як один з компонентів [1,с.66]. При цьому, з організаційної точки зору важливо розрізняти власне етнічні лобі і релігійні структури, оскільки, наприклад, етнічні лобі в США нерідко залучені в конфлікти між, наприклад, конкуруючими церковними організаціями [3,с.61].

Критерієм для розмежування релігійних та етнічних лобістських інституцій можуть виступати цілі організації і специфічні характерні норми, що регулюють їх досягнення. Зокрема, для релігійних організацій важливіше впливати на соціальні установки в суспільстві, а не на конкретні політичні рішення [5,с.258; 6,с..13-15]. При цьому, на відміну від етнічних лобі, релігійні інститути обмежені традиціями і етико-правовими доктринами (наприклад, канонічне право в християнстві) [11,с.146-147]. Також варто розмежувати етнічне лобі і поняття «діаспора». Безумовно, діаспори в ряді випадків виявляють себе як самостійні гравці. Наприклад, діаспори прагнуть впливати (визначати, коригувати) зовнішню політику «приймаючої» держави.Таке можливо, як в демократичних країнах західного зразка (плюралістична етнічна система), так і в «слабких» державах, де влада, цілі та методи управління оскаржуються різними групами населення. Крім того, діаспори можуть впливати на зовнішню політику країни походження [3,с.453-454]. У той же час, від імені діаспор в певні політичні відносини виступають її окремі представники, лише окремі учасники діаспор причетні до формулювання певного інтересу і включенню цих інтересів в суспільно-політичний дискурс [4,с.12].

Відповідно, діаспора - це транснаціональне співтовариство, від імені якого невелика група активістів здійснює лобістські дії.[1,с.199-204; 17,с.718-722]. Роль діаспорних лобістських організацій складно переоцінити в системі міжнародних відносин.

Чи має Україна сьогодні власних лобістів та діаспоральні лобістські організації в США? Згідно з неофіційними даними, у США проживає до 2 млн українців [9], левова частка яких об’єднана у 13 політичних організацій, 12 професійних товариств, 29 кредитних спілок, у страхові товариства, молодіжні організації, жіночі спілки тощо [8].

Важливим є факт, що українська діаспора США від початку проголошення незалежності України була впливовим чинником у процесах державотворення через діяльність українських організацій, товариств, спілок тощо. У перші десятиріччя розбудови Української держави потенціал української діаспори США спрямовувався на підвищення прозорості законодавства в Україні, ефективну організацію роботи парламенту, поліпшення взаємодії між гілками влади, розширення доступу

громадськості до законодавчого процесу. За формою ця участь передбача ла інформаційну, моральну, політичну, матеріальну допомогу у вигляді конференцій, круглих столів, фінансування різних програм, публікування і розповсюдження літератури, надання консультацій, організації виховних проектів.За активної участі діаспорних інституцій реалізовувалися проекти громадської освіти і громадського інформування, а також спостереження за передвиборчими кам паніями у 1991, 1994, 1998, 2002, 2004, 2006, 2007, 2010, 2014 роках.

Доволі активною була українська громада США у 2004 р., зокрема, щодо надання фінансової допомоги, проведення маніфестацій у Чикаґо, Вашинґтоні, Нью-Йорку, Кровфорді та ін. на підтримку Помаранчевої революції. Як свідчить аналіз медіапростору українців США, з метою протидії негативним тенденціям у демократичному розвиткові Української держави, Українська національна інформаційна служба, Український конґресовий комітет Америки, Українсько-американська координаційна рада, Союз українок Америки проводять зустрічі з представниками уряду США, акції протесту, а також влаштовують офіційні звернення до Президента України і Парламенту.

Особливо активізувалася діяльність українців діаспори США у складний для українців час російсько-української війни 2014 р. Організовані представниками закордонного українства акції протестів, мітинги, маніфестації, віче впливають на формування думки громадськості та мас-медіа країн Заходу про порушення свобод, корупцію в Україні, реальний стан справ, що створює передумови для розв'язання наявних проблем. Крім того, українська діаспора вона долучилася до становлення українських дипломатичних структур. Зусиллями американських українців зібрано 1 млн 700 тис. дол. для купівлі приміщень дипломатичних представництв.

Упродовж 1991–2014 рр. українська діаспора США брала активну участь у реалізації соціальноекономічної політики Української держави. Пріоритетною галуззю у цій співпраці є медицина. За вказаний період Фонд допомоги дітям Чорнобиля, «Фонд Чорнобиля» Союзу українок Америки, Злучений українсько-американський допомоговий комітет і окремі меценати забезпечили лікарні медичним обладнанням, закупили медикаменти, провели освітні ініціативи у галузі охорони здоров'я і медицини. За сприяння Українського конґресового комітету Америки США надано матеріальну допомогу постраждалим від Чорнобильської катастрофи у розмірі понад 100 млн дол. На фінансування нового укриття на Чорнобильській АЕС українська громада і уряд США пожертвували 1 млрд 40 млн дол. [8].

Серед основних напрямів гуманітарного співробітництва діаспори з Українською державою варто вказати на зусилля щодо формування нового покоління національної інтеліґенції в Україні. За активної підтримки діаспори стали можливими відродження і діяльність частини наукових і освітніх інституцій в Україні. Загалом основні напрями співпраці української діаспори з офіційними установами США відповідають внутрішнім і зовнішнім інтересам Української держави. Конґресовий український кокус, Українська національна інформаційна служба, Український конґресовий комітет Америки та інші організації українців США проводять активну діяльність, спрямовану на забезпечення основних потреб українців, лобіювання українського питання і позитивного іміджу держави, долучаються до державотворчих процесів в Україні.

Список використаних джерел

1. Автономов А.С. Азбука лоббирования. М., 2004. 2. Байков А.А., Сушенцов А.А. Страновые особенности лоббизма в США и в Японии // Международные процессы. 2010. Т. 8. №2 (23). 3. Конышев В.Н., Сергунин А.А. О понятийном аппарате в исследованиях феномена лоббизма // Вестник Балтийского федерального университета им. И. Канта. 2011. № 6. 4. Проблеми вивчення української діаспори в установах АН України : Постанова Президії Академії наук України // Українська діаспора. – 1994. – Ч. 5 – С. 111–113. 5. Євтух В. Закордонне українство К. : ВІК, 2005. – 308 с. 6. Попок А. Закордонне українство як об'єкт державної політики / А. Попок ; Нац. акад. держ. упр. при Президентові України, Центр сучасного суспільствозн. – К. : Аль-

терпрес, 2007. – 227 с. 7.Недужко Ю. Українська діаспора в процесі відновлення державної незалежності України (середина 40-х – початок 90-х років ХХ століття) – 2010. – Ч. 13. – С. 11. 8. Недошитко І. Інформаційний простір українців у США / І. Недошитко // Гілея, 2012. – Вип. 58. – С. 688–696. 9. Huntington S.P. The Erosion of American National Interests//Foreign Affairs. 1997. № 76. 10. Mistry D. The India Lobby and the Nuclear Agreement with India//Political Science Quarterly. 2013. Vol. 128, № 4. 11. Shain Y., Barth A. Diasporas and International Relations Theory// International Organization. 2003. Vol. 57, No. 3. 12. Shain Y. Ethnic Diasporas and US Foreign Policy//Political Science Quarterly. 1995. № 109. 13. Sheffer G. Diaspora Politics: At Home Abroad. Cambridge: Cambridge University Press, 2003. 14. Smith T. Foreign Attachments: The Power of Ethnic Groups in the Making of American Foreign Policy. Cambridge, MA: Harvard University Press, 2000. 15. Annual Lobbying on Foreign Policy // The Center for Responsive Politics // http://www.opensecrets.org. 16. Annual Lobbying on Health//The Center for Responsive Politics// http://www.opensecrets.org.

В. Ю. Вілков

НЕОЛІБЕРАЛЬНІ ТА ДЕМОКРАТИЧНІ ПРИПИСИ СТРАТЕГІЇ НАЦІЄ- ТА ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Для України періоду її незалежності та демократичних перетворень одним із найфундаментальніших завдань виявилося визначення пріоритетів націє- та державотворення, розробка стратегії загальнонаціональної консолідації суспільства. А серед доленосних викликів і запитів, що потребують наукової та практичної політичної відповіді, найбільш актуальними можна визнати наступні.

По-перше, українська національна державність проголошена і практично облаштовується чверть століття. Таким чином, українська «національна ідея» (як концепт національної спільності), що була орієнтована виключно на мету державної незалежної майже вичерпана. Але, за цей період світосистема, а з нею – й існування національних спільнот і держав опинилися вже в нових умовах. Тепер кожна національна культурна самобутність і політична незалежність, державність і суверенітет (тобто нація як суб'єкт культури і політики) випробовуються на життєздатність вже не в межах парадигми реалізації «права націй на самовизначення» або «відродження», а в боротьбі з такими численними викликами, як: економічна, політична, військова та фінансово-валютна глобалізація (прес жорстких вимог і обмежень з боку множені багатьох різнорівневих утворень, міжнародних організацій та інституцій, таких як ТНК, ЄС, НАТО, СОТ, МВФ, ТС, Євразійський союз, ОДКБ і т.д. і т.п.), а також глобалізація інформаційних мереж (Інтернет), так звані нові ЗМІ, освітніх системи тощо; втрата більшістю країн світу – через неможливість створення або володіння власною ядерною зброєю як дієвим засобом самозахисту, упередження військового нападу – військово-політичного суверенітету (про що, наприклад, відкрито заявляє Ю. Габермас навіть стосовно ФРН); інтенсивна регіональна і світова міграція, сепаратистські та іредентистські рухи, наростання внутрішнього і глобального мультикультуралізму і мультиконфесійональності, поява одночасної, але множинної національної ідентичності. І цю низку світових фундаментальних новацій та викликів нової доби для національного буття можна продовжити.

У вище зазначених реаліях для українського національного та національно-державного будівництва актуалізувався комплекс питань щодо того, у які союзи можна вступати, а в які ні? До якої межі можна знижувати поріг державного, іменованого «національним», суверенітету? Як політику десуверенізації узгодити з інтересами не тільки еліт, правлячого класу, а й з інтересами національної спільноти? Які культурні (ціннісні) запозичення є «некритичними» для збереження національної ідентичності українців?

По-друге, серед представників політикуму і наукового співтовариства невизначеною, заідеологізованою залишається проблема: якою має бути нація та першооснова національної спільності українців? Суто етнічною, гомогенною етнокультурною? Чи українська нація може консолідуватися як громадянсько-політична

спільнота?

Згідно з першим варіантом, вона може і має бути об'єднана виключно спільністю одного, історично і кількісно переважаючого етносу. А національна держава, особливо в праворадикальних інтерпретаціях, – це насамперед інститут, що володіє внутрішнім і зовнішнім суверенітетом, монополією на всі органи і ресурси влади у країні (включно з правом на легальне застосування примусу) в інтересах та на благо, головним чином, етнічної більшості. У межах такого уявлення націю відтворює і розвиває повна уніфікованість у мові, культурі, традиціях, звичаях, ментальності, ідентичності, історичній пам'яті, релігійних віруваннях, символах і героях; міфологеми про спільність історичної долі і батьківщини. Нерідко, за аксіоматикою такого розуміння, декларується потреба в етнічному націоналізмі («любові до нації»). Він вважається необхідною ідеологією та світоглядною системою для всього населення країни (а за визначенням Е. Сміта, може називатися і грати роль «політичної релігії» або «релігії народу»).

Відповідно до іншої теоретичної моделі та ідеологеми, громадяни України можуть і повинні бути спільністю політичною, тобто являти собою «політичну» («громадянську) націю. В основі її національно-консолідуючих зв'язків лежать політико-правові норми й інститути сучасної демократії. Або, за формулою Джона Бройї, «нація означає не більше, ніж об'єднання громадян», для яких «значення мають політичні права, а не культурна ідентифікація» [1, с. 225].

Безсумнівно, українські інтелектуали та політики вже усвідомлюють початок нової суспільно-історичної епохи для співтовариства громадян та державної стабільності в Україні. Що рівнозначно – погоджуються з необхідністю оновлення змістовної, психологічної та політико-ідеологічної складових української національної ідеї (концепту національної спільності), як стрижня теоретичної моделі та політичної стратегії націє-та державотворення в країні. А в процесі пошуку смислового конструкту та ідеологеми загальнополітичного й загальногромадянського консенсусу, що забезпечували б демократичну трансформацію ментальності основних груп населення в Україні, а також для реалізації можливостей та стратегії європейської інтеграції, багатьма вченими та політиками була проголошена ідея – формування «української політичної нації».

Загалом, за останні 10–15 років у країні відбулася радикальна зміна ідеологічних парадигм та відповідних їм світоглядних установок. І коли навіть ще в період 80–90-х рр. минулого століття ідейно панувала культурологічна за її концептуальною та світоглядною природою ідеологема т. зв. «національного відродження», гарантом і кінцевою політичною метою якої передбачалася національна, як державна, незалежність та відповідна – особливо гуманітарна – політика для її етнокультурного забезпечення (іноді з проголошенням радикальних гасел інтегрального націоналізму деякими суб'єктами українського політичного процесу), то на початку XXI ст. вже був заявлений інноваційний суспільно-політичний проект – створення в Україні політичної нації.

Якщо лаконічно, то фактично науковці та політики почали визнавати, що така, явно не суто культурологічна чи культурницька (а відповідно до наукової класифікації – етніцистська або етносимволістська) за її природою ідея/ідеологема національного будівництва і розвитку українського суспільства має стати фундаментом для його демократичної та гармонізуючої перспективи. Бо вона «здатна задовольнити загальноукраїнський інтерес». А саме: «творення своєрідного громадянського суспільства», досягнення «злагоди у спільному всеукраїнському домі», дієва стимуляція до «толерантності між українським етносом і етнічними меншинами» [2, с. 190].

По суті, створення політичної (тобто громадянської) нації передбачає реальний політичний і правовий суверенітет народу, республіканську форму правління, повноцінне втілення конституціоналізму, рівність і недоторканність прав і свобод громадян незалежно від етнічної (мовної, расової, конфесійної, культурної тощо)

належності, спільність політичної культури, надетнічну солідарність, активне і розвинене громадянське суспільство. У ролі ж базової ідеології, стрижнем політичної лояльності та культури, домінантою політичної свідомості у такої національної спільноти визнається громадянський («республіканський» – Ю. Габермас) патріотизм (зрозумілий як «любов до Вітчизни», до своєї республіки як суверенного союзу громадян). За такою моделлю та ідеологемою, першорядним для буття нації є спільність політичної та правової, а не етнічної культури. А національна ідентичність має базуватися на наявності та перевагах «рівноправного громадянського союзу і соціального партнерства». При цьому, допускаються й нормативно-правово гарантуються різні прояви та інституційні форми мультикультуралізму (полікультуралізму), впроваджуються стимули для етнокультурної толерантності та взаємних (міжетнічних) поступок.

Так, на думку Ю. Габермаса, культурний компроміс задля досягнення загальногромадянської згоди (в умовах «мультикультурного громадянства») має будуватися на розмежуванні політичної й етнічних культур, а також на впровадженні системи, що гарантує правову рівність всіх суб'єктів полікультурного суспільства. Бо «якщо», стверджує він, «різним культурним спільнотам і різним етнічним і релігійним субкультурам доводиться уживатися разом і на рівних взаємодіяти в межах єдиного політичного співтовариства, то культура більшості буде вимушена пожертвувати своєю історичною прерогативою, аби визначити офіційні стосунки в межах тієї генералізованої політичної культури, яку мають поділяти всі громадяни». При цьому, «рівень політичної культури» «необхідно жорстко відмежовувати від рівня субкультури і дополітичних ідентичностей (включаючи субкультуру та ідентичність більшості), які заслуговують на рівний захист лише в тому випадку, якщо самі обстоюють конституційні принципи…» [4, с. 374].

У свою чергу, на переконання адепта неолібералізму В. Кимлічки сучасне демократичне кредо в «національному питанні» має полягати в тому, що основою розв'язання всіх міжетнічних проблем багатонаціональних держав повинен бути нормативний припис співсуспільної демократії, який проголошує: «будь-яка національна група, яка бере участь у проекті побудови нації, мусить поважати право інших націй, що підпадають під юрисдикцію даної групи», а для «захисту культур національних меншин у багатонаціональних державах від економічних чи політичних рішень культур більшості», вони справедливо «можуть потребувати права самоврядування або права вето на певні рішення стосовно мови та культури», так само як «обмеження руху мігрантів та іммігрантів на своїх землях». До таких «диференційованих прав» відносяться і ті, що вже реально запроваджуються у країнах «багатонаціональних ліберальних демократій»: «ведення державної освіти та урядової служби мовою національних меншин», «схвалення форми федералізму, так що національні меншини» можуть «формувати більшість в одній зі складових частин федерального об'єднання (штату, провінції чи округу)». Коротко ж, універсальні рекомендації неолібералізму приписують: «ліберальна справедливість не може прийняти жодного з таких прав, які дають можливість одній із груп пригноблювати чи експлуатувати інші»; а «ліберальні погляди вимагають свободи у межах групи меншин і рівності між групами меншин і більшості» [3, с.127, 134-114, 144-146].

Ще одна постійно конфронтаційна проблема, що актуалізована нині, – це питання про те, якою має бути форма державно устрою у багатонаціональній Україні? Унітарна чи федеративна? І в цьому випадку, незважаючи на світові ідейні напрацювання та рекомендації західних політиків та науковців, величезний «досвід історії», відповідь щодо реалій України залишається не визначеною, конфліктною і заідеологізованою. Хоча, як відомо, чимало з економічно впливових і демократичних держав світу мають федеративний устрій, а теоретики політики відносять національні спільності таких держав до розряду політичних/громадянських. Роз'яснюючи подібну ситуацію В. Кимлічка зазначає: «…Вимоги територіально сконцентрованих національних меншин у країнах Центральної та Східної Європи

схожі на вимоги національних меншин на Заході і здається логічним, що мають бути застосовані одні й ті ж принципи для їх оцінки. … Якщо федералізм працює на забезпечення миру, демократії, свободи й процвітання у таких багатонаціональних державах, як Іспанія, Канада, Бельгія. Великобританія та Швейцарія, то чому б йому не працювати в Росії, Македонії чи Україні?». Та і взагалі: «нині більшість багатонаціональних західних країн зрозуміли непродуктивність спроб придушити націоналізми меншин і вбачають у федералізмі шлях до стабілізації багатонаціональних держав». На відміну від цього, головною причиною побоювання ідей федералізму у країнах Східної Європи є, на думку В. Кимлічки, те, що «багато національних меншин у Центральній і Східній Європі є потенційно ірредентистськими. У цьому полягає досить істотна відмінність від національних меншин у Західній Європі, більшість із яких не має сусідніх держав, де жили б люди такої самої національності та до яких вони могли б приєднатися або з якими могли б возз'єднатися. … На відміну від цього, багато найбільших етнічних конфліктів у Центральній і Східній Європі пов'язані з національними меншинами, які мають поруч історичну батьківщину. Проблема в таких випадках полягає не тільки в тому, що меншини можуть прагнути приєднатися до такої держави, а й у можливості політичної і навіть військової інтервенції цих сусідніх держав із метою «захисту» інтересів «своїх» людей» [3, с. 134-136].

Список використаних джерел

1. Бройи Дж. Подходы к исследованию национализм / Нации и национализм. – М.: Праксис, 2002. 2. Етнодержавознавство. Теоретико-методологічні засади. – К.: Ін-т держави і права ім.. В.М.Корецького НАН України. – 2001. 3. Кимлічка В. Лібералізм і права меншин. – Харків; Центр Освітніх Ініціатив, 2001. 4. Хабермас Ю. Европейское национальное государство: его достижения и пределы. О прошлом и будущем суверенитета и гражданства / Нации и национализм. – М.: Праксис, 2002.

М. О. Коробка

ОСНОВНІ ПІДСУМКИ ПРЕЗИДЕНТСТВА БАРАКА ОБАМИ

11 січня 2017 р. Барак Обама звернувся до американців з «прощальною» промовою. У ній він підбив деякі підсумки свого правління. Основну частину свого виступу президент Обама присвятив необхідності збереження та вдосконалення американської демократії, яка, на його думку, є основою виняткового місця США в світі, а також запорукою прогресу і процвітання країни. Саме тому Обама особливо підкреслив, що зробить все можливе, щоб передача влади новому президенту пройшла якомога спокійніше.

Барак Обама очолив країну у дуже нелегкий час. Він став президентом Америки лише через два місяці після того, як вибухнула фінансова криза.

Однак, не дивлячись на складну економічну ситуацію, йому вдалося досягти певних успіхів. Була прийнята програма стимулювання економіки, яка коштувала американському уряду 800 млрд. доларів, від банкрутства вдалося врятувати більшу частину автомобільної промисловості.

За час свого президентства Барак Обама домігся ухвалення закону про банківське регулювання і таким чином перешкодив банкам спекулювати нерухомістю. На сьогоднішній день Сполучені Штати Америки переживають впевнений економічний підйом.

За часів Обами відбулося реформування системи страхування здоров'я. Більше 20 млн. американців, у яких раніше медичної страховки не було, її отримали. Стало заборонено відмовляти людям у медичному страхуванні на підставі попередньої історії хвороби [1, с. 193-194].

Однак людям довелося платити більше, оскільки неякісні види страхування опинилися поза законом, а ті, хто не підписав договір про страхування, змушені були платити штрафи.

Однією з найсерйозніших помилок Обами стало те, що йому не вдалося порозумітися з республіканською партією, яка складає більшість у Конгресі США.

Спостерігалися певні успіхи у міжнародній політиці. Іран, США, Франція, Великобританія, Німеччина, Китай і Росія досягли угоди щодо іранської ядерної програми натомість Тегеран отримав скасування санкцій. Досягнута угода передбачає, що Іран має позбутися 98% своїх запасів збагаченого урану і погодитися на інспекції МАГАТЕ. Також Тегеран зобов'язався демонтувати 2/3 діючих центрифуг для збагачення урану і зберігати їх під міжнародним наглядом.

Потеплішали стосунки Америки та Куби. Ці дві країни домовилися знову відкрити свої посольства в Гавані і Вашингтоні. Відновлення відносин з Кубою конгресу США запропонував Обама. Хоча відносини налагоджуються, для повної нормалізації Гавана вимагає, щоб США евакуювали військову базу з бухти Гуантанамо і зняли економічне ембарго. Куба і США підписали угоду про відновлення авіасполучення.

США самоусунулися від вирішення кризи в Сирії у 2013 році, коли Обама відмовився вдарити по силам Асада, коли той застосував газ зарин проти власного населення, хоча до цього американський президент попереджав, що це стане «лінією неперетину». Обама вважав, що бомбити Сирію заради престижу і авторитету небезпечно і нерозумно і що подальша участь у цьому стягне навколо Америки тенета, при цьому врятувати мирних жителів не вийде.

Що ж стосується відносин з Україною, то після анексії Криму Сполучені Штати ввели економічні санкції проти Росії і вмовили Євросоюз вчинити так само. Не дивлячись на те, що ЄС також постраждав від санкцій, але все одно скасовувати їх не планує.

Курс зовнішньої політики Америки на 2009-2016 рр. не вкладається у жодну з американських історичних традицій. Обама поставив за мету висунути і реалізувати на практиці нову зовнішньополітичну доктрину, більше адаптовану до реалій XXI ст. Ця доктрина мала би дати відповідь на ключові міжнародні виклики. Він вирішив встановити мир між Заходом та ісламськими країнами, намагався усунути загрозу розповсюдження ядерної зброї, переглянути стосунки з Росією, знайти способи загальмувати експоненційне економічне і воєнно-стратегічне піднесення Китаю, поліпшити імідж США в регіонах світу, що розвиваються.

Головним досягненням Барака Обами на посту президента – це створення в США неймовірно живого і конкурентного середовища для розвитку високих технологій. За роки його президентства найважливішими, багатими і впливовими корпораціями світу вперше стали не нафтові і промислові гіганти, а комп'ютерні та хайтеківські компанії. Разом вони здійснили справжню революцію у світовій економіці, повністю її перебудувавши під цифровий формат.

Америка стала ініціатором того, що вся планета почала переводити енергетику на поновлювані джерела.

Однак були і невдалі рішення. Зовнішня політика президента Обами була особливо неоднозначною. Керуючись добрими намірами, він часто досягав у ній результатів, протилежних бажаним. Перегляд стосунків з Росією, покликане залучити РФ до цивілізованого світу, в Москві було сприйняте як простий сигнал до того, що тепер у сусідні країни вторгатися можна. Підсумок - Крим і Донбас.

Непідготовлений відхід з Іраку в поєднанні з низкою інших факторів призвів до створення і зміцнення «Ісламської держави». Моральна (але не матеріальна) підтримка демократичної революції в Єгипті спочатку привела до тріумфу ісламістів, а потім – до кривавого перевороту і відновлення ще більш жорсткої військової диктатури, ніж за часів Хосні Мубарака.

Китай за правління Обами розгорнув широкомасштабне будівництво мілітаризованих островів у Південно-Китайському морі, що ставить під питання наріжний камінь всієї американської зовнішньої політики – свободу судноплавства у міжнародних водах. Млява реакція Вашингтона на це будівництво тільки підстьобує ам-

біції КНР щодо перетворення ПКМ на свою внутрішню акваторію [2].

Ще один вельми неприємний зовнішньополітичний підсумок правління президента – це повна невизначеність долі ЄС – ключового союзника США у світі. Близькосхідний хаос породив масові потоки біженців, які, разом з економічними проблемами, швидко призвели до небаченого зростання правих (і, часом, лівих) популістів у Європі. Майже всі вони зараз впевнено посідають перші місця на виборах у своїх країнах, щосили просторікуючи про необхідність дезінтеграції ЄС [3]. Для США це було б найбільшою зовнішньополітичною поразкою, насіння якої були посіяні саме за Обами.

Список використаних джерел

1. Захаров П.В. Реформа медицинского страхования в США: проблемы и перспективы [Текст] / П.В. Захаров // Проблемы национальной стратегии. – 2014. – № 5 (26). – С. 189-201. 2. Дужа І.А. Стратегія відновлення регіонального лідерства США в АТР адміністрацією Б. Обами [Текст] / І.А. Дужа // Гілея. – 2015. – Вип. 92. – С. 346-349. 3. Берестова Г.І. Опозиція як форма прояву політичного протесту [Текст] / Г.І. Берестова // Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія «Політичні науки». – 2014. – Вип. 15. – С. 84-89.

Л. М. Ліпіч, О. А. Лавринович

ТРАДИЦІЙНІ ЦІННОСТІ В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Радикальні політичні, економічні та соціальні перетворення, які розпочалися на початку 90-х минулого століття, початок активного інтегрування України у світове співтовариство, спричинили зміну усталених значень, що регулюють суспільні відношення. Така системна трансформація обумовила кардинальну переоцінку цінностей та ціннісних орієнтирів попереднього періоду розвитку суспільства та вибудовування нової інтеграції цінностей. Відтак виникає проблема значущості традиційних цінностей та виділення їх домінант у процесі формування нової системи цінностей. Отже, філософсько-соціологічне осмислення ціннісних пріоритетів надасть можливість: по-перше, оцінити рівень відповідності панівних цінностей тим змінам, які відбулися за період становлення нової соціально-економічної моделі суспільства, по-друге, зрозуміти суть тих процесів, що відбуваються у соціальній системі.

Аналіз ціннісних трансформацій за роки незалежності дає підстави стверджувати, що для українців серед традиційних цінностей першість належить сімейним цінностям. Важливість сім'ї визнають 97-99% респондентів, і це є стала тенденція протягом всього зазначеного періоду. В умовах перехідного суспільства та інтенсифікації соціальних процесів, сім'я, як найважливіший соціальний інститут, крім своїх головних функцій: забезпечення фізичного (біологічного) та соціокультурного відтворення населення, соціалізації молодого покоління, почала виконувати не менш важливіші нові функції: психологічного захисту та підтримки, зняття емоційної напруги, реалізації індивідуальних потреб, турботи, безпеки. За даними соціологічних досліджень більшість українців стурбовані рівнем матеріального становища своєї сім'ї та родичів, найбільше довіряють та покладаються на членів родини, готові до реальних кроків задля покращення умов життя своїх близьких. Важливою в системі моральних цінностей українців залишається повага до старших, до батьків. На питання, чи треба любити та поважати батьків, які цього не заслуговують своєю поведінкою та відношенням, серед опитаних українців стверджувально відповіли 86% у 1999 р., і 92% у 2008 р. (для порівняння, у 1999 р.: Данія – 39% (39% у 2008 р), Нідерланди – 32% (40% у 2008 р.), Швеція 44% (26% у 2008 р.)), більшість українців (79% у 2008 р.) вважають, що дорослі діти повинні піклуватися про своїх батьків, навіть за рахунок власного благополуччя (для порівняння, Данія – 20%, Нідерланди – 33%, Фінляндія – 27%, Швеція – 29%) [5].

Проте, не зважаючи на високу цінність сім'ї впродовж років незалежності, ставлення до неї молоді зазнало значних змін. Суттєво зростає частка дітей, народжених жінками, які не перебували у зареєстрованому шлюбі; кількість тих, хто офіційно не реєструють шлюб; тих, хто хотів би, щоб шлюб починався з випробувального етапу (незареєстрованого шлюбу) з подальшою реєстрацією [1, с. 7 – 10].

Важливою для українців (близько для 82-89%) залишається робота. Однак, за роки незалежності змінилося значення роботи, зросли вимоги до рівня оплати праці, кар'єрного росту, самореалізації. За даними проекту European Values Study (Європейське дослідження цінностей) у поглядах на важливі аспекти роботи виявляється більш прагматичний підхід – більш важливими стають безпека, зручні години, відпустка, для половини з опитаних у роботі важливим є відчуття того, що вони можуть чогось домогтися, поступово зростає кількість тих, для кого важлива заробітна плата (для 88% у 1999 р., для 95% у 2008 р.), відчуття корисності праці для суспільства коливається (для 31% у 1999 р., і 26% у 2008 р.), зростає кількість тих, для кого робота повинна бути на першому місці (для 47% у 1999 р. і 52% у 2008 р.) [5]. Важливість роботи для більшості підкреслюється також страхом втратити роботу. Найбільше всього українці бояться безробіття 70% (у 2015 р) [4]. Збільшилась кількість молоді, яка вважає, що потрібні значні відмінності в доходах як стимул індивідуальних зусиль – якщо у 1996 р. серед опитаних такі становили 56,0%, то у 2008 р. – 70,1%. Але, у 2011 р. тенденція змінилася і таких залишилося лише 48% [2, с. 13].

Втім, на особистісному рівні ставлення до роботи на приватних підприємствах, приватної власності, конкуренції в сфері зайнятості та в економічній сфері є складним і неоднозначним. Близько двох третин українців не адаптувалися до системи цінностей ринкових відносин і не включились в нове життя, і, звичайно, більшість з них є люди старшого віку близько 19% [4, с. 447 – 450], лише 15,1% населення переважно довіряють та цілком довіряють приватним підприємцям, інші чи не визначилися, чи не довіряють в тій чи іншій мірі [4, с. 484].

Так, на питання «Чи сприймаєте Ви, як свою, ту систему цінностей, яка склалася в Україні за роки незалежності (приватна власність, збагачення, індивідуалізм, прагнення до особистого успіху тощо)?» 44,2% респондентів відповіли однозначно «ні», чи «скоріше ні», 31,7% – «скоріше так» та «однозначно так», «важко відповісти» – 24%. А на питання «Чи діють ще сьогодні цінності, які пропагувалися в радянському союзі (соціальна рівність, колективізм, взаємодопомога, підтримка держави тощо)» відповіли «однозначно ні» – 30,5%, «скоріше ні» – 38,5%, «скоріше так» – 10,8%, «однозначно так» – 4,6%, «важко відповісти» – 15,5% [2]. Такі відповіді свідчать про недостатнє розуміння тих змін, які відбуваються в суспільстві. Попри те, що ліберальні цінності, пробуджуючи в людині індивідуальність, свободу вибору, ініціативність, сприяють та розширюють можливості її самореалізації у різних сферах життя, вони не набули поширення та визнання, що спричиняє ускладнення процесу реформування та встановлення нових суспільних відносин.

Втім, цікавим є те, що за оцінками українців співвітчизники демонструють саме ліберальні погляди в своїй більшості. Так, на питання «Які характерні риси, на Ваш погляд, переважають серед людей Вашого найближчого оточення?» 42% респондентів визначили людей ініціативних; 51% – цілеспрямованих; 43% – раціональних; 53% – обережних; 55% – товариських; 44% – колективістських; 40% – прагнучих новизни; 63% – тих, хто змінює своє життя, зважуючи свої бажання, орієнтуючись на інтуїцію та тверезий розрахунок, прораховуючи вигоди та витрати [2].

Пріоритетними для українців протягом всього періоду залишаються релігійні цінності. За роки незалежності України частка тих, хто визнає себе віруючими (75% у 1999 р., 86% у 2008 р.) і тих, хто надає важливого значення релігії, поступово зростала (для 54% у 1999 р., 65% у 2008 р.) [5]. Однак, за даними соціологічної служби Центру Разумкова [3], останнім часом ці тенденції змінилися. На 2016 рік віруючими себе визнали лише 70%, а тих, хто засвідчив ту чи іншу міру важ-

ливості релігії у своєму житті, склало 57%. Водночас, знизилась і кількість людей, які відносять себе до християнства східної традиції (65,4% у 2016 р., проти 70,6% у 2013 р.) на користь тих, хто не відносить себе до жодного з релігійних віросповідань (13,2% у 2010 р., і 16,3% у 2016 р.). Є підстави констатувати наявність сталої тенденції щодо збільшення прихильників УПЦ-КП. У порівнянні з 2000 роком їх кількість зросла більше ніж вдвічі. Серед респондентів, хто відніс себе до послідовників православ'я, у 2016 р. – 25% є прихильниками УПЦ-КП, 15% – УПЦ, 1,8% вважають себе вірними УАПЦ, 21,2% – просто православними, 2,0% – вагаються з відповіддю. При цьому 63% з опитаних вважають, що людина може бути просто віруючою і не сповідувати якусь конкретну релігію. Українці толерантно ставляться до сповідування різних релігій, для 75% «будь-яка релігія, яка проголошує ідеали добра, любові, милосердя і не загрожує існуванню іншої людини, має право на існування». Однак, привертає увагу значна частка тих, хто засвідчив негативне відношення, зокрема до євангелічних і харизматичних церков – 21%, ісламу – 20%, протестантизму – 13%, іудаїзму – 13%. Слід відмітити, що серед українців набувають популярності релігійні течії, які надають людини внутрішню силу та можливість самоутвердження. Змінюються релігійні установки особистості у напрямку індивідуалізації релігійного життя, наразі люди готові одночасно належати до декількох духовних традицій, що є тенденціями до розмивання релігійної ідентифікації. Втім, попри незначне зниження рівня довіри (для 58,6% у 2016 р., проти 63, 1% у 2000 р.), Церква залишається для більшості українців тим соціальним інститутом, який користується довірою. Щодо визнання її морального авторитету то на 2016 р. його підтримали 45% опитаних, проти 56% у 2010 р.

Узагальнюючи вище зазначене, можна висновити, що українцями високо цінуються традиційні цінності, які в сучасних умовах набувають новітнього сприйняття. Простежується невідповідність домінуючих цінностей суспільним трансформаціям. Ліберальні цінності в українському суспільстві ще не закріпилися в повній мірі. Відтак особливостями нової інтеграції цінностей є її асиметрія, при збереженні ціннісного балансу на основі домінування традиційних цінностей.

Список використаних джерел

1.Балакірєва О. М. Ціннісні орієнтації сучасної молоді України (за результатами досліджень): Інформаційна брошура / Балакірєва О. М., Бондар Т. В., Головенько В. А. – К.: СПД Соколянський А.Ю, 2011. – 23 с. 2.Додаток: таблиці моніторингового опитування «Українське суспільство. – К.: Інститут соціології НАН України, 2015. 3.Релігія, церква, суспільство і держава: два роки після Майдану (інформаційні матеріали). / Бібліотека Центру Разумкова. – К., 2016. 4.Українське суспільство 1992 – 2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг / За ред. д. ек. н. В. Ворони, д. соц. н. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2013. – 566 с. 5.European Values Study [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.atlasofeuropeanvalues.eu/new/ziewereld.php?year=2008#tab7.

М. Ф. Москалюк

ІДЕЯ БІКАМЕРАЛІЗМУ У ФУНКЦІОНУВАННІ ІНСТИТУТУ ПРЕЗИДЕНСТВА В УКРАЇНІ (НА ПРИКЛАДІ ДІЯЛЬНОСТІ Л.КРАВЧУКА, Л.КУЧМИ, В.ЮЩЕНКА)

Бікамералізм (від лат. bis – двічі) означає таку форму організаційної побудови парламенту, за якої він складається з двох окремих палат (камер), тобто бікамералізм корелюється з двопалатною структурою парламенту [7, с.9].

Сьогодні бікамералізм є однією з провідних світових тенденцій розвитку парламентаризму. Двопалатна модель парламенту ефективно функціонує у понад 70 державах світу, у всіх 24 сучасних федераціях та 40 унітарних державах. Ці кількісні показники виступають вагомим аргументом її ефективності у державному будівництві. Разом з тим однопартійність (монокамералізм) не слід трактувати як недолік, або відхилення від загального правила. Тому в кожному конкретному ви-

падку варто вести мову про політико-правову доцільність та оптимальність при визначенні парламентської моделі, а також домінуючий вплив традицій бікамералізму у тій чи іншій державі.

У цьому контексті Україні притаманна відсутність політичних традицій бікамералізму в становленні та функціонуванні парламентської системи. Загалом, ідеї двопалатності можна віднайти у вітчизняній політичній думці, зокрема в державотворчих концепціях представників народницького (Р.Лащенко і С.Шелухін) та консервативного (В.Липинський) напрямів.

У незалежній Україні бікамералістська парадигма присутня в низці конституційних проектів, до неї звертали свою увагу ряд президентів. Вже за часів президентства Л.Кравчука (1991р.-1994 рр.) було створено сім варіантів Конституції, один з яких у липні 1992 р. винесено на всенародне обговорення. Згаданий проект передбачав створення Національних Зборів України – законодавчого органу у складі двох палат: Ради депутатів – репрезентанта всього народу держави і Ради послів як органу територіального представництва [5]. Прихильники ідеї бікамералізму (в тому числі Л.Кравчук) вважали, що введення двопалатної структури парламенту зможе гармонізувати і узгодити на парламентському рівні загальнодержавні та регіональні інтереси, суттєво підвищить якість законодавчого процесу, впровадить в практику парламентаризму дієву систему стримувань і противаг. Разом з тим, Л.Кравчук, наголошуючи на складності питання впровадження двопалатного парламенту в Україні, закликав до широкої дискусії з цього приводу за участю політиків, науковців та громадськості. Висловлюючи власну позицію, він стверджував, що з огляду на ймовірні ризики, сам ще не визначився остаточно у ставленні до ідеї бікамералізму і «це питання не можна вирішувати швидко» [2].

Більш зрозумілу позицію продемонстрував другий Президент України Л.Кучма. У своєму інтерв'ю виданні «Фокус» він зазначив, що проект першої Конституції 1995 р., який передбачав створення двопалатного парламенту, був його «принциповою позицією» [6, с.44]. Представники президентської команди через партію Міжрегіональний блок реформ розробили цілий ряд законопроектів, в яких пропонувалася двопалатна структура парламенту в складі Сенату і Палати Представників. Наприкінці 1995 р. робоча група Конституційної комісії завершила проект нової Конституції країни. Одним з пунктів передбачав створення двопалатного парламенту – Національних зборів або Верховної Ради у складі Палати депутатів та Сенату. Вибори до Сенату планувалося проводити за мажоритарною системою у 27 виборчих округах, від кожного з яких мали бути обрані два депутати. Натомість Палата представників у кількості 200 депутатів обиралася б за партійними списками. Слід зазначити, що така модель двопалатності тоді лобіювалася представниками регіональних політичних еліт, які через Конституцію прагнули забезпечити своє представництво у верхній палаті. Але у кінцевому підсумку Верховна Рада 28 червня 1996 р. прийняла Конституцію, в якій зафіксовано однопалатну структуру парламенту.

Ідея бікамералізму знайшла своє подальше обґрунтування в президентському Указі «Про проголошення всеукраїнського референдуму за народною ініціативою» та його проведення 16 квітня 2000 р. Проте результати референдуму так і не були імплементовані Верховною Радою в жодному з варіантів проектів законів про внесення змін до Основного закону України. Оцінюючи з цього приводу політичну ситуацію в країні, Л.Кучма заявив, що «Парламент ніколи, ні при якій ситуації не піде на врізання своїх повноважень. Тому я двома руками підтримую двопалатний парламент, але механізму, на жаль, немає,і я не бачу, яким способом його можна створити» [8].

Наступним кроком у намаганнях реалізувати ідею бікамералізму в Україні стало її переведення в публічну площину. У зв'язку з цим 6 березня 2003 р. Президент Л.Кучма вніс на розгляд Верховної Ради проект Закону «Про внесення змін до Конституції України», в якому чільне місце відводилося двопалатному парла-

менту. Палата регіонів мала формуватися шляхом виборів трьох представників від АР Крим, областей, міст Києва та Севастополя (81 особа), Державні збори в кількості 300 народних депутатів обиралися б на пропорційній основі. Адміністрація Президента ініціювала широке обговорення проекту конституційної реформи. Але він, як і попередні, внаслідок політичних конфліктів теж не був реалізований, а ідея впровадження двопалатного парламенту як засобу реалізації принципу розподілу влади та створення дієвого механізму стримувань і противаг фактично пройшла поза увагою основних політичних акторів [1, с.70].

На відміну від Л.Кучми, який відкрито підтримував ідею бікамералізму третій Президент України В.Ющенко на шляху до свого президентства у 2003 р. в якості лідера тоді опозиційної партії «Наша Україна» гостро її критикував, називав пародією на демократію [4]. Натомість уже як президент України у 2005 р. підтримав та суттєво розвинув ідею впровадження двопалатного парламенту. У черговий раз дискусія щодо впровадження двопалатної структури парламенту розгорілася в 2008-2009 рр. на тлі протистояння між Президентом В.Ющенком і Прем'єр-міністром В.Тимошенко. Її результатом став черговий проект Конституції, який В.Ющенко вніс на розгляд до Верховної Ради. Опираючись на позитивний досвід ряду європейських країн з успішним функціонуванням двопалатного парламенту, в тому числі й унітарних держав, В. Ющенко, з метою налагодження міцного зв'язку між виборцями та парламентаріями, пропонував обирати депутатський склад за змішаною виборчою системою (50% на 50%). Саме для посилення цього зв'язку він планував впровадити двопалатний парламент, у якому б верхня палата представляла інтереси регіонів і здійснювала нагляд за законами, які приймаються нижньою палатою. Нижня ж палата мала б здійснювати законотворчу діяльність, формувати уряд та ухвалювати державний бюджет [9]. У цьому контексті важливими були пропозиції В.Ющенка щодо зменшення кількості депутатів, термінів повноважень законодавчого органу, закріплення в Конституції євроінтеграційних прагнень України. На його переконання саме двопалатний парламент здатен гарантувати політичну стабільність, захист прав меншостей та покращення якості законодавчого процесу.

Президентські ініціативи викликали неоднозначну реакцію як в українському політикумі, так і серед громадськості. Негативний аспект ідеї бікамералізму розглядався в руслі можливих загроз для інституту парламентаризму в Україні, зокрема збереження існуючої системи призначення голів обласних адміністрацій та їх «обрання» до верхньої парламенту шляхом призначення. За таких умов глава держави отримував можливість через «слухняну» верхню палату контролювати парламент. Досвід деяких пострадянських республік (Росія, Білорусь, Таджикистан, Казахстан, Узбекистан) засвідчив, що « сенати виконують функцію легітимації автократії, слугують додатковою опорою президентської влади і не виконують інституційної ролі регіонального представництва» [3, с.93].

У зв'язку з цим дискусія щодо впровадження двопалатної структури парламенту не мала свого інституційного впровадження, президентські ініціативи Л.Кравчука, Л.Кучми та В.Ющенка залишилися нереалізованими. Але вони, попри відкритість питання, збагатили ідею бікамералізму новітніми підходами щодо доцільності її реалізації в сучасному державному будівництві.

Список використаних джерел

1.Валевський О. Перспективи двопалатного парламенту в Україні / О.Валевський // Український науковий журнал Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації. – 2009. – №3. – с.67-72; 2.Кравчук Л. «Для мене принципово, щоб парламент працював» // Газета «День». – 22 січня 2000 р. – № 10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.day.kiev.ua/45218/. – Назва з екрану; 3.Кукарцев О. Реформування механізмів парламентського представництва регіонів в сучасній Україні / О.Кукарцев // Українська національна ідея: реалії та перспективи розвитку. – Львів, 2008. – Випуск 23. – 2011. – с.90-97; 4.Леонов І. Привид Кучми над Конституцією / І. Леонов // Щоденна інформаційно-політична газета «Україна молода». – № 116. – 26 червня 2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.umoloda.kiev.ua/number/1683/176/59443/. – Назва з

екрану; 5.Смагіна А. Двопалатний парламент : від ретро до сучасності / А. Самагіна // Український незалежний центр політичних досліджень, для «Української правди», 6 липня 2007 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.pravda.com.ua/articles/2007/07/6/3254830/. – Назва з екрану; 6.Француз-Яковець Т.А. Європейська практика бікамералізму в поглядах президентів України, алгоритми інституційних балансів / Т.А. Француз-Яковець // Правничий вісник Університету «Крок». – 2012. – Вип.13. – с.40-47; 7.Шляхтун П.П. Парламентаризм: Словник-довідник / П.П.Шляхтун. – К., 2003. – 151с.; 8.Що таке двопалатний парламент і чи потрібен він Україні? [Електронний ресурс]. – Режим доступу http: //vezha.org/polityka/n_13802/shcho_take_dvopalatnyj_parlament_i_chy_potriben_vin_ukrayini.html. – Назва з екрану; 9.Ющенко В. Всеукраїнські муніципальні слухання. Реформування політичної влади як інструмент подолання фінансово-економічної кризи в Україні / В. Ющенко. − Телеканал ICTV //Факти. – 3 березня 2009 р.

А. Н. Малюта, А. В. Рус-Полтавская

ВАРИАНТ РЕАЛИЗАЦИИ ЭФФЕКТИВНОЙ СОЦИАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ ЧЕЛОВЕКА И ПРЕДПРИЯТИЯ

Современное производство характеризуется большим техническим насыщением (ЭВМ, САПР и др.). Такая ситуация предъявляет специальные требования как к самому производству, так и к тем, кто эксплуатирует имеющиеся на нём технические средства. При этом эффективность производственной деятельности в значительной мере будет определяться той составляющей, которую принято называть «человеческий фактор», под которым подразумеваются как отдельные исполнители, так и их объединённые группы. При наличии человека и техники обнаружилась неожиданная закономерность – «человеческий фактор» (даже при высочайшей насыщенности техникой) играет определяющую роль. В суммарной совокупности человека и техники, влияющей на результативность любой производственной деятельности, удельный вес человеческого фактора более 70 %, а технических средств – менее 30 % (если принять за 100 % весь производственный процесс в целом).

При такой значимости роли «человеческого фактора» к нему предъявляются особенные требования. А именно - исполнитель должен быть не только хорошим специалистом в своей узкой профессиональной области, но и уметь сочетать свой узкий профессионализм с ЭВМ-организацией производства и общим производственным процессом, направленным на получение требуемого продукта. В связи с этим к исполнителю предъявляются особые требования – уровень организации его мышления должен быть соразмерен с уровнем сложности выполняемой им задачи. Это специфическое требование, о котором стоит поговорить отдельно. Особенности процесса связанного с организацией мышления хорошо изложены в работе «Почему мы такие тупые» Эдварда де Боно.

Любая производственная деятельность является важнейшим рычагом в выполнении человеком или группой людей социальных задач. Собственно говоря, основное предназначение любого производства – удовлетворение различных социальных потребностей человека и общества. Взаимосвязь этих двух составляющих очевидна. Отсюда их взаимное влияние друг на друга. В связи со сказанным, становится понятна необходимость всестороннего, одновременного, запараллеленного развития и производства, и исполнителей, на нём работающих. В этой задаче огромную роль играет трудовой коллектив, как интегральный воспитатель каждого отдельного специалиста-производственника и как основной субъект деятельности при рассмотрении производства в целом (как объекта деятельности).

В развитии трудового коллектива и отдельных его участников огромную роль (как катализатор) играет социальное развитие предприятия и его социальная инфраструктура (профилакторий, лагеря отдыха для детей, обеспечение жильём, повышение квалификации и так далее…). Такой катализатор вызывает дополнительный интерес как сотрудников к самому предприятию, так и к сотрудникам, на нём работа-

ющим, а также к пакету социальных гарантий, сопровождающих производственную деятельность и личную бытовую сферу сотрудников. Такие дополнительные социальные возможности повышают ценность предприятия в глазах сотрудников и заставляют их дорожить своим местом на данном предприятии, что существенно влияет на снижение текучести кадров и повышение производственной эффективности предприятия в целом. Именно поэтому к руководителю предприятия (с целью повышения эффективности его деятельности) должны предъявляться особые требования в развитии умения управлять социальной сферой производства. Это умение позволяет увеличить эффективность производственной деятельности без дополнительных капиталовложений, а за счёт дополнительного стимулирования его работников, которые, дорожа своим местом и понимая, что от эффективности производственной деятельности зависит их личное благополучие, будут осознанно, без внешнего контроля, увеличивать результативность своего труда.

Особенно важно уделять повышенное внимание гармоническому сочетанию социальной и производственной деятельности в условиях всеобщей социально – экономической нестабильности, в которой сейчас находится вся страна. Такая гармонизация создаёт столь желанный островок стабильности в существующих условиях хаоса и неопределённости.

Б. А. Пилипушко

ВНУТРІШНЯ ЕМІГРАЦІЯ: КОНТРОВЕРСІЙНІСТЬ ТА АКТУАЛІЗАЦІЯ

Походження терміну *внутрішня еміграція*, «innere emigration» споріднено із політичним та суспільним життям у Франції першої половини XIX століття. Письменниця та журналістка Дельфіна де Жирарден використовує його у записах 1838 року для характеристики позиції паризької родової знаті, які дотримувалися легітимістських поглядів і дистанціювалися від участі у політичному житті та конструктивній державній діяльності після Липневої революції. Вони не відвідували королівські бали, не займали державні посади та бойкотували владу Луї-Філіпа I, оскільки вважали неприйнятним для себе контакт із тим, кого вважали узурпатором. Натомість, спадкоємці шляхетних французьких родин проводили час замкненим колом, вдавалися до розваг та витрачали свій не розпорошений запал на пиятику, кінські перегони та танці [8]. Хоча такий прояв громадської позиції можна назвати примхою та привілеєм знаті, саме трансформація суспільного і політичного устрою у Франції після Великої революції створила формальний прецедент для вираження політичної позиції у вигляді свідомого відсторонення від контакту із державою.

У XX столітті термін «внутрішня еміграція» набув нових семантичних вимірів та у повній мірі актуалізувався у контексті соціальних та політичних потрясінь, зокрема, становлення тоталітарних режимів, що призвело до масштабного обмеження прав і свобод людини, а також знищення функціональних властивостей публічної та приватної сфери. «Еміграція» у простір духовного перетворилася на єдиний спосіб збереження та захисту особистої позиції, якщо вона відрізнялася від підтримки режиму або активного супротиву.

Закінчення Другої світової війни призвело до активних політичних та філософських дискусій стосовно контроверсійної сутності явища «внутрішньої еміграції». Залучається моральний аспект та чинник *особистої відповідальності* у дослідженні позиції представників інтелігенції, які жили у Німеччині 1933-1945 років та продовжували неофіційно займатися науковою, літературною або творчою діяльністю, не демонструючи відкритої незгоди із ідеологічною та політичної кон`юнктурою.

Відомою є полеміка між Томасом Манном та Вальтером фон Моло стосовно досвіду діячів культури, які знаходилися в «оці циклону» або на його периферіях під час 1933-1945 рр. Оскільки у післявоєнній Німеччині явище «внутрішньої еміграції» було пов`язане із умовною категоризацією письменників та митців на три

угрупування, найбільш активний імпульс відкритої дискусії був спрямований не тільки на співучасників режиму, які його обслуговували, але й на тих, хто не виказував привселюдно протесту:

«У мене таке відчуття, що книги, які взагалі могли бути надруковані в Німеччині з 1933 по 1945 рік, рішуче нічого не варті і краще б їх не брати до рук взагалі. Невіддільним від них є запах ганьби і крові, їх слід було б скопом пустити на макулатуру», – писав Томас Манн у листі, адресованому Вальтеру фон Моно.

«*Недозволено, неможливо було займатися «культурою» в Німеччині, поки кругом творилося те, про що ми знаємо. Це означало перебільшувати деградацію, прикрашати злочин*» [5].

Питання морального вибору та особистої відповідальності, що передують зануренню до внутрішнього світу, породжує один із фундаментальних аспектів філософії післявоєнної Європи та стосується відповідальності інтелігенції. Так, широкий аналіз лінгвіста і публіциста Ноама Чомські було опубліковано у статті «Відповідальність інтелектуалів» у 1967 році [7]. Питанню особистої відповідальності присвячені, зокрема, книга Ханни Арендт «Люди за темних часів» [1], а також стаття «Особиста відповідальність за часів диктатури» [2].

Роль представників мистецтва та літератури у суспільстві обумовлена відповіддю природи на виклики історії, вважав Йосиф Бродський: «*Возникает плеяда, да? Что за этим стоит? Некий умысел, если хотите, природы, чтобы позаботиться о духовном состоянии нации*» [6]. Суспільство породжує особистостей, що здатні формулювати питання, актуальні для цього суспільства. «*Зародки пізнання мали не сповіщати висновки, а спонукати інших людей до самостійного мислення*» [1, ст. 32]. Але якщо ідеологізованість та ворожість суспільства унеможливлює полемічну сутність мислення, та витісняє митця зі сфери публічного, змушуючи його працювати «у стіл»?

У виступі присвяченому нагородженню Премією Лессінга у 1959 році Хана Арендт робить висновок, що дистанціювання під час «темних часів» від світу і втеча до обріїв духовного «*завжди виправдана остільки, оскільки ми не заплющуємо очі на реальність, а постійно маємо її на увазі, як те, від чого ми втікаємо*» [1,с.46].

Мистецька сторона феномену «внутрішньої еміграції» має як деструктивні, так і конструктивні чинники впливу на сприйняття об`єктивної дійсності, та на результат творчої діяльності. Якщо розглядати «внутрішню еміграцію» митців, як прояв зміщеної активності і реакції на стресове середовище, стають зрозумілими джерела соціальних та психологічних витоків таких глобальних мистецьких течій XX століття як, наприклад, дадаїзм та сюрреалізм. Як казав Пауль Клее: «*Чим страшнішим є наш світ, тим більш абстрактним стає мистецтво. Фігуративне мистецтво – вибір щасливих епох, що прагнуть закарбувати себе*». Дадаїзм та сюрреалізм, як відповіді на неконтрольований стрес, є проявами цієї зміщеної активності. А також результатом відмови від реалістичної фіксації дійсності, яка набула небаченого резонансу у мистецькій сфері під час і після Першої світової війни. Винайдення якісно нової мови, необхідної для осмислення страхітливої дійсності та відповідей на безпрецедентні питання – є одним із найбільших культурних надбань XX століття, що відбулися завдяки найбільш жахливим історичним подіям сучасності.

«*Європа безперечно породила монстрів, але тим самим жестом породила й теорії, які давали змогу думати і знищувати монстрів*», – пише Паскаль Брюкнер [4, с. 29].

«Внутрішня еміграція» не лише дозволяє, у відомій мірі, зберігати автентичність свого творчого імпульсу та захистити від зовнішнього деструктивного впливу спосіб мислення і устрій внутрішньої душевної організації, але, як і, будь який, захисний психологічний механізм, вона викривляє сприйняття реальності, та

впливає на самоусвідомлення себе частиною суспільних та історичних процесів. Частина населення післявоєнної Німеччини, каже Арендт у вищеназваній промові, поводиться так ніби періоду з 1933 по 1945 роки не існувало. За цим криється щира розгубленість та неможливість подивитися в очі минулому [1, с. 43]. І справа не в подоланні минулого, що вбачало важливим завданням пасіонарна частина суспільства. Як казав Вільям Фолкнер: «*минуле ніколи не стає мертвим, воно ніколи навіть не стає минулим*». А тому, казати про подолання минулого взагалі не має сенсу. Справа в тому, що минуле можна лише зрозуміти та усвідомити, та сподіватися на те що із цього розуміння народиться певне знання [1, с. 44].

Якщо актуалізувати даний дискурс у контексті української сучасності, стаємо свідками протилежного прояву довготривалого соціального «літургічного сну». «*Коли травмована нація прагнула знати лише про учасників опору і тих, кого депортували за участь у боротьбі проти ворога*» [4,с.106]. Ця зворотна сторона суспільної амнезії – акцентування уваги лише на мобілізуючих аспектах історії, є логічною відповіддю на новітні виклики агресивної реальності. Проте, фрагментарність історичного аналізу не розрахована на довготривалий конструктивний процес та формування нових фундаментальних світоглядних орієнтирів, які будуть характеризувати громадянське суспільство як зріле. Ханна Арендт вважає, що розгубленість перед обличчям минулого є деструктивним проявом довготривалої «внутрішньої еміграції». Звичка дистанціюватися від актуальних проблем продовжується навіть після припинення дії негативного зовнішнього імпульсу, який обумовлював «внутрішню еміграцію». В цьому контексті знову актуалізується питання особистої відповідальності та конструктивної ролі інтелігенції у сучасному світі. «*Етична складова у визначенні інтелігенції сьогодні привалює – в ідеалі – над усіма іншими*», – пише журналіст Андрій Архангельский. Можна припустити, що це реакція на феномен тоталітаризму у різних його видах у ХХ столітті [3].

Висновки. «Внутрішня еміграція» у тоталітарному контексті була спричинена багатьма аспектами. Для митців це був один з небагатьох шляхів збереження творчої автентичності та свободи. Разом із тим, дане явище спричинило появу важливих мистецьких течій та способів художнього вираження, яке відповідало на безпрецедентні виклики дійсності. У контексті філософського дискурсу ХХ століття аналіз явища «внутрішньої еміграції» актуалізував поняття особистої відповідальності. Хана Арендт вважає, що заглиблення у «внутрішній світ» справедливе на стільки, на скільки зберігається усвідомлення існуючих аспектів реальності, яка спричиняє цю втечу. Негативними наслідками довготривалого перебування у «внутрішній еміграції» є відсторонення від соціального конструювання, утримання від публікації свого досвіду та продовження стану соціального «літургічного сну». Одним із деструктивних аспектів посттоталітарного періоду є викривлене сприйняття минулого. Реабілітація після довготривалої «соціальної смерті» представників творчої інтелігенції та їх вплив на формування громадянського суспільства є актуальним питанням суспільного на наукового дискурсу. Тому, що творчі люди є тими представниками суспільства, які наділені засобами окреслювати та формулювати актуальні питання сьогодення.

Список використаних джерел

1.Арендт Х. Люди за темних часів / Ханна Арендт. – Київ: Дух і Літера, 2008. – 318 с. 2.Арендт Х. Личная ответственность при диктатуре [Електронний ресурс] / Ханна Арендт // Издательство Института Гайдара. – 1964. – Режим доступу до ресурсу: https://postnauka.ru/longreads/22678. 3.Архангельский А. Интеллигенция – это cool [Електронний ресурс] / Андрей Архангельский. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://www.colta.ru/articles/society/13865. 4.Брюкнер П. Тиранія каяття. Есе про західний мазохізм / Паскаль Брюкнер. – Київ: Темпора, 2013. – 216 с. 5.Томас Манн – об отказе возвращаться в Германию из эмиграции [Електронний ресурс] // Избранное. – 2016. – Режим доступу до ресурсу: http://izbrannoe.com/news/mysli/tomas-mann-ob-otkaze-vozvrashchatsya-v-germaniyu-iz-emigratsii/. 6.Якович Е. Прогулки с Бродским и так далее / Елена Якович. – Москва: АСТ, 2016. – 256 с.

7.Chomsky N. The Responsibility of Intellectuals [Електронний ресурс] / Noam Chomsky // The New York Review of Books. – 1967. – Режим доступу до ресурсу: https://chomsky.info/19670223/.
8.Girardin D. Lettres parisiennes / Delphine de Girardin. – Paris: H. Plon, 1860. – (monographie imprimée).

М. В. Розік

МАНІПУЛЯТИВНІ ТЕХНОЛОГІЇ ПОЛІТИЧНОЇ РЕКЛАМИ ЯК ЗАСІБ МОБІЛІЗАЦІЇ ВИБОРЦІВ

У сучасній українській політичній науці дедалі більшої актуальності набувають дослідження, присвячені динамічним процесам становлення та розвитку політичних технологій в цілому та політичній рекламі як засобу формування громадської думки у посткомуністичній політичній реальності зокрема.

Проголошення незалежності України актуалізувало завдання з демократизації виборчого процесу. З розвитком виборчого законодавства та інституту виборів збільшилось коло застосування методів систематичного впливу на перебіг та результати волевиявлення громадян, яке у науковій літературі отримало назву політичні технології. Особливе місце серед них посідають засоби емоційного та психологічного впливу на виборців, а саме маніпулятивні технології. Науково доведено, що одним з провідних джерел маніпулювання думою електорату є політична реклама без якої не обходиться жодна передвиборна кампанія. Вдале застосування політичної реклами є однією з передумов досягнення суб'єктами виборчого процесу популярності та перемоги на виборах.

Серед дослідників сутності рекламних технологій, їх застосування у політичній діяльності та характеристик політичної реклами як політичної технології слід відзначити таких авторів, як Г. Алмонд, Г. Ашин, В. Бебик, М. Варій, М. Головатий, А. Дейман, Е. Єгорова-Гантман, О. Зернецька, Л. Климанська, Г. Ласуел, С. Лісовський, Г. Почепцов, Р. Ривз, О. Соловйов, Ч. Фоєрстоун, С. Чемекова, І. Шовкун, Дж. Херманн, Д. Яковлев та ін.

На сьогоднішній день, жодна передвиборна кампанія не обходиться без політичної реклами. Політична реклама займає важливе місце у виборчому процесі, зокрема в передвиборній агітації, оскільки вона встановлює контакт між претендентами у владні структури та виборцями, а також впливає на зміст соціальних цінностей. Вона є конкурентоспроможним засобом інформування та впливу на виборців, оскільки дозволяє коротко й доступно для сприйняття висловити основні ідеї, ретранслювати образи, символи, міфи.

Політична реклама визначається як одна із форм передвиборчої агітації, оплачена за рахунок коштів виборчих фондів партій або блоків, розміщена за допомогою рекламних засобів, яка спонукає виборців голосувати за або проти певного суб'єкта виборчого процесу [4]. Всі політичні технології, які застосовуються у ході виборчої кампанії, незалежно від того, вважають їх спеціалісти чистими чи брудними, базуються на маніпуляції свідомістю виборця.

Під маніпуляцією розуміють вплив на людину з метою спонукати її зробити що-небудь (повідомити інформацію, зробити вчинок, змінити свою поведінку) неусвідомлено або всупереч її власному бажанню, думці, наміру. Безсумнівним лідером з ефективності реклами, в тому числі й політичної, є аудіовізуальна реклама. Ця комбінація дозволяє впливати не тільки словом, а й різноманітними невербальними засобами. Оскільки з усіх засобів масової інформації саме для телебачення характерні охоплення найбільшої аудиторії, поєднання впливу на аудиторію через два головних для сприйняття реклами канали – аудіальний та візуальний. Таким чином, телебачення надає можливість вплинути на свідомість та підсвідомість аудиторії найбільшою кількістю засобів, а тому є найбільш ефективним засобом розповсюдження політичної реклами [3].

В політичній рекламі України найчастіше використовуються такі маніпулятивні прийоми, як слогани, створення «образу ворога», побудова сприятливих асоціацій з тим чи іншим політиком, принцип контрасту тощо. За допомогою політичної реклами кандидати намагаються створити враження, що саме з їхнім приходом до влади запанують мир, добробут та злагода, зменшиться рівень злочинності тощо. У цьому виді виборцям складно віддати комусь перевагу. Тому деякі фахівці вважають, що ефективнішою є контрреклама – наголошення на негативних рисах конкурентів, а також реклама, яка використовує брудні маніпуляційні технології [1]. Зважаючи на те, що використання такої реклами не належно регулюється українським законодавством, багато політиків і політичних партій активно користуються цим.

Однією з найбільш важливих вербальних частин реклами є салогани, які виконують функцію впровадження у свідомість виборців певної ідеї. Так, у президентській виборчій кампанії Ю. Тимошенко 2010 року було використано такі слогани: «Вони балакають, вона – працює», «Вони блокують, вона – працює», «Вони зраджують, вона – працює», «Вони руйнують, вона – працює». Гасла В. Януковича розповідали про блага, які отримає суспільство після приходу його до влади. Кожна із соціальних категорій – молодь, пенсіонери, підприємці – отримує свій ключ від соціального раю: «Пенсії вищі за прожитковий рівень», «Молоді – освіту і гарантоване працевлаштування», «Безпечні ліки, доступна медицина», «Звільнення малого бізнесу від податків на п’ять років» [3].

В політичній рекламі часто використовується такий прийом як побудова сприятливих асоціацій з тим чи іншим політиком. Цей прийом передбачає перенесення на рекламованих осіб та груп, ідей, непритаманних їм позитивних або негативних якостей. Також досить часто використовується техніка створення контрасту, коли потрібно поширити негативну інформацію про політичних опонентів, але тактика прямих звинувачень є надто відвертою.

Кольорова гама, музика, символи посилюють психологічний вплив політичної реклами. Кольори полегшують прочитання тексту (так, найкраще читається чорний текст на жовтому фоні), створюють візуальні ілюзії (червоний – близькості, синій – навпаки, віддаленості), а також настрій політичної реклами, закріплюючи установку на позитивне чи негативне сприйняття кандидата або ідеї.

В політичній рекламі широко використовуються також символи: поле – символ свободи, дорога – символ змін, дім – символ тепла, єдності, злагоди тощо. Так, основним елементом передвиборчої реклами Ю.Тимошенко було серце – символ любові, співчуття, відданості.

Таким чином, розвиток політичної реклами, відбувається в контексті становлення політичного ринку, тобто інституціоналізації політичної конкуренції. Основними чинниками становлення рекламного ринку в Україні стала потреба політичних еліт апелювати до електорату у боротьбі та конкуренції за владу, а також позиціонувати себе на ринку, відрізнятися від подібних політичних гасел та лозунгів, присутніх у програмах більшості політичних сил. Ринок політичної реклами в Україні розвивався в контексті процесів демократичного транзиту і політичного ринку.

В політичній рекламі використовується широкий арсенал маніпулятивних технік які сприяють мобілізації виборців. Ці прийоми в політичній рекламі націлені, насамперед, на створення позитивного іміджу одного політика і дискредитацію опонента. Виборчі кампанії в Україні демонструють, що використання в політичній рекламі маніпулятивних технологій – це перевірений часом метод завоювання симпатій виборців і засіб для боротьби з політичними конкурентами. Партії, які уміло використовують ці технології, досить часто досягають поставленої мети.

Список використаних джерел

1.Жук Л. Маніпулятивний аспект телевізійної політичної реклами / Л. Жук // Наукові записки

[Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Культура і соціальні комунікації. – 2009. – Вип. 1. – С. 58–67. 2.Кушакова М. Аналіз залучення маніпулятивних політичних технологій президентської виборчої кампанії 2010 року / М. Кушакова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdupol_2014_236_224_11. 3.Мартинюк О. Маніпулятивні аспекти політичної реклами під час парламентських виборів 2012 року в Україні / О. Мартинюк // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://naub.oa.edu.ua/2013/manipulyatyvni-aspekty-politychnoji-reklamy-pidchas-parlamentskyh-vyboriv-2012-roku-v-ukrajini/. 4.Про вибори народних депутатів України [Текст]: закон України від 17.11.2011 № 4061-VI / Верховна Рада України // Відомості Верховної Ради України. – К., 2012. – № 10–11. – ст. 73.

А. А. Фабрика

ФУНКЦІОНАЛЬНА СПРОМОЖНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ СІМ'Ї ЗА УМОВ МАСОВОЇ КУЛЬТУРИ

За останні кілька років в результаті інтенсифікації процесу глобалізації, значного підсилення набула масова культура як один із засобів інтернаціоналізації країн, що потрапляють до глобалізаційної орбіти. Будучи комерційною, масова культура експлуатує близькі та цікаві людям теми, що приносить їй найбільші доходи. Серед них: дружба, любов, шлюб, сім'я, секс. Таким чином вона так чи інакше формує уявлення людей щодо цих сфер життя, спричиняючи глибокі ціннісні та структурні зсуви в інституті сім'ї.

Так, українська сім'я, у більшості своїй, це нуклеарна, малодітна (1-2 дитини) сім'я, подружжя у якій перебуває у зареєстрованому шлюбі. Попри високий рівень розлучень, значну кількість неповних сімей, суттєво нижчий за необхідний для відтворення населення рівень народжуваності, вона залишається все ще «порівняно традиційною». Утворюючи сім'ю, люди передбачають у ній обов'язкову наявність дітей, шлюб укладається між чоловіком та жінкою, більша частина шлюбів реєструється. Соціальні установки і цінності українців у галузі сім'ї та шлюбу на загальноєвропейському фоні вирізняються своєю фамілістичною спрямованістю. Проте, самий характер впливу, що його здійснює сьогодні масова культура на сім'ю, призводить до зниження рівня функціональної спроможності останньої.

Ефективне виконання сім'єю її *репродуктивної* функції передбачає, перш за все, народження фізично та психічно здорових дітей. Необхідною умовою для цього виступає належне фізичне та психічне здоров'я самих майбутніх батьків. Але воно постійно перебуває під руйнівним рекламним впливом, що прямо або через нездоровий образ життя героїв кіно, – чоловіків та жінок, – пропагує шкідливі звички: паління, вживання алкоголю, пропагує нездорову їжу. Широко рекламується «оголена» жіноча мода за будь-якої пори року та ін. До цієї проблеми відноситься і засилля жахів, агресії та насилля на теле- та кіноекранах, в літературі, популярних серед молоді жанрах музики.

Особливої ваги у високому визнанні соціальної цінності сім'ї має виконання нею *виховної* функції. Сім'я здійснює глибокий вплив на весь комплекс фізичного та духовного життя людини, що в ній зростає. Але діти та молодь якраз є однією з найприбутковіших цільових груп споживачів для виробників і рекламістів – любляча родина прагне задовольнити їхні потреби та бажання, які із дорослішанням та розвитком постійно змінюються. Тому, потужний арсенал впливу спрямовано саме на них. Основні «втрати» тут виникають в результаті закриття масовою культурою пластів традиційної, високої та народної культури, у той період життя, коли дитина, молода людина особливо потребує їхнього впливу для формування доброти, співчуття, любові, для морального виховання, формування відчуття краси та естетичного смаку. Натомість, масова культура через іграшки, мультфільми, молодіжні серіали, музику, моду для молоді і т.ін. розповсюджує потворні образи, пропагує «прагматичні», утилітарні відносини між людьми, матеріальне збагачення, ненормативну лексику, шкідливі звички та ін.. Усі так звані «дорослі» теми, що раніше

були прихованими від дітей, перестають бути «табу» для незрілої дитячої психіки.

Масова культура впливає і на виконання сім'єю її *економічної* функції. Стимулюючи споживання, вона здатна схилити сім'ю до незапланованих витрат. Таким чином відбувається маніпулювання сімейним бюджетом, витягнення коштів із життєво необхідних, освітніх, культурних напрямів у так звані престижні, статусні статті або розваги.

Сфера *первинного соціального контролю* теж зазнала впливу масової культури. Раніше, поведінка людини, прийняття нею рішення в професійній, громадській та політичній діяльності визначалося у тому числі й підходом: «щоб дітям не було за мене соромно». Зараз, вочевидь, для багатьох це втратило свій сенс. Масова культура ослаблює моральну відповідальність членів сім'ї один перед одним.

В укріпленні дружніх основ шлюбного союзу та розвитку особистостей членів сім'ї важливу роль відіграє *духовне спілкування*. Проте, зразки широко розповсюдженої сьогодні ерзац культури не володіють змістом, що створював би цінніснy, проблемну, тематичну, інформаційну основу для цього. В результаті, втрачається вкрай значима сімейна скріпа.

Сім'я також призначена надавати певний *соціальний статус* своїм членам та задовольняти їхні *потреби у соціальному просуванні*. Стимулюючи статусне споживання, масова культура сприяє виникненню досить гострих сімейних конфліктів між батьками та дітьми у зв'язку із нав'язаними статусними запитами та реальними можливостями сім'ї їх задовольнити.

Виконання *емоційної* функції ускладнюється тим, що масова культура, якій непритаманна емоційна рівновага в силу самої її природи, здатна практично нівелювати зусилля сім'ї по створенню і підтриманню позитивного емоційного середовища.

І хоча культура виступає не єдиним фактором, що впливає на сім'ю, віна є одним з провідних у цьому ряду в силу своєї здатності спричиняти глибокі трансформації цього соціального інституту, які стають очевидними вже сьогодні.

А. М. Шаталович

К ВОПРОСУ ФОРМИРОВАНИЯ СОВРЕМЕННОЙ ФАМИЛИСТИЧЕСКОЙ ПАРАДИГМЫ

Рассматривая угрозу «самоликвидации Германии» (в одноименной работе [4]),Тило Саррацин высказывает соображения о необходимости поворота тренда в германском обществе: от пары – к семье. Тренд, о котором пишет этот известный берлинский политик, вполне уместно заменить термином «фамилистическая парадигма».

В контексте доклада, фамилистическая парадигма – общепринятый образец (от греч. παράδειγμα – образец, модель, пример) семьи либо совокупность образцов, постепенно проясняемый вектор для фамилистических синтезов (семья есть синтез противоположностей) в какой-либо эпохе или обществе. Говоря терминами синергетики, фамилистическая парадигма есть некий аттрактор, к которому устремляются траектории развития разных фамилистических систем. Фамилистическая парадигма задает тот общий фон или, лучше сказать, «коридор», в рамках которого в ту или иную эпоху формируются фамилистические синтезы. На первых порах фамилистическая парадигма может не иметь четкого авторства, она, так сказать, «носится в воздухе» общественного мнения, являясь неким срезом, полюсом ценностных предпочтений и ориентаций эпохи или общества. Но в своем завершенном виде она все же претендует быть сформулированной пророками, мыслителями, учеными, писателями, поэтами, лидерами, государственными деятелями (причем креативная роль этих формулировок требует дополнительного осмысления). После своего высказывания она более плодотворно входит в культу-

ру. При этом фамилистическая парадигма по ходу исторического развития проясняется, уточняется, корректируется.

Современная западная парадигма понимания семьи (которая в последние десятилетия постепенно становится и украинской фамилистической парадигмой) может быть охарактеризована как *процессуальный* проект, истоки которого берут начало в философии жизни (А. Шопенгауэр, Ф. Ницше), психоанализе (З. Фрейд), постмодернизме (М. Фуко, Ж. Делёз, Ф. Гваттари). Бессознательное становится главным метафизическим основанием семьи, таким образом, понимание семьи приобретает «ризоматический» и «хаосмотический» характер, что проявляется в «текучей» идентичности (З. Бауман), тотальной плюральности.

Тотальная плюральность, выражающая главный постмодернистский символ – ризому, проявляет себя сегодня множественностью вариантов: альтернативных семей, гомосексуальных и трансгендерных союзов, а также современного варианта полигамии – «последовательной полигамии» (П. Лэндис), как череды «гражданских» браков и внебрачных сожительств. Таким образом, тотальная плюральность проявляет себя в кратиловском значении: нет ничего постоянного, все изменчиво, *текуче*. Не случайно социолог З. Бауман характеризует современное состояние, в которое мы входим, как жидкую, «текучую» современность (идентичность), когда преобладают слабые связи [1, с. 160-161].

Свой существенный вклад в становление процессуального проекта семьи внес и позитивистский (неопозитивистский) подход к ее познанию. «Одномерное» (антиметафизическое) восприятие реальности, присущее позитивизму, попутно исключает и семью. Позитивизм обесценивает в качестве неверифицируемых также сакральность и религиозность, чем подтачивает традиционные корни брака. Подобно тому, как бессмыслен для позитивизма вопрос о добре и зле, в тот же разряд попадает и вопрос о целомудрии. В результате сексуальные отношения становятся профанными, функциональными и утилитарными, что открывает возможность без религиозных или этических «предрассудков» получать большее удовольствие. Под воздействием позитивистского духа наука бесцеремонно вторгается в самую интимную и сокровенную область. Сексуальные отношения становятся объектом научного рассмотрения. Существенный шаг в этом направлении был сделан З. Фрейдом, но дальнейшие, более смелые шаги, были на счету не менее позитивистски настроенных ученых: А. Кинси, У. Мастерса и В. Джонсон.

В 1935 году А. Кинси, которого по праву называют «отцом сексуальной революции» (которая была актуализирована в западных странах в 60-е годы), выдвинул смелое по тем временам предположение о том, что задержка первого сексуального опыта очень вредна с психологической точки зрения. То есть половое воздержание, которое сторонники традиционной морали навязывают молодежи, на самом деле, по его мнению, имеет негативные последствия. Для подтверждения своих идей, А. Кинси начал многолетние исследования. Вместе со своими сотрудниками он опросил около 18000 американцев. В результате, появились знаменитые «Отчеты Кинси» (Kinsey Reports). Первая часть «Половое поведение самца человека» была выпущена в 1948 году. Вторая часть – «Половое поведение самки человека» увидела свет в 1953 году. Эти книги, как отмечает А. Соболевский, сразу стали бестселлерами и принесли ему скандальную славу [5]. Его последователи В. Мастерс и В. Джонсон отважились на еще более смелые научные исследования. Впервые в истории науки физиология полового акта подверглась экспериментальному исследованию. К 1965 году ими был накоплен материал наблюдаемых в лабораторных условиях 10000 половых актов 700-та мужчин и женщин. На основании этих данных ими была опубликована ключевая работа «Сексуальные реакции человека».

Таким образом, секс утратил сакральность и обрел функциональность. В этой связи обращает на себя внимание вопрос десакрализации супружеских отношений в современной цивилизации. Ряд исследователей (например, М. Элиаде,

И. Чиндин) усматривают в этом существенную проблему. Анализируя демографическую ситуацию в современном мире, П. Бьюкенен пессимистически смотрит на перспективы США и европейских народов. Процессы депопуляции, вызванные разрушением семьи, приводят к вымиранию коренных европейских народов и белого населения США. Дехристианизация Америки – рискованная игра, пишет он, ставкой в которой выступает наша цивилизация [2].

В качестве вывода, согласимся с мнением О. Ивановской [3, с. 124], о том, что сегодня необходима ресакрализация как готовность снова посмотреть на человека с позиций христианского целостного восприятия, то есть вновь научиться видеть святое, вечное, символическое, чтобы преодолеть центробежные силы, раздирающие общество и разрушающие не только брак и семью как важнейшую ячейку здорового социума, но и любые искренние взаимоотношения.

Список использованных источников

1. Бауман, З. Текучая современность / Зигмунт Бауман. – СПб. : Питер, 2008. – 240 с. 2. Бьюкенен, П.Дж. Смерть Запада / Патрик Дж. Бьюкенен. – М. : АСТ, 2003. – 444, [4] с. 3. Ивановская, О.В. Религиозность как фактор гармонизации гендерных отношений в семье / О.В. Ивановская // Электронный научно-образовательный журнал Волгоградского государственного социально-педагогического университета «Грани познания». – 2012. – Т. 18, №4. – С. 121-128. 4. Саррацин, Т. Германия: самоликвидация : пер. с нем. / Тило Саррацин. – М. : Рид Групп, 2012. – 400 с. 5. Соболевский, А. Революция любви или вырождение? / Арсений Соболевский. – Калининград : ИСКИС, 2012. – 373 с.

О. В. Тертичний

ЕНТЕЛЕХІЯ ЯК МОДЕЛЯТОР ПОЗИТИВНОГО СЦЕНАРІЮ

Передмова, якої потребує специфічність предмету. «Позитивний сценарій Спільного Проекту дає підстави і для раціональної зваженості, і для метафізичного піднесення, містить поле альтернативно-охоплючих думок, які вимальовують досить реалістичний (а водночас й прагматичний) форсайт-проект» – такого висновку прийшов доктор філософських наук Микола Романов. Зрозуміло, у когось це викличе позитивний резонанс, у когось – заперечення. Принаймні, це думка професіонала незалежного – ні від влади, ні від донорів, ні від начальників. Отже…

Коли заходить мова про Майбутнє, виникає проблема моделювання його Образу: яким ми його бачимо? Необмеженість фантазій приносить необмеженість пропозицій, які у нас змагаються переважно силою не аргументів, а кількістю ресурсів на промоції окремих проектів. Держава, на жаль, усунулася від налаштування цивілізованої дискусії: мабуть, за відомим принципом «ринок все розставить по своїх місцях». [14]

В результаті вже кілька років на різних майданчиках триває змагання переважно гучності голосів і спритності ініціаторів, серед яких важко почути голоси аргументів. [21] Проект одного з потужних лобі навіть був взятий 2014 року за основу документу, який і зараз на офіційному сайті президента України має назву «Стратегія 2020». [15]

Цей прикрий епізод ілюструє, яким чином і з якими наслідками «вирішуються питання» в державних коридорах. Не секрет, що схожі процеси відбуваються навколо будь якої ідеї, яку можна капіталізувати в гроші, посади чи корисні зв’язки. Але ж, тут мова не про гроші (хай навіть величезні) і не про посади, а про Майбутнє нації. Навіть директор Національного інституту стратегічних досліджень, академік НАН України Володимир Горбулін вже публічно засумнівався: «Чи здатні нинішні еліти, військово-політичне керівництво країни прийняти цю нову реальність і мислити стратегічними, а не тактичними категоріями?» [2]

Лише коли (і якщо) професійна громада погодить методологічні вимоги, з’являться критерії об’єктивного аналізу, можна буде сподіватися на певну

обґрунтованість як пропонованих проектів, так і критики. А поки цього не відбулося, методологію візіонерства напрацювала міждисциплінарна волонтерська група незалежних дослідників, що взяла назву Спільний Проект [22]. Цю роботу мав хтось виконати: адже, навіть Національний інститут стратегічних досліджень має вирішити це питання.

Учасники Спільного Проекту від початку погодилися, що країна потребує кардинального оновлення разом з деолігархізацією, то ж, почали дискусію із запитання, яке інші дослідники ставлять наприкінці, або й взагалі оминають: який соціальний суб'єкт **має здатність** очолити створення Іншої системи і подолати опір олігархату? Такою потугою може стати український відповідальний клас, формування якого форсували Майдан і війна. Це переважно добровольці та волонтери, мережі яких складаються в основному із самозайнятих осіб, фрилансерів, підприємців малого і середнього бізнесу, людей творчих професій та частки молоді, що навчається. [16]

Організаційний інструмент суб'єкту також суттєвих заперечень у групі не викликав: позапартійна масова координована платформа. Масова – тому що масштаб завдання вимагає, позапартійна тому, що партії розривають будь-який блок. До того ж, наявні парламентські партії і потужні неурядові організації зазвичай створені за підтримки чи згоди крупного капіталу, тому у зміні Системи не зацікавлені. [6]

Визначення соціального замовника та його організаційного інструменту дозволило суттєво спростити неосяжне завдання, і оминути логічно-формальну пастку, яка полягає в тому, що **форма** об'єднання і **зміст** Візії (Програми оновлення) ВЗАЄМОпов'язані. Бо «щоби здійснити прогнозування подій та обставин задля вибудови Візії в її гештальт-перспективі, треба адекватно розуміти сутність Мети, але ж і її неможливо сформулювати поза баченням історичного обрію, з одного боку, а, з іншого – Мета стане досяжною, якщо спиратиметься не лише на прогнозні висновки, але й на той технологічний базис, котрий вже існує чи потребує розробки. Щоб зрозуміти цілісність Візії, треба з'ясувати значення її складових частин, але й частини окремо у своєму розумінні та призначенні стають відкритими лише за умови зрозумілості гештальтних особливостей Візії, її холізму» [4].

Тобто, якщо складати Пропозицію для нації без належного уявлення про організаційні інструменти та інші можливості її реалізації, документ потрапить «на полку», як чергова нездійсненна фантазія. В той же час, починати створювати об'єднання (організаційний інструмент) без наявної Програми – означає породити ще один псевдогромадський «мертвяк».

На цій складності спотикаються більшість ініціаторів оновлення: бо не занадто замислюючись, обирають одне з двох. Ось кілька спільнот «візіонерів» взялися конструювати Майбутнє, і відсунули питання організаційної форми «на потім»: Несторівська група, «Нова Країна», РПР, Народна Конституція та ряд інших. Не зважаючи на солідні ресурси, результату отримати не вдалося: зокрема і тому, що суб'єкту реалізації проектів та його інструменту автори не надали належної уваги. [21].

Протилежний вибір зробили 2015 року ініціатори організації новітніх рухів: Рух Маломужа, Рух Саакашвілі, Рух Ярош, Рух Наливайченка, Українська бізнес-ініціатива, «Новий суспільний договір», «Республіка», «Конституційна асамблея», Рух за суверенну Україну і т.д. Вони оголосили про свої ініціативи, але не запропонували суспільству привабливого і обґрунтованого об'єднавчого Образу майбутнього. Тепер працюють над теорією…[12].

Між тим, проблему двоїстості форми і змісту вирішує та ж таки ентелехія, в якій, зокрема, реалізується і принцип діалогу. Дослідник має тримати в полі зору ОДНОЧАСНО минуле, сьогодення і майбутнє: аби, «пересуваючись між часами», поступово, з кожним новим актом зростання проекту вносити взаємопов'язані

зміни в ОБИДВА процеси творення: і Візії, і організаційного Інструменту її реалізації.

Вже під час першої зустрічі ініціаторів Спільного Проекту стало зрозуміло, що **теоретичні** і **організаційні** аспекти формування та розвитку самої спільноти становлять ЄДНІСТЬ, тому розглядати і вирішувати їх треба **одночасно і взаємопов'язано**. Тому стартові умови як організації спільноти, так і її теоретичних засад були погоджені в **одному** пакеті.

Відправний пункт: Україна потребує кардинальної модернізації (оновлення).

Запитання: який суб'єкт здатен реалізувати проект такого масштабу?

Відповідь (до **Статуту** руху): масова позапартійна платформа (рух). Масова – тому що масштаб вимагає, позапартійна тому що партії (тим більше – українські) розривають будь-який блок.

Запитання: якою програмою можна залучити на підтримку такого Руху маси громадян?

Відповідь (до **Програми** руху): реалізація Програми має принести моральне задоволення і матеріальні вигоди більшій частині українців: 2/3, а краще ¾. Перш за все, це деолігархізація країни: демонополізація економіки, політики, мас-медіа. Вивільнення свободи підприємництва і свободи праці принесе швидке зростання економіки. А створення прозорої судової системи, підконтрольних суспільству правоохоронних і силових структур приверне і внутрішній, і іноземний капітал.

Запитання: яким чином можна отримати такий результат?

Відповідь (до **Статуту** руху): структура і принципи діяльності Платформи мають нести в собі у згорнутому вигляді модель Нової держави: платформа мережаного типу на принципах прозорості, відповідальності та колективної координації роботи.

Запитання: яким чином можна об'єднати масу осіб без наявності традиційних керівних органів?

Відповідь (до **Програми** руху): роль координатора Платформа буде виконувати переважно його стратегічна програма (стратегічна Мета, принципи і засоби її досягнення), а також тактичні поточні проекти, керівниками яких будуть затверджуватися професіонали на конкурсних засадах.

Запитання: яким вимогам має відповідати Візія, аби отримати шанс бути втіленою?

Відповідь (до **Програми** руху): Візія має пропонувати принципові відповіді на всі ключові виклики – від стратегічної Мети до Дорожньої карти, бути концептуальною і цілісною. [24]

Таким спареним процесом (теоретичний та організаційний), шукали і будували українську Візію і контури Дорожньої карти. В міру розгортання дослідження поступово сформувався ***пакет методологічних вимог****, який з часом отримав форму* герменевтичного кола в результаті замикання головних функціоналів. [11] В результаті була сформована сучасна інтенціональна система, і перша Візія, що відповідає методологічним вимогам. Паралельно з Візією – ключові риси Платформи, яка здатна об'єднати націю і реалізувати Дорожню карту.

Ентелехія також дозволила розв'язати й інші проблеми дослідження. Зокрема – невизначеність Національної ідеї. Адже Візія не може суперечити Національній ідеї. А де вона, яка? У нас же досі немає консолідованої думки щодо Ідеї (можливо, тому і Стратегії немає?). В «нестерпних умовах невизначеності» деякі «стратегатори» вдаються до того, що складають свій документ за власними пріоритетами, а потім зверху ставлять своєрідний епіграф – наліпку, яку й видають за нову (власну) Національну ідею. [21]

Спільний Проект звернувся до аналізу двох метафізичних пар: Національна ідея – історична Місія та Національна ідея – стратегічна Мета. Адже Ідея, як правило, корелює з Місією, а історичну Місію України чимало фахівців бачили, як «міст цивілізацій» між Старим Світом і сподіваною цивілізованою Росією. Росія ж

спалила український цивілізаційний «міст» підступним нападом на «брата», фактично зруйнувала світовий повоєнний (ІІ СВ) порядок, відгородилася прірвою від Західної цивілізації. [7]

Таким чином сама Історія замінила місію з «мосту» на східний Форпост. Проте, й ролі Форпосту для світу виявилося замало, бо, як провидів знаний французький філософ Бернар-Анрі Леві «ця Європа наче скам'яніла під час майдану, ця Європа, яка не наважується підняти тон, підняти голос на Путіна – це Європа, яка залякана, боїться. Це Європа, яка вже не вірить сама в себе – звичайно, така Європа розчаровує. Отже існує ідея Європи, яку тепер несе в собі Україна…».[1]

Розніжена теплою ванною миру і достатку, дешевим російським газом, розслаблена «прахом великої втоми», Європа відступилася від власних ідеалів і цінностей, втратила волю до свободи, яку виявляють українці. Аналіз процесу привів Спільний Проект до висновку, що духовний порятунок Європи наразі здатна забезпечити лише Україна: на додачу до Місії форпосту маємо рухатися до ролі цивілізаційного центру. Щоби врятувати Україну, маємо очолити пробудження і духовне оновлення Європи, бо історія не залишає нам іншого гідного майбутнього [9].

Добре, що історична Місія надає сенс українському буттю, надихає і унаочнює онтологічну перспективу. Але вона лише натякає на конкретний маршрут, засоби і швидкість руху. Яким чином маємо реалізувати Місію?

Виявилося, що в рамках пошуку-створення Візії Ідею можна **замістити** стратегічною Метою, бо обидва поняття суттєво співпадають за змістом. Українські дослідники зокрема вважають, що Ідея є «спільною метою та довгостроковою стратегією розвитку суспільства», або має «об'єднувати націю для єдиної мети, допоможе сформувати стратегію дій держави…», чи взагалі є «концентрованим виразом стратегічної мети». А саме ентелехію Аристотель визначав як приховану МЕТУ кожного буття [13]. Як розкрити Українську ентелехію, побачити Мету нації?

Якщо Мета лежить у віддаленому майбутньому, логічно шукати її серед стратегічних соціально-економічних прогнозів. Найбільш обґрунтованим з них Спільний Проект визнав концепцію кандидата фізико-математичних, доктора філософських наук, відомого українського соціолога професора Валерія Хмелька. Він на основі аналізу масиву статистики виявив ключові закономірності історичного розвитку соцівму: вимірюючи динаміку співвідношення кількості зайнятих в різних галузях діяльності. На кожному з етапів еволюції у суспільному виробництві домінує певна виробнича сфера, бо саме вона поглинає найбільшу кількість працюючих [20].

У відомій нам історії наявні чотири таких етапи: первісний, аграрний, індустріальний та інформаційний. Кожен наступний етап приносить СУТТЄВЕ зростання продуктивності праці, зменшує кількість часу на фізіологічне відтворення людини. За «сходами» знизу до верху існує кореляція з валовим доходом на душу населення і перевагою ключових «європейських» цінностей в напрямі від виживання і закритості (традиційних) до секулярно-раціональних та індивідуального самовираження.

Інформаційне виробництво, що переважає зараз в технологічно передових країнах, має колись досягти граничних можливостей свого відносного розширення. І тоді головним джерелом подальшого підвищення продуктивності стане якість кадрів. Раніше або пізніше, а відбудеться перехід домінуючої ролі від інформаційного виробництва до **виробництва і відтворення самої людини як творчої особистості**. Тобто, розпочнеться п'ятий, пост-інформаційний стан-процес суспільства, якому дослідник дав попереднє визначення «людинотворчий» – на тій підставі, що людина тоді стає не лише засобом, а головною метою економічного розвитку: найвигіднішим об'єктом капіталовкладень.

Наступним етапом української наукової розвідки Майбутнього стала Математична модель структурної еволюції суспільних продуктивних сил, яку створили фахівці Інституту прикладного системного аналізу НАН та Міносвіти України кандидат технічних наук Геннадій Повещенко і доктор технічних наук Юрій Чехо-

вий [10].

Спільний Проект взяв до уваги обидві прогностичні роботи, погодився, що світ наближається до зони біфуркації, і в такий момент навіть аутсайдер отримує шанс вирватися вперед. То ж, на цьому шляху Україна може і має йти не слідом за першими, а прямувати паралельно і прискорено: аби завершити інформаційний етап не в хвості, а у складі лідерської групи [17].

Ключовий засіб реалізації стратегічного проекту логічно випливає з Образу майбутнього: цілеспрямоване прискорення інформатизації. Адже ініціатори Спільного Проекту звернули головну увагу на той факт, що прозорість, яку несуть ІТ-технології, має побічним наслідком моральний ефект: створює своєрідний примус до відкритості і чесності. Отже, інформатизація суспільства сприяє підвищенню моральних стандартів, поширенню довіри, як основи соціального капіталу. [8]

Постінформаційний етап, відповідно до Математичної моделі, стане переважаючим у США, Великій Британії, Німеччині, Японії, Швеції та інших розвинутих країнах близько 2030 року. До того часу маємо кардинально (до європейських зразків) збільшити соціальний капітал суспільства. Таким чином, на додаток до напряму руху, Позитивний проект отримав зміст і темпи досягнення української Мети [19].

Концептуальна обгрунтованість Мети, що була публічно запропонована 2010р., отримала підтвердження в українських реаліях: частка ІТ-галузі у ВВП країни за два роки по тому була зафіксована статистично, і склала приблизно 0,8%, а ще за три роки зросла до 3%: такого ривка не відбувалося із жодним сектором економіки. Якщо ці темпи збережуться, протягом 12-14 років Україна має шанс вийти на рівень інформатизації сьогоднішніх лідерів.

До 2020р. експерти прогнозували збільшення робочих місць в галузі в середньому на 20 тисяч щорічно: від 74 до 180 тисяч. ІТ-сектор має потужну локомотивну функцію: кожне нове робоче місце програміста створює до чотирьох додаткових робочих місць у суміжних галузях. Вже в 2013р. за інформацією World Bank ІТ-галузь за обсягом експорту посіла третє місце після металургії та аграрного сектору. Україна також стала першою в Європі і четвертою в світі (після Індії, США і Філіппін) за обсягом доходів фрилансерів.

Якщо суспільство буде ще й цілеспрямовано сприяти впровадженню ІТ-технологій на прозорість влади, то процес моралізації і накопичення соціального капіталу буде прискорений. І якраз цього, відповідно до Позитивного проекту, вимагає досягнення технологічного рівня лідерів.[18]

Майдан підтвердив теоретичні висновки дослідників. «На Майдані не було конкуренції, але були створені всі потрібні служби: не за наказом уряду, а через почуття обов'язку перед своїми співгромадянами та країною. Так само зараз дуже багато добровольців вирішили піти в АТО. Добровільно, знаючи, що вони ризикують своїм життям, ніхто їм того не наказував. Ця мотивація є фантастична. Таким чином, наші люди вже почали діяти згідно з тою новою парадигмою, за якою повинен жити світ. Ми не мусимо у всьому доганяти світ – чи то Європу, чи то США.» - зазначав Богдан Гаврилишин, засновник Міжнародного інституту менеджменту, дійсний член Римського клубу [3].

Ключовим засобом оздоровлення країни Сценарій пропонує Персональний мандат: право кожного виборця без посередників особисто забрати свій голос за партію (депутата, голову селища чи міста) в разі, якщо виявиться обман виборця з боку обраного. [23] Концепт цього правового інструменту отримав схвалення ряду філософів, соціологів і правознавців, зокрема, відомого українського конституціоналіста професора Віктора Мусіяки [5].

Список використаних джерел

1.Бернар Анрі-Леві: Україна носить ідею Європи – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://hromadskeradio.org/2015/02/20/bernar-anri-levi-ukrayina-nosit-ideyu-yevropi/. 2. Володимир Горбулін «2017-й: далі буде…» «Дзеркало тижня» 2 липня 2016 р. 3.За два роки в Україні поч-

неться економічне диво / Богдан Гаврилишин – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://1-12.org.ua/2015/02/04/3379. 4.Микола Романов. Внутрішня рецензія на явище, результати і можливі перпективи Спільного проекту. Архів автора. 5.Мусіяка В. Кому і навіщо впроваджувати електронне голосування? / Віктор Мусіяка – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.3republic.org.ua/ua/ideas/11613. 6.Навіщо Україні масовий рух, і як його можна створити? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/notes/спільний-проект/навіщо-україні-масовий-рух-і-як-його-можна-створити/571416332984264. 7. Оксана Забужко «Берлін зі Штайнмайєром, Варшава з Коморовським…» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://uk-ua.facebook.com/oksana.zabuzhko/posts/10152354779298953. 8. Олександр Тертичний *Україна майбутнього: сценарій позитивного перебігу подій. Журнал НІСД Pro Futuro; № 1, травень 2013 р. 9. О.Тертичний Український шлях: від форпосту до центру науковий вісник Інституту політичних і геополітичних досліджень ВИПУСК №1, 2015 – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ipgd.com.ua/files/vupysk1/Tertichny_-_politichni_nauki.pdf. 10. Повещенко Г., Чеховий Ю. Математична модель структурної еволюції суспільних продуктивних сил / Г. Повещенко, Ю. Чеховий. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://i-soc.com.ua/journal/N3_2001r_3.pdf. 11. Поступ Спільного Проекту до сучасної інтенціональної системи – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/notes/спільний-проект/поступ-спільного-проекту-до-сучасної-інтенціональної-системи/873776876081540. 12. «Реформатори» і «прогресори» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/notes/467655566772349/»Реформатори»%20і%20»прогресори»/543006922570546/. 13. Роздуми про майбутнє. Українська ентелехія: філософська база СП – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/notes/спільний-проект/роздуми-про-майбутнє-українська-ентелехія-філософська-база-сп/861883650604196. 14. Стратегія виходу України із системної кризи // Український соціум. 2014. №2 (49) V Теоретико-методологічний семінар за міжнародною участю «Архетипіка і державне управління: раціоналізація та нормативні практики», 2014 р., м. Київ, Україна. 15. Стратегія України не потрібна: кому і чому? – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/notes/спільний-проект/с_1-стратегія-україни-не-потрібна-кому-і-чому/732499223542640. 16. Суто український відповідальний клас як потяг Революції Гідності – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/notes/спільний-проект/суто-український-відповідальний-клас-як-потяг-революції-гідності/976483532477540. 17. Тертичний О.В. Євролідерство як історична місія України IV міжнародна науково-практична конференція «Соціальні та політичні конфігурації модерну: політична влада в Україні та світі» 2015 р. Київ. 18. Тертичний О.В. Концепція мережаної демократії як позитивний форсайт-сценарій. ІІ Конгрес Соціологічної асоціації України. Тези доповідей. Харків, 2013. Видавництво Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна. 19. Український маршрут. Малюнок – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1192522484108581&set=gm.790879297704632&type=3&theater. 20. Хмелько В. Виробничі відносини і суспільне виробництво життя / В. Хмелько // Вісник Київського університету. Серія філософії. – 1973. – № 7. 21. Чотири Бачення майбутнього України – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/notes/спільний-проект/чотири-бачення-майбутнього-україни/734020860057143. 22. Юрій Макаров Електронний вимикач довіри. Журнал «Український тиждень» – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://tyzhden.ua/Columns/50/129697. 23. Як лікувати недоторканих: персональний мандат – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/notes/1298823296811280/ЯК%20ЛІКУВАТИ%20НЕДОТОРКАНИХ:%20ПЕРСОНАЛЬНИЙ%20МАНДАТ/1508861765807431/. 24. Як нам створити позитивний сценарій – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.facebook.com/notes/1298823296811280/ЯК%20НАМ%20СТВОРИТИ%20ПОЗИТИВНИЙ%20СЦЕНАРІЙ%20/1511697865523821/.*

В. М. Швайко, Л. І. Зеленська

ГЕОГРАФІЯ СОЦІАЛЬНОЇ НАПРУЖЕНОСТІ – РЕГІОНАЛЬНИЙ АСПЕКТ (ДНІПРОПЕТРОВСЬКА ОБЛАСТЬ)

Географія соціальної напруженості - аналізує особливості територіального поширення, впливу різних факторів на рівень соціальної напруженості. Важливим її завданням, виступає дослідження ряду тих особливих факторів, які є характерними для суспільства, яке проживає на певній території і які відіграють вирішальний вплив на рівень його соціальної напруженості. Явище соціальної напруженос-

ті розглядається у географії, як особливий стан соціуму, для якого характерний ряд просторових аспектів і який проявляється у вигляді соціальних процесів суспільства (певних суспільних дій) від стадії простого невдоволення до стадії відкритого конфлікту, спрямованих на подолання перешкод (бар'єрів) на шляху до задоволення власних потреб(підвищення рівня якості життя).

Таким чином, географія соціальної напруженості – вивчає вплив просторових аспектів, на особливості і динаміку розвитку соціальної напруженості, на рівні певної територіальної системи. Географічними аспектами, які безпосередньо або прямо опосередковано впливають на розвиток соціальної напруженості регіону виступають: економіко-географічне положення регіону; природно-екологічні особливості регіону; просторова організація та рівень розвитку господарства регіону; інфраструктурний потенціал та рівень його розвиненості по території регіону; демографічні особливості регіону;міжетнічні та міжконфесійні особливості регіону.

Для комплексного дослідження явища соціальної напруженості необхідно використовувати об'єктивний та суб'єктивний підходи діагностики соціальної напруженості. Також необхідно виділити три основні групи факторів, які чинять основний вплив на розвиток соціальної напруженості [3]: 1) соціально-економічні (дозволяють підтримувати задовільні умови життя); 2) політичні (гарантують соціальну захищеність і свободу людини); 3) екологічні (впливають на стан здоров'я населення).

Об'єктивний підхід діагностики соціальної напруженості, являє собою аналіз на основі даних статистичної інформації - трьох основних груп факторів, які виступають чинниками виникнення соціальної напруженості.

Суб'єктивний підхід базується на основі геосоціологічних методів дослідження. Вони являють собою опитування респондентів задля визначення основних чинників негативних соціальних настроїв, які є основним рушієм зародження і посилення соціальної напруженості. Суб'єктивний підхід покликаний, підкреслити ряд тих об'єктивних факторів, які чинять вирішальний вплив на стан соціальної напруженості в соціумі і виключити ризик отримання необ'єктивної інформації, як наслідок недостовірних висновків і неправильних рішень, які можуть призвести до підвищення соціальної напруженості до стадії відкритого конфлікту.

Аналізуючи особливості соціальної напруженості на теренах Дніпропетровської області, стає очевидним факт, що для неї характерний вже тривалий час високий рівень соціальної напруженості[1]. Основними причинами, якої в переважній кількості випадків виступають несприятлива екологічна ситуація, депопуляція населення, значна поляризація населення за доходами, незадовільні умови праці, підвищений рівень кримінальної ситуації у порівнянні з іншими регіонами України.

Основні причини, що обумовлюють високий рівень соціальної напруженості на теренах Дніпропетровської області: 1) незадовільні умови праці (40 – 50 % населення працює в умовах, що не відповідають санітарно-гігієнічним нормам) [2]; 2) високий показник передчасної смертності (на населення працездатного віку припадає більше 6 передчасних втрат життя на 1000 осіб за рік)[2]; 3) високий рівень криміногенної ситуації на території області і її найближчих сусідів (17 випадків злочинів на 100 тис. населення . Для прикладу у Тернопільській області він становить лише 5,2 (найнижчий показник))[2]; 4) критичний стан екологічної ситуації (значні обсяги викидів у повітря шкідливих речовин, накопичення відходів промислового та побутового характеру, погіршення якості води).

Сучасне українське суспільство знаходиться у високоактивній стадії соціальної трансформації. Проходячи новий етап змін гостра потреба, яких була засвідчена «Революцією Гідності», український соціум змінює основи пануючих до того: економічної, політичної та соціальної систем, знищуючи встановлену до того рівновагу соціальних структур та інститутів. Отже важливими чинниками, які підсилюють і до того високий рівень соціальної напруженості на території Дніпропет-

ровської області, є процес змін та реформ, що супроводжуються політичною та економічною нестабільністю, яка призводить до погіршення рівня умов життя, втрати попередньої системи соціальних гарантій. Також важливим чинником, який не може не відображатись на стані соціальної напруженості населення області є ряд терористичних актів на територіях, які є безпосередньо прилеглими до території Дніпропетровської області (військові дії у зоні АТО).

Таким чином, проаналізувавши загальний стан соціальної напруженості на території Дніпропетровської області, причини її виникнення та чинники, що підсилюють її, можна зробити висновок проте, що на даний проміжок часу її рівень є значно підвищеним, і при подальшому погіршенні умов якості життя населення, може перерости до відкритої стадії соціальної напруженості - соціального вибуху (конфлікту).

У цьому випадку, коли соціальна напруженість стає однією з основних загроз соціальній безпеці регіону, дослідження просторових особливостей її причин та закономірностей розвитку стає важливим завданням географії соціальної напруженості. Адже, характерна особливість соціальної напруженості – це не тільки її мінливість у часі, але й просторова зміна інтенсивності її прояву[1].

Таким, чином результатом географічних досліджень є аналіз просторової інформації, яка дозволить показати об’єктивну картину соціальної напруженості регіону, що в свою чергу дозволить прийняти і виконати ряд пріоритетних завдань, для кожної територіальної системи з її особливими рисами соціальної напруженості, з метою нормалізації загального рівня соціальної напруженості і як наслідок підвищення рівня соціальної безпеки регіону.

Список використаних джерел

1. Андренко О. Інтегральна оцінка соціальної напруженості регіонів [Електронний ресурс] / Олена Андренко, Сергій Мордовцев // Соціально-економічні проблеми і держава. – 2015.– Вип. 2 (13). – С. 161-168. 2. Державна служба статистики України. Статистична інформація – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/. 3.Диагностика социальной напряженности в обществе: региональный аспект / Под ред. П. В. Акинина, С. В. Рязанцева. – Ставрополь: Сервисшкола, 2002. – 240 с.

СЕКЦІЯ ІІ.
ФІЛОСОФІЯ В УКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ

О. М. Корх

ФІЛОСОФСЬКА РЕФЛЕКСІЯ ІНДИВІДУАЛІСТИЧНИХ ІНТЕНЦІЙ ВІТЧИЗНЯНОЇ КУЛЬТУРИ

Подальша модернізація нашого суспільства вимагає осмислення її ціннісних засад. Йдеться зокрема про такий важливий «геном» європейської культури, як ідея особистої автономії та самовизначення, що знайшла своє концептуальне вираження в принципі індивідуалізму в його ліберально-гуманістичному тлумаченні. Дискусії з приводу останнього, його сутності, історичної ролі та перспектив точаться як на Заході, так і в країнах постсоціалістичного простору, у тому числі в Україні.

Останнє цілком природно. Адже при всій специфічності історії вітчизняна культура ніколи не втрачала свого зв'язку з культурою Заходу, в центрі якої стоїть особистість, що самовизначається. Наслідком цього стало зародження в надрах української культури багато в чому специфічних і все ж виразно індивідуалістичних інтенцій. На рівні філософської рефлексії ці інтенції знайшли своє відображення, перш за все, в поступовому поширенні в релігійно-полемічній і філософській літературі XVI-XVII століття ідеї особистого «самовладдя», започаткованої творчістю К.Саковича, Л.Зизанія, С.Пекаліда, І.Копинського, І.Вишенського та інших мислителів того часу. Також як і на Заході ця ідея стверджувала свободу волі людини, її особисту гідність, інтелектуальну і моральну автономію, спроможність робити вільний вибір і самостійно вирішувати свою власну долю, і, водночас, засуджувала прояви деспотизму і особистої несвободи. В окремих випадках (К.-Т.Ставровецький) ця ідея досить виразно корелювала з цілком модерними (в дусі протестантизму) визнанням протиприродності бідності, споглядання і, навпаки, з закликами до активної праці на благо суспільства і власну користь.

Подальшого обґрунтування ідея особистого «самовладдя» набуває в поглядах професорів Києво-Могилянської академії І.Гізеля, С.Калиновського, М.Козачинського, Г.Конiського, Ф.Прокоповича. Характерними для цих поглядів стають наголос на особливій ролі власного розуму в справі особистого самовизначення, який (розум) має спрямувати і обмежити негативні прояви вільної волі. А також на ідеї особистої відповідальності людини за власну долю і вчинки. У той же час поступової морально-філософської легітимації набувають прагнення людини до задоволення власних потреб, переслідування власної користі, досягнення особистого земного щастя, самостійного визначення мети життя та засобів її досягнення у цілому. Тобто основним ідеалом на рівні філософської самосвідомості чимдалі стає сильна і незалежна особистість, повновладний господар своєї долі, що стверджує себе у своєму земному бутті.

У той же час визнання права особистості на «самовладдя» у вітчизняній релігійно-полемічній та філософській літературі зазначеного періоду носило ще досить суперечливий і епізодичний характер, оскільки погано узгоджувалося з провідною в межах православної культури ідеєю покори долі та зневаги до усього мирського. Воно ще майже не співвідносилося з необхідністю спрямування цього «самовладдя» у сферу особисто і суспільно значущої активності; з належною оцінкою праці, як основної сфери самореалізації особистості; з духом «аскетичного раціоналізму» (М.Вебер), який в українській культурі того часу залишається фактично неоприявненим; нарешті, із визнанням самоцінності кожної особистості. Вітчизняні мислителі того часу зазвичай обмежуються вимогами «свободи від» (насамперед, від того ж таки «мирського») і не виходять за рамки традиційної

східно-християнської настанови на рівність у бідності, покору долі, усамітнення і внутрішнє самовдосконалення. Тому і мову на даному відтинку української історії слід вести не про індивідуалізм у власному значенні цього слова, а, радше, про своєрідні індивідуалістичні інтенції.

З входженням України до складу Російської імперії та подальшим закріпаченням селянства, ліквідацією залишків гетьманського самоврядування і оплоту духу козаччини – Запорізької Січі, в індивідуалістичних інтенціях вітчизняної філософії значно посилюються інтровертивні, пасивно-споглядальні риси, достатньо виразні зокрема у поглядах Г.Сковороди. Специфіка останніх полягає в поєднанні суперечливих настанов: з одного боку, закликів до критичного ставлення до будь-яких авторитетів (у тому числі авторитету Святого Письма); до їх незалежного переосмислення за допомогою власного автономного розуму; до самостійного вибору і визначення власної долі; до визнання «нерівної всім рівності», тобто загальної рівності і, в той же час, права кожного на власну неповторність, а відповідно і пошуки «сродного» йому життєвого шляху; до переслідування власної користі. А з іншого – до повного неприйняття реального суспільства, орієнтації не на активне його перетворення, а на пасивне споглядання, фактично втечу від нього, внутрішню незалежність і самовдосконалення.

Зорієнтованість на внутрішній світ мала, безумовно, і позитивні наслідки, про що свідчить зокрема творчість М.Гоголя і П.Юркевича, виразно співзвучна філософії екзистенціалізму. Усвідомивши розум як джерело не лише упорядкування, але й знеособлення, Гоголь і Юркевич поривають з просвітницьким радикалізмом і зосереджують увагу на осмисленні емоційно-почуттєвої сфери людського буття як основи особистої екзистенції і неповторності. Свою увагу до останньої вони пояснюють тим, що кожна, у тому числі «маленька» людина, будучи неповторною, відіграє нічим не замінну роль в житті суспільства, виступає джерелом його різноманіття і розвитку.

Подальший розвиток ідеї особистості, що самовизначається, в контексті філософії української національної ідеї мав своїм наслідком виразне усвідомлення глибокої залежності реалізації права особистості на самовизначення від вирішення національної проблеми. Саме на цьому тлі в Україні починається повільне поширення ідей лібералізму, започатковане М.Драгомановим і підхоплене Т.Зінківським, І.Франком, Б.Кістяківським та іншими. Воно призвело до подальшої філософської легітимації права індивіда на самовизначення і особисту неповторність; до обґрунтування ідеї пріоритетності інтересів людини по відношенню до інтересів будь-яких соціальних інституцій та груп; нарешті, до ідеї радикального обмеження втручання держави в справи індивіда і суспільства.

На першу чверть минулого століття в надрах української культури сформувався філософський світогляд, порівняно вільний від диктату релігійної традиції, світогляд, що орієнтувався на інтелектуальну та моральну автономію особистості, визнання правомірності її «самовладдя», індивідуальних прав і свобод. Тобто на цінності, в обґрунтуванні яких значною мірою і полягає сутність індивідуалізму. За часів радянської влади офіційна значущість особистості, що самовизначається, різко впала, що викликало гостре заперечення з боку М.Туган-Барановського, В.Вернадського, Й.Покровського. Однак відкритий захист цінностей індивідуалістичного ґатунку на довгий час став можливим передусім серед представників українського зарубіжжя (Є.Спекторський, В.Леонтович, Д.Чижевський, В.Янів та інші). Лише з 60-х рр. XX століття вітчизняна філософська думка починає відроджувати природно притаманну для неї увагу до питань екзистенціального характеру, у тому числі до питань особистого самовизначення і самоврядування. Це свідчить про те, що, незважаючи на надзвичайно несприятливі умови розвитку, індивідуалістичні інтенції української культури виявились достатньо «живучими», перетворившись, очевидно, на її глибинний архетип, що тією чи іншою мірою дає про себе знати за перших сприятливих обставин.

А. В. Кулик

КЛУБ «PHILOSOPHY IN ENGLISH» ПРИ КАФЕДРЕ ФИЛОСОФИИ ДНУ ИМ. О. ГОНЧАРА

Философские клубы существуют при многих вузах, основными формами работы их участников является коллективное обсуждение интересующих данный клуб философских тем, а также самостоятельное освоение и критическое осмысление новых знаний участниками клуба при подготовке к обсуждениям. Характерной чертой работы философских клубов является демократичность в общении участников, в подборе материалов для обсуждения.

Тематикой клуба «Philosophy in English» при кафедре философии Днепропетровского национального университета имени Олеся Гончара является изучение философии на английском языке. Данный клуб работает с начала 2016 года. Его деятельность имеет три направления. Во-первых, это ознакомление с британскими и американскими традициями в философии и преподавании философии. Во-вторых, это овладение англоязычной терминологией философских исследований. В-третьих, это развитие у участников клуба коммуникативных навыков, необходимых для ведения и презентации научных исследований в области философии на английском языке.

Клуб «Philosophy in English» имеет статус научного кружка, его деятельность определяется научно-исследовательской программой. На протяжении второго семестра 2015/2016 учебного года встречи участников клуба были посвящены изучению терминологии курсов истории философии ведущих вузов Великобритании и США. В первом семестре 2016/2017 учебного года на встречах участников клуба изучались посвящённые эпистемологической проблематике лекции курса «Introduction to Philosophy» Эдинбургского университета. Во втором семестре 2016/2017 учебного года клуб «Philosophy in English» приступил к изучению лекций преподавателей Эдинбургского университета, которые посвящены проблемам этики.

Встречи участников клуба проходят еженедельно. Каждая из них имеет следующую структуру: 1)участники клуба просматривают видеозапись выступления носителя английского языка – того или иного профессора философии, работающего в британских или американских вузах; 2) обсуждение просмотренного материала; 3) высказывание участниками клуба своих собственных авторских позиций относительно поднятых в обсуждении теоретических проблем. Общение в рамках клуба ведётся на английском языке.

Материалы для обсуждения публикуются на соответствующей веб-странице. Это позволяет участникам «Philosophy in English» располагать постоянно пополняющейся виртуальной библиотекой материалов для изучения философии на английском языке, а также расширяет круг участников клуба, поскольку доступ к данной интернет-библиотеке открыт для всех желающих.

Посещают встречи клуба студенты и аспиранты различных специальностей, преподаватели. В работе клуба также принимают участие жители города Днепр, интересующиеся философией на английском языке. Модератор организовывает обсуждение таким образом, что в нём могут принять участие люди с разным уровнем владения как английским языком, так и специальной философской терминологией. Каждая поднимаемая тема обсуждается на различных уровнях погружения в материал – кто-то отвечает на элементарные вопросы на понимание текста, кто-то принимает участие в дискуссии относительно смысловых и мировоззренческих нюансов поднятых проблем. Моя роль как создателя и руководителя клуба «Philosophy in English» состоит в формировании научно-исследовательской программы клуба, в подборе основных материалов для обсуждения, а также в модерации встреч участников клуба.

Для студентов и аспирантов посещение клуба выступает серьёзным подспорь-

ем как в изучении философской проблематики, так и в развитии практических навыков использования английского языка. Посещение клуба оказывает положительное влияние на учебный процесс, в частности, у регулярно посещающих клуб студентов можно наблюдать позитивную динамику по соответствующим учебным дисциплинам.

Преподавателям посещение клуба оказывается полезным тем, что они могут развивать свои практические навыки академической коммуникации на английском языке, а также знакомиться с современными подходами к изложению научного материала, демонстрируемыми британскими и американскими коллегами в изучаемых участниками клуба видеозаписях и текстах лекций профессоров западных вузов.

Участие тех горожан, которые не имеют прямого отношения к вузу, в работе клуба «Philosophy in English» способствует информированию потенциальных абитуриентов и их родителей о работе кафедры философии и вуза в целом, а также играет популяризаторскую роль в деле распространения знаний о философии и английском языке.

На данный момент состоялось 26 встреч участников клуба «Philosophy in English». Это пока небольшой опыт, однако, его наличие уже может свидетельствовать о востребованности идеи изучения философии на английском языке в отечественном вузе.

І. Д. Загрійчук

ТЕОРЕТИЧНІСТЬ ПРАКТИКИ І КВОЛІСТЬ ФІЛОСОФІЇ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

Живемо в час, коли навколо досить багато слів. Слів потрібних, правильних і, навіть, близьких до істини. Однак, написані і сказані слова останнім часом не так вже й рідко не просто не радують, а прямо скажемо – дратують. Причина роздратування криється не в самих словах, а в тому, що вони не наповнені практичним змістом, не знаходять свого продовження в справах. І ця обставина є головною проблемою суспільного і політичного життя в сучасній Україні.

Проблема не проста і, до речі, не є тільки проблемою нашого суспільства та держави. Про це слід сказати, оскільки так повелось, що в громадській думці українського соціуму непомірно широко розповсюджена думка про неможливість щось змінити на краще саме у себе вдома. Десь там, в інших країнах люди чогось добиваються, покращують життя і не завтра, а «вже сьогодні», а Україна ніби приречена вічно борсатись в проблемах, які не може зараз і взагалі не зможе вирішити ніколи. До речі, така позиція значної частини громадян не в останню чергу є причиною нашого теперішнього критичного становища, кризи, з якої нам ніяк не вдається вийти.

Так що ж це за проблема, яка на рівні здорового глузду устами пересічної людини формулюється як розрив слова і діла? Жартома цю думку ще висловлюють так: робіть як кажете або кажіть як робите.

Вся справа в тому, що можливість розходження слова і діла криється в самій природі нашого мислення. Вже на ранніх етапах розвитку людського інтелекту з’являється можливість невідповідності, неадекватності, незбігу нашого мислення з предметом, який ми намагаємось пізнати. Прикладом цього можуть служити міркування софіста Горгія зі стародавньої Греції, який серед інших причин неможливості пізнати істину називав також ту, що словами ніяк не пізнати предмет, оскільки слово про предмет і сам предмет – це різні утворення і слід не словами пояснювати речі, а саме речі повинні пояснювати слова. Находились і ті, які вважали, що слово обманює, тому не варто говорити про речі, на них можна тільки вказувати перстом.

Сказане вище, в класичній філософі вже давно кваліфіковано як гносеологічна

причина хибного мислення, що в історії філософії отримало визначення гносеологічного коріння ідеалізму. Але, як відомо, можливість ще не є дійсністю. Щоб можливість перетворилась в дійсність необхідні серйозні передумови, створення або наявність яких якраз і формують ґрунт для такого перетворення і закріплення тенденції. Така можливість в соціально-історичному плані з'являється з суспільним поділом праці, коли в суспільстві оформлюються соціальні класи з різними і навіть антагоністичними інтересами.

Не будемо переповідати знайомі освіченій частині суспільства відомі істини. Розглянемо дану проблему, деталізуючи те, що багатьом уже відомо, з прив'язкою до сучасності.

Звернемось до буденного життя, яким живе абсолютна більшість суспільства і, яка, як правило, не обтяжена схильністю до теоретичних тонкощів. Не так уже й рідко серед цієї частини суспільства, в тому числі, на жаль, й серед осіб з вищою освітою, можна почути слова зневаги до теорії, коли, невідомо з якої причини, гордо заявляють, що говорять не від імені теорії, а від імені практики. Як виявляється, в основі такого судження лежить хибне уявлення як про теорію, так і про практику.

Намагаючись дистанціюватись від «теорії», такі «практики» по суті заперечують цілеспрямовану діяльність людини. Якщо у сфері природознавства така позиція виправдана, оскільки там мова йде про об'єктивне пізнання природних процесів, які людина, перш ніж використати в своїх цілях, повинна спочатку пізнати такими, які вони є самі по собі, то в сфері суспільного життя в основі цілеспрямованої діяльності лежить розрізнення наявного і належного. Отож, при осмисленні суспільної реальності аж ніяк не обійтись виключно вивченням наявного, об'єктивного стану речей. Як правило, наявний стан речей в суспільстві людину не влаштовує і вона прагне до постійного його покращення. В цьому й полягає сутність суспільного прогресу.

Якщо сказане вище вірно, тоді заперечення теорії, відрив її від практики, робить такого «віщуна», «глашатая від практики» людиною, яка схильна виправдати все, що існує на сьогоднішній день в нашій недосконалій, м'яко кажучи, практиці. Саме так воно і відбувається, коли ми чуємо у відповідь на наше обурення станом речей, що мов так історично склалось. Наприклад, так склалось, що у нас збудована олігархічна держава. Але чомусь з великою неохотою визнають, що не всі пострадянські та постсоціалістичні держави є такими, тобто олігархічними, по факту. Або говорячи про корупцію, твердять, що вона існує всюди, в усіх державах. Очевидно, що в якійсь мірі це так, але чи не є таке міркування, якщо не відмовою від боротьби з корупцією, то, принаймні, «теоретичним» її виправданням, спробою змиритись з нею в інтересах вузького кола осіб.

Наведені приклади свідчать про те, що в нашому плинному житті зміни, які відбуваються з нами і навколо нас не здійснюються без нашої участі. А це означає, що в такому процесі, в даному разі процесі історичному, діє людина з її суб'єктивними прагненнями, свідомістю та розумінням. Розуміння не є зовнішнім, відірваним від практичного існування. Воно є усвідомленням свого місця і ролі в цьому світі, яке ґрунтується, в тому числі, на знанні самого світу, власної практики і є, чи принаймні мусить бути, якщо воно істинне, внутрішнім змістом, серцевиною, тенденцією самого об'єктивного історичного процесу. Не випадково нам так часто приходиться чути твердження, яке стало крилатим і звучить так: практика без теорії сліпа, теорія без практики суха. Дане висловлювання спрямоване якраз проти банального, ледве не повсякденного умовляння не теоретизувати, бути ближчим до життя, до практики.

«Відмова» теоретизувати, однак, відмовою не є. Теоретизування зберігається, воно існує, тільки залишається поза практичним застосуванням, перетворюється в забаву і стає задоволенням сучасних денді, яким пощастило зручно влаштуватись в системі суспільного розподілу праці. Ігри з суб'єктивністю, творчість для обра-

них, для посвячених і т. п., що нерідко подається під виглядом сучасної гуманітарної науки, якраз і створює в суспільстві негативне ставлення широкого загалу до соціального знання. Індивіди, зайняті практичною роботою, спостерігаючи за тим, що відбувається в сфері гуманітарного знання, а саме, фіксуючи його відрив від актуальних проблем людського існування, невиконання заявлених програм та намірів, витіюватість наукоподібних формулювань, байдужість до всього, що хвилює люд, неминуче цураються такої науки, такої теорії.

Де ж вихід із такої ситуації? Ініціатива з подолання описаної вище відчуженості повинна виходити від наукового співтовариства, від ініціативних теоретиків, які хочуть і спроможні поставити свої таланти на службу людині, суспільству, державі. Але для цього необхідно вирішити дві проблеми: повернутись обличчям до злоби дня, набратись мужності називати речі своїми іменами і звертатись до людей, що займаються продуктивною працею, зрозумілою мовою. Чи не першу скрипку в оздоровленні гуманітарної науки може і повинна зіграти філософія, стан якої на сьогоднішній день нагадує кволість, «недугу на смерть». Таку оцінку ситуації у вітчизняній філософії, не дивлячись на окремі її успіхи, дозволяє нам зробити відсутність належного резонансу її присутності в щоденному нашому існуванні.

В. О. Сабадуха

ПРОБЛЕМА ПЕРШОНАЧАЛА БУТТЯ В МЕТАФІЗИЦІ М. ГАЙДЕГГЕРА

Проблема першоначала буття загострилася на початку ХХ ст. у зв'язку з Першою світовою війною й Жовтневим переворотом 1917 р. в Росії. Припускаємо, що хаос суспільного буття пов'язаний із нерозв'язаністю проблеми первоначала. М.Гайдеггер у відповідь на зростання хаосу буття написав працю «Буття і час», утім, світ не відреагував належним чином. Праця залишається неосмисленою до цього часу. Отже, метою розвідки є аналіз першоначал буття в філософії Гайдеггера.

М. Гайдеггер у 1929 р. читає колегам-філософам лекцію й задає запитання: «Що таке метафізика»? Аналіз починає з поняття «ніщо» й пов'язує його зміст із запереченням сущого та жахом, який охопив інтелігенцію. Коли жах охоплює людину, то суще починає коливатися і земля «йде з-під ніг» [1, с. 21]. Логіка дослідження приводить філософа до висновку: ніщо – це заперечення буття-сущого, що є результатом негідної поведінки людини, утім, філософ застерігає проти примітивізації ніщо й зазначає, що воно багатозначне [1, с. 38]. Використовуючи методологію знання К. Мангайма (будь-які філософські поняття є відображенням онтологічних умов життєдіяльності людини), задамо запитання: «Які європейські умови буття детермінували метафізику Гайдеггера й запропонований зміст ніщо»? У 20-ті роки ХХ ст. у Німеччині набирала потуги націонал-соціалістична ідеологія й на арену європейської історії виходить людина маси, що знайшло відображення у праці Х. Ортеги-і-Гассета «Бунт мас» (1929). Роздуми Гайдеггера про першоначала детерміновані саме виходом на арену європейської історії людини маси. Безумовно, освічена європейська людина цей підтекст прочитувала. Отже, прообразом Ніщо є посередня людина, людина маси.

Ніщо – це не лише антиномія сущого, воно є його складовою. Людина в Гайдеггера настільки охоплена жахом, психологічно й духовно слабка, що не наважується протидіяти ніщо, стає його втіленням і здатна лише на запитування. Осмислюючи ці роздуми, зазначимо, що людина в стані жаху здатна на те, щоб запитувати але здобути знання про сутність сущого в такому стані вона в принципі не спроможна. Уважаємо, що Гайдеггер переоцінив духовні можливості людини в стресовій ситуації. Проте, у питанні про ніщо філософ досить цілісно охопив метафізичну проблематику.

Подальший аналіз приводить Гайдеггера до висновку, що Ніщо є повною про-

тилежністю сущого, його запереченням [1,с.25]. Дійсно, посередня людина є протилежністю сутності сущого – особистості. Питання про Ніщо стає центральним питанням метафізики: як подолати його інтелектуальний й психологічний опір. Намагаючись розв'язати проблему Ніщо, людина вперше приходить до своєї сутності. (У цих роздумах Гайдеггера вбачаємо певні паралелі з християнською догматикою про сотворення світу із ніщо). Це змушує філософа зробити висновок, що в основі буття лежить ніщо [1,с. 26], яке є результатом відчуження, що притаманно сущому. (Як не дивно, у цих розмислах також можна побачити певну кореляцію з поглядами К. Маркса про вплив відчуження на людські якості й суспільне буття). Відповідно до своєї концепції щодо предмету метафізики, Гайдеггер, ставить запитання про наявність ніщо в людині й собі зокрема [1,с.26]. З одного боку, це сміливий крок, а, з іншого, – філософ необачно став на позицію Ніщо тому, що не зрозумів органічного взаємозв'язку між метафізичними началами буття й людськими якостями.

У новоєвропейський час людина досягла такого рівня розвитку, що стала «розпоряджатися усім сущим як таким…» і вирішувати, що взяти й прийняти їй за суще [2, с. 215], тобто людина заперечує об'єктивність сущого й претендує на те, що сама здатна його визначати. З'ясуємо, що в дійсності модерна й постмодерна людина взяла за суще? На жаль, людина у Новий час задоволення своїх потреб прийняли за першоначало буття. Це був жахливий самообман. Намагаючись відшукати його причини, Гайдеггер висновує, що новоєвропейська філософія ототожнила людську сутність із здатністю бути суб'єктом економічної діяльності [2, с. 215]. Треба визнати, що така «метафізика» є повною протилежністю класичній та християнській метафізиці.

Осмислюючи власну працю «Буття и час», Гайдеггер пише, що він хотів визначити сутність людини із її відношення до буття і це зробив у понятті Da-sein, при-сутність [2, с. 237], тобто Dasein передує дослідженню людської сутності. Виходить, що зовнішнє визначає внутрішнє. Така дослідницька методологія притаманна марксистській філософії, яка стверджувала, що сутність людини соціальна. Філософ забрав у людини право бути суб'єктом власної духовної діяльності. Уважаємо, що це хибний підхід до розуміння людської сутності. Сутність людини як сущого слід визначати, по-перше, із самої людини, по-друге, із першоначал буття. Dasein-присутність певним чином протистоїть суб'єктності новоєвропейської людини, яка має зменшити свою економічну активність. Уважаємо, що Гайдеггер не задоволений своїм концептом, бо зауважував, що зв'язок людини з буттям має надзвичайно складний і темний характер [2, с. 250]. Виходить, що Dasein цей взаємозв'язок не розкриває, бо несе на собі печатку пасивності й споглядання. Тут є певний зміст. Людина має суттєво зменшити свою економічну активність.

Заслугою Гайдеггера є постановка питання про істину буття, яке має бути стрижнем метафізики. На жаль, метафізика до сьогодні не може дати відповіді на це запитання тому, що зупинилась на дослідженні сущого як сущого, тобто ототожнила буття і суще. Під сущим Гайдеггер розумів людину, яка здатна до екзистенції, протистояння тому, що панує [1, с. 32]. Між істиною буття й способом життя людини є внутрішній зв'язок. Отці християнської Церкви, Кант, Ніцше жили відповідно до пропонованих метафізичних засад, проте сучасні філософи не здатні своїм способом життя піднятися до втілення метафізичних засад. Істина буття доводиться способом життя. Гайдеггер своїм способом життя теж не довів істину буття, бо не наважився на такий крок.

У філософії Гайдеггера за поняттями суще й ніщо стоять певні типи людини: особистість і посередня людина. Філософ, переосмислюючи зміст метафізичних понять, підійшов до сутності буття, але сутності не розкрив, а тому суб'єктом істини не став. Нагальна потреба буття полягає в тому, як зберігти пріоритет буття перед спокусами Ніщо? Метафізика Гайдеггера говорить про те, що екзистенційні

питання в цьому знеособленому світі не можуть бути вирішені.

Питання Парменіда про істинне буття в Платона перетворилося у концепцію буттєвого плюралізму; в Аристотеля про суще як суще; у Декарта в проблему мислення; у Спінози про розумну субстанцію. Кант за першоначало прийняв моральний закон, Гегель – дух-особистість, яка здатна діяти відповідно інтересів суспільства, держави й творити дійсність, Ніцше – волю до влади. Гайдеггер зробив спробу осмислити предмет метафізики з позиції ніщо і поставив сучасну людину перед питанням ніщо. Предмет метафізики трансформувався від проблеми істинного буття у *хто* є першоначалом буття. Метафізика, досліджуючи першоначала, послідовно рухалася від надчуттєвого до розуміння основ буття людини.

Центральною ідеєю метафізики є ідея рівнів буття людини, що проходить червоною стрічкою через європейську філософію від Платона й Аристотеля до фундаментальної онтології Гайдеггера. Незважаючи на різне розуміння предмету метафізики й змісту сущого, філософи-метафізики (виключенням є лише Р. Декарт) визнавали принцип духовної ієрархії. Отже, метафізика органічно пов'язана з ієрархічним розумінням людської сутності, із проблемою: хто є хто і який тип людини здатний бути втіленням першоначал буття. Саме це спонукало філософів творити метафізичні системи.

Проблема першоначала буття та його сутності – це питання про те, який тип людини є першоначалом. Уважаємо, що істиною буття є особистість, яка є першоначалом для всіх часів і народів як в онтологічному аспекті, так і в метафізичному. У релігіях усіх народів особистісне начало відображено в символі Бога. Відкрити цю сутність можна було лише на основі інтуїції, а тому таємниця першоначала відкрилася релігії. На жаль, філософія лише підходить до розуміння цієї істини.

Список використаних джерел

1.Хайдеггер М. Время и бытие: Статьи и выступления: Пер. с нем. – М. : Республика, 1993. – 447 с. 2.Хайдеггер М. Ницше и пустота / М. Хайдеггер. – М. : Алгоритм, 2006. – 304 с.

А. В. Скляр

ЛЮБОВЬ КАК СПОСОБ УМЕНЬШЕНИЯ ЭКЗИСТЕНЦИАЛЬНОЙ ТРЕВОГИ В КОНТЕКСТЕ ХРИСТИАНСКОЙ ДУХОВНОЙ ТРАДИЦИИ

Как отмечают психологи [2;3], в настоящее время в украинском обществе прослеживается высокий уровень тревожности, отмечается преобладание пессимизма и усталости. Социум наполнен индивидами в угнетенном состоянии духа, многие люди все чаще сталкиваются с ростом внутренней агрессии. Следует признать очевидным факт нарастания проявленной и непроявленной тревоги.

П. Тиллих выделяет три вида экзистенциальной тревоги, вызванной угрозой небытия: тревога предстоящей смерти (неизвестность ожидаемой судьбы), тревога утраты или отсутствия смысла (тревога пустоты и бессмысленности) и тревога осуждения (вины). Главная мысль философа состоит в том, что человеку необходимо иметь мужество утверждать себя вопреки небытию, уменьшая, таким образом, тревожное состояние. В свою очередь, мужество быть является выражением веры и «имеет явные или скрытые религиозные корни. Ведь религия – это состояние захваченности силой самого-бытия» [4,с.109].

Однако просто мужества для преодоления тревоги бывает недостаточно. Восточно-православная духовная традиция открывает нам главный секрет победы над страхом и тревожностью. Это феномен любви, являющийся важным элементом, способным уменьшать тревогу и устранять страх: «В любви нет страха, но совершенная любовь изгоняет страх» (1Ин.4:18). Стало быть, можно предположить, что чувство любви может уменьшить все вышеназванные разновидности

тревоги. Поскольку тревога есть, прежде всего, страх небытия, то любовь как раз является возможностью обнаружения бытия, она утверждает самобытие человека. Любовь – это чувство, а «чувство как таковое предполагает присутствие бытия» [4,с.43]. Любовь наделяет человека витальностью, стремлением к жизни, «чем большей витальной силой обладает существо, тем более оно способно утверждать себя вопреки тем опасностям, о которых предупреждают страх и тревога» [4,с.58].

Тревога смерти и судьбы выступает как непроявленный страх краха личного самобытия человека. Непредсказуемость завтрашнего дня может полностью уничтожить длительно подготавливаемое самоутверждение и самоосуществление человека. Исчезнувшая реальность личности «Я» в связке «Я-окружающий мир» приводит к полному исчезновению индивида. Обратная же корреляция невозможна, т.к. при исчезновении самой личности, мир остается практически без изменений. Осознание этого фактора человеком порождает у него бессознательный страх перед абсолютным лишением бытия его окружающего. Однако самоосознание человеком себя как образа Божьего с последующей идеей спасения и чувство благодати, переживаемое как мистический опыт присутствия Бога, побеждающего небытие, способствуют снижению тревоги судьбы.

Другое же положение вещей раскрывается тогда, когда человек чувствует себя любимым. Так, он понимает, что не может полностью исчезнуть из этого мира, раствориться без следа, поскольку навсегда остается в воспоминаниях и чувствах любящих его людей. Ведь только отражаясь в глазах и мыслях любимого человека, можно сполна ощутить свою бытийственность. Благодаря любви создаются семьи, поэтому человек может видеть свое продолжение в детях, что является способом преодоления его полного исчезновения из этого мира, а значит и снижением страха небытия. С помощью переживания связи с Другим, посредством его поддержки, человеку легче преодолеть тревогу и перед непредсказуемостью судьбы. Любовь, объединяющая двоих, дарит возможность выйти из экзистенциального вакуума поглощающего небытия. Как писал П. Тиллих: «любовь (в смысле «соучастие») способна победить страх» [4,с.30].

Следующий вид тревоги (тревога пустоты и отсутствия смысла) является ключевым для нашего времени, однако он также преодолим благодаря чувству любви. Ведь любовь наделяет духовный мир человека большим количеством новых смысловых ориентиров. Пустота заполняется, душа наполнена присутствием любимого человека. Как писал С. Франк, «сила самоотверженной любви» является единственной всепобеждающей, божественной силой, осмысляющей жизнь [7,с.799-800]. По мнению П. Тиллиха, «витальность в человеке пропорциональна его интенциональности» [4,с.123]. Следует подчеркнуть, что тревога отсутствия смысла возникает при уменьшении силы духовного бытия и веры человека. Потеря смысложизненных ориентиров являет собой проявление пустоты и небытия, оказывающее огромное деструктивное влияние на духовную жизни личности. Когда возникает вопрос о смысле существования, христианство, и в особенности его православная «версия», предоставляет человеку этот Смысл. В этой традиции мысли само наличие пустоты и бессмысленности у человека становится невозможным, так как рядом с ним всегда незримо присутствует Бог, и, благодаря таинствам Православной Церкви, человек может ощущать Его присутствие возле себя, следовательно, он наделяет свою жизнь смыслом причастности к сакральному. Возникает чувство любви (как воплощение связи человека и Бога), позволяющее наполниться божественной благодатью. Не без основания, еще в прошлом веке С. Франк критикует направление атеистического экзистенциализма, как причину духовной слепоты, опустошенности и безверия. Когда человек теряет осознание единства и сопричастности с божественным, то он действительно оказывается в пустоте, в вакууме только собственного существования. Его дух оторван от корней, а он сам погружен в бездну бездушного мирового бытия, духовной пустоты.

Такой трагизм человеческого существования, такое обособленное для-себя-бытие преодолимо «только героическим усилением верующего сердца и притоком в него сверхмирной благодати» [6,с.305]. Если страх порождает именно «Ничто» [1,с.59], то религия предоставляет противоположность этому «Ничто», т.е. «Нечто», Бога, всемогущего Абсолюта, заполняющего пугающую пустоту небытия. С. Франк рассматривает отношения между Богом и человеком в контексте «трансрационально-антиномистического монодуализма – как внутреннее единство двух или как двойственность одного» [5,с.481]. Единство «Я» и «Ты» состоит в том, что они возникают вместе и зависимы друг от друга, но одновременно они разделены, не сводимы друг к другу, не растворимы друг в друге. Такое неразрывное отношение слиянности сохраняет индивидуальность каждого отдельного субъекта, но в то же время оно дает ощущение родства, слитности и избавляет от тревоги одиночества. Как пишет П. Тиллих, «встреча с Богом означает встречу с трансцендентной надежностью и трансцендентной вечностью. Тот, кто соучаствует в Боге, соучаствует в вечности» [4,с.118]. Другой человек как образ, подобие и идея Бога, дает возможность приблизиться к Абсолюту. Любовь к ближнему образует особое соучастие, «частичную тождественность и частичную нетождественность» [4,с.65], человек становится частью того, от чего одновременно обособлен. Поэтому чувство любви является связующим мостом между «Я» и «Ты», между миром земным и миром божественным. Стало быть, любовь в контексте ее связующей функции, любви-связи преодолевает тревогу перед пустотой и бессмысленностью, соединяя человека с Богом, а все человечество в Боге узами любви.

Тревога вины и осуждения также уменьшается благодаря любви. Прежде всего, благодаря безусловной прощающей и оправдывающей любви Бога. Чувство вины может возникать тогда, когда человек видит свою отчужденность от личной истинной природы. Он обнаруживает раскол между «Я-реальным» и «Я-идеальным», который приводит к тревожному ощущению собственной никчемности. Любовь человеческая, как образ Божественной любви, позволяет снять это разделение, т.к. безусловная любовь есть полное принятие Другого, принятие наперекор неприемлемости; ведь «самоприятие невозможно, если ты не принят в межличностное отношение» [4,с.116]. Христианская идея безусловной любви является способом уменьшения данного вида тревоги, поскольку «теологическое положение о бесконечной ценности каждой человеческой души есть следствие онтологического самоутверждения Я в качестве неделимого и неподменяемого Я. Именно такой тип самоутверждения называется «мужеством быть собой» [4,с.64].

Обобщая сказанное, отметим, что все три типа тревоги, так или иначе, проявляются в жизни каждого человека. Однако стремление к духовности, любовь к ближнему, осознавание себя в Боге может послужить уменьшению силы ощущения страха небытия и пустоты. Возможно, сейчас самое время вспомнить о «христианском реализме» С. Франка, основная мысль которого обращена не столько к вере, сколько к конкретным действиям, направленным на преобразование реальности вокруг. Ведь мужество быть вопреки небытию подразумевает, прежде всего, активное проявление человека в мире, реализацию его истинной природы, самоосуществление. Поэтому, любовь к ближнему мотивирует человека на свершение добрых дел, что само по себе уже наделяет человека смыслом, лишает вины и осуждения, а также снижает тревожность смерти, благодаря реализации себя в окружающем мире.

Список использованных источников

1. Кьеркегор С. Понятие страха / Сёрен Кьеркегор. – М.: Академический проект, 2014. – 224 с. – (Философские технологии). 2. Лаба А. Психолог: жизнь украинцев теряет смысл, и это невыносимо [Электронный ресурс] / Анна Лаба // РИА Новости Украина. – 2016. – Режим доступа к ресурсу: http://rian.com.ua/interview/20160716/1013258990.html. 3. Лук'янець І. В українському суспільстві домінує високий рівень тривожності, – психолог [Електронний ресурс] / Інна Лук'янець // «Рідна Черкащина». – 2016. – Режим доступу до ресурсу:

http://ck.ridna.ua/2016/11/25/v-ukrajinskomu-suspilstvi-dominuje-vysokyj-riven-tryvozhnosti-psyholoh/. 4. Тиллих П. Мужество быть / Пауль Тиллих // Избранное: Теология культуры / Пауль Тиллих. – М.: Юрист, 1995. – (Лики культуры). – С. 7–131. 5. Франк С. Л. Непостижимое / С. Л. Франк // Человек и Бог / С. Л. Франк. – Минск: Белорусская Православная Церковь, 2010. – С. 77–524. 6. Франк С. Л. Реальность и человек: метафизика человеческого бытия / С. Л. Франк // Реальность и человек / С. Л. Франк. – Минск: Белорусская Православная Церковь, 2009. – С. 3–340. 7. Франк С. Л. С нами Бог. Три размышления / С. Л. Франк // Свет во тьме / С. Л. Франк. – Минск: Издательство Белорусского Экзархата, 2011. – С. 415-827.

А. П. Лантух, Н. Ф. Меркулова

ДО ПИТАННЯ ПРО УНІВЕРСАЛЬНУ РОЛЬ ЦІННОСТЕЙ У ЛЮДСЬКОМУ ДОСВІДІ ТА НАУЦІ

Цінності у людському досвіді, включаючи і науку, грають універсальну роль. Вони ніби «вплетені» у життя таким чином, що траєкторія життя особистості демонструє їх через поведінку постійно і послідовно. Проте разом з цим завжди існує деяка невідповідність між цінностями, що виражені поведінкою, і цінностями, що мають вираження словами. Артикуляція цінностей – тільки частина їх природи, частина практики само інтерпретації особистості. Щоб відповідати прагненням, артикулюємі цінності повинні підніматися вище тих, котрі виражені у поведінці. Але щоб цінності мали надійність, цей розрив не повинний бути великим.

Існують різні види цінностей. Вони можуть бути поділені за характером носія, за станом та особливостями об’єкта оцінки тощо. Ціннісне розуміння можливе лише у контексті обмеження людських можливостей. Такий контекст дозволяє визначити ряд неординарних явищ у життєвому досвіді кожної людини. Ці явища торкаються невідповідності між прагненням та результатом дій. Ця невідповідність виявляє межі наших здібностей формування власного життя, межі нашого само розуміння.

Існують слідуючи шляхи подолання цієї невідповідності:

1)*Пристосування*: суб’єкт пристосовує свої цілі до способу існування речей, виходячи із визнання непорушності існуючих інститутів.

2)*Смиренність*: суб’єкт смиряється перед обличчям невідвертості існуючих соціальних та індивідуальних умов життя, при яких його бажання здаються йому без результативними, а прагнення – безплідними. Тоді бажання редукують до виживання або до того, щоб зробити життя помірним, життя перетворюється у відповідну реакцію на зовнішні сили. Цей шлях пов'язаний з дегенерацією суб’єкта.

3)*Креативна маргінальність* передбачає уявлення про незмінність існуючих інститутів, але разом з тим і заперечення багатьох із втілюючих ними цінностей як непристойних людських прагнень (наприклад, цінність споживання, власності тощо).

4)*Прагнення до влади* відображає бажання отримати владу (політичну, економічну), щоб пристосувати соціальні структури до інтересів суб’єкта.

5)*Трансформація знизу* передбачає входження в громадські організації, участь в різних формах їх діяльності з метою втілення у життя власних цінностей.

В сучасному суспільстві більш за все поширені перші два шляхи, але, у цілому, кожна людина розділяє деякі аспекти усіх із них. Шлях, котрий обирає суб’єкт, обумовлює єдність його ціннісного комплексу.

Прийняття ціннісного комплексу включає ціннісні судження, які співвідносяться з певними критеріями. Із них важливі два: критерій можливості та критерій людської природи. Перший означає розуміння істинної можливості як фактичних обмежень основних матеріальних та соціальних умов для втілення у життя даного ціннісного комплексу. Другий – наявність емпіричної основи доведення необхідності прийняття даного ціннісного комплексу для повноцінного життя. На

практиці ці критерії існують у ланцюзі з багатьма іншими, але все ж таки переконання людини відносно того, що є можливим, і відносно людської природи спричиняють головний вплив на індивідуальні цінності суб'єкта і на прагнення, які він передбачає реалізувати в суспільстві.

Разом з тим можливість істинного слідування цінностям залежить не тільки від людської природи, але і від цінностей, які втілені в діючих інститутах. Домінуючі владні відношення можуть фактично перешкоджати здійсненню певних можливостей, що допускається людською природою. Більш того, людські бажання, що є актуальними в даний момент, відображають не повну потенцію людської природи, а лише тільки ті можливості, котрі підкріплюються домінуючими інститутами. Таким чином, емпірична схематизація того, що актуально маніфестовано, не може завершитися вичерпаним поясненням людського потенціалу, так як існує множина не реалізованих на даний момент можливостей.

Тому виникає ряд питань: Якого роду емпіричні дослідження можуть прояснити потенціал того чи іншого ціннісного комплексу? Якою повинна бути відповідна методологія? Які теоретичні обмеження? Відповіді на ці питання ми вбачаємо в практиці науки, котра не повинна зводитися до цінностей приватної власності, індивідуалізму, вільного ринку тощо.

Ядром ціннісного комплексу суб'єкта є когнітивні цінності. Існують різні моделі когнітивних цінностей, у тому числі модель цінностей, що проявляються у переконаннях, і модель цінностей, що формують досвід, який визначає переконання. До когнітивних цінностей можна віднести емпіричну адекватність, пояснювальну та інтегруючу здібності, здатність акумуляції можливостей системи, внутрішню узгодженість.

Існують стандарти оцінки ступеню виваженості когнітивних цінностей. Перш за все, вони відносяться до емпіричної адекватності: репрезентативність, відповідність характерним явищам, релевантність. Є і загальні стандарти: порівняльна контрольованість, порівняльна повнота, порівняльна пояснювальна властивість. У доповнення до стандартів порівняльної контрольованості існує стандарт порівняння з найбільш провіреними теоріями і стандарт реакції на критику. Різні стандарти такого роду повинні бути розгорнути у межах методу інтерпретаційного розуміння, пов'язаного із контекстом і практикою виробництва, збору емпіричних даних, розвитку та перевірки теорій.

В. О. Пацан (Євлогій, архієпископ Новомосковський)

ТЕОРІЯ ДВОХ ІСТИН ЯК ДЖЕРЕЛО ПРОБЛЕМАТИЗАЦІЇ ПЕРСОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В СЕКУЛЯРНОМУ ПРОСТОРІ ОСОБИСТІСНОГО САМОВИЗНАЧЕННЯ

У європейському культурному континуумі формування «іманентного фрейму» (Ч. Тейлор) світосприйняття, визначального для його секуляризації [3; 5; 6; 7; 9], безпосередньо інспірувалось гуманізмом Відродження, що ініціював відхід – при рефлексії гранично-комунікативного досвіду, здійснюваній на зламі традиціоналізму, – від встановлення меж раціонального пізнання трансцендентного до виявлення способів нарощення ресурсу людського розуму, здатних забезпечити їх подолання. Зосередившись на розгляді форм самореалізації тварної особи, націлених її власним волевиявленням на набуття нею – образом Божим – подібності Творцю, ренесансна studia humanitatis ствердила розумність як понад-особове начало природи людини, яким скеровується її особистісне досягнення, шляхом морального самовдосконалення та в ході культуротворчої діяльності, позиції, призначеної у світобудові «вінцю творіння».

Здійснене в руслі перегляду західної теологічно-філософської традиції, ренесансно-гуманістичне осмислення раціональності переросло – при ствердженні іде-

алу єдності чесноти і вченості (*virtus at que doctrina*) – в нововідкриття, для західноєвропейської культури, лествиці сходження до Богоодкровенної істини – поступальності духовно-інтелектуального зростання людської особистості в долученні до Природного і Надприродного Одкровення, що була засвідчена Богодухновенною Книгою і пояснена Святими Отцями й Учителями Церкви перших століть християнства при закладанні основ православного вчення [Див.:1] а при схоластичному обгрунтуванні доктрини католицизму фактично заперечена розрізненням «істини розуму» й «істини віри» [8]. Чи не найбільш красномовним свідченням руху гуманістичної думки Ренесансу до усвідомлення перспективи поновлення єдності духовного і раціонального, порушеної гріхопадінням, можна вважати той фрагмент знаменитої «Промови про достоїнство людини» (1486) Дж. Піко делла Мірандоли, де розкривається розуміння внутрішньої - обумовленої людською природою - логіки пізнавального процесу, яке стало визначальним для світоглядних трансформацій Відродження: «... і ми, наслідуючи на землі життя херувимів, приборкуючи наукою про мораль порив пристрастей і розсіюючи суперечками темряву розуму, очищуємо душу, змиваючи бруд невігластва і пороків, щоб пристрасті не бушували необдумано і не безумствував інколи безсоромний розум. Тоді ми наповнимо очищену і добре приведену до ладу душу світлом природної філософії, щоб потім вдосконалювати її пізнанням божественних речей» [4, с.510].

Спрямована на подолання обмеженості гріховно спотвореного ratio, ствердженої схоластикою як доконечна у земному житті, така траєкторія наближення раціональності до Першоджерела духовності не забезпечила повернення рефлективно-традиціоналістської свідомості Заходу на шлях синергійного – заснованого на поєднанні Божої допомоги і власних зусиль людини – зцілення її розуму у практиці аскези [Див.: 2], що був відкритий любомудрію християнською думкою при її заснуванні і зберігся у східній традиції християнства. Натомість ренесансна раціоналізація причетності людської особи до Самосущої Особистості Бога призвела до відтворення розмежованості раціонального і духовного вимірів особистісного самовизначення, запровадженої схоластичною теорією «двох істин», у тому його полі, де самопізнання і богопізнання пов'язуються із розкриттям потенціалу самої раціональності, яке уможливлюється набуттям чесноти, забезпечуваним знову ж таки раціоналістично обгрунтованими орієнтирами реалізації прагнення людини вдосконалюватися духовно. Відтак, у намаганні подолати пізнавальні межі, встановлені схоластикою, гуманізм Ренесансу зберіг задану нею орієнтацію на пошук розумоосяжних індикаторів справжності граничної ситуації спілкування, коли тварною особою усвідомлюється Абсолютна Особистісність Творця.

Саме такою співвіднесеністю ренесансно-гуманістичної автономізації людського розуму із схоластичним розмежуванням сфер знання і віри була визначена раціоцентрична спрямованість «антропологічного повороту» культури, що ознаменував початок Нового часу, ініціювавши становлення секулярного світогляду. Його контрапункт виявився у спробах об'єктивації понад-особової суб'єктної першоформи, які інспірувалися досвідами відволікання буттєвої Першооснови від міжособистісних стосунків, що було покликане умоглядно долучити людину до неї і неминуче призвело до сприйняття живого Бога як знеособленого Трансцендентного Абсолюту і пошуку безособового начала самої раціональності. «Суперечність інтенцій на раціональне вираження особистісності і доведень її імперсональної когнітивної основи проявилася на трьох основних векторах новочасної деперсоналізації суб'єктивності: при картезіанському зведенні «cogito» до субстанції, яка мислить; при кантівському розрізненні емпіричного «Я» і трансцендентального суб'єкта – понад-індивідуальної «єдності апперцепції», осмисленої як джерело пізнавальної діяльності, але не визначеної у відношенні до трансцендентного; при гегелівському ототожненні суб'єкта і субстанції, що стверджує іманентну логіку розкриття субстанціональності Абсолютної Ідеї як понад-особової

суб'єктної форми в діяльності індивідів» [3, с. 131] .

Логічні моделі суб'єктивності, визначені як апріорні персонально-суб'єктному становленню, сформувались при обґрунтуванні суб'єктивного критерію істинності, інспірованому декартівською формулою «cogito ergo sum». Воно неминуче переросло у прагнення об'єктивізувати саме людське «Я», раціоналістично відсторонене від живого богоспілкування, а значить – і від Надприродного Одкровення і приречене прокладати свій шлях до істини лише при світлі «природного розуму», достатнього тільки для того, щоб побачити відпечаток Творця в матеріальному світі й обмежити богопізнання, відділене від духовної практики, до формулювання безіменної ідеї безкінечності Божественного буття. Спрямуванням самопізнання людини на абстракцію, яка націлювалась на оформлення думки про первинність раціонального відкриття буттєвого Первоначала, але фактично ініціювала Його знеособлення, і були обумовлені ті об'єктивістські погляди на людську особистість, що втілились у варіанти деперсоналізованої структури суб'єктивності, визначальні для ствердження ratio як її центру.

Раціоцентричні концепції суб'єкта, обґрунтовані на основі осмислення передумов об'єктивності пізнання, заданих властивостями самого розуму людини, розійшлися у визначенні міри зближення суб'єктного й об'єктного пізнавальних планів. Кантівський «трансцендентальний суб'єкт», який виявив межі пізнання, так і залишився «трансцендентним» – закритим для апперцепції у заданих ним же формах, а гегелівська діалектика суб'єктного становлення, що була визначена як спосіб саморозкриття «Абсолютної ідеї», постала іманентною пізнавальною логікою, основоположною для формування «повного й абсолютного знання». Однак саме на дистанції між трансценденталізмом І. Канта і панлогізмом Г.В.Ф. Гегеля і ствердилося співвіднесення самототожності суб'єкта із його самопізнанням, уможливленим пізнавальним охопленням світу. Засвідчуючись єдністю раціонально визначеної істини, воно включає в себе і суб'єктивне подолання відмінності «свого іншого». Тим самим заперечується персонально-суб'єктивна ідентичність, яка проявляється у відношеннях «Я» та «Іншого», що обумовлюють множинність інтерпретацій істинного.

Оформившись у раціоналістичному просторі суб'єктного становлення, де орієнтація інтелектуального на духовність виявляється нездійсненною через виключення її інтерперсонального виміру, такий підхід до особистісного самовизначення постає «доказом від зворотного» необхідності возз'єднання його раціональних засад та духовної першооснови, означуючи ключову інтенцію персоналістичної філософії.

Список використаних джерел

1. Архимандрит Евлогий (Пацан В. А.) Православное учение о роли разума на пути богопознания: диссертация на соискание ученой степени кандидата богословия/ Архимандрит Евлогий (В. А. Пацан). – Киев: КДА, 2008. – 191 с. 2. Добротолюбие: в 5 т. Т. 1, Т. 2, Т. 3, Т. 5. – М.: АНО «Развитие духовности, культуры и науки», 2004. 3. Пацан В. О. (Євлогій, архієпископ Новомосковський). Особливості формування постсекулярного простору самовизначення особистості/ В. О. Пацан (Євлогій, архієпископ Новомосковський)// iScience. Актуальные аучные исследования в современном мире. - 2016. - №12 (20). - Ч.3. - С. 127 – 132. 4. Пико делла Мирандола Дж. Речь о достоинстве человека/ Дж. Пико делла Мирандола// История эстетики. Памятники мировой эстетической мысли в пяти томах. Т.1. – М.: Искусство, 1962. - С. 506–514. *5. Blond Ph. Introduction: Theology before philosophy { Post-secular philosophy: Between philosophy and theology. – Routledge, 1998. P. 3 – 4. 6.* Caputo J. Between Philosophy and Theology: Contemporary Interpretations of Christianity/ J. Caputo. – Burlington, VT: Ashgate Pub, 2010. - 252 p. *7. Milbank J. Faith, Reason and Imagination: the Study of Theology and Philosophy in the 21st Century/ J. Milbank// Future of Love: Essays in Political Theology. – Eugene, Oregon: Cascade books, 2009. - 404 p. 8. Sancti Thomae de Aquino. Summa Theologiae [Електронний ресурс]/ Sancti Thomae de Aquino. – Textum Leoninum Romae. 1888. - Режим доступу до джерела:* http://www.corpusthomisticum.org/sth0000.html. 9. Taylor Ch. A Secular Age/ Ch.Taylor. – Cambridge, L.: Belknap press of Harvard university press, 2007. - 874 p.

С. В. Пустовит

МЕТАФИЗИКА НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ

В Украине научный этос сегодня во многом определяется приоритетами потребительского и бюрократического общества, в котором *академичность* ученого ассоциируется с принадлежностью к элите общества; *цитируемость* – с удовлетворением честолюбивых амбиций, известностью и востребованностью «на рынке идей»; *научное лидерство и успешность* – с карьерным ростом и возможностью привлечения к своей работе влиятельных грантодателей и работодателей.

Такой научный этос имеет мало общего с классической моделью Р. Мертона, более того, его ценности во многом противоречат собственно научным ценностям *объективности*, *новизны*, *причинности*, *универсальности.*

Сегодня метафизика публикаций научных результатов определяется не столько моделью идеализированной вневременной и внеличностной науки, сколько *внутренней картиной науки и научного мира самого ученого*, формирующейся под влиянием внешних и внутренних факторов.

В последнее время в Украине этические и научные нормы научных публикаций все больше рационализируются, формализуются, подвергаются бюрократизации. Они излагаются в специальных государственных подзаконных актах, а не определяются самим научным сообществом или вузами. Можно отметить, что и в научном обществе формируется своя собственная бюрократия, цель которой – рационализация и бюрократизация презентации научных результатов.

В свете рассматриваемой проблемы представляют интерес добродетели ученого как личности. Он может рассматривать занятие наукой либо как духовную практику, либо как «выгодное» (невыгодное) предприятие, в котором видит свою роль «винтика» или еще хуже - обстановки/фона при условии полной деперсонализации ученого. Примером такой сознательной деперсонализации является написание научных трудов под заказ, за деньги под именем заказчика.

Существуют также негласные цеховые правила цитирования, ссылок, предпочтения научных журналов для публикаций. В каждой стране, институте и даже структурном подразделении складывается своя собственная *философия публикаций*, методология и практика работы с определенными журналами и издательствами, определяемая личными связями и контактами самих ученых, их предпочтениями, финансовыми возможностями и конкретной жизненной ситуацией, политической ситуацией в стране. Так, например, в годы холодной войны сложилась практика дискриминации советских авторов при цитировании их американскими коллегами, и, наоборот, на постсоветском пространстве стало «хорошим тоном» цитирование зарубежных, в основном, англоязычных авторов [1].

Считается, что современные требования к публикациям в Украине и в международной практике основаны на ценностях прогрессивной европейской (американской) науки. Но это не совсем так, например, любые библиометрические данные, в том числе цитируемость статей ученого в наукометрических изданиях – не являются ни необходимым, ни достаточным критерием для оценки обществом профессионального уровня ученого. Например, «плохая статья» может цитироваться десятки и сотни раз с целью ее критики и опровержения.

Философские аспекты имеет и политика цитирования. Выбор ссылок ученым отражает специфические этические и научные проблемы. Как правило, ссылки на первоисточники делаются не на основе их научной целесообразности, а исходя из доступности контента соответствующей литературы для автора статьи, его релятивности рассматриваемой теме и эрудиции автора.

Требования *однократности научной* публикации, которое должно соответствовать идее *новизны*, на самом деле имеет свои исключения– статья может быть опубликована не единожды, если она переведена на другой язык, или если она яв-

ляется частью антологии или хрестоматии (со ссылкой на первоначальную публикацию). С точки зрения ценности *универсализма науки и организованного скептицизма* требование однократности является нелегитимным, так как «хорошая», актуальная для научного сообщества и общества в целом статья может быть опубликована однократно в малоизвестном периферийном журнале и ее доступность другим ученым и возможность верификации будет близка нулю.

Нам представляется, что оценка научного уровня статей и этики публикаций возможна только как интегральный, комплексный анализ научного продукта в контексте других научных публикаций и достижений ученого (научной школы), истории его приверженности общечеловеческим и научным этическим ценностям, в социокультурном контексте. Он должен проводиться специальными независимыми экспертами - представителями научного сообщества - с использованием феноменологического, герменевтического и др. подходов и методов с целью рефлексии и понимания контекстуальности научных этических принципов, процесса влияния на научный этос других ненаучных идеалов и интересов, стереотипов потребительского общества и традиций бюрократического администрирования.

Список использованных источников

1.Богатов В.В. Этика в научной деятельности//Вестник ДВО РАН.- 2008.- №1.- С. 144-157.

А. В. Прохоров

ФИЛОСОФСКО-ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ФОРМАТ КОНСТРУКТА САМОРАЗВИТИЯ ЧЕЛОВЕКА

Педагогу как субъекту профессиональной деятельности важно иметь современные, научно обоснованные представления о себе, других людях и их жизнедеятельности. Инновационный конструкт саморазвития человека, предложенный нами в процессе выхода педагогики на постнеклассический уровень научной мысли, имеет философско-педагогические основания [2]. Но известно, что любое теоретическое построение может совершенствоваться. Эта данность и актуализирует, в частности, проблему периодической рефлексии избранного формата педагогического моделирования на пути уточнения уже полученных знаний. Поиск ответа на исследовательский вопрос был нацелен на содействие решению важных научных и практических задач, касающихся отхода педагогов от линейно детерминированного мышления в сторону инновационной многомерной и многофакторной мыследеятельности. В связи с чем мы не прекращали анализа соответствующего опыта академиков В.В Краевского, В.С. Стёпина, В.А. Сластёнина, В.И. Андреева, материалов Всероссийских семинаров по методологии педагогики, работ по теории саморазвития других современных учёных (Ю.В. Андреевой, Л.Ф. Михальцовой, Г.А. Федотовой, Э.Р. Хайруллиной, И.А. Шаршова), трудов прочих исследователей. Результаты этих изысканий побудили к их очередному целевому обобщению в форме статьи. Тем более, что наши смысловые толкования понятий человека и его самодвижения продолжают отличаться от их традиционных педагогических интерпретаций (например, [1; 5; 6].

Мы согласны с А.М. Столяренко, что педагог, как субъект педагогический деятельности по отношению к самому себе и другим людям, должен рассуждать не только глубоко психологически, но и широко педагогически, восходя до педагогики в социальном и природном пространствах и жизнедеятельности человека в них [7;8]). Однако, постнеклассический этап истории исследований человеческого саморазвития требует большего. Преемственного синергетического переосмысления антропологического опыта частных дисциплин. Исходя из чего, и уточняем ряд умозаключений нашего дискурса.

Макроструктурно саморазвитие человека выглядит совокупностью фрактель-

ного самостроительства своего жизненного комплекса в пространстве, времени и траекторного самодвижения в них под действием внешних и внутренних факторов и сложных механизмов (физического, биологического, природного, социального, субъектного и др.). Кроме известных, часто называемых синергетических характеристик, к свойствам комплексного саморазвития индивида относятся человекоразмерность, антиэнтропийность, странноаттрактность, аттрактность, фрактальность, траекторность, эстафетность, конфликтность, адаптационность, регулируемость, управляемость, стратегичность и др. Для жизненного комплекса человека масштабирование фрактального подобия (действие закона фрактального саморазвития [1] с основным неосознаваемым стремлением к созданию персонального сущностного проекта) связано с работой механизмов странного аттрактора и аттрактора. Они определяют потенциальную детерминированность эволюции самодвижения и одновременно его реальную вариативность, изменчивость, искажение направленности саморазвития подобия во внешней сфере. Относительное бессмертие человека гарантируется объёмом и ценностным качеством оставленных им прижизненных «следов» в памяти последующих поколений и окружающем пространстве, активной социальной пролонгацией существования эстафетных фрагментов человеческого комплекса. Педагогический аспект комплексного саморазвития охватывает не только смысловой контент его процесса и результатов, но и представление о целостной педагогической помощи как совокупности всех внешних и внутренних многопрофильных содействий общества и индивида его самодвижению. Поэтому одно из наших учебных пособий и получило название «Педагогическая стратегия саморазвития» [3]). Фактически её эскизно изображает схема «Задачи помощи родителей саморазвитию ребёнка в стратегии их педагогической деятельности «Телебашня» в некоторых наших публикациях (в их числе [2, с. 64,86; 4, с. 86-87]). Там же отражается и идеальный вариант содержания работы родителей со своим ребёнком, плавно переходящий в его осознанное комплексное самодвижение. Данная модель должна быть понятна и близка любому педагогу-профессионалу, прежде всего, являющемуся субъектом целостной жизни. Но мешает восприятию информации в новом ракурсе традиционный «психологизм» видения антропологических категорий. На практике большую реалистичность и значимость обнаруживают не индивидуально-личностный и узкоспециальный, а сущностно-личностный и выше изложенный широкоформатный философско-педагогический взгляды (более характерные для родительской педагогики). Они помогают субъекту быстрее, системнее, эффективнее, легче, менее конфликтно и более безошибочно выстраивать сугубо собственные траекторию жизнедеятельности и фрактальный жизненный комплекс.

Список использованных источников

1.Прохоров А.В. Закон фрактального саморазвития как результат творческого взаимодействия с аттрактным стимулом академика В.И. Андреева // Андреевские чтения: современные концепции и технологии творческого саморазвития личности: сб. ст. участников Всерос. науч.-практ. конф. с междунар. участием, 25 марта 2016 г. Казань: Центр инновационных технологий, 2016. С.225-229. 2.Прохоров А.В. Концептуально-педагогические основы саморазвития человека: монография. Рязань: Концепция, 2014. 136 с. 3.Прохоров А.В. Педагогическая стратегия саморазвития: учебное пособие. Рязань: Изд-во «Зелёные острова», 2006. 176 с. 4.Прохоров А.В. Педагогический постнеклассический взгляд на саморазвитие потенциала здоровья обучающегося // Гуманитарные ведомости ТГПУ имени Л.Н. Толстого [Электронный ресурс]: электронный научный журнал. 2014. № 4. С. 86-87. Режим доступа : http://www.tsput.ru/fb/hum/4(12)2014/index.html#1. 5.Прохоров А.В. Физико-математические конструкты саморазвития человека как средство субъектно-ориентированного образования // Профессионализм педагога: сущность, содержание, перспективы развития. М.: МАНПО, 2016. В 2 ч. Часть 2. С. 346-349. 6.Прохоров А.В., Наумкина Н.В. Постнеклассический смысловой конструкт социально-педагогической помощи фрактальному саморазвитию человека (в аспекте его семейного самоопределения) // Студенческий научный поиск – науке и образованию XXI века: Материалы VIII-ой Междунар. студ. науч.-практич. конф., 22.04. 2016, Современный технический университет. Рязань, 2016. С. 222-227. Режим доступа:

http://www.stirzn.ru/files/nauka/konf8.pdf. 7.Столяренко А.М. Общая педагогика: учеб. пособие. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2012. 479 с. 8.Столяренко А.М. Психология и педагогика: учеб. пособие для студентов вузов. М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2008. 527 с.

А. М. Олійник

ФІЛОСОФІЯ ТА ЇЇ ВИКЛАДАННЯ У СУЧАСНИХ РЕАЛІЯХ РОЗВИТКУ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

Людина з її розумом і допитливістю, особливим статусом постає як всесвітнє диво: адже лише їй відкрилося те, що ми називаємо буттям, лише в її розумі висвітлюється те, що ми називаємо світовим універсумом. Людське буття окреслюється значною мірою як парадоксальне: людина висвітлює буття, перебуває у діалозі зі світом, сягає граничних меж Всесвіту, але вона не може осягнути найважливіше для себе: хто вона? звідки та навіщо вона прийшла в цей світ? куди прямує? Сама, мабуть так, сьогодні постають питання перед українським суспільством та її, особливо, активної частини - студентської молоді. Слід підкреслити, що питання студентства в Україні завжди було актуальним і в кінці XIX і на початку XXI століття, що пов'язано зі становленням України як незалежної та правової держави. На сьогоднішній день, на фоні поступової демократизації та європейського вектору України, ця увага до студентської молоді як невід'ємної частини громадянського суспільства помітно зросла. Саме студентство, як найменш консервативна верства населення стало своєрідним «барометром» соціально-економічного та політичного стану сучасного українського суспільства, що найбільш чутливо та активно реагує на соціальні зміни та порушення прав і свобод громадян. І це ми відчули під час революції гідності у 2014 році. Динамічні процеси, що відбуваються в українському суспільстві, ставлять сучасну молодь в надзвичайно складні умови життя. Радикальна зміна ціннісних орієнтацій, гостра необхідність постійного пошуку і швидкого знаходження життєво важливих рішень, стресові ситуації – все це проблеми повсякденного людського буття, сфера практичного застосування світоглядної культури, основу яких складає філософія. Вона збирає і концентрує історичний досвід таких вирішень і стає інтелектуальним ядром людської духовності. Філософія допомагає студентам самовизначитися в особистих світоглядних позиціях та духовних інтересах. Її завдання полягає не лише в тому, щоб озброїти майбутніх фахівців відповідними знаннями, потрібними для успішного виконання своїх службових обов'язків, а й в тому, щоб сформувати таку людину, яка б свідомо і добровільно, належним чином могла обстоювати загальнолюдські цінності, вміла за допомогою набутих знань захистити не лише свої законні права та інтереси, а й тих хто працює поруч. Водночас філософія постає своєрідним випробуванням людського інтелекту щодо його можливостей. Вона спирається на унікальні можливості людської думки – на її властивість саму себе сприймати та усвідомлювати. Таким чином філософія є інтелектуальною формою відповіді на глибинні занепокоєння та запити людини, вона завжди потрібна людині, а особливо тоді, коли життя вимагає вибору, визначення моральної та соціальної позицій.

Особливістю сучасного стану філософської думки в Україні є те, що вона змушена критично переглядати та переоцінювати майже весь свій зміст. Виходячи із власного досвіду, автор вважає, що від старих стереотипів ми вже відійшли і багато чого забули, але нової позиції, нових підходів ще не виробили. У духовному відродженні сучасної України, як європейської держави, ми бачимо найважливіші передумови розв'язання суспільно-політичних та економічних проблем, особливо таких питань, від вирішення яких залежить існування нашої країни. На наш погляд, сприяти цьому має належне вивчення і осмислення студентами української філософії, бо вона на кожному історичному етапі розвитку українського суспільства концентровано виражала його інтереси і його інтелектуальну сутність. Особ-

ливістю вивчення навчальної дисципліни «Філософія» в Одеському державному екологічному університеті є те, що вона вивчається за кредитно - модульною системою. Це означає, що на протязі часу, за який вивчається навчальна дисципліна, студент повинен набрати необхідну суму балів, через виконання необхідних видів робіт (виконання обов'язкового індивідуального завдання у вигляді реферату написання доповідей, повідомлень, виконання письмової контрольної роботи по модулю). Модульні контрольні роботи виконуються у письмовому вигляді за тестовими завданнями і мають за мету перевірити рівень знань, отриманих студентами під час вивчення дисципліни. Тематика письмових контрольних робіт за модулями розробляється викладачами кафедри конкретно до кожного модуля, що дозволяє прослідити за якістю підготовки студентів до занять. Оцінка студенту за вивчення дисципліни «Філософія» виставляється за кількістю набраних балів, відповідно до вимог Модульної системи поточного та підсумкового контролю знань студентів. Застосування кредитно-модульної системи забезпечує прозорість процесу навчання студента і в той же час формує у студентів конкретні знання, вміння та навички, стимулює їх творчу думку, пробуджує зацікавленість і бажання висловити власні погляди.

Юність, студентські роки – це така пора людського життя, коли схильність до швидкого осмислення дійсності виявляється найбільш виразно, і тому від викладання філософії значною мірою залежить, наскільки сьогодні та в майбутньому випускники вищої школи будуть впливати на перетворення української політичної дійсності, брати активну участь у вирішенні державних і суспільних справ, поглибленні демократії у суспільстві.

В. В. Терещенко

ПРОБЛЕМА ТОТОЖНОСТІ У СУЧАСНОМУ МАТЕРІАЛІЗМІ

У європейській та американській культурі кінця 20 – початку 21 ст. ідеї філософського матеріалізму стають дедалі поширенішими. Вони виразно артикулюються у у працях Б.Латура, Дж. Беннет, А.Бадью, М. де Ланди, К.Мейясу, виступають методологічною базою для досліджень у різноманітних галузях гуманітаристики – соціології, фемінізмі, теорії кіно, та природничих наук. Найбільш впливовим, послідовним та оригінальним теоретиком цього руху залишається Жиль Дельоз (1925-1995), суперечки довкола творчості якого тривають досі.

У своїй доповіді ми хотіли би привернути увагу до спроб визначити місце Ж. Дельоза у історії філософського матеріалізму. Одні дослідники, наприклад британський філософ Джон Малакі, стверджують, що творчість Ж. Дельоза стала «екстраординарним викликом ортодоксальній матеріалістичній традиції» [5, p.60], інші, до їх числа належать, зокрема, Мануель ДеЛанда та Джейн Бенет [2,3,4], вважають його, навпаки, продовжувачем матеріалістичної лінії, що веде від Демокріта та Епікура до Спінози, тим часом як Марксизм називають прямим ідейним спадкоємцем гегелівської філософії та, фактично, «боковою гілкою» матеріалістичного руху.

Йдеться не лише про вирішення питання «Що таке сучасний матеріалізм?», а й про те, що таке матеріалізм взагалі – який комплекс ідей прицезійно характеризує цю філософську течію, а які, відповідно, є сторонніми – побіжними чи випадковими її характеристиками. На нашу думку, таке розуміння здатне більш повно розкрити евристичний потенціал матеріалістичної філософії. А визначення відмітних рис дельозової філософії дозволить глибше та точніше усвідомити філософський зміст його вчення.

Лінією вододілу між марксовим та дельозовим матеріалізмом, на думку впливового американського теоретика мексиканського походження М. ДеЛанди слід вважати есенціалізм одного і антиесенціалізм другого. Есенціалізм – така філо-

софська позиція, згідно з якою особина, матеріальний предмет чи суспільне явище завжди виступають як «носії», «прояви», «втілення», деякої «привілевійованої», первинної та визначальної по відношенню до них, родової за своїм онтологічним й ідеальної за логічним статусом, «сутності», чиєю віртуальною присутністю забезпечується тотожність предмета. Це така «теорія морфогенезу, - пише М. ДеЛанда [3, p. XIV],- у якій фізичні речі роглядаються якбульш-менш вірні втілення ідеальних форм. Деталі процесу втілення, зазвичай, ніколи не наводяться. Сутності, отож слугують як моделі, що вічно зберігають свою ідентичність, тим часом як окремі речі вважаються простими копіями цих моделей, що нагадують їх більшим чи меншим ступенем довершеності. Ж. Дельоз усуває хибне походження передіснуючих форм, що залишаються тими самими вічно, замінюючи його теорією морфогенезу, заснованою на понятті відмінності. Він розглядає відмінність не негативно, як відсутність схожості, а позитивно, чи продуктивно - як те, що стимулює розвитковий процес». Таким чином, стверджується пріоритет особини над видом, утворюється т.зв. «пласка» (деієрархізована) онтологія: «У Дельозовій онтології, з іншого боку, вид (чи будь-яка інший природний предмет) не визначений його наявними рисами, а радше морфогенетичним процесом, який дав йому початок. Замість того, аби репрезентувати нескінченні категорії, види постають історично складеними сутностями, у яких схожість особин пояснюється дією однакових процесів природного відбору, тим часом як їх родова тотожність вимушена обставиною репродуктивної ізоляції від інших видів»[3, p.2]. Спостерігаємо чергову конверсію давньої дельозової ідеї. Матерія проростає в себе, збільшуючи власну поверхню, – згином, збориною, згорткою (le pli) –, що й виявляється, зрештою, єдино можливим для неї (матерії) її «у собі». «Відмінність» (поверхня), відтак, не примушується своїм внутрішнім, а, навпаки, примушує його (внутрішнє) як засіб власного забезпечення.

На цьому стинку дельозової теорії виявляються підстави критики її з боку Квентіна Мейясу – представника найновішої генерації матеріалістичної думки. К. Мейясу виступає принципово проти будь-якого гіпостазування мисленнєвих конструкцій – матерія це плинність, розтотожнення, самовідміна, випадковість, а порядок – лише тимчасова і несамосутня затримка на поверхні змін.

Цікаво, що насправді Ж. Дельоз дає підстави і для такого типу мислення – американський філософ Джефрі Бел присвячує цій темі спеціальну розвідку, прагнучи з’ясувати місце Дельоза у системі координат, запропонованих К. Мейясу, і доходить висновку, що «різновид метафізики, яку запроваджує Ж.Дельоз не є прямо реалістичним, і він витримує курс між реалізмом та антиреалізмом.

Реалізмові (з уваги на походження терміну від res – річ) властиві, на нашу думку, дві основні ідеї: індивідуалізація (уявлення про неподільність, цілісність, єдність) та субстанціалізація (виражена тезою про «підставність» речі стосовно власних відносин, проявів, властивостей) матеріального предмета.

Дельозівська «річ» зовсім не самопідставна. «Річ» не існує як така у собі, матеріально, вона виступає лише, основою (у сенсі полотна, на якому, «над» яким виникає «малюнок») незліченною кількістю зв’язків поєднаною з іншими тілами, включеною у розмаїття рухливих та плинних залежностей тілесного характеру.

Що ж, у такому випадку, виступає підставою «тотожності»? Дельозівське поняття «асамбляж» добре пояснюється іншим, ближчим для пересічного сприйняття поняттям – констеляція, сузір'я. Під певним кутом зору об'єкти різного характеру і розташовані інколи за мільярди кілометрів одне від одного, не поєднані, відтак, жодними іншими зв'язками, опізнаються купно, як одне. Це початкове і випадково утворене «вбачання» згодом стає підставою для «надання значення».Так «ставлення», бодай спочатку і суто зовнішнє, поступово примушує об'єкт до виконання певних зобов'язань, - причому у цьому приписуванні та примусі об'єкт, власне і виникає вперше як такий – у своїх «межах», призначених йому

цілковито нашим ставленням, чи якимось зовнішнім відношенням.

Відповідь на питання, наскільки така експлікація Дельоза може називатися «матеріалістичною» у логічному та історичному плані, може видатися несподіваною: вона точно відтворює думку Демокріта із того єдиного уривка, автором якого ми впевнено можемо його вважати: «Солодке за встановленням (νόμωι), гірке за встановленням, тепле за встановленням, холодне за встановленням, колір за встановленням, насправді ж (φύσει) – атоми і порожнеча « (DK 68B9)

Список використаних джерел

1. Bell J. Between Realism and Anti-realism: Deleuze and the Spinozist Tradition in Philosophy / Jeffrey Bell. // Deleuze Studies. – 2011. – №5(1). – P. 1–17. 2. Bennett J. Vibrant Matter: A Political Ecology of Things / Jane Bennett. – Durham and London: Duke University Press, 2010. – 200 p. 3. DeLanda M. Intensive Science and Virtual Philosophy / Manuel DeLanda. – London, New York: Bloomsbury Academic, 2013. – 228 p. 4. DeLanda M. Deleuze: History and Science / Manuel DeLanda. – Dresden: Atropos Press, 2010. – 168 p. 5.Mullarkey J. Deleuze and Materialism: One or Several Matters? / John Mullarkey // A Deleuzian Century? / John Mullarkey. – Durham and London: Duke University Press. – P. 59 – 84.

С. С. Бескаравайный

РОБОТИЗАЦИЯ КАК ВОЗМОЖНОСТЬ СТАНОВЛЕНИЯ МИРА-ИМПЕРИИ И.ВАЛЛЕРСТАЙНА

И.Валлерстайн рассматривая противоречия между миром-империей (территорией, где осуществляется полное разделение труда, создан замкнутый цикл производства и осуществляется общее политическое управление) и миром-системой (несколькими государствами, принципиально различными по своему статусу) – делает вывод о преимуществе последней, как более устойчивой структуры.

С этим можно согласиться – большую часть кризисов первому миру получается сгладить, «сбросив» их на периферию, сохранив доходы и темпы развития центральных государств. Лишь мировые войны или очень серьезные экономические проблемы тормозят развитие «первого мира»

Сейчас, однако, выросла мобильность населения, оттого миллионы людей пробираются в страны «первого мира», и остановить этот антропоток чрезвычайно сложно.

Рассмотрим процесс с точки зрения техники, понимая под ней не просто инструмент, но «способ существования искусственных отрефлексированных систем». Социумы можно рассмотреть как группы людей, который сосуществуют с техноценозами – частично замкнутыми системами технических изделий (завод тут лучший пример).

Идет изменения технического потенциала мир-системы и потенциальных территорий её экспансии.

С одной стороны требуется внешний частично подготовленный ареал развития, «неосвоенный рынок». С точки зрения мир-системы процессы там сдвинуты в сторону биологического воспроизводства: идет заселение территории, налаживание охотничьих промыслов, распашка полей и т.п. – рефлексия этих процессов в отставшем обществе куда ниже, чем в университетах и на биржах, потому с точки зрения последних они и менее техничны. Причем воспроизводство крестьянских хозяйств не обязательно будет прибыльным в финансовом смысле. В терминологии Валлерстайна это «минисистемы».

Но вот начинается развёртывание индустрии, и территория включается в орбиту «мир-системы» за счет местных, частично подготовленных ресурсов. Отличным примером тут выступает изменение статуса Африки и запрет на работорговлю: пока рабов покупали в минисистемах, и платили совершенно ничтожную цену (ножи, ткани, зеркала) – то окупалась их перевозка через океан. Но как только

тропическая Африка вошла в мир-систему в статусе периферии, выяснилось, что «покупать за бусы» людей больше нельзя – это означает забирать работников с местных плантаций и рудников, которые тоже работают на европейцев. Надо платить серьезные деньги, и потому везти такой дорогой товар через океан будет невыгодно [1, с.48-49]. Без «бонусов» вроде негров-рабов или золота инков, или сибирских мехов, или китайского фарфора – мир-системе было очень тяжело расширяться. Эти товары позволяют окупить затраты на инфраструктуру или на завоевательную войну.

Но со временем меняются характеристики товарного бонуса: он все меньше становился аналогом денег и сверхприбыльных предметов потребления, а всё больше сырьевым товаром. Древесиной, к примеру. Нефтью. Когда завершалось географическое расширение мир-системы, скажем, при освоении Дикого запада или Австралии – внешним ресурсом выступала пригодная для хозяйственной деятельности территория (она становилась источником ресурсов), а внутренним - европейские переселенцы (хотя для них вопрос прибыли на какое-то время снимался).

Сейчас мировая экономика столкнулась с невозможностью количественного расширения и с одновременными структурными сложностями. Выход в космос пока не привел к хозяйственному использованию других планет, и освоение их крайне заторможено, в том числе и потому что постоянно растут требования к безопасности космонавтов: они как бы «анти-рабы» - это жители центральных или полупериферийных стран, в подготовку которых вложены громадные средства. Создание мир-империи постоянно отодвигается уже даже не по военным соображениям, а из-за невозможности создать сопоставимый уровень жизни на планете при обеспечении всех её жителей относительно равными юридическими правами.

Инструментальным решением, сохраняющим капиталистическую формацию, тут может быть создание чисто искусственной, роботизированной периферии, с которой и будет осуществляться неравноценный обмен. Техноценозы низших интеллектуальных уровней, которые начнут осваивать океанское дно или космос и станут подготавливать площадки для собственно человеческого освоения и добывать ресурсы. Тогда для человеческих социумов откроется возможность перехода от мир-системы к миру-империи.

Список использованных источников

1.Валлерстайн И. Анализ мировых систем – СПб.: Издательство «Университетская книга»,2001. – 416 с.

Л. В. Андрушко

ДЕЯКІ КРИТЕРІЇ ЯКОСТІ «ФІЛОСОФСЬКОЇ «УНК-ІНФОРМАЦІЇ»

За сучасних умов (як і завжди) потрібні нові філософські теорії, які відповідатимуть викликам із якими зустрічається Україна. Якісне виконання цього завдання, на нашу думку, можливе тоді, коли відбуватиметься оптимальний відбір із сучасних напрацювань зарубіжних і українських філософів того, що адекватно відповідає вимогам сьогодення; повноцінний пошук наведеного вище із минулого, особливо українського, – дослідження всього та побудова на цій основі нового, пошук перспектив. Указане вище особливо стосується філософських розвідок ж(філософія виконує функцію самоусвідомлення культури [2]), пов’язаних із студіями українського національного костюма (далі – УНК), оскільки такі розвідки, на наш погляд, тільки починають появлятися.

Усвідомлення найзагальніших потреб людини-українця, української нації, самопізнання духу українського народу – нагальна вимога в умовах російської агресії. Народне світобачення, етнічний менталітет визначають спосіб філософування в культурі, а УНК – яскравий її виразник.

Філософські теорії – це, насамперед, певна інформація у вигляді текстів. У мо-

нографії «Український національний костюм та інформація: філософський і культурологічний вимір» (Київ, 2016 рік) ми ввели в науковий обіг нову категорію «УНК-інформація» (див. детальніше про це [1,с.57-72]), указали, що вона потребує ще досліджень, зокрема висувається ідея, що «УНК-інформація» може бути різною, у залежності від галузі знання: педагогічна, філологічна тощо [там само, с. 72]. У нашій розвідці будемо говорити (за аналогією) про категорію «філософська «УНК-інформація». Відрізняємо «філософську «УНК-інформацію» від філософії українського національного костюма, чи «філософії «УНК-інформації» (філософський за своєю суттю текст не обов'язково буде повноцінною філософською теорією).

Ми не будемо зупинятись на всіх проблемах, які доведеться вченим вирішувати в дослідженнях «філософської «УНК-інформації», використанні вказаної категорії у різних студіях – це теми багатьох окремих робіт, а розглянемо питання критеріїв підбору філософських текстів, які охоплює категорія, що ми досліджуємо, які не розглядались у нашій монографії. У роботі ми дали інформаційне повідомлення про новий напрям філософських досліджень – «філософію «УНК-інформації», змоделювали його будову, окреслили перспективи, розробили основи «онтології «УНК-інформації» (як складової «філософії «УНК-інформації»), запропонували «інформаційну методологію дослідження українського національного костюма» [там само, с. 102–156]. Питання критеріїв (вимог) до наукового повідомлення (інформації), тобто філософського тексту, розглянуте в нашій монографії [там само, с. 102–104]. Нами виділено та обґрунтовано тільки окремі критерії його оцінки, указано, що це не кінцевий їх перелік, а виділена проблема ще потребує окремих студій [там само, с. 103]. Стверджуємо, що питання критеріїв якості «філософської «УНК-інформації» ще не стало предметом розгляду вчених в Україні. У нашій розвідці ми розширюємо пошук та висуваємо тільки деякі критерії, які є гостро актуальними за сучасних умов розвитку філософської науки в Україні, якості всієї «філософської «УНК-інформації», зокрема й такої, яка ще не актуалізована в науковому дискурсі Розглядаємо тільки деякі аспекти вказаного вище, які, на нашу думку, потребують негайного озвучення, як певні проблеми, та пошуку шляхів вирішення для забезпечення якості наукових робіт.

Найперше, звичайно, говоритимемо про твори професійних філософів. Але у радянський час «гідним конструктивного вивчення вважалось тільки те, що утворювало передісторію діалектичного та історичного матеріалізму як теоретичного ядра світогляду пролетаріату…» [2]. Ми вважаємо, що в сучасній Україні такий радянський спадок ще повністю не подолано, він існує у різних модифікаціях. Філософську інформацію будемо досліджувати зважаючи саме на таку позицію. У нашій роботі доведено, що для розвитку філософії в сучасній Україні характерний «…класичний модернізм з ідеями прогресу, які здебільшого обмежуються визначенням, пошуком переваг того, що було прогресивним в радянський час; модернізм, що рефлексує з різними способами переосмислити недоліки попереднього; неоконсерватизм, найчастіше має релігійний характер, йому часто властива категоричність у оцінці явищ, фактів, процесів тощо; постмодернізм, найголовніша характеристика якого – мозаїчність, яка може переходити у вседозволеність і т. ін.» [1,с.101–102]. Указаний вище ракурс ще не розглядався нами як критерій оцінки текстів «філософської «УНК-інформації», зокрема в ракурсі значення таких розвідок для студій інших соціальних станів, під якими ми не бачимо пролетаріат. Є перспективи таких розвідок.

По-друге, на наш погляд можна зайти ще в іншу крайність. Маємо на увазі науково-популярну літературу. Тексти можуть бути й ненауковими, але нести філософський зміст. Популярна література має попит саме сьогодні, але завтра про неї може ніхто не згадати, тому шукаємо не скороминучість, а основи «філософської «УНК-інформації». Академічні філософські тексти про український національний костюм – нечисленні. Тому, на наш погляд, стоятиме питання про популяризацію

чужого: чужої моди, чужих костюмів у філософському руслі, а, отже, незрозумілого чи мало зрозумілого, а не пошук глибших основ свого, які будуть зрозумілішими як рідні; їх філософське тлумачення із власним стилем викладу, що відповідає нашій ментальності тощо.

По-третє, як бачимо, ми вже частково підняли питання текстів написаних непрофесійними філософами. «Відповідно до логіки, яка визначила сутність історико-філософського бачення, виробленого у західноєвропейській культурі доби Просвітництва, адекватним способом буття філософії вважається той, що остаточно сформувався за Нових часів… – йшлося про науку філософію з притаманним їй специфічним способом матеріалізації здобутків пізнання у вигляді цілісних філософжських вчень і систем. Усе що не вкладалось, у кращому разі, гідне уваги лише з огляду на передісторію власне філософської науки» [2].

По-четверте, ми підійшли до питання авторських та, назвемо умовно, «народних текстів». Розвиток філософської науки в Україні зумовлений геополітичним розташуванням, подіями історії, особливостями побуту, досягненнями в промисловості та сільському господарстві тощо. Ділимо народні тексти на буквенні та небуквенні. До перших відносимо весь фольклор, якому приділяємо особливу увагу, який вважаємо одним із головних коренів, на який має опиратися професійне філософське теоретизування.

Отже, ми зупинились на деяких проблемах, що пов’язані з критеріями якості текстів «філософської «УНК-інформації», які, на наш погляд, не мають однозначного вирішення. На нашу думку, чим більше якісного матеріалу буде охоплено, тим сильнішим буде евристичний потенціал категорії, що ми розглядаємо.

Перспективи дослідження бачимо у пошуку нових критеріїв та вимог до дослідження (пошуку, використання) текстів «філософської «УНК-інформації» за секторами та напрямами, які виділені нами в нашій монографії [1, с. 59–71], а саме: перший сектор: «УНК як інформація». У ньому та в четвертому секторі бачимо такі напрями: «український національний костюм як різна інформація», «український національний костюм та інформаційний процес», «український національний костюм і текст як інформація та інформаційний процес», «український національний костюм і знак як інформація та інформаційний процес» «український національний костюм і код як інформація та інформаційний процес», «український національний костюм і символ як інформація та інформаційний процес». Другий сектор: «пов’язане з УНК та дотичне до нього як інформація». Третій сектор: «інформаційна методологія дослідження УНК та всього, що пов’язане з ним,дотичне до нього». Четвертий сектор: «УНК як інформація про інше».

Список використаних джерел

1.Андрушко Л. В. Український національний костюм та інформація: філософський і культурологічний вимір: [монографія] / Л. В. Андрушко. – К.: ТОВ « Юрко Любченко», 2016.– 212 с. 2.Горський В. Історія української філософії: курс лекцій [Електронний ресурс] / В. Горський. – К.: Наукова думка, 1996 – Режим доступу: thales2002narod.ru/hor1.html.

В. Н. Шаповал

НАЦИОНАЛЬНАЯ ФИЛОСОФИЯ: ИСТОКИ И ПРИНЦИПЫ ФОРМИРОВАНИЯ

Касаясь проблемы происхождения украинской философии, ее истоки, обычно, относят к периоду Киевской Руси, когда вместе с принятием христианства начали поступать первые религиозно-философские источники из Византии и других стран Европы, появились первые мыслители, пытавшиеся давать комментарии и толкование этим источникам. Дальнейшая история украинской философии складывалась достаточно сложно и противоречиво, в ней зияют серьезные лакуны, мучительные поиски собственного лица, десятилетия мелкотемья, а то и полной немоты.

Возникает вопрос: почему некоторые нации порождают генерации гениальных философов, совершающих глубокие прорывы в познании сущего, а другие пребывают как бы на обочине мирового философского процесса, постоянно кого-то догоняют, долгие годы пребывают в состоянии ученичества, потребления чужих трудов, в лучшем случае, популяризируют чужие идеи?

Украинская духовная культура, вообще, и философия, в частности, самым тесным образом связана с отечественной историей, которая за последнее тысячелетие проделала невероятно причудливую траекторию своего развития, неоднократно испытывала народ на прочность. Многие исследователи заостряют внимание на том, что долгие века безгосударственности украинского народа и его борьба за свою свободу и независимость наложили особый, трагический отпечаток на его историю и культуру. Однако, если непредвзято взглянуть на мировую историю, вряд ли найдется хотя бы один народ или нация, которые не оказались бы в аналогичной или более сложной ситуации, не подвергались бы многочисленным нападениям враждебных соседей, изгнаниям, а то и тотальному геноциду, ставящими этот народ на грань уничтожения. Нет необходимости дополнительно доказывать, что когда какой-то народ озабочен только проблемами выживания, такое положение вряд ли можно назвать благоприятным для развития высокой культуры. Поскольку человек остается разумным существом, культура всегда будет сохраняться, с какими бы жестокими трудностями не сталкивались бы люди. Культура не может погибнуть, пока жив человек. Однако, есть определенный предел страданий и лишений, перейдя который человек опускается настолько низко, что теряет свои основные человеческие качества. Культурная жизнь в этом случае предельно примитивизируется, люди опускаются почти до уровня животных, все чувства, мысли и действия сводятся к одному первобытному инстинкту, – любыми путями выжить.

История духовной культуры показывает, что для того, чтобы у какого-то народа появилась философия мирового уровня, необходимы определенные условия. Первое и необходимое условие – духовная и политическая свобода. Действительно, вряд ли может возникнуть оригинальное, новаторское философствование там, где государственный террор в отношении инакомыслящих, вражеская оккупация или деспотическая религия лишают людей возможности свободно выражать свои мысли. Важнейшим фактором является достаточно продолжительный спокойный период в жизни страны, когда нет внутренних социальных потрясений и военных нашествий враждебных государств. Необходимо также, чтобы находили удовлетворение основные материальные потребности хотя бы у какой-то части населения, что позволяло бы иметь свободное время, не отягощенное заботами «о хлебе насущном» и используемое для размышлений мировоззренческого, философского характера. Присутствие национальной аристократии, связанной с собственным народом единством истории, языка и культуры делает появление философии высокого уровня более вероятным. Наличие необходимого уровня образованности не только у аристократии, но и у широких слоев населения, позволяет вводить в пространство высокой культуры достаточное число людей, способных не только к потребительству и репродукции, но и к активному творчеству. Когда число высокообразованных людей достигает некоей «критической массы», создаются условия для того, чтобы вспыхнула яркая звезда гения. Для того, чтобы философия могла последовательно развиваться и двигаться по пути прогресса, необходимо относительно связное культурное пространство, внутри которого могла бы осуществляться свободная циркуляция идей. Важным условием для появления и расцвета философии являются экономические, торговые и культурные контакты с передовыми в цивилизационном отношении народами по всему миру, что открывает возможности не только свободно продуцировать идеи, но и обмениваться ими. Нельзя сбрасывать со счетов фактор случайности в виде появления великой исторической личности, государственного деятеля, заинтересованного в развитии национальной философии и покровите-

льствующего философам, а также исключительно одаренных индивидов, с раннего детства попадающих в благоприятную культурную среду и приобщающихся к высокой культуре и философскому творчеству.

Если мы спроецируем вышеприведенное на человеческую историю, то увидим, что нет такой страны и такого народа, где все указанные условия одновременно имели бы место. Тем не менее, если сравнить, например, Украину и Германию XVIII века, то можно заметить, что в то время когда замечательный украинский философ Г.С. Сковорода одиноко странствовал по просторам Слобожанины, не находя понимания ни у властей, ни у коллег по философскому цеху, в Германии появились десятки философов, как в академической среде, так и помимо нее, которые своими трудами обеспечили невероятный взлет немецкой философской мысли. Говоря об обстоятельствах, этому предшествующих, нельзя не вспомнить Реформацию, начатую Мартином Лютером, появление и развитие университетов, движение Просвещения, поддерживаемое власть предержащими. Всё это, к сожалению, существовало только в зародыше в Украине, которая испытывала на себе тяжелейший гнет со стороны России, Австро-Венгрии, Польши, стремящихся подчинить своему далеко не самому прогрессивному влиянию не только экономическую и социально-политическую, но и духовную жизнь украинского народа.

Подводя итоги, необходимо отметить следующее. Испытания, которым подвергается тот или иной народ, смысложизненные проблемы, которые перед ним встают, могут не только лечь неподъемным бременем на плечи людей, но и стать стимулом для поисков новых направлений дальнейшего развития, неожиданных решений, интенсивной интеллектуальной жизни, разворачивания ранее неизвестных направлений научных и философских изысканий. В результате, нация либо адекватно и с достоинством дает ответы на вызовы времени, либо оказывается несостоятельной, и тогда время безжалостно стирает ее с лица земли, делая лишь фактом далекой истории. Своевременные и активные философские исследования могут стать тем важным инструментом, который позволяет отыскать основное звено, ухватившись за которое можно вытащить всю цепь актуальных и более отдаленных проблем. Для того, чтобы общество было успешным, встающие перед ним проблемы необходимо решать в комплексе. Кто, как не национальная философия может обеспечить видение целостной картины жизни своего народа, ее сильные стороны и слабые стороны, указать стратегические направления развития в этом сложном непредсказуемом мире, дать человеческому духу энергию созидания.

С. Ш. Айтов

СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНІ ВИМІРИ СУЧАСНОЇ ФІЛОСОФІЇ ІСТОРІЇ У МІЖДИСЦИПЛІНАРНОМУ ПРОСТОРІ

Постмодернізм є вельми розповсюдженим у сучасному соціально-гуманітарному пізнанні та його осмисленні у філософії історії. Однак значна кількість досліджень у даному проблемному полі виконані у межах більш традиційних інтелектуальних напрямків. До них можна відвести , зокрема філософський аналіз мегаісторичних процесів, осмислення когнітивних особливостей історичного пізнання, вивчення пізнавальних трендів природничих наук у просторі історичного пізнання, історично-антропологічних методологічних підходів.

Перший із відзначних напрямків включає історично-антропологічні аспекти досліджень філософсько-історичних концепцій видатних мислителів ХХ ст. Серед подібних студій слід вказати на праці присвячені осмисленню філософсько-історичних теорій О.Шпенлгера, О.Ортегі-і-Гасета та концепції ліберального (індивідуального) капіталізму і його впливу на глобальні історичні процеси. Так, дослідник філософської творчості О. Шпенглера, американський філософ та історик Дж. Фаркенкопф вказує на переконання німецького мислителя у ірраціональних

засадах світового, історичного процесу. На думку американських науковців ,цей елемент концепції О. Шпенглера є профетичним й передбачає хаотичні і деструктивні події 11 вересня 2001 року [5,с.500] . Саме розуміння ірраціональних начал історичного процесу та його плюралістичних культурно-цивілізаційних засад стало важливим фундаментальним елементом історичної антропології та інших напрямків соціально-гуманітарного пізнання , хоча Шпенглер ,на думку американського дослідника, мало розумів ці когнітивні наслідки власної концепції [5,с.500].

Філософсько-історична або історіологічна (за термінологією американського вченого Дж. Грехема) теорія Х. Ортегі - і - Гасета також містить низку історично - антропологічних елементів. Він вважав важливим для історичного пізнання і радикальну історізацію всіх аспектів які , торкаються людського життя [2,с.511].

Проблему впливу ліберального капіталізму на історичний розвиток традиційних суспільств досліджує Р. П. Кротті. На його думку ,застосування політичних та економічних установлень і соціально-економічних алгоритмів розвитку суспільства індивідуального капіталізму у соціумах із колективістською ментальністю призводе до економічної та політичної поляризації [4,с. 1193]. А отже , Кротті аналізує ментальні, соціокультурні та релігійні засади західної цивілізації. Аналіз когнітивних особливостей історичного пізнання , значною мірою, орієнтований філософською дукою на розуміння глибинних, сутнісних рис історичної науки. Так , американський дослідник , філософ історії , Дж. Іггерс осмислює одне із основних понять історичного пізнання другої половини ХХ ст. , історицизм . Його сформулював та ввів у філософію історії та історичні дослідження К. Поппер (у роботі «Жебрацтво історицизму») . Поппер вважав, що сенс цього терміну – принцип соціально-економічного ,історичного або філософського детермінізму розвитку людства. І на зміну даному поняттю наприкінці ХХ ст. прийшло поняття нового історицизму , яке означає застосування у дослідженнях минулого постмодерністської каузальності [6,с.136-137].

Американський філософ історії Л. Голдстейн у власних працях аналізував когнітивні особливості історичного пізнання . На думку дослідника творчості Голдстейна ,Л. О. Салливана, його основними рисами він вважав особливий когнітивний характер історичного факту, сконструйований (істориком) характер подій минулого [8,с. 204].

Студії філософа та історика із США М. Стенфорда також присвячені осмисленню пізнавальних основ історичного дослідження. Вони тим більше цікаві що, як переконливо вказує вчений, суто філософські та методологічні праці у сучасній історичній науці США та інших країн Заходу є, з різних причин, мало розповсюдженими [3,с. 124].

Перспективи методологічного оновлення когнітивних підходів історичного пізнання завдяки застосуванню загальнонаукових дослідницьких методів розглядає американський вчений Д. Ліндельфельд. Він запропонував інтегрувати у історичні студії теорію хаосу , розглянувши дану когнітивну інновацію на прикладі студій причин та змісту падіння Веймарської республіки у Німеччині на початку 1930-х років. Наводячи когнітивні паралелі із теорії хаосу, Д. Лінденфельд визначає сутнісні зв’язки у історичному процесі між загальним трендом подій та місцевими умовами, які вельми динамічно змінюються [7, с. 281].

Застосування методів природничих наук і загальнонаукових теорій у історичних дослідженнях реалізується у таких когнітивних напрямках , як вивчення структурно-функціональних основ історичних наук через посередництво загальнонаукових методологій, вивчення різноманітних природничих чинників та їх дериватів на історичний процес і історичне знання, аналіз впливу природничих знань на уявлення про суспільство наукових спільнот та окремих вчених , їх ментальність та систему морально-етичних цінностей (останні феномени охоплюють вже суто історично-антропологічну проблематику).

До першого когнітивного аспекту даного напрямку належить, зокрема , дослідження американського філософа і методолога історії М. Шермера про можливість застосування певних положень теорії хаосу у розумінні історичних процесів різного масштабу, переважно, глобального характеру. На думку М. Шермера , до переваг цього пізнавального методу належать : можливість створити хаотичну модель історичної послідовності подій; можливість аналізу нелінійних процесів у історії; осмислення проблемного поля самоорганізації історичних процесів та шляхи створення історичного ладу із хаосу;аналіз взаємозв'язків співвідношення історичних й сучасних соціальних рухів і процесів [10,с.59].

Серед низки природничих чинників, які здійснюють істотний вплив на історичний процес та його людську розмірність, західні дослідники вельми часто аналізують біологічні засади людської та суспільної діяльності . Так, А. Пен'я пропонує теорію , яка поєднує теоретичні підходи математичної біології та еволюційної біології, що, на його думку, дає змогу обґрунтувати процеси культурної дифузії суспільства минулого за допомогою аналогій із популяційної генетики [9,с. 101]. Д. Браун заснував своє бачення причин історичних процесів та їх спрямованість , мотивацію учасників історичних подій на дослідженні взаємозв'язків між історією та людською(біологічною) природою. На думку американського вченого , ключові концепції у еволюційній теорії та психологічній науці дозволяє використати їх для розуміння сутності людської природи і людського знання. Застосування даного когнітивного підходу може, з точки зору Д. Брауна, допомогти у відповіді на такі складні питання історичної науки, як причини створення Британської імперії та вивчення феномену ,політичного й культурного, ренесансної Флоренції [1,с. 99].

Третій аспект відзначженого вище когнітивного напрямку, репрезентують роботи Д. Хект та В. Касселя . Д. Хект зосередила «пізнавальний фокус» свого дослідження на аналізі ментальності та морально-етичних цінностях середовища вчених-антропологів , анатомів та біологів Франції останньої чверті XIX ст. (як соціальної групи). Її праця осмислює соціокультурні механізми формування атеїзму, як головного світоглядного ідеалу членів тієї суспільної групи [11,с. 1322].

В.Кассель напроти того ,орієнтує свою працю на з'ясування впливу природничих наук (астрології й позанаукового знання, астрології) на ментальність і соціально значущу діяльність середньовічного знахаря. Цей когнітивний підхід корелює із таким напрямом історичної антропології, як мікроісторія. Остання вважає плідним досліджувати життя та суспільство минулого через призму досвіду конкретних людей минулого, переважно не займючих провідного становища у суспільстві.

Підсумовуючи міркування над впливом природничих та загальнонаукових теорій на соціально-гуманітарні виміри сучасної філософії історії слід зазначити , що він реалізувався на трьох рівнях. На першому, мегарівні , відбувається дія великих наукових концепцій, зокрема теорія хаосу і сінергетики; на другому можемо бачити вплив окремих наук зокрема біології, таких її розділів, як математична біологія,еволюційна і соціальна біологія; на третьому здійснюється опосередковане використання природничих наук для аналізу ментальності й світогляду соціальних груп і окремих людей минулого.

Список використаних джерел

1.Brown, D. E. Human nature and history [Text] / D. E. Brown // History and theory. – 1999. - № 38. – p.138-157. 2.Domanska , E. I.I. Gaham Theory of history in Drtega-i-Gasset «The dawn of historical reason»[Text]/E. Domanska// American historical rewiev. – 2000. - № 2.- p. 384. 3.Hamerow, T. S. M. Stanford the nature of historical knowelage [Text] / T. S. Hamerow/ / American historical rewiev. – 1990.- №1.- p. 124. 4.Hall, Ih. R.P. Crotty when the histories collide: the development and impact of individualistic capitalistic capitalism[Text]/ Ih. Hall// American historical rewiev. –2004.-october.-p.1193-1194. 5.Iggers , G . Ih. Farkenkopf Prophet of Decline: Spengler on world history and politics [Text]/ G. Iggers// American historical rewiev. –2002.-april.-p.500-501. 6.Iggers , G . Historicism :the history and meaniny of the teim [Text]/ G. Iggers//Journal of the history of ideas.-1995.-vol.56.- №1.- p.129-151. 7.Lindenfild, D. Causality, chaos theory and the of Weimar Republic:Commentary on Henry Turners

«Thirty days to power»[Text]/ D. Lindenfild//History and theory.-1999.- №38.-p.281-289. 8.O`Sallivan, L. Leon Goldstein and the epistemology of historical knowelage[Text]/ L. O`Sallivan// History and theory.-2006.- №45.-p.204-228. 9.Pena, A. On the role of mathematical biology in contemporary historiography [Text]/ A. Pena //History and theory.- 1999.- №38.-p.101-120. 10.Shermer, M. «Exorcising Lapla`s demon:chaos and antichaos history and metahistory»[Text]/ M. Shermer //History and theory.-1995.- №34.-p.59-83. 11.Williams , E. A. J. Hect the and of the soul:scientific Modernity,atheism and anthropology [Text]/ E. A. Williams // American historical rewiev. –2004.-october.-p.1322-1323.

В. В. Білецька

ІДЕЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ФІЛОСОФІЇ У ПРАЦЯХ І.МІРЧУКА

Перший невиразний відголосок ідеї існування національної філософії ми можемо прослідкувати у праці І. Мірчука, що була присвячена видатному українському філософу Г.Сковороді під назвою «Г.С.Сковорода. Замітки до історії української культури» [1]. У ній вперше звучали думки про наявність зв'язку філософічних потенцій конкретного мислителя із його оточенням, тобто специфікою світогляду та національної вдачі певного народу з філософською системою окремого мислителя. Ставлячи собі питання, чому «на полі філософії по нинішній день не зроблено майже нічого», І.Мірчук зауважує, що такий стан справ ми можемо помітити в «історії нашої боротьби за культурну незалежність», складовою частиною якої має бути і філософія, а відтак, філософія повинна мати оригінальні національні риси, які б визначали цю незалежність.

Вивчаючи постать Г.Сковороди, І.Мірчук характеризує його як «тип, в якому виступають скристалізовані, може, навіть виідеалізовані всі риси українського народу» [1,с.8]. Він наголошує, що «на його особі та творчості відбуваються ті риси та властивості,що характеризують український народ у даний момент». Ці твердження дають підстави говорити про існування тісного взаємозв'язку між філософськими теоріями мислителя та світоглядом того народу, представником якого він є.

Більші чітко ідея національної філософії прозвучала у 1927 році під час виступу І. Мірчука з доповіддю «Про слов'янську філософію. Спроба характеристики» [2] на Конгресі слов'янських філософів у Варшаві. Вчений на початку своєї доповіді ставить питання, чи взагалі можна говорити про слов'янську філософію, і тим більше, чи можна говорити про національну філософію. Підтвердження думки про існування зв'язку між ментальністю народу та особливостями його філософської думки І.Мірчук знайшов у різних працях, що з'явилися в той період і він дає доволі докладний перелік цієї нової літератури (понад 40 назв) у своїй доповіді. Також вчений зауважив, що мета філософії має загальнолюдський характер, хоча форми, в яких проявляється прагнення до цієї мети, мають завжди певне національне забарвлення [2, с.180]. Як приклад, він наводить такі загальновідомі факти, що емпіризм є витвором англійського мислення, раціоналізм розвивається головним чином у Франції, а ідеалізм має своїх головних представників у Німеччині.

Щодо філософії слов'янських народів І. Мірчук у своїй праці «Світогляд українського народу. Спроба характеристики» стверджував, що «слов'янська філософія, як цілісність духовної творчості у межах філософського мислення, має деякі спільні риси, притаманні їй цінності й хиби, чим різко відрізняється від філософії західноєвропейських народів» [3, с. 87]. І. Мірчук наголосив на безпосередньому зв'язку менталітету нації та філософії, яку вона творить, тому, на його думку, «кожен слов'янський народ мусить знайти сам властиву йому ділянку духовної творчості, що найкраще відповідає основним елементам його психічної структури. Філософія кожної нації має свої окремі завдання, що, може, не завжди ясно виступають у формі зафіксованих понять, однак інстинктивно відчуваються кожним з її представників» [3, с. 88]. Кожна творчість, у тому числі і філософська, на його думку, розвивається на грунті своєї національної культури і виявляє характерні риси останньої. Адже, за І.Мірчуком, «суб'єктивні елементи, що знаходять свій вияв у

філософії, залежать не тільки від їхнього логіко-систематичного розвитку та матеріальної і духовної організації автора, але вони обумовлені також його приналежністю до народу й раси… Українська філософія, так само як російська, польська, чеська філософії, на противагу західноєвропейському мисленню, – це філософія життя. Її мета – пошуки життєвої правди, її сутність ніколи не знаходить свого вислову у чистій абстракції, у безсторонньому пізнанні речей, а прагне виявитись практично у чуттєво-релігійному наставленні, в етичному ладі, в розв'язанні світових подій. Але саме ці чинники мимоволі зумовлюють сильніший зв'язок з національними моментами, ніж це буває за абстрактних, відірваних від життя спекуляцій європейського мислення» [3, с. 90-91].

Варто зауважити, що деякі філософи не визнавали національний характер філософії, виходячи із твердження, що філософія як об'єктивна наука має стояти вище за усі прояви буденного життя і, позбувшись елементів не загального характеру йти лише за законами власного логічного розвитку. І. Мірчук як контраргумент висловлює думку, що філософію як і науку взагалі не можна порівнювати із бездушним механізмом. Філософська праця – це в першу чергу витвір живої людини, яка живе в певну епоху і має певне соціальне оточення, що і позначається на її творчості [3, с.90].

Таким чином, І.Мірчук одним із перших вивів закономірний взаємозв'язок між психічним складом, ментальністю, національною вдачею, світоглядом певного народу та особливостями філософської думки конкретного його представника. Вчений також встановив, що філософська творчість розвивається на основі своєї національної культури і виявляє її особливості у теоретичних філософських побудовах. Встановлення цього взаємозв'язку має важливе значення для розвитку філософської думки в Україні. Адже вивчення особливостей своєї національної культури допоможе краще зрозуміти характер та специфіку національної української філософської думки загалом.

Список використаних джерел

1. Мірчук І. Г.С.Сковорода. Замітки до історії української культури. / І.Мірчук. – Прага: Укр.Істор.- Філ.Тов., 1925. – 27 с. 2. Мірчук І. Про словянську філософію. спроба характеристики [пер.з пол. С.Іваник] /І. Мірчук // Sententiae XXV. – 2011. – № 2. – С. 177-193. 3. Мірчук І. Світогляд українського народу. Спроба характеристики / І. Мірчук // Генеза. – 1994. – № 87. – С.87-96.

М. Л. Шумка

РОЗДУМИ НАД ЗНАЧИМІСТЮ ТА РОЛЛЮ ФІЛОСОФІЇ У СУСПІЛЬСТВІ

«Філософія... одна тільки відрізняє нас від дикунів і варварів і... кожен народ тим більше цивілізований і освічений, чим краще в ньому філософствують; тому немає для держави більшого блага, як мати істинних філософів». Цією відомою для всіх інтелектуалів тезою Рене Декарта хочеться розпочати висвітлення, мабуть, найдискусійнішого питання сьогодення – значимість та місце філософії у духовній культурі людства.

Історія знає багато прикладів, які в тій чи іншій мірі заставляють задуматись над поставленою проблемою. Особливості філософського мислення, виникнення філософії, її структуру, функції, предмет, значимість та роль у суспільстві вивчали протягом багатовікової історії відомі філософи та науковці, а саме: С. Боецій [1], Р. Декарт [7], Г. Гегель [3], В. Віндельбанд [2], Ортега-і-Гассет [13], Е. Гуссерль [6], К. Ясперс [18], М. Шелер [17], М. Мамардашвілі [10], А. Чанишев [16], М. Каган [8], О. Гіляров [5], І. Гізель [4], Й. Міхневич [12], В. Менжулін [11], М. Попович [14] та інші.

Філософія віддавна надавала людському життю смислу, а самі філософи були двигунами та творцями світу. Як відмітила генеральний секретар ЮНЕСКО І. Бо-

кова у вітальному зверненні з нагоди свята Дня філософії філософія має здатність не те тільки змінювати світ, а й «змінювати нас самих, надаючи більшої ваги нашому неприйняттю несправедливості, тверезості у постановці проблемних питань, переконуючи захищати людську гідність. Вона є ключем до нового гуманізму» [15].

Власне, як писали філософи античності, без філософських роздумів людини про саму себе, про світ людина стає лише наполовину людиною. Адже для жителя Греції філософія була смислом життя, самим життям, оскільки займаючись філософією людина відчувала себе щасливою. З часом ставлення до філософії та її розуміння змінилося. Стали висуватися припущення про те, що філософія потребує значної уваги та розуму, тому може визнаватися наукою лише для вибраних. Пересічна особистість нічого у філософії не може зрозуміти, тому і ніякої користі простому смертному вона не принесе. Та не варто настільки применшувати здатність людини мислити, виводити висновки, робити правильний вибір. Власне, філософію треба вивчати саме для того, аби навчитися думати, філософія ж бо є домом думки. Мислячій особистості аж ніяк не можна обійтися без філософії.

Не варто також думати, що той час, коли творили такі великі класики філософії, як: Сократ, Платон, Арістотель, Кант, Гегель, Ніцше та інші вже давно минув. Сьогодні нічого не можна придумати нового, а займатися лише компаративним аналізом користі не принесе. Тим більше, що не кожному подобається погоджуватися із думками, хоча і відомих філософів минулого, нам же потрібно думати про своє життя та займатися конкретними справами. В такому разі варто пригадати ідеї представників так званого позитивізму. Позитивісти закликали відмовитись від філософії, а на її місце повинні прийти спеціальні науки: кожна наука сама собі філософія. Філософія може існувати лише у вигляді загальних висновків з природничих та суспільних наук. Таке звужене розуміння філософії наштовхує багатьох людей на питання: навіщо фізикові, інженерові, економістові, лікареві, агрономові та іншим філософія. Звичайно, кожна наука дає свій понятійний апарат, вчить оперувати ним, проте лише філософія заставляє те чи інше поняття розглядати глибше, проникати у його суть. Саме філософія ставить питання та завдання, які пізніше вивчаються іншими науками. Й. Міхневич у своїй праці «Про гідність філософії і її реальне буття, зміст і частини» писав: «Що на землі, про те знає, Географ, Ботанік, Геолог; що на небі і під небом, те відомо Фізикові і Астроному... Правда, сюди сягає й погляд філософа, та він дивиться на все це своїм оком, ставлячи себе на ту точку зору, з якої постає перед ним вся сукупність речей, та лише у своїх великих розмірах…» [12, с. 230]. Філософія запитує та вивчає те, про що не питає ні одна наука. Тоді, коли окремі науки впорядковують, описують явища, які входять в коло їх дослідження, філософія йде далі. Вона заглиблюється в суть речей, намагається віднайти першопричину всього існуючого, прагне дістатися коріння, отримати найглибше знання. Філософа не цікавить зовнішня оболонка предмета, його цікавить та глибина, у якій ховається його істина: «…він бачить усе, але так, як той, хто з вершини гори окидає своїм поглядом безконечну долину, всіяну незліченними й різноманітними предметами, тобто його погляд не сягає частковостей, не входить у деталі» [12, с. 229].

Особливою заслугою філософа є вміння ставити питання. І тому філософське знання завжди буде вищим знанням, воно робить людину освіченою, здатною мати більше можливостей. На думку М. Шелера, люди, які вивчають філософію, займаються своїми справами і не доказують, що є більш чи менш важливе у цьому світі. Духовно та інтелектуально багата людина ніколи не поставить питання вартовності вивчення філософії, ніколи не відмовиться від філософських дисциплін, адже добре розуміє, що в такому разі людство приречене загубити свідомомислячу, вільну, з багатим світом людину [17].

Філософський трактат – це поезія, наділена магічною силою. Кожна особистість сприймає філософську мудрість по-своєму. Через це філософські розмис-

ли не можуть претендувати на виключність, на володіння єдиною та обов'язковою для всіх істиною. Перебуваючи у пошуках сенсу життя людина сама обирає свій шлях. Особливо розсудливим у такому виборі має бути молоде покоління. Сьогодні світ вимагає бути оригінальним, творчим. Заучування формул, задач, схем та конструктів ні до чого не приведе, потрібно вміти застосувати креативне мислення, діяти рішуче, передбачаючи кінцевий результат. Цього, в першу чергу, навчить філософія. Вона допоможе формулювати свою точку зору так, щоб її зрозуміли та сприйняли всі оточуючі. Філософія навчить розуміти, що найбільшим щастям для людини буде розуміння нею себе як унікальної істоти у цілому світі.

Список використаних джерел

*1.Боецій С. Розрада від філософії / С Боецій. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 2.*Виндельбанд В. Что такое философия ? / В. Виндельбанд // Избранное: Дух и история. М., 1995. 3.*Гегель Г. О преподавании философии в университетах / Г. Гегель // Работы разных лет: В 2 т. – М, 1970. – Т 1. С. 417-425. 4.Гізель І. Твір про всю філософію / Федів Ю., Мозгова Н. Історія філософії України: Навчальний посібник. Хрестоматія. – К.: Україна, 2000. – С. 137–141. 5.Гіляров О. М. Значення філософії / Філософія: Хрестоматія. – Кам.-Подільський: Абетка, 1999. – С. 4–8. 6.Гуссерль Э. Философия как строгая наука / Э. Гуссерль // [Електронний ресурс]. – Режим доступу:* filosof.historic.ru/books/item/f00/.../z0000066/. *7.Декарт Р. Первоначала философии: Соч. в 2-х кн. М., 1989. Кн. 1. – С. 30. 8.Каган М.С. Философия как мировоззрение / М. С. Каган // Вопросы философии. – 1997. – № 9. – С.36-46. 9.Кримський С. Б. Філософія – авантюра духу чи літургія смислу? / С. Б. Кримський // Запити філософських смислів. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2003. – С. 8-21. 10.Мамардашвили М. К. Как я понимаю философию / М. Мамардашвили. – Москва: Прогресс, 1990 – 368 с. 11.Менжулін В. Карл Ясперс про роль особистості філософа в історії філософії / В. Менжулін // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ekmair.ukma.kiev.ua/bitstream/123456789/1350/1/04_menzhulin_karl_yaspers.pdf.*
12.Міхневич Й. Г. Про гідність філософії, її реальне буття, зміст і частини / Історія української філософії: Хрестоматія / упорядник М. Кашуба. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – С. 228–237. 13.Ортега-и-Гассет Хосе. Что такое философия ? / Хосе Ортега-и-Гассет. – М., 1991. – С. 77, 86-87, 97-99. 14.Попович М. Що таке філософія? / М. Попович // Філософська думка – 2006, № 1. 15.Послание Генерального директора ЮНЕСКО Ирины Боковой [Електронний ресурс]. – Режим доступу http://www.unesco.org/new/ru/unesco/events/prizes-and-celebrations/celebrations/international-days/world-philosophy-day-2014/. 16.Чанышев А. Н. Начало философии / А. Чанышев. – М.: Издательство Московского университета, 1982. – 182 с. 17.Шелер М. Человек и история / Шелер М. // Человек: образ и сущность: (Гуманитарные аспекты). Ежегодник. – М., 1991. – С. 133-159. 18.Ясперс К. Введение в философию / К. Ясперс // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://royallib.com/book/yaspers_karl/vvedenie_v_filosofiyu.html.

А. Е. Амельченко

НАЦИОНАЛИЗМ BETWEEN ДЕМОКРАТИЯ И ГОСУДАРСТВО

В основе демократии лежит терпимость, а скептики всегда терпимее фанатиков высшей истины. Но не всякая культура готова платить эту цену за политическую демократию. Требуется соответствующая подготовка за пределами узкополитической области. Люди совершают выбор не между безусловно плохим и безусловно хорошим, а, скорее, между двумя видами зла, одно из которых им в определенных обстоятельствах представляется меньшим. В этом типе исторического видения и сама демократия начинает восприниматься не как закономерный высший итог общественного развития, а как результат определенного выбора людей.

Процесс демократизации - вовлечения больших масс людей в политику – как таковой чреват негативными моментами, которые современная европейская политическая и научная мысль обычно игнорирует.

Не все национальные государства были или являются демократическими, т. е. не все они имеют конституцию, основанную на принципах ассоциации свободных и равных граждан, осуществляющих самоуправление. Но повсюду, где возникли демократии западного образца, они приняли форму национального государства.

Очевидно, национальное государство отвечает важным предпосылкам для успеха демократического самоуправления общества, формирующегося в его границах.

Когда демократия рассматривается как власть людей, принадлежащих к одному этносу, сразу возникает вопрос: могут ли меньшинства обладать теми же правами и участвовать в процессе построения государства, что и представители титульного этноса? Когда меньшинство подчиняется, ассимиляция происходит безкровно. Но когда в государстве существуют две этнические группы, которые претендуют на политическую власть, и когда одна из этих сторон может надеяться на помощь извне, соперничество переходит в стадию конфликта. Типичным средством разрешения подобных конфликтов служит война. Что и произошло в Украине, изначально расколотой по политико-этническому принципу на Западную и Восточную. Любые выборы в ней носили закрытый характер, население голосовало «за своих». В результате одна из сил, ассоциировавшая себя с Майданом, решила радикально изменить ситуацию путем подавления своих противников. Другая сторона не покорились этому давлению, и конфронтация переросла в настоящую войну.

Не все национальные государства были или являются демократическими, т. е. не все они имеют конституцию, основанную на принципах ассоциации свободных и равных граждан, осуществляющих самоуправление. Но повсюду, где возникли демократии западного образца, они приняли форму национального государства. Очевидно, национальное государство отвечает важным предпосылкам для успеха демократического самоуправления общества, формирующегося в его границах.

Вместе с тем, не вполне рациональный характер националистических принципов может потрясать основы демократии и даже вести к кровопролитию. При отсутствии универсальных критериев принадлежности к нации возникают конфликты, урегулирование которых не всегда возможно на основе рациональных решений. Типичным средством разрешения подобных конфликтов служит война.

Многие нации вынужденно рассматривают этнические меньшинства как потенциальных предателей, а те в свою очередь видят в этнически более крупных сообществах потенциальных угнетателей. Существуют различные способы разрешения подобных проблем: радикальным, финальным решением служит геноцид или изгнание; взвешенным решением может служить ассимиляция, компромиссным решением - различные системы коммунальной и региональной автономии в рамках федерального государства. Лишь крайне редко решение достигается без боли и насилия, что и объясняет стремление сторонников современных моделей демократии сознательно избежать националистических подходов. Однако желаемое и действительное - это не одно и то же.

Попытки отрицать реальное положение вещей и важность национализма зачастую проистекают из нежелания признать тот факт, что демократическая модель, которую представляют вершиной рационального развития, в действительности опирается на иррациональный фундамент. На ранних стадиях становления демократической модели особенно очевидно, что иррациональность политических дефиниций (определяющих, кто именно входит в понятие «мы, народ») является необходимым предварительным этапом рационального политического поведения.

Национализм имеет две стороны: одна политическая, другая - этническая. До сих пор делались попытки представить это как два разных национализма, то есть национализм «хороший» и национализм «плохой». Но это лишь идеальные модели. На самом деле национализм всегда и политический, и этнический, хотя на разных стадиях та или иная его сторона может оказаться решающей. Идея принадлежности к единой нации - это всегда политическая идея, таким образом, невозможен национализм без политического элемента. Но суть этого понятия очевидно этническая.

Нельзя полностью отрицать антилиберальной и антидемократической сущности этнической ориентации, но если обращаться с ней умело, то отрицательные последствия можно приглушить. Гордость этноса общими предками, славной историей, великими традициями, общим языком, великой культурой и т.д. может

быть сублимирована в патриотическое уважение к государственным институтам и достижениям демократической власти (а не власти чисто этнической). Традиция терпимости и уважения к национальным меньшинствам может также стать предметом национальной гордости, как это случилось с гражданами стран с глубокими и долгими традициями демократии.

Лучшим противовесом национализму, обращенному мысленно в прошлое и живущему старыми представлениями, иллюзиями и амбициями, может служить альтернативный вариант сублимации национальных чувств, при котором предметом национальной гордости является членство в клубе цивилизованных государств в роли равноправного и уважаемого партнера.

Способность нации создать систему либерально-демократических политических институтов определяет меру ее политической зрелости, а провал подобной попытки - это национальный позор. Только независимые государства со стабильными либерально-демократическими системами правления достойны занять равноправное место в мировой системе прогрессивных современных наций.

Список використаних джерел

1.Манн М. Темная сторона демократии. Объяснение этнических чисток /М.: «Пятый Рим», 2016. – 928 с. 2.Панарин А.С. Политология. Западная и Восточная традиции: Учебник для вузов. - М.: Книжный дом «Университет», 2000. - 320 с. 3.Хабермас Ю. Вовлечение другого. Очерки политической теории /Перевод с немецкого: Ю.С. Медведев Издательство «Наука», С-Пб., 2001. 4.Щербак С. Национализм и проблема социальной интеграции в Украине // Кризис мультикультурализма и проблемы национальной политики/ Под ред. М.Б. Погребинского и А.К. Толпыго. М.: Весь Мир, 2013. – С.195-236.

Н. В. Ярмоліцька, Т. В. Соболь

СПЕЦИФІКА НАПРЯМУ НАВЧАННЯ ФІЛОСОФІЇ ЯК ФАКТОР ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ СТУДЕНТА

В останні роки набуває все більшої популярності вища освіта, яка є потужним рушієм суспільного прогресу і розвитку особистості. Для того, щоб ці складові почали працювати та приносили користь, щоб здійснення навчання було успішним і сприяло розвитку та формуванню особистості, перш за все, необхідно визначитись – чому і як слід навчати студентів. Слід відмітити, що приділяючи основну увагу самому змісту навчання (учбова інформація, комплекс завдань та вправ, сукупність засвоєння певної системи знань, формування практичних навичок, компетенцій), необхідно визначитись із цільовим направленням, яке міститься в змісті навчання будь-якому предмету. Мета навчання філософії у вищій школі – це, перш за все, практичне оволодіння вивченням цього предмету та розвиток особистості студента, здатність жити та творити в умовах постійно мінливого світу, бути конкурентоспроможним, вміння інтегруватися в світове товариство. Досягти цього студенти зможуть завдяки оволодінню різними типами компетенцій. Наразі, загальнокультурні компетенції формують у студента здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; готовність діяти в нестандартних ситуаціях і нести соціальну та етичну відповідальність за прийняті рішення; готовність до саморозвитку, самореалізації, використанні творчого потенціалу. Серед загальнопрофесійних компетенцій, якими повинен оволодіти випускник з вищою освітою, необхідно виділити наступні: володіння поглибленим знанням сучасних проблем філософії, готовність аргументовано обґрунтовувати способи їх вирішення; здатність використовувати в професійні діяльності знання в області теорії та практики аргументації, методики викладання філософії, онтології і теорії пізнання, соціальній філософії, історії філософії, етики, естетики; володіти методами і засобами логічного аналізу, готовністю працювати з науковими текстами; володіти прийомами і методами викладу базових філософських знань.

Натомість, практичне оволодіння вивченням філософії та розвиток особистості студента можливі за умови проектування змісту навчання, яке повинно здійснюватися на основі загальнодидактичних принципів серед яких основними є: принцип гуманізації змісту освіти (орієнтація процесу навчання на розвиток та саморозвиток особистості студента); принцип гуманітаризації змісту освіти (задоволення пізнавальних та духовних потреб студентів); принцип соціальної затребуваності (зміст навчання визначається цільовими установками); принцип проблемності (наявність в змісті навчання проблем та завдань, які здатні активізувати розумову діяльність студентів); принцип індивідуалізації та диференціації навчання (врахування індивідуальних здібностей студента) [1].

Слід зазначити, що вищенаведені компетенції та принципи допоможуть сучасному фахівцеві підлаштовуватись до швидких темпів зростання обсягу знань та можливості їх використання в різних галузях життя, в яких з кожним роком все більш активно впроваджуються комп'ютерні та інформаційно-комунікаційні технології. У цьому аспекті значна роль покладається на інформатизацію освіти і науки, як одного із пріоритетних напрямів розвитку вузівського сектору. Учбові заклади покликані розвивати корисні трудові навички, припускаючи відомий ступінь комп'ютерної грамотності, загальної культури та здатності орієнтуватись у сфері комерції. «Учбові програми зобов'язані розвивати розуміння наукових методів дослідження та практичного мислення. Необхідно всебічно підвищувати у студентів «планетарну грамотність», тобто усвідомлення відповідальності за навколишнє середовище» [3]. Вміле поєднання дослідницької діяльності та навчального процесу – це головні завдання університету. Загалом університет являється головним каталізатором міжнародної мобільності студентів. Тому дослідницькі університети вступають у запеклу боротьбу за освітницькі знання та досягнення. Підлаштовуючись до стрімкого технічного прогресу, вищі навчальні заклади усвідомлюють переваги нових технологій, їх універсальний освітній потенціал. Тому невипадково, в останні роки набуває популярності процес навчання в електронній формі через Інтернет – e-Learning (електронне навчання). Перехід від традиційного навчання до e-Learning розвивався поступово, протягом двох десятиліть, з кожним роком вдосконалюючись, пройшовши шлях від CD-ROM → дистанційне навчання → e-Learning. Такі інноваційні складові навчання здатні значно полегшити навчання студентів тому, що в них основою освітнього процесу стали цілеспрямована й контрольована інтенсивна самостійна робота студента, який отримав можливість вчитись у зручний для себе час, за індивідуальним розкладом, можливість об'єктивної та незалежної від викладача методики оцінювання знань, можливість консультуватись з викладачем під час навчання тощо. У даному аспекті представляє інтерес український досвід впровадження електронного навчання. Так, повчальним прикладом є створений у 2016 р. на базі філософського факультету Київського національного університеті імені Тараса Шевченка веб-портал «Система електронного навчання філософського факультету» [2].

Загалом, підготовка майбутніх вчених є дуже важливою місією університетів, оскільки новому поколінню дослідників належить працювати в XXI столітті. Намагаючись підлаштуватись до нових вимог, які висуваються до освіти, враховуючи підвищення інституціональної гнучкості та посилення адаптивного потенціалу вузів і програм вищої школи, не слід до сучасних технологій відноситись, як до панацеї. «Для створення більш активного та інтерактивного навчального середовища у професорсько-викладацького складу повинно бути чітке бачення мети нових технологій та найбільш ефективних шляхів інтегрування їх в структуру програм та засобів їх реалізації. Комбінування навчання в режимі «онлайн» з заняттями традиційної форми дає студентам більше можливостей для людського спілкування та розвитку соціальних аспектів навчання за допомогою прямого спілкування, суперечок, дискусій та знаходження порозуміння» [4,с.40].

Список використаних джерел

1.Мухаметзянова Г.В. Профессиональное образование: системный взгляд на проблему. – Казань: Идел-Пресс, 2008. – 608 с. 2.Система електронного навчання філософського факультету. – [Електронний ресурс]. – режим доступу: www.e-philosophy.kiev.ua. 3.Университет как центр культуропорождающего образования. Изменение форм коммуникации в учебном процесс / М.А. Гусаковский, Л.А. Ященко и др. – Минск.: БГУ, 2004. – 279 с. 4.Формирование общества, основанного на знаниях. Новые задачи высшей школы. – М.: Издательство «Весь мир», 2003. – 232 с.

В. П. Лазаренко

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ФІЛОСОФІЇ ТА НАУКИ

Що ж таке філософія? Протягом усієї історії розвитку філософської свідомості це питання було предметом гострих дискусій, актуальність яких не втрачена і сьогодні. Більше того, сучасна філософська думка, критично озираючись на своє минуле, постійно знаходить себе в ситуації, яка не дозволяє дати однозначне визначення щодо філософії як такої. «Філософія є філософствування», - таке висловлювання німецького мислителя М. Хайдеггера навряд чи влаштовує вічно недовірливу увагу до філософії з боку нефілософських форм людської свідомості (наприклад, наукової чи буденної), в мовному просторі яких філософія настає чим завгодно, але тільки не сама собою.

Весь досвід людської цивілізації говорить нам про те, що філософія була і є, вона відбулась в якості специфічного компоненту загальнолюдської культури. Але що вона і якою вона є, - цього ми не можемо пізнати, залишаючись поза межами тієї різновидності людської діяльності, яка називається філософствуванням.

Вихід з даної проблемної ситуації бачиться в наступних аргументах. По-перше, потрібно чітко сприймати питання про сутність філософії як її власну проблему, причому проблему фундаментальну і лише самою філософією осмислену. За відомим визначенням Арістотеля, філософія – це наука, яка себе шукає. По-друге, в ролі попередньої умови ознайомлення з філософією та її проблемами варто спробувати «очистити» свою власну свідомість від усього того, що не мислиться як феномен філософії, хоча і споріднене з нею за своєю природою та функціями.

Вихідною підставою для цього може послужити незаперечний факт, що філософія відноситься до духовної сфери людського буття, являє собою одну з форм розвитку людської свідомості. Свідомість, як відомо, володіє пізнавальною функцією, а саме існує у вигляді знання. Таким чином, і філософія (як і інші форми людської свідомості) постає перед ним перш за все як сукупність певних знань.

Але в чому полягає специфіка філософських знань? Чи обмежується філософія продукування цих знань (як, наприклад, наука), чи функціональний потенціал філософії набагато ширший та об'ємніший? Для відповіді на ці питання студенту потрібно розпочати з того, щоб спробувати вияснити співвідношення філософії та науки.

Це необхідно зробити тому, що для всіх нас знайомство з тією чи іншою системою знань безперечно призводить до питань: а чи наукові ці знання, чи відповідають вони основним принципам і критеріям сучасної науки? Чи ці знання знаходяться поза науковою сферою, виступають в ролі донаукового чи ненаукового, а можливо і псевдонаукового пізнання? А саме будь яке знання сучасна людина так чи інакше пов'язує з наукою, чи, точніше, зі своїми уявленнями про науку, еталон науковості. І саме від цих уявлень багато в чому залежить ставлення людини до даного знання.

Тут варто сказати про дуже важливу обставину, яка ускладнює розуміння специфіки філософії і, таким чином, заважає проникненню в цю таємничу галузь людського духу. Справа в тому, що в системі нашої вузівської освіти та науковому середовищі ось уже протягом кількох десятиліть прийнято вважати філософію (у крайньому разі, марксистську філософію) наукою. Так, наприклад, у «філософсько-

му енциклопедичному словнику» (1983 р.) філософія визначається як «наука про загальні закони розвитку природи, суспільства та мислення» [3,с.726]. Подібного роду визначення можна знайти практично у всіх радянських словниках і підручниках.

Такий погляд на філософію, який постає в роботах Ф.Енгельса «Анти-Дюринг» та «Діалектика природи», прямо пов'язаний з офіційним гаслом щодо марксистської філософії («діалектичного та історичного матеріалізму») як складової частини марксизму-ленінізму – ідеологічної доктрини КПРС та Радянської держави. І оскільки ця доктрина незмінно претендувала на роль «єдиного і справді наукового вчення», то і її філософський компонент незаперечно набував статусу науки.

Зараз неважко побачити за цим «унауковленням» філософії могутність організаційних структур тоталітарного ладу в СРСР, під ідеологічним тиском яких знаходились всі сторони життя суспільства, особливо сфера науки та освіти. Максимальна ідеологізація філософії позбавила її своєї специфіки, насильно розчинила її в ідеології та науці, що дозволяло органам влади проголошувати ненауковою будь-яку спробу вільнодумства, відхилення від санкціонованих ними ідей та цінностей. В даній ситуації радянським філософам нічого не залишалось, як з вершин уже пізнаної «істини» вказувати на «недоліки» та «обмеженість» домарксових філософів, жорстоко розвінчувати «неправдивість» та «ненауковість» сучасної немарксистської філософії, а також захоплено пропагувати «велике відкриття» загальних законів природи, суспільства та мислення, давно зроблене Марксом і Енгельсом, підтверджене Плехановим, Леніним, Сталіним та матеріалами нескінчених партійних форумів.

Втім, спроби надати філософії наукового характеру мають досить давню історію. З часів Ф.Бекона і Р.Декарта (а саме з XVII ст.) до сьогодні багато мислителів прагнули «підняти» філософію до рангу абсолютної науки, вбачаючи її головне призначення в логічному обґрунтуванні часткових наук. Варто зазначити, що досить часто такі спроби виявлялися ефективними як у відношенні прогресу наукового пізнання, так і для самої філософії . Але коли філософія підпадає під ідеологічний прес державних структур, коли її насильно розчиняють в науці і вимірюють її значимість масштабом «єдино правильного вчення», філософія позбавляється чогось найціннішого, власне визначаючого її специфіку. В решті-решт, замість того, щоб одержати ще одну науку, ми лише губимо філософію.

Після цих попередніх зауважень звернемося власне до питання про співвідношення філософії та науки. Тут перш за все доцільно констатувати той факт, що філософія і наука споріднені між собою, як мінімум, у двох основних відношеннях: генетичному та функціональному. Їх *генетична* спорідненість виражається в тому, що як філософія, так і наука історично виникли не безпосередньо із життєво-практичного відношення людини до дійсності, а лише на тому досить високому рівні розвитку цього відношення, коли з нього виділилось пізнання на правах самостійної сфери людської діяльності. *Функціональна* єдність філософії та науки знаходить своє вираження в тому, що вони являють собою теоретико-пізнавальне ставлення людини до світу, мають свій категоріальний апарат, виробляють принципи систематизації знання, методологічні настанови і таке інше.

Однак відзначена спорідненість філософії та науки, їх генетична та функціональна єдність зовсім не означають, що обидва ці феномени являють собою тотожність. Суттєва різниця філософії від науки вбачається в таких твердженнях.

По-перше, положення науки підтверджуються і можуть бути спростованими за допомогою емпіричних даних. Цього не можна сказати щодо положень філософії. На відміну від наукового пізнання, завжди обмеженого життєво-практичними обставинами і безпосередньо пов’язаного з досягнутими результатами емпіричних досліджень, пізнання філософське має справу з тим, що знаходиться поза сферою чуттєвого досвіду. З часу виникнення філософію цікавили питання про сутність світу та місце людини в цьому світі, про добро і зло, про щастя й волю, про сенс

людського буття і таке інше. Вона історично відбулася як прагнення людини пізнати дещо надчуттєве, саме те, що суттєво зачіпає людське буття, але недоступне для емпіричного вивчення та експериментальної оцінки. Таким чином, сам об'єкт пізнавальних прагнень філософії робить її твердження та висновки такими, що не підлягають як емпіричному підтвердженню, так і спростуванню.

По-друге, в кожній галузі науки існує одна (іноді декілька) фундаментальна теорія, якої протягом певного часу дотримується більшість вчених. Таку теорію називають парадигмою. Вона виступає як загальновизнана і нормативна модель постановки проблем та їх вирішення в тій чи іншій науковій сфері. Зміна парадигми являє собою наукову революцію [1,с.11].

На відміну від науки філософія ніколи не знала якоїсь панівної парадигми. Можна говорити про популярність того чи іншого філософського вчення у певний період історії, про його суттєвий вплив на духовну культуру і таке інше, але не про беззаперечне прийняття мислителями даної епохи його положення та висновків. Для філософії (якщо вона, звичайно, не розчинена в структурі офіційної державної ідеології) характерні плюралізм шкіл і напрямків, різноманітність думок і суджень практично з усіх цікавих для неї питань. Справжні філософські вчення завжди мають своє обличчя, свій унікальний «почерк» у вирішенні вічних філософських проблем. Філософія є безперервна зустріч цих вчень, їх діалог, який хоча й ведеться однією мовою (з допомогою історично вироблених філософських категорій) і на загальну тему, але ніколи не завершується ствердженням тієї чи іншої концепції в статусі загальнообов'язкової для всіх.

По-третє, філософія значно відрізняється від науки за родом і характером своїх проблем. В науці завжди існує коло загально значимих та відкритих проблем. Так, наприклад, всім біологам цікаво знати, як побудована хромосома чи існує життя на Марсі, історика зацікавить повідомлення про нові археологічні відкриття чи унікальне тлумачення давнього тексту. Конкретний науковий пошук завершується тоді, коли знайдено відповідь на поставлене питання, і якщо це питання буде позитивно оцінене науковим співтовариством, то навряд чи будь-кому заманеться ще раз вирішувати закриту проблему. Питання виявляє відсутність інформації; як тільки отримуємо інформацію, питання знімається і поновлюється лише з педагогічно метою.

У філософії справа постає зовсім інакше. Для неї не існує ні загально значимих, ні відкритих проблем. Проблеми, що цікаві для одного філософа чи філософського напрямку, можуть здатися нецікавими чи позбавленими будь-якого сенсу з точки зору іншого філософа, іншого філософського напрямку. До того ж, на будь-яке філософське питання в історії філософії можна завжди знайти відповідь, точніше, цілу низку найрізноманітніших відповідей. Але філософи розповсюджують пошук нових відповідей на давно поставлені і багаторазово вирішені проблеми.

Досить важливо для студента звернути увагу і на такий факт. Будь-яка наука починається з того, що попередньо окреслює межу досліджуваної реальності, фіксуючи, таким чином, свій об'єкт і його основні атрибути. При цьому вона базується на певній сукупності зовнішніх для неї даних, прийнятих на віру як незаперечні істини, що не допускають подальшого розумового випробування (наприклад, простір для геометрії, атрибути об'єктивного світу для фізики, соціальний час для історії). Тому наука, по суті, починає не з проблеми, а з того, що видається чи приймається за відоме; у неї не виникає сумнівів щодо принципового пізнання свого об'єкту.

Зовсім інша ситуація в галузі філософського пізнання. На відміну від вченого філософ береться за те, що саме по собі невідоме. Об'єкт пізнавальних прагнень філософії не може бути попередньо заданий, він в найістотнішому смислі повинен бути шуканим, з самого початку і постійно бути її проблемою. Причому, філософія не обов'язково прагне дати позитивне вирішення проблеми; її може влаштувати і переконливий доказ неможливості вирішення такої. Коли та чи інша наука стикається з принципово невирішеною проблемою, вона просто відмовляється від

її розгляду. Філософія, навпаки, з самого початку припускає можливість того, що її об'єкт (наприклад, світ в цілому, Бог, воля і таке інше) – не вирішувана проблема. Ось ця специфічність проблем філософії, на думку іспанського філософа Х.Ортеги-І-Гасета, надає їй унікального драматизму, створює атмосферу інтелектуального героїзму, в якому живе філософія і тільки вона [2,с.79-81].

І, в решті-решт, в-четвертих, існує ще одна, можливо, найважливіша відмінність філософії від науки. Мається на увазі співвідношення філософії і наукової істини. Вважається загальновизнаним, що наука дає нам істину в класичному розумінні цього слова, а саме адекватне відображення дійсності в теоретичній формі. Але чи дають нам істину в цьому розумінні філософські твердження і концепції?

Те чи інше твердження можна розглядати як істинне чи хибне, якщо воно, як мінімум, підлягає загальнодоступній перевірці (а саме, в принципі, кожний бажаючий може оцінити його істинність за допомогою емпіричних даних) і виступає загальнодоступним (його істинність чи хибність ми вимушені визнати незалежно від нашого волевиявлення і особистісно-суб'єктивних нахилів). Філософія ж твердження (про що йшла мова вище) неможливо перевірити за допомогою емпіричних даних, піддати експериментальному аналізу. Ці твердження не мають загальнозначимої ваги: те чи інше філософське положення чи концепція можуть бути прийняті чи заперечені нами не під впливом зовнішньої необхідності, а в залежності від нашого суб'єктивного вибору, обґрунтованого нашим власним життєвим досвідом. «Філософське мислення, - стверджує відомий німецький мислитель К.Ясперс, - не володіє примусовою силою, воно лише пояснює те, що в людині саме йде назустріч філософії» [4, с.474].

І якщо все-таки говорити про істинність філософського ствердження, то лише в тому змісті, що це «особиста» істина філософа, невідокремлена від його долі і його імені, існуюча лише завдяки тому уявленню про нього, яке склалося і закріпилося в історії людської культури. А це свідчить про те, що до філософських стверджень поняття наукової істини (у всякому випадку в її класичному розумінні) неприйнятне. Можна говорити про прийнятність, але не про їх істинність.

Отже, підводячи підсумки, цілком слушно буде зробити такий висновок: філософія принципово відрізняється від науки. Вони невіддільні одна від одної, але вони не виступають одним і тим же. Незважаючи на найтісніший зв'язок філософії з наукою, її неможливо визначити як різновид наукового пізнання.

Список використаних джерел

1. Кун Т. Структура научных революций. – М.: Прогресс, 1975. – 300 с. 2. Ортега-и-Гассет Х. Что такое философия? – М.: Наука, 1991. – 380 с. 3. Философский энциклопедический словарь. – М.: Сов. Энциклопедия, 1983. – 840 с. 4. Ясперс К. Смысл и значение истории. – М.: Политиздат, 1991. – 426 с.

І. В. Шаповалова

РОЛЬ РЕЛІГІЙНОГО ЧИННИКА В СИСТЕМІ СТАНОВЛЕННЯ МОРАЛІ НОВОГО ТИПУ

На мораль як свідомість і як форму суспільних відносин не може не впливати релігійний чинник, звернення до нього завжди необхідне в контексті пошуку підстав моральних законів. Що є такими підставами: тимчасова і змушена угода, суспільний договір, суб'єктивна думка чи абсолютне Богом дане встановлення? Відносні ці підстави чи абсолютні? Адже якщо ми говоримо, що в основі моралі лежать загальнолюдські вічні цінності, є сенс визнати абсолютність її принципів. Якщо ж йдеться про реалізацію моральних вимог в медичній етиці чи в геронтології, то більш очевидною видається відносність моральних принципів [2].

З наукової точки зору, релігія є складовою духовної культури, яка виступає механізмом передачі нагромаджених суспільством різноманітних цінностей і тра-

диций, охоплює сферу духовного виробництва, куди також входять такі форми суспільної свідомості, як філософія, мистецтво, політика, право, етика, наука. Наукова концепція виходить з органічної єдності матеріальної і духовної культури. При цьому підході переважаюча роль надається матеріальним основам культури.

Духовній культурі властиві певні особливості: вона має історичну обумовленість, фіксує національні особливості, включає в себе загальнолюдські цінності. Все це є характерним для усіх феноменів духовної культури, в т. ч. для релігії, яка також створюється людством і служить людству. Отже, релігія є складним духовним утворенням, яке впливає на усі сфери людського буття.

Релігійна мораль завжди в тій чи іншій мірі впливала і на державно-політичні процеси. Адже відносини, які регулюються релігійною мораллю, надзвичайно різноманітні: це і міжособистісні зв'язки між людьми, і міжнаціональні, міжконфесійні і міждержавні взаємини. Є. Ананьєва виділяє два рівні впливу релігійної моралі на державно-політичні процеси: 1) політеїзм (язичество) і 2) монотеїзм [1, 118-121; 132]. Перший із цих рівнів релігійних моральних норм спирався на пророцтва і ритуали, побудовані на основі спостереження природних явищ і практичного досвіду. Норми же другого рівня проголошувались і сприймались як дані згори. Причому якщо говорити про християнство, то вплив його моральних норм на суспільно-політичне життя поступово змінювався. Спочатку для християн політика відступила на другий план, поступившись місцем внутрішньому самовдосконаленню у зв'язку з уявленням про існування життя після смерті. Однак мірою поширення християнства його ставлення до політичного життя змінювалось у бік втягування релігії в політичні інтереси держави.

Тривалий час релігійна етика відігравала роль методології в аналізі проблем морального виховання особистості. Згідно з ученням церкви центр управління почуттями, емоціями, поведінкою людини слід шукати й знаходити поза нею, поза межами світу людини – в Богові. Через свою нікчемність, слабкість фізичну й духовну людина просто не наділена здатністю до самоконтролю, можливістю управляти своїми пристрастями. Декарт же шукає «важелі управління» в самій людині.

Вплив релігійного чинника є особливо важливим в умовах сучасної вітчизняної ситуації – адже в стані трансформації, невизначеності і нестабільності соціальна система неминуче стає відкритою впливу факторам несвідомого, ірраціонального – чи не найсильнішим з яких є релігія.

У релігійному світогляді в центрі роздумів про проблеми моралі завжди було поняття справедливості. Як демонструє у своєму дисертаційному дослідженні Т.Гугніна, це є правомірним як для християнства, так і для буддизму, іудаїзму та ісламу.

Так, іудаїзм у сфері соціального життя виставляє дві вимоги: право і справедливість. З другої випливає ще один постулат – морально-економічний, а саме, обов'язковість справедливого розподілу. Резюме етики буддизму полягає в тому, що всі людські проблеми вирішує альтруїзм. Згідно християнства, кожна людина повинна вносити свій особистий внесок (у тому числі і моральний) в загальну справу за умови, що всі працюють, виконуючи різні ролі. Одним з найважливіших моральних принципів ісламу є вимога розумного споживання та заборона марнотратства і зловживання накопиченим багатством [3,с.11-12].

Загалом, можна стверджувати, що на зміст моральних принципів – незважаючи на їх вічний характер – впливає та картина світу, в рамках якої вони розгортаються. Так, у релігійній картині світу моральні закони проголошуються встановленими Богом і особистість практично не має права їх вибору – адже недотримання цих законів призводить до страждань при тілесному житті і у вічному потойбічному житті. У науковій же картині світу моральні настанови є похідними від суспільства і культури, а релігія залишається одним із чинників, що тією чи іншою мірою впливають на них.

Зрозуміло, що в українських умовах на мораль як соціальний інститут впливає

і, в найближчому майбутньому, буде впливати православна ментальність. Адже українці постали в християнській культурі (хоч і багаторазово були змушені відмовлятися від неї), і тому правомірною є думка, що в ній варто шукати наші моральні і психологічні опори й підґрунтя. При цьому центральним посередником, який передає світу моральний закон, є фігура Христа [4, с.34].

Важливою відмінністю християнської моралі від інших релігій є її внутрішній характер: її моральні норми частіше поширюються на поведінку людей і їх внутрішні почуття, ідеї і думки тощо – на внутрішній світ загалом. Тому і вплив християнських моральних норм може бути сильнішим на окрему особистість, ніж на державу чи іншу спільноту в цілому [1, с.121].

На жаль, сьогодні в Україні вплив релігії на становлення моралі нового типу є суперечливим і навіть парадоксальним. Часто-густо можна спостерігати, що повернення суспільства до релігійних ідеалів і цінностей виражається скоріше в зовнішніх атрибутах: люди беруть участь у різних ритуалах, починаючи з хрещення і закінчуючи запрошенням священників на похорон для відспівування померлих, активніше ходять на службу, приймають обряди освячення свого бізнесу і матеріальних цінностей: будинків, авто тощо – натомість виражені в релігійних заповідях вічні загальнолюдські цінності любові, добра й краси не так активно входять в повсякденне життя.

Список використаних джерел

1.Ананьева Е.П. Религиозная мораль и ее влияние на политико-правовой режим в истории общества / Е.П. Ананьева // Культура народов Причерноморья: Научный журнал. – 2004. – №52. – Т.1. – С.118-122. 2.Безруков В. Мораль та етика в геронтології [Електронний ресурс] // Вісник НАН України. – 2002. – №2. – Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/articles/vis-nanu/2002-2/9.htm. 3.Гугніна Т.О. Моральна регуляція підприємницької діяльності (філософсько-управлінський аналіз): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з держ. упр.: спец. 25.00.02 «Механізми державного управління» / Т.О. Гугніна. – К., 2000. – 19 с. 4.Жаловага А.С. Християнська мораль, віра, психологія: точки перетину // Вісник житомирського державного університету ім. І. Франка. – 2005. – № 20. – С. 32.

С. И. Шитов

АКТУАЛЬНОСТЬ ФИЛОСОФСКОГО МИРОВОЗЗРЕНИЯ И ВЫЗОВЫ ВРЕМЕНИ

Мы живем в динамичном, быстро меняющемся мире**.** Причем, динамика этих изменений носит нередко катастрофический характер. Региональные конфликты, экономические проблемы, всплеск терроризма во многих странах. Разворачивается грандиозный духовный кризис, яркое проявление которого – ощущение многими современниками утраты национальной идентичности как источника своей самобытности, творческой силы и выработанной системы определенных жизненных ценностей. Во многом это является результатом мощных миграционных процессов, источником которых в последние годы стали страны Ближнего Востока.

Средства массовой информации, выполняя определенные политические заказы, откровенно манипулируют сознанием как отдельного человека, так и значительных социальных групп. Тем самым усиливая дезориентацию и ощущение выбитой из-под ног почвы.

В такой атмосфере резко усиливается значимость философии и философского мировоззрения, ибо они как раз и придают личностному бытию определенную устойчивость, формируют своеобразные «опорные точки», позволяющие не дать увлечь себя бурному сиюминутному потоку и политической конъюнктуре. На эту «цементирующую» особенность философских размышлений обращал внимание еще Парменид, разрабатывая учение о бытии. Современники Парменида теряли веру в богов, не могли сохранить прежние ценностные ориентиры. Разрушался надежный мир традиций. И мыслитель начал поиск новых прочных и надежных

оснований [1]. Он пытался вернуть соотечественникам ощущение устойчивости бытия, вселить уверенность в надежность жизненных перспектив. Поэтому бытие Парменида целостно, «неподвижно» и неподвластно изменениям. За эту незыблемость бытия философ повергался критике, но, тем не менее, считал данную особенность окружающего нас мира вполне оправданной и функциональной.

Для выполнения самых важных своих задач (выделение главной информации и «отсеивание» второстепенной, сохранение ценностной ориентации и обеспечение активной жизненной позиции личности и др.) философское мировоззрение имеет широкий арсенал средств. Это теоретический анализ, доказательность, требование объективного исследования явлений и социальных процессов и т.д.

Проблема заключается в другом – элитарном характере философского мировоззрения и как следствие крайне незначительном его распространении в социальной среде. Обыденное, религиозное и даже научное мировоззрение имеют более прочные социальные позиции. Мало того, как показывает исторический опыт и современная эпоха, на «переломных», кризисных этапах развития общества древняя мифологическая форма мировоззрения выдвигается на первый план, подавляя другие типы отношения человека к действительности. Заинтересованные политические силы целенаправленно формируют систему фетишей – социально и этнически значимых символов, вера в которые является обязательной и беспрекословной. Разрабатывается система табу – запретов на какие-либо сомнения в реальность этих символов, а также наказания за нарушение данных требований. «Отсекаются» с помощью цензуры все альтернативные источники информации, способные подорвать веру в основательность мифологической системы ценностей. Создается, таким образом, своеобразная «иконосфера», замыкающая в своем локальном пространстве духовную жизнь значительных социальных групп и, в конечном счете, трансформирующая их ментальность.

Могут ли носители философского мировоззрения что-либо противопоставить этим дегуманизирующим процессам?

Приходится признать, что в самой специфике философского знания таятся аспекты, затрудняющие решение этой задачи. Прежде всего, речь идет о требовании плюрализма по отношению к различным философским позициям, недопустимость каких-либо категоричных оценок в их адрес. И это вроде бы справедливо. Мир, окружающий нас настолько сложен, что никто не имеет права единолично монополизировать истину о нем. Однако толерантность, плюрализм как сущностная черта философского мировоззрения имеет и свою «теневую» сторону. Она заключается в том, что широкий диапазон философских учений, к которым мы должны проявлять терпимость, «компонуя» из их рациональных зерен целостное представление о мире, вполне может использоваться (и используется на практике) для совершенно других целей. Достаточно вспомнить, как активно в нацистской Германии применялись отдельные положения философского наследия Ф.Ницше и экзистенциализма М.Хайдеггера [2]. А Сталин, как известно, прямо обосновывал необходимость репрессий гегелевским законом единства и борьбы противоположностей. Он заявлял о том, что по мере строительства социализма сопротивление остатков отживающих классов будет усиливаться, а, значит, и репрессии необходимо ужесточать. При этом из оригинального названия закона убиралось слово «единство» и внимание акцентировалось только на «борьбе».

В то же время стремление политиков использовать авторитет философского наследия для прикрытия своих далеко не всегда благовидных деяний свидетельствует и о другом важном обстоятельстве. Речь идет о фактическом признании философского мировоззрения в качестве эффективного средства осмысления происходящих в мире процессов и, одновременно, своеобразного универсального «ключа» к практическому решению многих назревающих социальных проблем. Тому же Пармениду, например, сограждане, впечатленные его мудростью, поручили усовершенствовать законодательство города Элея. По утверждению Плутарха, уровень законодательного

творчества мыслителя оказался таким высоким, что власти ежегодно заставляли граждан давать клятву оставаться верными его законам. Другой пример практической эффективности подобного рода – правление видного представителя школы позднего стоицизма Марка Аврелия (II век н.э.). Используя весь спектр своих знаний и жизненного опыта, Аврелий сумел «погасить» социальное напряжение в целом ряде сфер римского общества (социально-политической, экономической, внешнеполитической) и даже устранил угрозу назревавшей гражданской войны. Не случайно правление Марка Аврелия получило, по словам самих римлян, название «золотого века» римской империи [3]. Здесь, по сути дела, мы видим реализацию идеи Платона о том, что обществом должны управлять философы [4]. Хотя великий греческий мыслитель так и не дал четких рекомендаций по поводу того, как все-таки превратить правление философов из отдельных случайных эпизодов в продуманную систему руководства обществом. Но в этом случае (если, конечно, допустить в реальности осуществление подобного сценария) философское мировоззрение, безусловно, превратилось бы в своеобразное грандиозное зеркало, «отражение» которого заставило бы многих задуматься о смысле собственных действий и своей личной ответственности за события и процессы, происходящие в мире.

Список использованных источников

1.Проблема бытия в философии. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http//mirznanii.com/a/230896/problema-bytiya-v-filosofii. 2.Хайдеггер и идеология нацизма.[Электронный ресурс] – Режим доступа:http//www. Voprosik.net/xaidegger-i-ideologiya-nacizma/ 3. Аврелий Марк Антоний – биография – [Электронный ресурс] – Режим доступа: http//www. aphorizme.ru/about-authors/avreliy 4. Диалоги Платона «Государство» и «Законы» (конспективное изложение) – [Электронный ресурс] - Режим доступа: http//www.social-gumanism.narod.ru/platon.htm.

Р. Ю. Чигур

ВИСОКИЙ РІВЕНЬ ЕКОКУЛЬТУРИ – БЕЗПЕКА МАЙБУТНЬОГО ЛЮДСТВА

В Україні вирішення екологічних проблем набуває державницького спрямування. Розробка національних планів охорони навколишнього середовища та розвитку нашої країни ґрунтується на гуманістичних підвалинах. На перше місце ставиться стан здоров'я та працездатність людей, турбота про довкілля, збереження природних ресурсів. Утилітарне ставлення до природи відходить у минуле. За роки незалежності України сформувалася нова система гарантування екологічної безпеки управління охороною довкілля та природокористуванням.

Стан екологічної культури постає предметом наукового аналізу таких дослідників, як: Т. Гардашук [3], В. Борейко [2], В. Деркач [4], П. Загороднюк [6], А. Єрмоленко [5], В. Крисаченко [9], О. Салтовський. [10], Е. Семенюк [11], В. Скребець [12], М. Хилько [13], Л. Юрченко [14] та інших.

Як зазначають В. Крисаченко і М. Хилько: «Екологічна культура є цілепокладаючою діяльністю людини (включаючи і наслідки такої діяльності), спрямованою на організацію та трансформацію природного світу (об'єктів та процесів) відповідно до власних потреб та намірів». Екологічна культура – це здатність людини відчувати живе буття світу, приміряти і пристосовувати його до себе, взаємоузгоджувати власні потреби й устрій природного довкілля. Дослідник В.С.Крисаченко вважає екологічну культуру цілепокладаючою діяльністю людини (включаючи і результати такої діяльності), спрямованою на організацію та трансформацію природного світу (об'єктів і процесів) відповідно до власних потреб та намірів [9, с.212].

Екологічна культура звернена до двох світів: до природного довкілля та внутрішнього світу людини. За своєю метою екологічна культура спрямована на створення бажаного порядку в природі та виховання високих гуманістичних смисложит-

тєвих цінностей у житті людини. Вперше термін «екологічна культура» використали представники американської школи «культурної екології» у 20-х роках ХХ ст.

Екологічна культура є органічною складовою людського життя з часів його виникнення і водночас вона постає феноменом сучасного світу людини. Так, проводячи аналіз змісту екологічної культури, В. І. Андрейцев [1, С 10] виокремлює дві основні позиції, а саме: екологічну культуру дослідник розглядає як явище духовне, яке пов'язане із формуванням екологічного мислення, що спрямоване на розумне використання природних ресурсів, а друга позиція висвітлює єдність духовного та практичного з урахуванням цінностей та потреб суспільства. Власне, про знання, досвід та ідеали нації, які відображаються у ставленні до природного середовища, говорить у своїх дослідженнях О. І. Казанник [7, 2]. Екологічні знання є елементами екологічної культури, тому постійно актуальним буде питання вдосконалення екологічної освіти, без якої неможливо досягнути високої результативності в режимі використання природних ресурсів. Як відмічено у Ж. Дельоза: «екологія – жива матриця нової свідомості та нової культури: усвідомлення нашої належності до природи, присутність природи у самій глибині людського єства, що одночасно є і часткою, і діяльним чинником у глобальній системі природи» [8].

Сьогодні, зростання споживання в антропогенному українському середовищі ґрунтується не на можливостях довкілля, а лише на потребах і бажаннях людини, причому часто штучно створюваних. Споживацьке ставлення до природи призводить до її згубної руйнації. Більше того, руйнується й відповідна система цінностей українського суспільства. Людина націлена на споживання речей, які їй потрібні лише в антропогенному світі, які здаються їй важливими та необхідними тільки з огляду на примхи моди та інші непевні й скороминущі мікросоціальні чинники. Вона поступово втрачає уявлення про справжній навколишній світ, про цілісність природи. Справжні цінності витісняються примітивними, штучно створеними, примарними бажаннями, що призводить до руйнації цілісності й самої людини як особистості. Система українських цінностей нині поступово підкоряється економічним інтересам. Людина посилює технічну владу, щоб задовольняти економічні потреби, але в її відносинах із навколишнім природним середовищем усе частіше виникають кризові явища. Це призводить до виснаження природи, небезпечного навіть із економічної точки зору, бо природа вже не в змозі задовольнити матеріальні потреби людини.

Екокультура може розглядатися як своєрідна «імунна система» суспільства. В основі формування екологічної культури насамперед необхідно відстоювати екоцентричний підхід, за якого в центрі екологічних проблем ставляться витривалість живої природи і залежність від неї людського суспільства. Гуманітарна культура – насамперед особистісна, і весь світ для неї – це поле виявлення та побудови гуманних смислів і цінностей в аспекті відносин «людина – природа – суспільство».

Список використаних джерел

1.Андрейцев В. І. Екологічне право: Курс лекцій: Навч. посіб. для юрид. фак. вузів / Володимир Іванович Андрейцев. – К.: Вентурі, 1996. – С. 10. 2.Борейко В. Е. Екологічна етика / В. Є. Борейко, А. В. Подобайло. – К.: Фітосоціоцентр, 2004. – 116 с. 3.Гардашук Т. В. Екологічна політика та екологічний рух: сучасний контекст / Т. В. Гардашук. – К. : ТОВ ВПЦ «Техпринт», 2000. – 126 с. 4.Деркач В. Концептуальні виміри екологічної свідомості: моногр. / [М. М. Кисельов, В. Л. Деркач, А. В. Толстоухов та ін.]. – К.: Парапан, 2003. – 312 с. 5.Єрмоленко А. М. Соціальна етика та екологія. Гідність людини – шанування природи: моногр. / А. М. Єрмоленко. – К.: Лібра, 2010. – 416 с. 6.Загороднюк П. О. Екологічна безпека як важлива складова національної безпеки України / П. О. Загороднюк // Екологія довкілля та безпека життєдіяльності. – 2005. – № 4. – С. 5–12. 7.Казанник А. И. Правовые проблемы экологической культуры / Алексей Иванович Казанник // Правоведение. – 1989. – № 3. – С. 2. 8.Кисельов М. Екологічна свідомість як феномен освітянського процесу // Філософська думка. – 2005. – № 2. – С. 130–149. 9.Крисаченко В. С. Екологія. Культура. Політика: Концептуальні засади сучасного розвитку / В. С. Крисаченко, М. І. Хилько. – К.: Знання, 2001. – 597 с. – С. 212. 10.Салтовський О. І. Основи соціальної екології: навч. посіб. / О. І. Салтовський. – К .: Центр навчальної літератури, 2004. – 382 с. 11.Семенюк Е. П. Філософські

засади сталого розвитку / Е. П. Семенюк – Л.: Афіша, 2002. – 200 с. 12.Скребець В. О. Концептуальні засади побудови регіональної моделі екологічної освіти і виховання учнівської молоді. / В. О.Скребець, 2006. – 184 с. 13.Хилько М. І. Екологічна політика: зміст, структура, реалізація (соціально-філософський аспект): Автореф. дис. на здобуття наукового ступеня д-ра філос. наук: 09.00.03 / М. І. Хилько; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2001. – 38 с. 14.Юрченко Л. І. Екологічна безпека в загальній системі сучасного бізнесу / Л. І. Юрченко // Гуманітарний часопис. – 2011. – № 2. – С. 29 – 35. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/gumc_2011_2_5.pdf.

М. О. Чумаченко

СВІТЛО І ТЕМРЯВА ТА ПРОБЛЕМА ТРАНСЦЕНДЕНТНОЇ СУБСТИТУЦІЇ НОВОЗАВІТНОГО НАРАТИВУ

Міфо- та метафоро-поетичні конструкти світло і темрява в сакральному новозавітному словотворенні, а в подальшому святоотецькому та житійному нарративі не констатуються виключно на онтології опозиційності та протиставленні. Смислова динаміка трансляції аксіологічних потенцій світла і темряви репрезентує включення їх до процедури трансцендентної субституції (від анг. substitution – підставлення, заміщення).

Розп'яття Ісуса Христа знаменувало собою інверсію онтологічної парадигми християнського універсуму (прощення гріхів, можливість отримати вічне життя) та звело до планетарного (макрорівню) розгортання трансцендентного заміщення світла темрявою та темряви світлом сакрально санкціоноване Богом в проекції всезагального провидіння. Як зазначав Григорій Богослов, «зціленням нашої немочі, що повертає старозавітного Адама туди, звідки він пав, й тим, що привело нас до дерева життя, від якого віддалив нас плід дерева пізнання, передчасно й нерозважливо скуштований… для цього вознесіння на хрест за падіння, жовч за куштування, терновий вінок за погане володарювання, смерть за смерть, темрява для світла, поховання за повернення в землю» [3, с. 30]. Після смерті Ісуса Христа «темрява сталась по всій землі», про що свідчать апостоли Матвій [1, с. 42], Марк [1, с. 68], Лука [1, с. 110], історик церкви Євсевій Кесарійський, ранньохристиянський письменник та теолог Квінт Септимій Флоренс Тертуліан [2, с. 652] та ін. В наведеній імплікації темрява слугує, по-перше, виразником лінії відношення Бога до дій людей та інструментом сакральних санкцій ними спровокованих, по-друге, експонує тристадійну трансцендентну субституцію, що анулює імператив безумовності «очевидного» підсумку та акумулює зворотне смислове наповнення, утверджуючи його як сакральну даність. Перша стадія – «смерть Світла від Світла», Ісуса Христа, затемнення сонця та темрява не були утвердженням домінанту смерті, інфернальності, а навпаки – перемогою над ними.

Друга стадія – зішестя Ісуса Христа в пекло, де, як зазначав, Філарет, митрополит московський «патріархи, пророки та праведники Старого Завіту не були занурені в глибоку темряву, в якій потопали невіруючі та нечестиві, проте й не виходили з покрову смертного, не насолоджувались повним світлом: вони мали сім'я світла, а саме віру в Христа, який мав прийти, проте лише дійсне Його пришестя до них і доторк Божественного світла Його могло засвітити їх світильники світлом істинного небесного життя» [4, с. 367]. Зішестя Ісуса Христа – Світла від Світла в пекло – темряву, обитель мук, страждань та смерті фіксує «аплікацію» двох пластів надбуття з характерною антиномічністю привалювання кожного з них. Останнє осмислюється в площині завершення спокутної місії Ісуса Христа, а сходження трактується як межа приниження (темряви) та водночас апогей слави (світло). Точка фіксованої паралелі зіставлення двох протилежних основ – божественного – Ісуса Христа та інфернального – пекла є не просто станом опозиції, фронтом зіткнення на горизонті варіативного тріумфу, а беззаперечним свідченням переваги Бога над дияволом.

Детермінантою третього етапу сакральної транспозиції світла і темряви слугує

звільнення з пекла померлих праведників та відкриття перспективи вічного блаженства та шляху партиципації з Ісусом Христом для живих. З'явившись перед бранцями у пеклі, Христос, як відмічає Єфрем Сирін, побачив окрім грішників також «Якова, який сяяв терпінням, яскраво сяючі очі Єзекіїля від страшних видінь, голову Хрестителя, сяючу усікновенням, Сару, сяючу Аврамовою вірою, Рахіль, сяючу невинністю» [5, с. 423]. Сяяння – імператив за допомогою якого встановлюється сакральна причетність до Бога, Його сяяння, святості. Звідси безпрецедентна онтологія світла, що заміщує темряву самим своїм існуванням в ній, а в подальшому зливаючись з божественним Світлом нівелює її.

Таким чином, світло і темрява як метафоричні, міфо-поетичні смислові конструкти слугують активними формотворчими конструктами в побудові сакрального полотна християнської культури. Визначення ролі світла і темряви в проблемі трансцендентній субституції біблійного наративу дає змогу виявити магістральні шляхи побудови механізму соціокультурного регулювання релігійної ойкумени.

Список використаних джерел

1.Біблія, або книги Святого письма Старого та Нового заповіту. – Б. в. : Об'єднання біблійних товариств, 1990. – 1233 с. 2.Гладков Б. Толкование Евангелия / Б. Гладков. – М. : Столица, 1991. – 720 с. 3.Григорий Богослов Творения иже во святых отца нашего Григория Богослова, архиепископа константинопольского / Григорий Богослов. В 2 т. Т. 1. – Спб : Тип. П. П. Сойкина, 1912. – 680 с. 4.Дьяченко Г. М. Уроки и примеры христианской веры. Систематический сборник избранных святоотеческих изречений, кратких церковно-исторических повествований и рассказов из жития святых и других статей духовного содержания, расположенных по плану первой части «Пространного христианского катехизиса» наглядно и подробно изъясняющих содержание ее / Г. М. Дьяченко. – М. : Тип. Е. Г. Потапова, 1892. – 688 с. 5.Ефрем Сирин Творения святого отца нашого Ефрема Сирина / Ефрем Сирин. В 3 т. Т. 3. – Сергиев Посад : Тип. Св. Тр. Сергиевой Лавры, 1912. – 428 с.

О. Я. Мороз

МАЙБУТНЄ ЛЮДСТВА В КОНТЕКСТІ КОНЦЕПЦІЇ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ СИНГУЛЯРНОСТІ

Прикметна особливість сучасної епохи – різка актуалізація *відвічних питань* про грядуще людини як *Homo sapiens,* долю роду *Homo,* майбутнє земного соціуму, які гостро постають на зламі тисячоліть у контексті жорстких викликів прогресуючих авангардних наукових *супертехнологій.* Тож ідеться про радикальні *переміни* в загальних *поглядах* на історичні перспективи планетарної цивілізації. Спонукою таких радикальних метаморфоз в уявленнях щодо майбутнього людства стало передусім украй тривожне очікування *евентуального* (гіпотетично можливого) настання спрогнозованої в 1993 р. В. Вінджем [8] *технологічної сингулярності* – експоненційно прискореного розвитку синергійно взаємодіючих між собою супертехнологій. Сам термін *«сингулярність»* – не *неологізм.* Він запозичений з релятивістської фізики, де «означає точку з безмежним тяжінням», унаслідок чого з неї не може «*витекти»* навіть світло, чим, власне, й зумовлена наявність астрофізичних (космічних) феноменів на кшталт *чорних дір* [3,с.124]. Ідея *технологічної сингулярності* чи не вперше була експліцитно висловлена ще в 50-і рр. XX ст. видатним математиком Дж. фон Нейманом в одній з розмов із С. Уламом, в якій, за переказом остан-нього (наведеним В. Вінджем), ішлося про прискорюваний характер технічного *прогресу* та різкі *переміни* в способі життя людей, які він викликає та які збуджують відчуття наближення якоїсь особливо *важливої (надзвичайної) сингулярності* в історії планетарної цивілізації [«земної раси»], після *настання* котрої весь усталений (звичний, традиційний) уклад (стиль) існування людей (соціуму) так надалі продовжуватись уже *не зможе* [8]. При цьому фон Нейман (як зауважує В. Віндж), уживаючи термін *«сингулярність»,* схоже, мав на увазі *нормальний* прискорений тех.нічний *прогрес,* а не створення *надлюдського* штучного ін-

телекту (ШІ), тоді як для нього, В. Вінджа, сутність *феномена сингулярності* криється саме в надлюдській здатності *(«надлюдськості»)* ШІ, позаяк наразі, вважає він, ідеться мовби про *перебування* цивілізації на *грані перемін*, порівняних зі *становленням* колись на планеті людини, соціуму. Ці *переміни* породжуються стрімким технологічним проривом, який, на його думку, й має привести до створення [«*сутностей* з *інтелектом*»], потужнішим за *інтелект людський* [8]. Отже, якщо, за Дж. Нейманом, *настання* технологічної сингулярності асоціюється зі стрімким поступом інтенсивно взаємодіючих супертехнологій **(**передусім, звісно, технологій ШІ), то – В. Вінджем, це настання *синхронно* пов'язується саме з можливістю *створення* (внаслідок потужного прориву мегатехнологій) *надлюдського* інтелекту– штучного суперінтелекту (ШСІ). Тобто для В. Вінджа *створення* ШСІ – це *необхідна* передумова для *настання* прогнозованої ним сингулярності. Тож можливість *настання* технологічної сингулярності, згідно з його концепцією, нерозривно, *синхронно* залежить саме від *реалізації* ШСІ. За Дж. Нейманом, *сингулярність* – це не якийсь різкий момент порушення процесу еволюції людства (в звично відомому сенсі), а особливий, по суті, чи не фатальний стан в історії планетарної цивілізації. В. Віндж, на відміну від Дж. Неймана, трактує концептцію *сингулярності* не як сумарний результат прискорення технічного прогресу в усій його повноті, тотальності, а лише як наслідок реалізації мегапроекту *«Штучний суперінтелект»*. На його переконання, суть сингулярності, криється саме в створенні *надлюдського інтелекту* – ШСІ [8].

По суті, феномен «*сингулярності*» – це прогнозована, гіпотетично можлива *віха* в історії людства, особлива *точка неповернення*, котра мовби приречена поділити цю історію на дві кардинально *різні* частини: *«до»* та *«після»*. Мимоволі закрадається тривожне питання: чи не спряжена з цією евентуальною можливістю еволюції супертехнологій прихована фатальна *загроза існуванню* планетарної цивілізації, всього людства? Точніше, тут насправді постає низка гострих актуальних питань, із-поміж яких питання *часових* вимірів являються чи не стрижневими. *Коли* настане сингулярність*?* Чи настане *загалом?* Якою *a priori* вбачається *цивілізація* того *«після»*? Яка *доля* такої *постцивілізації?* Чи не може статися, що для людини, соціуму період *«після»* так ніколи й *не наступить*? Тобто, йдеться про те, чи такий характер розвитку подій не може бути згубним для цивілізації. Чи не може вона, досягши в своїй еволюції точки *неповернення* (сингулярності), просто перестати *існувати?* Питання цього штибу відзначаються вкрай гострим, полемічним характером, навіть без жодного натяку на якийсь ідейний чи концептуальний консенсус. Тож наразі вражає суттєва розбіжність міркувань, припущень, версій, гіпотез, ідей чи концепцій з цих питань. Отже, *технологічна сингулярність* – це надскладний, украй загадковий, подразливий віртуальний феномен. Проблематика, що навіяна ідеєю сингулярності, має контроверсійний, загострено спірний характер. Фактично немає єдиної думки навіть стосовно головного питання: чи дійсно настане *сингулярність?* Розбіжності існують не тільки між переконаними в невідворотності цієї можливості й категоричними противниками такого фіналу. Загалом навіть перші (переконані) з них доволі суттєво різняться між собою своїми версіями, гіпотезами та прогнозами щодо того, *коли* це може статись. Так з цього питання «учасники Асиломарської конференції 2009 р. називали різні дати в проміжку від наступних 20 до 1000 років» (!) [3, с.124]. Та навіть не всі ті, котрі упевнені в настанні сингулярності, схильні експліцитно й чітко конкретизувати свої прогнози, сценарії.

На цьому тлі наразі контрастно бачиться згадувана концепція Вінджа. Чітко задані ним і часові параметри. За його прогнозами (потвердженими ним у 2003 р.), які спираються на усталену тенденцію *розвитку* комп'ютерних технологій, котра підлягає дії *закону Мура*, згідно з яким швидкодія комп'ютерів – кількість *опер/сек* – подвоюється через півтора року, впродовж найближчих *трьох десятків* років буде створено *суперінтелект (*тобто *ШСІ)*. На відміну від В. Вінджа, для котрого

сингулярність – це стрімкий, експонентний процес, дещо «*м'якшої*» концепції дотримується в своїх працях Р. Курцвейл. Хоча *настання* сингулярності він, аналогічно, теж пов'язує зі створенням ШСІ, та цей процес бачиться ним як більш *послідовний*, *поступовий*, *поетапний*. За його прогнозами, десь до 2020 р. комп'ютер *досягне* обчислювальної *потужності* мозку людини – 10^{14} *опер/сек* (буде створено ШІ, *еквівалентний* йому); близько 2030 р. *потужність* комп'ютера вже *на три порядки* – в 10^3 (у 1000) разів – *перевершить потужність* мозку (*ШСІ* буде тисячократно «*розумніший*» за людину); десь у 2045 р. потужність *ШСІ* мовби вже *на дев'ять порядків* – у 10^9 (у мільярд) разів – перевищуватиме *сумарну інтелектуальну* потужність *у с ь о г о (с в і т о в о г о) людства* в цілому (!?). Надалі, за Р. Курцвейлом, комп'ютери сягнуть такого рівня досконалості, що будуть здатні до самовідтворення – створення копій самих себе з усезростаючими потужностями інтелекту, що врешті-решт має привести до інтенсифікації процесу *настання* сингулярності, котрий уже годі буде зупинити. Тож десь уже до кінця XXI ст. виникне потужна тенденція до злиття людського мислення зі світом ШІ. Зникне будь-яка чітка відмінність між людьми та комп'ютерами. Якою ж насправді є взаємодія ШІ та людського інтелекту?

Наразі найактуальнішими є питання про *комп'ютерні мислення, розуміння, свідомость,* спонукані передусім *концепцією* про мовби реальну можливість досягнення *безсмертя людини* в спосіб *переведення* її *мислення, свідомості* на «*вічні*» – небіологічні, штучні носії: нейромережеві, електронні, силіконові (кремнієві). Комп'ютер та мозок порівнюються за кількісним критерієм, який спирається на концепцію, що трактує мислення як лічильно-обчислювальний процес. Максимальна обчислювальна потужність, якої в *принципі* здатний досягти (за Г. Моравеком) мозок, складає десь імовірно 10^{14} (100 *трлн*) *опер/сек*. Тож *потужність* ШІ в 10^{14} *опер/сек* уважається еквівалентною *потужності* мозку. Припустивши, певне, можливість імовірної *надлишковісті* мозку, Г. Моравек визначив *потенційну потужность суперінтелекту* (ШСІ) в 10^{17} *опер/сек*, вважаючи її, звісно, здатною *перевершити* всі можливості *мозку*. Які ж можливості реалізації цих потужностей? Меседжі з провідних світових профільних науково-дослідних центрів свідчать, що потужність ШІ, еквівалентна потужності мозку (10^{14} *опер/сек*), завдяки дії закону принаймні *в принципі* вже *досягнута*. Тож слід очікувати, що й *продуктивність* ШІ в 10^{17}*опер/сек*, згідно із цим законом, в принципі теж цілком досяжна. **З**а прогнозами, невдовзі *створення ШСІ* **–** ШІ з апаратною *потужністю* в 10^{17} *опер/сек* – *технологічно* здійсненним. Однак нейрон – це також надскладна система. Крім *тіла (соми)*, що містить *ядро*, та *дендритів* й *аксона*, кожен нейрон має ще й свій власний *цитоскелет***,** який крім функції *підтримки форми* клітини**,** виконує ще й *інші численні* функції, *ймовірно*, навіть у певному сенсі функцію «*особистої нервової системи*» нейрона [7, с. 547–548]). На цьому рівні не тільки стрімко ускладнюється проблема створення *суперінтелекту***,** але й *ШІ* з потужністю людського *мозку (*10^{27} *опер/сек)*. «Можливо, продуктивність сучасних комп'ютерів і справді вже починає наближатись десь до ... 10^{14} *опер/сек...*, однак не дивлячись на всі ці успіхи, досягти в оглядному майбутньому продуктивності 10^{27} *опер/сек* не видається можливим» [7, с. 560]. Це при тому, що така *ситуація* вимальовується за умови *нормальної* дії *закону Мура*. Та чимдалі вона ставатиме все більш невизначеною: за резонними прогностичними з*астереженнями* експертів, немає підстав сподіватись на довготермінову дію закону Мура – вона *обмежена* фізичними та часовими вимірами. За Н. Бостромом, закон Мура перестане діяти, оскільки: 1) існують «фізичні обмеження на щільність, з якою матерія здатна зберігати й обробляти інформацію»; 2) «максимальна швидкість обмежена швидкістю світла», через що «експоненціальне збільшення доступної обчислювальної потужності не може продовжуватись нескінченно, якщо тільки не будуть відкриті нові закони фізики». Вочевидь, «закон Мура втратить довіру до себе задовго до того», як будуть досягнуті абсолютні фізичні межі [1, с. 316]. Близький кінець дії *закону* прогнозує М.

Кайку: «Якщо закон Мура» діяв би ще 50 років, «то можна припустити, що комп'ютери… перевершать обчислювальну потужність людського мозку». Та навіть «закон Мура мусить відійти в минуле, а з ним і приголомшливе збільшення комп'ютерної потужності… Можна… обчислити, коли закон… остаточно перестане діяти: коли ми дійдемо до транзисторів завдовжки в кілька атомів. Десь на 2020 рік… закон Мура поступово перестане діяти, і Кремнієва Долина… перетвориться на «пояс іржі», якщо не буде знайдено нових технологій, що замінять старі» [3, с. 55,59].

Наразі джерелом тривожної напруженості є усвідомлення, що прискорений злет супертехнологій в принципі здатний спричинити радикальні трансформації умов життя людей, викликати такі стрімкі переміни в їх укладі, способі існування, що можуть становити реальну загрозу неадекватного сприйняття ними цих вражаючих метаморфоз. Адже стрімкі трансформації форм життєдіяльності людей, їх буття таять небезпеку різких змін динаміки розвитку суспільства в цілому. Це загалом може поставити під сумнів *спроможність* адаптації, пристосування людей до радикальних життєвих перемін, їх *здатність* (вироблену впродовж прелімінарних тисячоліть) до виживання. На грані *катастрофи* може опинитись *існування* земної цивілізації, людства як біологічного виду. Гостроти ситуації додає, безумовно, ще вельми важливий момент. За традиційним поглядом на антропогенез, біологічна еволюція, заторкнувши різні види *Homo*, з виникненням *Homo sapiens* мовби цілком призупинилась, що в процесі прискореного техногенезу може вкрай негативно позначатися на адаптації людей до стрімких змін умов їх існування. Можна припустити, що процеси становлення людини, соціуму відбувалися в умовах якихось нетривіальних *парадигмальних* еволюційних змін у лінії роду *Homo*, внаслідок чого *біологічна* еволюція *Homo sapiens*, втративши *домінантну* роль, поступилась еволюції *соціальній*. Що це за зміни, здатні викликати такі радикальні метаморфози в *еволюції людської* природи? Світло на цю ситуацію може, мабуть, бути дещо пролите в контексті *гіпотези про зверхнадмірність м*озку людини [5, с. 41–43]. Відомо, що *біологічна* еволюція хронологічних (історичних) видів роду *Homo* відбувалась у *прискореному темпі* в унісон з інтенсивним характером розвитку всієї біосфери загалом та видів вищих тварин, зокрема. Щодо останніх, то їх високо розвинута внаслідок цього бурхливого процесу нервова система *уможливлює* здійснення ними складних актів, дій, навичок, які аж ніяк не є життєво необхідними для їх біологічного існування на волі (виживання за суто природних умов – «циркові», «артистичні» дії мавп, ведмедів, дельфінів і т.д.). Аналогічні чи ще навіть більш вражаючі еволюційні метаморфози торкнулися хронологічних видів лінії роду *Homo*. В цьому зв'язку О.Н. Лук відзначає, що «потенційні можливості первісної людини виявились невимірно вищі, ніж це потрібно було для збереження біологічного виду». Здатність «до виконання складних дій, необов'язкових для біологічного виживання в природних умовах, можна назвати *функціональною надмірністю мозку*. На відміну від вищих тварин мозку людини властива (завдяки другій сигнальній системі – *О.М.) зверхнадмірність»* (курсив мій – *О.М.*) [5, с. 42]. Людина за функціональну надмірностьі мозку платила послабленням, утратою темпу біологічної еволюції. Концепцією надмірності послуговувались не так уже й рідко: Г. Моравек, визначаючи потужність ШСІ, В.А. Кордюм, розглядаючи питання трансформації *Біосфери* в *Ноосферу* [4]. Щоб зберегти себе як біологічний вид, людству слід спрямувати свій *«надмірний»* інтелектуальний потенціал на гуманізацію жорстких викликів супертехнологій. Абсурд!?.

Припустивши, що *суперінтелект (ШСІ)* уже створено (тобто потужність 10^{17} *опер/сек* технологічно реалізована). Чи означатиме це, що він насправді не тільки досяг потужності людського інтелекту, а й перевершив його? Це питання, зачіпаючи чимало нюансів, вкрай складне й дискусійне. Передусім у контексті *заборони Геделя*, її логічних наслідків [2;6;7]. За Р. Пенроузом, «певну суттєву складову людського розуміння неможливо змоделювати ніякими обчислювальними засоба-

ми» [7,с.323]. Ця позиція Р. Пенроуза, як і Дж. Серла (концепції «китайська кімната», «силіконові мізки»), підтримує загальну концепцію про принципову неможливість *комп'ютерного* розуміння (мислення). Тож вирішення проблеми безсмертя людини в спосіб «перенесення» особистості (свідомості, «Я») на нові – «*вічні*» (електронні, кремнієві тощо) носії – блеф. Твердження про повноцінне існування людини в «інформаційній», «цифровій моделі», машинній формі, «програмній версії» (Г. Моравек, Р. Курцвейл та ін.), безпідставне.

Список використаних джерел

1. Бостром Н. Сколько осталось до суперинтеллекта? //Информационное общество. – М.:ООО АКТ, 2004. – С. 313–340. 2. Глушков В.М., Мороз А.Я. Проблема «искусственного интеллекта» в свете идей Ф. Энгельса // Ф. Энгельс и современное естествознание. – К.: Наук. думка, 1979. – С. 268–292. 3. Кайку М. Фізика майбутнього. Як наука вплине гна долю людства і змінить наше повсякденне життя у XXI сторіччі. Пер. з англ. – Львів: Літопис, 2013. – 432 с. 4. Кордюм В.А. Наша «агреневая кожа» – это наша проблема. Нам ее и решать. – К., Логос, 2006. – 264 с. 5. Лук А.Н. Психология творчества.– М.: Наука, 1978. – 128 с. 6. Нагель Э., Ньюмен Дж. Р. Теорема Геделя. Пер. с англ. Изд. 2-е. – М.: КРАСАНД, 2010. – 120 с. 7. Пенроуз Р. Тени разума: в поисках науки о сознании.– Москва-Ижевск, Ин-т компьют. иссл., 2005.– 688 с. 8.е–reading.org.ua/bookreader.php/11489/Vindzh-Tehnologicheskaya_Singulyarnost% 27.html.

О. О. Маруховська-Картунова

РОЛЬ ЛОГІКИ ЯК ФІЛОСОФІЇ МИСЛЕННЯ У ФОРМУВАННІ ЗАГАЛЬНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ СТУДЕНТІВ

Логіка як філософія мислення та наука і навчальна дисципліна про форми та закони мислення здавна цікавила й продовжує цікавити мислителів та науковців різних часів і народів, які поціновували й поціновують її надзвичайно високо. Зокрема, засновник логіки давньогрецький філософ Аристотель вважав її «*наукою про доведення»*, Ф. Бекон – *«наукою про науку»,* І. Кант – *«наукою про універсальні правила використання інтелекту»,* а відомий американський логік Ч. Пірс у своїй «Вступній лекції до вивчення логіки» (1883 р.) – «*мистецтвом мистецтв, наукою наук («art of arts, science of sciences»)* [6, p. 11-12].

Тут слід звернути увагу на те, що на Заході дедалі міцнішає *оновлений тренд*, а саме: підвищення теоретичного й практичного інтересу до логіки як до науки, навчальної дисципліни і мистецтва правильного мислення та більш ефективного використання її потенціалу для підготовки висококваліфікованих спеціалістів для всіх сфер людської діяльності. «Серед чисто гуманітарних наук, – зазначається в одному з підручників з логіки, – філософія (та її важлива складова – логіка) є найблагороднішою і найважливішою, оскільки її мета найвеличніша, процеси найбільш інтелектуальні, а її вчення забезпечує теоретичні засади інших наук. Вони отримують від неї принципи і закони своїх досліджень та мету й цілі, на які вони мають бути спрямовані. Логіка (як розділ філософії) – це наука, яка спрямовує розум на пошуки і отримання істини… Логіка, строго говорячи, є наукою, тому, що вона не лише визначає правила, а й спрямовує наш інтелект на досягнення істини, а також на розуміння причин того, чому це відбувається саме таким чином» [4, p.8-9].

Вартує уваги і те, що західні науковці й викладачі накопичили значний досвід щодо написання підручників і посібників з логіки та відповідної підготовки студентів. Ознайомлення з цим досвідом, його критично-креативне використання може, на нашу думку, сприяти більш глибокому розумінню життєво важливої ролі логіки у розвитку всіх сфер суспільного життя нашої країни та подальшому її дослідженню і вдосконаленню вивчення у ВНЗ України..

І хоча у відповідній науковій літературі існує чимало визначень цієї науки, автор наважується запропонувати власне: «***Логіка – це філософська наука й навчальна дисципліна про форми, принципи і методи правильного мислення та мистецтво правильного міркування».*** Однак, тут варто нагадати твердження Ч. Пі-

рса про те, що здатність правильно мислити – це «не стільки природний дар, скільки довго і важко засвоюване мистецтво». Звісно, що для його набуття потрібні необхідні умови, а саме: 1) належний, зокрема обов'язковий статус логіки в системі освіти; 2) наявність висококваліфікованих викладачів; 3) підготовка нових вітчизняних підручників і посібників; 4) розробка та формування у студентів відповідних компетентностей та ін.

Показово, що у західних університетах все більше уваги приділяється проблемам формування у студентів відповідних компетентностей. На підтвердження цієї тенденції наведемо цитату з одного із популярних підручників: «Логіку, – зазначається в ньому, – можна визначити як науку про концепції та принципи правильного мислення. Її мета полягає у розвитку майстерності міркувань… Ця мета має також величезну практичну цінність, оскільки за допомогою методів логіки ми уточнюємо наші ідеї, формулюємо проблеми, приймаємо рішення, робимо вибір та скеровуємо наші дії. ***Важко навіть уявити більш важливі компетентності ніж здатність добре мислити***» [5, p. 1].

Згідно компетентнісного підходу (competence-based approach) у побудові та реалізації навчальних програм (Проект TUNING – Tuning Educational Structures in Europe) *«Загальні (generic) компетентності* – це знання, розуміння, навички та здатності, якими студент оволодіває у рамках виконання певної програми навчання, але які мають універсальний характер» [3, с. 11]. Загальновідомо, що першим рядком у переліку загальних компетентностей (Tuning, 2012) значиться «Здатність до аналізу та синтезу». Цю загальну найважливішу і найпотрібнішу компетентність для всіх спеціальностей вищої школи найкраще формує така наука і навчальна дисципліна як логіка.

Природно, що майже у всіх проектах «Стандартів вищої освіти 2016-2017» в переліку загальних компетентностей випускника першим або іншим рядком записано – «Здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу» [1, с. 7; 2, с. 4]. Що стосується знань, які студент здатен продемонструвати після завершення навчання, то це має бути: «Знання основних форм і законів абстрактно-логічного мислення, основ логіки, норм критичного підходу, основ методології наукового пізнання, форм і методів аналізу та синтезу» [1, с. 10].

Виходячи з вищенаведеного, пропонуємо, по-перше, ввести в навчальні плани для всіх спеціальностей ступеню вищої освіти «бакалавр» навчальну дисципліну «Логіка» як обов'язкову, а не вибіркову. А, по-друге, спробуємо більш розгорнуто сформулювати загальну компетентність, яка стосується саме логіки:

1) Знати основи логіки, основні принципи і закони правильного мислення, зміст основних форм мислення – понять, суджень та умовиводів, загальні правила і вимоги їх доведення і спростування, які розкривають сутність логічної аргументації та сприяють формулюванню і розв'язанню задач. 2) Уміти за допомогою формальних логічних процедур проводити структурування, аналіз та синтез загальнонаукової інформації на її відповідність вимогам внутрішньої несуперечності та достатності для забезпечення ефективної діяльності. 3) Вміти опановувати понятійно-категоріальний апарат логіки, характеризувати принципи і закони мислення, розуміючи їх значення для своєї професійної діяльності. 4) Бути здатним застосовувати закони формальної логіки в процесі інтелектуальної професійної діяльності, оволодіти навичками логічно правильного, тобто чітко визначеного, несуперечливого, послідовного і доказового аналітичного мислення.

Список використаних джерел

1.Стандарт вищої освіти України. Ступінь вищої освіти «Бакалавр» Спец-ть 122 «Комп'ютерні науки та інформаційні технології» // Проекти «Стандартів вищої освіти 2016-2017» URL://http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-ministerstva/proekti-standartiv-vishhoyi-osviti.html. 2.Стандарт вищої освіти України. Ступінь вищої освіти «Бакалавр» Спец-ть 053 «Психологія» // Проекти «Стандартів вищої освіти 2016-2017» URL: //http://mon.gov.ua/activity/education/reforma-osviti/naukovo-metodichna-rada-

ministerstva/proekti-standartiv-vishhoyi-osviti.html. 3.Шашкевич Ю. Компетентнісний підхід у побудові освітніх програм URL:http://lawfaculty.chnu.edu.ua/wpcontent/uploads/2016/11/Competence_Approach_Rashkevych_Nov.2014-1.pdf. 4.Coppens Ch. A Brief Text-Book of Logic and Mental Philosophy. New York: Boucher Press, 2008. 288 p. 5.Jonson R. A Logic Book: Fundamentals of Reasoning. Belmont: Wadsworth Publishing; 2006. 352 p. 6.Peirce Ch. Introductory Lecture on the Study of Logic. // Johns Hopkins University Circulars. Vol. 2. № 19. P. 11-12.

М. Г. Мурашкин

ФИЛОСОФИЯ И РИТУАЛИСТИКА «ХРАМА ИЗНАЧАЛЬНОГО ЗНАНИЯ БОГА»

Кому ни разу не открылся Бог, тот отличает сущность буддизма от сущности ислама, а сущность даосизма – от сущности зороастризма или христианства, или иудаизма. Кому же открылся Бог хоть раз в жизни, тот видит, что и Кришна, и Будда, и Мухаммад, и Лао-цзы, и Заратуштра, и Христос, и Моисей имели одно Состояние Бога; Бог один, единый. Кому не открылся Бог, тот своим разумом видит различия. Он не имел Состояние Бога. Я так рассуждаю в силу своей принадлежности к «Храму Изначального знания Бога». Изначальное знание Бога свидетельствуют так: «Не меняй своё состояние духа. Не убивай живое. Свидетельствуй свои побуждения. Передавай эти знания другим и жизнь вечная будет». А возникли эти слова следующим образом. Когда арии спустились от Балтийского моря в степи Северного Причерноморья, то в этих степях вместе с травами они много употребляли пыльцы конопли. Они делали из неё напиток, принимали его и тем самым изменяли своё естественное состояние духа. Тогда к ним явился Бог и сказал: «Не меняй своё состояние». Арии были дикими и занимались жертвоприношениями. Они приносили в жертву и человека. Потом смягчились и стали приносить в жертву коня. В жертву они приносили самое дорогое. А самым дорогим для них был конь. И тогда к ним было явление Бога; и Бог сказал: «Не убивай живое». Арии не владели собой. Впадали в гнев, в ярость. Тогда к ним явился Бог и сказал: «Свидетельствуй свои побуждения». Все эти слова Бога арии начертали на камнях пиктографическим письмом и рунами, руническим письмом. Им ещё было сказано – передавать эти знания другим, чтобы иметь жизнь вечную; и они продолжили движение на юг.

Со степей Северного Причерноморья арии двинулись дальше к югу и пришли в Иран и Северную Индию. Само слово Иран происходит от слова арий.

Более тысячи лет арии передавали свои знания о Боге изустно. Затем в Индии они были записаны в Ригведе, а в Иране – в Авесте. В этих Священных Писаниях и значится само слово «арий». Священные Писания содержат как изначальные слова Бога, так и слова от человека, от людей. От Бога, когда арий свободный, а от человека, когда арий совершает для Индры жертвоприношение сомы; жертвоприношение, но не употребление. Однако арии и употребляли. То есть меняли своё состояние духа. Сома в Ригведе – это и Бог, и стимулирующий сок растения, из которого готовят Амриту, напиток бессмертия. «А мри», то есть «Не мри». Но Амрита также и свойство воды. «В водах Амрита» [2, с. 27]. То есть мы видим два возможных пути к просветлению: изменить своё состояние, употребив сок растения как наркотическое вещество, и не менять своё состояние духа, очищаясь водой. Но очищаться водой – от Бога, это когда не меняешь своё состояние. Просветлённые мудрецы всё новых и новых поколений ариев постоянно возвращали то положение, когда к Богу идут, не меняя своё состояние. Так Заратуштра отверг ритуал употребления наркотического напитка хаомы. У индийских ариев это сома, у иранских – хаома. Так же Заратуштра отверг принесение в жертву животных. После смерти Заратуштры появляется молитва хаоме как не только Богу, но и растению. То есть человеческое в Священных Писаниях не исчезает. Последователи «Храма Изначального знания Бога» придерживаются изначального. И замечают в

Священных Писаниях – что от человека, от людей, а что – от Бога.

Ритуалом «Храма Изначального знания Бога» служит углублённое свидетельствование своих побуждений. Это связано с тем, что свидетельствовать свои побуждения всё время невозможно, так как человек соблазняется внешним миром, увлекается, отвлекается. И поэтому необходимо смывать свои грехи углублённым свидетельствованием по утрам сразу после просыпания. Однако последователи «Храма Изначального знания Бога» дополнительно собираются в храме раз в неделю, и в полдень, когда солнце в зените, совместно проводят углублённое свидетельствование. Они вначале в экстатическом воодушевлении повторяют изначальные слова Бога, а затем в течение часа углублённо свидетельствуют свои побуждения, чувства и мысли, или по другому сказать, медитируют, прикасаясь к Божественному. После этого они собираются за общим столом, пируют, выложив пищу, которую принесли с собой, тем самым демонстрируя, что не употребляют те продукты, которые меняют состояние в человеке.

От индуистского брахманизма, исповедующего Веды, возник буддизм, исповедующий Трипитаку, в которой присутствуют изначальные знания Бога. В свою очередь буддизм повлиял на даосизм, исповедующий Дао дэ цзин, в котором просматриваются те же изначальные знания Бога. Зороастризм, исповедующий Авесту, повлиял на иудаизм, исповедующий Тору, в которой имеются изначальные знания Бога. Из иудаизма возникло христианство, появился Новый Завет, в котором есть изначальные знания Бога. Иудаизм и христианство повлияли на возникновение ислама, исповедующего Коран, в котором присутствуют изначальные знания Бога. Эти изначальные знания присутствуют в разных формах, по разному выражены. Но смысл один.

Конечно, изначальные знания Бога в полной мере выполнить невозможно [1, с. 26-29]. Надо просто стараться, чтобы обрести жизнь вечную. Так, первое положение «Не меняй своё состояние» мы можем выполнить, не употребляя алкоголь и другие подобные напитки, меняющие наше состояние. Однако это состояние меняется и от загрязнённого воздуха, от загрязнённой воды, от стресса. Поэтому мы должны очищаться, бороться с загрязнением. Второе положение изначального знания Бога «Не убивай живое» мы тоже не можем выполнить в полной мере. Мы можем, конечно, не убивать людей и животных, стать вегетарианцами. Однако если мы едим даже капусту, то уже убиваем живое растение. Но если мы не будем есть, то мы убьём себя как живое. Поэтому человек должен выбирать, чтобы причинять меньше вреда живому. Третье положение изначального знания Бога «Свидетельствуй свои побуждения» также невыполнимо в полной мере. Ведь мы постоянно соблазняемся и отвлекаемся, прекращая своё свидетельствование. В связи с этим адепты «Храма Изначального знания Бога» собираются вместе в Храме и углублённо свидетельствуют свои побуждения. Углублённость свидетельствования очищает дух от соблазнов, от всего отвлекающего, мелочного.

Список использованых источников

1. Мурашкін М.Г. Роль суб'єктивного фактора в виникненні нових релігій // Філософія, теорія та практика випереджаючої освіти для сталого розвитку: Матеріали ІІ Всеукраїнської науково-практичної конференції. 17 листопада 2016 р., м. Дніпро, ДОІППО. Частина І. – Дніпро: Роял Принт, 2016. – 270 с. 2. Ригведа: Мандалы I-IV. – М.: Наука, 1989. – 767 с.

Н. М. Сачава

УКРАЇНСЬКА ФІЛОСОФСЬКА ДУМКА – ВИКЛИК ДУХУ НОВОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ

Постановка проблеми. Останнім часом зростання інтересу до питань філософії в українському контексті як підґрунтя становлення Нової української школи не є випадковим. Спробуємо розібратися в даному питанні шляхом проведення діа-

логу між українською філософською думкою та Концепцією Нової української школи (*див. таблицю 1*).

Таблиця 1. **Діалог філософії в українському контексті з Концептуальними засадами Нової української школи**

№ з/п	Філософія в українському контексті	Концептуальні засади реформування середньої школи Ідеологія змін в освіті майбутнього
I.	**Чому філософія в українському контексті та Концепція НУШ звертаються до цінностей як до світоглядних орієнтирів буття людини?**	
1.	**Світоглядні орієнтації** наших предків, їхні цінності, які вони сповідали: упевненість у власних силах, працьовитість, творчість, відважність, повага до життя людини (сенс, доля), рішучість у боротьбі за свободу, оптимізм, надія на краще майбутнє, ***любомудріє*** – любов до мудрості.	Нова українська школа буде формувати ціннісні ставлення і судження, які слугують базою для щасливого особистого життя та успішної взаємодії з суспільством у ході наскрізного процесу виховання, який буде орієнтуватиметься на **загальнолюдські цінності**, зокрема: ***морально-етичні*** (гідність, чесність, справедливість, турбота, повага до життя, повага до себе та інших людей), ***соціально-політичні*** (свобода, демократія, культурне різноманіття, повага до рідної мови і культури, патріотизм, шанобливе ставлення до довкілля, повага до закону, солідарність, відповідальність).
	Пошук шляху, що веде до **справжньої людини,** до щастя, до розуміння свого призначення.	У цій школі учні отримають відповідь на питання: **Хто я? Випускник: особистість, патріот, інноватор.** Цінності та принципи **педагогіки партнерства** буде покладено в основу стандарту освіти, оновленої системи професійного розвитку вчителя, сучасної державної освітньої та кадрової політики. Нова українська школа буде організована за **моделлю поваги** до прав людини, демократії, підтримки добрих ідей.
II.	**Що передбачає гуманістичний напрям освіти?**	
2.	**Гуманістичний напрям освіти** Любов до людини. Щастя, мир душевний. «Поглянь у себе». Досягнення внутрішнього спокою і миру. Дотримання правила про «сродність». Життя в злагоді зі своїм характером, з власною природою, ураховуючи свої схильності й обдарування.	**Орієнтація на потреби учня** в освітньому процесі, дитиноцентризм. Кожна дитина – неповторна, наділена від природи унікальними здібностями, талантами та можливостями. ***Місія нової української школи*** – допомогти розкрити та розвинути здібності, таланти і можливості кожної дитини на основі партнерства між учителем, учнем і батьками. Школа має ініціювати нову, глибшу залученість родини *до побудови освітньо-професійної траєкторії дитини.* Буде змінено підходи до оцінювання результатів навчання. Оцінки слугуватимуть для аналізу індивідуального прогресу і плануванню індивідуального темпу навчання, а не ранжуванню учнів. Нова українська школа буде працювати на засадах **особистісно-орієнтованої моделі освіти.** У рамках цієї моделі школа максимально враховує права дитини, її здібності, потреби та інтереси, на практиці ***реалізуючи принцип дитиноцентризму.***
III.	**Для чого у різному часовому просторі української державності особлива увага звертається на створення академій – організацій інтелектуально життя?**	
3.	**Створення академій** – організацій інтелектуального життя, для об'єднання вчених, митців, викладачів, студентів (учнів) у складі яких організовані й навчальні заклади, де вивчаються різні мови, що поєднуються з початковою філософською освітою, зі становленням самосвідомості людини, з дослідженням моральних основ життя людини. **Антропоцентризм**, велич людини, її розуму, внутрішнього світу. **Збереження і розвиток мови**, використання її духовного потенціалу для становлення людини як особистості, її самопізнання, духовного зростання.	У рамках профільної освіти старшокласник зможе обирати одне з двох спрямувань навчання: • **академічне**, із поглибленим вивченням окремих предметів з орієнтацією на продовження навчання в університеті; • ***професійне***, яке поряд зі здобуттям повної загальної середньої освіти забезпечує отримання першої професії (не обмежує можливість продовження освіти). Насамперед творчому та відповідальному вчителю, який постійно працює над собою, буде надано **академічну свободу**. Учитель зможе готувати власні авторські навчальні програми, власноруч обирати підручники, методи, стратегії, способи і засоби навчання; активно виражати власну фахову думку. Збільшиться кількість **моделей підготовки вчителя.** Форми підвищення кваліфікації буде диверсифіковано: курси при ІППО, семінари, вебінари, онлайн-курси, конференції, самоосвіта (визнання сертифікатів). **Формуванню навичок наукової діяльності** та винахідництва слугуватимуть сучасні лабораторії, а також програми доступу дітей до наукових музеїв, обсерваторій, відкритих навчальних курсів та інших ресурсів.

IV.	**Чи є потреба у зміні орієнтації української культури на Європейську? Навіщо формувати україноментальне соціокультурне середовище?**	
4.	Українське слово - це матриця, що зберігає ***генетичну пам'ять нації,*** допомагає вирішувати проблему ***національного самовизначення***. (компроміси, відносини взаємної вигоди та узгодження інтересів). **Зміна орієнтації української культури на Європу**, ***західний ідеал «громадянської людини»*** як активно діяльної істоти. «… *Не можна мислити соціального критерію без психологічної Європи*».	Разом побудуємо **європейське суспільство** – суспільство освіченого загалу, високої культури і рівних можливостей. Нові освітні стандарти будуть ґрунтуватися на «Рекомендаціях Європейського Парламенту та Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя»
V.	**У чому суть проблемно-пошукового методу пізнання та чому в процесі пізнання перевага надається чуттєвому етапу, «філософії серця»?**	
5.	**Проблемно-пошуковий характер процесу пізнання** Перевага в процесі пізнання чуттєвому етапу. Пізнання себе –учення про людину. Моральна і релігійна проблематика - етичний ідеал, ідея «сродної праці». Мова символів, образів, метафор. ***Метод протиставлення*** протилежностей, суперечностей, антитез. «**Філософія серця**» (*кордоцентризм*) як «безодня людської душі», як осередок духовного життя та головний інструмент самопізнання. Людське серце є засобом пізнання, воно з'єднує розум і віру, розум і волю людини. **Метод самоспостереження внутрішнього досвіду**.	За експертними оцінками, **найбільш успішними на ринку праці** в найближчій перспективі будуть фахівці, які вміють навчатися впродовж життя, критично мислити, ставити цілі та досягати їх, працювати в команді, спілкуватися в багатокультурному середовищі та володіти іншими сучасними вміннями. «Якщо вчитель став другом дитини, якщо ця дружба осяяна благородним захопленням, поривом до чогось світлого, розумного, **у серці** дитини ніколи не з'явиться зло», – писав Василь Сухомлинський. Нова школа працюватиме на засадах «педагогіки партнерства».
VI.	**Для чого необхідно плекати українську ідентичність та підтримувати зв'язок з народною філософією?**	
6.	**Зв'язок із народною мудрістю**, християнством. Відстоювання демократизму в національному питанні. Антропологічна «наповненість» природи. Філософія: індивідуальна і глибоко національна. **Світ – це Україна як неповторний стан буття.** Прагнення до національної самобутності, шанування історії українського народу. Оборонець рідного краю – носій народної правди, честі та свободи. Етнопсихологічні характеристики українського народу.	**Подальший громадсько-державний діалог.** Нову українську школу створює вся українська спільнота в рамках широкого суспільного діалогу. Нова школа буде **плекати українську ідентичність.** Нова українська школа буде виховувати не лише відповідальність за себе, а й за розвиток і добробут країни та всього людства.
VII	**Чи можна пов'язувати економічні зміни у суспільстві з духовними змінами у свідомості людей?**	
7.	**Використання соціологічного методу.** Визнання «основною одиницею» суспільства людську особу. Мета поступу – добробут і щастя людини. Економічні зміни у суспільстві спричинюють й духовні зміни у свідомості людей.	Учні залучатимуться до спільної діяльності, що сприятиме їхній соціалізації та успішному перейманню суспільного досвіду. Сьогодні не всі громадяни України мають рівний доступ до якісної освіти, гарантований державою. Школа відтворює бідність: діти з незаможних родин мають гірші шанси здобути гарну освіту і піднятися соціальною драбиною.
VIII	**Що зумовлює (спричинює) нову українську школу переорієнтовуватися на нову парадигму – парадигму світоглядної освіти?**	
8.	**Світоглядна антропологічна школа** Зміщення акценту з дихотомії практично-теоретичного ***на користь феномену духовно-практичного освоєння світу людиною.*** Акцентування уваги на спонукально-особистісному потенціалові світоглядної свідомості та на культурі людської почуттєвості: «*Пізнавальні форми мислять сутностями, т оді як* ***світоглядна свідомість, вбудована в безпосередній життєвий процес,*** *найчастіше виражає свою позицію в термінах, , що забезпечують регулятивну й мотиваційну сторони людської життєді-*	На відміну від університету, в школі ще можна вирівняти дисбаланс у розвитку дітей. **Світогляд** закладається саме в сім'ї та школі. У школі формується особистість, її громадянська позиція та моральні якості. Тут вирішується, чи людина захоче і чи зможе **навчатися впродовж життя.** Учні спроможні лише відтворювати фрагменти несистематизованих знань, проте часто не вміють застосовувати їх для вирішення життєвих проблем. Спосіб навчання в сучасній українській школі не мотивує дітей до навчання. Матеріал підручників затеоретизований, переобтяжений другорядним фактологічним матеріалом. **«Метою** повної загальної середньої освіти є різнобічний розвиток, виховання і соціалізація особистості, яка усвідо-

	яльності – у поняттях необхідності, повинності чи бажання, мети і смислу, переконання, віри, сумніву і т.п». Отже, **світоглядна свідомість** ***інтегрує*** розмаїття посутніх властивостей людини – ***розум, волю, почуття*** – в особливу органічну цілісність, поєднану з внутрішнім світом і характером особистості, з її «Я, чим надає останньому ***дієвості, активності, вольової цілеспрямованості*** й ***ознаки самосвідомої орієнтації у світі***». [*В. Шинкарук*, стаття «Духовна культура – людина - мистецтво»] Звільнення розуму з довготривалого полону для інтелектуальної діяльності.	млює себе громадянином України, здатна до життя в суспільстві та цивілізованої взаємодії з природою, має прагнення до самовдосконалення і навчання впродовж життя, готова до свідомого життєвого вибору та самореалізації, трудової діяльності та громадянської активності». Проект Закону України «Про освіту» №3491-д від 04.04.2016 **Таблиця складена на основі аналізу змісту:** 1) підручника Огнев'юк В.О., Утюж І.Г. Філософія. Історія філософії. Підруч. для 10 кл. загальноосвіт. навч. закл. (профільний рівень. – К. : Грамота, 2010). С. 191-215. 2) Концепції Нової української школи, документ якої пройшов громадські обговорення і ухвалення рішенням Колегії МОН 27.10.2016 р.

За підсумками проведеного діалогу культур і поліфонії думок українських філософів різних епох з лідерами вітчизняної освіти XXI століття, можна зробити такий **висновок** - ***зусилля зростаючої людини можуть стати успішними лише за умови*** *поліпшення її загального фону життєдіяльності на основі* ***зміни її свідомості*** *(самосвідомої орієнтації у світі, вбудованої в безпосередній життєвий процес), котра утворюється на основі цілісної, синтезованої, рухливої й корисної для життя системи знань, цінностей і життєвих компетентностей*, а не за допомогою механічної сукупності ізольованих (фрагментарних, мозаїчних, кліпових) блоків інформації з окремих шкільних курсів.

Нова філософія розуміння життя зростаючої людини та її духовності як найвищих цінностей, нових ціннісних орієнтирів і стратегій, нових ролей і моделей поводження, нової системи «суб'єкт-суб'єктних» відносин між вчителем, учнем і батьками, у свою чергу, спричинює звернення освітян до філософської української думки, до її вікової мудрості, котра постає в ролі важливого фактора невпинного розвитку сучасної вітчизняної освіти, бо сама освіта безсила робити це продуктивно.

Отже, нове бачення української школи у дзеркалі української філософської думки, зумовлює **актуальність ціннісних парадигм освіти** (у нашому випадку – **парадигми світоглядної освіти**) в контексті глобалізації світу.

Ще Костянтин Дмитрович Ушинський (1824-1870) освітній діяч українського походження, один із засновників педагогічної науки та народної школи, заздалегідь застерігав від того, що «*не науки мають схоластично вкладатися в голови учнів, а знання та ідеї, що прищеплюються будь-якими науками, мають органічно будуватися в світлий і за змогою* ***цілісний погляд на світ та його життя***» [К.Д.Ушинський. Твори, 1954, т. 2, с.74].

Дієвим кроком у вирішенні даної глобальної проблеми вважається *інтерес до філософії людини, філософії світу в якому вона живе та до нової філософії життя як найвищих цінностей буття.* Завдяки такій системі цінностей, як **людина** (біо-соціо-духовна істота), **світ** «культурних співдружностей» і **життя** (здорове, благоговійне), можна проникнути в нову галузь невідомого духовного світу людини за допомогою нового синтезованого мислення, ідеалізації, здорового глузду та філософської рефлексії.

Отже, сьогодні необхідна культуротворча модель школи філософії життя, де об'єднуючим началом нового змісту освіти буде парадигма світоглядної освіти як підґрунтя домінування діалогу культур і поліфонії думок, нових суб'єкт-суб'єктних відносин і партнерської моделі поводження. Саме на такий підхід орієнтує Концепція Нової української шоли:

Діалог і багатостороння комунікація *між учнями, учителями та батьками змінить односторонню авторитарну комунікацію «вчитель» – «учень».*

Цінності та принципи ***педагогіки партнерства*** *буде покладено в основу стандарту освіти, оновленої системи професійного розвитку вчителя, сучасної державної освітньої та кадрової політики.*

Нова модель покликана організувати просторово-часовий континуум освітньо-

го процесу відповідно до **логіки становлення образів світу**, співвіднесених з власними можливостями становлення особистості. Вона дозволить уникнути однобічність ринкової моделі, залежною від ринку професій і допоможе реформувати фундаментальність та духовно-моральні орієнтири вітчизняної освіти.

Українська школа майбутнього - це місце зустрічі зростаючої людини з досвідами людства трьох поколінь у часовому просторі: минулого, сьогодення та майбутнього з яких необхідно зважено і сумлінно вибрати те, що корисно особисто для себе та інших людей, живої і неживої природи, те, що допомагатиме зберігати і примножувати здорове життя на планеті Земля як частинки Всесвіту. У цій школі відбувається становлення людини культури, суб'єкта життя в чуттєвому полі добротворення, миру і сердечності.

Сучасний світ вражає нас своєю різноманітністю. Не виключення і нова доба людства, котра цінує все нове: нову генерацію людей, нове глобальне мислення і дії, нові зразки поводження та креативні ідеї на основі мас-медіа комунікації.

Що ж це за проблемні виклики? До основних проблемних викликів сучасності відносяться: 1.Формування нової глобальної інформаційної культури людства. 2.Світ стає планетарною школою і бібліотекою з дистанційним доступом. 3.Суперечливість духовних прагнень, творчий пошук для розвитку духовних начал (пошук злагоди, уникнення конфліктів, військових дій, тероризму). 4.Людина і країни відкриті всьому світу в глобальному просторі (пошук лінгвістичних моделей міжнародного спілкування). 5.Створення інформаційного суспільства знань, яке продовжує історичну місію розумової діяльності людства з врахуванням його геологічної ролі планетарного масштабу на ідеях культурної співдружності народів.

Глобалізація світу потребує нову модель (картину світу), де представлені точки зору всього людства. Тому вона багатовимірна, а саме: метафізична, фізична, ноосферна, субкультурна, біоенергоінформаційна, теософічна, наукова, міфологічна, філософська, соціокультурна, іншомовна, космічна тощо. Тобто картина світу залежить від менталітету кожного народу.

Як зростаючій людині розібратися в такому розмаїтті світу? Чи потрібні їй знання про моделі світу (картини світу), про своє призначення, мету і сенс життя, про саму себе? А може залишити дитину на одинці з маніпуляторами її свідомості, які вербують і контролюють думки, почуття, поведінку, залучають до деструктивних соціальних угрупувань і, що найнебезпечніше, - до позбавлення себе життя?

Щоб захистити дитину від названих соціальних небезпек, допомогти їй створити власну систему цінностей, необхідно її навчати критично оцінювати небажані пропозиції, приймати зважені рішення, відмовлятися від небезпечних пропозицій, вибирати моделі поведінки.

Ми знаємо, що кожна людина (дитина) « тлумачить « світ, у якому живе, посвоєму, *створюючи свій « маленький світ «, свою картину світу на основі власного світогляду* (своєї теоретико-пізнавальної позиції: наукової, мистецької, інтуїтивної, релігійної, філософської тощо).

І яким цей маленький світ буде, багато у чому залежить від оточення в якому вона зростає і навчається, від часу і простору в якому живе, від людей з якими вона, спілкуючись, вступає у взаємодію. І в цьому важливу роль відіграватиме школа майбутнього, де всі предмети будуть об'єднані філософією української світоглядної культури, котра вплетена в загальносвітовий контекст філософської думки.

Педагог школи майбутнього. У суспільстві відбувається революція в способі отримання знань. Завдяки розвитку інформаційних технологій знання знаходяться всюди, треба лише знати спосіб їх отримання. У зв'язку з цим, вчитель втратив монополію на знання в основному з одного предмета. Виходить, що вчитель тепер не потрібний, а його роль знецінилась?

Навпаки, роль вчителя зростає. А в школі майбутнього не замінна. Адже саме йому треба навчати учня способам отримання знань, прийняття зважених рішень

під час їх практичного використання, умінню шукати і знаходити корисні знання, синтезувати їх та створювати нові, а саме головне супроводжувати зростаючу людину в лабіринті кібернетичного простору, у світі нових професій і технологій. Отже, суспільство потребує вчителя, але вчителя нового типу.

У новій українській школі науковими інтересами педагогів стануть: співпраця зі штучним інтелектом, моделювання та розробка комп'ютерних освітніх систем, духовний світ дитини, трикутник партнерства «педагог-учень-батьки» в дистанційному навчанні.

«*У зв'язку з цим варто говорити про нову роль учителя – не як єдиного наставника та джерело знань, а як коуча, фасилітатора, тьютора, модератора в індивідуальній освітній траєкторії дитини*», а також як психолога, філософа, соціолога тощо.

Тобто Нова українська школа буде базуватися на основах **аксіології (розділу філософії)**, яка є наукою про цінності, ученням про природу духовних, моральних, естетичних та інших цінностей, їх зв'язок між собою, із соціальними, культурними чинниками та особистістю людини, а також на **парадигмі світоглядної освіти як підґрунтя нової ноосферної цивілізації** (сфери розуму, панування людського інтелекту паралельно зі штучним) до якої поступово наближається все людство планети Земля та на яку орієнтують сучасні філософи і науковці серед яких вагоме місце займає український вчений Володимир Іванович Вернадський.

Згідно з вченням В.І.Вернадського, людство стало «найбільшою геологічною силою». А еволюція на нашій планеті визначатиметься передусім людським чинником, тобто мисленням людини. І від того яким воно буде, залежатиме не тільки життя кожного, а й існування самої планети Земля.

У цій думці закладена головна ідея мотивації автора у написанні статті – не бути стороннім і байдужим спостерігачем майбутнього людства до якого ти належиш, а також поділитися своїми роздумами з іншими людьми. За висловом В.І.Вернадського – «***бути корисним для інших своїм мисленням***». І якщо це так, то я вдячна за розуміння.

«*Отримуючи освіту, ми вчимося у минулого, намагаючись відтворити й відновити його: настав час учитись у майбутнього, випереджаючи його …*» (*Раджа Рой Сінгх*, провідний спеціаліст ЮНЕСКО).

Для цього у кожної людини «*є тільки мить між минулим і майбутнім саме вона називається Життя*» (слова Леоніда Дербеньова з пісні до кінофільму «Земля Саннікова»). Тож використовуйте дуже короткий відтинок часу на користь собі та іншим.

М. С. Семенюк

ЕТИЧНО-СВІТОГЛЯДНА КОНЦЕПЦІЯ КОНКОРДИЗМУ ВОЛОДИМИРА ВИННИЧЕНКА

Однією з найбільш яскравих, популярних, талановитих і водночас трагічних постатей в історії української філософської культури є постать Володимира Кириловича Винниченка (1880–1951). Його не лише знають як і громадсько–політичного діяча, але й як письменника, публіциста, художника та мислителя.

Професор Манітобського університету Семен Погорілий стверджує, що Володимир Винниченко «не знайшовши в політиці та громадській діяльності відповіді на свої питання, присвятив себе глибокому вивченню філософії, моралі, філософії релігії, етики, естетики та психології». Саме тому, він розширив діапазон власних інтересів, в яких звертався до загальнолюдських, світових, суспільних і філософських проблем. Його світобачення та світорозуміння сконцентрувалися у новій етично–світоглядній концепції – конкордизм (лат. concordia – узгодження, згода). Як вважає філософ, це система «будування щастя» на основі великого особистіс-

ного досвіду, а також «найкраща дитина» і «найбільша спадщина (його) життя».

Розглядаючи Винниченкову теорію щастя насамперед слід зазначити, що вона була досить актуальною, адже в той історичний період відбувалися постійні зміни глобального характеру – світові війни, соціальні виклики, розчарування, незадоволеність сучасним тощо. Саме тому Володимир Кирилович доводить, що лише дана система «методів і правил боротьби з нещастям, яке панує над людством протягом величезної частини його історії» є надзвичайно ефективною [2, с. 15; 3, с.178–179].

Так, у романі «Поклади золота» один із героїв розмірковує над тим, що «кожна людина, без винятку, палко бажає собі щастя. Це є всесвітній, універсальний, імперативний закон. Тільки втілення його індивідуальне», адже кожний «бачить своє щастя» по–різному, хтось у багатстві, інший – у владі, третій – у геніальності. Але, як тоді його можна досягнути? На думку мислителя щастя можна досягнути лише тоді, коли людина приділяє всім своїм інтересам (інтелектуальним, культурним та ін.) однакову кількість сил і часу. «Роби так, щоб кожна твоя дія була виявом погодження всіх, або великої більшості головних сил (інстинктів, підінстинктів, розуму, почуття, підсвідомості, волі)» – стверджує В.Винниченко [1,с.105].

Він окреслює щастя як тривалу, стійку радість життя чи стан, коли людина досягає рівноваги та гармонії між різними цінностями – багатством, любов'ю, розумом, славою тощо. Хоча саме володіння цінностями не можна вважати щастям, адже вони є відносними і за конкретних обставин їх значення може кардинально змінитися аж до протилежностей, наприклад «сьогодні – це добро, а завтра – це вже зло».

Прослідковуючи головну ідею твору «Лепрозорій» можна помітити, що саме порушення рівноваги між людиною і природою, як вважає автор приводить до важкої хвороби («непомітної духовної прокази») соціальних та тілесних організмів – дискордизму (лат. discordia – дисбаланс, дисгармонія). Дослідник творчої спадщини філософа Семен Погорілий звертає увагу на те, що яскравими прикладами дискордизму можуть бути «і капіталізм, і фашизм, і комунізм», які і «є певними щаблями планетарної прокажельні». Крім того, загальними ознаками прокажельні є як мініатюрні хвороби (наркоманія, розпуста), так і масштабні хвороби людства (бунти, війни, революції,), що наче «приховані смертельні хвороби знищують людину» та людство.

Для подолання даного стану речей, тобто дискордизму необхідна «головна сутнісна підвалина особистого щастя – відсутність злого, темного всередині себе». Тож, насамперед, людині необхідно перебудувати себе, всеціло оновитися. Це можливо живучи «у злагоді з собою, вічно врівноважувати свої сили, постійно підводячи свій позитивний, моральний і фізичний баланс».

В. Винниченко намагався не лише захистити людину від зла, яке її оточує, але й дисгармонії, розладу, смерті, адже, прагнення бути щасливою є її постійною внутрішньою потребою, смислом її існування, тому немає «більшої, великодушнішої і прекраснішої мети та сенсу існування як окремих людей, так і цілих націй, як творення щастя [2, с. 69–70; 4].

Підводячи підсумки слід зазначити, що філософ не лише систематизує звичні для всіх цінності, але й підводить їх під них власні принципи гармонії та вдосконалення. А, під поняттям «щастя» розуміє стан внутрішньої гармонії, який можна досягти завдяки рівновазі між життєвими цінностями, узгодженості між індивідуальними і колективними сферами людського буття.

Список використаних джерел

1. Винниченко В. Лепрезорій : роман / Володимир Винниченко ; післямова Галини Сиваченко. – К. : Знання, 2011. – 382 с. 2. Петрів О. В. Володимир Винниченко: філософський дискурс. Монографія. – Дрогобич: Вимір, 2007. – 164 с. 3. Погорілий С. Неопубліковані романи Володимира Винниченка. – Нью-Йорк: УВАН у США, 1981. – 212 с. 4. Файзулліна Г. С. Співвідношення конкордизму і дискордизму у вченні В. Винниченка про духовне здоров'я як основу щастя [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.obljustif.gov.ua/wp-content/uploads/2013/08/Dopovid-Fai--zullina.pdf (дата звернення 02.03.2017).

СЕКЦІЯ ІІІ.
ДОСЯГНЕННЯ ІСТОРИЧНИХ НАУК В ОСМИСЛЕННІ МИНУЛОГО УКРАЇНИ

С. В. Алексєєв

ІНТЕЛІГЕНЦІЯ І ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ В ПОСТРАДЯНСЬКІЙ УКРАЇНІ (1991–2004 рр.)

Актуальність питання становлення в Україні середнього класу зумовлена низкою політичних, економічних та соціальних умов та обставин. Із вирішенням цієї проблеми пов'язують успішність ринкових перетворень та досягнення соціально-політичної стабільності в українському суспільстві. Значну роль в цьому процесі відігравала і відіграє українська інтелігенція.

Концепція середнього класу в сучасному тлумаченні має свої історичні передумови й загальні закономірності виникнення і розвитку. Зазначимо, що до проблеми середнього класу зверталися у своїх працях ще А. Сміт, А. Сен-Симон та ін. Але найбільшого розвитку ця концепція набула у працях К. Маркса та М. Вебера.

Історично середній клас в західних країнах формувався в кілька етапів – спочатку як, так би мовити, «класичний», а потім – як «сучасний» середній клас. Формування «класичного» середнього класу розпочалося ще із середини XIX ст. До нього входили дрібні приватні власники, підприємці, торгівці, ремісники, дрібні та середні селяни тощо.

Починаючи із середини XX ст., у процесі еволюції капіталізму відбувається зменшення частки робітників і посилюється домінування серед найманих працівників груп професійних і технічних службовців. Причиною цих процесів стало посилення ролі управлінської праці та підвищення значення вищої освіти, знань та інформації. Ця обставина трансформувала розуміння «середній клас» у його класичній змістовності й зумовило появу нового «сучасного» середнього класу.

Професійний склад «сучасних середніх» в Україні представлено двома великими групами найманих працівників – спеціалістами (вченими, інженерами, програмістами, викладачами, лікарями, юристами, які, до речі, в СРСР за радянської влади становили міжкласовий прошарок – інтелігенцію) та менеджерами (адміністраторами та управлінцями).

Становлення середнього класу в Україні в пострадянський період залежало від багатьох умов та чинників: глибинних соціально-економічних, соціально-політичних та соціально-психологічних процесів, ціннісних орієнтацій громадян та соціальних груп, суспільних традицій та національної ментальності тощо.

У реальній же дійсності, у 1991–2004 рр., внаслідок важкої економічної кризи раніше сформований за радянських часів середній клас, до якого можна було віднести науково-технічну, гуманітарну й творчу інтелігенцію, середній прошарок партійної, радянської та профспілкової номенклатури, державних службовців, генералів, офіцерів тощо не зміг стати соціальною базою успішної ринкової трансформації. Професійні можливості українців з вищою освітою, в процесі ринкової трансформації економіки, виявилися не потрібними. Колишня політична еліта – директорський корпус, номенклатурні кадри ставши власниками приватних підприємств або новими політиками, практично не підтримали середній клас, а сам він був ще дуже слабкий, щоб відстояти свої інтереси [1, с. 26].

Взагалі можна сказати, що формування середнього класу в пострадянській Україні відбувалося за змішаною моделлю, тобто відродження та становлення класу дрібних приватних власників і торгівців й формування «сучасного» середнього класу в його західному розумінні.

Новий середній клас в Україні формувався в обмеженому складі, переважно за рахунок окремих професійних груп, які обслуговували ринок і владу. Сюди не потрапляли масові прошарки інтелігенції – працівники освіти, культури, науки, медицини, які в країнах заходу становили значну частину середнього класу.

Серед критеріїв, що ідентифікують середній клас, ми зазначимо також рівень освіти та професіональної кваліфікації. У 2003 р. в Україні спостерігалося збільшення частки осіб з вищою освітою. Порівняно з 2002 р. кількість осіб, які закінчили вищі навчальні заклади, зросла на 1,1% і на кінець 2003 р. становила 5953,6 тис. чол., або 50,5% кількості штатних працівників (у 2002 р. – 48,1%) [3, с. 25].

Найбільше працівників з вищою освітою (відповідно 81,8 та 80,7% облікової кількості працівників) були зайняті у фінансовій сфері та державному управлінні. Висока насиченість ними спостерігалася у сфері освіти, охорони здоров'я та соціальної допомоги (відповідно 69,8% та 64,2%), відпочинку та розваг, культури та спорту (69,6%), а низька – у сільському господарстві (20,8%) [3, с. 26].

Але в Україні освіта не гарантувала отримання роботи за фахом з перспективами кар'єрного росту. В Україні знання навіть не гарантували у таких сферах діяльності, як культура, охорона здоров'я, освіта та соціальне забезпечення отримання хоч би середньої заробітної плати. Не кращим було становище і науковців. Тому не випадково, що з України за 1991–2004 рр. виїхало понад 6 тис. кандидатів та докторів наук, 30% з яких були на момент виїзду у віці до 40 років [2, с. 351].

Таким чином, формування найбільш повноправного прошарку більшості населення, який є основою громадянського суспільства й має високий рівень моральності, законослухняності і соціальної відповідальності є процесом еволюційним і нормально може відбуватись в умовах соціальної справедливості, стабільного розвитку не тільки економіки, а й усіх сфер життєдіяльності суспільства та потребує чимало часу.

Список використаних джерел

1.Антошкіна Л. Середній клас : соціальний статус та економічні чинники його становлення і розвитку в Україні / Л. Антошкіна // Україна: аспекти праці. – 2005. – №6. – С. 24–27.
2.Пащенко О. П. Формування середнього класу в Україні : передумови, особливості та перспективи / О. П. Пащенко // Вісник Житомир. держ. технол. ун-ту. – 2008. – №2. – С. 349–356.
3.Тресвятська Т. Умови та проблеми становлення середнього класу в Україні / Т. Тресвятська // Україна : аспекти праці. – 2005. – №7. – С. 22–30.

П. І. Артимишин

ПЕРША РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКА «ГАЗОВА ВІЙНА» 2006 р.: ДИСКУРС УКРАЇНСЬКОГО ПОЛІТИКУМУ

Восени 2005 р. проходили напружені переговори українського «Нафтогазу» та російського «Газпрому», на яких нова сума ціни на газ обговорювалась у межах 180–230 дол. за 1000 м^3. Не знайшовши до кінця року спільної мови із Україною, Росія застосувала радикальніші аргументи – у новорічну ніч 2006 р. «Газпром» просто перестав постачати газ українським споживачам. Тоді російська влада вкотре звинуватила Україну у несанкціонованій крадіжці російського газу [10, с.21-22].

Результатом складних перемовин 1-4 січня стала нова українсько-російська газова угода від 4 січня 2006 р., розрахована на 5 років. У ній сторони домовились про те, що Україна отримуватиме суміш російського (за 230 дол. за 1000 м^3) та туркменського (44 дол. за 1000 м^3) газу, в результаті чого сума за такий «коктейль» для української сторони встановлювалась на рівні 95 дол. за 1000 м^3 на перше півріччя 2006 р., а далі могла змінюватись за взаємною згодою обох сторін. Водночас відтепер посередницькі функції між «Газпромом» та «Нафтогазом» у питаннях постачання газу виконувала компанія «РосУкрЕнерго» [15].

Українсько–російське газове протиріччя 2005–2006 рр. отримало різні оцінки серед українського політикуму. Так, президент України В. Ющенко вважав, що події початку 2006 р. на газовому ринку засвідчили про готовність «Газпрому» відстоювати не лише російські економічні, але й політичні інтереси [13, с. 139]. На думку ж тодішнього українського прем'єр-міністра Ю. Єханурова, перша «газова війна» була дещо нелогічною, адже реальних суттєвих причин для її розгортання Росією не існувало, тому що сторони навпаки були зацікавлені у якнайшвидшому переході сторін на ринкову форму відносин у газовій сфері [8].

Члени пропрезидентської фракції «Наша Україна» підтримували позицію української сторони під час переговорів із російськими візаві, а виникнення кризової ситуації на ринку газу пов'язували виключно із політикою Росії, яку розцінювали як неконструктивну, та негативною участю у цих подіях української опозиції (насамперед, «БЮТівців», «регіоналів», «Народного блоку Литвина» та комуністів), які начебто періодично їздили до Москви у ролі «політичних маріонеток» заради координацій дій із «дискредитації помаранчевого руху та його лідера Ющенка» та здійснення «реваншу антинародного режиму Кучми-Януковича» [4;5;14, с. 421–422]. На думку ж голови українських соціалістів О. Мороза, результати «газового» шантажу Росії були успішними саме для останньої, адже, мовляв, домовившись про ціну на суміш російського та туркменського блакитного палива за 95 дол. за 1000 м^3, Україна, де факто, погодилась на закріплення в українсько-російських відносинах кошторису на газ із Росії на рівні 230 доларів – ціни, на якій «Газпром» наполягав ще до розгортання конфлікту[3].

Натомість соратники Ю. Тимошенко із однойменного блоку (БЮТ) назвали результати січневих українсько-російських газових переговорів втягненням України у «боргову яму перед Росією», підіграванням «імперіалістичній стратегії Москви», «загрозою колапсу соціально-економічного характеру», «великою шкодою інтересам держави і громадянам України», «віддачею української держави на поталу владних магнатів Росії» [1;7;9, с. 5; 11, с. 5; 12, с. 1;3]. А спікер В. Литвин долучився до критики уряду Ю. Єханурова та керівництва «Нафтогазу», назвавши підсумки газових домовленостей 2006 р. «оборудками» [2].

Водночас представники «антипомаранчевих» опозиційних сил (насамперед, фракції «Регіони України», КПУ, СДПУ(о) та «Єдина Україна»), звинувачували у виникненні «газової війни» 2006 р. не Росію, а офіційний Київ, вважаючи справжньою причиною розгортання «паливного» протиріччя неготовність «помаранчевої» влади до опалювального сезону та нефаховість у її роботі [6].

Загалом відгуки та обговорення газової кризи серед українських політиків звелись до такого формату, який В. Литвин влучно охарактеризував так: «У нас не відбулося розмови з позиції українського народу, з позицій суспільства, з позицій національних інтересів. Ми всі виступали з політичних позицій. Одні в захопленні, інші – категорично все відмітають» [2].

Список використаних джерел

1.Виступ Білоруса О. Г., народного депутата України (фракція «БЮТ») // Стенограма засідання Верховної Ради України, 10 січня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm; 2.Виступ Литвина В. М., голови Верховної Ради України // Стенограма засідання Верховної Ради України, 10 січня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm. 2.Виступ Мороза О. О., народного депутата України (фракція СПУ) // Стенограма засідання Верховної Ради України, 10 січня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm. 4.Виступ Оробця Ю. М, народного депутата України (фракція «Наша Україна») // Стенограма засідання Верховної Ради України, 10 січня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm; 5.Виступ Оробця Ю. М, народного депутата України (фракція «Наша Україна») // Стенограма засідання Верховної Ради

України, 11 січня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://iportal.rada.gov.ua/meeting/stenogr/show/2013.html; 6.Виступ Самофалова Г. Г., народного депутата України (фракція «Регіони України») // Стенограма засідання Верховної Ради України, 10 січня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm. 7.Виступ Тарана В. В., народного депутата України (фракція «БЮТ») // Стенограма засідання Верховної Ради України, 10 січня 2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://static.rada.gov.ua/zakon/skl4/8session/STENOGR/10010608_59.htm; 8.Голотюк И. МИД Украины расценил позицию России в вопросе цены на газ как шантаж // Факты и комментарии (Киев). – 2006. – 4 января. 9.Дацюк С. Ще одна криза // Наша Батьківщина. – 2006. – № 2 (24). – 12 січня. – С. 5.; 10.Костюченко Д. Українсько-російські відносини: енергетичний вимір / Д. Костюченко // Віче. – 2009. – № 8. – С.21-22. 11.Луценко І. Війна продовжується // Наша Батьківщина. – 2006. – № 2 (24). – 12 січня. – С. 5. 12.Мотика С. Кому, хто і як зрадив // Наша Батьківщина. – 2006. – № 3 (25). – 19 січня. – С. 1;3. 13.Перепелиця Г. М. Українсько-російські відносини: в пошуку стратегії України у відносинах з Російською Федерацією // Зовнішня політика України – 2006: стратегічні оцінки, прогнози та пріоритети. Щорічника / під ред. проф. Г. М. Перерелиці. – Київ, 2007. – С. 139. 14.Ющенко В. А. Недержавні таємниці: нотатки на берегах пам'яті / В. А. Ющенко. – Харків: Фоліо, 2014. – 511 с. 15.Ярмощук Т. Незалежній Україні 25: чверть століття газової залежності? // Радіо Свобода (Київ). – 2016. – 15 серпня. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.radiosvoboda.org/a/27923519.html.

О. П. Безлуцька

Й. К. ПАЧОСЬКИЙ ЯК ДОСЛІДНИК ФЛОРИ ХЕРСОНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ

Основним своїм завданням Йосип Конрадович Пачоський, видатний природознавець кінця XIX – першої половини XX ст., вважав ознайомлення із загальним типом рослинності певного краю. Головною його заслугою є використання накопиченого великого фактичного матеріалу із флори Херсонської губернії, для визначення загальних ознак і особливостей рослинності краю, опису найбільш цікавих рослинних угрупувань, співтовариств, їх розповсюдження на цій території, з'ясування їх закономірних взаємовідносин і взаємозв'язку з умовами навколишнього середовища.

В контексті сказаного, надзвичайно показовими є праці Й. К. Пачоського «Опис рослинності Херсонської губернії»: I. Ліси (1915), II. Степи (1917), III. Плавні, піски, солончаки, бур'яни (1927). Вони свідчать про глибоку наукову ерудицію автора і, безумовно, мають важливе значення для ботаніки того часу. Зазначені роботи стали результатом ботаніко-географічного дослідження, здійсненого Йосипом Конрадовичем за дорученням Херсонського Губернського земства. Дану монографію Йосип Конрадович присвятив своїм учителям В. Я. Скоробішевському та І. Ф. Шмальгаузену. Саме у цій праці Й. К. Пачоський вперше ввів у науку нині загальнопоширені терміни: зональна, екстразональна, азональна рослинність [2].

«Опис рослинності Херсонської губернії: I. Ліси» (1915) розпадається на дві самостійні частини. В першій розглянуто рослинне співтовариство, у другій – подано огляд лісів Херсонської губернії, здійснений як на основі багаторічних досліджень самого вченого, так і з використанням існуючої літератури.

У вступі до частини «Ліси» Й. К. Пачоський пропонує розгорнуту характеристику того, що розуміє під рослинним співтовариством. Учений досліджує зміни рослинного покриву від пустельного узбережжя Сивашу до лісових масивів частини Херсонської губернії, вказуючи, що в цій просторовій зміні наявний і історичний процес зміни рослинного покриву в часі. На думку Й. К. Пачоського кожен тип рослинного покриву у своєму розвитку проходить або може пройти три стадії: 1) пустеля, 2) трав'яне співтовариство, 3) ліси [2, с. 3]. Указаний порядок розвитку соціального життя рослин – один із основних «фітосоціальних законів». Й. Пачоський проводить паралель між рослинним співтовариством і людським.

Таким чином, саме на Херсонщині, займаючись флористичними дослідженнями, широко опрацьовуючи численні флористичні матеріали, що знаходилися в пе-

ршу чергу в Херсонському природничо-історичному музеї Й. К. Пачоський окреслив новий підхід щодо вивчення флори взагалі, який був пов'язаний із уведенням нового поняття в ботаніці – «рослинне співтовариство» [1].

У своїх працях Йосип Конрадович приділяв значну увагу впливу діяльності людини на флору та рослинний покрив. На його переконання, результатом надмірного впливу людини на рослинний покрив є формування синантропних рослинних угрупувань – «анормальних рослинних комплексів» за Й. К. Пачоським [2].

Книгу «Степи» [3] присвячено опису природи південноросійських степів, який зроблено на основі глибокого аналізу переважно Асканійських степів, а також степів великої території Херсонської губернії в цілому. У праці Й. К. Пачоський указує на те, що рослинний покрив степу складається з двох груп рослин – компонентів (основа степової рослинності) й інгредієнтів (однолітники та багатолітники), що лише тимчасово, під впливом певних умов, входять до складу цього покриву. Суттєве значення вчений приділяв проблемі випасу, оскільки за повної відсутності випасу цілина перетворюється в невизначений рослинний комплекс, що наближається до перелогу. Крім цього, Й. К. Пачоський уперше висунув ідею про те, що випас відіграє регулювальну роль, зважаючи на те, що копитні тварини розбивають старі дернини і цим сприяють розвитку нових паростків, тобто біоценоз цілинного степу забезпечується безпосередньою участю копитних тварин [3]. Щодо території м. Херсона, то в цій роботі знаходимо опис рослинності степового схилу Дніпра неподалік від с. Киндійки та степових схилів балки р. Вірьовчаної поблизу сільськогосподарського училища [1].

Значна увага Й. К. Пачоського щодо динаміки рослинності приділяється питанням заростання пісків, які він обґрунтовано розглядає на прикладі Нижньодніпровських арен. Учений зазначає, що в історичному минулому їх рослинний покрив був подібний до пустельного типу, яким він і залишається в місцях надмірного випасу. Й. К. Пачоський вважав, що наявність кучугур є вторинним явищем, і пов'язує це з безпосереднім впливом випасання, підтверджуючи це тим, що в місцях, де воно відсутнє або обмежене, спостерігається формування рослинного покриву. Учений зазначав, що під час формування піщано-степової рослинності відбувається поступове подальше вирівнювання кучугур [4]. Дослідник зробив висновок, що пустельна стадія розвитку рослинного покриву змінюється різнотравною, а в подальшому – степовою рослинністю. За належного зволоження остання може змінюватися на лісову. Це пізніше знайшло підтвердження в ході часткового розширення площ гайкової рослинності, що мало місце на Нижньодніпровських аренах після заповнення розташованого вище Каховського водосховища та відповідно підвищення рівня ґрунтових вод на територіях давньої дельти Дніпра [4].

Випуск «Плавні, піски, солончаки, бур'яни» [4] було опубліковано в 1927 р., після десятирічної перерви. Можливим це стало завдяки завідувачу Херсонським природничо-історичним музеєм П. Б.Тихонової, яка змінила на цій посаді Й. К. Пачоського. Цей випуск присвячено рослинності плавнів (Дніпра, Дністра та Бугу), прирічкових та надморських пісків, солончаковій та бур'яново-польовій рослинності («анормальні комплекси») [4].

Акцентує увагу вчений і на біології бур'янів та їх пристосуванні до існування в польових умовах.

Таким чином, Й. П. Пачоський зробив вагомий внесок у вивчення флори території колишньої Херсонської губернії. Вивчаючи рослинність даного краю учений довів існування динамічного зв'язку між типами рослинного покриву (пустельним, трав'яним, лісовим), тобто встановлення динамічної класифікації рослинності.

Список використаних джерел

1. Безлуцька О. П. Діяльність Й. К. Пачоського в контексті розвитку біологічної науки (остання

чверть XIX – перша половина XX ст.) : Монографія / Олена Безлуцька – Херсон : Айлант, 2014. – 196 с. іл. 2. Пачоский И. Описание растительности Херсонской губернии. I. Леса. / Издание Естественно-Исторического Музея Херсонського Губернського Земства. – 1915. – 203 стр. + 2 карты; [Рец.] : А. Гроссгейм // Труды импер. СПб общ-ва естествоиспытателей. – Т. XXX. – 1915. – Вып. 4. – С. 583 – 589. 3. Пачоский И. Описание растительности Херсонской губернии. I. Леса. / Изд. Естеств.-Историч музея. Херсонського Губ. Земства. – Херсон. – 1915. – XVI – 202 стр. – С 2-мя картами [Рец.] : А. Савенкова // Вестник русской флоры, 1917. – Т. III. – Вып. 2 – 3. – С. 124 – 145. 4. Пачоский И. К. Описание растительности Херсонской губернии. III вып. Плавни, пески, солончаки, растения. Материалы по исследованию почв и грунтов Херсонской губернии. / Херсонский Естественно-Исторический музей. – Херсон. – 1927. – 228 стр. + 1 чертеж.; [Рец.] : Є. Лавренко // Вісник природознавства, 1928. – № 5 – 6. – С. 324 – 325.

О. В. Білокінь, В. В. Дзима

МЕМОРІАЛЬНІ ПОХОВАННЯ НА ЦВИНТАРІ БІЛЯ ТАРАСОВОЇ ГОРИ ЯК КОМПОНЕНТИ «МІСЦЯ ПАМ'ЯТІ»

Меморіальні студії – один із нових напрямів у галузі соціогуманітарного знання – увиразнюють репрезентацію образів минулого через вивчення символічного простору, зокрема «місць пам'яті» (за назвою масштабного дослідницького проекту П. Нора, присвяченого історико-культурній спадщині Франції) [3, 150]. Для вітчизняної гуманітаристики питання пам'яті актуалізуються із здобуттям Україною незалежності; осмислення минулого, його впливів на сьогодення стали предметом аналізу багатьох дослідників, серед яких – В. Солдатенко, В. Жадько, А. Киридон, Л. Нагорна, О. Гриценко та ін.

Об'єкт стає «місцем пам'яті», коли уникає забуття, коли він викликає емоції певної спільноти, оповитий своєрідною аурою, відтворює колорит часу / епохи [3, 152]. Такими є окремі поховання на канівському цвинтарі в урочищі Монастирок біля Тарасової гори. Це кладовище називають ще козацьким, оскільки за літописами, переказами, дослідженнями в цих місцях було поховано козацьких ватажків. Друг Тараса Шевченка Григорій Честахівський у листі до Федора Черненка 20 червня 1861 р., розповідаючи про перепоховання Кобзаря на Чернечій горі в Каневі, писав: *«Тут був колись монастир <...>. Цей монастирок пам'ятний тим, що в йому <...> поховані козачі гетьмани – Іван Підкова, Кішка і Шах. Максимович розказував оце і показував шлях, де везли убитого Івана Підкову; по тому шляхові везли й Тараса до його тихого дому»* [6, 78].

Одним із об'єктів на цвинтарі Монастирка, якими опікується Шевченківський національний заповідник, є поховання людських останків (18–19 ст.?), виявлених у вересні 2013 р. під час закладання фундаменту для спорудження відвореної козацької церкви Покрови Пресвятої Богородиці неподалік пам'ятного знака Івану Підкові (2007 р.), і перепохованих на цьому кладовищі за християнськими традиціями.

П'єр Нора особливо акцентує увагу на поняттях «пам'ять-борг», «пам'ять-дистанція», «розірвана пам'ять» [3, 153]. У площині саме такого осмислення перебуває не одна історична лакуна, зокрема, це замовчувані в тоталітарній державі факти про голодомор 1932–1934 рр. Поглибити пам'ять про ті часи була покликана й книга «Святиня і голодомор», у якій вміщено спогади, зібрані провідним науковим співробітником заповідника Зінаїдою Тарахан-Березою. Один із очевидців, житель Канева Олексій Слинько, незадовго до своєї смерті встиг показати ледь помітні горбочки – місця на цвинтарі урочища Монастирок, де йому, підлітку, в ті страшні роки довелося хоронити дітей. Багато людей з Канева та навколишніх сіл намагаючись виїхати кудись у пошуках шматка хліба, їхали пароплавом по Дніпру, але виснажені діти в дорозі часто помирали. Від пристані найближчим був цвинтар на Монастирку. А хата Слиньків – крайня від кладовища. «*Вийдеш з хати, глянеш, а вже знову мертва дитина лежить, – а нікого коло неї немає,* – згадував Олексій Савович. – *І це тривало постійно – цілу весну та літо 1933 року…*

Скільки їх тут? Не знаю… Як заходити на цвинтар – зліва два ряди. А в кожній могилці по троє-п'ятеро діток» [5, 50]. У 2003 році, до 70-річчя трагедії, з ініціативи Шевченківського національного заповідника на цьому місці було встановлено пам'ятний знак у вигляді хреста скорботи. У дні пам'яті жертв голодомору тут завжди запалені свічі, звучать молитви, болючі спогади.

Ще один пласт пам'яті про трагічні події в історії людства, країни, Тарасової гори, окремої родини символізує могила Ониська Слабченка (1925–1943), в'язня трудового табору, влаштованого під час Другої світової війни, з вересня 1943 по січень 1944 рр., німецькими окупантами в музеї Тараса Шевченка в Каневі. В опублікованих спогадах про ці події його мати, Катерина Слабченко (с. Таганча Канівського району), розповідає про сина: «*У війну його забрали на окопи в Канів. Повезли підводою, десь у вересні це було… І пробув він там неділь дві, а тоді його було вбито. Кажуть, як окопи копали.* (*Розповідаючи, дуже плакала. – Записала Р. В.Танана 28 лютого 1992 року. Науковий архів ШНЗ)*» [2, 23].

Місце вічного спокою Якова Михайловича Данилова (1920–1998) – директора заповідника на Тарасовій горі з 1952 по 1981 рік, заслуженого працівника культури України та Польщі – уособлює глибоку пошану до нього як до подвижника, якому випала місія майже тридцять літ бути гідним хранителем національної святині українського народу. В пам'яті оживає *«яскраве людське життя, що ввібрало в себе біль і страждання, надії і злети – все, чим ущерть наповнена українська доля»* [4, 4].

Не заростає стежка шанувальників і до могили кобзаря Олекси Чуприни (1908–1993) (охор. № 3943), який близько 30 років співав на Тарасовій горі, був зримим символом самобутнього народного мистецтва, виразника національної ідеї – *«дух вольності беріг своєму народу»* [7, 104]. І хоча його серце зупинилося в м. Марганець Дніпропетровської області (там останні роки Олекса Сергійович провів у родині сина Тараса), згідно із його заповітом, О. Чуприну поховали на козацькому цвинтарі неподалік Тарасової гори, з якою він зріднився душею, творчістю, натхненням.

У Переліку об'єктів на внесення до Державного реєстру нерухомих пам'яток України перебуває і місце поховання на цвинтарі урочища Монастирок Віри Річ (Елізабет Джоан Річ) (1936–2009), відомої в світі перекладачки української літератури англійською мовою, яка, вивчила українську, *«щоб перекласти Шевченка»*, і, за словами Дмитра Дроздовського, *«фактично все своє життя виконувала функцію Української академії наук у Великій Британії»* [1, 14]. Вона померла в Лондоні, а 15 квітня 2011 р. було виконано її заповітну волю: поховано біля Тарасової гори. Тепер *«відвідувачі з різних країн мають можливість прийти в Каневі до Віри Річ <...>, яка нарешті зустрілася з Тарасом Шевченком»* [1, 14]. Символічно, що пам'ятний знак із вмонтованим прахом, підкреслює Д. Дроздовський, згадуючи й про свою участь у церемонії поховання, – *«зроблено у формі книжки, з якої усміхається обличчя молодої Віри у вишиванці й етнічному українському намисті. По обидва боки портрета уривок із «Мені однаково…» Шевченка»* [1, 22].

Отже, знакові могили на цвинтарі біля Тарасової горі як компоненти «місця пам'яті» стали не лише об'єктами пошанування, а й уособленням подій, притаманних певному часу, таких, що відображають характерні явища у континуумі «мертвих, і живих, і ненарожденних».

Список використаних джерел

1. Дроздовський Д. Вивчити українську, «щоб перекладати Шевченка»: перекладацький портрет Віри Річ // Тарасова світлиця: Літературно-мистецький альманах / Упоряд.: І. Д. Ліховий, М. В. Піняк. – Число 1. – Черкаси: Видавець О. М. Третяков, 2015. – С. 13–23. 2. За колючим дротом: Науково-популярне видання / Автори-упоряд. О. В. Білокінь , Р. В. Танана. – Черкаси: Вертикаль, 2008. – 104 с. 3. Киридон А. М. Гетеротопії пам'яті: Теоретико-методологічні проблеми студій пам'яті / Алла Киридон. – К. : Ніка-Центр, 2016. – 320 с. 4. Нема зерна неправди

за собою. Подвижницька місія Якова Данилова на Тарасовій горі / Упоряд.: Вал. Данилов, Вол. Данилов, І. Ліховий. – К.: ПП «Фірма «Гранмна»«, 2016. – 304 с. 5. Святиня і голодомор: Свідчення очевидців. – Львів: ПП Сорока Т. Б., 2003. – 60 с. 6. Смерть и похороны Т. Г. Шевченко. (Документы и материалы). – К., 1961. – 168 с. 7. Співець з Чернечої гори / Автори-упоряд.: В. В. Дзима, Р. В. Танана. – Черкаси : Відлуння-Плюс, 2008. – 136 с.

М. М. Іваник

МІСЦЕВЕ САМОВРЯДУВАННЯ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У СКЛАДІ АВСТРІЙСЬКОЇ ТА РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЙ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

Щодо необхідності децентралізації публічної влади в Україні спостерігається певний консенсус у політичному та фаховому середовищах. Реформування системи органів самоврядування, як складової публічної влади, розглядається урядом України як один із пріоритетних напрямів діяльності, покликаний забезпечити якісно новий рівень управління на місцях. З огляду на це закономірним є підвищений інтерес до історичних традицій запровадження та діяльності органів самоврядування на українських землях, що були започатковані практично одночасно в Австрійській та Російській імперіях.

Глибокі соціально-економічні та політичні потрясіння 1848-1849 рр. в Австрійській імперії ознаменували собою початок тривалого процесу реформ, який докорінно змінив імперію Габсбургів. Постійні коливання Відня від спроб проведення ліберальних реформ до абсолютизму у кінцевому підсумку закінчились створенням дуалістичної Австро-Угорщини, наданням провінціям автономії з виборними місцевими сеймами, впровадженням системи самоврядування, в основі якої лежала ліберальна теза, що підставою вільної держави є вільна громада [1, 135].

Тривалий процес розробки законодавчої бази системи самоврядування у підсумку закінчився прийняттям Галицьким сеймом у березні 1866 р. низки законів про громади, панські маєтки, повітове представництво та відповідні закони про вибори до них. Після схвалення імператором 12 серпня 1866 р. вони набули чинності [2, s. 59 – 87]. Заслуговують на увагу й певні особливості запровадження системи самоврядування та концептуальні засади, на яких вони ґрунтувались. Епоха абсолютизму закономірно закінчилась разом із створенням дуалістичної Австро-Угорщини. Це об'єктивно суттєво вплинуло на ступінь «самоврядування» органів самоврядування. Насамперед сфера самоврядування була визнана центральним урядом у Відні компетенцією крайових сеймів. Таким чином була врахована регіональна та національна специфіка й впроваджено органи самоврядування на рівні територіальних громад – у селах, містах і повітах. Впровадження органів самоврядування у сільських громадах зробило можливим залучення абсолютної більшості населення до громадсько-політичного життя. Періодичні вибори до них перетворювались чи не найголовнішу подію у житті громади. Слід зауважити, що органи самоврядування – громадські ради, мали дві сфери повноважень – власну і доручену. Доволі широкі власні повноваження давали можливість вирішувати питання соціально-економічного та культурно-освітнього життя громади. Місцева шляхта була позбавлена впливу на життя громад, оскільки ще у 1856 р. двір і громада були виділені в окремі адміністративні одиниці. У містах євреї (в умовах Галичини це близько третини населення міст і містечок) отримали усі політичні права. Запроваджена система самоврядування у Галичині мала низку суттєвих недоліків, які частково унеможливлювали реалізацію тих широких повноважень, які громадські ради отримали законодавчо. Насамперед вкрай низький соціально-економічний рівень абсолютної більшості галицьких сільських громад не дозволяв виділяти значні кошти на потреби громади, більше половини коштів йшло на утримання місцевої адміністрації. Фаховий рівень керівництва сільських громад був низьким, частина з яких була неписьменною. Громади перебували під подвійним

контролем – з боку адміністративної влади та з боку органу самоврядування вищого рівня – повітової ради. Куріальна виборча система, що ґрунтувалась на майновому цензі, ставила в упривілейоване становище заможні верстви населення, гарантуючи їм місця в громадських радах сіл і міст. Проте, незважаючи на усі недоліки, органи самоврядування в Галичині мали значно більше прав і повноважень у порівнянні із самоврядними інститутами Наддніпрянщини.

Ліберальні реформи Олександра ІІ, проведені у другій половині XIX ст., до певної міри модернізували Російську імперію, проте не торкнулись основи – самодержавного абсолютизму. Проекти реформ місцевого самоврядування розроблялися спеціальною комісією при Міністерстві внутрішніх справ. Закон про запровадження земських установ у повітах та губерніях набув чинності 1 січня 1864 р. [3], аналогічний закон для міст побачив світ 16 червня 1870 р. В Україні земства розпочали запроваджувати у 1865 р. у Полтавській, Харківській, Херсонській та Чернігівській губерніях, в наступному році – в Катеринославській і Таврійській губерніях. У Волинській, Київській та Подільській губерніях лише у 1904 р. було дозволено створювати з призначених гласних губернські комітети, що лише віддалено нагадували органи самоврядування. Лише у 1911 р. дію земського Положення було поширено на правобережні губернії.

Були запроваджені самоврядні інститути у вигляді земських зборів та управ на рівні повітів і губерній та міські думи й управи. Виборче законодавство до земських зборів і міських дум базувалось на майновому цензі, з опорою насамперед на дворянство й інші заможні верстви. Оскільки створення органів самоврядування на рівні сільських громад не було передбачено, абсолютна більшість населення лише опосередковано була дотична до діяльності земств. Повноваження земських установ були суттєво обмежені виключно сферою господарської діяльності, вони перебували під жорстким контролем. У 1890 р. було видано нове Положення про земські установи, яке поставило земства під ще більший контроль з боку уряду, обмежило його повноваження. Зміни торкнулись складу і чисельності земських зборів і управ, шляху їх формування. Поширення ліберальних настроїв занепокоїло царський уряд, було вирішено посилити дворянське представництво у земствах, фактично встановлюючи становий підхід. Зїзди землевласників і міщан було скасовано, натомість створено нові збори – окремо для дворян, окремо – для інших верств населення та юридичних осіб, окрім селян. Селянські виборчі зїзди були ліквідовані, гласних обирали напряму на волосних сходах, обрання вимагало затвердження губернатором. Було обмежено виборче право, лише власники землі та нерухомості володіли ним. У подібному руслі було реформовано й міське самоврядування у 1892 р.

Друга половина XIX ст. стала періодом запровадження на українських землях двох систем органів місцевого самоврядування. В Австрійській імперії формування системи самоврядування відбувалось в умовах утвердження конституційного ладу, в Російській імперії – в умовах панування необмеженого абсолютизму. Це головний фактор, який у подальшому вплинув на еволюцію самоврядних інституцій. В Галичині повноваження органів самоврядування поступово розширювалися, в Наддніпрянщині – обмежувалися. Шляхта в Галичині була законодавчо позбавлена можливості впливу на діяльність місцевих громад, в Наддніпрянщині навпаки – домінувала. У містах Галичини євреї користувались політичними правами, у Російській імперії були їх позбавлені. Західні українці отримали значно більше досвіду участі в діяльності органів самоврядування, виробивши певні історичні традиції.

Список використаних джерел

1.Панейко Ю. Теоретичні основи самоврядування / Ю. Панейко. – Мюнхен: Biblos, 1963. – 175 с. 2.Dziennik ustaw i rosporządzeń krajowych dła królestwa Galicyi i Lodomeryi wraz z wielkiem ksiestwem Krakowskiem. – Kraków, 1866. – Cz. XI. – Nr. 19. 3.Земские учреждения. – Режим доступу: URL:http//be.sci-lib.com/article041809.html.

В. А. Гедз

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ У ПОВОЄННІЙ МАКАРІВЩИНІ

Представники українських націоналістів не припинили свою агітаційну роботу в Макарівському районі навіть по закінченню Другої світової війни. НА сьогодні ця сторінка залишається маловивченою, і лише побіжно згадувалися ті чи інші події в історії краю. Ми у своїй статті спробуємо систематизувати всі наявні історичні події з даної тематики.

У 1946 р. у Комарівці досить часто помічали вояків УПА. Вони тут розповсюджували листівки, агітували селян. А також збирали продукти харчування [1, 37].

Одна з груп націоналістів навіть захопила заручниками комарівську молодь. Хлопці й дівчата, повертаючись із вечорниць співали «Пойдем, пойдем за Советскую власть…», чим і спровокували упівців. Протримавши під вартою кілька годин, повстанці відпустили їх, наказавши співати надалі лише українські пісні.

Загалом мешканці Комарівки згадують повстанців як чесних людей «в гарних кашкетах з квітами», які, йдучи лісом, співали «Україно, рідна мати моя…» [1, 38].

У 1947 р. в урочищі Стоп’яти поблизу Комарівки бачили десятьох повстанців, які вели 12 пар коней [1, 38].

У 1947 р. у повідомленні голові РНК УРСР М.С. Хрущову від заступника міністра внутрішніх справ УРСР Дятлова говорилося про акції боївок ОУН (б) у Макарівському районі у листопаді 1947 р. [8, арк. 70 – 84]

У 1948 р. у повідомленні міністру внутрішніх справ УРСР Строкачу від Управління МВС Київської області містилися відомості про виявлення у вересні 1948 р. у Макарівському районі боївки ОУН у кількості 9 – 10 осіб [7, арк. 44−45].

12 вересня 1948 р. боївки ОУН, чисельністю 9 – 10 чоловік, напали на приміщення пов’язані із будівництвом газогону «Дашава – Київ» у Макарівському районі про це йде мова у рукописній довідці без підпису, яка зберігається у ГДА СБУ [7, арк. 159].

У 1949 р. представниками УМДБ Київської області був перехоплений лист антирадянського змісту Г.М. Дробана, мешканця с. Максимівка Збаразького району Тернопільської обл. до І.М. Сліпко, мешканки с. Гавронщина. Обоє згідно звітів були учасниками підпілля ОУН (б) [6, арк. 162].

У 1950 р. у Рожеві з’явилися оунівські листівки. Їх підкидали під двері. Ось що про ці події згадує місцева мешканка В.М. Лінник: «Восени 1950 р. мене викликали на пологи в Небелицю. Був листопад місяць. Погода була примхливою, повернулася десь серед ночі. Увійшовши в сіни, побачила багато листівок. Раненько з ними я пішла до секретаря парторганізації. Ним був директор школи Майдан. З ним пішла до голови сільради Л. Гайдаєнка. Вислухавши мене, він зателефонував у Макарів. Мене запросили в Макарівське НКВС. Прийшовши додому, зібравши вузлик з харчами та білизною, я наступного дня була в Макарові. У кабінеті начальника НКВС дуже перелякалася і мене стало трусити, як в лихоманці. Він попросив мене розповісти про листівки. Наказав мовчати і нікому ніде про них не розповідати. Пізніше я чула, що листівки були розкидані на Колоні (вул. Шевченка) та Бондарівці…» [9, 79].

У ГДА СБУ зберігається записка начальника Управління МДБ в Житомирській обл. міністру державної безпеки П. Ковальчуку від 27 серпня 1950 р. де повідомляється про поширення 25 серпня націоналістичним підпіллям в с. Рожів листівок та брошур ОУН в кількості 25 екземплярів та арешт селян за читання підпільних видань [4, арк. 198 – 199].

17 вересня 1950 р. мешканці Калинівки Б.Т Лазебний, П.Н. Коробчук,

Н.У. Поливач в кюветі шосе Житомир – Київ знайшли націоналістичні листівки «Українці зі східних областей» (3 шт.), «Українська молодь східних та західних областей» (24 шт.), «Интелігенти» (6 шт.) [5, арк. 260 − 279]. У 2015 р. у лісі поблизу с. Ніжиловичі було знайдено упівський бідон. У ньому також знаходилися вище перераховані листівки.

У той же день учень Копилівської школи Л.Г. Шимановський на 42 км житомирського шосе поблизу Копилова в кюветі знайшов дві упівські антирадянські листівки. Після повторного огляду місця там було знайдено ще 16 листівок. За даними УМДБ Київської області калинівські та копилівські листівки належали групі ОУН (б) «Бутька», яка активно діяла на теренах Макарівщини. Остаточно боївка була ліквідована 14 вересня 1950 р. у Макарівському районі [5, арк. 260 − 279].

У 1951 р. за даними Є. Букета через с. Комарівку проходила група УПА чисельністю 14 вояків [1, 38].

У травні 1952 р. УМДБ Київської області проводило у Макарівському районі операцію, під час якої загинуло троє учасників боївки ОУН (б) та було поранено двох солдатів військ внутрішньої охорони МДБ [3, арк. 220 – 222].

20 червня 1953 р. на ст. Буян було розповсюджено націоналістичні листівки, а у липні 1953 р. подібна акція була проведена у Кодрі. Згідно радянських звітів це була справа рук боївки ОУН «Романа», яка остаточно була ліквідована у Макарівському районі у жовтні 1953 р. [2, арк. 303 – 307].

Отже, з вище викладеного ми бачимо, що українські націоналісти у мешканців повоєнного Макарівського району мали велику підтримку. І саме тому змогли проводити активну агітаційну роботу аж до 1953 р. Але поруч з цим питання діяльності бандерівців та упівців на Макарівщині до сьогодні є мало вивченою сторінкою. Для більш детального висвітлення потрібно продовжувати вивчати архівні документи та спогади очевидців.

Список використаних джерел

1.Букет Є. Комарівка. – К., 2004. 2.ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 4 (1957 р.). – Спр. 8. 3.ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 39 (1956 р.). – Спр. 3. 4.ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 48 (1953 р.). – Спр. 1. – Т. 2. 5.ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 48 (1953 р.). – Спр. 16. – Т. 1. 6.ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 49 (1953 р.). – Спр. 2. – Т. 2. 7.ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 91 (1951 р.). – Спр. 20. 8.ГДА СБУ. – Ф. 2. – Оп. 96 (1951 р.). – Спр. 96. 9.Шулькевич Г. Ремелє В., Ремелє О. Історія села Рожів. – К., 2007.

С. П. Волкова

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ІСТОРИЧНИХ ДИСЦИПЛІН У КАТЕРИНОСЛАВСЬКОМУ ІНСТИТУТІ НАРОДНОЇ ОСВІТИ

Проблема розвитку історичної науки та освіти сьогодні є однією з найбільш важливих і актуальних. Це пояснюється тим, що в наш час іде бурхливий процес переосмислення минулого, розробляються нові погляди та оцінки різних аспектів вітчизняної історії та відбувається модернізація вищої освіти.

Реорганізація вищої освіти у 1920-ті роки, в тому числі і ліквідація університетів була однією з основних помилок Г. Гринька та його оточення. Це привело до вагомого зниження рівня підготовки фахівців з вищою освітою та викликало незадоволення серед професорського складу. Вже на початку 1920-х років українські періодичні видання публікували матеріали з різким несхваленням цієї акції і закликали якнайшвидше відновити університетську освіту.

Події, які відбувалися навколо Катеринославського університету, є досить показовими для всієї системи вищої освіти в Україні наприкінці 1910-х – початку 1920-х років. Медичний факультет через низку перетворень (медичний факультет – медична академія – медичний інститут) став самостійним спеціалізованим вузом (такий самий шлях пройшли й медичні інститути у Харкові, Одесі, Києві). Зникли

історико-філологічний та юридичний факультети. Фізико-математичний факультет спочатку існував окремо як Інститут теоретичних наук (кінець 1920 – початок 1921 років), а потім за постановою колегії Головпрофосу (Головний комітет професійної та спеціальної наукової освіти) від 8 лютого 1921 року його було об'єднано з Інститутом народної освіти.

Упродовж 1920 року в Катеринославському ІНО були скасовані факультети та посади деканів і секретарів факультетів, на заміну першому курсу дошкільного відділу і відділу для підготовки класних керівників при Інституті теоретичних наук було відкрито основний відділ.

Улітку 1921 року відбулося злиття Катеринославського ІНО та Інституту теоретичних наук. Було створено два факультети: соціального виховання та професійної освіти. На найближчий час зовнішнє реформування вищої освіти закінчилося. Відбувалася внутрішня реорганізація освіти Катеринославського ІНО: створення нових програм, планів, навчальних посібників, методичних розробок та удосконалення методів викладання.

У перші роки існування інституту на підбір історичних дисциплін позначилася політика українізації, завдяки якій значно посилився інтерес до історії України. У навчальних планах з'явився спеціальний курс «Історія місцевого краю» (стародавнього періоду), який викладав професор Д. Яворницький. До речі, у жодному вищому навчальному закладі подібний предмет не викладався [8, с.13]. На жаль, 3 квітня 1924 року Президія Укрголовпрофосвіти заслухала про звільнення професора Яворницького та ухвалила рішення згідно якого звільнили його від читання лекцій у Катеринославському ІНО із збереженням довічного утримання декретованого із коштів Наркомосу (Народний комісаріат освіти) [5].Останнє рішення відмінили у вересні 1926 року. На основі досліджених архівних джерел 15 вересня 1924 року Д. Яворницький приймав залік з історії місцевого краю [2], та й в звіті за 1925–1926 навчальний рік було вказано прізвище Д. Яворницького, який ще викладав історію місцевого краю, а в звіті за 1926–1927 рік його прізвище відсутнє.

Досить незначний час відводився для вивчення історії України, яку викладав І. Степанів. 21 грудня 1925 року правління Катеринославського ІНО прохало Наркомос «асигнувати кошти на переїзд з Полтави до Катеринослава В. Пархоменка, обраного професором Катеринославського ІНО по кафедрі історія України» [7, арк.2]. З 1926 року В. Пархоменко став викладати історію України також. У цьому ж році він просив про перехід з факультету соціального виховання на факультет професійної освіти: «Роботу професора вважаю для себе доцільною, але ж було б бажано збільшити можливості наукової роботи». [7, арк.1]. О. Білаш, який слухав лекції В. Пархоменка з історії України охарактеризував його, як того, хто дивував високою історичною ерудицією, інтелігентністю і скромністю. Він ніколи не втрачав рівноваги, був завжди спокійний, говорив не гучно, з лагідною усмішкою на вустах. До людей ставився чемно, привітно, зі щирою повагою. Читав дохідливо, захоплююче, з любов'ю до України [1, с.249].

І.Степанів викладав студентам історію української культури, М.Злотников читав історію Росії, пізніше ще й В. Веретенніков. В. Євстафієв до приїзду М.Бречкевича, восени 1923 року, читав усі курси загальної історії. З приїздом М.Бречкевича викладав частково курси із загальної історії (стародавня /2 години/, нова та новітня /4 години/ історії). Не залишилися поза увагою й такі історичні дисципліни: історія Сходу, історія Риму, історія Греції, нова і новітня історія, ці предмети читав В. Євстафієв, історія середніх віків (М, Бречкевич, В. Євстафієв) Студенти вивчали історію мистецтва (В. Коренєв), історію філософії (В. Карпов), історіографію Росії (М. Злотников), методологію історії (М. Бречкевич), історію первісної культури (Коренгольд, М. Бречкевич, П. Єфремов).

Всі історичні предмети, що вивчалися на факультеті професійної освіти Катеринославського ІНО були розподілені між кафедрами. Зокрема, у 1921 році

існували такі кафедри: історії України та історії місцевого краю (очолював Д. Яворницький), російської історії та історії російської культури (М. Злотников), історії філософії (В. Карпов), історії економічного побуту (Ф. Тимофіїв) [4, арк. 81]. Восени 1923 році картина дещо змінилася, старі кафедри перейменовуються, поруч виникають нові. З кінця 1923 року діяли наступні кафедри: історії України (Д.Яворницький, І.Степанів), історії Росії (М. Злотников), загальної історії (М. Бречкевич, В.Євстафієв), кафедра основ марксизму (Ф. Тимофіїв), історії революційних рухів і соціалізму (М. Лебський) та кафедра господарського побуту (Ф. Тимофіїв) [5, арк.84].

Таким чином, історичним дисциплінам у Катеринославському ІНО завжди приділялася увага. Однак 1920-ті роки з усіма своїми суперечностями наклали свій відбиток і на їх постановку. З одного боку, мали певні здобутки – політика українізації вела до росту зацікавленості історією і культурою українського народу, а з іншого боку, мали суттєві недоліки – надмірна політизація історичних дисциплін з 1924 року.

Список використаних джерел

1. Граб В. І. Штрихи до портрета Володимира Пархоменка / В.І. Граб // Полтавський археологічний збірник – 1999 /до 1100-ліття м. Полтави за результатами археологічних досліджень/: Зб. наукових праць / Відп. ред. Супруненко О. – Полтава: Археологія, 1999. – С. 248 –251. 2. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. 402 (Катеринославський ІНО НКО СРСР). – оп. 1. – спр. 1. 3. История Днепропетровского университета / (Ответств. ред. В. Ф. Пресняков. – Днепропетровск: ДГУ, 1993. – 240 с. 4. Центральний державний архів вищих органів державної влади та державного управління України /далі – ЦДАВО України/. – Ф.166 (Народний комісаріат освіти України). – оп. 2. – спр. 250. 5. ЦДАВО України. – Ф.166. – оп. 3. – спр. 291. 6. ЦДАВО України. – Ф.166. – оп. 4. – спр. 633. 7. ЦДАВО України. – Ф.166. – оп. 12. – спр. 6153. 8. Швидько Г. К. Нарис історії вивчення краю / Г. К. Швидько // Січеславщина: Краєзнавчий альманах. – Дніпропетровськ, 1997. – С. 4–18.

М. М. Бойко

РОЛЬ В.В. КОЛКУНОВА В ОРГАНІЗАЦІЇ ТА НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ АГРОНОМІЧНОГО ГУРТКА ПРИ КПІ ІМЕНІ ІМПЕРАТОРА ОЛЕКСАНДРА ІІ

Роль Київського політехнічного інституту імені імператора Олександра ІІ в розвитку вітчизняної аграрної науки вже неодноразово доведена сучасними істориками. Феномен створення 30 вересня 1898 р. спеціального сільськогосподарського відділення слугував новим етапом еволюції агрономії як науки та вищої аграрної освіти.

При сільськогосподарському відділенні КПІ імені імператора Олександра ІІ у 1903 р. був організований*агрономічний гурток*, у якому під впливом таких вчених як В.Г. Бажаєв, С.Л. Франкфурт, К.Г. Шиндлер, В.В. Вінер, М.Г. Малюшицький, П.Р. Сльозкін, Є.П. Вотчал, В.А. Косинський, В.П. Устьянцев, О.О. Русов та В.Е. Брунст В.В. Колкунов формувався як вчений. Слід відмітити, що Володимир Володимирович будучи студентом став одним з ініціаторів створення такого формування. Із спогадів В.В. Колкунова про перші роки діяльності гуртка слідує, що однією з основних його завдань було навчити студентів працювати самостійно і відстоювати власну думку. Проте, виходячи із розробленої програми роботи, цей гурток можна було прирівняти до спеціалізованого фахового товариства [4,с. 256].

Агрономічний гурток свої завдання спрямовував на те, щоб його члени якомога більше оволодівали практичними знаннями із сільського господарства, тим самим ставши логічним доповненням курсу вищої сільськогосподарської школи.Для цього у його розпорядженні була бібліотека, доповідачі проведених лекцій надавали поради і настанови при опрацюванні агрономічних питань, а також керів-

ництво гуртка домовлялося із фаховими науково-дослідними установами про проходження літньої практики студентів.

Думка про створення такого об'єднання виникла у студентів ще наприкінці 1902 р. Ініціативу підтримали професори сільськогосподарського відділення КПІ, проте знадобилося ще багато часу поки воно розпочало свою діяльність. На початок навчального 1903–1904 року було розроблено статут агрономічного гуртка, який затвердилизавдяки зусиллям проф. О.В. Ключарьова, асистента М.Д. Протопопова і студентів А.І. Венгеровського, В.В. Колкунова і М.І. Столиці. 10 листопада 1903 р. відбулося перше засідання членів гуртка, на якому було обрано його Правління. Таким чином, цю дату слід вважати датою заснування агрономічного гуртка.

Доповіді на зібраннях читали професори, викладачі і студенти, а також з дозволу керівництва КПІ приватні особи і студенти інших навчальних закладів, або спеціально запрошені Правлінням вчені. Дуже часто члени гуртка слухали першоджерела оригінальних досліджень з вуст спеціалістів-агрономів, чого ще не було опубліковано у підручниках. Тут всі присутні мали можливість обговорити тези доповідача тим самим висловити власні припущення і доводи. У цьому полягала наукова сторона діяльності гуртка.

Суспільна роль агрономічного гуртка полягала у налагодженні зв'язків із дослідними станціями і полями, земськими управами, сільськогосподарськими товариствами тощо. Ще з початку своєї діяльності у гуртку діяла секція «Бюро суспільної агрономії», яка мала за мету знайомити його членів з формами і принципами земської агрономії і направляти на практику у дослідні установи студентів КПІ [3].

Професорами В.Г. Бажаєвим і Т.О. Тош'янцем було розроблено завдання Бюро: 1) підтримка зв'язків із випускниками курсів сільськогосподарського відділення КПІ, 2) зв'язок із земськими управами для отримання відомостей про вакантні місця земських агрономів, завідувачів дослідними організаціями, викладачів сільськогосподарських училищ і т. д., 3) сприяння поповненню бібліотеки гуртка літературою із загальної агрономії, 4) публікація у нових надходженнях бібліотеки коротких заміток про діяльність земських агрономів. З 1910 р. У програму роботи Бюро також було включено організацію лекцій і доповідей на суспільно-агрономічні теми, надання допомоги у пошуку місць для студентів-практикантів, організацію екскурсій [2].

Педагогічне призначення гуртка полягало у наданні можливості студентам публічно виступати з доповідями і рефератами, а отже у доповідачів формувалися навики і досвід захищати положення особисто отриманих результатів досліджень [3]. Так, у 1903–1904 академічному році В.В. Колкунов, будучи ще студентом, зачитав доповідь «Про можливість селекції хлібних рослин на базі анатомо-фізіологічних ознак». Слід відмітити, що Володимир Володимирович був активним членом гуртка і здібним студентом, адже частка студентських доповідей у цьому році становила всього 45% (чотири із дев'яти) і серед них був саме він. У 1906–1907 році, будучи спеціалістом-агрономом, В.В. Колкунов виступив із доповіддю «Величина клітини, як принцип відбору сортів буряків, найбільш стійких до посух». У наступному році тема доповіді вченого звучала «Про грядкову культуру». В 1910–1911 р. уже з професорським званням Володимир Володимирович зачитав доповіді «Про постановку викладання у Ново-Олександрійському інституті» та «Про значення селекції для руських господарств» [1]. У наступні роки В.В. Колкунов також брав активну участь у засіданнях агрономічного гуртка.

При агрономічному гуртку діяла низка секцій: землеробства, зоотехнії, суспільної агрономії. В.В. Колкунов брав активну участь в заснуванні й діяльності секції землеробства. 19 жовтня 1913 р. відбулося перше її організаційне зібрання. Відкриваючи засідання, професор В.В. Колкунов загальними тезами доповів свій погляд на завдання секції і шляхи їх реалізації. Цю програму взято за основу в роботі. Її зміст полягав у наступному: практичне вивчення сільськогосподарської діяльності,

вивчення сільськогосподарської діяльності з літературних джерел (діяльність дослідних установ, зразкових господарств, реферування робіт за окремими питаннями). Головою секції обрано О.О. Табенцького, секретарем В.В. Іванова [5].

Таким чином, Володимир Володимирович Колкунов був не лише одним із організаторів агрономічного гуртка при КПІ імені імператора Олександра ІІ, а й брав активну участь у його роботі. Цей гурток відіграв важливу роль у формуванні В.В. Колкунова як науковця (будучи студентом КПІ) та і становленні його як вченого із світовим визнанням.

Список використаних джерел

1.*Воробёв С. И. Десятилетие кружка / С. И. Воробёв // Агрономический кружок при Киевском Политехническом Институте. – К. : Тип. С. В. Кульженко, 1913. – С. 3–12. 2.Попов Г. Отчет Бюро Общественной Агрономии / Г. Попов // Агрономический кружок при Киевском Политехническом Институте. – К. : Тип. С. В. Кульженко, 1913. – С. 27–31. 3.Раузов С.Агрономический кружок. Отчет правления Агрономического Кружка студентов Киевского Политехникума за 1912–1913 г. / С. Раузов // Агрономический кружок при Киевском Политехническом Институте. – К. : Тип. С. В. Кульженко, 1913. – С. 15–27. 4.Степаненко Ф. Агрономічний гурток / Степаненко Ф. // Київський політехнічний і Київський сільськогосподарський інститути XXV років. 1898–1923 : ювілейн. збірник. – 1923. – С. 256–262. 5.Табенцький О. Секция земледелия / О. Табенцький // Агрономический кружок при Киевском Политехническом Институте. – К. : Тип. С. В. Кульженко, 1913. – С. 37–38.*

Т. Б. Букрєєв

«СУБКУЛЬТУРА» БЕЗПРИТУЛЬНИХ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ У ПЕРІОД ФОРМУВАННЯ РАДЯНСЬКОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ

Проблема дитячої безпритульності та бездоглядності не нова для України. Досвід боротьби з цим кризовим соціальним явищем наша країна набула в тяжких умовах 20-х років ХХ ст. Проблематика дитячої безпритульності й бездоглядності є важливою складовою глибокого вивчення державної політики в умовах становлення тоталітарного режиму й згортання ліберальних традицій.

Для комплексного вивчення проблеми подолання дитячої безпритульності варто приділити увагу дослідженню «субкультури» цієї категорії дітей.

Проблема знайшла певне відображення в науковій літературі. Питання досліджували О.І.Анатольєва, В.Є.Виноградова-Бондаренко, А.Г.Зінченко, О.С.Паращевіна та ін.

Історична обстановка у 1920-ті рр. в Україні, була досить складною. У країні склалася політико-економічна ситуація, яка призвела до появи таких соціальних явищ, як безпритульність і духовна безпорадність, що, поза всяким сумнівом, є соціально-психологічним явищем.

До основних причин дитячої безпритульності можна віднести: низький матеріальний рівень життя багатьох родин; недоліки становлення нової освітньої та виховної системи, недоступність системи освіти для певної частини дітей; соціально-психологічний клімат перехідного періоду, формування маргінальної особистості; соціально-класову політику радянського уряду й формування авторитарної політичної системи; політичні репресії та депортації населення; суперечливий процес становлення системи охорони дитинства в радянській Україні [1,с. 68].

На початку 20-х рр. безпритульні діти, об’єднуючись у групи, створили своєрідну субкультуру з асоціальними ідеалами, нормами та моральними цінностями. Діти були вихідцями із пролетарського середовища і переймали стереотипи аномальної поведінки дорослих за норму [5, с. 10]. Для них було звичайним явищем бродяжництво, вживання алкоголю, наркотиків, проституція, венеричні захворювання та злочинність.

Найбільше безпритульних було у віці 10-14 років. Хоча об’єктивно визначити

вік цих дітей було досить важко через їхні шкідливі звички та тяжкі умови життя. За стилем життя, внутрішнім статусом безпритульних можна було класифікувати на 3 категорії. Перша – жебраки, або «кусочники». Вони просили їжу чи гроші. Другий різновид жебраків – «співаки». Безпритульні співали в переходах чи вагонах потягів, чим також просили їжу та гроші. Як правило, з 14-16 років діти переходили в третю категорію – малолітніх злодіїв. Кожен безпритульний-злодій володів тією чи іншою «професією» [6,с.70-71].

Життєва боротьба виробила в безпритульних своєрідні колективні навички, що залежали від того, як вони жили та заробляли собі на прожиття. Діти, які торгували й жебракували, жили більш індивідуально і найменшою мірою звикли до колективного співжиття. Але безпритульні, які «працювали» в угрупованнях мали свою «етику» та «трудову дисципліну». Норми поведінки неповнолітніх були повною протилежністю тим нормам, які існували в світі дорослих. З одного боку, вони начебто наслідували кримінальний світ дорослих, а з другого, жили у своєму світі зі своєю мовою та правилами. Хоча слід зазначити, що жаргон, яким користувалися безпритульні діти, майже не відрізнявся від жаргону дорослих правопорушників. Своє життя неповнолітні висвітлювали у творчості, зокрема у піснях [2, с.67-68]. Жаргон, пісні, своєрідний розподіл «обов'язків» та «трудова дисципліна» у повному обсязі характеризують побут, повсякденність та субкультуру безпритульних дітей у 20-ті рр.

Поринаючи у злочинний світ, засвоюючи нетрадиційну лексику, діти все більше звикали до життя на вулиці. Майже всі вони мали прізвиська та клички. Наприклад, Рябий, Червоний Туз і т.д. [2, с.68]. Нерідко неповнолітні правопорушники були відомі саме за своїми прізвиськами, а не за справжніми іменами та прізвищами. Ці прізвиська навіть зазначалися в їхніх характеристиках. Наприклад: «Характеристика вихованця Херсонської трудколонії для неповнолітніх правопорушників Зінченка Олександра Павловича («Пузач»)» [3,арк. 26-27].

Органи та установи народної освіти проводили боротьбу з дитячими соціальними аномаліями, шляхом вміщення безпритульних дітей та підлітків, дівчат-повій, злочинців, хворих на венеричні захворювання неповнолітніх до відповідних дитустанов. Остаточне усунення проблеми передбачало корекцію процесу соціалізації дітей, які втратили родину – основну його ланку, й потребували соціальної реабілітації в суспільстві [5,с.10]. У п.п. 20-х рр. у країні склалася система закладів (дошкільного і шкільного віку, для фізично неповноцінних і розумово відсталих дітей), діяльність яких була направлена на допомогу нужденним дітям.

У дитзакладах був організований навчально-виховний процес та створена мережа виробничих майстерень і сільськогосподарських комун. На соціалізацію дітей суттєвий вплив мали зміст навчання та виховання, формування якого монополізувала більшовицька держава. Якщо до революції на соціальний розвиток безпритульних дітей, крім державних, впливали благодійні організації та церква, де виховання базувалось на ідеалах християнської моралі, то більшовики оголосили принципами комуністичного виховання марксизм, класовість, атеїзм, колективізм і інтернаціоналізм. Більшовики формували нову свідомість дітей методами антирелігійного виховання, котрі постійно оновлювали та поглиблювали. Діти були беззахисними перед ідеологічним тиском тоталітарного режиму та виховними експериментами радянської педагогіки. Влучно дає оцінку процесу виховання О.С.Паращевіна: « …їх формували «будівниками комунізму», відданими справі Леніна» [5, с. 10-11; 4, с. 98-99].

Отже, у 20-ті рр. у середовищі безпритульних сформувалася своєрідна субкультура, котра характеризувалася асоціальними ідеалами, нормами та моральними цінностями. В умовах повсякденного виживання на вулиці серед неповнолітніх склалася злочинна спеціалізація, котра формувалася в залежності від засобів «заробітку».

Список використаних джерел

1.Букрєєв Т.Б. Боротьба з дитячою безпритульністю та бездоглядністю у першій половині 20-х років ХХ ст. на Півдні України (за матеріалами Херсонщини) / Т.Б. Букрєєв // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – Запоріжжя: ЗНУ, 2015. – Вип. 42. – С. 67-72. 2.Виноградова-Бондаренко В. «Субкультура» безпритульних дітей 20-х років ХХ століття / В.Є. Виноградова-Бондаренко // Слово і час. – 2000. - №6. – С. 67-69. 3.ДАХО, ф. Р – 386, оп. 1, спр. 35, 31 арк. 4.Лахач Т. Шлюбно-сімейні відносини та формування нової особистості у контексті взаємин церкви і держави 1920-х років / Таміла Лахач // Наука. Релігія. Суспільство. – 2009. - №4. – С. 96-100. 5.Паращевіна О.С. Роль системи народної освіти у подоланні дитячої безпритульності в 20-х – першій половині 30-х рр. ХХ століття в Україні: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. іст. наук: спец. 07.00.01 «Історія України» / О.С. Паращевіна. – Дніпропетровськ, 2005. – 19 с. 6.Рожков А.Ю. Беспризорники / А.Ю. Рожков // Родина. – 1997. - №9. – С. 70-76.

Н. М. Жулканич

АГРАРНІ РЕФОРМИ В ЗАКАРПАТТІ (сер.XVIII – сер.XX ст.)

Історія аграрних реформ і трансформаційних перетворень в закарпатському селі є тривалою, складною та подеколи трагічною. В історії аграрного краю, із споконвічним малоземеллям і гірським ландшафтом, ці реформи і перетворення визначали долю більшої частини населення.

Першу аграрну реформу на Закарпатті було проведено в другій половині ХУІІІ століття. Урбаріальна реформа австрійської ерцгерцогині Марії-Терезії проводилася у 1767-1775 рр. в Угорщині, у тому числі й Закарпатті, яке входило до складу імперії. Суть її полягала в незначному обмеженні феодальної експлуатації: зменшенні панщини (на рік «52 дні власними кіньми, або 104 дні без них» [7,с.52]), визначенні мінімальних розмірів наділів селян в залежності від родючості землі [6,с.140]. Урбаріальна реформа Марії-Терезії носила прогресивний характер. При умові проведення її згідно з законом, виданим 23 січня 1767 року, сприяла б покращенню становища селян. Однак, проведення її у Закарпатті було доручено комітатським управлінням, які очолювали поміщики. Вони відповідно подбали, щоб закон не був реалізований і провели реформу на свою користь.

Наступним етапом аграрних реформ на Закарпатті, як і в Угорщині, було скасування кріпосного права, внаслідок буржуазної революції 1848 р. Під час революції було започатковано урбаріальне землевпорядкування, на основі якого у 1853, 1868, 1871 та 1908 рр. було проведено сегрегацію й комасацію земель [2,арк.295]. В результаті селяни знову втратили значну частину сільськогосподарських угідь. Враховуючи, що реформа проводилась угорським урядом на користь поміщиків та заможних селян, аграрне питання не могло бути розв'язане. Таке становище мало місце аж до початку ХХ століття. Понад 90 тис. селянських сімей існували, головним чином, за рахунок роботи по найму в поміщицьких маєтках, в орендарів, куркулів, в господарствах монастирів.

Значний вплив на розгортання боротьби за землю, за свої права мали ідеї революційних подій 1917 року в Росії та революційно-визвольна боротьба в Угорщині. 21 березня 1919 року в Угорщині перемогла соціалістична революція, була проголошена Угорська радянська республіка. Такі владні органи були встановлені і на території Закарпаття, що не була окупована військами Румунії та Чехословаччини. Хоч Радянська влада проіснувала на Закарпатті лише 40 днів (з 21 березня до 29 квітня 1919 р.), але за цей короткий період існування в краї були проведені певні соціально-економічні й культурні перетворення. Зокрема, було підготовлено і закон про аграрну реформу. Внаслідок конфіскації поміщицьких земель, великих маєтків у руках держави в 1919 році сконцентрувалося понад 50% усієї орної землі [3,арк.21], проте розподілена між селянами вона так і не була.

Боротьба за землю, проти капіталістичної експлуатації, за революційне розв'я-

зання аграрного питання - такими основними проблемами були зайняті селянські маси в період включення Закарпаття до складу буржуазної Чехословаччини (Сен-Жерменський договір, вересень 1919 р.), та розвитку капіталізму в Закарпатському селі в 1919-1938 рр. Щоб відвернути трудящих від революційної боротьби, створити класову опору на селі, чехословацький буржуазний уряд також вдався до земельної реформи. Вона проводилась у два етапи: в 1919-1925 і 1925-1929 рр. її суть полягала в тому, що в маєтках які мали понад 100 га землі, зайвина підлягала продажу безземельним та малоземельним селянам [8, с.101].

Політичні події в Чехословаччині в жовтні 1938 року і, зокрема в Закарпатті, активна дипломатична діяльність політичних діячів А.Бродія, Е.Бачинського, А.Волошина, Ю.Ревая та ін. зумовили проголошення автономії Підкарпатської Русі (14-15 березня 1939 р.- незалежна Карпатська Україна). В середині березня того ж року Карпатська Україна була окупована військами гортиської Угорщини. Впродовж майже шести років край зазнав подвійного політичного і національного гноблення.

Особливим історичним етапом в житті краю стали події, що відбувалися з жовтня 1944 р. до січня 1946 року: визволення радянськими збройними силами від угорсько-фашистської окупації (жовтень 1944 р.), проведення 26 листопада того ж року Першого з'їзду народних комітетів, прийняття на з'їзді Маніфесту про возз'єднання Закарпатської України з Радянською Україною та обрання вищого органу державної влади - Народної Ради Закарпатської України. Перший з'їзд Народних комітетів започаткував і аграрні перетворення радянського періоду на Закарпатті, схваливши постанову «Про наділення селян, робітників, службовців Закарпатської України землею і лісом». 15 грудня 1945 року Народна Рада прийняла декрет про передачу землі трудящим селянам «у безстрокове і безплатне користування» [10, с.378-379].

Отже, земельна реформа 1945 року в краї усунула соціальну несправедливість, що століттями супроводжувала закарпатське селянство. Наділення землею малоземельних і безземельних селян стало першим зародком формування справжнього власника на селі, бо землю отримав той, хто її обробляв. 22 січня 1946 року Президія Верховної Ради УРСР прийняла Указ про утворення Закарпатської області в складі УРСР. В 1946-1950 роках в Закарпатті розгорнувся новий етап реформування в аграрному секторі – суцільна колективізація, який здійснювався тими ж насильницькими методами що й в східних і центральних областях Української РСР. В 1948 р. на Закарпатті вже було створено 458 колгоспів, які об'єднували 51.7% селянських господарств. А в 1950 році колективізація фактично завершилася. В цьому році суспільне господарство вели 546 колгоспів, 12 радгоспів, які усуспільнили 95% дворогосподарств і 97% орних земель [1,с.22].

Тож, суспільні перетворення другої половини 40-х - 50-х років призвели до утвердження в сільському господарстві Закарпаття специфічних форм неринкових відносин, які умовно можна вважати недосконалим варіантом соціалізму. Ці відносини включали закарпатське село в єдину систему директивного планування і в жорсткий централізований організм тогочасного радянського суспільства.

Список використаних джерел

1.Гранчак І.М. Закарпаття в сім'ї народів СРСР: до 40 – річчя возз'єднання Закарпаття з УРСР./Гранчак І.М. - К., Т-во «Знання», 1985. – 48 с. 2.Державний архів Закарпатської області (ДАЗО) Ф.Р-176, оп.1, од.зб. 1628. – 507 арк. 3.ДАЗО. Ф.704, оп.1., од.зб.3. – 275 арк. 4.Е.Еган. Економічне становище руських селян в Угорщині. Меморандум./Еган Е. –Ужгород, 2001.– 40 с. 5.Лендєл М.А. Аграрні відносини на Закарпатті: уроки минулого і сучасність/ Лендєл М.А. – Ужгород:Патент, 1999. – 275 с. 6.Нариси історії Закарпаття. Т.І. Ужгород, 1993. – 658 с. 7.Пап С. Історія Закарпаття. Т.ІІІ. /Пап С.– Івано-Франківськ, 2003. – 618 с. 8.Шляхом до щастя. Нариси історії Закарпаття. – Ужгород,1973. –288 с. 9.Шляхом Жовтня. Збірник документів. Т.І. – Ужгород, 1958- 386 с. 10.Шляхом Жовтня. Збірник документів.Т.6.-Ужгород, 1965 – 406 с. 11.Яремчук В.Т. Встановлення народної влади на Закарпатті і створення передумов для соціалістичного перетворення сільського господарства (жовтень 1944 – червень 1945 рр.) /Яремчук В.Т.//Наукові записки УжДУ.- Т.32. – Ужгород, 1959. – С.66-78.

О. М. Ісаєнко

ПОСТАТЬ ГЕТЬМАНА ПЕТРА САГАЙДАЧНОГО В УКРАЇНСЬКІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 90-Х РОКІВ ХХ СТ.

Останні радянські роки та перший пострадянський час є надзвичайно складним періодом в історіографічному відношенні. Адже, історична наука змушена була шукати нові ідеологічні та методологічні принципи подальшого розвитку. Відбувалися складні процеси відходу від марксистсько-ленінських принципів наукового пізнання, почалися пошуки нових ідей та принципів вивчення історичного процесу.

Дослідження постаті гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного отримало у вказаний період певного розвитку, але загалом тема не набула значної популярності. 1990 року вийшла праця Л. Мельника «Герої народних повстань» в якій висвітлено соціальні питання з позиції традиційного класового підходу. Головну увагу приділено народним рухам, в межах яких висвітлено і діяльність П. Сагайдачного. Його постать отримала критичне забарвлення як представника «багатого козацтва», діяльність якого сприяла боротьбі панів проти народних мас України [2, с.20]. Історик писав про угодовську політику та репресії П. Сагайдачного щодо покозачених, та вважав що це викликало нову хвилю народних повсть [2, с.21]. Періодичні втрати влади гетьманом подано як логічний наслідок політики Петра Конашевича, а також дій старшини, яка «вимагала збільшення реєстру, оскільки в старому складі (1тис.) реєстр вже не міг справитися з «сваволею», боротися з покозаченням населення а також нести службу на Запоріжжі» [2, с.20]. Традиційно для радянської історіографії, Л. Мельник акцентував увагу на зв'язках з Росією, відзначаючи посольство 1620 року як акцію, яку П. Сагайдачний провів «виконуючи волю козацтва» та в ракурсі якої історик писав про зміну гетьманом політичної орієнтації та повертання у бік зближення з Москвою. Проявом такої політики Л. Мельник вважав і участь у відновленні православної ієрархії [2, с.21,22].

Того ж 1990 року вийшов з друку навчальний посібник з історії України Я. Федорука, в якому на двох сторінках подано якісно новий образ видатного гетьмана. Автор називав П. Сагайдачного представником поміркованої течії козацтва, але виклав ідею балансування ним для отримання привілеїв і вольностей. На думку історика, ця політика принесла розширення повноважень Петра Конашевича, що дозволило йому провести реформи та зміцнити «українську незалежність» [5, с.33]. Автор писав про опіку П. Сагайдачного Київським братством та релігійними справами.

Того ж 1990 року побачила світ збірка, в якій була розвідка В. Смолія та М. Котляра. За формою, обсягом та характером ця праця носить оглядовий характер, проте в ній чітко подано ряд ідей, що відображають нову концепцію історії козацтва крізь призму постать Петра Конашевича. Висловлена думка про фактично цілком сформовану політичну і дипломатичну свідомість Петра Сагайдачного як державного лідера. Питання відносин з Московською державою розглянуто в руслі легітимізації становища Петра Сагайдачного щодо польської корони. Пізніше, в окремій роботі, академік В. Смолій зазначав: «…він (Сагайдачний – О.І.) не був принциповим противником зближення України з Росією… Організація посольства у Москву була продуманою і виваженою політичною акцією П. Сагайдачного» [4, с.234]. Загалом, постать видатного гетьмана представили як образ «крупного политического деятеля первой половины XVIIст., воина, человека» [1, с.161].

1995 року вийшла біографія видатного гетьмана за авторством П. Саса [3]. Це було одне з перших ґрунтовних досліджень пострадянської доби. Дослідник дав загальну концепцію щодо постаті і діяльності видатного козацького ватажка, якого

характеризував спираючись на свідчення сучасників як безстрашного воїна, щасливого полководця, з масштабом історичної постаті якого не міг зрівнятися жоден з попередників і наступників аж до Б.Хмельницького [3, сс. 88, 129]. Історик висвітив біографічні дані Петра Конашевича, проаналізувавши теорії дореволюційних істориків, в тому числі щодо походження та імені майбутнього гетьмана. Вивчив вплив на постать майбутнього гетьмана навчання в Острозькій академії. Цікавим моментом є зауваження історика щодо роздвоєності політичної свідомості Петра Конашевича. На думку П. Саса, вона проявлялася з одного боку у цілеспрямованій підтримці православ'я та національної культури, а з іншого – у усвідомленні П. Сагайдачними себе громадянином Речі Посполитої [3, с.97]. Ця думка в подальшому була розвинута в українській історичній науці низкою дослідників козацької доби першої половини XVII ст. Аналізуючи втрати П. Сагайдачним булави, історик вказував, що Петро Конашевич не збирався виконувати умови угод з урядом, проте саме їх підписання викликало хвилю невдоволення і пошуків винного. У вказаній праці присутні суб'єктивні твердження щодо мотивів діяльності Петра Конашевича: «розумів ефемерність антикозацьких виступів польських властей», «тверезо оцінював свої можливості» тощо [3, с.100]. Проте такі твердження мали на меті надати краще розуміння постаті Петра Сагайдачного широкому колу читачів. В наступні десятиліття Петро Сас видав низку наукових статей та монографічних робіт присвячених постаті видатного гетьмана, де перейшов до суто наукового підґрунтя.

Значну увагу історик приділив політико-правовим аспектам дипломатичної та військово-дипломатичної служби козацтва. Дослідник аналізує подані питання з усіх боків, формуючи самостійницьку концепцію політичної свідомості гетьмана Петра Конашевича. Науковий доробок П. Саса стосовно постаті П. Сагайдачного представляє собою одне з найзначніших явищ сучасної історичної науки та є перспективним об'єктом для подальшого дослідження.

Отже на початку 90-х років відбувся перехід до сучасної історичної парадигми. Постать гетьмана Петра Конашевича Сагайдачного поступово набирала популярності і починаючи з другої половини 90-х років XX століття з'явилася значна кількість наукових праць присвячених цій славетні постаті.

Список використаних джерел

1.Котляр Н.Ф., Смолий В.А. Петр Сагайдачный: политик, воин, человек // История в жизнеописаниях. – К.: Наукова думка,1990. – С.156-168. 2.Мельник Л.Г. Герої народних повстань. – К.: Т-во «Знання» УРСР, 1990 - 48с. (Серія «Час і суспільство», №4). 3.Сас П. Петро Конашевич Сагайдачний //Володарі гетьманської булави. - К.: Варта,1995. – С. 87-139. 4.Смолій В. Петро Сагайдачний // Історія України в особах: Литовсько-польська доба / Авт. колектив: О.Дзюба, М. Довбищенко,…О. Русина (упоряд. і авт. передм.) та ін. - К.: Україна,1997.- С. 231-240. 5.Федорук Я. Історія України в життєписах князів та гетьманів. Посібник для учнів / Я. Федорук. – Тернопіль: Навчальна книга. – Богдан, 1990. – 80 с.

Р. Ю. Казанков

ФОРМУВАННЯ ОБРАЗУ ЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ: ІСТОРІОГРАФІЯ ПРОБЛЕМИ

Початок XX ст. характеризувався помітними змінами у розвитку історіографії, національної свідомості та суспільно-політичної думки в Україні. У цьому контексті саме історичній науці належав пріоритет у формуванні об'єднувальних історичних уявлень, які пояснювали походження української етнонаціональної спільноти та формували почуття приналежності до неї, а також легітимізували ту чи іншу територію, у тому числі й чорноморський регіон. Потрапивши до кола наукових інтересів на рубежі XIX – XX ст., інтелектуальне «освоєння» українською історичною та суспільно-політичною думкою причорноморських земель відбувалося в рамках різних історіог-

рафічних шкіл та концепцій сприйняття українського минулого, проте ніколи не становилося затребуваним з точки зору аналізу формування й вибудовування образу цих земель як окремого історичного регіону.

В історіографічній розробці проблеми виокремлюються чотири основні періоди. Перший охоплює останню чверть XIX – початок XX ст., час, коли були здійснені спроби науковців вписати чорноморський регіон у контекст українського минулого, з'явилися перша синтетична праця М. Грушевського, узагальнювальні науково-популярні роботи М. Аркаса, О. Єфименко. Перші спроби історіографічного огляду доробку дослідників чорноморського регіону були здійснені на рубежі XIX–XX ст. Характерними ознаками були наголошення на необхідності переосмислення праць попередників і критичній роботі з джерелами [1], оцінка ролі окремих науковців у створенні образу причорноморських територій.

Другим періодом історіографічного доробку з вивчення тематики виділено міжвоєнний час, коли формувалися два центри розвитку історичної думки: український закордонний (діаспорний) та український радянський, у межах діяльності яких відбувався поступовий процес формулювання різних версій сприйняття українського минулого. У цей період створювалися ґрунтовні концепції осмислення регіону [10] та спроби інституціоналізації досліджень причорноморських територій. Історіографічна оцінка формування уявлень про чорноморський регіон у міжвоєнний період відбувалася як у рамках узагальнювальних праць із розвитку української історіографії, в яких зосереджено увагу на висвітленні діяльності окремих дослідників причорноморських територій та аналізі їх підходів до регіону, так і спеціальних досліджень стану вивчення регіону в XIX ст. [9].

Третій період охоплює 1950-1980-ті рр., характерною особливістю якого було подальше інтелектуальне протистояння двох версій історичного минулого (класової та національно-державницької). В рамках українських радянських досліджень пріоритет надавався вивченню соціально-економічних аспектів чорноморської проблематики, в українській закордонній (діаспорній) переважали узагальнювальні та теоретико-методологічні роботи. Історіографічна оцінка осмислення чорноморського регіону здійснювалася як у рамках узагальнювальних праць з розвитку історичної думки представників української закордонної науки [7], так і в розділах окремих монографічних досліджень у межах радянської історіографії [3, 4].

Сучасне історіографічне осмислення регіону відбувається в рамках узагальнювальних праць з розвитку української історіографії [5]. Спільним для відповідних праць є звернення до доробку А. Скальковського й ролі Одеського товариства історії та старожитностей у розгортанні досліджень причорноморських територій. Необхідною складовою історіографічного комплексу з проблематики, що вивчається, виступають дисертаційні роботи [2, 6]. Сконцентрувавши увагу на творчій діяльності окремих дослідників чорноморського регіону або процесах його заселення, науковці аналізують попередні етапи вивчення причорноморських територій.

Сучасний історіографічний процес характеризується посиленням наукового інтересу до регіональної проблематики. У цьому контексті значне місце посідає організація історичних досліджень шляхом створення наукових інституцій: Центру теоретико-методологічних проблем історичної регіоналістики та його періодичного видання «Регіональна історія України», Сектору дослідження цивілізацій Причорномор'я, декількох періодичних видань («Чорноморський літопис», «Чорноморська минувшина», «Надчорномор'я: студії з історії та археології»), на сторінках яких публікуються дослідження особливостей причорноморських територій на різних історичних етапах. Існування відповідних наукових журналів свідчить про тенденцію до збереження традицій вивчення причорноморських земель, які закладалися ще в XIX-XX ст. Важливою особливістю осмислення традиційно поліетнічного чорноморського регіону є застосування декількох підходів (цивілізаційного, порубіжного, етноцентричного тощо).

Для українського «регіонального дискурсу» притаманне трактування регіону

в якості об'єктивно існуючої реальності, яка має певні кордони. Спільною рисою досліджень переважної частини науковців, які займаються регіональною проблематикою, виступає вихідна теза про регіон як окремий виділений простір, що володіє певним набором властивостей та характерних рис [8].

Необхідною складовою дослідження окремих регіонів постає проблематика виділення й трактування кордонів. Необхідно наголосити, що традиції вивчення феномену кордонів та порубіжних просторів поступово закладалися, починаючи з кінця XIX ст. Важливі здобутки у розробці питання кордонів та пограниччя належать представникам закордонної історіографії, у працях яких схарактеризовано роль кордонів у процесах державотворення, семантику поняття «кордон», сфокусовано увагу на репрезентаціях кордонів у різних дискурсах та на їхній пов'язаності із соціальним контекстом, в якому виникають кордони.

Список використаних джерел

1.Багалій Д. І. Заселення Південної України (Запорожжя й Новоросійського краю) і перші початки її культурного розвитку / Д. І. Багалій - Х. : Союз, 1920 . – 112 с. 2.Грибовський В. Ногайські орди Північного Причорномор'я у XVIII – на початку XIX століття. Автореф. дис… канд. іст. наук: 07.00.01.[Електронний ресурс] / В. Грибовський; Запоріз. нац. ун-т.- Запоріжжя, 2006. – 19 с. – укр. // http://www.nbuv.gov.ua/ard/2006/06gvvpp1.zip. 3.Дружинина Е. И. Южная Украина в 1800-1825 гг. / Е. И. Дружинина – М. : Наука, 1970 . – 383 с. 4.Кабузан В. М. Заселение Новороссии (Екатеринославской и Херсонской губерний) в XVIII- первой половине XIX века (1719-1858 гг.) / В. М. Кабузан – Москва: Изд-во «Наука», 1976. – 307 с. 5.Колесник І. І. Українська історіографія (XVIII – початок XX століття). / І. І. Колесник – К.: Генеза. 2000. – 256 с. 6.Новікова Л. В. Внесок А. О. Скальковського (1808 – 1898) у дослідження історії Південної України: Автореф. дис... канд. іст. наук: 07.00.01 / Л. В. Новікова ; Одес. нац. ун-т ім. І. І. Мечникова. – О., 2004. – 21 с. 7.Оглоблін О. Українська історіографія. 1917-1956. Переклад з англійської / О. Оглоблін – К., 2003. – 251 с. 8.Римаренко С. Регіоналізм та регіоналізація / С. Римаренко // Наукові записки Інституту політичних та етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса. – 2006. – Вип. 30. – Кн.1. – С. 344 – 350. 9.Полонская-Василенко Н. Заселение Южной Украины в середине XVIII века / Н. Полонская-Василенко // Историк-марксист. – 1941. – Кн. 5. – С. 30 – 47. 10.Томашівський С. Українська історія. Старинні та середні віки / С. Томашівський – Мюнхен: УВУ, 1948. – 134 с.

О. М. Каковкіна

ПЕТРО ШЕЛЕСТ І БОЛГАРІЯ

Проблема дослідження місця української радянської партійно-державної еліти у міжнародних відносинах визначається залежною роллю цього «стану» від московської влади у вирішенні усіх важливих питань не тільки зовнішньополітичного, а й республіканського, регіонального рівня, та, з іншого боку, – спрощеним баченням українського сегменту у межах політики союзного центру. Це стосується і історії українсько-болгарських відносин, де залишається маловивченим питання бачення вищим керівництвом України «друзів по табору», зокрема Болгарії. Маємо на меті охарактеризувати особливості взаємин СРСР та Болгарії, місця болгарського сюжету», у мемуарах Петра Юхимовича Шелеста (1908–1996), першого секретаря ЦК КПУ у 1963–1972 рр., автора змістовних щоденникових записів та спогадів [2]. Їх інформаційні можливості використані дослідниками у зв'язку з чехословацькими подіями 1968 р. (публікації В. Дмитрука, В. Чорного), натомість інші міжнародні аспекти залишаються поза увагою.

Відзначимо кілька основних висновків-тез проведеного дослідження.

Головними умовами, які визначали факти міжнародної активності П. Шелеста, на нашу думку, стали: 1) розгортання програми радянсько-болгарської співпраці за активної участі України, коли з початку 1960-х рр. відносини СРСР з країнами «соцтабору» набувають значних масштабів та стають системними та 2) становище у колі країн Східного блоку, у цілому протистояння політичних систем у цей період,

що вимагало єдності та консолідованості дій радянського керівництва, зокрема, за участі республіканських еліт, серед яких українська посідала одне з перших місць.

Образ Болгарії та болгарського народу сформувався у Шелеста ще у дитинстві через родинну історію – героїчну історію батька – учасника російсько-турецької війни 1877–1878 рр. та повного Георгієвського кавалера, який після війни провів у Болгарії 6 років: «…Вечорами часто й подовгу батько захоплено нам, малечі, розповідав про війну з турками, про визволення Болгарії. Він говорив нам про запеклі бої під Плевною, на Шипці. … про генералів Скобелєва і Гурка, яких … йому доводилося бачити безпосередньо на полі бою», а діти уявляли «батька героєм, який у боях захищав болгар-»братушків» [2, с.30]. Ця родинна історія знайшла нове звучання у зрілому житті Шелеста і, вважаємо, значно вплинула на сприйняття народу та країни: «Через десятки років після смерті батька мені довелося кілька разів бувати в Болгарії, і щоразу я із завмиранням серця дивися на численні пам'ятники на честь російського солдата-визволителя. Неодноразово я бував в історичних музеях Болгарії, де яскраво відображені дружба і бойове співробітництво болгар та росіян. Відвідуючи Плевну, Шипку, дивлячись на бюсти генералів Скобелєва та Гурка, я щоразу згадував розповіді батька про Болгарію, болгарський народ, визвольну місію російського солдата. …» [2, с.30–31].

Образ Т. Живкова у мемуарах Шелеста формувався через зустрічі з ним, за його висловом, «десятки разів», найчастіше через участь у міжнародних заходах в Україні, СРСР, за кордоном, зокрема в Болгарії. Більша частина цих зустрічей були «колективними» у складі окремих делегацій. При цьому, прихильне ставлення Шелеста до болгар не відбилося на оцінках Живкова-політика.

Важлива зустріч з точки зору ставлення до лідера Болгарії та «проблемних» місць радянсько-болгарських відносин, відбулася у Києві лютому 1964 р., через рік як П. Шелест став першим секретарем ЦК КПУ та за кілька місяців до відставки М. Хрущова. Останньому Живков озвучив питання про можливість стати Болгарії 16-тою союзною республікою, «…за що його Хрущов добряче відчитав, сказавши при цьому: «Ви хочете стати нашими нахлібниками?... Ці слова я сам чув від Хрущова, при цьому він сказав: «Несерйозна людина» [2, с.168]. Звіт Шелеста до ЦК КПРС про результати візиту свідчить про висловлювання Живкова з цього приводу в інших розмовах [2, арк.8]. Болгарські історики, посилаючись на документи, на спогади Живкова, інших діячів, відзначають спекулювання очільником Болгарії цією темою, що варто сприймати як його особистий піар, та пошук через це економічні преференції для Болгарії [1, с.315–317]. Разом з тим, наведені ними свідчення дещо суперечать словам Шелеста стосовно хронології розвитку питання 16-ї республіки.

Не є однозначними оцінки Шелестом економічного становища Болгарії. Так, восени 1968 р., у переддень візиту Живкова до Москви з проханням про кредит у 300 тисяч валютних карбованців, він відзначає: «…Економіка в Болгарії тріщить… У нашого керівництва (Живков) котирується невисоко, сам по собі трохи легковажний у політичних питаннях, і в господарстві розуміється дуже слабо» [2,с.292]. Навесні 1969 р., перебуваючи в Болгарії на чолі парламентської делегації, якою опікувався сам Живков, відзначав, що в Болгарії багато що заслуговує на увагу – зрошення, будівництво тепличних комбінатів, кооперативного житла, курортів, благоустрій міст: «Непогано було б, якби ми щось запозичили собі» [2,с.308]. У цьому український партійний лідер не був оригінальним, оскільки у більшості звітів українських радянських делегацій до Болгарії ці здобутки викликали інтерес і захоплення [4].

Крім ділових поїздок до Болгарії, Шелест разом з родиною відпочивав на болгарському чорноморському узбережжі, як і значна частина радянської еліти. Саме під час відпочинку у 1960 р., він познайомився з Т. Живковим, який приймав лідера КПУ з родиною на своїй дачі: «…Час провели чудово» [2, с. 134]. Такий рівень знайомства

та із Живковим, хоча згадує і надає характеристики багатьом лідерам держав.

Прикметною рисою спогадів П. Шелеста, як і керівної еліти Радянської України (О. Ляшка, В. Масола, Я. Погребняка та ін.), є дистанціювання від доби та подій. Разом з тим, важливо відзначити, що Болгарія була добре знайомою для автора, що робить його спостереження не поверховими. Це стосується постаті Т. Живкова, оцінки якого увібрали загальне ставлення до нього вищого керівництва СРСР. Поряд з тим, ставлення до лідера не екстраполюється у Шелеста на країну та народ у цілому, для якого уявлення про болгар-»братушок» стало важливим чинником у сприйнятті країни. Характеристика Болгарії як «братньої» країни чи болгар як «братнього» народу – є, з одного боку, наслідком тривалих історичних зв'язків, насичених фактами дружніх взаємин, з іншого, – їх використання офіційною пропагандою обох держав для формування певного образу радянсько-болгарських відносин, забезпеченого активними та щільними зв'язками на усіх рівнях.

Список використаних джерел

1.НРБ от началото до края / Под общ. ред. на Ив. Знеполски. – София: CIELA, 2011. – 480 с. 2.Петро Шелест: «Справжній суд історії ше попереду»: Спогади. Щоденники. Документи. Матеріали // За ред. Ю. Шаповала. – К.: Генеза, 2003. – 808 с. 3.Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп.24. – Спр.5955. – 248 арк. 4.Центральний державний архів громадських об'єднань України. – Ф.1. – Оп.25. – Спр.260. – Арк. 7–10; Спр. 1424. – Арк.181–187.

О. В. Картунов

НАБУТТЯ ТА ВТРАТА ДЕРЖАВНОСТІ В УКРАЇНІ: ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

1. Загальновідомо, що в продовж тривалої, героїчної і водночас трагічної історії українського народу (як, до речі, й багатьох інших народів) мали місце періоди його додержавного існування, успішного державобудування, піднесення і розквіту власної держави, її занепаду і втрати, бездержавного існування, відродження державності та нові болючі її втрати і так кілька разів... До честі вітчизняних вчених причини і наслідки успішного державобудування та/чи втрати державності на тому чи іншому окремому конкретному етапі історії українського народу досліджені досить ґрунтовно. Однак, спеціальних праць, присвячених наскрізному аналізові цих складних суперечливих і доленосних процесів впродовж всієї історії України, а головне – ***синтезові*** відповідних напрацювань, на наш погляд, все ще бракує. Дані тези мають за мету розпочати дискусійно-дослідницьку роботу саме у цьому контексті.

2. Одразу ж кілька важливих зауважень і застережень. По-перше, і сама проблема, і спроби її висвітлення носять постановчий, інноваційний, дискусійний характер. По-друге, вибір теми обумовлений виключно одним бажанням: ***з'ясувати закономірності й тенденції державотворення в Україні з метою запобігання процесів чергової втрати державності.*** По-третє, запропоновані гіпотези (чого, на жаль, уникає робити абсолютна більшість вітчизняних науковців) потребують або підтвердження, або спростування. По-четверте, автор тез знає про наявність кількох різних, часто діаметрально протилежних точок зору щодо практично всіх проблем історії українського народу (періодизації самої історії, генези українського народу, його героїв та антигероїв, причин і наслідків успішного державобудування та/чи сумної втрати державності тощо). Але через обмеженість обсягу тез він відмовляється від дискусій і вимушений користуватися більш-менш загальновизнаними фактами та інформацією, зовсім не вважаючи і не видаючи їх за істину в останній інстанції. По-п'яте, автор змушений запропонувати власну схему процесів державобудування та втрати державності, сподіваючись, що вона їх певною

мірою узагальнює і унаочнює. Водночас, він просить вибачення у потенційного читача, оскільки розуміє, що будь-яка схема спрощує складність і суперечливість зазначених процесів, приховує радість перемог і надбань чи гіркоту поразок і втрат…

АВТОРСЬКА СХЕМА №1.

Схема етапів державного існування та періодів бездержавності українського народу

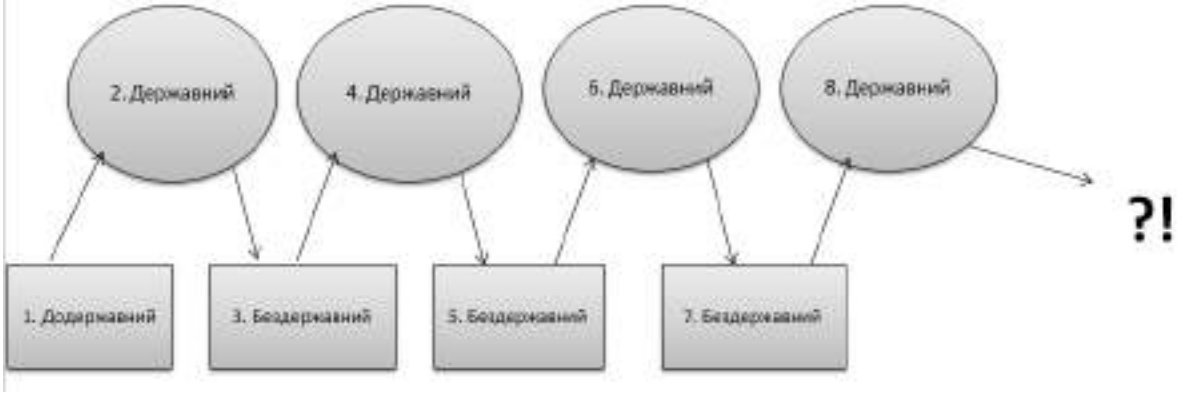

3. На запропонованій автором Схемі № 1 тривалі й сумні додержавний і бездержавні періоди існування українського народу зображені у вигляді квадратів. Їх можна назвати «Скриньками Пандори», де кожна з їх сторін символізує один із основних конфліктогенних чинників. Це зокрема: а) соціальне розшарування; б) поліетнічний склад населення; в) боротьба за владу і ресурси правлячих класів; г) зовнішнє втручання.

4. Дещо коротші, але вдаліші етапи державного існування українського народу зображені у вигляді кола, що вважається найбільш досконалою геометричною фігурою і символізує гармонію.

5. Цифрами 1, 3, 5, 7 у квадратах позначено періоди додержавного та бездержавного існування українського народу. Відповідно: 1 – додержавне (з давніх часів до Київської Русі) існування на теренах сучасної України різних племен і народностей, з яких з часом сформується український народ; 3 – бездержавне існування у складі Великого князівства Литовського та польської імперії (XIII – серед. XVII ст.); 5 – бездержавне існування в складі Російської та Австро-Угорської імперій (XVIII ст. – 1917 р.); 7 – квазідержавне існування в складі СРСР (1922-1991 р.).

6. Цифрами 2, 4, 6, 8 у колах позначено етапи державного існування українського народу. Зокрема: 2 – Київська Русь (VIII –XIII ст.); 4 –Християнська Козацька Республіка (середина XVII – друга половина XVIII ст.); 6 – Українська Народна Республіка, Гетьманат, Директорія (1917-1920 рр.); 8 – Україна (1991 р. – до наших часів).

7. Спираючись на запропоновану Схему № 1 та пояснення до її основних складових спробуємо висунути кілька гіпотез.

Гіпотеза № 1. *Набуття державності – це* ***закон (law)*** *розвитку чисельних етносів, які впродовж тривалого часу проживають на своїх етнічних землях, зберегли свою окремішність та пасіонарність, усвідомили своє право на власну державу і розпочинають боротьбу за неї.*

Гіпотеза № 2. *Для успішного державобудування потрібні: по-перше, зацікавленість, розуміння необхідності державобудування і активна участь у цьому процесі всіх соціальних прошарків, верств чи страт, а також етнічних чи релігійних груп; по-друге, єдність позицій серед правлячих класів, наявність спільної політичної волі у них та готовність до конструктивних дій у цьому напрямку; по-третє, спільні, об'єднані мети; по-четверте, наявність сприятливої міжнародної ситуації.*

Гіпотеза № 3. *Втрата державності – це лише* ***закономірність (trend)****, яку*

можна і слід перервати спільними зусиллями народу та правлячих класів.

Гіпотеза № 4. *Втрата державності починається і має місце там і тоді, де і коли: а) посилюється соціальне розшарування і визиск, який призводить до загострення соціальних конфліктів, повстань і революцій; б) зростає етнонаціональна нерівність і дискримінація, що стає поштовхом до ескалації етнополітичних конфліктів чи етнічних громадянських війн; в) загострюється боротьба правлячих класів за ресурси і владу; г) відбувається зовнішнє втручання або у наслідок нахабної агресії сусідніх чи віддалених держав, або, найчастіше, як результат запрошення агресора однією з конфліктуючих пануючих груп.*

Гіпотеза № 5. *Сьогодні Україна вкотре опинилася в точці біфуркації, тобто перед можливістю або продовження свого державного існування, або його чергової втрати.*

Гіпотеза № 6. *Є достатньо підстав вважати, що за певних умов (див. Гіпотезу № 2), український народ успішно продовжить своє державобудування.*

Отже, будемо сподіватися, що втіляться в життя пророчі слова видатного німецького мислителя Йоганна Гердера, який у «Щоденнику моєї подорожі» зазначав: «Україна стане новою Елладою – в цій країні чудовий клімат, щедра земля і її великий… народ прокинеться колись для нового життя».

Б. В. Кицак

САНІТАРНО-ЕПІДЕМІОЛОГІЧНИЙ СТАН НА ТЕРИТОРІЇ ГЕНЕРАЛЬНОГО ОКРУГУ «КИЇВ» 1941 – 1943 РР.

Протягом усього періоду на території генерального округу «Волинь-Поділля» спостерігалась складна санітарно-епідеміологічна ситуація. Серед головних причин, які призвели до такої ситуації, були проведення радянською владою тотальної евакуації на схід СРСР майна та кадрів системи охорони здоров'я, а також масове збіднiння населення в умовах розрухи (останнє, зокрема, викликало недоїдання та фізичне виснаження). Вищезазначене призвело до виникнення та поширення на території округу інфекційних хвороб, деякі з них стали масовими епідеміями.

Проблема санітарно-епідеміологічного стану в генеральному окрузі «Волинь-Поділля» не стала предметом окремого наукового історичного дослідження. Озвучене питання частково розглядалося дослідниками лише в рамках певних аспектів окупаційної політики. Першою розвідкою, у якій послідовно піднімається проблема санітарно-епідеміологічного становища, є наукова праця авторів Олійник Ю.В. та Завальнюк О.М. [1].

Із початком бойових дій на території Української РСР радянське керівництво розпочало масштабні заходи з евакуації майна, ресурсів та кадрів на схід СРСР. При цьому під час евакуації майна медичної галузі УРСР майже повністю було вивезено кваліфіковані кадри, обладнання бактеріологічних станцій, включаючи реактиви. Усе це унеможливлювало в подальшому здійснення профілактичних заходів щодо недопущення поширення інфекційних захворювань. Практично було призупинено проведення вакцинацій, ревакцинацій та хлорування води. Проблеми, які постали перед окупаційною адміністрацію в умовах німецько-радянської війни, ускладнювались наближенням зимово-весняного періоду 1941 – 1942 рр., що однозначно загрожувало масовим розповсюдженням хвороб. На фоні фізичного та психологічного виснаження населення інфекційні хвороби швидко набували характеру епідемій, що й було зафіксовано на території генерального округу.

Зі встановленням цивільної влади окупаційна адміністрація з метою недопущення загострення санітарно-епідеміологічного стану розпочала ряд профілактичних заходів, оскільки вже на початку окупації спостерігався незадовільний санітарно-гігієнічний стан у містах та селах регіону. Так, зокрема, саме через погані гігі-

єнічні умови в помешканнях різко зросла смертність, особливо серед дітей. На території генерального округу «Волинь-Поділля» смертність складала від 300 до 400 немовлят на 1000 новонароджених [2].

Надзвичайно гострою проблемою стало підтримання санітарної чистоти в містах та селах. Враховуючи ряд факторів таких, як нерегулярна робота комунальних служб, недофінансування санітарних структур, відсутність засобів для очистки вулиць та помешкань, варто говорити про складну ситуацію з санітарно-епідеміологічним станом.

З метою підтримки санітарно-епідеміологічного стану в містах і селах видавались додаткові розпорядження, які зобов'язували мінімум двічі на тиждень прибирати дороги та підтримувати їх у чистоті. За невиконання наказу встановлювався штраф в розмірі від 200 до 1000 крб [3]. Проте незважаючи на великі штрафи, чистота вулиць так і залишилася незадовільною протягом усього періоду окупації.

Для унеможливлення антисанітарії окупаційна влада розпочала кампанію зі встановлення контролю над популяцією собак, які, на думку німців, переносили сказ. Для суттєвого зменшення популяції цих тварин запровадили податок на них. На території генерального округу «Волинь-Поділля» за рік потрібно було сплатити 150 крб. за одну собаку, а за кожну наступну собаку – 300 крб [4]. Для порівняння: у той же час на території генерального округу «Київ» було встановлено ціну 75 крб. за першу собаку, 150 крб. за дві собаки на рік [5].

Однак профілактичні заходи, проведені окупаційною владою, виявились недостатньо ефективними. Тому на території генерального округу «Волинь-Поділля» постійно виникали спалахи епідемічних захворювань, таких, як тиф, малярія, туберкульоз, дифтерія, скарлатина, а також зростала кількість зафіксованих венеричних хвороб – гонореї та сифілісу. Вже за перший рік діяльності нацистської адміністрації у 15 разів порівняно з довоєнними роками зросла кількість захворювань на висипний тиф [6, с.54].

Окупаційна влада розпочала широку інформаційну кампанію на шпальтах газет про інфекційні хвороби та їх профілактику, як додатковий захід для недопущення масового розповсюдження хвороб [7]. З метою локалізувати та не допустити поширення епідемій нацисти вдались до більш практичних кроків таких як, проведення обов'язкового щеплення серед населення Райхскомісаріату «Україна», зокрема і генерального округу «Волинь-Поділля».

Проте незважаючи на проведені нацистською адміністрацією заходи щодо попередження та недопущення погіршення санітарно-епідеміологічного стану, рівень інфекційних захворювань постійно зростав. У м. Рівному лише з 10 по 20 листопада 1942 р. було зафіксовано 45 випадків інфекційних захворювань на черевний тиф, плямистий тиф, дизентерію та дифтерію [8, арк.49].

Протягом окупації в генеральному окрузі «Волинь-Поділля» зросла кількість венеричних захворювань. В основному це було викликано невпорядкованістю статевих стосунків між окупаційними військами та місцевим населенням, випадками сексуального насилля. Зокрема, сексуальне насилля представників окупаційних військ та цивільної адміністрації над місцевими жінками призвело до росту небажаної вагітності. Це була основна причина збільшення числа абортів. Масове поширення венеричних захворювань, таких, як сифіліс і гонорея, потребувало від німецької адміністрації відповідних заходів.

Отже, у період нацистської окупації на території генерального округу «Волинь-Поділля» був вкрай складний санітарно-епідеміологічний стан. Нацистська адміністрація значну увагу надавала стабілізації та локалізації епідеміологічної ситуації, однак ці заходи були малоефективними, що призвело до поширення інфекційних хвороб, окремі з яких набули епідемічного характеру. Масово розповсюдились і венеричні хвороби. Складні санітарні умови, недоїдання, психологічне навантаження, фізичне виснаження зумовили велику кількість смертей серед

цивільного населення.

Список використаних джерел

1.Олійник Ю.В.,Завальнюк О.М. Нацистський окупаційний режим в генеральній окрузі «Волинь-Поділля» (1941-1944 рр.) / Ю.В. Олійник, О.М. Завальнюк. – Хмельницький: Поліграфіст-2, 2012. – 320 с. 2.Волинь. Часопис для Волині (Рівне). – 1941. – 6 листопада. 3.Волинь. Часопис для Волині (Рівне). – 1942. – 26 квітня. 4.Волинь. Часопис для Волині (Рівне). – 1942. – 12 березня. 5.Дніпрова хвиля (Кременчук). – 1942. – 10 листопада. 6.Шайкан В. Повсякдення українців у роки німецької окупації. 1941–1944 / В. Шайкан. – К. : ПП Наталя Брехуненко, 2010. – 80 с. 7.Волинь. Часопис для Волині (Рівне). – 1942. – 12 лютого. 8.Державний архів Рівненської області, ф. Р-22, оп. 2, спр. 2, 51 арк.

Н. М. Кіндрачук

ПОЛІТИКА РУСИФІКАЦІЇ В УРСР ТА ЇЇ ВПЛИВ НА СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКИХ ШКІЛ: 60-ті – 70-ті рр. ХХ ст.

Радянська політика русифікації стала державною політикою тоталітарного комуністичного режиму СРСР. Вона була спрямована на зміцнення російської національно-політичної переваги в Україні та серед українців, за допомогою переходу чи переведення осіб неросійської національності на російську мову й російську культуру та їх подальшої асиміляції. Витіснення української мови було продуманим і комплексним кроком радянських ідеологів, які прагнули знівелювати усі національні відмінності, в тому числі і мовні.

Русифікацію відображав Закон СРСР «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про дальший розвиток системи народної освіти в СРСР», прийнятий 25 грудня 1958 р. (відповідний Закон було затверджено в УРСР 17 квітня 1959 р.) та нова національна програма, ухвалена XXII з'їздом КПРС (17–31 жовтня 1961 р.). Дані документи проголошували ідею «повного злиття націй» та формування нової історичної спільності – «радянського народу», для якого спільною мовою мала стати російська, зважаючи на виняткову роль російського народу в радянській історії та соціалістичних звершеннях [3].

Така офіційна мовна політика сприяла збільшенню російськомовних шкіл у мережі загальноосвітніх закладів УРСР й одночасному зменшенні кількості українських. У результаті кількість шкіл з російською мовою викладання в Україні збільшилася з 4192 в 1959/60 навчальному році до 4703 в 1965/66 рр., а кількість українських шкіл за цей період скоротилася з 25 308 до 23 574 [1, с. 81]. У великих містах та індустріальних регіонах республіки, де проживало багато росіян і представників інших націй, було лише кілька українських шкіл. Наприклад, в м. Торезі та м. Жданові Донецької області, м. Комунарську Луганської області і м. Севастополі в Криму – їх зовсім не було [4, с. 172, 174]. В м. Одесі в 1963–1964 навчальному році нараховувалося 34 школи з українською мовою навчання та 136 шкіл з російською, зокрема: серед початкових шкіл – дві з українською мовою навчання та чотири з російською мовою навчання, серед восьмирічних шкіл – 14 з українською мовою навчання та 62 з російською мовою навчання, серед середніх шкіл – 18 шкіл з українською мовою навчання та 70 з російською мовою навчання [2, арк. 35].

Якщо у 1960/61 н. р. школи з українською мовою навчання охоплювали 68,7 % учнів, то у 1970/71 – 60,4%, у 1976/77 – 57,8, а у ці ж роки російською мовою навчались відповідно – 30,4%, 38,8, 41,3% учнів [1, с. 81]. У середньому на одну українську школу припадало 190 учнів, а на кожну російську – 524, навіть у м. Сумах, м. Хмельницькому, м. Житомирі, м. Вінниці, м. Чернівцях, м. Івано-Франківську, м. Києві у російськомовних школах навчалося понад 50 % усіх учнів [7, с. 289].

Крім кількісного зменшення україномовних шкіл, у системі освіти відбувалися внутрішні процеси, що зумовлювали усунення української мови з навчання. На початку 1960-х рр. чітко окреслилася тенденція зменшення кількості годин, відведених на

вивчення української мови й літератури в школі. У школах із українською мовою навчання кількість годин на викладання скоротилася на 90 годин, у школах із російською мовою – на 119 годин [6, с. 269].

Варто сказати й те, що російськомовні школи мали значно кращу матеріально-технічну базу, були краще укомплектовані кадрами, адже вчителям російської мови й літератури встановлювали вищу заробітну плату [5, с. 111]. Головну роль в русифікації відіграла й опублікована 31 червня 1978 р. постанова ЦК КПРС «Про подальше вдосконалення вивчення і викладання російської мови в союзних республіках». На її основі та на основі інших спеціально прийнятих постанов уряду СРСР з 1978 року вчителям російської мови в Україні встановлювалася 15-ти відсоткова надбавка до ставки заробітної плати [1, с. 66].

Таким чином, надмірна русифікація, політизація й уніфікація освіти в Україні протягом 60-х – 70-х рр. XX ст. не розвивали почуття індивідуальності, а все інтенсивніше закладали підґрунтя масштабної денаціоналізації українців.

Список використаних джерел

1. *Брехунець Н. С. Навчальні заклади освіти України 50 80-х років XX ст.: історіографія : дис... канд. іст. наук: 07.00.06 / Н.С. Брехунець; Переяслав-Хмельницький держ. педагогічний ун-т ім. Григорія Сковороди. – Переяслав-Хмельницький, 2006. – 185 арк.* ***2.*** *Державний архів Одеської області. – Фонд Р-2000 Исполком Одесского областного совета депутатов трудящихся. (Облисполком) 1932–1995 гг. – Опис-7. – Спр.22. Протокол засідання промислового облвиконкому і рішення з № 195 по 223 (за 1963 р.). – 247 арк.* ***3.*** *Закон об укреплении связи школы с жизнью и дальнейшем развитие системы народного образования СССР, принятый 24 декабря 1958 года ЦК КПСС и СМ СССР // Ведомости Верховного Совета СССР. – Москва, 1959. – № 1. – С. 10–22.* ***4.*** *Політична історія України XX століття: у 6 т. / [ред. кол.: І. Ф. Курас та ін.]. – К.: Генеза, 2003. – Т. 6: Від тоталітаризму до демократії (1945–2002) / О. М. Майборода, Ю.І. Шаповал. – 696 с.* ***5.*** *Попп Р.П. Інтелігенція Львова в 1944–1953 роках (історико-соціологічний аспект): дис.... канд. іст. наук: 07.00.01 / Р.П. Попп. – Львів, 2003. – 206 с.* ***6.*** *Сворак С. Д. Загальноосвітня школа західноукраїнського регіону в контексті суспільно-політичного життя другої половини 40-х – першої половини 60-х років XX століття: дис. … доктора іст. наук: 07.00.01 / С.С. Дмитрович. – К., 1999. – 386 арк.* ***7.*** *Тєвікова О. В. Повсякденне життя громадян УРСР: соціальні та культурні аспекти (1953–1964 роки): дис. … кандидата іст. наук : 07.00.01 / О.В. Тєвікова. – Полтава, 2010. – 305 с.*

О. В. Колесник

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК НА ПОДІЛЛІ УКРАЇНСЬКОЇ АВТОКЕФАЛЬНОЇ ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ

Лютнева революція, що сталася рівно 100 років назад, призвела до демократизації суспільства, сприяла активізації державотворчого процесу та розвитку релігійного життя населення. Найяскравішим представником ідеї демократизації та оновлення церковної думки в Україні стала Українська автокефальна православна церква, закріплення юридичного статусу якої відбулося восени 1921 р. [9,с.208].

Церковно-визвольний рух, як елемент визвольних змагань населення з одного боку, та бажання змін у церковному житті з іншого, мало двояке сприйняття та втілення в Україні. На Поділлі, починаючи з квітні 1917 р. про-ходять єпархіальні з'їзди духівництва і вірян. На них вирішувалися і обговорювалися питання про викладання теології в школах, ведення проповідей, видання книжок, брошурок, листівок рідною та близькою до розуміння населенню мовою, а також проголошення самостійності Української церкви [7, с.13]. Про бажаність для служителя культу користуватися у бесідах з людьми рідною для них мовою говорилося ще на початку минулого століття [2, с. 162].

Політика комуністичної влади щодо роз'єднання православ'я сприяла на початку 20-х рр. XX ст. зародженню української церкви. У листі від 8 березня 1922 р. до президії Київського губвиконкому М. Мороз відзначав той факт, що «…українське населення у своїй більшості прагне до звільнення себе від оков ста-

рорежимного клерикально-монархічного церковного ладу і введення богослужіння у храмах на живій українській мові» [10, арк. 13]. Також, керівництво української церкви позитивно відгукнулося стосовно перших законодавчих розпоряджень молодої влади, вірячи в ті ідеали, що останні озвучували. [11, арк. 1 зв].

Пришвидшило процес заснування та поширення українських парафій утворення у 1921 р. Подільської губернської церковної ради та призначення на посаду її очільника І. Теодоровича, про якого ходили позитивні відгуки серед вірян та населення [9, с. 263].

Проте далеко не авторитет певних осіб був головним для досягнення результату УАПЦ на Поділлі. Насамперед він залежав від підтримки ідей української церкви населенням краю, а це залежало від цілого ряду історичних, політичних та соціальних причин. Українізація парафій знайшла широку підтримку серед жителів регіону. На першій службі М.Борецького, що прохо-дила в одній із церков Гайсинщині на зелені свята 1921 р., він виголосив про-мову рідною мовою, а її послухати зібралася «сила-силенна народу» [1, с. 13].

На середину 20-х рр. ХХ ст. УАПЦ досягла апогею розцвіту. Станом на 1 січня 1925 р. чисельність її представників сягнула 989 (це більше 10% від їх загального обсягу). Ця цифра була третьою після Російської Православної церкви, що нараховувала 6 453 громад (67%), та обновленців – 1 497 груп (15,6%) [12, арк. 157]. Слід сказати про те, що в таких губерніях, як Київська, Подільська і Полтавська, процент громад УАПЦ був більший ніж середня кількість по Україні (відповідно: 468, 219, 127), це викликало у представників влади певний страх. [13, арк. 9].

З огляду на різке збільшення кількості парафій УАПЦ та «апатію» до «прорадянської церкви», питання про автокефалію як спосіб боротьби з «липківщиною», обновленці поставили на початку 1923 р. під час проведення Всеукраїнського церковного обновленського з’їзду. Так, в аналізі на виступ протоієрея Шаповалова окрім безкомпромісної боротьби з «тихонівщиною», зазначалося наступне: «...протиставити липківській автокефалії – українську автокефалію православної церкви» [14, арк. 220 зв.]. Дана автокефалія мала бути проголошена Помісним собором, аби повністю зруйнувати авторитет УАПЦ. Цим заходом стала підготовка до проголошення автокефалії собором обнов-ленської церкви. Для більш вдалого проведення задуму в квітні 1925 р. керівні органи зобов’язали ДПУ зібрати інформацію з метою опублікування у засобах масової інформації про антикомуністичну політику керівників ВПЦР. У практичній роботі зазначалось посилити репресії проти автокефальної церкви [15, арк. 59], яка, на їх думку була політичним утворенням і прагнула суверенної України [3, арк. 71].

За таких умов існування УАПЦ на Поділлі почало змінюватись, однак не такими швидкими темпами, як цього хотіла влада. У березні 1926 р. робота автокефальної церкви «підупала» тільки в Могилівській окрузі. Причина поля-гала в тому, кожна парафія вважала себе незалежною, і не була підзвітна церков-ній раді, яка перебувала у м. Вінниці [4, арк. 19]. В цілому на Поділлі Вінницька та Могилівська округи нараховували на двох 126 парафій, Кам’янецька – 35, Проскурівська – 30, Тульчинська - 44 (загалом 235). Кількість громад УАПЦ в Україні і за межами держави у 1926 р. сягнула 1211 [16, арк. 3]. В майбутньому ВПЦР мала упорядкувати життя української церкви, в тому числі і на Поділлі, яка з 1921 р. жила «якимось безпосереднім натхненням і ентузіазмом» [8, с. 9]

За період 1926-1927 рр. комуністична влада продовжувала застосовувати адміністративний ресурс для налагоджування діяльності УАПЦ. В той час, коли синодальні громади отримували від влади максимальну підтримку і дозвіл на реєстрацію своїх статутів, громади УАПЦ не могли і мріяти про це. Так, керівник окрадмінвідділу НКВС, дослідивши справу про заборону окружним МЕКОСО використовувати молитовний будинок та реєструвати статут «автокефалістам» м. Липовця, зазначав: «Відповідно до обіжника НКВС від 19 березня 1926 р., статут

таких релігійних громад реєструвати не можна, тому директива Вінницького окружного МЕКОСО є вірною» [5, арк. 221].

На початку 1929 р. зі Столиці була розіслана пояснювальна записка партійним органам України, яка оголошувала релігійні організації лише контрреволюційною силою, що має великий вплив на маси, які перебувають в країні. Це означало про початок розгортання нових репресій проти церкви і духівництва. На Поділлі партійні органи відзначали «збільшення активності автокефального українського угруповання та все більш виразніше і відвертіше його шовіністично-контрреволюційної діяльності» [6, арк. 28]. В грудні 1929 р. у Києві відбувся ліквідаційний собор УАПЦ. Частина подільських духівництва УАПЦ була заарештована за організацію і діяльність Спілки Визволення України, а решту, тих що залишилися, заарештували і вислали по таборах до 1934 р.

Бажання внести корективи в церковне життя Поділля нерозривно пов'язуються з ідеєю про створення незалежної Української автокефальної православної церкви. Цьому процесу насамперед активно сприяли і підігравали політичні чинники, пов'язані, передусім із прийнятим в УНР закону про офіційний статус церкви. І як ми можемо побачити дана ідея знайшла свою підтримку серед населення краю, що сприяло швидкому поширенню парафій УАПЦ по всьому регіону.

Список використаних джерел

1. Веркалець М. В німбі обпаленої віри // Українська культура. – 2000. – № 1. – С. 13-14. 2. Голос о преподавании слова Божия на малорусском языке // Православная Подолия. – 1909. – № 7. – 15 февраля. – С. 162-165. 3. Державний архів Вінницької області (далі ДАВіО) Фонд П-29. – Оп. 1. – Од. зб. 331. – Арк. 1-31. 4. ДАВіО. - Фонд Р-687. – Оп. 4. – Од. зб. 21. – Арк. 1-96. 5. ДАВіО. - Фонд Р-196. – Оп. 1. – Од. зб. 814. – Арк. 1-409. 6. ДАВіО. - Фонд П-29. – Оп. 1. – Од. зб. 461. – Арк. 1-235. 7. Зінченко А. Ієрархи Української церкви. Митрополит Микола Борецький. Архієпископ Костянтин Кротевич. Митрополит Іван Павловський. – К., 2003. – 156 с. 8. Накази Церковним Соборам і Церковним Радам Української Автокефальної Православної Церкви, видані у м. Києві Всеукраїнською Православною Церковною Радою в 1927 році / Українське Православне Братство імені митрополита Василя Липківського. – Вотебурі, Конн, 1960. – 63 с. 9. Хомчук О. Церква поза церковною огорожею. Розколи і руйнація Української Православної Церкви в пошуках «константинопільського визнання». – Чікаго, 2002. – 621 с. 10. Центральний державний архів вищих органів влади і управління України (Далі ЦДАВО). Фонд 3984. – Оп. 1. – Од. зб. 282. – Арк. 1-25. 11. ЦДАВО. Фнд Р-152. – Оп. 1. – Од. зб. 13. – Арк. 1-6. 12. ЦДАВО. - Фонд Р-197. – Оп. 3. – Од. зб. 3. – Арк. 1-175. 13. ЦДАВО. - Фонд Р-197.– Оп. 3. – Од. зб. 12. – Арк. 1-77. 14. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО) Фонд 5. – Оп. 1. – Од. зб. 2189. – Арк. 1-243. 15. ЦДАГО України. - Фонд 1. – Оп. 20. – Од. зб. 2006. – Арк. 1-205. 16. ЦДАВО України. - Фонд 3984. – Оп. 3. – Од. зб. 459. – Арк. 1-5.

Ю. А. Коміренко

СТАНОВЛЕННЯ І РОЗВИТОК СИСТЕМИ ВИХОВАННЯ В КАДЕТСЬКИХ КОРПУСАХ УКРАЇНИ В СЕРЕДИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТОЛІТТЯ ЯК ДОСЛІДНИЦЬКА ПРОБЛЕМА ІСТОРІЇ ПЕДАГОГІКИ

Історіографічна складова виступає обов'язковим компонентом історико-педагогічних розвідок, оскільки, як зазначає радянський історик педагогіки Е. Д. Дніпров, «без серйозних історіографічних досліджень неможливо усвідомити процес розвитку історико-педагогічного знання, виявити у ньому лакуни і визначити перспективи подальшої роботи в історії педагогіки» [1, с. 12]. Особливу увагу сучасних науковців у цій галузі привертає період другої половини XIX – початку XX століття, оскільки, на переконання українського історика педагогіки Н. С. Побірченко, ця доба вітчизняної історії є порою високого злету духовності, обумовленого відродженням національної свідомості, розквітом творчості в науці,

літературі, мистецтві, педагогіці України [2, с. 3].

Історіографічний огляд питань, пов'язаних з проблемою становлення та розвитку системи виховання в кадетських корпусах, заснованих царським урядом на культурно-етнічних землях України у середині XIX – на початку XX століття, свідчить, що завдяки історіографії часів Російської імперії в науковий обіг було введено значний масив фактичного матеріалу з історії кадетських корпусів, однак у наукових працях того періоду відсутня аналітика і розгляд навчально-виховної роботи в широкому соціально-історичному й національно-культурному контексті. Ваговитий внесок в історіографію зроблено колишніми вихованцями та співробітниками кадетських корпусів, що функціонували в українських губерніях. Їхні праці історіографічного характеру та спогади по суті заклали підґрунтя українських історичних й історико-педагогічних досліджень. Накопичений за цей період і систематизований матеріал був ідеологічно заангажованим, оскільки подавався авторами в рамках теорії «офіційної народності».

Усі історіографічні праці, написані в еміграції, також хибили на відсутність наукової об'єктивності, позаяк відзначалися ідеалізацією російської військової освіти.

У радянський період у науковий обіг введено великий обсяг архівних матеріалів і зроблено комплексний аналіз розвитку освітньої системи в кадетських корпусах на теренах Російської імперії, у тому числі тих, що діяли на українських землях: Петровсько-Полтавському, Володимиро-Київському, Сумському, Одеському та Севастопольському. У зазначеному контексті порушено й питання виховання, при цьому система дворянського виховання розглядається з позицій класово-ідеологічних, а не наукових.

У пострадянський період російська історіографія зосереджується вже не стільки на історії кадетських корпусів, скільки на загальних і специфічних для цих навчальних закладів проблемах методики, навчання та виховання, однак у російських наукових колах простежується прагнення до ідеалізації всього, пов'язаного з царською армією, а також схильність до прихованої реставрації уварівської формули «православ'я, царизм, народність», яка в сучасних умовах набуває нового змісту й нового оформлення в контексті імперських амбіцій Російської Федерації, що по відношенню до України приймають все більш агресивного характеру.

Після здобуття Україною державності з'являється національна історіографія, яка на початковому етапі була підпорядкованою російським впливам та ідеологічним настановам, і лише у 2000-х рр. на теренах української історіографії почали з'являтися роботи незалежного характеру прямо чи опосередковано присвячені кадетським корпусах Наддніпрянщини. Такими дослідниками як І. М. Панов, О. Г. Козинець, Ю. М. Пікуль та ін. розроблялися проблеми військової освіти і зокрема розвитку кадетських корпусів на українських землях у зазначений нами період. У роботах О. Даниско, В. П. Ісаченко, О. М. Казакевич, В. О. Огнєва, Н. С. Побірченко, І. В. Скоропад висвітлювалася діяльність національно свідомих педагогів, які були в тій чи іншій мірі пов'язані з військовою освітою В. Б. Антоновича, О. Д. Бутовського, М. І. Драгомирова, П. Г. Житецького, В. П. Науменка. На початку 2000-х рр. В. І. Сергійчуком, С. І. Білоконем і К. І. Клімовою здійснені розвідки про видатних випускників Київського і Полтавського кадетських корпусів В. М. Петріва і П. П. Потоцького. У дисертаціях О. М. Даценка і М. В. Герасименка питання освіти в кадетських корпусах подається хоча і фрагментарно, але вже в контексті української військової історії. З середини 2000-х рр. з'явились дослідники, які проблематику кадетських корпусів розглядають в українському контексті – це М. О. Балабай, Т. О. Булгакова, О. В. Єфімова, М. Карпенко, О. В. Кожедуб, С. В. Кормілець, Ю. Г. Корнійчук, А. І. Махінько, Ю. М. Мачача, М. М. Милицина, Є. В. Пузирьов, С. Решетова, О. Л. Скрябін, А. П. Ткачук, Л. М. Яременко та ін.

Узагальнюючи, маємо зазначити, що від початку становлення і до 2000-х рр. історіографія, що стосується кадетських корпусів, які функціонували у губерніях Наддніпрянщини, не виводилася за рамки російського контексту, у жодному разі питання про українську специфіку цих військових навчально-виховних закладів не піднімалось. Українська історіографія кадетських корпусів на початковому етапі свого формування не була позбавлена російських впливів та ідеологічних настанов. За останні двадцять років у вітчизняному науковому дискурсі почали з'являтися роботи, присвячені Петровсько-Полтавському, Володимиро-Київському, Сумському, Одеському та Севастопольському кадетським корпусам, де їх проблематика розглядається в українському контексті, однак це дослідження з військової історії, а не з історії педагогіки. На нашу думку, в аспекті історико-педагогічного опрацювання чималого корпусу літератури, присвяченої військовим навчально-виховним закладам інтернатного типу, слід зважати передусім на територіально-регіональні ознаки, а саме приналежність джерел до певної культури – української чи російської. Для адекватного розкриття проблеми становлення і розвитку системи виховання в українських кадетських корпусах середини XIX – початку XX століття такий підхід є принциповим, оскільки йдеться про дослідження системи виховання, яка поставала на зіткненні двох культурних традицій не просто з різними, а діаметрально протилежними базовими світоглядними цінностями.

Список використаних джерел

1.Днепров Э. Д. Советская литература по истории школы и педагогике дореволюционной России (1918–1977): Библиографический указатель / Эдуард Дмитриевич Днепров. – М.: НИИ ОП, 1979. – 446 с. 2.Побірченко Н. С. Бібліографія педагогічної спадщини членів українських громад (друга половина XIX початок XX століття) / Наталія Семенівна Побірченко. – К.: Науковий світ, 2000. – 126 с.

М. В. Мандрик-Мельничук

ІСТОРІОСОФСЬКИЙ ВИМІР ФЕНОМЕНУ УКРАЇНСЬКОГО КОЗАЦТВА

Козацька ментальність мала надзвичайно великий вплив на процеси формування світовідчуття та світосприйняття українців. Йдеться про відчутні взаємовпливи традиційних ментальних засад народу і козацького менталітету – результатом стали зміни в традиційному світосприйнятті під впливом стилю життя і думання козацтва. Таким чином, в українській ментальності утвердився цілий комплекс рис: працьовитість, охайність, ощадливість, гостинність, високий рівень статевої моралі, особливе прагнення до освіти, товариськість, коректність, прив'язаність до землі та традицій, великі здібності до культури, творчості, любов до дітей, статичність у родинних взаєминах, прагнення жити духовним життям, глибока шана до предків, мужність, повага до жінки, лицарське ставлення до дівчини, ліризм, прагнення до волі й незалежності. Поряд з цими рисами, говоримо й про взаємне непорозуміння між козаками, майнове розшарування, зростання соціальної різниці між козацькою верхівкою і низами, сварки, легковажність, невизначеність [5,с.107].

Ю. Черніченко проводить паралелі між двома феноменами – українським козацтвом та середньовічним лицарством. Спільними рисами він визначає альтруїзм, аскетизм та куртуазність (ввічливість, шанобливість, чемність), які відіграли важливу роль у всіх галузях життя України та Європи. Феноменальність козацтва полягала у виробленні унікального стилю життя і світосприйняття. Йдеться, у першу чергу, про те, що військово-політична організація запорозьких козаків стає прообразом, ескізом справжньої держави – були усі підстави її вважати такою через наявність атрибутів державності – особлива система органів та установ із владними повноваженнями, їх виборність, чітка правова система, принцип народовладдя,

розподіл влади на три гілки, територія, хоча кордони не були фіксованими. Діаспорний історик В. Гришко зауважив, що за польської доби козацтво сформувалося в окремий стан, мало свою осібну військову організацію, військове управління з виразними автономними правами в державі, виробляло своє право. Мало вже вікову традицію, переходило до індивідуального права власності на землю, (…) зі зброєю в руках боронило свої права, освячені кров'ю в лицарській боротьбі» [1, с. 20]. І.П. Крипякевич характеризує козацтво як соціальний стан: «Це була маса волелюбних войовників, які власними силами здобували собі землі, господарство і захищали його зі зброєю в руках» [4, с. 33]. Проте, козацька республіка стала лише перехідною формою державності з протопарламентом, чіткими морально-етичними принципами, але не повноцінною державою.

Феноменальність українського козацтва можна вбачати саме у тому, що із Запорізькою Січчю пов'язане відродження української державності. Демократична самоорганізація, вільне волевиявлення кожного, публічне обрання владних посадовців і можливість їхнього публічного усунення від влади. Автори називають козацтво своєрідною духовно-організаційною формою життєдіяльності народу [2]. Вплив козацтва поширювався далеко за територіальні межі етнічного українства. Воно стало основним носієм національної ідеї. Вороже налаштовані польські та російські історики навмисне перекручували історію козацтва, створюючи неправдивий образ гультяя, п'яниці, розбійника, що не відповідало дійсному стану речей. У козаків існував кодекс козацько-лицарської честі, коли воїн міг покласти своє життя за товариша, суворо дотримувався принципу не брати чужого, не ображати слабкого, не зраджувати обіцянці.

Ґенеза української суспільно-політичної думки призвела до трактування феномена козацтва як головного чинника державницького утворення, започаткованого під час визвольних змагань Б. Хмельницького [3]. На користь останнього твердження свідчить той факт, що і в наступному столітті українські селянські рухи в імперії брали на озброєння козацькі гасла, а у деяких випадках, відтворювалася система козацького самоуправління [3, с. 119]. Проте, як стверджує дослідник, поняття «феномен» не обмежується лише політичною роллю козацтва в житті української спільноти. Дещо осторонь від магістрального напряму досліджень із приводу козацтва знаходиться незначний науковий доробок, в якому козацтво подається у якості окремого етнічного чи соціального об'єкта. Хоча, як зауважує А. Корнєв, ці роботи не позбавлені певних неточностей і перебільшень. Зокрема, у праці А. Горєєва все козацтво, що проживало колись на території Російської імперії, розглядається як «уламки» єдиної спільноти, яка існувала ще в часи монгольської навали. А. Корнєв також зауважує, що козацтво не було ніколи однорідною спільнотою. З одного боку, реєстровці, запорозькі і городові, що стосується голоти, то вона не була чітко окреслена, оскільки в ній могли опинитися різні люди.

Існувала ціла низка фундаментальних принципів, на яких було побудоване життя козаків – відсутність кріпацтва, формально рівне право всіх членів громади щодо угідь, участь у козацьких радах на демократичній основі. Йдеться про феномен козацтва як про символ цілої епохи, яку характеризує «дух свободи», прагнення незалежності, здатність до державотворення, домінування колективного над індивідуальним, прояв безприкладного патріотизму та героїзму [6]. Характеризуючи контекст, в якому відбувався процес становлення козацтва та козацької демократії, дослідниця Г. Попадинець описує складну добу, яку історик Н. Яковенко лаконічно кваліфікувала як – «духовну роздвоєність і сум'яття свідомості» [8, с. 229]. Така ситуація, на думку Г. Попадинець, була викликана духовними проблемами, що тоді панували, складними стосунками з сусідами, конфліктами всередині церкви, прямою загрозою втрати національної ідентичності. До тих характеристик, що творять феноменальність козацтва, дослідниця зараховує націєтворчі та державотворчі функції. Козацтво перебрало на себе роль національної еліти, хоча, за-

уважує автор, і не мало того рівня освіченості і маєтності, якими володіла шляхта.

Феноменальність козацтва ще й полягає в унікальній системі морально-етичного та фізичного вишколу, що ґрунтувалася на прадавніх традиціях, і завдяки якій виникло українське лицарство. Козацька традиція військової підготовки воїнів своїм глибоким корінням сягала аж до прадавніх індоєвропейських часів, коли юнаки готували себе до обряду посвячення (ініціації) у воїни. Козацтво не лише успадкувало кращі традиції вишколу лицарсько-дружинної молоді Русі, але й розвинуло їх, створивши свою цілісну систему вишколу молодих козаків.

Важливу роль у релігійному світогляді таємних військових громад відігравав образ-тотем воїна-хижака, часто воїна-ведмедя, воїна-вовка. Саме образ вовка, пса належить до провідних у традиційній культурі багатьох індоєвропейських народів. Ю. Фігурний описує два види вовкулаків, тобто чаклуни та знахарі – уроджені вовкулаки, та прості люди, яких зачарували і перетворили на «роблених» вовкулаків.

Образ козака-вовкулаки присутній в українській міфології. У казках та легендах фігурує святий Юр, що був спадкоємцем бога війни і воїнів-звірів Одіна та слов'янського Перуна, став покровителем середньовічного лицарства. Серед козацтва існували козаки-характерники (химородники, знахарі, голдовники). Ці воїни знали багато мов, насилали на ворогів сон, довго перебували під водою, ловили руками свинцеві кулі, жили довго, були невразливими до залізної зброї. Не можна оминути увагою принцип побратимства – тісному зв'язку між побратимами з метою взаємодопомоги. «Обряд побратимства супроводжувався клятвою і різноманітними символічними ритуалами. Побратими пили змішану з вином кров один одного, спільно вживали галюциногенні напої, ритуальну їжу, обв'язувалися одним поясом…Так поступово із розрізнених воїнів-вигнанців із різних родових общин формувалось військове братство». Автор подає витоки цього ритуалу у стародавніх епосах, які населяли в давнину українські землі. Суть – встановлення штучних родинних зв'язків між членами військової ватаги з метою її консолідації. Цей обряд освячувався у церкві, козаки давали клятву, зобов'язувалися любити і допомагати один одному, навіть жертвувати власним життям.

О. Апанович здійснила історіософське осмислення українського козацтва в національній та всесвітній історії. Козацтво в її працях постає досконалою військовою силою, яка захищала український народ від нападників. Домінуючими аспектами конструктивного історичного творення козацтва історик вважає діяльність гетьманської держави: утворення і утвердження Запорозької Січі. Завдяки козацтву та процесам колонізації розвивався процес повернення втрачених українських земель та розширення життєвого простору українського народу мирним шляхом, без завоювань чужої території. В умовах постійної підготовки до військових походів козацтво набуло напівгосподарського, напівмілітарного характеру, змушене було поєднувати працю з війною. О. Апанович спростовує думки інших дослідників про те, що козакам була невластива аграрна культура через військовий стиль життя. На колонізованих землях розвинулася інтенсивна економіка, високий рівень агрокультури, була поширена хутірна система господарювання. Ще двома унікальними явищами для Запорозької Січі, про які згадується у праці О. Апанович, – *«покозачення»*, що було спробою вийти з-під юрисдикції польської влади і перейти до козацької спільноти, а отже й отримати право працювати вільно на своїй землі, та створення *зимівників* як багатогалузевих господарств, де поряд із землеробством розвивалося скотарство, бортництво, гончарство, ремесла. Зимівники стали середовищем, де виготовлялися вироби ужиткового мистецтва. У цих умовах розвивалася інтенсивно торгівля.

Отже, поєднання, здавалося б, непоєднуваного робило козаків та їхній менталітет, уклад життя, спосіб господарювання, ремесла, промисли, релігія, тісний зв'язок з природою унікальним явищем. Культура козацького хліборобства, ремесла, високий рівень військового мистецтва, глибока віра у поєднанні з дохристиян-

ськими обрядами, панування звичаєвого права, формування ідеї народовладдя – це були ключові постулати, на яких будувалося життя Запорозької Січі. Саме тому козацтво стало феноменом, який мав міцно вкоренився в архетипі українців як приклад звитяги, мужності, боротьби і мав вплив на прийдешні покоління.

Список використаних джерел

1.Гришко В. До суспільної структури Хмельниччини / Василь Гришко // ЗНТШ. – Мюнхен, 1948. – Т. 156. – С. 6-72. 2.Кондратюк В.О. Феномен українського козацтва та його роль в історії державотворення українського народу / В.О. Кондратюк, Н.В. Гапонюк // Історичні студії Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Луцьк, 2010. – Вип. 4. – С. 11-17. 3.Корнєв А. Вплив козацтва на формування ідеалів української спільноти / Корнєв Андрій // Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. – 2011. – № 3. – С. 117-121. 4.Крип'якевич І. П. Богдан Хмельницький / Іван Крип'якевич. – Львів : Світ, 1990. – 408 с. 5.Пірен М. Основи етнопсихології / Марія Пірен. – Київ : Веселка, 1996. – 320 с. 6.Попадинець Г. Національна ментальність як чинник розвитку української правової культури (від княжої доби до кінця XVIII ст.) / Г. Попадинець // Вісник Львівського університету. Філософські науки. 2007. – Вип. 10. – С. 222-233. 7.Фігурний Ю. Архаїчні елементи культури козацтва в контексті українознавства // [Електронний ресурс] / Ю. Фігурний ; Режим доступу : http://etnography.national.org.ua/lib/koz_archaic.html. 8.Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XIV до середини XVII ст. (Волинь і центральна Україна) / Наталя Яковенко. – Київ : Наукова думка,1993. – 260 с.

М. А. Панфьорова

РЕСПУБЛІКАНСЬКА ФОРМА ПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ: ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ

Протягом всього періоду незалежності в Україні відбуваються конституційні зміни. В українській державній традиції можна простежити закономірності, які обумовлюють відсутність стабільності в цій сфері.

Класичним поділом форм правління є поділ на республіки та монархії. При цьому, для класифікації форм правління використовуються два підходи: залежно від того, хто є главою держави і яким шляхом він заміщує цю посаду або на яких принципах будується система владних органів, яка здійснює владу в країні [9, С. 607]. Крім того, республіки та монархії поділяють на єдиновладні та такі, що засновані на принципі поділу влади [Там само, С. 610]. Останні вважають такими, що відповідають сучасним стандартам державного розвитку та сприяють розвитку конституціоналізму. Саме розподіл повноважень між гілками влади дозволяє виділяти в республіканській формі правління президентську, парламентську та змішану. Новітні підходи до поділу влади передбачають не тільки її звичайний розподіл на законодавчу, виконавчу та судову. Зокрема, виділяють і таку гілку, як самоврядування [7].

Історично, форми правління також можна поділити за вищезгаданим принципом. Але з історичної точки зору, вони можуть мати особливості залежно від країни, традицій, зовнішніх чинників, поєднувати елементи різних форм правління в процесі розвитку та утвердження основної форми, мати розбіжності між конституційно затвердженими ознаками тієї чи іншої форми правління та їх практичним втіленням.

Багато дослідників підкреслюють демократизм притаманний українському народу, але до XVII ст. на території України розвивалися різновиди монархічної форми правління, що відповідає і загальноєвропейським тенденціям [2]. Особливістю в цей період можна вважати розвинене самоврядування на базі сільської общини. З виникненням козацтва, його організація мала ознаки республіканського устрою. В науковій літературі існують різні точки зору, щодо основної тенденції розвитку форми правління в цей період. За поглядами авторів монографії про Пилипа Орлика, «сильна гетьманська влада спиралася на підтримку російського самодер-

жавства і відповідно еволюціонувала в напрямку до необмеженого правління» [8, С. 33]. На думку І. Бутрик, мало місце поєднання республіканської та монархічної форм правління. З одного боку, відсутність правлячої династії, виборність, обмеженість терміну повноважень гетьмана, з іншої – відсутність правової відповідальності глави держави за свої дії та відсутність вищого представницького законодавчого органу. Не зважаючи на «поразку» монархії на практиці, на думку автора, ведучими залишалися монархічні ідеї, їх носіями виступали передусім гетьмани, які і прагнули їх втілити у життя [1, С. 4 - 6]. На думку В. Єрмолаєва, такий підхід не враховує історичних реалій. Адже, прагнення гетьманів і зокрема Б. Хмельницького багато в чому пояснюються монархічним оточенням та прагненням уникнути боротьби за владу, громадянської війни і ще більшої нестабільності. Дослідник доводить, що від початку визвольної війни на українських землях на практиці утверджувалася республіканська форма правління, влада гетьмана, гетьманського уряду та козацької старшини в полках і сотнях базувалася на мандаті народу, гетьман визнавав традиційний для України виборний лад і домігся його підтвердження в міжнародних документах («Березневі статті», «Привілей Війську Запорізькому»). Інша річ, що історична ситуація була занадто складною, щоб реалізувати в повному обсязі всі елементи республіканської форми правління, тому поряд з демократичними застосовувалися й авторитарні методи управління, цим же пояснюється й велика концентрація влади в руках гетьмана [5, С. 74-76].

Документом, який підсумував власні тенденції державного розвитку українських земель другої половини XVII – початку XVIII ст. можна вважати Конституцію Пилипа Орлика 1710 р. В ній послідовно закріплювався принцип поділу влади та республіканська форма правління. Так, державну владу уособлювали: гетьман – як глава держави та підпорядковані йому урядники (виконавчо-розпорядчі повноваження), Генеральна Рада – аналог загальнонаціонального представницького органу, система судів на чолі з генеральним судом [6, С. 34]. Детальний аналіз змісту Конституції приводить дослідників до висновку, що в ній, говорячи сучасною мовою, затверджувалася парламентська республіка [8, С. 39].

Після перебування українських земель понад століття у складі Російської та Австро-Угорської імперій, наступним етапом розвитку власних тенденцій державного розвитку був період 1917 – 1920 рр. В цей час існувало чотири основні українські державні утворення: Українська Народна Республіка (доба Центральної Ради), Українська Держава (Гетьманат), Західно-Українська Народна Республіка (з 22 січня 1919 р. як Західна область УНР – ЗОУНР), Українська Народна Республіка (доба Директорії) [3, С. 9]. Більшість науковців простежують в цей період еволюцію республіки від парламентської до президентсько-парламентської на основі аналізу конституційних документів того часу, підкреслюючи, що навіть в період Гетьманату, після того, як Директорію очолив С. Петлюра, а в ЗУНР конституційні органи передали владу Є. Петрушевичу, більшістю українського суспільства це сприймалося як крок до стабільності, необхідний тимчасовий період і було обумовлено кризовими явищами того часу [4, 15]. Щоправда, є і інші оцінки. Наприклад, в статті І.С. Мокіна доводиться, що форма правління в період Гетьманату змінювалася від військово-кріпосницького до освіченого абсолютизму, з переходом в майбутньому до конституційної монархії [10, С. 335-336]. Але документи того часу не закріплювали спадковість влади гетьмана і постійно наголошували на скликанні в майбутньому Сейму, який і повинен був остаточно визначити форму влади в Україні [4, С. 316]. Крім того, характеристика верховної влади як військово-кріпосницької або освіченої характеризує скоріш напрямки її діяльності, ніж спосіб її організації. Тож, більш доведеною видається точка зору, що період Гетьманату - це закономірне посилення влади, як етап в розвитку республіканської форми правління в Україні [4, С. 317].

Щодо радянського періоду, коли Україна перебувала у складі союзної держави

з формальним правом виходу, то її форму правління можна охарактеризувати як єдиновладну республіку з культом політичного лідера.

Отже, історичний розвиток України нерозривно пов'язаний з боротьбою за власну державність. До XVIII ст. розвиток форми правління на українських землях відповідав європейським тенденціям. Особливістю українського державотворення можна вважати розвинене самоврядування. До періодів, коли йшов активний пошук власних державних традицій дослідники відносять другу половину XVII та першу чверть XX ст. Саме в ці періоди в Україні розвивалася республіканська форма правління заснована на принципі поділу влади. Цей розвиток відбувався у напрямку побудови парламентської республіки, але через несприятливі умови, за яких Україна здобувала державний досвід, та зовнішній вплив закономірним було посилення влади голови держави, яке сприймалося політично-активною частиною суспільства як тимчасове і обумовлене кризовими явищами. В процесі розвитку мало місце поєднання елементів різних форм правління, існували розбіжності між законодавчо закріпленими ознаками тієї чи іншої форми правління та їх практичним втіленням.

Список використаних джерел

1. Бутрик І. Монархічні ідеї в суспільно-політичній думці України X-XX століть / І. Бутрик // Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія: Історія. Економіка. Філософія: Збірник наук. праць каф. історії України та зар. країн / Київський нац. лінгвіст. ун-т. - К., 2008. - Вип. 14'2008: Український консерватизм і гетьманський рух: історія, ідеологія, політика, № 4. - С. 159-165. 2. Войтович Л. Середні віки в Україні: хронологія, проблеми періодизації // УЇЖ. – 2003. – Вип. 4 (№ 451). - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://shron.chtyvo.org.Ua/Voitovych_Leontii/Seredni_viky_v_Ukraini_khronolohiia_problemy_periodyzatsii.pdf. 3. Гай-Нижник П.П. УНР та ЗУНР: становлення органів влади і національне державотворення (1917-1920 рр.) / Гай-Нижник П.П. - К.: «ЩеК», 2010. - 304 с. 4.Головатенко В.І. Розвиток інституту глави держави в конституційній теорії та практиці України періоду національного відродження 1917-1921 рр. / В. Головатенко // Актуальні проблеми політики: Збірник наукових праць. - 2011. - Вип. 42. - С. 312-323. 5. Єрмолаєв В. Богдан Хмельницький про проблеми і перспективи українського державотворення (до 365-річчя Національної революції 1648 р.) / В. Єрмолаєв // Вісник Академії правових наук України. - 2013. - № 1. - С. 66–79. 6. Кармаліта М. В. Розподіл влади як основа сучасного парламентаризму / М. В. Кармаліта, Н. Р. Нижник // Вісник ЦВК. – 2016. – № 1 (33). – С. 32-35. 7. Костицький В.В. Розподіл влади у правовій державі та соціально-нормативне закріплення ідеї свободи і демократії / В.В. Костицький // Соціологія права. – 2011. – № 2. - [Електронний ресурс]. - Режим доступу: http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/39589/01-Kostickiy.pdf?sequence=1. 8. Кресіна І. О. Гетьман Пилип Орлик і його Конституція / І. О. Кресіна, О. В. Кресін. – Київ : Фотовідеосервіс, 1993. – 80 с. 9. Литвинов О.М. Республіканська форма правління: Особливості інтерпретації в сучасних умовах / О. М. Литвинов // Форум права. - 2013. - № 1. - С. 607-612. 10. Мокін І. С. Абсолютистські аспекти гетьманату П. П. Скоропадського / І. С. Мокін // Актуальні проблеми політики. - 2013. - Вип. 49. - С. 329-338.

Л. В. Матвієнко

ОСОБЛИВОСТІ САБАТИНІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ: РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕНЬ 60-80-Х РОКІВ XX СТ.

В добу пізньої бронзи (друга пол. II тис. до н. е.) степи Північного Причорномор'я від Дніпра до гирла Дунаю, нешироka смужка Лівобережжя від пониззя Дніпра, окрім гірської частини, були заселені племенами сабатинівської культури. На період сьогодення зафіксовано біля тисячі поселень даної археологічної культури, пам'ятки якої найвиразніше представлені на території Степового Побужжя.

Наукові дослідження сабатинівських пам'яток містять в собі різні підходи вчених щодо питання про походження, культурний зміст, зв'язок племен доби пізньої бронзи, але є узагальнений висновок науковців: сабатинівська культура – самостійна історико-культурна спільнота.

Сабатинівська культура, яка виникла на базі багатопружкової кераміки в умо-

вах тісного зв'язку з культурними процесами на заході та на сході, пройшла тривалий шлях розвитку, про що свідчить високорозвинене кам'яне будівництво, могутній осередок металообробки, велика кількість поселень.

Дослідження пам'яток сабатинівської культури є актуальними на сьогодні, тому що їх результати, чітко окреслюють суспільно-господарське життя мешканців Степового Побужжя в зазначений час.

Початок 1960-х років XX ст. ознаменував новий етап дослідження пам'яток доби бронзи Північно-Західного Причорномор'я. Практичним результатом дослідження всієї степової зони зазначеного регіону стало відкриття сотень нових поселень доби пізньої бронзи, що докорінно змінило погляди щодо процесу заселення вказаної території.

Основні роботи велися в Південному Побужжі Інгульською експедицією під керівництвом О. Г. Шапошнікової біля с. Суха Балка [6, с. 432], у селах Новогригор'ївка та Степове.

Проводилися також розкопки поселень Жовтень, Новорозанівка, Пєлагєєвка, Камєнка, Бузьке, Ташлик, Щуцьке, Виноградний Сад [5, с. 345], на основі яких були отримані матеріали щодо розмірів і планування поселень, техніки будівництва, особливостей архітектури жител та господарських споруд, розвитку ремесла.

У процесі розкопок дослідники дійшли до таких важливих висновків:

– топографічно поселення сабатинівської культури можна розділити на три групи: поймені (Федорівка I, Володимирівка, Виноградний Сад та ін.), побережно-балочні (Бузьке I, Новорозанівка II, Сергіївка, Степове, Ташлик IV та ін.) та степові (Сабатинівка, Балабанівка та ін.);

– за формою поселення розподіляються на квадратні (Ташлик IV, Новобогданівка II), овальні (Балабанівка VII) і підтрикутні (Ташлик I);

– площа поселень коливається від 0,5 до 20 га;

– за характеристикою культурного шару виділяються – довготривалі з вираженим культурним шаром та залишками домобудівництва (72%) і сезонні стоянки (18%);

– помешкання розподіляються на глинобитні, кам'яні і глинобитно-кам'яні, (наземні та заглиблені), а за розмірами на невеликі (площа 16-20 м^2 – Анатольївка, Пересадівка, Ташлик IV), середні (площа 34-40 м^2 – Ташлик I, Степове, Виноградний Сад, Щуцьке I) та великі (площа понад 40 м^2 – Балабанівка, Бузьке IV, Степове, Виноградний Сад).

Інтенсивні польові дослідження 70-80-х років XX століття в західній частині причорноморських степів, а також вивчення пам'яток доби бронзи, дозволили констатувати:

– своєрідність так званих поховань пізньоямного типу доби ранньої бронзи, в інвентарі яких виявилися елементи балкано-дунайських культур доби бронзи та центральноєвропейських культур шнурової кераміки [8, с. 52].

– тривалість контактів степових племен Північно-Західного Причорномор'я з культурами доби ранньої бронзи Балкан, що особливо відмічав М.Я.Мерперт [2, с.12].

– Південно-Західний варіант всередині давньоямної культури в степах від Бугу до Подунав'я [2, с.15].

На основі досліджень протягом 60-80-х років XX століття науковець І. М. Шарафутдінова виділила характерні риси сабатинівських пам'яток, які відносяться не до доби культури пізньої бронзи, яка передує білозерській, а самостійною культурою: 1) наземні житла; 2) використання каміння в будівництві; 3) особливі типи посуду; 4) пружкову орнаментацію; 5) кісткові та металеві вироби [6, с. 432].

До речі, наявність кераміки на деяких сабатинівських поселеннях дозволило І. М. Шарафутдіновій припустити генетичний зв'язок між сабатинівською та білозерською культурами.

Це ще в загальній формі робили С. С. Березанська, виокремлюючи особливості

культури багатопружкової кераміки [1, с. 28], а також – Д. Я. Телегін у публікації матеріалів із Ушкалки [4, с. 23].

На думку зазначених науковців, у створенні сабатинівської культури, окрім місцевих племен, брали участь носії зрубної культури, які просувалися в Північно-Західне Причорномор'я з середини II тисячоліття [7, с. 17].

Отже, культурно-історична своєрідність пам'яток доби фінальної бронзи Північно-Західного Причорномор'я, яка включала причорноморську степову частину межиріччя Дунаю–Дністра–Південного Бугу, полягає в тому, що вони, займаючи західний регіон степових культур бронзової доби Євразії, знаходилися в прикордонні між двома історично створеними напрямками розвитку господарства із землеробським та скотарським характером: між культурами балкано-дунайського, центральноєвропейського кругу з високо розвинутим землеробством, значною за об'ємом обробкою металу та степовими племенами Північного Причорномор'я з визначеною роллю скотарства, рухливістю населення, широким розповсюдженням однакових форм культурно-господарських комплексів, які залежали у від загальних географічних умов.

Список використаних джерел

1. Березанская С. С. Об одной из групп памятников средней бронзы на Украине / С. С. Березинская // СА. – 1960. – №4. – С. 26-41. 2. Мерперт Н. Я. О связях Северного Причерноморья и Балкан в раннем бронзовом веке / Н. Я. Мерперт. – М.: Изд. АН СССР, 1965. – С. 10-20. 3. Телегин Д. Я. Вопросы относительно хронологии памятников поздней бронзы Нижнего Поднепровья / Д. Я. Телегин // Археология. – 1961. – №11. – С. 20-27. 4. Шарафутдинова И. Н. Исследование поселения сабатиновской культуры на Южном Буге / И. Н. Шарафутдинова // АО. – 1985-1987. – С. 432. 5. Шарафутдинова И. Н. Раскопки поселения сабатиновской культуры у с. Степовое / И. Н. Шарафутдинова // АО. – 1978. – С. 432. 6. Шарафутдинова И. Н. К вопросу о сабатиновской культуре / И. Н. Шарафутдинова // АО. 1975. – С. 16-34. 7. Шмаглий Н. М., Черняков И. Т. Курганы степной части междуречья Дуная и Днестра (1964-1966) / Н. М. Шмаглий, И. Т. Черняков. – М.: МАСП, 1970. – С. 5-115.

А. С. Мясникова

ДІЯЛЬНІСТЬ МУНІЦИПАЛЬНОЇ ВЛАДИ МІСТА ХАРКОВА В ПЕРІОД РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЙ ЛЮТОГО-БЕРЕЗНЯ 1917 РОКУ

Революційні події лютого 1917 р. не оминули Міського Управління Харкова. Перед всіма Думами, в тому числі і перед Харківською, постав факт надзвичайної важливості в історії всієї країни. Тому Думські засідання всіх міст Російської імперії в цей момент можна вважати державотворчими. Від рішень місцевої влади абсолютно всіх рівнів залежала доля монархічної імперської влади. Прихильність великих міст виконавчому Комітету Державної Думи та виконання законодавчих норм нової влади забезпечували абсолютну її підтримку. І, навпаки, протест проти діяльності виконавчого Комітету та радикальних урядових змін вплинув на подальшу долю монархії.

Після того, як Харківський Міський Голова Багалій Д.І. 1 березня 1917 р. отримав з Петрограду від Голови Державної Думи телеграму про те, що вся повнота урядової влади переходить до виконавчого Комітету Державної Думи, 3 березня 1917 р. відбулося надзвичайне засідання Харківської міської Думи. Основне питання, яке потребувало негайного вирішення: підтримка чи протистояння новій владі. Поряд з основним питанням порушувалися і другорядні, які могли вирішитись тільки за умови позитивної постанови з основного питання.

Слід зазначити, що харківські муніципальні органи влади були лояльними по відношенню до нової влади, про що Харківська Дума постановила на своєму надзвичайному засіданні від 3 березня 1917 р. [4,арк.216]. Події лютого-березня 1917 р. підіймали доволі конкретні питання і потребували чітких відповідей від Дум

всіх міст, в тому числі і Харківської. На поставлені революційними подіями питання, харківські муніципальні органи влади відповіли, що не тільки повністю визнають нову владу, а й всебічно підтримують новий державний устрій [3,арк. 214 зв.].

Деякі гласні Харківської Думи виступили на цьому засіданні зі словами абсолютної підтримки нового державного устрою та нової влади, деякі – зазначали, що залишаються монархістами, але задля скорішого та переможного завершення війни приєднуються до думки Міського Голови. Вже на засіданні від 9 березня 1917 р. Харківська Дума розглянула питання про обрання спеціальної комісії по розробці заходів по увіковіченню подій, які призвели до народної свободи в державі [1,арк. 237].

Зокрема, муніципалітети Харкова обговорювали безліч питань, гласні вносили свої пропозиції до розгляду: обов'язково увіковічити пам'ять «величного борця за свободу» Толстого Л.М.; перейменувати Миколаївську площу в «Площу народної свободи»; назвати дім для інвалідів «Дім в пам'ять подій 28 лютого»; Павловську площу перейменувати в «Площу Л.М. Толстого»; Народний Дім Наук перейменувати в «Народний Дім наук в пам'ять подій 28 лютого»; нове державне училище імені Цесаревича Олексія та Імператора Миколи II перейменувати на честь подій жовтня 1906 р. та лютого 1917 р.; перейменувати Миколаївську площу в «Площу звільнення». Міський Голова Багалій Д.І. запропонував навіть перейменувати міську лікарню імені колишнього губернатора Крапоткіна Д.М. [4, арк. 239, 239 зв.].

На засіданні Харківської Думи від 13 березня 1917 р. гласні прийняли рішення про передання спеціальній комісії всіх матеріалів, фотографій та спогадів стосовно березневих та лютневих подій в м. Харкові. При цьому гласні зазначили, що розгляд цього питання та прийняття такого рішення є виключно значущим питанням для міста, а також для історії революції. Гласний Сумцов М.Ф. акцентував увагу на тому, що в цю справу потрібно внести систематизацію, а цим вже займається «Історико-філологічне товариство» [2, арк. 252].

На фоні оновлення всього державного устрою, як вважалось на широких демократичних засадах, належало провести зміни у міському самоврядуванні. Тому на засіданні від 9 березня 1917 р. Міський Голова Багалій Д.І. запропонував ряд широких демократичних змін до Міського Положення 1892 р. А саме: 1) клопотати перед Урядом про скоріше введення нового Міського Положення, яке буде задовольняти потреби часу з широким залученням до участі в муніципальній діяльності всіх верств населення; 2) допоки нове Міське Положення не стало законодавчим актом, клопотати про надання Харківській Міській Думі права ввести в Думські комісії тих кандидатів, які будуть вказані місцевими громадськими організаціями – Суспільним Комітетом, Радою робітничих депутатів. Зокрема обрані члени комісії отримували право брати участь в засіданнях Думи та голосуванні [4, арк. 238].

З огляду на загальне реформування державного та суспільного устрою, Харківська Дума стала прихильником тісної взаємодії з широкими верствами суспільства, що призвело до ознайомлення загалу з міським господарством, його потребами та проблемами і до планомірної передачі міського господарства до рук тих, хто краще розумівся на цих питаннях [4, арк. 238 зв.]. Судячи з подальшого розвитку історичних подій: Революції 1917 р., Громадянської війни, політики «військового комунізму» дані погляди та пропозиції Харківської Думи не виправдали себе і не були дієвими.

Харківські гласні досить жваво обговорювали питання реформування міських самоврядних структур, дискутували з приводу зміни Міського Положення 1892 р. У цілому, на противагу ідеї корекції деяких основних його пунктів, Харківська Дума постановила клопотати перед Урядом про скоріше введення нового Міського Положення, за яким широкі верстви населення мали б неопосередковану роль в муніципальній діяльності, при всьому цьому забуваючи, що харків'яни, як і вся країна, були втягнені до Першої Світової війни та революції.

На жаль, чиновники, під впливом радикальних змін, не усвідомлюючи до

кінця своєї ролі, забували, що в умовах революційних безладів їх основною задачею було – встановити мир, спокій, рівновагу серед харків'ян, забезпечити благоустрій та добробут, надати посильну допомогу постраждалим.

Отже, під час революційних подій лютого-березня 1917 р. Харківські муніципальні органи влади забезпечили повну підтримку новій владі – виконавчому Комітету Державної Думи. Одразу Харківська Дума встановила завдання увіковічення революційних подій. З цього моменту головними питаннями думських засідань були: перейменування площ, будинку для інвалідів, будинку Науки, державного училища та міської лікарні. Також засідання Думи зосереджувались на введені широких демократичних змін до Міського Положення 1892 р.

Список використаних джерел

1.Державний архів Харківської області (далі: ДАХО). – Ф. 19. – Оп. 1. – Од. зб. 329 а. 2.ДАХО. – Ф. 19. – Оп. 1. – Од. зб. 253. 3.ДАХО. – Ф. 19. – Оп. 1. – Од. зб. 359. 4.ДАХО. – Ф. 19. – Оп. 1. – Од. зб.362. 5.ДАХО. – Ф. 19. – Оп.1. – Од. зб. 3333.

Н. М. Потій

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ДІЯЛЬНІСТЬ ДИТЯЧОГО ПРИТУЛКУ В ЧЕРНІГОВІ (У РОКИ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ)

Після того як Чернігів було окуповано нацистами та їхніми союзниками, перед місцевими жителями постало складне завдання вижити в захопленому ворогом напівзруйнованому місті. До найменш захищених категорій населення належали діти, які залишилися без догляду батьків. Поступово на цю проблему звернули увагу небайдужі мешканці міста, а також відповідні органи нової влади.

Ще наприкінці 1941 року на сторінках місцевої газети «Українське Полісся» з'явилися публікації, автори яких закликали городян проявляти людяність і турботу про сиріт [3; 4]. Так, яскраво описав проблему бездоглядності дітей П. Івченко у статті «Дбаймо про своїх дітей», опублікованій 7 грудня 1941 р. у згаданому виданні [4, арк. 23]. У першу чергу автор звернув увагу на велику кількість безпритульних сиріт, які втратили батьків через воєнне лихоліття й не отримували належної допомоги через бідність населення. Утім, П. Івченко намагався поглянути в майбутнє й оцінити роль цих дітей у розбудові держави: «Бездомні й голодні підлітки виростуть. І що ж з їх буде, якщо ми не заходимось берегти й вирощувати їх. З таких дітей не буде Україні користі» [4, арк. 23]. Автор був свідком ситуації, коли 11-річного хлопчика «порядна» людина схопила за комірець і викинула з їдальні тільки через те, що він просив хліба. П. Івченко передбачав, що за байдужість людям доведеться розплачуватися: «Ці підлітки, що мов миші розбрелися з дитбудинків, або ті, що через війну втратили своїх батьків, шукаючи притулку, ніколи не забудуть, як їх гонили в дитинстві» [4, арк. 23]. Тому автор закликав щонайшвидше взятися за справу опіки над знедоленими й підкреслював особливу роль у цій справі жінок: «Організуючи ясла, дитячі будинки, наші жінки зроблять велику справу, може менш голосну, а проте величну, від якої набагато залежатиме дальша доля українського народу» [4, арк. 23].

Окупаційні органи влади також визнали потребу в організації спеціальних закладів із догляду за дітьми-сиротами, однак бралися до справи вкрай повільно. Лише 9 травня 1942 р. відділ освіти й культури Чернігова повідомив керівників початкових шкіл, що районна та міська управи мають намір відкрити притулок. Педагоги повинні були звернутися до учнів і їхніх батьків із проханням зібрати для притулку (й дитячого садочка) найнеобхідніші столові речі [5, арк. 34]. Крім того, цього ж року голова міжрайонного управління Чернігівщини П. Дюбко в наказі № 16, адресованому головам районів і старостам сіл, закликав до збору пожертв для сиріт (а також військовополонених і родин репресованих). Пропонува-

лося передавати гроші, продукти (борошно, крупу, зерно, овочі, картоплю), білизну, одяг, взуття, посуд тощо. Усе зібране спочатку накопичувалося в сільському старостаті, а далі відвозилося до міжрайонної управи [8, с. 95].

Зрештою, після отримання Чернігівською районною управою дозволу та вказівки від Ортскомендатури було вирішено 1 червня відкрити в Чернігові дитячий притулок. У ньому мали безкоштовно проживати й навчатися грамоті діти від 3 до 10 років не лише з Чернігова, але й із різних районів Чернігівщини [7, арк. 2]. Завідувати дитячим притулком довірили Н. Дмитрієвій [2, арк. 93].

Очевидно, що відведене для притулку приміщення (вул. Ново-Троїцька, 10) потребувало ремонту, і в цей час діти перебували в інших закладах. Зокрема, з 30 листопада притулок тимчасово розташовувався в приміщенні початкової школи № 6. Він займав кухню, учительську й класну кімнати цього навчального закладу. Утім, таке рішення вкрай негативно відбивалося на загальній дисципліні та умовах навчання школярів, адже учні класів 3-б і 4-а були вимушені навчатися в коридорі, де температура повітря падала до 8 ºС [6, арк. 10].

15 липня 1943 р. відповідно до розпорядження міського голови дитячий притулок перейшов під управління міського відділу соціальної опіки. На день передачі його приміщення було майже повністю відремонтовано: з усіх семи кімнат залишилося привести до ладу тільки одну. На той час у закладі перебувало 24 дитини, але дві з них лише вдень знаходилися в притулку, коли родичі йшли на роботу [2, арк. 93–93 зв.].

У Державному архіві Чернігівської області збереглося кілька документів про передання дітей до притулку. Вони дають змогу краще зрозуміти умови проживання сиріт і причини, через які дітей відправили до цього закладу. Так, 26 серпня 1942 р. інспектор початкових шкіл Ф. Курганський звертався до відділу соцопіки Чернігівської районної управи з приводу прийняття до притулку Л. Рубан (1936 р. н.), яка перебувала під наглядом вартового школи № 1 Х. Пекура. Під час війни дівчинка втратила обох батьків, а Х. Пекур був уже літній, не мав худоби, а тому не міг належно втримувати й виховувати дівчинку. Як пояснював Ф. Курганский, дитина переважно залишалася без нагляду дорослих і була «не позбавлена шкідливого впливу вулиці» [1, арк. 15–15 зв.]. 28 серпня відділ соцопіки прохав відділ освіти й культури направити до притулку двох безпритульних дітей: Анатолія (8 р.) і Бориса (11 місяців) Білецьких. Їхня мати Г. Білецька перебувала у в’язниці після арешту [2, арк. 81].

Однак траплялися й такі випадки, коли родичі та небайдужі люди намагалися забрати дітей із притулку. Зокрема, 7 серпня 1943 року до відділу освіти й культури звернулася Х. Ніколаєнко, яка прагнула забрати на виховання Л. Шкардибардей-Батрак (1939 р. н.). Жінка повідомляла, що її єдиного сина відправили до Німеччини, вона та її чоловік працюють, а доглядати за дитиною допоможе мати. Клопотання прохачки схвалили, однак уже 14 серпня Х. Ніколаєнко написала заяву про відмову від опікунства через змінення родинних обставин [2, арк. 36, 49–50].

31 серпня П. Ярошенко звернулася до відділу освіти й культури з проханням віддати їй на виховання внука В. Діброва (6 років), який перебував у притулку. Жінка аргументувала своє клопотання тим, що вона проживає сама, а коли хворіє «нема кому подати мені навіть води напитися» [2, арк. 2–2 зв.]. Утім, прохання П. Ярошенко не було задоволено, тому що через свою фінансову скруту вона не могла ні доглядати за хлопчиком, ні виховувати його [2, арк. 2 зв.].

8 вересня В. Бережна висловила бажання забрати з притулку свого племінника – Г. Коломійця. Батько дитини був у армії, а мати загинула. Поранений під час бомбардувань с. Горбова хлопчик пройшов лікування, а після одужання опинився в притулку. Доводячи свою спроможність подбати про дитину, В. Бережна зазначала, що працює в їдальні, має матір, батька й дітей одного з хлопчиком віку. Вона

зобов'язувалася виховувати його, одягати й годувати «як власних дітей» [2, арк. 3–3 зв.]. Відділ соцопіки перевірив фінансові можливості прохачки й лише після цього схвалив це клопотання. Зрештою, 10 вересня завідувач відділу освіти й культури С. Баран-Бутович підтримав висновок відділу соцопіки [2, арк. 6–6 зв.].

Таким чином, враховуючи нагальну потребу подбати про безпритульних сиріт, окупаційна влада за підтримки місцевого населення відкрила в Чернігові дитячий притулок. У ньому безкоштовно проживали, а також отримували елементарну освіту діти віком від 3 до 10 років. Іноді родичі намагалися забрати сиріт із притулку, однак відділ соцопіки та відділ освіти й культури ретельно перевіряли фінансові можливості прохачів, після чого підтримували клопотання лише тих осіб, які могли належним чином утримувати й виховувати дитину.

Список використаних джерел

1.Державний архів Чернігівської області (далі – Держархів Чернігівської обл.), ф. Р.-3004, оп. 1, спр. 64, 26 арк. 2.Держархів Чернігівської області, ф. Р.-3004, оп. 1, спр. 134, 105 арк. 3.Держархів Чернігівської обл., ф. Р.-3009, оп. 1, спр. 4, 34 арк. 4.Держархів Чернігівської обл., ф. Р.-3009, оп. 1, спр. 12, 31 арк. 5.Держархів Чернігівської обл., ф. Р.-3039, оп. 1, спр. 1, 128 арк. 6.Держархів Чернігівської обл., ф. Р.-3039, оп. 1, спр. 4, 41 арк. 7.Держархів Чернігівської обл., ф. Р.-3164, оп. 1, спр. 13, 9 арк. 8.Чернігівщина в роки нацистської окупації : Документи і матеріали / Упорядники : О.Б. Коваленко, Р.Ю. Подкур, О.В. Лисенко. – Чернігів : Видавець Лозовий В.М., 2013. – 496 с.

Т. О. Пшенична

У ПОШУКАХ МОГИЛИ ОДНОПОЛЧАНИНА…
(на підставі запитів про з'ясування долі загиблого бійця)

Історична пам'ять, як головний чинник самоідентифікації будь-якої нації, має неабиякий вплив на сучасне українське суспільство. Воєнні реалії, що вирують на Сході країни, вимагають не тільки переосмислення багатьох епізодів минулого, а й усвідомлення необхідності збереження і захисту державності в Україні. Водночас безжалісне повторення певних історичних подій – військове зіткнення за власну територіальну цілісність – змушує спільноту замислитися над «якістю» засвоєння уроків минулого, зокрема Другої світової війни.

Понад сімдесят років віддаляють сучасних українців від найкривавішої світової баталії. Однак час, на жаль, не зміг виправити усі наслідки тієї битви й вилікувати рани, отримані її учасниками та нащадками. Доказом останнього слугують запити про пошук, які щорічно сотнями надходять до Національного музею історії України у Другій світовій війні м. Києва.

У своїх листах запитувачі піднімають найрізноманітніші питання щодо загиблих або зниклих безвісти воїнів – своїх родичів, однак найчастіше це стосується встановлення місця загибелі та поховання бійця. Лише за 2016 р. запити означеного напряму склали майже 43 % усієї кореспонденції, що надходить до науково-дослідного відділу з обліку військових утрат України. А за період 2007 – 2016 рр. цей показник – понад 50% від загальної кількості звернень [4].

Одним з алгоритмів документального пошуку інформації про місце поховання конкретного бійця став порівняльний аналіз відомостей щодо упокою воїнів, які служили з ним в одній військовій частині, та загинули й були поховані разом із ним. Цей метод умовно можна назвати «пошук за однополчанами».

Прикладом указаної дослідницької методики може стати історія пошуку місця поховання **Бориса Івановича Григорова**. Його онука написала: «Мій дідусь був призваний на фронт у 1942 р. з території Киргизстану. У 1943 р. від нього перестали надходити звісточки. До минулого року він вважався зниклим безвісти, а нині ми дізналися, що він загинув десь на території Харківської області біля с. Зятьки (так у листі – *Авт.*) Проте ми не можемо знайти його могилу» [2].

У результаті досліджень науковці встановили, що розшукуваний служив у складі 814-го стрілецького полку 236-ї стрілецької дивізії 46-ї армії. Під час бою 28 серпня 1943 р. отримав важке поранення й був направлений до шпиталю. 30 серпня 1943 р. він помер від ран у хірургічному польовому пересувному госпіталі № 331. У документах цього медичного закладу співробітники віднайшли інформацію про місце поховання розшукуваного – ***с. Зідьки Зміївського району Харківської області***. Однак у сучасних списках військових поховань на території вказаного району прізвища Бориса Івановича не значиться….

Пояснення такої ситуації – відсутність прізвища воїна в списках похованих військовослужбовців – криється серед нормативної документації щодо обліку полеглих. Так, у Наказі № 133 від 12 липня 1944 р. командира 344-го гвардійського стрілецького полку 119-ї гвардійської стрілецької дивізії зазначалося, що на могилах, у яких поховано понад 10 воїнів, необхідно вказувати лише прізвища 4 – 5 осіб із додаванням словосполучення «та інші» [3]. Саме через такі розпорядження документи про долю «відомих» бійців стали чи не єдиною підставою для підтвердження місця поховання «інших невідомих».

Повертаючись до розгляду історії пошуку місця останнього упокою Бориса Івановича Григорова, зазначимо, що серед військовослужбовців, похованих у братській могилі с. Зідьки, був записаний однополчанин розшукуваного – старшина Прокопій Михайлович Щербаков, який помер у тому ж госпіталі й спочатку був похований разом із ним в одній могилі [1]. Цей факт, а також відома практика поховання померлих у госпіталях на окремо виділеній території, і стали підставою для підтвердження (або встановлення) місця поховання рядового Бориса Івановича Григорова – с. Зідьки Зміївського району Харківської області.

Представлений шлях пошуку – лише один із спеціально розроблених науковцями дослідницьких методів, які допомагають встановити й повернути з небуття імена багатьох невідомих і зниклих безвісти воїнів, відновити забуті або викривлені події в ланцюгу історії періоду Другої світової війни, зберегти суспільну й родинну пам’ять про трагічне й героїчне минуле українців.

Список використаних джерел

1.Донесення № 45314 від 31.10.1943 р. про безповоротні втрати воїнів 46-ї армії, які померли у госпіталях // Объединенная электронная база данных погибших воинов Великой Отечественной войны (www.obd-memorial.ru). 2.Лист-запит № 13/2014 р.// Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс (далі – НМІУДСВ) – науково-дослідний відділ з питань військових втрат України та історичної пам’яті (далі – НДВ). 3.Музейне досьє. – 119 гв сд // НМІУДСВ.– НДВ. 4.Пшенична Т.О. Аналіз науково-дослідної роботи Національного музею історії України у Другій світовій війні зі встановлення доль загиблих військовослужбовців та виявлення документів про загибель за 2016 р. // Військово-історичний меридіан. Електронний науковий фаховий журнал. – Вип. 1 (15) / НМІУДСВ, Ін-т історії України НАН України. – К., 2017. – С. 89-114.

В. П. Ругаль

ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ДОСЛІДЖЕННЯ ВІЙСЬКОВИХ ПОХОВАНЬ ПЕРІОДУ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ В УКРАЇНІ

На жаль, Україна тривалий час не була самостійною й не мала власної держави. Нині ми будуємо повноцінну Українську державу й добре розуміємо, що без історичної пам’яті немає майбутнього. Ми не маємо права забути наших предків – людей, які прославляли Вітчизну, боронили та визволяли наші землі під час війн, зокрема під час найбільшої трагедії людства в ХХ ст. – Другої світової війни. Війни, що забрала десятки мільйонів людських життів. Значна частина захисників полягла на українській землі.

Комплексно питання дослідження військових поховань періоду Другої світо-

вої війни на теренах України еауковці не досліджували, тому й фундаментальної праці з цієї теми немає. Утім, окремі напрацювання в цій царині є і про них варто заявити. Слід відзначити пошуковців-ентузіастів, які займаються польовими пошуками, – установленням невідомих поховань і загиблих воїнів та перепохованням їхніх останків.

Треба виокремити великий внесок у дослідженні й встановленні поховань всеукраїнської організації «Союз народна пам'ять», досягненням якої є координація діяльності пошукових загонів.

Дослідженням військових поховань, установленням імен невідомих воїнів, що знайшли вічний спочинок у братських могилах, значну увагу приділяють науковці Національного музею історії України у Другій світовій війні. Упродовж 2006–2016 рр., у музеї зібрано фонд документів на загиблих воїнів, які призивалися з території України. Музей не лише акумулював похоронки, а й одночасно проводив роботу з їх вивчення та надавав відповіді на запити про встановлення долі загиблих. Під час роботи над запитами співробітники музею напрацьовують різні алгоритми пошуку загиблих і зниклих безвісти та встановлення імен воїнів, похованих у братських могилах. До речі, такий алгоритм пошуку досі ніхто не оприлюднив.

У розвідці зроблено спробу оклеслити доступні джерела для встановлення військових поховань на території України та імен воїнів, чий прах покоїться у братських могилах.

Насамперед, слід звернути увагу на первинні документи, згідно з якими під час війни відбувалися поховання воїнів – це накази НКО 1941 р. № 138 та 1944 р. № 023 [7]. Ці накази прописували процедуру поховань загиблих воїнів. Крім того, згідно з наказами похоронні команди повинні були складати список воїнів, які покоїлися в могилі, із зазначенням точного місцезнаходження тіла загиблого. Один примірник документа мав лишатися в органах місцевої влади, де знаходилася могила [5]. На жаль, ці списки на сьогодні не збереглися, а можливо, їх і не було.

Після закінчення Другої світової війни виникла гостра потреба в реєстрації та облаштуванні пам'ятників й обелісків на території військових поховань, братських та індивідуальних могил. Упродовж кількох повоєнних десятиліть відбулися перепоховання численних індивідуальних і братських могил, у результаті яких кілька поховань зносили до однієї могили. На жаль, під час перепоховання зникали імена воїнів, які покоїлися в могилі.

Джерельна база з дослідження означеного питання розпорошена. Першоджерелами є донесення військових частин, які брали участь у боях на території України. Ці документи зберігаються в Центральному архіві Міністерства оборони РФ, проте значна їх частина є у вільному доступі в мережі Інтернет [6]. Крім того, в архіві зберігаються паспорти (картки обліку) військових поховань. Паспортизація проводилася впродовж 1990 – 1992 рр. згідно з директивою Міністерства оборони СРСР № 35 від 27 липня 1990 р. [4]. Цей документ складався в трьох примірниках: один залишався в місцевому військкоматі, другий – в обласному, а третій – направляли до Центрального архіву Міністерства оборони СРСР. Не зважаючи на те, що Радянський Союз розпався в 1991 р., більшість військкоматів України надіслали паспорти до ЦАМО [6].

Що ж до зберігання паспортів військових поховань на в Україні, то єдиного місця їх зосередження немає. Вони можуть зберігатися в районних, міських та обласних військкоматах, місцевих музеях, а також у фондах Національного музею історії України у Другій світовій війні. Потрібно зауважити, що облікові картки, що зберігаються на місцях, більш інформативні. Річ у тім, що при їх складанні всі три примірника були ідентичні, проте на місцях вносилися доповнення або зміни.

Для дослідження поховань періоду Другої світової війни на території України лише одних паспортів недостатньо. Важливим документом є фотоальбоми поховань із легендами до них. Альбоми створювала місцева влада, на жаль, не всі вони

збереглися. Такі документи нині можна виявити знаходитися в місцевих краєзнавчих музеях, обласних архівах, військкоматах [8]. Ще одним важливим джерелом із дослідження військових поховань є карти-схеми розташування могил, які складалися місцевими військкоматами [9].

Упродовж останніх років великий масив документів із зазначеної теми зібрано у фондовій колекції Національного музею історії України у Другій світовій війні. Це не лише паспорти (картки обліку) військових поховань, а й алфавітні книги обліку захоронених воїнів, листування з питань захоронень та перепоховань тощо [2].

Історію того як доглядали за могилами воїнів періоду Другої світової війни, можна дослідити за документами комунальних підприємств, закладів освіти і культури, співробітники яких доглядали та упорядковували їх. Такі документи зберігаються у фондах обласних та міських архівів. Так, наприклад, в архіві м. Києва у фонді «Виконавчого комітету Київської міської ради депутатів», зберігаються постанови та рішення, гідно з якими можна простежити історію того чи іншого поховання [1]. Такі документи зберігаються і в обласних архівах, зокрема, в Державному архіві Київської області [3].

Серед друкованих джерел насамперед слід виокремити меморіальне видання «Книга Пам'яті України», у якому деякі обласні редакції розмістили списки воїнів, загиблих і похоронених на відповідній території.

Узагальнюючи викладене, можна дійти висновку, що лише комплексне дослідження згаданих джерел дасть можливість наблизитися до вирішення проблеми систематизації поховань Другої світової війни, зокрема встановлення невідомих нині могил, а також імен воїнів, які покояться в цих могилах.

Список використаних джерел

1.Архів м. Києва. – Ф. Р-1; Ф. Р-984; Ф. Р-986; Ф. Р-6. 2.Всеукраїнська база загиблих. – Поховання // НМІУДСВ. 3.Державний архів Київської області – Ф. Р-121; Ф. Р.-880; Ф. – 1082; Ф. Р-4620; Ф. 5296. 4.Лист Ірпінського МВК до Київського ОВК від 9.10.1992 р. // Фонди НМІУДСВ. – Тф – 5500. 5.Музейне досьє 119 гв сд // Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс (далі НМІУДСВ). 6.Обобщенный банк данных «Мемориал» [електронний ресурс] // Режим доступу www.obd-memorial.ru. 7.Приказы Народного Комиссара Обороны СССР // Режим доступу www.soldat.ru. 8.Фонди військово-історичного музею 58 будинку офіцерів м. Львів. 9.Фонди військово-історичного музею 59 будинку офіцерів м. Одеса.

О. В. Сандурська

РІЗНОВИДИ УКРАЇНСЬКИХ МАЯКІВ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XIX – НА ПОЧАТКУ XX СТ.

Маяки в усі часи відігравали важливу роль у морській навігації. В залежності, від призначення, розташування, проблискового вогню, вони можуть вказувати на наявність мілини, підводних каменів, небезпеку, вірний шлях руху суден в тій чи іншій водній ділянці.

Перші маяки з'явились на території України ще на початку III ст. Найчастіше вони являли собою розведені на узбережжях вогнища, згодом зводили кам'яні чи дерев'яні вежі, на вершині яких розташовували корзини для розпалення вогнища.

Маяки другої половини XIX будувалися із розрахунку, що світло запалювалося після заходу сонця і гасилося на світанку. Виключення становили маяки і портові вогні, для яких нормативно встановлювався час і тривалість запалення вогнів.

Маяки за проблиском вогнів умовно розподіляли на:

- постійні (мали безперервний, рівномірний, однокольоровий вогонь);
- оборотні (мали проблисковий вогонь через рівні проміжки часу, при цьому сила світла спочатку поступово збільшується і так само поступово зменшується);
- постійні із проблиском (мали постійний вогонь через рівні проміжки часу, який переривався одним або кількома проблисками. Проблиски мали значно більшу яскра-

вість або були іншого кольору);

- проблискові (мали вогонь, який проявлявся раптовим проблиском і через невеликий проміжок часу зникав). Проблискові вогні маяків поділяли на рівномірнопроблискові, одно-, дво- і трипроблискові;
- перемінні (мали постійний вогонь, колір якого через рівні проміжки часу змінювався від білого до червоного або зеленого і навпаки).

Для освітлення маяків в XIX ст. використовувалось дві системи приладів: відображувана (катоптрична) і переломлювана (діоптрична).

Відстані, які зустрічались в описах маяків були показані в верствах, сажнях, футах та італійських милях.

Нормативно також регулювалось питання зустрічі суден лоцманом.

На всіх берегових маяках під час туману, заметілі і хмарної погоди здійснювався двоударний дзвін з перервами не більше трьох хвилин. У разі, якщо на маяку чули туманні сигнали з судна, то дзвін мав продовжуватись того ж характеру, але дещо прискореного темпу і без перерви, доки відсутність чи послаблення сигналу з судна не свідчило про його прохід повз маяк чи найближчу до нього небезпеку.

Двоударний дзвін на берегових маяках мав також і відрізнятись від ударів дзвонів прибережних церков.

На плавучих маяках виконувався триударний дзвін або ринда, із зупинками до двох хвилин. При проході суден, які подавали туманні сигнали, на таких маяках також дещо прискорювався темп ринди, доки судно не омине маяк чи небезпеку [1, с. 2-7].

Один із перших маяків, в сучасному розумінні цього слова, на території України був збудований ще в 1826 р. на окраїні Кінбурзької Коси. Це був плавучий маяк, який ставився на двох якорях з цепними канатами. Особлива прикмета маячного судна – червона широка смуга вздовж борту. Вдень на щоглі підіймали червоний прапор. Взимку маяк відводили в Миколаївський порт.

В 1927 р. був збудований Великофонтанський маяк. Являв собою білу кам'яну вежу, розташовану на мисі Фонтана біля карантинної пристані в м. Одеса. Освітлювався тринадцятьма лампами з рефлекторами.

У 1845 р. на окраїні Карантинного молу збудована так звана Одеська вежа. Маяк являв собою дерев'яну восьмикутну споруду світло жовтого кольору. На вершині розташовувалась ще одна вежа, на якій для підняття ліхтаря була встановлена щогла із білим флагштоком. Кожен ліхтар з шістьма лампами; вдень на щоглі підіймали жовтий прапор [2, с. 6-15].

Поява цих маяків стала початком до своєрідної розбудови навігаційних знаків на території Чорного та Азовського морів, яка тривала до початку XX ст.

На сьогодні всі діючі маяки України оснащені новітнім обладнанням, більшість піддана реконструкції та оновленню.

Список використаних джерел

1.Описание маяков, башен и знаков Росийской империи по берегам Балтийского моря с заливами. – Санкт-Петербург: Типографія Морського Міністерства в Головному адміралтействі, 1900. – 625 с. 2.Описание огней и знаков Черного и Азовского морей. – Миколаїв: Чорноморське гідрографічне управління, 1851. – 94 с.

Н. А. Шкода, Д. Р. Халілова

ПОЛІТИКА ЦАРСЬКОГО УРЯДУ ЩОДО ПРАВОСЛАВНОЇ ЦЕРКВИ В КРИМУ І ПІВНІЧНІЙ ТАВРІЇ В 1783 – 1800 РР.

Однією із найбільш актуальних та перспективних тем наукового дослідження в останні роки є питання церковної історії. В сучасній Україні спостерігається активна участь православної церкви в багатьох сферах суспільного життя. Особливу увагу дослідників привертають регіональні аспекти історії православ'я в Україні.

До числа малодосліджених тем належить політика уряду Російської імперії щодо православної церкви в Криму і Північній Таврії в кінці XVIII – середині XIX ст.

У 1783 р. Кримське ханство було ліквідоване і увійшло до складу Російської імперії, на його землях було утворено Таврійську область з центром в Сімферополі [4,с.211]. Росія як православна держава вживала заходів щодо відродження православ'я в Криму і поширення його на материкових землях Таврії. Царський уряд зрівняв у правах представників православного і мусульманського духовенства.

Російська влада для посилення свого впливу заохочувала переселення в Таврійську область (губернію) етнічних груп православних народів – греків, росіян, українців, болгар. Православні парафії Криму та Північної Таврії підпорядковувались Катеринославській, Херсонській і Таврійській єпархії (далі вживається термін «Катеринославська єпархія»), яку було створено в 1786 р. [2, с.14]. З метою забезпечення домінування православної церкви в цьому регіоні імператриця Катерина II підписала 7 березня 1787 р. указ про надання у допомогу Катеринославському архієпископу Феодосійсько-Маріупольського вікарного єпископа, що фактично означало створення грецької єпархії в надрах Російської церкви [5, с. 448]. Залежність Феодосійського єпископа від Катеринославського архієпископа була формальною. Вікарний єпископ безпосередньо підпорядковувався Синоду.

Феодосійська єпархія проіснувала тринадцять років – з 1787 по 1800 рр. [3, с. 61]. У період з 1787 по 1791 рр. кафедра вікарного єпископа та Феодосійська духовна консисторія знаходилися у Феодосії, а з 1791 р. – в Старому Криму, у палаці, влаштованому князем Григорієм Потьомкіним. Поява в Новоросійському краї грецької єпархії сприяла відродженню православ'я в Криму і поширенню його у Приазов'ї. За даними двох єпархіальних відомостей за вересень і листопад 1793 р. у Маріупольському повіті налічувалося 24 православних храми, у Криму – 21 [4, с. 212]. Але храмів все рівно не вистачало, тому кримські християни дуже часто зазнавали труднощів з відправленням релігійних обрядів. Крім того, при проведенні православних богослужінь виникала мовна проблема. Більшість християн Криму становили греки. Священики ж, особливо в містах, були в основному російські. Вони вели служби церковнослов'янською мовою, незрозумілою для греків [4,с.213].

У Таврійській області Феодосійська єпархія охоплювала тільки грецькі парафії, розташовані в Криму. У материкових повітах області (Дніпровському і Мелітопольському) православні громади складалися переважно з українців, а також вихідців з великоросійських губерній. Грецьких поселень тут не було. Тому православні парафії Північної Таврії підпорядковувалися не Феодосійській, а Катеринославській єпархії. Сімферопольська церква Костянтина й Олени також перебувала у віданні Катеринославського архієпископа.

Через зростання кількості православних парафій у північних повітах Таврійської області в 1794 р. було засновано Сімферопольське духовне правління [1,с.146], структурний підрозділ Катеринославської єпархії. Воно відало російськими (східнослов'янськими) парафіями Таврійської області (Дніпровський і Мелітопольський повіти), стежило за порядком серед місцевих священно- і церковнослужителів.

Зміна влади в Петербурзі в 1796 р. призвела до серйозних адміністративних нововведень на Півдні України. Зміни відбулись також і в структурі православної церкви в цьому регіоні. 12 грудня 1796 р. імператор Павло I видав указ, згідно з яким Катеринославська губернія, Вознесенське намісництво і Таврійська область об'єднувалися у Новоросійську губернію [2,с.14]. В 1799 р. у Новоросійській губернії існували дві єпархії: російська Новоросійська і грецька Феодосійська, але в цьому році Синод РПЦ прийняв рішення ліквідувати Феодосійську єпархію, що означало ліквідацію автономії грецької церкви у складі Російської православної церкви.

Таким чином, після включення земель Кримського ханства в 1783 р. до складу Російської імперії царський уряд з метою посилення своїх позицій в Криму і в Північній Таврії проводив політику відродження православної церкви в цьому регіо-

ні. Рішення Синоду про ліквідацію Феодосійської грецької єпархії мало політичне підґрунтя. В 90-ті рр. XVIII ст. Росія значно зміцнила свої позиції в Тавриді. У цих умовах зникла необхідність у відстоюванні владою грецьких інтересів на півострові. Завданням Росії було проведення поступової русифікації краю.

Список використаних джерел

1.Гавриил, архиепископ Херсонский и Таврический. Хронологико-историческое описание церквей епархии Херсонской и Таврической / Гавриил // Записки Одесского общества истории и древностей . – 1848. – Т. 2. – С. 140 – 210. 2.Катунин Ю. А. Из истории христианства в Крыму. Таврическая епархия (вторая половина XIX – начало XX века) / Ю. А. Катунин. – Симферополь : Таврия, 1995. – 112 с. 3.Родионов М. Статистико-хронологико-историческое описание Таврической епархии: Общий и частный обзор / М. Родионов. – Симферополь : Тип. Спиро, 1872. – 269 с. 4.Сухарев М. В. Феодосийская епархия: образование и экономическая деятельность (1787-1800) / М. В. Сухарев // Культура народов Причерноморья. – 1997. – № 2. – С.211–214. 5.Сухоребров В. В. Епископы Феодосийские и Мариупольские / В. В. Сухоребров, А. А. Бобков // Культура народов Причерноморья. – 1998. – № 5. – С. 448-449.

М. В. Стопчак

ФІНАНСОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНСЬКИХ УРЯДІВ ДОБИ ВИЗВОЛЬНИХ ЗМАГАНЬ (1917–1921 РР.) В СУЧАСНІЙ ВІТЧИЗНЯНІЙ ІСТОРІОГРАФІЇ

Актуальність теми обумовлюється не лише станом наукової розробки проблеми в існуючій історіографії, а й з огляду на розвиток фінансової системи України від часу здобуття нею незалежності в 1991 р. та пошуку найбільш ефективних моделей фінансової політики в сучасних умовах. Побудова таких моделей потребує ретельного дослідження і врахування як здобутків, так і втрат національного державотворення у цій сфері в роки Української революції 1917–1921 рр.

Врахування цього досвіду неможливе без ґрунтовного історіографічного аналізу наукового доробку сучасних вітчизняних істориків із зазначеної проблеми. Лише такий аналіз дасть змогу з'ясувати концептуальні та методологічні засади дослідження ними фінансової політики українських урядів доби Визвольних змагань, дослідити основні тенденції нагромадження знань з цього питання, окреслити ті аспекти, які потребують подальшого вивчення.

Варто зазначити, що своєрідним поштовхом для початку розробки проблеми фінансової діяльності українських урядів революційної доби вітчизняними істориками послужила публікація на початку І992 р. в журналі «Україна» передруку статті міністра фінансів і голови Ради Міністрів Директорії УНР Б. Мартоса «Українська валюта 1917– 20 років» [11].

На початку 90-х рр. XX ст. в українських наукових та науково-популярних виданнях з'являються перші публікації вітчизняних дослідників, у яких висвітлюються окремі аспекти досліджуваної проблеми [4, 7, 8].

З середини 90-х років простежується певна активізація досліджень з проблеми та поява перших статей узагальнюючого характеру [1, 12, 14]. Серед них слід виділити статтю В. Поліщука «Фінансова політика Української Центральної Ради і Директорії», в якій автор висвітлив практичні заходи Центральної Ради по відокремленню УНР від фінансової системи Росії, створенню української національної валюти, стабілізації грошового обігу, а також підготовчу роботу та спроби здійснення грошової реформи Директорією УНР. Дослідник зокрема зазначає, що уряд Директорії хоч і зробив певні кроки до створення власної фінансової системи, але через окупацію території України більшовиками не встиг «завершити створення самостійної валюти і нормалізувати грошовий обіг» [14, с. 60].

Окремі аспекти теми знайшли своє висвітлення також у навчальних посібниках та підручниках, виданих наприкінці 90-х рр. XX ст. [2, 9, 10]. Особливий інтерес серед них викликають посібник «Історія грошей» З. Комаринської [9], та мо-

нографія І. Лютого «Грошово-кредитна політика за умов перехідної економіки» [10], де у хронологічній послідовності досліджується фінансова політика Центральної Ради, Гетьманату П. Скоропадського, Директорії.

Свідченням певних досягнень у розробці досліджуваної проблеми є поява кандидатських дисертацій, у яких висвітлюються окремі аспекти фінансової діяльності українських урядів у 1917–1920 рр.

Зокрема, другий розділ дисертації О. Воронянського «Економічна політика Центральної Ради» присвячена дослідженню її фінансової політики і державного регулювання економіки [5]. Такі ж питання, але на прикладі Гетьманату П. Скоропадського, проаналізував С. Мякота у другому розділі своєї дисертації «Економічна політика уряду Української Держави (травень – грудень 1918 р.)»[13] Окремі питання фінансової діяльності уряду П. Скоропадського досліджуються також у другому розділі дисертації Ф. Проданюка «Внутрішня політика Української Держави (28 квітня – 14 грудня 1918 року)» [15]. Новий фактологічний матеріал з проблеми використано в третьому розділі дисертації Р. Васковського «Діяльність Директорії УНР (листопад 1918р. – квітень 1919 р.)» [3].

Плідно працює над науковим осмисленням даної проблеми П. Гай-Нижник, свідченням чого є низка його статей у фахових виданнях, та підготовлена кандидатська дисертація [6]. Зокрема, у своєму дисертаційному дослідженні «Фінансова політика уряду Української Держави гетьмана П. Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.)» науковець ґрунтовно проаналізував основні напрямки фінансової політики за Гетьманату ІІ. Скоропадського. Ця політика в умовах складної соціально-політичної та економічної ситуації в Державі передбачала відносно обмежену вимушену емісію, налагодження управлінських структур, активну міжнародну грошову діяльність, розвиток банківської справи, вихід України з російської рубльової зони й свободу приватної ініціативи.

Спираючись на значний фактологічний матеріал, П. Гай-Нижник дійшов обґрунтованого висновку про те, що за соціально-економічних і політичних обставин, у яких опинився Гетьманат, вищезазначена організація грошової політики була не лише єдино можливою, а й логічною. Вона не була реалізована повною мірою через соціально-політичні потрясіння, які були викликані світовою війною та революцією, що прокотилися Україною і зруйнували не лише Гетьманат, а згодом на довгі роки знищили й саму українську державність [6, с. 16–17].

Варто зазначити, що окремі праці вітчизняних фахівців були присвячені фінансовій політиці в ЗУНР. Варто виділити монографію Б. Тищика та О. Вівчаренка [17] Проте її аналіз засвідчив, що зазначена проблема на сьогодні є одним з малодосліджених аспектів історії цього державного утворення.

Проведений короткий історіографічний аналіз літератури щодо фінансової політики національних урядів у І917–1921 рр. свідчить, що з отриманням Україною незалежності, зазначена проблема активно розроблялась українськими істориками. Проте не всі державні утворення в цьому сенсі були досліджені рівномірно. Переважна частина праць присвячена добі Гетьманату, значно менше – періодам Центральної Ради та Директорії. Слабко досліджена на сьогодні проблема фінансової діяльності урядових структур ЗУНР. Це відкриває перед вітчизняними істориками широке поле для пошуково-дослідницької діяльності у цьому напрямку. Варто, на наш погляд, підготувати узагальнюючу працю, у якій у порівняльному плані проаналізувати фінансову політику всіх українських урядів доби національно-визвольних змагань.

Список використаних джерел

1. Андрєєва Н. Фінансова політика Української Центральної Ради і Директорії / Н. Андрєєва // Наука і суспільство. – 1998. – № 2. – С. 8–9. 2. Біленчук П. Історія розвитку банківської справи / П. Біленчук, О. Диннік, І. Лютий та ін. // Банківське право: Українське та європейське. – К.: Атіка, 1999. – С. 11–16. 3. Васковський Р.Ю. Діяльність Директорії УНР (листопад 1918 р. – квітень 1919р.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / Р.Ю. Васковський. –

Дніпропетровськ, 1999. – 183 с. 4. Вєтров І. Національні грошові знаки України. 1917–1920 рр. / І. Вєтров, М. Виговський // Київська старовина. – 1993. – № 1. – С. 88–93. 5. Воронянський О.В. Економічна політика Центральної Ради: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 «Всесвітня історія» / О.В. Воронянський. – Дніпропетровськ, 1995. – 214 с. 6. Гай-Нижник П.П. Фінансова політика уряду Української Держави гетьмана ІІ.Скоропадського (29 квітня – 14 грудня 1918 р.): автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України». – К., 2000. – 20 с. 7. Дмитрієнко М. Національна валюта України (1918–1919 рр.) / М. Дмитрієнко, О. Лисенко // Український історичний журнал. – 1994. – № 6. – С. 26–41. 8. Ємченко О. Історія України в грошах / О. Ємченко // Київська старовина. – 1994. – № 6. – С. І04–106. 9. Комаринська З. Історія грошей / З. Комаринська. – Л., 1998. – 112 с. 10. Лютий І.О. Грошово-кредитна політика в умовах перехідної економіки / І.О. Лютий. – К.: Атика, 1999. – 240 с. 11. Мартос Б. Українська валюта 1917–1920 рр. / Б. Мартос // Україна. – 1992. – № 2. – С. 4–6. 12.Мякота С. Основні напрямки фінансової та торговельно-промислової політики гетьмана П. Скоропадського / С. Мякота // Вісник Київського університету. – Історія. – 1995. – Вип. 33. – С. 71–76. 13. Мякота С.Є. Економічна політика уряду Української Держави (травень – грудень 1918 р.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / С.Є. Мякота. – К., 1997. – 190 с. 14. Поліщук В. Фінансова політика Української Центральної Ради і Директорії / В. Поліщук // Розбудова держави. – 1995. – № 9. – С. 57–60. 15. Проданюк Ф.М. Внутрішня політика Української Держави (29 квітня - 14 грудня 1918 року): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 «Історія України» / Ф.М. Проданюк. – К., 1997. – 230 с. 16. Рибак І.В. Місцеві грошові знаки (бони) на Поділлі 1918–1920 рр. / І.В. Рибак, В.І. Вараниця // Поділля і Волинь у контексті історії українського національного відродження: Науковий збірник. – Хмельницький, 1995. – С. 144–145. 17. Тищик Б.Й. Західноукраїнська Народна Республіка 1918–1923 рр. / Б.Й. Тищик, О.А. Вівчаренко. – Коломия, 1993. – 120 с.

О. В. Тішин

ПРОБЛЕМА ВИКОРИСТАННЯ НАЦИСТАМИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРСЬКОЇ МОДЕЛІ АДМІНІСТРАТИВНО-ТЕРИТОРІАЛЬНОГО УСТРОЮ НА ПІВДНІ УКРАЇНИ

Тривалий час німецький окупаційний режим на території південно-східних областей України (1941–1944 рр.) розглядався ізольовано від попередніх історичних періодів, що стосувалося майже всіх без виключення тем досліджень, зокрема проблем адміністративно-територіального устрою. Через це у даних тезах було поставлене завдання спробувати прослідкувати витоки запровадженого цивільною німецькою окупаційною владою адміністративно-територіального устрою на території Півдня України у раніше існуючих моделях поділу.

Адміністративно-територіальний устрій Півдня України періоду нацистської окупації розглядали у своїх працях Ю. Левченко [2], В. Орлянський, О. Тедеєв [3], Н. Сугацька [7].

При підготовці нового адміністративно-територіального устрою Півдня України німецька окупаційна влада фактично спиралася на російську дореволюційну традицію поділу краю на Катеринославську, Таврійську та Херсонську губернії, хоча й у формі генеральних округів. Фактично територія колишньої Катеринославської губернії була покладена в основу адміністративних меж генерального округу «Дніпропетровськ», Таврійської – генерального округу «Крим» («Таврія»), проте без Кримського півострова, який перебував під управлінням військових, Херсонської – генерального округу «Миколаїв». Відповідно до серпневих директив рейхсміністерства східних областей [6,с.333–334] генеральний округ «Миколаїв» утворювали Миколаївська і Кіровоградська області, він мав складатися з 14 гебітів. Місцем перебування генерального комісара мав бути Миколаїв. Генеральний округ «Таврія» повинен був охоплювати колишню Кримську АРСР і південні частини Миколаївської і Запорізької областей та складатися з 14 гебітів. Місце перебування генерального комісара – Сімферополь або Севастополь. До складу генерального округу «Дніпропетровськ» повинні були входити Дніпропетровська та Запорізька області, він мав складатися з 16 гебітів. Місцем перебуванням генерального комісара мав стати

Дніпропетровськ. На заході південна частина рейхскомісаріату «Україна» була відділена від румунської зони окупації демаркаційною лінією по річці Південний Буг.

Копіювання губернського дореволюційного устрою німцями призвело до ліквідації радянського поділу Півдня України на Дніпропетровську, Миколаївську, Запорізьку області. При цьому німецька окупаційна адміністрація незмінним залишила довоєнний поділ на райони, адже «…це влаштовувало окупантів з адміністративної і господарської точки зору, а також тому що населення звикло до них» [4, с. 94]. Загалом же «подальший адміністративний поділ не відповідав доокупаційному: з одного боку, з політичних міркувань, з іншого – внаслідок незбігу територій німецьких військових органів з територіями колишніх областей (польові комендатури контролювали по кілька колишніх районів, які після передачі управління цивільній адміністрації рейхскомісаріату становили основу крайзгебітів)» [5, с. 60].

Територія Запорізької області була поділена між генеральними округами «Дніпропетровськ» та «Крим» («Таврія»). До складу генерального округу «Дніпропетровськ» були передані такі довоєнні запорізькі райони, як Запорізький сільський, Червоноармійський, Новомиколаївський, Оріхівський, Гуляйпільський, Новозлатопільський, Пологівський, Куйбишевський, Чернігівський, Кам'янсько-Дніпровський, Великобілозерський, Великолепетиський, Великотокмацький, Василівський, Михайлівський, Бердянський, Ногайський, Андріївський [1,с.138]. В межах генерального округу «Таврія» («Крим») опинилися наступні запорізькі райони: Мелітопольський, Приазовський, Нововасилівський, Якимівський, Нижньосірогозький, Іванівський, Веселівський, Генічеський, Сиваський і Новотроїцький [1,с.138]. Нижче наведена таблиця містить дані стосовно площі, чисельності населення, адміністративно-територіального поділу генеральних округів «Дніпропетровськ», «Миколаїв», «Крим».

Таблиця «Загальні відомості адміністративно-територіального устрою Півдня України під німецьким цивільним управлінням» *[8, арк.1а.].*

Генеральний округ	**Площа в кв. км.**	**Населення**	**Перелік гебітів (в тому числі міських гебітів)**	**Перелік районів (в тому числі у місті)**
Миколаїв	46880	1920253	13	60 (4)
Дніпропетровськ	52397,63	2743041	20 (4)	48 (4)
Крим (деякі райони Таврії)	22900	661981	5	18 (1)

Як бачимо, на території Півдня України німецька окупаційна адміністрація проводила доволі прагматичну політику по організації нового адміністративно-територіального поділу. Хоча збереження поділу на райони було властивим й для інших регіонів України, проте саме тут воно було поєднане з орієнтацією окупаційної влади на російську імперську традицію поділу на губернії, яка зберігалася, принаймні, в їх колишніх адміністративних межах.

Список використаних джерел

1. Запорізький рахунок Великій війні. 1939 – 1945 / Ф. Г. Турченко, В. М. Мороко, О. Ф. Штейнле, В. С. Орлянський [та ін.]; Ф. Г. Турченко (наук. ред.). – Запоріжжя: Просвіта, 2013. – 416 с. 2. Левченко Ю. І. Утвердження адміністративно-територіального поділу під час окупації 1941 – 1942 рр./ Ю. І. Левченко // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка. Серія: історія. – Тернопіль: ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2013. – Вип. 1. – Ч. 2. – С. 38 – 46. 3. Орлянський В. С. Місцеві органи управління в період німецької окупації на Запоріжжі (1941 – 1943 рр.): Монографія / В. С. Орлянський, О. С. Тедеєв. – К.: Центр навчальної літератури, 2010. – 332 с. 4. Рекотов П. В. Органи управління на окупованій території України (1941 – 1944 рр.) / П. В. Рекотов // Український історичний журнал. – 1997. – № 3. – С. 91 – 101. 5. Слободянюк М. А. Рух опору на Дніпропетровщині в роки Великої Вітчизняної війни / М. А. Слободянюк, І. А. Шахрайчук. – Дніпропетровськ: ВКФ «Оксамит-Текс», 2004. – 294 с. 6. Советская Украина в годы Великой Отечественной войны 1941 – 1945. Документы и материалы в трех томах. – Т. 1. Украинская ССР в первый период Великой Отечественной войны (22 июня 1941 г. – 18 ноября 1942 г.) – К.: «Наукова думка», 1980. – 556 с. 7. Сугацька Н. Створення міс-

цевої адміністрації та органів місцевого самоврядування на Півдні України в часи нацистської окупації краю / Н. Сугацька // Сучасний вимір держави та права: Збірник наукових праць. – Миколаїв: Вид-во «Іліон», 2008. – С.143–145. 8. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 3206 Рейхскомісаріат України, м. Рівне. – Оп. 1. – Спр. 76.

Г. Є. Стрижко

ЗОБРАЖЕННЯ ВОЯКІВ ПЕРШОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ У СУЧАСНОМУ КІНЕМАТОГРАФІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА СВІДОМІСТЬ ЛЮДИНИ

На перший погляд заявлена тема дослідження не може розглядатись як суто історична, однак її цілком можна кваліфікувати як розвідку, виконану у руслі студій з історії історичної пам'яті та історичної свідомості сучасників. Як зображували вояків часів Першої світової війни у кінематографі та, як це впливало на формування образів у людській уяві? Чи можемо ми вірити сучасним кінофільмам і на їхній основі карбувати у своїй голові зображення солдат тієї епохи? Чи можуть науковці брати для ілюстрацій своїх монографій кадри з якихось фільмів? І чи можуть студенти на семінарах в університетах використовувати фільми, як достовірне джерело зображення воїнів Великої «забутої» війни.

Деякі художні фільми начебто примушують минуле оживати, чим притягують великі глядацькі аудиторії, зокрема людей, які не люблять дивитися документальні кіно або читати історичну літературу. Протягом всього ХХ століття не було жодного дослідника, який би займався проблематикою впливу кінофільмів про першу світову війну на формування образів в уяві людей. Знімались фільми про певні події, в тому числі і про першу світову війну, але ніхто не досліджував проблему впливу кінофільмів на свідомість людей. Тому вважаю себе першопрохідцем у даній сфері досліджень.

В основу дослідження, а відповідно, і спроб автора відповісти на заявлені запитання було покладено аналіз 5 кінострічок. З з них американо-європейські і 1 - українського, і 1- російського виробництва. Зокрема, були проаналізовані фільми: «Бойовий кінь», «Ескадрилья Лафает», «Щасливого Різдва», «Батальйонь» та «Легіон. Хроніка Українськох галицької армії». У кожному з цих фільмів показується різні сторони конфлікту під кутом зору ворогуюих держав. Варто зазначити, що всі фільми, окрім Легіону, є художніми і націлені на широку публіку.

Розпочнемо наш огляд з фільму «Бойовий кінь». У цій кінострічці ми бачимо, англійських та німецьких вояків. З самого початку фільму ми неозброєним оком помічаємо упереджене ставлення до німців зі сторони режисера. Чому? Оскільки вони таврувались як вороги, навіть у 2011 р. (коли завершились зйомки) через майже століття по завершенню Першої світової війни. На прикладі цього фільму ми можемо простежити, що англійські війська змальовуються, як борці за правду, гідність і свободу. Їх описують так би мовити джентльменами на противагу німецьким воякам, які показуються у фільмі, як негативні герої, вони злі і грубі по відношенню до своїх супротивників по зброї. Це проявляється у доволі грубих та емоційних сценах коли німецькі війська грабують ферми, забирають коней у дітей, зневажать тварин, які тягнуть військові гармати. Автор картини намагається показати нам німецьку армію з найгірших сторін і у фільмі він це реалізовує через доволі напружені сцени, граючи на емоціях глядачів, він досягає своїх цілей. Глядачі починають співпереживати англійцям і «ненавидіти» німців. Тим не менш, режисер стрічки підштовхує глядача до роздумів про те, що не всі вороги бувають дійсно ворогами. Це показується у дуже контрастній картині. Коли на полі бою лежав поранений кінь, то з англійських окопів до нього пішов солдат, згодом і з німецької сторони пішов вояк на зустріч. Наступна сцена показує звичайні людські від-

чуття - радість від спілкування і розпач від війни. Але режисер також показує і підсвідомо налаштовує глядача на те, що німецька армія переможена. У фільмі це зобразили через сцену з визволенням коня, а саме після спільного визволення коня з капкану його до себе забирають англійці. На мою думку, автор картини тим самим демонструє, що перемога буде не за німецьким військом.

Фільм «Ескадрилья Лафает». У цій кінострічці представлені американські добровольці, які воюють на французькій стороні у елітному повітряному підрозділі. Доволі гарно деталізовано їхній однострій. Чудово зображені німецькі літаки. Стосовно ворогуючих сторін, то тут ідеалізується хоробрість американських асів та зображується підступність німецьких вояків. Режисер цієї кінострічки намагався показати бойове братерство і силу духу. Аналізуючи фільм можна побачити, як з різношерстих людей формується «повітряна сім'я» асів. На контрасті зображенні вояки ескадриль'ї, які у своєму попередньому житті займалися зовсім різними справами. Для прикладу, хтось був злочинцем і втік у Францію від закону, хтось був відомим боксером але вирішив захищати небо над Францією, а хтось просто був шукачем пригод. Як на мене, то саме за допомогою таких контрастів режисер і намагається показати, що у боротьбі проти спільного ворога, говорячи про цей фільм – то це німці, багато різних прошарків ставали на боротьбу з ними. Німці у цьому фільмі, як і у попередньому запам'ятовуються у свідомості тих людей, що його дивляться, як ненависні вороги. Чому це так? І як це проявляється? Фільм – це професійна гра акторів і якщо ви відчуваєте ті ж емоції, які відчував і актор під час зйомок, то це якісна картинка. Власне таким засобом скористався і режисер цього фільму. Ці хлопці потрапляють у пекло, яке називається війна! І вони зображуються як герої не лише окремо, але і цілою командою. Тут ми бачимо щирі почуття кохання. Коли люди розмовляють різними мовами, але, тим не менш, розуміють один одного. І це важливий момент, оскільки навіть у часи страшних потрясінь є місце для прекрасного.

Фільм «Щасливого Різдва». Картина зображує події 1914 року, коли на Різдво, на багатьох ділянках Західного фронту відбулися братання між ворогуючими сторонами. Варто закцентувати увагу на тому, що цей прецедент – це історичний факт і він мав місце в історії Першої світової війни. Цей фільм є найстарішим у моєму описі, але тим не менш зображення людських почуттів, відношення ворогуючих сторін у ньому змальовано найкраще. Тут чудово показане окопне життя сторін-супротивників. Хотілося б скористатися мовою документу і показати ті настрої, які панували на Різдво далекого 1914 року. Англійської газета «The Daily Mirror» від 6 січня 1915 р. містить ось таку розповідь. Репортаж з перших вуст.

Згадує Грехем Вільямс, стрілок піхотного полку: «Я стояв на стрілецькій сходинці окопу, дивлячись на німецьку лінію оборони, і думав про те, як разюче відрізняється цей Святий вечір від тих, що були у мене колись. Раптом уздовж бруствера німецьких окопів то там, то тут стали з'являтися вогні, які, по всій видимості, давали свічки, запалені на різдвяних ялинках; свічки горіли рівно і яскраво в тихому і морозному вечірньому повітрі. Інші вартові, які, звичайно ж, побачили те ж саме, кинулися будити тих, хто спав, з криком: «Глянь тільки, що робиться!».
І в цей момент німецькі війська почали співати «Тиха ніч, дивна ніч ...»

Це був фактично перший раз, коли я почув цей гімн, який не був тоді такий популярний у нас. Вони закінчили співати свій гімн, і ми думали, що ми також повинні якось відповідати чи що. І ми співали псалом «First Nowell», і коли ми, в свою чергу, закінчили співати, з німецької сторони пролунали дружні оплески, за якими грянув ще один улюблений ними різдвяний мотив - «O Tannenbaum». Війна знехотя взяла невелику паузу. У Святу ніч перед Різдвом навіть заклятим ворогам здалося недоречним плодити нові безглузді жертви, і над полем битви спалахнуло боязкий вогонь людського почуття. Дух Різдва вже панував в окопах.» [1]

Подібна сцена реконструйована і у фільмі. Німецькі солдати вилізли з окопів,

було видно їхні світлові сигнали. Через кулеметний приціл їх можна було розгледіти і за кілометр. Британський командир звернувся до своїх солдатів: «Ворог готує наступ. Будьте пильні!» Шотландські горці з Сифорду понуро побрели на свої вогневі позиції і дали кілька черг в напрямку вогнів і ілюмінації. Нічого не трапилося. Німці не стали стріляти у відповідь. По мірі наближення вогнів стало чути голоси - люди розмовляли між собою, багато співали. Сторони почали обмінюватися цигарками, прикурювали від вогню один у одного. Виявилося, що в усьому навколишньому щурячому раю багато нудьгували без простого людського тепла і почуття товариства. Незнання мови цілком компенсували енергійні і барвисті жести, і незабаром це був уже цілком добросусідський діалог.

Побачивши беззбройних німців, зі своїх окопів стали виходити і «Томмі» (так називають британських солдатів). Один з офіцерів британської армії так події описував так: «Я виглянув з окопу і побачив чотирьох німецьких солдат, які вийшли зі своїх траншей і йшли в нашу сторону. Я наказав, двом з моїх людей піти і зустріти «гостей», але без зброї, так як німці були не озброєні. Але мої хлопці побоялися йти, тому я пішов один. Коли німці підійшли до колючого дроту, я побачив, що це були троє рядових і санітарів. Один з них англійською сказав, що він тільки хотів привітати нас з Різдвом. Я запитав, який наказ німці отримали від офіцерів, оскільки пішли в нашу сторону, а вони відповіли, що ніякого наказу не було, і вони пішли самовільно.

Ми обмінялися цигарками і розійшлися. Коли я повернувся на позиції, то побачив, що в наших траншеях нікого немає. Озирнувшись, я з подивом побачив натовп з 100 - 150 британських і німецьких солдатів. Вони сміялися і святкували.»

Важливо вказати на те, що у першому фільмі були зображені вояки британської армії, але то були суто англійці у цьому ж фільмі чудово зображенні шотландські військові із притаманними для них волинками та зовнішніми ознаками у військовій формі. У фільмі відмінно показані всі сторони конфлікту, хоча ключову роль тут грають німці, які були ініціаторами миру на Різдво. Це єдиний з усіх фільмів, які були мною проаналізовані, де німці як одна з протиборчих сторін, показані у доброму світлі. Можливо тут зіграв фактор того, що над фільмом працювали три країни – це Великобританія, Франція і Німеччина і тому вони намагались показати не протиборчі сторони з їхньої ненавистю один до одного, а показати звичайні людські почуття. Адже під час війни, люди починають жити думками про те, що треба вбити ворога, бо якщо ти його не вб’єш, то він знищить тебе. На війні звичайні людські відчуття, як любов, турбота про ближнього згасають на деяких час, тому цей фільм покликаний показати, що навіть у часи світової трагедії, яка має назву війна є місце для людської любові, тепла і турботи. Ця кінострічка, на мою думку, позитивно впливає на людей, які її переглядають, оскільки вони переосмислюють сутність війни і бачать її крізь призму загальнолюдських цінностей. Глядачі усвідомлюють, що війна буває не лише з кров’ю, безліччю смертей і людських втрат, а з теплими розмовами про свій дім, ділячи один з одним плитку шоколаду.

Російський фільм «Батальйон» розповідає про події 1917 року, а саме про літні місяці. Царат було повалено, до влади прийшов Тимчасовий уряд, який своєю непослідовною політикою, як внутрішньою так і зовнішньою, значно поглибив і без того величезну кризу в Російській імперії. У травні місяці військовим і морським міністром стає О. Керенський. Людина, яка зробила значний внесок подолання кризи в Росії. 21 червня 1917 року у Петрограді Тимчасовий уряд створив нову військову одиницю, яка повністю складалася з жінок. Ініціатором створення першого жіночого батальйону виступила старший унтер-офіцер Марія Леонтіївна Бочкарьова, кавалер Георгіївського хреста і одна з перших російських жінок-офіцерів. Власне про долю цього батальйону, або як тоді його прозвали «бабальйон» і розповідає кінострічка. Вдало підібраний акторський склад, а також професійна гра акторів змогла передати дух тих подій. Стрічка знатта дещо упереджено стосовно німців. Але та-

кож показуються і недоліки російських солдат. Головна мета, яку переслідував режисер – це возвеличення історії про жіночій батальйон. Це доволі гарно показується коли жінки прибувають на фронт і бачать розвалену армію, братання з ворогом їхній братів по зброї. Режисери зображають цей батальйон як єдину боєздатну одиницю російської армії. Німці у фільмі показані, які підступні вороги російської землі, які можуть лише споювати російських солдат. Я вважаю, що сильний вплив на глядача мають картини, коли до лінії розмежування підходять двоє німецьких солдат із шнапсом і ковбасами і починають загравати з російськими жінками, беруть їх в полон, і вже через декілька хвилин німці підступом вбивають цих жінок у лісі. Для підсилення ефекту режисер показує, що під час злочину у німця не виникає ні крихти жалю до свого ворога, а сцену смерті молодої захисниці він затягує і занадто драматизує. Тому, як на мене, то цей фільм є типовим возвеличенням захисників своєї землі проти ненависного німецького народу.

Українська прем'єра - фільм «Легіон. Хроніка Української Галицької Армії 1918-1919». Чудове поєднання документального та художнього фільму. Новинка знята і у 2015 році і презентована в грудні місяці в Києві. У фільмі показані військові підрозділи Українських Січових стрільців, польські та французькі вояки, які дуже детально зображені, оскільки цим займався військово-історичний клуб «Повстанець» та долучалось багато іменитих істориків та військових реконструкторів. Говорячи про цю стрічку не можна розставляти акценти над тим, як зображувались ворогуючі сторони чи обговорювати їхні вчинки. Оскільки цей фільм не художній, а документально-художній, то він характеризується більшою об'єктивністю у відображенні подій. Не дивлячись на українську режисуру, не має ідеалізованого показу жодної із сторін. Зображення військових сцен показують, що не зважаючи на те, що це було уже ХХ ст. дух лицарства панував ще тоді. Підтвердження цьому факту є і в історичних джерелах і в самій кінострічці. Бо після декількох днів збройної сутички у Львові командири ворогуючих сторін вирішили підписати перемир'я на один день за для того, щоб забрати з вулиць загиблих побратимів. У день миру польські вояки грілись біля бочок разом з українськими військами, офіцери разом із своїми жінками прогулювались центром міста або мило спілкувались за філіжанкою кави у місцевих кав'ярнях. Таке лицарське зображення війни позитивно впливає на глядача, оскільки він бачить що, не зважаючи на ідеологічну полярність ворогуючих сторін чоловіча честь і гідність були вище цього. Показуються переваги та недоліки обох із сторін. Говориться про лицарські манери як українців, так і поляків. Якщо розглядати цей фільм у контексті впливу на людську свідомість, то цей фільм не зважаючи на свою документальну специфіку, доволі повчальний. Він вселяє віру в свої сили, адже коли українці були в меншості вони боролись не зважаючи ні на що, він вчить гідно воювати навіть з найзапеклішим ворогом. Показує і переконує, що яка б жорстока не була війна - повага до ворога, то є вершина військового мистецтва.

В ході проведеної аналітичної роботи, ми вже зробили висновок, що переважна більшість сучасного кінематографу, присвченого подіям Першої світової війни, є антинімецькою. І це попри той факт, що офіційна історіографія як колишніх Центральних Держав, так і колишніх країн Антанти визнає комплексність причин війни, які полягають у зіткненні інтересів переважної більшості крупних гравців на міжнародній арені того часу.

Але на формування масової, а подекуди й професійної історичної свідомості фільми мають набагато більш потужне значення, ніж монографічні тому. Наведу кричущий, з моєї точки зору приклад. Близько 40% від загальної кількості студентів історичного факультету Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара за даними соціологічного опитування, проведеного автором, вважають німців головними винуватцями Першої світової війни. В їхніх уяві німці - це вороги, підступні і безжалісні.

Оскільки фільми є одним з джерел черпання інформації і зараз користуються неабиякою популярністю, то важливо донести до глядацької аудиторії необхідність критичного погляду на таку доволі умовну історичну реконструкцію як художній кінематограф. Закінчити свою роботу хочу відомою вразою: «Довіряй, але перевіряй!».

Список використаних джерел

1.Елена Гребенюк «Рождественское перемирие 1914 года. Как враги отметили Рождество вместе» //http://afmedia.ru/udivitelnoe/rozhdestvenskoe-peremirie-1914-goda-kak-vragi-otmetili-rozhdestvo-vmeste. 2.Фільм «Ескадрилья «Лафает»«, рік випуску 2006, США і Великобританія. 3. Фільм «Бойовий кінь», рік випуску 2011, США. 4.Фільм «Щасливого Різдва», рік випуску 2005, Франція. 5.Фільм «Батальонъ», рік випуску 2015, Росія. 6.Фільм Легіон. Хроніка Української Галицької Армії 1918-1919», рік випуску 2015, Україна.

В. П. Шульга

ДО ПИТАННЯ ОРГАНІЗАЦІЇ СЕЛЕКЦІЙНО-ПЛЕМІННОЇ РОБОТИ В СРСР ДРУГОЇ ПОЛОВИНИ 30-Х – ПЕРШОЇ ПОЛОВИНИ 80-Х РОКІВ ХХ СТ.

Селекційно-племінна робота, яка ґрунтується на комплексі зоотехнічних, селекційних, ветеринарних, організаційних заходів, є основним важелем зростання продуктивності сільськогосподарських тварин. На сучасному етапі у зв'язку із загостренням глобальної продовольчої проблеми та проблеми безпеки харчування населення, виробництву продукції тваринництва надається особливо важливого значення.

Як відомо, основними організаційними заходами системи племінної справи є породне районування, перспективне планування, породовипробування, апробація нових порід та ін. У другій половині 30-х – першій половині 80-х років ХХ ст. особливий внесок в становлення організаційних засад племінної справи в СРСР зробив доктор сільськогосподарських наук, професор М. А. Кравченко. З огляду на це завданням даного дослідження є узагальнення наукових розробок ученого зі становлення організаційних засад селекційно-племінної роботи.

Важливим організаційним заходом племінної роботи є породне районування, що представляє собою розміщення різних порід і типів за зонами, краями і областями. Вперше в історії тваринництва Наркомземом СРСР та Всесоюзним науково-дослідним інститутом тваринництва в 30-ті роки був розроблений державний план районування всіх видів сільськогосподарських тварин. При цьому враховували породну структуру, відповідність якості масиву худоби завданням виконання державних планів виробництва тваринницької продукції, біологічні особливості порід, їх пристосованість до господарських і природних умов окремих зон [4].

У розроблення принципів породного районування особливий внесок зробили Ю. Ф. Лискун, М. Д. Потьомкін, М. А. Кравченко та ін. Зокрема, М. А. Кравченко розробив принципи породного районування порід великої рогатої худоби Башкирії. Він обґрунтував, що для збільшення обсягів виробництва тваринницької продукції, не потрібно замінювати одну породу на іншу, а проводити систематичну поглиблену роботу зі зростання їх придатності до промислової технології утримання, створення відповідних умов вирощування й годівлі. Ґрунтовно дослідив гнізда бестужівської породи, яка в подальшому була визнана основною плановою породою для Башкирії [3].

У вирішенні питань зростання обсягів виробництва продукції тваринництва та підвищення її якості значну роль відіграє правильне планування розвитку галузі. Суцільне планування племінної роботи розпочато в 1937–1938 роках, створено розгалужену мережу державних племінних радгоспів і розплідників худоби. Виникла потреба у визначенні перспектив і методів її племінного поліпшення для кожного із господарств. У планах систематизувалися дані про племінну якість

тварин, обґрунтовувалося їх племінне призначення, формулювалися цілі підбору до кожного плідника, визначалися показники бажаного типу для кожного господарства. У розроблення методики планування та складання перших планів племінної роботи важливий внесок зробили: В. Є. Альтшулер, Й. В. Гаркаві, П. Ф. Добринін, Ф. Ф. Ейснер, М. А. Кравченко, М. Д. Потьомкін та ін.

Так, М. А. Кравченко в 1935 р. підготував перший селекційний план для племінного господарства «Хмелевик» Київської області. Результати роботи з племінним стадом господарства покладено в основу його дисертаційного дослідження «Методика побудови племінної роботи в конкретному господарстві». У подальшому вченим особисто або ж за його керівництва підготовлено 24 селекційно-племінних плани для провідних племінних господарств симентальської породи [1].

Враховуючи те, що для кожної зони характерні свої кліматичні, природні, кормові та інші умови, проводили породовипробування в господарствах певних зон. Відібраних тварин кожної випробуваної породи завозили в господарство в молодому віці, забезпечували їх оптимальними умовами. Для кожної групи добирали молодняк, що мав подібне походження, генеалогічну характеристику, рівень продуктивності стад, із яких його добирали. М. А. Кравченко ґрунтовно вивчив симентальську та білоголову українську породи, обґрунтував доцільність їх розведення у зоні Полісся УРСР.

У 70-ті роки ХХ ст. в СРСР почався активний процес породотворення. Виведення нових порід, породних груп, внутрішньопородних і заводських типів мало особливе значення в період інтенсифікації тваринництва, запровадження промислової технології виробництва продукції. З метою встановлення єдиних методичних принципів для оцінки продуктивних і племінних якостей нових порід, внутрішньопородних і заводських типів, ліній сільськогосподарських тварин, введено положення про їх апробацію, затверджене Міністерством сільського господарства СРСР.

Основою для апробації селекційного досягнення слугувала наявність достатньо великого поголів’я тварин, що мали спільне походження і схожість за екстер’єром і конституцією, характером і рівнем продуктивності та іншими показниками, стійко передавали їх потомству. Окрім того вимагалася наявність достатньої кількості племінних господарств і ферм. Одна із умов апробації кожної категорії селекційного досягнення – перевага за продуктивністю та іншими господарськи корисними ознаками тварин, що розводилися в даній зоні.

М. А. Кравченко обґрунтував концепцію розбудови галузі спеціалізованого м’ясного скотарства в УРСР, розробив схеми, програму та методику виведення чернігівського та придніпровського внутрішньопородних типів, а також української м’ясної породи, які за рівнем продуктивності відповідають європейським стандартам [2].

Таким чином, основними організаційними заходами системи селекційно-племінної роботи є породне районування, перспективне планування, породовипробування, апробація нових порід та ін. У розроблення організаційних засад племінної роботи в СРСР другої половини 30-х – першої половини 80-х років ХХ ст. вагомий внесок зробив М. А. Кравченко. Розробив принципи породного районування порід великої рогатої худоби Башкирії. Підготував перший перспективний план для племінного заводу «Хмелевик» симентальської породи та методику побудови племінної роботи в конкретному господарстві. М. А. Кравченко надавав важливого значення породовипробуванню порід великої рогатої худоби, обґрунтував концепцію створення галузі м’ясного скотарства в УРСР.

Список використаних джерел

1.Кравченко Н. А. Ведение селекционно-племенной работы в племенном заводе / Н. А. Кравченко.

– К., 1958. – 31 с. 2.Кравченко Н. А. Породы мясного скота / Н. А. Кравченко. – К.: Вища школа, 1979. – 287 с. 3.Кравченко Н. А. Принципы породного районирования крупного рогатого скота в Башкирии // Социалистическое хазяйство Башкирии. – 1934. – С. 34–39. 4.Кравченко Н. А. Разведение сельскохозяйственных животных / Н. А. Кравченко. – М.: Колос, 1973. – 486 с.

А. О. Шорохов

ОСТАННІЙ РІК ДИПЛОМАТІЇ БОГДАНА ХМЕЛЬНИЦЬКОГО: НЕРЕАЛІЗОВАНІ ЗАДУМИ І ВТРАЧЕНИЙ ШАНС

Влітку виповнюється 360 років від дня смерті Богдана Хмельницького. Останній рік життя Великого гетьмана був наповнений значними подіями, але найбільший інтерес викликає його дипломатична діяльність. Дипломатії належить значна роль не лише у вирішенні міждержавних конфліктів і проблем, а й формуванні майбутнього цілих народів та континентів. Від того, як було вирішено те чи інше питання у далекому XVII столітті, залежить і наша доля – реальне життя мешканців Східної Європи нинішнього, XXI століття.

За рік до смерті, а саме 26 липня 1656 року, Хмельницький пише листа цареві Олексію Михайловичу відносно переговорів, що мали розпочатися між Московією і Польщею у місті Вільно[10,с.225]. Царя стривожили успіхи Швеції, яка теж воювала з Польщею. Він вирішив помиритися з останньою і розпочав війну проти «однієї з найсильніших Європейських держав» - Швеції [9,с.546]. Хмельницький застерігає Москву не робити фатальної помилки і не йти на примирення з Польщею. Разом з тим, наполягає, добиватися встановлення кордону, за яким етнічно Українські землі входили б до складу створеної конфедерації - в межах Української козацької держави. Гетьман пропонує включити в переговорний процес і Українське посольство на чолі з сотником Романом Гапоненко і просить царя дати розпорядження, щоб «нашим послам на тому з'їзді любов свою показали» [9,с.352].

Але сталося не так, як думав Хмельницький. На переговори, що проходили з 12 серпня по 24 жовтня, Українську делегацію взагалі не пустили. На тій підставі, що козаки – піддані Московського царя. Більше того, їх навіть не інформували про хід переговорів. Така зневага з боку Московії викликала велике обурення в послів. Повернувшись у Чигирин, вони, за свідченням очевидця, «вхопили за ноги гетьмана» і «обливаючись слізьми», стали жалітися йому, що тепер «помочі не маємо нізвідки, нема куди прихилити голову», а «Москва хоче віддати Україну назад Ляхам – козацьких послів не допустили до посольського табору, як псів не пускають до церкви». Хмельницький, почувши таке, страшенно розлютився і став кричати, що «треба відступати» від Московії і йти «туди, куди нам вкаже Всевишній – не тільки під християнського…але й під бусурманського» царя [8,сс.231-232]. Чи було все так драматично, чи ні, ніхто достеменно не знає, але з осені 1656 року зовнішня політика Хмельницького стала круто мінятися. За два роки, після Переяслава, гетьман розчарувався в «братній» православній державі, яка намагалася вільних людей зробити «холопами» свого царя. Московія, немов величезна брила, нависла над Чигирином і кожної миті могла звалитись, «розчавивши собою і гетьманську владу, і козацьке військо, і слабенькі паростки незалежності України[12,с.8]. Союз із Московією став не тільки обтяжливим, але й небезпечним!

В кінці 1656 року Хмельницький вже не приховував своїх «антимосковських настроїв». В титулі «гетьман Війська Запорізького» він відкинув додаток «Єго Царского Величества»[7, с.127]. І гарячково шукав вихід зі складного, «майже трагічного становища», в якому опинився, завдяки Московії[Там само,с.113]. Гетьман, немов азартний гравець, розкладав перед собою «карти», вибираючи ті, що допомогли б вирішити два найважливіші питання: а)знайти нових союзників у війні за незалежність України; б)заручитись підтримкою якоїсь могутньої держави для захисту здобутої незалежності. Міжнародна обстановка сприяє його задумам:

ослаблена війнами Польща притягує до себе погляди сусідніх держав. В той час, як Московія «помирилася» з Польщею, активізувала свою політику Трансільванія. Її правитель, князь Д'єрдь II Ракоці, був одним із претендентів на польський престол. Хмельницький побачив у прагненнях князя ту «ударну силу», яку можна використати у боротьбі з Польщею[6,с.516]. В жовтні 1656 року у Чигирині було остаточно укладено договір про дружбу «між козацькою Україною і Трансільванією»[10,с.227-228]. Але Трансільванія не входить до числа провідних держав; вона сама шукає підтримки сильніших. Таких,як Швеція, війська якої у 1655 році завоювали значну частину Польщі[3,с.203]. 26 листопада 1656 року у Радноті Трансільванія і Швеція підписують договір про взаємний союз і поділ польських земель між собою і Бранденбургом, що до них приєднався [9,с.561]. Союзники хочуть залучити до себе і прославленого гетьмана Хмельницького, та у домовленостях між князем Д'єрдєм II і королем Карлом X Густавом є пункт, що перешкоджає цим задумам: вся Західноукраїнські землі мають відійти до Трансільванії [9, с.561].

Якщо ми звернемось до «Хроніки життя і діяльності» Хмельницького, то побачимо, що грудень 1656 року став вирішальним у справі створення Українсько-Трансільванської коаліції. Взаємні інтереси виявились сильнішими за протиріччя: гетьман прийняв посла Трансільванії Стефана Хорвата, зібрав старшинську раду, щоб обговорити питання про надання їй допомоги і, нарешті, 31 грудня, підписав універсал про направлення Українського війська, яке мало об'єднатися з армією князя Ракоці [9, с.231]. Військо очолив Антін Жданович (київський полковник, а пізніше - генеральний суддя), який був призначений наказним гетьманом 20-тисячного корпусу козаків [2,с.240].

З січня 1657 року дипломатична діяльність Богдана Хмельницького стала ще бурхливішою. Польський історик Людвік Кубаля відзначає, «що не було дня, щоб Хмельницький не приймав чужоземних послів…» А посол Австрійського цісаря Парчевич, який був у Чигирині 1 березня того ж року, помітив, що, разом з ним, на прийомі у гетьмана були присутні, не менше 15 дипломатів – представників різних країн [7,с.55]. Але, звернемо на це увагу, більшість перемовин спрямовані на те, щоб забезпечити спокій Українській державі у стосунках зі своїми сусідами. Хмельницький, як і його генеральний писар Іван Виговський – неперевершені дипломати: вони ведуть безкінечні переговори, аби приспати пильність вороже налаштованих до них урядів Польщі, Австрії, Криму, Туреччини… І лише переговори зі Швецією набувають в цей час виняткового значення.

Шведська «карта» могла б стати козирною у політичній грі гетьмана з царем Олексієм Михайловичем. Карл X Густав – талановитий державний діяч і полководець був, водночас, і ворогом обох держав, які претендували на Україну – Московії і Польщі. Король Швеції, завдяки своїм перемогам, став фактичним господарем Польщі [3,с.204]. Тому і Українські, і Польські історики сходяться на думці, що Хмельницький, котрий боровся за незалежність України, побачив у ньому «гідного партнера», який був «в змозі допомогти йому в здобутті тієї незалежності»[11,с.75]. Переваги Швеції перед Московією очевидні і М.С.Грушевський відзначає їх – «…вона була далеко, до Українських земель ніяких намірів не мала» і воювала, в основному, за «Північні землі коло моря» [1,с.46]. Два Шведські посольства у 1657 році відвідали Чигирин – Веллінга (в січні) і Лілієнкрони (в червні)[10,сс.232,239]. Перше з них було невдалим, бо за проектом договору, який привіз Готард Веллінг, до козацької держави мали відійти тільки «Східноукраїнські землі». Гетьман відмовився прийняти посла, а Виговський йому пояснив: «Ми хочемо мати під своєю владою всю стародавню Україну, або Роксоланію (Totius Ukrainae antique veil Roxolaniam), де віра православна була й де ще мова наша задержалась…»[7,с.116]. Тож Веллінг поїхав ні з чим. Однак, Стокгольм був зацікавлений в Україні не менше, ніж Чигирин в Швеції. Тому Карл X готує нове посольство, яке мало засвідчити право уряду Української держави на «Західноукраїн-

ські землі» [10,с.235]. Як король мав уладнати стосунки з Трансільванією, залишається лише здогадуватись. Можливо, як це часто робили монархи, за рахунок компенсації іншими завойованими територіями. Принаймні, Ракоці вже заявляв Українським послам, що згоден поступитися Західною Україною, якщо король віддасть йому «Підляшшя і право на Краків» [8, с.235].

Проте, з приходом весни, міжнародне становище України погіршилося. Особливо складним виявився травень. Австрія уклала союз із Польщею і стала схиляти до примирення з нею Україну[10,с.237-238]. Татари кинулися на допомогу Полякам, спробували прорватися через Дніпро, але козаки відкинули їх [10,с.238]. Карл X відступив з Польщі, бо проти нього розпочала війну Данія. В ніч на 24 травня козаки підняли бунт у війську А.Ждановича, відмовляючись далі воювати в союзі із Трансільванцями [9,с.577-578]. Червень приніс іще більші невдачі: невдовзі, після взяття Варшави (12 червня), остання Шведська армія залишила князя Ракоці . Трансільвансько – Українське військо, переслідуване Поляками, форсувало Віслу і відступило до Жовкви. Таким чином, задум Хмельницького, добитися перемоги над Польщею в союзі зі Швецією і Трансільванією зазнав краху [9, с. 579].

Москва, стривожена зближенням України зі Швецією, направляє у Чигирин чотири посольства: в січні - А.М.Лопухіна, в березні – В.П.Кикіна, в червні – Ф.В.Бутурліна, в липні – А.С.Матвєєва [10,с.231-242]. Вони вимагають від гетьмана пояснень його союзу зі Швецією і Трансільванією. Особливо агресивно був налаштований Федір Бутурлін. Незважаючи на те, що Хмельницький був тяжко хворий, він став вимагати, щоб гетьман прийняв його. А, потім, біля ліжка, почав звинувачувати, що він забув «страх Божий і присягу свою» і пішов на союз «з такими єретиками, як кальвіни». Хмельницький розсердився і сказав, що ніколи не розірве союзу з Карлом, бо «Шведи люди правдиві, вони дотримують свого слова», а цар «учинив наді мною і всім військом Запорозьким своє немилосердя: помирився з Поляками, хотів нас віддати в руки Полякам» [4,с.748]. Щоправда, розуміючи могутність Московії, Хмельницький знову прийняв Бутурліна і запевнив його, що об’єднався зі Швецією і Трансільванією «лише від страху», оскільки боявся, що після Віленської угоди Україну повернуть «Ляхам» [4,с.751]. Гетьман не хотів дратувати Московського «ведмедя», бо знав, що коли він розлютується, то може наробити чимало біди.

А 12 червня прибули Трансільванське і Шведське посольства[10,с.239]. Останнє очолював видатний дипломат Густав Лілієнкрона. Гетьман прийняв Шведа із великими почестями, бо той мав повноваження від свого короля повернути Україні «так звані Руські землі Польщі…»[7,с.116]. Зустрівся Хмельницький і з послом Трансільванії Ференцем Шебеші, який запевнив гетьмана, що не має «повноважень» добиватися Західноукраїнських земель для свого князя [9,с.584]. Гетьман доручив Виговському продовжувати переговори із послами і прийняти відповідні рішення. 21 червня він написав листа королю Швеції, в якому повідомив про хід переговорів щодо укладення договору між обома державами і про загрозу Україні з боку Татар [10,с.240-241].

Літо 1657 року виявилися надзвичайно жарким: в кінці червня – на початку липня йшли важкі бої з Татарами, які намагалися прорватися до Кам’янця – Подільського, щоб напасти на Трансільванців. Жданович, тим часом, залишив Ракоці, який 12 липня капітулював перед Поляками. Гетьман направив військо на допомогу князеві, та було пізно. Прагнучи зберегти дружні стосунки із Трансільванією, Хмельницький наказав скласти заяву, яку зачитали перед послом Шебеші: в ній говорилося, що залишення Ждановичем князя Ракоці не повинно вплинути на приязнь і дружбу двох держав. Самого Ждановича і полковників – винуватців такої «ганьби» гетьман наказав стратити [9,с.594]. Однак, від стресів , його організм теж не витримав: у гетьмана стався крововилив у мозок, і через кілька днів, 27 липня (о 5-й годині ранку) він помер [9,с.594].

Зі смертю Б.Хмельницького скінчилася велика і героїчна доба. Діяльність Богдана, як слушно помітив Іван Огієнко, то справді «недоспівана пісня» [7,с.283]. Хмельницькому не дістало часу, щоб реалізувати свої головні задуми: остаточно розбити Польщу, звільнитися з під влади Московії, добитися укладення союзу зі Швецією і, при її підтримці, зміцнити суверенітет і повну незалежність України. Був втрачений історичний шанс – європейський шлях розвитку вже в далекому XVII столітті. На заваді стала не стільки нерішучість Хмельницького, як складна тогочасна міжнародна обстановка. Гетьман, як вірно відзначено в монографії В.А.Смолія і В.С.Степанкова, в останні роки життя немовби плив «Проти течії» [9,с.533]. Сусідні країни – Польща, Крим, Московія, Туреччина (кожна зі своїх інтересів) не давали можливості «розправити крила». Дружні держави були або слабкі (Валахія і Молдавія), або поставлені в такі рамки, які змусили їх згорнути свою активність (Трансільванія і Швеція). Карл X Густав перший залишив Польщу і відправився в Шлезвиг – Гольштейн, захищати його від Данії [3,с.204]. А Д'єрдь II, повернувшись із походу, втратив вплив у Трансільванії і був позбавлений влади [2,с.1111]. Обидва закінчили свій життєвий шлях через три роки після смерті Богдана і увійшли в історію, як неспокійні і войовничі правителі [2,с.287,1111]. Кожна країна, як і людина, обирає свій шлях. Для Хмельницького добрим прикладом були «вільні Голландці» , які, за декілька десятиліть до Великого повстання в Україні, звільнилися з під влади «Іспанського короля» [5,с.400]. Ми не знаємо, якою б стала Україна, якби були реалізовані Богданові задуми: історія не має «умовних способів». Єдине, в чому можна не сумніватися, вона була б іншою.

Список використаних джерел

1.Грушевський М.С. Про батька козацького Богдана Хмельницького. – Дніпропетровськ, 1993. - 55 с. 2.Довідник з історії України. – К., 2001. – 1136 с. 3. История Швеции. –М., 1974. – 720 с. 4.Костомаров М.І. Богдан Хмельницький. – Дніпропетровськ,2004. – 844 с. 5.Костомаров Н.И. Исторические произведения. Автобиография. – К., 1989. – 736 с. 6.Крип'якевич І.П. Богдан Хмельницький. – К.,1954. – 536 с. 7.Огієнко І.(Митрополит Іларіон). Богдан Хмельницький. – К.,2004. – 448 с. 8.Сергійчук В.І.Іменем Війська Запорозького. Українське козацтво в міжнародних відносинах XVI – середини XVII ст. – К., 1991. – 256с. 9. Смолій В.А.,Степанков В.С. Богдан Хмельницький. – К., 1995. – 624 с. 10.Смолій В.А.,Степанков В.С.Богдан Хмельницький. Хроніка життя та діяльності. – К., 1994. – 262 с. 11. Чухліб Т.В. Український Гетьманат: проблеми міжнародного утвердження. К., 2007. - 156 с. 12.Шорохов А.О. Батько української вольності //Вільна думка (The free thought, Lidcombe, Australia) – ч. 37(2348) – 10 вересня 1995. – 12 с.

СЕКЦІЯ IV.
ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ. ПРАВОВІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

О. В. Онуфрієнко

СПЕЦИФІКА ОРГАНІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ СЛУЖБИ У ГІБРИДНИХ СУСПІЛЬСТВАХ

Суспільства гібридні (до яких відноситься й сучасна Україна та інші пострадянські держави, що з тим чи іншим рівнем успіху здійснюють модернізацію публічного управління) є результатом різноспрямованої взаємодії інститутів громадянського суспільства й органів державного управління. Може відбуватися інституціональна конвергенція, принаймні на рівні «ротації» політичних партій у парламенті чи оформлення громадських рухів у політичну силу, але результати зміни політичних еліт звичайно є малопомітними, реальні проблеми у відносинах між суспільством і державою не розв'язуються, дивергентні процеси продовжують домінувати у ціннісній та телеологічній площинах тощо.

Пропонована категорія «гібридне суспільство» у цьому сенсі покликана підкреслити фундаментальні відмінності такого типу суспільств у сфері взаємодії органів державного управління та інститутів громадянського суспільства, узяті саме в контексті науки публічного управління та практичній площині державотворення. Вона не заміщує і не є тотожною категоріям усталених суспільних наук, передусім політології, соціології та теорії держави та права, які традиційно використовуються для опису окремих аспектів суспільств, що трансформуються (так звані «фасадні демократії», суспільства перехідного типу, постсоціалістичні та пострадянські держави, країни третього світу чи суспільства, що модернізуються). Розглянемо сутність гібридної форми взаємодії держави та громадянського суспільства у площині специфіки організації державного управління в цілому та системи державної служби зокрема на прикладі реалій сучасної України.

1). Інституціональний аспект взаємодії. Відбувається інституційне копіювання конвергентних моделей публічної служби (а не їх природне «визрівання» з самоорганізації складної соціальної матерії) і переважно в межах концепції лінійної модернізації [1]. Домінує рецепційний підхід до модернізації публічної служби [2], відповідно до якого запозичуються усталені моделі її організації з досвіду державотворення зарубіжних країн, проте нерідко без системного розуміння як соціокультурного контексту їх виникнення та еволюції, так і сучасних тенденцій їх розвитку. У свою чергу, неврахування останнього аспекту приводить до відставання модернізації принаймні на «один крок» чи до концептуальної орієнтації на вже давно пройдені країною-донором етапи розвитку. Сучасний етап еволюції основних систем публічної служби в провідних країнах-членах ЄС можна умовно позначити як постмодернізацію, що ґрунтується на розумінні постання фундаментально нових викликів до органів державного управління та, відповідно, необхідності пошуку нових засобів ефективного реагування на них. У цьому сенсі створення квазіавтономних неурядових організацій та подальша конвергенція публічної служби та громадянського суспільства, що розглядаються одним із важливих засобів розв'язання нових проблем розвиненими державами, не викликають підвищеної уваги у гібридних суспільствах, які сконцентровані на проблемах корупції та на особистісних аспектах публічного управління.

2). Ціннісний аспект взаємодії. У гібридних суспільствах звичайно констатується нерозв'язаність проблеми лояльності держслужбовців на всіх її рівнях, домінування приватних інтересів у їх професійній діяльності, неповна чи неси-

стемна реальна орієнтація публічної служби на проблематику забезпечення прав і свобод людини з одночасним безумовним проголошенням сприйняття цінностей конвергентних суспільств. Спостерігається надзвичайна «живучість» концептів раціональної бюрократії (в її пострадянському розумінні), яка сприймається як ідеальна модель організації державної служби більшою частиною суспільства та політичних еліт, що обумовлює свідомий спротив частини чиновництва навіть вдалим концепціям реформування. Наявні істотні відмінності в оцінюванні рівня лояльності (та підходів до побудови ієрархії цих рівнів) з боку держави та громадянського суспільства. Незадоволення суспільства емоційними, мотиваційними, вольовими та пізнавальними компонентами свідомості державних службовців, що часто кореспондує не з реальним станом справ в особистісній сфері управлінської діяльності, а з відповідними стереотипами та іміджем державної служби.

3). Телеологічний аспект взаємодії. Спостерігається неспроможність органів державного управління та інститутів громадянського суспільства налагодити плідну взаємодію задля досягнення консенсусної мети. Це насамперед обумовлено одночасними процесами зближення та віддалення між ними, що призводять до протистояння, яке переважним чином розв'язується за рахунок циклічно повторюваної кризи. У свою чергу це результує у загальносуспільну неготовність до конвергенції - держава, опосередковуючись публічною службою, розглядає громадянське суспільство як об'єкт управління і, відповідно, здійснює небажаний тиск з точки зору громадянського суспільства. Це ще обтяжене високим рівнем та масштабом корупції у її широкому семантичному значенні, оскільки й інститути громадянського суспільства, формально не маючи дискреційної влади, можуть виконувати замовлення олігархічних кіл чи політичних акторів або ж мотивуватися суто приватними чи корпоративними інтересами, жодним чином не узгодженими із загальносуспільним благом.

4). У контексті інструментального аспекту взаємодії у гібридних суспільствах спостерігається відносно невисока ефективність діяльності державної служби (стосовно рівня, досягнутого конвергентними суспільствами), яка принаймні певною мірою обумовлюється недовірою бюрократії до методів діяльності приватного сектору (співвідносячись зі стереотипним образом «поганого підприємця»), традиційною орієнтацією на архаїчні управлінські моделі, занадто механістичним розумінням управлінських процесів та помітним відставанням рівня інформатизації (навіть порівняно із загальносуспільним).

Аналіз вітчизняної літератури з науки державного управління свідчить про те, що у суспільствах гібридного типу саме ціннісні та телеологічні аспекти взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства розглядаються як такі, що мають пріоритетне значення для багатоаспектної проблематики особистісного виміру управлінської діяльності в цілому.

Список використаних джерел

1. Лахижа М. І. Модернізація публічної адміністрації в Україні в умовах євроінтеграції: теоретичні та практичні аспекти : автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр. : 25.00.01 / М. І. Лахижа; Ін-т законодавства ВР України. - К., 2010. - 36 с. 2. Модернізація державного управління та європейська інтеграція України : наук. доп. / авт. кол. : Ю.В.Ковбасюк, К.О.Ващенко, Ю.П.Сурмін та ін. ; за заг. ред. д-ра наук з держ. упр., проф. Ю. В. Ковбасюка. - К. : НАДУ, 2013. - 120 с.

Н. В. Назарук

СВІТОВА ПРАКТИКА ДІЯЛЬНОСТІ ІНСТИТУТУ РЕГІОНАЛЬНОГО ОМБУДСМАНА

Актуальність теми. Зацікавленість діяльністю регіональних та муніципальних омбудсманів зарубіжних країн обумовлена тим, що саме на регіональному, місцевому рівні держава в особі своїх органів є найбільш наближеною до населення і саме на місцях відбувається фактична життєдіяльність людини, можливість реа-

лізації своїх прав та захист їх у випадку порушення.

Питання ролі, місця, статусу регіональних омбудсманів є предметом досліджень таких зарубіжних науковців, як: А. Бегаєва, Є. Буянкіна, О. Єремеєва, В. Засипалова, О. Маркелова, А. Семенова, Ю. Спичак, А. Сунгуров, Н. Цимбалова та інших. Серед українських вчених слід відмітити праці тих авторів, предметом досліджень яких були питання захисту прав людини і громадянина взагалі, інституту омбудсмана України та зарубіжних країн, зокрема праці О. Батанова, В. Барчука, К. Закоморної, Н. Карпачової, О. Марцеляка, Н. Наулік та ін.

Виклад основного матеріалу. Досвід європейських країн свідчить про те, що найбільш ефективно інститут омбудсмана працює тоді, коли існує розвинута мережа регіональних та місцевих правозахисників, посадових осіб певної конкретної адміністративно-територіальної одиниці. Ідея запровадження інституту регіонального омбудсмана належить Великобританії, де він почав функціонувати ще з 1974 р., а до цього у 1973 р. були введені уповноважені в галузі охорони здоров'я на рівні Англії, Уельсу і Шотландії [3]. У Великобританії також існує окремий омбудсман з питань місцевого самоврядування. Регіональні омбудсмани діють у Швейцарії і Бельгії. На початку 1979 р. в кожній префектурі Франції ввели посаду представника медіатора [1, с. 49]. Пізніше даний інститут був розповсюджений у всіх Скандинавських країнах, США та Канаді (у США та Канаді немає загальнонаціонального парламентського омбудсмана, вони діють саме на регіональному та місцевому рівнях), Іспанії, Німеччині, Австрії, Болгарії та в багатьох інших державах. Особливого розвитку інститут набув у Росії. Тут в кожному суб'єкті федерації функціонує регіональний омбудсман.

Заслуговує на увагу досвід Італії, де як і в США та Канаді не має національного омбудсмана, проте він широко застосовується на регіональному рівні. На основі статутів областей в Італії були створені офіси обласних омбудсманів. Ст. 117 Конституції країни дозволяє областям самостійно запроваджувати таку посаду та наділяти його широким спектром повноважень. Широке розповсюдження інститут регіонального захисника отримав і у Республіці Польща. Слід зазначити, що в цій країні він побудований за принципом спеціалізації щодо захисту окремих соціально-економічних прав людини. В основному, у більшості муніципальних утворень функціонують Омбудсмани щодо захисту прав споживачів (Rzecznik praw konsumenta) та так звані Страхові омбудсмани (Rzecznik Ubezpieczonych), які представляють інтереси мешканців у відносинах зі страховими компаніями та пенсійними фондами [2].

Головними чинниками, які визначили процес інституціоналізації регіональних омбудсманів, можна назвати: зобов'язання держави щодо реалізації міжнародних конвенцій з прав людини стосовно створення різних рівнів захисту зазначених прав; неможливість охопити всю проблематику захисту прав людини на території країни загальнонаціональним омбудсманом; сприяння створенню за допомогою регіональних омбудсманів єдиного та несуперечливого правового простору щодо забезпечення реалізації та захисту прав людини.

Запровадження інституту омбудсманів відповідає інтересам і самих регіонів. Так, їх формування сприяє зростанню авторитету регіональної системи державної влади, запобігає накопиченню критичної маси проблем у сфері прав людини, створює умови розвитку демократичних перетворень у регіонах.

Правовий статус регіональних омбудсманів є наближеним до класичної моделі парламентського омбудсмана. Інституціонально він пов'язаний із регіональним законодавчим органом, який призначає омбудсмана на посаду та звільняє його з посади, перед яким він звітується про свою діяльність. Регіональний омбудсман також є незалежним від будь-яких інших державних органів і посадових осіб. Типові положення щодо мети та завдань діяльності омбудсмана, процедури його

призначення та звільнення, його компетенції та організаційних форм діяльності зазначаються у регіональних законах, які закріплюють правовий статус омбудсманів. Визначаються також правові основи та фінансове забезпечення діяльності омбудсмана та його апарату.

Регіональні омбудсмани досліджують скарги на незаконні дії, свавілля та неналежне виконання своїх функцій місцевою владою, поліцейськими, комунальними службами тощо. Вони також здійснюють моніторинг дій органів державної влади з позиції відповідності принципам і нормам міжнародного права у сфері прав людини, надають державним структурам рекомендації щодо удосконалення їхньої діяльності. Значною є роль регіонального омбудсмана у побудові діалогу між владними структурами та населенням, що досягається, передусім, завдяки його взаємодії з різними державними інститутами, громадськими об'єднаннями та правозахисними організаціями [1,с.47]. Важливим завданням Уповноваженого стоїть інформування населення регіону про ситуацію дотримання прав людини за допомогою доповідей, проведення семінарів, конференцій та залучення засобів масової інформації.

Щодо України, то тут діють регіональні представництва Уповноваженого з прав людини, які утворюються національним омбудсманом відповідно до Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» для забезпечення ефективної діяльності Уповноваженого та доступності здійснення особистого прийому громадян у віддалених від м. Києва адміністративно-територіальних одиницях. Відповідно до покладених завдань регіональні представники здійснюють моніторинг додержання конституційних прав і свобод людини і громадянина в Україні та надають пропозиції Уповноваженому щодо їх забезпечення; роз'яснюють за дорученням Уповноваженого заходи, яких має вжити особа, що подала звернення та ін.

Висновки. Таким чином, світовий досвід показує, що регіональні омбудсмани посіли важливе місце у системі правозахисних органів різних країн. Запровадження такого захисника є вимогою сучасного демократичного становлення України. Омбудсмани на регіональному рівні забезпечуватимуть не тільки захист прав та інтересів громадян, а й слугуватимуть налагодженню тісної співпраці між ними та будуть свого роду зв'язуючою ланкою між органами державної влади, органами місцевого самоврядування та об'єднаннями громадян.

Список використаних джерел

1.Батанов О. В. Місцевий уповноважений з прав територіальної громади в механізмі захисту прав людини (проблеми теорії та практики) / О. В. Батанов // Право України. – 2001. – № 2. – С. 45–51. 2.Ombudsman system in Poland / British Institute of International and Comparative Law // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://translate.google.com.ua/?tl=ru#en/uk/British%20Institute%20of%20International%20and%20Comparative%20Law. 3.The office of Ombudsman and local and regional authorities // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://wcd.coe.int/ViewDoc.jsp?p=&id=1841197&Site=COE&direct=true.

Н. П. Кризина, Л. М. Радченко

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ПРОЦЕСАМИ ІДЕНТИФІКАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СИСТЕМ ЕКОЛОГІЧНОГО УПРАВЛІННЯ

Оскільки нині національна система екологічного управління законодавчо не визначена, то комплексна оцінка може бути фрагментарною. Згідно з чиним законодавством України, державне управління зорієнтовано на охорону навколишнього природного середовища. У більшості країн Європейського Союзу (ЄС) це прерогатива місцевих органів влади.

Європейська система екологічного управління і політики ґрунтується на таких

базових принципах: 1) комплексний міжсередовищний підхід на відміну від традиційного, що полягає у вирішенні проблем кожного окремого природного середовища (атмосфери, водного середовища, ґрунту тощо); 2) басейновий принцип управління; 3) регламентований розподіл екологічної відповідальності між державою, суспільством і бізнесом (корпораціями), задокументований у відповідних екологічних політиках; 4) регламентація (стандартизація) функцій екологічного управління і планування політики; 5) системність, комплексність стратегічних екологічних оцінок; 6) постійне оновлення та адаптація управлінського стилю до ситуативних змін методом «навчання у процесі виконання та діяльності»; 7) постійне зміцнення довіри між суб'єктами екологічного управління (урядовими, громадськими, корпоративними, місцевими); 8) прозорість і універсальність критеріїв відбору й оцінки інструментів екологічної політики на всіх ієрархічних рівнях управління; 9) узгодженість інтересів за допомогою укладання добровільних екологічних угод як засіб подолання традиційних управлінських підходів, стимулювання екологічних інновацій; 10) збалансованість адміністративно-контрольних і ринкових інструментів екологічного регулювання і стимулювання; 11) передача повноважень охорони навколишнього природного середовища на регіональний і місцевий рівень [1, 2].

Наведені принципи слід вважати критеріями оцінки рівня ідентичності національної та європейської системи екологічного управління і політики. Разом вони забезпечують ефективність.

В Україні ще не сформувалася національна система екологічного управління в її європейській системній цілісності державного, громадського і корпоративного (бізнесового) екологічного управління.

Нині домінує державна система управління у галузі охорони навколишнього природного середовища, повноваження і функції якої визначені Законом України «Про охорону навколишнього природного середовища».

Держава фактично «монополізувала» екологічну відповідальність, що призвело до послаблення відповідальності природокористувачів – суб'єктів господарювання і власників землі, основнихфондів.

Є певні суперечності між масштабами зміни власності (приватизації) і збереженням, домінуванням адміністративної відповідальності за екологічну шкоду. Цейвизначальнийчинникстримуєпроцесформуваннянаціональноїсистеми-екологічногоуправління на європейських засадах.

Процесс дентифікації національної та європейської систем екологічного управління стримується також наступними чинниками:

1. Не готовність (психологічна, професійна) державних інституцій та посадових осіб ухвалювати стратегічні рішення щодо Європейсько екологічної інтеграції, небажання це усвідомити і вжити відповідних заходів щодо оцінки й поліпшення компетенції управлінського персоналу (це саме той випадок, коли є політичне рішення, але не вистачає компетенції для його виконання).

2. Не зроблено інвентаризації розбіжностей і невідповідностей законодавчої, нормативно-правової, інституційної та методологічної бази національної системи екологічного управління й політики, рівня міжгалузевої і міжсекторальної інтеграції, розподілу повноважень, функцій між місцевими, регіональними та центральними органами влади.

Комплексна оцінка ідентичності національної системи екологічного управління полягає в оцінці її складових: державної, громадської та бізнесової (корпоративної) систем екологічного управління, їх цільової і функціональної збалансованості, а також бассейнового управління.

Панівна концепція екологічного управління центральних органів – запобігання забрудненню екосистем, гармонізація взаємодії суспільства і природи, відтворення екологічної рівноваги, екологічне оздоровлення та екологічна безпека. Тобто не природоохоронна, а запобіжна природо відтворювальна.

Громадське екологічне управління визначене в ЗаконіУкраїни «Про охорону навколишнього природного середовища» як управління громадських об'єднань у сфері охорони навколишнього природного середовища з набором відповідних повноважень. Домінуючу концепцію громадського управління слід спрямувати на гармонізацію взаємодії суспільства і природи з визначенням спільної відповідальності держави й суспільства. Охорона навколишнього природного середовища має бути пріоритетом громадськості, місцевих громад.

Стосовно екологічної політики в Політичній декларації і в Плані виконання рішень Всесвітнього саміту зі сталого розвитку (Йоганнесбург, 2002) визначено: – необхідність довгострокової перспективи і широкої участі громадськості у розробці політики, ухваленні та виконанні рішень на всіх рівнях; – зміна нестійких моделей виробництва і споживання за допомогою екологізації повного життєвого циклу продукції, збереження і раціонального використання природно-ресурсної бази економічного і соціального розвитку із застосуванням екосистемного підходу.

Корпоративне (бізнесове) екологічне управління законодавчо не визначене. Введено в дію державні стандарти серії ДСТУISO 14000 «Настанови з управління навколишнім середовищем», але їх нєдодержання не є обов'язковим, законодавчо закріпленим.

Висновки. 1. Необхідно здійснити комплексний екологічний аудит чинної правової, нормативної і програмної бази національної екологічної політики з метою узгодження її із європейськими вимогами, принципами сталого розвитку й екологічними вимогами СОТ. 2. Необхідно розробити й ухвалити науково обґрунтовані методи комплексної оцінки збалансованості та ідентичності національної системи екологічного управління. 3. Необхідно розробити й ухвалити програму інституційної та функціональної модернізації державної системи екологічного управління на європейських принципах, адаптованих до умов і особливостей розвитку України.

Список використаних джерел

1. Сталий розвиток: світоглядна ідеологія майбутнього : [монографія] / [М. А Хвесик, І. К. Бистряков, Л. В. Левковська, В. В. Пилипів] ; за ред. акад. НААН України М. А. Хвесика. – К. :Інститут економіки природокористування та сталого розвитку Національної академії наук України, 2012. – 465 с. 2. Мороз В. В. Розвиток інститутів спільного інвестування та державного регулювання їх діяльності в розвинених країнах / В. В. Мороз // Пріоритетні напрями та сучасний зміст державного управління : зб. наук. пр. ДонДУУ. – 2011. – Т. XII. – Вип. 198. – С. 185–197.

О. А. Малека, Н. П. Кризина

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ У ГАЛУЗІ ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ ТА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Кожена сучасна людина повинна мати уявлення про особливості екологічного стану України, про основні напрямки державної політики у галузі охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки. Практичне відображення екологічності тісно пов'язано в першу чергу з державним регулюванням процесів природокористування.

Новим є еквівалентність обміну між державою, природою та людиною, яка базується на законодавчих, організаційно-технічних рішеннях. Ця проблема на сучасному етапі є дуже гострою. Вона була сформована протягом двох століть і нині набула свого критичного значення.

Охорона природи стала одним з основних пріоритетів нашої держави, оскільки збереження біологічного та ландшафтного різноманіття є основою, що забезпечує можливість будь-якого природокористування та розвитку суспільства.

Нинішню екологічну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як кризову, що формувалася протягом тривалого періоду через нехтування об'єктивними за-

конами розвитку і відтворення природно-ресурсного комплексу України. Відбувалися структурні деформації народного господарства, за яких перевага надавалася розвитку в Україні сировинно-видобувних, найбільш екологічно небезпечних галузей промисловості.

Низький рівень екологічної свідомості суспільства, призвели до значної деградації довкілля України, надмірного забруднення поверхневих і підземних вод, повітря і земель, нагромадження у дуже великих кількостях шкідливих, у тому числі високотоксичних, відходів виробництва. [1,с.105].

Головними причинами, що призвели до загрожуючого стану довкілля, є: застаріла технологія виробництва та обладнання, висока енергомісткість та матеріаломісткість, що перевищують у два - три рази відповідні показники розвинутих країн; високий рівень концентрації промислових об'єктів; несприятлива структура промислового виробництва з високою концентрацією екологічно небезпечних виробництв; відсутність належних природоохоронних систем (очисних споруд, оборотних систем водозабезпечення тощо), низький рівень експлуатації існуючих природоохоронних об'єктів; відсутність належного правового та економічного механізмів, які стимулювали б розвиток екологічно безпечних технологій та природоохоронних систем; відсутність належного контролю за охороною довкілля.

Основними причинами низької віддачі земельного потенціалу в Україні є - безгосподарне ставлення до землі. Розвиток різних форм власності та господарювання на землі без суворого і надійного державного екологічного та митного контролю за ввезенням небезпечних відходів, брак відповідної законодавчої бази призводять до споживацького ставлення до землі. [2,с.240].

Сьогодні немає чіткого механізму управління і належного державного нагляду за використанням і охороною надр, що призводить до безгосподарного ставлення гірничодобувних підприємств до мінеральної сировини та зростання необгрунтованих її втрат.

До основних пріоритетів охорони довкілля та раціонального використання природних ресурсів належать: гарантування екологічної безпеки ядерних об'єктів і радіаційного захисту населення та довкілля; поліпшення екологічного стану басейнів рік України та якості питної води; стабілізація та поліпшення екологічного стану в містах і промислових центрах Придніпровського регіону; будівництво нових та реконструкція діючих потужностей комунальних очисних каналізаційних споруд; запобігання забрудненню Чорного та Азовського морів і поліпшення їх екологічного стану; формування збалансованої системи природокористування та адекватна структурна перебудова виробничого потенціалу економіки, екологізація технологій у промисловості, енергетиці, будівництві, сільському господарстві, на транспорті; збереження біологічного та ландшафтного різноманіття. заповідна справа.

Державна політика у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки реалізується через окремі міждержавні, державні, галузеві, регіональні та місцеві програми, які спрямовуються на втілення визначених пріоритетів. Раціональне використання земель визначається системою правових, організаційних, економічних та інших заходів, що мають природоохоронний, ресурсозберігаючий та відтворювальний характер.

Довготерміновими цілями політики раціонального використання і відтворення водних ресурсів та екосистем є: зменшення антропогенного навантаження на водні об'єкти; досягнення екологічно безпечного використання водних об'єктів і водних ресурсів для задоволення господарських потреб суспільства; забезпечення екологічно стійкого функціонування водного об'єкта як елементу природного середовища із збереженням властивості водних екосистем відновлювати якість води; створення ефективної структури управління і механізмів економічного регулювання охорони та використання водних ресурсів [4, с.123].

Висновки. Отже, аналізуючи усю велику сукупність проблем , можна зробити

висновки щодо Основними недоліками України на сучасному етапі є складні, многогранні фактори, які здійснюють комплексний, тотальний вплив на всі галузі економіки, діють у різних сферах, на різних рівнях господарювання, і тому вони потребують особливої уваги, особливих рішень , тобто системного розв'язку з боку держави. Для розв'язання цих питань необхідно розвивати відповідні правові, фінансові, організаційні, науково-методичні та інформаційно-освітні засоби, забезпечувати стабільне надходження коштів для здійснення природоохоронних заходів, але пріоритетне значення має надаватися розвиткові економічного механізму природокористування. Тому існує об'єктивна необхідність втручання держави в природно- екологічну сферу з метою досягнення збалансованого стану, а також держава повинна закласти основи глобального еколого-економічного партнерства між суб'єктами підприємництва, між іноземними партнерами, на рівні планетарного співробітництва заради виживання і подальшого розвитку України, а також всієї цивілізації.

Список використаних джерел

1.Царик Т. Є., Файфура В. В. Основи екології/ Т.Є.Царик, В.В. Файфура. – Тернопіль, 2013. – 208 с. 2.Джигирей В. С. Екологія та охорона навколишнього природного середовища/ В.С. Джигирей. – К.: Знання, 2016. – 319 с. 3.Мельник Л.Г. Екологічна економіка / Л.Г. Мельник.- Суми: Університетська книга, 2003.- 348 с.

А. В. Меляков

ПЕРСПЕКТИВИ КОНСУЛЬТАТИВНО-ДОРАДЧИХ ОРГАНІВ ЯК ІНСТРУМЕНТІВ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ

Практика утворення різноманітних консультативно-дорадчих органів (далі - КДО) при органах виконавчої влади має свою історію, варту самостійного грунтовного дослідження. Окрема сторінка в цій історії присвячена КДО гуманітарного спрямування, які, серед іншого, вирішували завдання і національно-патріотичного виховання наших співгромадян.

В якості ілюстрації пригадаємо кампанію з утворення як загальнодержавної, так і регіональних координаційних рад (далі - КР) з питань розвитку духовності, захисту моралі та формування здорового способу життя громадян [3]. Серед широкого спектру завдань, які покладалися на КР була розробка національної та регіональних програм патріотичного виховання, а вже за чотири місяці, у липні 1999 р., КМУ було розроблено Типове положення про ці консультативно-дорадчі органи із визначенням переліку завдань, прав та повноважень. Щоправда, значного сліду в справі національно-патріотичного виховання згаданим КР залишити не вдалося, в тому числі і через нетривалий період існування, адже у листопаді 2001р. указом Президента цей, та низка інших КДО були ліквідовані.

Період 2014-2016рр. позначився підвищеною увагою керівництва держави до питань національно-патріотичного виховання. Конкретним виявом такої зацікавленості стали практичні кроки в царині організаційно-правового оформлення даного напряму державної політики, зокрема, 13 жовтня 2015р. президентським указом було затверджено Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020р. Цим же указом обласним адміністраціям було запропоновано утворити координаційні центри (далі – КР) як допоміжні органи в роботі з національно-патріотичного виховання [5]. На виконання наведеного акту в регіонах держави почали виникати КР обласного та районного рівнів. При цьому, цілі їх існування були достатньо розмитими, завдання не завжди досяжними, а принципи формування складу – зрозумілими. Так, серед завдань КР утвореної в одному з районів Житомирщини значилося малозмістовне «вивчення духовних процесів у дітей та молоді», а сам орган складався з дев'яти осіб, жодна з яких не була представником громадських організацій [4].

Більшої організованості утворення КР набуває із прийняттям Постанови КМУ, якою затверджувалося Типове положення про КР з питань національно-патріотичного виховання при місцевій адміністрації. Відзначимо, що прийняття цього акту планувалося на перше півріччя, але реально відбулося лише у грудні 2016р [1]. Зрозуміло, що критичний аналіз ефективності цієї постанови ще попереду, адже прийнята 7 грудня 2016р. і оприлюднена у січні 2017р., вона, станом на березень 2017р., ще повноцінно не імплементована в практику управління [2]. Проте, окремі її положення привертають увагу вже зараз. Так, у відповідності до документу, на КР покладено такі завдання як: 1) проводить аналіз стану справ та причин виникнення проблем у процесі здійснення місцевою держадміністрацією повноважень з питань національно-патріотичного виховання на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці; 2) вивчає результати діяльності місцевої держадміністрації з національно-патріотичного виховання; 3) проводить моніторинг стану виконання місцевою держадміністрацією покладених на неї завдань щодо національно-патріотичного виховання; 4) бере участь у розробленні проектів актів місцевої держадміністрації з питань національно-патріотичного виховання; 5) подає місцевій держадміністрації розроблені за результатами своєї роботи пропозиції та рекомендації, зокрема до регіональних програм з питань національно-патріотичного виховання.

Фактично, всі п’ять наведених положень можуть бути зведені до двох: контролю та співучасті. Адже, на наше переконання, принципової відмінності між «проведенням аналізу», «вивченням результатів» та «проведенням моніторингу» в даному випадку не має і кожне з цих завдань може бути інструментом для досягнення двох інших. На аналогічних підставах можуть бути об’єднані і четверте та п’яте завдання.

Втім, стати ефективним контролером місцевої адміністрації КР вірогідно не зможуть через особливості персонального складу. Так, у відповідності до типового положення, головою та секретарем КР безальтернативно визначені заступник місцевої держадміністрації та її посадова особа, яка відповідає за НПВ на теренах даної адміністративної одиниці, відповідно. Разом з тим, заступником голови має бути представник громадського об’єднання національно-патріотичного спрямування. Таким чином, дві з трьох ключових осіб КР є посадовцями того органу, діяльність якого вони, за задумом авторів Постанови, повинні контролювати.

Наголосимо на задекларованій відкритості під час формування складу КР. Зокрема, не пізніше ніж за десять календарних днів до дати подання на погодження голові місцевої держадміністрації пропозицій щодо персонального складу КР держадміністрація оприлюднює такі пропозиції на своєму офіційному веб-сайті та в інший спосіб для подання зауважень щодо запропонованих кандидатур. Вивчення інтернет-сайтів кількох ОДА (наприклад, Полтавської, Львівської та інш.) засвідчило, що робота з формування складу КР вже ведеться і відповідає вимогам згаданої урядової Постанови. На завершення відзначимо, що важливим аспектом діяльності будь-якого консультативно-дорадчого органу є прозорість, доступність результатів для ознайомлення всіма зацікавленими особами. Усвідомлюючи це, укладачі документу зобов’язали оприлюднювати протоколи засідань на офіційному сайті адміністрації не пізніше ніж на сьомий день після їх проведення. Відкритість роботи КДО є тим чинником, що зробить їх діяльність відомою загалу та стане підґрунтям для ефективної комунікації органів державної влади із громадою.

Список використаних джерел

1.Про затвердження плану заходів щодо національно-патріотичного виховання молоді на 2016р. : Розпорядження Кабінету Міністрів України № 1400-р від 25 грудня 2015р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248748857. 2.Про затвердження Типового положення про координаційну раду з питань національно-патріотичного виховання при місцевій державній адміністрації : Постанова Кабінету Міністрів України № 999 від 7 грудня 2016р. // Офіційний вісник України від 06.01.2017 – 2017р., № 2, стор. 122, стаття 39, код акту 84412/2016. 3.Про заходи щодо розвитку духовності, захисту

моралі та формування здорового способу життя громадян : Указ Президента України № 456/99 від 27 квітня 1999р. // Офіційний вісник України від 14.05.1999 – 1999р., № 17, стор. 21, код акту 7417/1999. 4.Про створення Координаційної ради з питань національно-патріотичного виховання : Розпорядження голови РДА № 218 від 25 липня 2016р. // Народницька РДА Житомирської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу: nar-rda.gov.ua. 5.Про Стратегію національно-патріотичного виховання дітей та молоді на 2016-2020 рр. : Указ Президента України № 580/2015 від 13 жовтня 2015р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/580/2015.

Н. В. Павлюк

УДОСКОНАЛЕННЯ ОКРЕМИХ ЕЛЕМЕНТІВ СУЧАСНОГО ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВОГО МЕХАНІЗМУ ПУБЛІЧНОГО УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ

З класичного підходу у трактуванні системи стримувань і противаг у владі випливає, що публічне управління має здійснювати (або переважно повинна здійснювати) виконавча влада. Законодавча та судова влади можуть впливати на організаційну складову механізму публічного управління шляхом створення відповідних нормативних актів, тобто через правові норми. Отже, правова складова механізму управління в частині створення передумов для його публічного характеру, виражається у нормотворенні і може реалізовуватися як всередині органів виконавчої влади (видання підзаконних та локальних нормативно-правових актів), так і за їх межами – при прийнятті законів чи судових ухвал, рішень тощо.

Сьогодні для України важливим завданням є нормативно-правове закріплення сфер політичної і публічної управлінської діяльності. У цьому контексті уже прийняті окремі правові норми, переважно для вищих органів державної виконавчої влади. Так, у Законі України «Про Кабінет Міністрів України» зазначено, що посади Прем'єр-міністра України, Першого віце-прем'єр-міністра України, віце-прем'єр-міністра та міністрів України належать до політичних посад, на які не поширюється трудове законодавство та законодавство про державну службу (ч. 1, 3 ст. 6) [3]. А у п. 3. ч. 3 ст. 3 нового Закону України «Про державну службу» до переліку посад, на які не поширюється дія цього закону, додаються ще й посади перших заступників та заступників міністрів [2]. Отже, такі посади не є ні політичними, ні посадами державних службовців, хоч мають безпосередній стосунок до публічного управління через здійснення відповідних функцій у виконавчій владі. Загалом же, у ч. 3 ст. 3 нового Закону України «Про державну службу» подано 18 пунктів, у яких перелічені суб'єкти (від Президента України до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та його представників), що здійснюють або залучені до процесу публічного управління, проте на них дія закону не поширюється. На місцевому ж рівні дія Закону України «Про державну службу» не поширюється, наприклад, на депутатів місцевих рад, посадових осіб місцевого самоврядування, суддів, прокурорів, працівників патронатних служб [3].

Виведення з-під юрисдикцію Закону України «Про державну службу» певних категорій посад означає й відміну для них відповідальності, встановленої для державних службовців. Разом з тим, значення та вплив передбачених ч. 3 ст. 3 зазначеного закону суб'єктів публічного управління зберігається. Тому виникає питання запровадження адекватного до характеру нинішнього публічного управління правового механізму відповідальності. Якщо умовно відокремити політичну діяльність і публічне управління, то й порушення, а відтак й відповідальність у цих сферах можна поділити на політичну і юридичну – дисциплінарну, адміністративну, цивільну, кримінальну. Державні ж службовці несуть як загальну юридичну відповідальність, так і спеціальну юридичну відповідальність, а інші учасники публічного управління – лише загальну юридичну відповідальність, якщо інше не

передбачено для них спеціальними правовими актами. Тому у спеціальному законодавстві, підзаконних та локальних нормативно-правових актах, які регламентую здійснення публічного управління суб'єктами, що не є державними службовцями, має бути передбачений такий правовий механізм відповідальності, який є адекватним статусу суб'єктів управління і ймовірним ризикам, що виникають через неналежне виконання вказаними суб'єктами управління своїх обов'язків. А це означає, що при зміні організаційної складової механізму публічного управління, особливо у контексті здійснення децентралізації влади, необхідно одночасно, відповідно до цих змін, вносити також зміни й доповнення до конкретних нормативно-правових актів, збалансовуючи таким чином правову складову цього механізму. Такий підхід забезпечить оптимальне співвідношення повноважень і відповідальності суб'єктів публічного управління для конкретних етапів децентралізації влади.

Розвиток публічного управління в Україні потребує чіткості у правовому розумінні політичної відповідальності, її відмежування від юридичної відповідальності. У Резолюції Європейського Парламенту від 24 травня 2012 р., яка стосується України, зазначено, що підписання й ратифікація Угоди про асоціацію між Україною та ЄС і її ефективне запровадження вимагатимуть декриміналізації політичних рішень в умовах верховенства права та глибшої демократії, припинення утисків політичної опозиції та вільних, чесних і прозорих виборів [5]. Хоч ця Резолюція й спрямована проти переслідувань з політичних мотивів, проте вона однозначно поставила питання про розмежування політичної і юридичної відповідальності. В українському праві також уже ставилось питання про таке розмежування. Зокрема, у постанові Верховної Ради України № 4631-VI від 11 квітня 2012 р. «Про План заходів щодо реалізації положень Висновку № 190 (1995) Парламентської асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи та Резолюції № 1862 (2012) Парламентської асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інституцій в Україні» визначалось завдання створити міжвідомчу робочу групу з метою здійснення аналізу досвіду держав – членів Ради Європи з питань розмежування політичної та кримінальної відповідальності [4].

Окреслені вище завдання набувають особливої гостроти в умовах здійснення нинішнього складного процесу децентралізації влади в Україні. Учений Б. Калиновський, застерігає, що для з'ясування розуміння конституційних основ децентралізації у здійсненні державної влади в Україні потрібно пам'ятати, що розвиток і становлення місцевої публічної влади в Україні відбувалися у відмінних від інших європейських держав умовах, при цьому аналізу підлягають ті положення Конституції України, в яких закріплено суверенітет України, і те, що він поширений на всю її територію, а отже, Україна є унітарною державою, її територія в межах існуючого кордону є цілісною і недоторканою [1, с. 85]. Через те удосконалення сучасного організаційно-правового механізму публічного управління в Україні має здійснюватися виважено, з врахуванням реально існуючих умов та обставин його застосування.

Список використаних джерел

1.Калиновський Б. В. Конституційні засади децентралізації влади в Україні / Б. В. Калиновський // Вісник Центральної виборчої комісії [Текст]. – 2015. – № 2 (32). – С. 84-89. 2.Про державну службу : Закон України від 10 грудня 2015 р. № 889-VIII // Відомості Верховної Ради України (далі – ВВР) [Текст]. – 2016. – № 4. – Ст. 43. 3.Про Кабінет Міністрів України. Закон України № 794-VII від 27 лютого 2014 р. // ВВР [Текст]. – 2014. – № 13. – Ст. 222. 4.Про План заходів щодо реалізації положень Висновку № 190 (1995) Парламентської асамблеї Ради Європи щодо заявки України на вступ до Ради Європи та Резолюції № 1862 (2012) Парламентської асамблеї Ради Європи «Функціонування демократичних інституцій в Україні». Постанова Верховної Ради України № 4631-VI від 11 квітня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4631-vi. 6.Резолюція Європейського Парламенту від 24 травня 2012 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_a89.

В. В. Строяновський

РОЛЬ НЕУРЯДОВИХ ДОСЛІДНИЦЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ З ВИЯВЛЕННЯ ВНУТРІШНІХ І ЗОВНІШНІХ ЗАГРОЗ

В Україні гостро постає питання формування державних інститутів в контексті набуття Україною асоційованого членства в Європейському Союзі (далі-ЄС) та подальшої трансформації всієї владної системи.

З'являються численні зовнішні та внутрішні загрози національній безпеці (далі-НБ) в різноманітних сферах. Забезпечення НБ є об'єктивною необхідністю будь-якої системи, що функціонує в сучасному світі та здійснюється шляхом проведення виваженої державної політики відповідно до прийнятих в установленому порядку доктрин, концепцій, стратегій і програм у різноманітних сферах. Вибір конкретних засобів і шляхів забезпечення НБ України обумовлюється необхідністю своєчасного вжиття заходів, адекватних зовнішнім і внутрішнім загрозам національним інтересам [1].

Законом України «Про основи національної безпеки України» (далі – Закон про національну безпеку) визначені суб'єкти та об'єкти НБ, принципи забезпечення, пріоритетні напрямки і основні загрози [2]. Однак, не визначено розподіл повноважень між окремими суб'єктами, що свідчить про необхідність подальшої законодавчо-правової інституціоналізації відносин.

За останні роки в Україні окремі положення Закону про НБ втратили актуальність та потребують змін, що передбачає перегляд сформованих раніше понять зовнішніх та внутрішніх загроз НБ України. Ціла низка загроз стала повсякденною реальністю в умовах сьогодення, а саме: поширення корупції, хабарництва в органах державної влади; зрощення бізнесу, політики і організованої злочинності; створення незаконних воєнізованих збройних формувань та намагання використати їх діяльність та діяльність правоохоронних органів в інтересах певних сил; прояви сепаратизму, намагання автономізації за етнічною ознакою; постійно нарощуються поблизу кордонів України військові формування сусідніх держав [3]. В Україні має місце структурна та функціональна незбалансованість політичної системи суспільства на фоні великої боргової залежності України від іноземних фінансових структур.

Основним координуючим органом у сфері забезпечення НБ України є РНБОУ, однак у її складі відсутні керівники областей та АР Крим, які відповідають за НБ держави у зазначених регіонах, що робить неможливою їх участь у прийнятті найбільш вагомих рішень у сфері забезпечення НБ [4].

В Україні не сформовані сучасні системні та стратегічні документи у сфері забезпечення НБ, однак у багатьох країнах світу вони діють. Зазначене, робить процес реалізації реформ в Україні несистемним.

Для України є необхідним прийняття оновленої Стратегії НБ, яка б чітко встановлювала основні зовнішні та внутрішні загрози для України, а на її базі здійснювати подальше законодавче врегулювання інших питань [5].

Роль місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування у забезпеченні НБ є малоефективною, через відсутність плану її забезпечення на регіональному рівні та недостатністю коштів для здійснення своєї діяльності. Відсутність ефективного та дієвого громадського контролю за органами місцевого самоврядування не дає змоги робити цей процес постійним, а здійснювати його тільки, під час волевиявлення на виборах.

З урахуванням геополітичної і внутрішньої обстановки в Україні діяльність усіх державних органів має бути зосереджена на прогнозуванні, своєчасному виявленні, попередженні і нейтралізації зовнішніх і внутрішніх загроз НБ, поглиблення співпраці з НАТО та поглиблення транскордонного співробітництва з країнами ЄС.

Одним з напрямків забезпечення НБ, може бути залучення можливостей при-

ватних, неурядових дослідницьких організацій (НУДО) та незалежних аналітичних центрів («мозкових центрів»), на прикладі провідних країн світу (США, Велика Британія, Німеччина тощо), а саме: розробка періодичне уточнення Стратегії НБ України; постійний моніторинг впливу на НБ процесів, що відбуваються в релігійному середовищі, міжетнічних стосунках; прогнозуванні потенційних загроз НБ, дестабілізуючих чинників і конфліктів, причин їх виникнення та їх наслідків.

У глобалізованому світі НУДО беруть активну участь у прийнятті важливих рішень у політиці, жздійснюють просвіту громадян, а також є суб'єктами демократичного процесу та суб'єктами громадського тиску, контролю та ініціативи. НУДО прогнозують майбутні проблеми, які часто ігноруються представниками органів влади в поточній роботі, а також визначають ймовірності майбутньої глобальної обстановки.

Однією з авторитетних і найвідомішою приватною аналітичною компанією в світі є Strategic Forecasting, Inc. (Stratfor, «Стратфор», «Стратегічне прогнозування»), яка заснована в 1996 році у США. Серед її клієнтів є уряди, найбільші корпорації, так звані «фабрики думок», ЗМІ з усіх країн світу. Вона допомагає клієнтам визначати можливості, приймати стратегічні рішення і керувати політичними ризиками і загрозами безпеці. Завдання, які ставить перед собою «Стратфор», це аналіз подій та довгострокові прогнози щодо світового глобального і економічного розвитку у найближчі 10 років [6].

Взагалі НУДО на відміну від державних дослідницьких установ, є мобільнішими. Вони мають кредит певної громадянської довіри та можуть виступати генераторами нових ідей для влади, пропонуючи аналітичну продукцію та інноваційні рішення. Останнім часом НУДО ініціюють обговорення найгостріших загроз, що стоять перед країнами: тіньова економіка, використання владою адмінресурсу під час виборчих кампаній.

В Україні представники ЗМІ часто звертаються за аналітичними оцінками до тих представників НУДО, що не мають належних професійних ідей та якостей. Тому необхідно створити єдиний реєстр НУДО, приватних дослідницьких та аналітичних «мозкових центрів» для координації їх зусиль, обміну інформацією, налагодження їх співпраці, що скоординує зусилля держави та громадянського суспільства у сфері НБ, а також вирішить питання законодавчого регулювання та фінансування, у т.ч. від іноземних структур. НУДО, приватні дослідницькі та аналітичні «мозкові центри» повинні об'єднатися з метою протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам Україні та поширювати результати своєї аналітичної діяльності за кордон, а також працювати зі створення проукраїнських аналітичних установ за кордоном [7].

Результатом їх діяльності повинна стати низка стратегій щодо держав сусідів, окремих регіонів світу; взаємодії з міжнародними організаціями; впровадження реформ в Україні, тощо.

Таким чином громадянське суспільство може посилити державу в нових умовах але реалізація таких норм можлива тільки після розроблення відповідних Стратегії НБ та планів її реалізації.

Список використаних джерел

1.Вікіпедія вільна енциклопедія [Електронний ресурс].- Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/B8; 2.Закон України «Про основи нацбезпеки України» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/964-15; 3.В. Єдинак, Ефективна економіка, «Інституалізація відносин у сфері забезпечення економічної безпеки України», [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2402; 4.Закон України «Про Раду національної безпеки і оборони України» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/183/98-%D0%B2%D1%80; 5.Закон України «Про основи національної безпеки України» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15; 6.Іносмі.ру «Каталог видань Стратфор» [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://inosmi.ru/stratfor_com/; 7.О.Роговик, SITE.UA «Аналітична революція чи аналітична еволюція?» [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://site.ua/oleksii.rohovyk/3596-analitichna-revolyutsiya-chi-analitichna-evolyutsiya/.

О. В. Соснін, В. В. Повидиш

ПРОБЛЕМИ ФОРМУВАННЯ ЕФЕКТИВНИХ ПРАВОВИХ ДОКТРИН ДЛЯ РОЗВИТКУ ДЕРЖАВИ

Згідно оцінок, все XXI століття проходитиме під знаком формування глобального інформаційно-комунікаційного середовища і кібернетичного мислення управлінців при облаштуванні політико-правових засад технологічного і науково-технічного середовища в новому суспільстві. Воно буде відбудовуватись в координатах вимог небачених торгово-технологічних змін і гібридних війн між країнами, і все це обумовлюватиме процеси оновлення правових доктрин сектору безпеки України.

Вже сьогодні ми відчуваємо, що людство вступає в епоху ноосферного мислення із опорою на фундамент наукових знань. Знання, освіта і інформаційно-комунікаційна взаємодія обумовлюють загальні умови інноваційної діяльності і стимулюють процеси технологічного оновлення реальної економіки лише за наявності прогресивних політико-правових доктрин в суспільстві, зокрема щодо сектору безпеки.

На жаль, поки що все це не знаходить відповідного відображення в директивних документах щодо подальшого розвитку правознавства в координатах вимог забезпечення національної безпеки і протистояння нації в сучасних гібридних війнах.

Винайдення комп'ютера, а в другій половині XX століття небачених у минулому комп'ютерних інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) і засобів зв'язку для створення, транспортування і різноманітних перетворень інформації створило феноменальні виклики і нові умови для розвитку правової науки в цій сфері. ІКТ не тільки радикально змінили умови набуття знань досвіду правовою наукою для регулювання дозвілля, творчості й освіти і праці сучасної людини, вони зробили їх більш взаємопов'язаними в новому інформаційно-комунікаційному середовищі. Можливості новітніх ІКТ дозволили дедалі більше впливати на нашу свідомість, світогляд і інноваційну діяльність, стимулюючи як процеси технологічного оновлення, так і занепаду реального життя. Все це само по собі стає сьогодні головною вимогою до всієї політико-правової системи в державному управлінні юридичною і науково-освітньою сферою.

Все це, безумовно, змушує нас переглядати існуючі концепти юридичної науки і суспільно-політичного розвитку, зокрема щодо постійно зростаючих проблем визначення безпекових характеристик інформації і інформаційної безпеки людини, соціуму і держави, оскільки постійно виникатимуть різного рівня проблеми щодо використання досягнень юридичної науки і практики з метою інноваційного розвитку країни, зокрема в питаннях поширення новітніх ІКТ.

Нас, крім природного соціального середовища проживання людини, дедалі більш буде активно турбувати нове – віртуальне, яке вже має свої особливі ознаки й закономірності розвитку й існування. Ми їх бачимо не тільки в окремих ознаках розвитку і досягненнях науки, техніки або технологій, а і в спробах окремих прошарків національної управлінської еліти змінити для пересічних людей умови соціально-політичної реальності на принципово нове (віртуальне) середовище життя. Скажімо, сьогодні, розмірковуючи про «віртуальну реальність», ми уявляємо для себе лише частину проблем умовного комп'ютерного кіберпростору як штучного і не зрозумілого до кінця середовища комп'ютерних технологій, керованого не стільки юридичними нормами, скільки законами кібернетики. Ми починаємо жити начебто в раціонально організованому комп'ютером світі, але все значно складніше. Вочевидь, що для більш повного розуміння і опанування методів кібернетичного мислення і виживання в кіберпросторі має зростати роль правових доктрин і концепцій розвитку держави, безумовно, і юридичної освіти населення. Правова

свідомість і юридична освіта завжди і всюди були найважливішим фактором соціалізації, виховання, інкультурації*, тобто, засобом формування особистості, індивідуальності. [1] Її основними функціями, безумовно, є навчання як процес передачі накопичених знань, забезпечення спадковості соціального досвіду, засвоєння цінностей домінуючої культури, розкриття й розвиток здатностей особистості, як засіб просування найбільш талановитих і здібних людей на високі соціальні статуси, можна сказати, засобом капіталовкладень в майбутнє.

На тлі феноменального зростання обсягів накопичення і обробки інформації (даних) за допомогою ІКТ політико-правова науково-освітня діяльність стає напрочуд стрімкою і це впливає на розвиток суспільства в цілому, змушуючи еволюціонувати і ідеологію інформаційного суспільства, вона трансформується в ідеологію «суспільства знань». В її основі поки що лежать не до кінця зрозумілі юридичною наукою ідеї виробництва і споживання знань, у тому числі проблеми їх трансферу і підтримки інтелектуальної діяльності людей. Кінцевим ефектом прогресу в цій сфері стають зростаючі вимоги щодо підготовки фахівців – юристів, яким ще належить окреслити проблеми забезпечення діяльності в безпековому секторі розвитку країни.

Ми живемо в надзвичайно цікаві часи – часи відкритих дискусій, швидких переміщень і повільних дій із багато структурованою інформацією. Все це, з одного боку, створює умови для формування відкритого полемічного середовища для обговорення проблем безпеки, щоб багато розумних, чесних і дієвих людей, які сьогодні прагнуть прогресивних змін і, головне, намагаються змінити на краще наше життя, хоч і мислять ще категоріями цілей, які часто йдуть за межі життя, прийняли участь у плідному дискурсі. З іншого – народ за таких умов перестає бути придатком до уряду і в суспільстві поступово вступають в силу закони відплати за неприродну, аморальну, а часто не людську поведінку можновладців, тому головною метою системних реформ і змін в секторі безпеки держави стає питання подолання інституціональної слабкості і професіональної компетентності владних структур при врегулюванні політико-правових питань.

Список використаних джерел

1. Соснін О. В., Воронкова В. Г., Ажажа М. А. Філософія гуманістичного менеджменту (соціально-політичні, соціально-економічні, соціально-антропологічні виміри) : Навчальний посібник / О. В. Соснін, В. Г. Воронкова, М. А. Ажажа – Запоріжжя: Дике поле, 2016. – 356 с.

О. В. Ременяк

РЕФОРМА МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ ЯК ФОРМА ДЕЦЕНТРАЛІЗАЦІЇ ПУБЛІЧНОЇ ВЛАДИ

Децентралізацію публічної влади проведено у різних модифікаціях у більшості розвинутих держав світу. Головна мета реформ – підвищення ефективності публічної влади, зміцнення демократичних інститутів. В Україні децентралізація визначена як одна з пріоритетних реформ, успішне проведення якої забезпечить державі поступальний розвиток. З огляду на це спостерігається підвищений інтерес до проблеми вітчизняних науковців та експертів [1]. Це зумовлено й успішною реалізацією засади децентралізації у практиці більшості держав Європейського Союзу. У сучасних умовах децентралізація виступає одним із факторів політичної безпеки, що сьогодні набуває більшої актуальності [2]. Однією із форм децен-

* **Інкультурація** – процес входження індивіда в культуру, оволодіння етнокультурним досвідом. Основний зміст інкультурації полягає в засвоєнні особливостей мислення й дій, моделей поведінки, які становлять культуру. Інкультурацію слід відрізняти від соціалізації – освоєння в дитячому віці загальнолюдського способу життєдіяльності. Насправді ці процеси співіснують, розвиваються одночасно й реалізуються в конкретно-історичній формі. Юрій М. Ф. Етнологія: Навчальний посібник. – К.: Дакор, 2006. – 360 с.

тралізації публічної влади виступає місцеве самоврядування.

Органи місцевого самоврядування визнано однією з головних підвалин демократичного режиму в преамбулі Європейської хартії місцевого самоврядування. Відповідно до положень Хартії, зміст місцевого самоврядування полягає у гарантованому державою праві і реальній здатності територіальних громад та сформованих ними органів самостійно вирішувати значну частину суспільних справ, діючи в межах конституції та законів.

Місцеве самоврядування є однією із базових засад сучасної демократичної системи управління. Водночас, місцеве самоврядування – це форма публічної влади, що реалізується специфічними суб'єктами – територіальними громадами і сформованими ними органами. Ці сутнісні ознаки характеризують особливу природу місцевого самоврядування і зумовлюють його специфічне місце у системі публічної влади держави.

Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні від 1 квітня 2014 р. визначає мету, напрями, механізми та строки реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади для створення комфортного життєвого середовища для громадян, надання якісних та доступних публічних послуг, становлення інститутів прямого народовладдя, задоволення інтересів громадян в усіх сферах життєдіяльності на відповідній території, узгодження інтересів держави та територіальних громад [3].

Таким чином, для успішного проведення децентралізації, необхідно в першу чергу законодавчо визначити принципи та рівні територіального управління та регламентувати механізми дії та взаємодії складових адміністративної системи з метою надання якісних публічних послуг населенню. Ці завдання визначені Концепцією місцевого самоврядування.

Концепція про місцеве самоврядування ґрунтується на принципі субсидіарності, що передбачає передачу повноважень державою органам місцевого самоврядування, що діють на тому рівні адміністративно-територіального устрою, на якому можливо і доцільно їх здійснювати з огляду на кадровий, фінансовий, інфраструктурний потенціал та ресурси, необхідні для реалізації повноважень.

Таким чином, визнання необхідності підвищення політичної та правової активності інститутів громадянського суспільства, зокрема територіальних громад, сприяння з боку, насамперед, державної влади їх залученню та безпосередньої участі в процесі вирішення питань місцевого й регіонального значення, обумовлено світовим досвідом і вимогами поточного політичного моменту, є прийнятним шляхом децентралізації публічної влади в Україні.

Список використаних джерел

1. Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін. Децентралізація публічної влади: досвід європейських країн та перспективи України / [Бориславська О., Заверуха І., Захарченко Е., та ін.]; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO. – К.: ТОВ «Софія». – 2012. – 128 с. 2. Приходько Х.В. Децентралізація публічної влади та місцеве самоврядування: концептуально-правові питання / Х.В. Приходько // Часопис Київського університету права, 2014. – № 4. – С.71– 74. 3. Концепція реформування місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні: Схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 1 квітня 2014 р. № 333-р [Електронний ресурс] // Офіційний веб-портал ВР України. – Режим доступу: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/333-2014-%D1%80

Є. А. Козлова

ПРАВА СПОЖИВАЧІВ НА ПОВЕРНЕННЯ ТОВАРІВ НАЛЕЖНОЇ ЯКОСТІ

Протягом всього нашого життя ми споживаємо товари та послуги і платимо за них, а тому незалежно від віку, статі, освіти, соціального статусу усі ми є споживачами. Саме тому кожний громадянин має знати свої права, захист яких гарантується

Конституцією України, а саме статтею 42, яка встановлює, що держава захищає права споживачів, здійснює контроль за якістю і безпечністю продукції та усіх видів послуг і робіт, сприяє діяльності громадських організацій споживачів [1].

У Постанові пленуму Верховного суду України від 12 квітня 1996 року № 5 «Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів» роз'яснено, що споживачем, права якого захищаються на підставі Закону України «Про захист прав споживачів», є лише громадянин (фізична особа), котрий придбаває, замовляє, використовує або має намір придбати чи замовити товари (роботи, послуги) для власних побутових потреб, безпосередньо не пов'язаних з підприємницькою діяльністю або виконанням обов'язків найманого працівника [5].

Серед великої кількості прав споживачів, які гарантуються державою, важливим вбачається право споживача на обмін або повернення товару.

Відповідно до ст. 9 Закону України «Про захист прав споживачів» споживач має право обміняти непродовольчий товар належної якості на аналогічний у продавця, в якого він був придбаний, якщо товар не задовольнив його за формою, габаритами, фасоном, кольором, розміром або з інших причин не може бути ним використаний за призначенням. Споживач має право на обмін товару належної якості протягом чотирнадцяти днів, не рахуючи дня купівлі, якщо триваліший строк не оголошений продавцем [4].

Зрозуміло, що існують певні правила і умови повернення товарів належної якості. Так, відповідно до ст. 9 Закону України «Про захист прав споживачів», а також п. 27 наказу Міністерства Економіки України від 19.04.2007 року № 104, придбаний товар належної якості можна обміняти лише за таких умов: 1) якщо товар не використовувався; 2) якщо збережено його товарний вигляд; 3) якщо збережено його споживчі властивості, пломби, ярлики; 4) якщо збережено розрахунковий документ, який був виданий споживачеві разом із товаром [3, 4].

Крім того, визначено перелік товарів належної якості, які не підлягають обміну, який затверджується Кабінетом Міністрів України. Тому, наприклад, такі товари як: пір'яно-пухові вироби, дитячі іграшки м'які, зубні щітки, рукавички, постільна білизна, інструменти для манікюру та педикюру, ювелірні вироби з дорогоцінних металів та ін. не підлягають поверненню навіть за умови дотримання усіх вище перелічених умов [6].

Буває, коли на момент обміну, у магазині немає аналогічного товару у наявності. Такі випадки законодавець передбачив і зазначив, що коли на момент обміну відсутня аналогічна необхідна для заміни річ, у споживача є можливість: 1) придбати будь-які інші товари з наявного асортименту з відповідним перерахуванням вартості; 2) розірвати договір та одержати назад гроші у розмірі вартості повернутого товару; 3) здійснити обмін товару на аналогічний при першому ж надходженні відповідного товару в продаж. Тут необхідно зазначити, що продавець зобов'язаний у день надходження товару в продаж повідомити про це споживача, який вимагає обміну товару.

Як відомо, за загальним правилом однією із обов'язкових умов для повернення товару є наявність розрахункового документа. На жаль, часто буває, що споживач губить чек і здається неможливим обмін або повернення товару.

Проте, відповідно до ч. 11 ст. 8 Закону України «Про захист прав споживачів» у разі втрати споживачем технічного паспорта чи іншого документа, що його замінює, їх відновлення здійснюється у порядку, визначеному законодавством [4]. Згідно зі ст. 3 Закону України «Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг» від 06.07.1995 року № 265/95-ВР: «суб'єкти господарювання, які здійснюють розрахункові операції в готівковій та/або безготівковій формі при продажу товарів у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг, а також операції з приймання готівки для подальшого її переказу зобов'язані забезпечувати зберігання використаних книг обліку роз-

рахункових операцій та розрахункових книжок протягом трьох років після їх закінчення [2]. Крім того, відповідно до Постанови Верховного Суду України втрата товарного чека або неодержання його при придбанні товару чи неможливість його відновлення не позбавляє споживача права доводити факт купівлі-продажу за допомогою свідків [5]. Тобто, споживач у разі наявності свідка купівлі товару у конкретному магазині, має право вимагати у продавця дублікат чеку.

Отже, зазначене вище дає підстави стверджувати, що на законодавчому рівні права споживачів захищені належним чином. Врегульовані питання як захисту прав при купівлі товару, так і визначено механізм обміну і повернення товару. На нашу думку, проблеми які виникають у споживачів пов'язані не з правовою невизначеністю у їх захисті, а через їх необізнаність чи небажання відстоювати та захищати свої права. Необхідно підвищувати фінансову та правову грамотність населення та їх відповідальність при прийнятті рішення щодо придбання товарів чи послуг.

Список використаних джерел

1.Конституція України : Закон України від 28 червня 1996 року № 254к/96-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – ст. 141(із змінами). 2.Про застосування реєстраторів розрахункових операцій у сфері торгівлі, громадського харчування та послуг : Закон України від 06.07.1995 року № 265/95-ВР // Відомості Верховної Ради України. – 1995 р. – № 28. – ст. 205 (із змінами). 3.Про затвердження Правил роздрібної торгівлі непродовольчими товарами : Наказ Міністерства Економіки України від 19.04.2007 року № 104 // Офіційний вісник України . – 2007 р. – № 86. – стор. 197. – ст. 3183. 4.Про захист прав споживачів : Закон України від 12.05.1991 № 1023-XII // Відомості Верховної Ради України. – 1991. – № 30. – Ст. 380 (із змінами). 5.Про практику розгляду цивільних справ за позовами про захист прав споживачів : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 12.04.1996 року № 5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-96. 6.Про реалізацію окремих положень Закону України «Про захист прав споживачів» : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.03.1994 № 172 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/172-94-%D0%BF.

С. В. Кострюков

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВСТАНОВЛЕННЯ ТАРИФІВ НА ЗАЛІЗНИЧНІ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖІВ У ВНУТРІШНЬОМУ СПОЛУЧЕННІ

Державне регулювання тарифів на перевезення вантажів залізничним транспортом здійснюється уповноваженими органами шляхом встановлення тарифів, ставок, плат та зборів.

На підставі ч. 2 ст. 7 Закону України (далі у тексті – ЗУ) «Про транспорт» від 10.11.1994 р. відомо, що рівень тарифів на транспорті визначається відповідно до нормативних витрат на одиницю транспортної роботи, рівня рентабельності та оплати податків, а розрахунки із споживачами послуг транспорту загального користування проводяться на основі чинних тарифів у порядку, що визначається кодексами (статутами) окремих видів транспорту та іншими актами законодавства України [4].

Згідно зі ст. 9 ЗУ «Про залізничний транспорт» від 04.07.1996 р. встановлення тарифів на перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України здійснюється на підставі бюджетної, цінової та тарифної політики у порядку, що визначається Кабінетом Міністрів України (далі утексті – КМУ) з урахуванням інвестиційної складової, а розрахунки за роботи і послуги, що пов'язані з перевезенням вантажів, щодо яких не здійснюється державне регулювання тарифів, провадяться за вільними тарифами, які визначаються за домовленістю сторін у порядку, що не суперечить законодавству про захист економічної конкуренції [2]. Ця норма має уточнення в ч. 3 ст. 9 ЗУ «Про природні монополії» від 20.04.2000 р., яка зазначає, що при регулюванні цін (тарифів) на товари суб'єктів природних монополій не

враховуються: 1) суми безнадійної дебіторської заборгованості та відрахування до резерву сумнівних боргів; 2) суми визнаних штрафів, пені, неустойки; 3) суми коштів або вартість товарів, що добровільно перераховуються (передаються) іншим юридичним та фізичним особам, у тому числі у вигляді фінансової або матеріальної допомоги, включаючи благодійну, спонсорську та шефську допомогу; 4) суми нестачі та витрат від псування цінностей; 5) вартість реалізованих виробничих запасів; 6) витрати з утримання об'єктів соціально-культурного призначення, крім виняткових випадків визначаються в порядку, встановленому КМУ [3].

У вище розглянутих ЗУ зазначено, що порядок цінової та тарифної політики на перевезення вантажів залізничним транспортом визначається КМУ, це підтверджується ст. 57 Статуту залізниць України (далі у тексті – Статут), згідно з якою, тарифи на перевезення вантажів залізничним транспортом встановлюються у порядку, що визначає КМУ [10].

Ст. 60 Статуту встановлює, які тарифи і ставки затверджуються залізницями:1) тарифи на перевезення вантажів всіма залізничними лініями, що не належать до загальної мережі залізниць; 2) ставки зборів з вантажоодержувачів за очищення, промивання та дезифікацію вагонів засобами залізниць у випадках, передбачених ст. 35 Статуту, а також за очищення, промивання засобами залізниць вагонів після вивантаження в інших випадках, коли згідно з Правилами потрібне спеціальне очищення і промивання вагонів; 3) тарифи на перевезення вантажів коліями, що належать залізницям, без виходу на колії загального користування; 4) ставки зборів та розмір плати за послуги, передбачені у ст. 12 Статуту; 5) пільгові тарифи на первезення вантажів у місцевому сполученні [10].

На перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України встановлюються тарифи, які відповідно до вимог Постанови КМУ від 25.12.1996 р. «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)» встановлюються Мінінфраструктури за погодженням з Мінекономрозвитку і Мінфіном [8].

При визначенні рівня тарифів (як і інших гуртових цін) вихідною базою є середньосвітова собівартість перевезень, створений на транспорті дохід і рівень рентабельності. Для побудови тарифів собівартість розраховується за операціями перевізного процесу: початково-кінцеві і в перевезенні. Собівартість у перевезенні відображає витрати на переміщення вантажів, а її рівень визначається відстанню перевезень. Собівартість початково-кінцевих операцій не залежить від відстані перевезень і визначається витратами, що припадають на 1 т. вантажу [6, с. 206].

В якості системи вантажних тарифів на внутрішні перевезення діє Збірник тарифів на перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України та пов’язані з ними послуги (далі у тексті – Збірник тарифів) із застосуванням коефіцієнтів, що враховують диференціацію за тарифними класами вантажів, рівень індексу цін виробників промислової продукції та інші фактори [7].

Система діючих вантажних тарифів базується на транспортно-технологічних принципах, які диференціьовані за: 1) видами відправок; 2) типами вагонів, їхніми завантаженнями і належністю; 3) типах контейнерів, їх завантаженню та належністю контейнерів та вагонів; 4) відстанню та швидкістю перевезень; 5) ступенем і видом негабаритності; 6) іншими умовами перевезень, що впливають на ссобівартість перевезень [6, с. 207].

Тарифи, які містяться в Збірнику тарифів, використовуються при визначенні плати: 1) за перевезення вантажів залізничним транспортом вантажною і великою швидкістю; 2) у внутрішньому сполученні – від станції відправлення до станції призначення, які відкриті для виконання комерційних операцій згідно з Тарифним керівництвом № 4 залізниць України; 3) у сполученнях за участю інших видів транспорту – між станціями відправлення та перевалки вантажу на інші види транспорту і в зворотньому напрямку [7].

Діюча система вантажних тарифів є обґрунтованою і відповідає світовому досвіду тарифікації.

Тарифи на перевезення, розміри зборів, наведені в Збірнику тарифів, застосовуються на всіх лініях залізниць широкої та вузької колії загальної мережі залізниць України, що включені в постійну експлуатацію, для всіх відправників і одержувачів вантажів.

Таким чином, правове регулювання тарифів на залізничні перевезення вантажів у внутрішньому сполученні здійснюється на підставі відповідних нормативно-правових актів. Зокрема, до них відносяться: Господарський кодекс України (ст. 189-192, 311) [1]; Цивільний кодекс України (ст. 916) [11]. ЗУ: «Про ціни і ціноутворення» [5], «Про природні монополії» [3], «Про транспорт» [4], «Про залізничний транспорт» [2] тощо. Постанови КМУ: «Про затвердження Статуту залізниць України» [10], «Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів)» [8], «Про забезпечення прозорості державної тарифної політики щодо перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України» [9], а також Наказ Мінінфраструктури України «Про затвердження Збірника тарифів на перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України та пов'язані з ними послуги та Коефіцієнтів, що застосовуються до Збірника тарифів на перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України та пов'язані з ними послуги» [7].

Список використаних джерел

1.Господарський кодекс України 16.01.2003 р. //Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 18-22. - Ст. 144. (з наступними змінами і доповненнями). 2.Закон України «Про залізничний транспорт» 04.07.1996 р. //Відомості Верховної Ради України. – 1996. - № 40. – Ст. 183. (з наступними змінами і доповненнями). 3.*Закон України «Про природні монополії» № 1682-III від 20.04.2000 р. [Електронний ресурс]. – http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1682-14. 4.Закон України «Про транспорт» 10.11.1994 р. //Відомості Верховної Ради України. – 1994. - № 51. – Ст. 446. (з наступними змінами і доповненнями). 5.Закон України «Про ціни і ціноутворення». №5007-VI від 21.06.2012 р. [Електронний ресурс]. – http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/5007-17. 6.Мироненко В.К., Габа В.В., Мацюк В.І., Петренко Л.М. Залізничні вантажні перевезення: Навчальний посібник. – Київ: ДЕТУТ, 2015. – 248 с. 7.Наказ Мінінфраструктури України. Про затвердження Збірника тарифів на перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України та пов'язані з ними послуги та Коефіцієнтів, що застосовуються до Збірника тарифів на перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України та пов'язані з ними послуги: №317 від 26.03.2009 р. [Електронний ресурс]. - http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0340-09. 8.Постанова Кабінету Міністрів України. Про встановлення повноважень органів виконавчої влади та виконавчих органів міських рад щодо регулювання цін (тарифів): № 1548 від 25.12.1996 р. [Електронний ресурс]. –http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/1548-96-%D0%BF.* 9.*Постанова Кабінету Міністрів України. «Про забезпечення прозорості державної тарифної політики щодо перевезення вантажів залізничним транспортом у межах України» № 1392 від 16 грудня 2009 року. 10.Постанова Кабінету Міністрів України. Про затвердження Статуту залізниць України. № 457 від 06.04.1998 р. //Офіційний вісник України. – 1998. - № 14. Ст. 548. (з наступними змінами і доповненнями). 11.Цивільний кодекс України 16.01.2003 р. //Відомості Верховної Ради України. – 2003. - № 40-44. - Ст. 356. (з наступними змінами і доповненнями).*

О. О. Сидоренко

РОЗВИТОК НОРМ НЕОФІЦІЙНОЇ НОРМОТВОРЧОСТІ І ТІНЬОВОГО ПРАВА ЯК ОДНА З УМОВ ФОРМУВАННЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРАВОВОЇ СИСТЕМИ

Право є особливим регулятором суспільних відносин через свою загальнообов'язковість та підтримку силою державного примусу. Однак чи не в усіх сферах соціального існування подекуди функціонують правила поведінки, які за своєю суттю протирічать праву, хоча за фактом розповсюджуються на досить широке коло суспільних відносин. Такі правила поведінки у правовій доктрині прийнято

називати тіньовими нормами. Наразі явище тіньової нормотворчості є недостатньо вивченим, а саме не визначено його поняття, так само його ознаки та особливості. В науці не існує єдиного підходу до розуміння цього соціально-правового феномену, а також не надано його детальної характеристики, що ускладнює відмежування процесу створення тіньових норм від інших видів нормотворчості [4, с. 41].

Комплексно негативне підґрунтя тіньової сторони правової дійсності розкриває В. Баранов. На його думку, тіньове право – це негативний вияв юридичного плюралізму, специфічна форма неправа небезпечний різновид негативного неофіційного права; звід асоціальних обов'язкових, що знаходиться в стані боротьби з офіційним правом, встановлюваних самими учасниками суспільних відносин, приписів, символів, ритуалів, жестів, жаргону, за допомогою яких регламентуються всі етапи протиправної діяльності, утворюється тіньовий правопорядок, що охороняється спеціальними морально-психічними, матеріальними та фізичними санкціями [1, с.18].

Наявність тіньового сектора стає глобальною проблемою сучасності. В Україні вирішальну роль у його розвитку зіграли повільні темпи і непослідовність економічних перетворень, тому тіньова економіка виступає не тільки і не стільки причиною, скільки наслідком деформації легальної економіки. Катастрофічними є моральні наслідки тіньової економіки, тому що вона деформує свідомість людей, породжує соціальний песимізм. Вже сьогодні люди не бачать перспектив поліпшення життя в майбутньому, негативно оцінюють останні роки соціально-економічного розвитку України [5,с.13-14].

Кардинальна зміна політико-правового режиму в сучасній Україні, перехід від методів адміністративно-командної системи управління державою до ринкового регулювання економіки та господарства, різка зміна характеру і масштабів традиційних економічних зв'язків, розлад економіки, ослаблення матеріальної основи держави, різке падіння рівня життя значної частини населення є основними причинами розвитку неофіційної нормотворчості і тіньового права.

Неофіційна нормотворчість проявляється у власних, часом корисних нормативах в рамках підприємства, населеного пункту, адміністративно-територіальної одиниці (наприклад, доплата до пенсій понад встановлену норму, надання найменш захищеним соціальним групам певних пільг, не передбачених законодавством). В інших випадках, що і становить виняткову соціальну небезпеку, - в створенні структур, не передбачених законом (наприклад, збройних формувань, бандитських груп та ін.). Особливо розвинена система неофіційних норм у злочинному світі зі своїми уявленнями про поняття «борг», «честь», «совість» та ін. І саме в цьому аспекті необхідно розглядати феномен тіньового права як вкрай негативну, соціально небезпечну сторону розвитку неофіційної нормотворчості.

На жаль, для сучасної нашої держави характерна ситуація, коли в умовах ослаблення авторитету законів і виникнення стану правової анемії, при якому суспільство втрачає нормативну орієнтацію, існує без опори на тверді моральні принципи, а також зниження авторитету влади нерідкі протиріччя між нормами права і нормами моралі. Перевага в таких випадках часто віддається вимогам деформованої правосвідомості і моральної орієнтації індивіда. Звісно ж, що саме на цій основі виникає і розвивається так звана неофіційна нормотворчість, тобто створення неофіційних правил поведінки, якими керуються певні групи населення.

Усунути відомче свавілля можна, лише радикально скоротивши наглядовий апарат, який не відповідає за результати діяльності підпорядкованих йому господарюючих суб'єктів. Зокрема, на нашу думку, доцільно ліквідувати таку структуру, як Фонд державного майна, а його нинішні функції передати центральним та місцевим органам господарського управління. Свою головну місію (приватизацію, яка подекуди нагадувала розбазарювання державного майна) Фонд уже виконав. А забезпечити ефективне управління тим державним майном, що залишилося, він

неспроможний, за результати господарської діяльності не відповідає і в них не зацікавлений. Можна ліквідувати і мережу місцевих органів державного казначейства, що перетягують на себе великі бюджетні кошти та час працівників «опікуваних» ними установ, не даючи щонайменшої користі. Ті його функції, в яких є потреба, може виконувати Національний банк [3, с.26].

Передумовами цього процесу, на думку В. Мамутова є. По-перше, це втрата державою важелів ефективного керування економічними процесами. По-друге, істотні недоліки економічної та законодавчої політики, загальний незадовільний стан господарського законодавства. Глибинна ж причина – невиправдано великий вплив на економічну і законодавчу політику ідеології ринкового фундаменталізму з його гаслом «дозволене все, що не заборонене». Шкідливий вплив цієї ідеології проаналізував Дж. Сорос у книзі «Криза світового капіталізму» (1999). Автор робить висновок, що ринковий фундаменталізм небезпечніший, аніж тоталітарна ідеологія. Адже, стверджує він, «ринкові сили, якщо їм надати повну владу, навіть у чисто економічних і фінансових питаннях, спричинюють хаос». Проявом цього хаосу і стала у нас тінізація економіки [3, с. 25].

Особливу небезпеку тіньова нормотворчість представляє в сфері бізнесу, де вона становить цілу систему правил поведінки за принципом «ти мені - я тобі» і «людина людині – вовк». Більше того, «непродумане законодавство, до того ж часто запозичене з правових систем західних країн (наприклад, система оподаткування), чітко виражена фіскальна політика держави змушують підприємців створювати свої правила поведінки і керуватися ними у своїй діяльності».

Тіньові норми не мають офіційного вираження та є неписаними правилами. Також не можна казати про їх загальнообов'язковість, адже в більшості випадків їх створюють та застосовують конкретні суб'єкти для врегулювання конкретних відносин, а їх виконання не забезпечується ані державним примусом, ані системою будь-яких заходів. Зокрема, на думку О. Лейста, для сучасної України характерна ситуація, коли в умовах послаблення авторитету законів і виникнення стану правової анемії, при якому суспільство втрачає нормативну орієнтацію, існує без опори на тверді моральні принципи, а також зниження авторитету влади, часті протиріччя між нормами права і нормами моралі. Перевага в таких випадках часто віддається вимогам деформованої правосвідомості та моральної орієнтації індивіда. Очевидно, що саме на цій основі виникає і розвивається так звана неофіційна нормотворчість, тобто створення неофіційних правил поведінки, якими керуються певні групи населення [2,с.162].

Посилення боротьби з корупцією - вирішення проблем мінімізації корупційних виявів потребує встановлення суворого контролю за виконанням антикорупційних програм і рішень в усіх ланках державного апарату; створення надійного організаційно-правового, фінансового забезпечення діяльності правоохоронних органів і судів; здійснення всеохопної ревізії нормативно-правових актів міністерств, відомств, органів місцевої влади щодо їх відповідності Конституції України та антикорупційним законам України. Паралельно з рішучими діями правоохоронних органів із запобігання та подолання корупції потрібно розвивати і посилювати рівень суспільного контролю за діяльністю посадових осіб з широким залученням громадськості [5,с.17-18].

Отже, головна небезпека розвитку тіньового права для функціонування сучасної української правової системи полягає в тому, що відбувається деформація соціально-правових цінностей і уявлень громадян про них. Норми тіньового права визнаються важливішими і більш значущими, ніж державно-правові встановлення. А це означає ослаблення правової системи і її деградацію. І як показує практика - громадяни, які втратили надію добитися справедливості в суді, шукають інші, далеко не правові «ходи» і «виходи». І часом переконуються, що незаконним шляхом мають шанс домогтися, по суті, часто справедливого рішення. Як наслідок, це

підриває довіру до держави.

Список використаних джерел

1.Баранов В. М. Теневое право: моногр. / В. М. Баранов. – Н. Новгород : НА МВД России, 2002. – 165 с. 2.Лейст О. Э. Сущность права. Проблемы теории и философии права / О. Э. Лейст. – М. : ИКД «Зерцало», 2002. – 288 с. 3.В. Мамутов Економіко-правові важелі проти тіньової економіки / В. Мамутов // Вісник НАН України – 2001. - № 1. – с. 24-32. 4.Міхайліна Т. В. Соціально-правовий феномен тіньової правотворчості та причини її появи / Т. В. Міхайліна // Наук. вісник Херс. держ. ун-ту. – Вип. 2. Том 1. 2015 – С. 41-44. 5.Прилипко Ю.І. Методичні підходи до визначення обсягів тіньової економіки у сільському господарстві //Статистика України. - 2007. - № 2. - С. 13-19.

І. І. Бучма, В. М. Кміть

ДЕРЖАВНИЙ ФІНАНСОВИЙ АУДИТ В СИСТЕМІ КОНТРОЛЮ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВА

Згідно Закону «Про аудиторську діяльність» [1], аудит – це перевірка даних бухгалтерського обліку і показників фінансової звітності суб'єкта господарювання з метою висловлення незалежної думки аудитора про її достовірність в усіх суттєвих аспектах та відповідність вимогам законів України, положень (стандартів) бухгалтерського обліку або інших правил (внутрішніх положень суб'єктів господарювання) згідно із вимогами користувачів.

Проведення державного фінансового аудиту приватного бізнесу в Україні на сьогоднішній день – це виявлення функції економічного контролю, яка відображається через популярний вид перевірок у формі аудиту. Підприємства в умовах ринкової економіки перебувають в певній незалежності від втручань з боку держави у їхню діяльність. Проте, держава проводить фінансову підтримку приватного бізнесу через систему дотацій та субсидій, що є видатками з Державного бюджету, а тому повинна контролювати правильне використання бюджетних коштів у приватному секторі, що якраз і здійснюється у формі фінансового аудиту.

В Україні правом здійснення державного фінансового аудиту наділені такі органи контролю як: 1) Рахункова палата України (далі – РПУ), яка підпорядкована і підзвітна Верховній раді України і в своїй діяльності регламентується однойменним Законом №576-19 [4]; 2) Державна аудиторська служба України (далі – ДАСУ), що підпорядковується Кабінету міністрів України і в своїй діяльності регламентується однойменним Положенням №43 [2].

РПУ здійснює державний зовнішній фінансовий контроль шляхом фінансового аудиту, аудиту ефективності, експертизи та аналізу. Загально усі ці види контролю спрямовані на перевірку законності, правильності та ефективності використання бюджетних коштів.

ДАСУ була створена на базі Державної фінансової інспекції наприкінці 2015 року. На практиці ж, вищезазначений державний орган слідкує за використанням бюджетних коштів на державних підприємствах. Подібний контроль приватного бізнесу з боку держави здійснюється у формі ревізій чи перевірок, аудитом це назвати дещо складно.

ДАСУ не може забезпечити ефективне проведення фінансового аудиту за правильністю використання бюджетних коштів на усіх суб’єктах господарювання, де використовуються такі кошти, оскільки таких підприємств чимала кількість. Тому досить часто державний фінансовий аудит проводиться як інспектування (планова чи позапланова перевірка), за результатами якого, у випадку виявлення порушень, винні особи несуть адміністративну чи кримінальну відповідальність.

Згідно з Законом «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні» [5], вищезазначений контроль здійснюється у формі державного

фінансового аудиту, інспектування та перевірок державних закупівель. Результати проведення державного фінансового аудиту, що здійснює державна аудиторська служба, викладаються у письмовому звіті працівниками зазначеного відомства.

Спираючись на визначення терміну «аудит» в законодавстві, можна стверджувати, що проведення державного фінансового аудиту має неправильне визначення терміну, оскільки, на мою думку, доцільно було б використати термін «інспектування», тому що держава виступає у ролі інспектора здійснюючи перевірку державних закупівель чи державний фінансовий аудит, за дотриманням умов, які вона передбачила в законодавстві.

На сьогоднішній день важливою складовою розвитку державного фінансового аудиту повинно бути чітке розмежування поточних завдань працівників аудиторської служби на кожному етапі проведення аудитів підприємств та донесення до громадськості правильного твердження про необхідність проведення такого аудиту. Все це потрібно для того, щоб чергові реформи в контрольно-ревізійних органах нарешті оправдали себе, і щоб державна фінансова інспекція проводила аудит не тільки з однією метою – виявити порушника та оштрафувати, а дійсно перевіряла фінансову звітність підприємств і допомагала виявити неправильність ведення обліку, надавала можливість виправити недолік та ефективно використати отримані з бюджету державні кошти, як для розвитку конкретного підприємства, та розвитку економіки держави загалом.

Отже, державний фінансовий аудит – це інспектування та перевірка суб'єктів господарювання, що проводиться з метою виявлення порушень використання бюджетних коштів та недотриманням бюджетних програм підприємствами, що в результаті призведе до накладення штрафів на такі підприємства або притягненням відповідальних осіб до кримінальної відповідальності. Виходячи з вищенаведеного, термін «державний фінансовий аудит», в нашій державі, можна замінити термінами: інспектування, ревізія, перевірка тощо, а система державного фінансового контролю потребує чималих доопрацювань.

Список використаних джерел

1.Про аудиторську діяльність: Закон України від 22.04.1993р. № 3125-XII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/3125-12. 2.Про державну аудиторську службу України: Положення, затверджене Постановою Кабінету міністрів України від 03.02.2016р.-№43 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/43-2016. 3.Сагайдак Р.А. Державний фінансовий аудит в системі контролю діяльності підприємств / Р.А.Сагайдак // Облік і фінанси. – 2012. – №1. – С. 94-97. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Oif_apk_2012_1_19. 4.Про рахункову палату: Закон України від 02.07.2015р.-№576-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/576-19/. 5.Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні: Закон України від 16.10.2016р.-№5463-VI [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2939-12.

О. М. Жулканич

ДО ПИТАННЯ ЩОДО ДОЦІЛЬНОСТІ ВІДНОВЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ СЕЗ «ЗАКАРПАТТЯ»

Важливими умовами функціонування СЕЗ є політична стабільність, інвестиційні гарантії, якість інфраструктури, простота адміністративних процедур та податкові пільги, які слугують інструментом реалізації існуючих відносних переваг даної території. Спеціальна економічна зона (СЕЗ) «Закарпаття» створена на виконання Указу Президента України «Про спеціальну економічну зону «Закарпаття» від 9 грудня 1998 р. № 1339/98 на території Закарпатської області на строк 30 р., загальною площею737,9 га.

Прийняття в 1998 та пізніше у 2001 році Законів України «Про спеціальний

режим інвестиційної діяльності у Закарпатській області» та «Про спеціальну економічну зону «Закарпаття» відкрило нові привабливі перспективи для регіону. Однак, внаслідок недостатньої прозорості управління господарськими суб'єктами українських спеціальних (вільних) економічних зон були допущені певні порушення пільгового режиму, і в 2005 р. уряд, з прийняттям бюджету, припинив дію пільгового режиму інвестиційної діяльності підприємств в Україні та окремі пільги у спеціальних (вільних) економічних зонах.

Наслідком стала відсутність нових інвестиційних проектів та втрата можливість отримання задекларованих інвестицій в розмірі 1,2 млрд дол. США. Проекти, зареєстровані на території СЕЗ «Закарпаття», недоотримали 155 млн грн фінансування [4]. До весни 2005 р. в особливих умовах працювали близько 500 підприємств в 11 ВЕЗ, восьми територіях пріоритетного розвитку, і ще кількох технопарках. Було підраховано, що пільгові території становили 10,5 % території країни. Найбільша активність спостерігалася в Донецькому регіоні, ТПР на Закарпатті, а також у вільних економічних зонах «Яворів» та «Сиваш». На ці чотири території з пільговим розвитком припадало 95 % іноземних інвестицій в території пріоритетного розвитку (ТПР) та вільні економічні зони (ВЕЗ).

За період функціонування Спеціальної економічної зони «Закарпаття» на території Закарпатської області реалізовувалися 11 інвестиційних проектів спільно з іноземними корпораціями, зокрема IKEA, Phillips, TDK Recording Media Europe SA, JVC на базі підприємств Закарпатської області – ПАТ «Мукачівський завод «Точприлад», ЗАТ «Берегівський радіозавод» та інших. Серед новостворених підприємств слід відзначити ТОВ «Хенкель – Ужгород» (торгова марка «Henkel») та ТОВ «Гроклін – Карпати» («Groclin»), що дало змогу збільшити кількість робочих місць. Станом на 1 січня 2005 року їх кількість була 11315, відповідно на 1 січня 2006-го – 6772, на 1 січня 2015 року – 1180 місць. Станом на 1.01.2005 було зареєстровано 19 договорів [5].

Рішення уряду України щодо припинення пільг у спеціальних (вільних) економічних зонах до деякої міри були виправданими. У Міністерстві фінансів України підрахували, що 78 % усіх пільг, наданих господарським суб'єктам вільних економічних зон стосувалися звільнення від сплати в'їзного мита. Ще приблизно по 10 % - сплати податку на прибуток і сплати ПДВ. Отже, в Україні поняття «вільних економічних зон» звелося до ввезення дешевого імпорту товарів на особливо вигідних умовах та оптимізації оподаткування. Практично, за допомогою розташованих у ВЕЗ підприємствах без повної сплати митних платежів завозилися різноманітні товари. Потім вони різними шляхами потрапляли на внутрішній ринок [1,с.7].

Однак, такі дії спотворили справжню суть ВЕЗ, бо класичні вільні економічні зони і території пріоритетного розвитку – украй вдалий винахід. Найчастіше, їх створюють у депресивних регіонах. Пільги з оподаткування привертають нові компанії, які починають вкладати в території капітали. У підсумку в колись депресивному регіоні розвивається виробництво, зменшується кількість безробітних. Крім того, функціонування ВЕЗ позитивно впливає на показники соціально-економічного розвитку регіону, зокрема прикордонних територій. Проте, в Україні більшість вільних економічних зон і територій пріоритетного розвитку стали банальним інструментом ухиляння від податків.

Аналіз економічної діяльності підприємств у СЕЗ засвідчують необхідність ще раз наголосити на важливості забезпечення функціонування на території області спеціальної економічної зони «Закарпаття». В умовах перебудови економіки України і розширення самостійності регіонів саме спеціальна економічна зона стає однією з складових державної політики перенесення засад управління соціально-економічними процесами на регіональний рівень і однією з форм забезпечення ефективності територіально-господарської організації економіки.

Результати функціонування пільгових режимів інвестиційної діяльності на те-

риторії Закарпатської області, що надавалися Законами України «Про спеціальну економічну зону «Закарпаття», «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності у Закарпатській області» та «Про податок на додану вартість» (1999 - 2005 рр.) дають усі підстави стверджувати, що ці Закони відігравали домінуючу роль у розвитку економіки краю.

Зміни умов роботи як іноземного, так і вітчизняного інвестора, а саме: введення мораторію на пільгові режими інвестиційної діяльності, масове скасування договорів на реалізацію інвестиційних проектів, тривалі перегляди доцільності функціонування ТПР та СЕЗ, мають негативний резонанс і призведуть до погіршення інвестиційного іміджу регіону та держави у міжнародному економічному просторі.

Обласна рада нещодавно звернулася до вищих керівників держави з проханням відновити дію закону «Про спеціальний режим інвестиційної діяльності у Закарпатській області»[2].

Тож, спеціальні режими інвестиційної діяльності є важливим чинником інтеграції національної економіки у світову, залучення прямих іноземних інвестицій, потенційно зможуть сприяти привнесенню нових технологій, реструктуризації економіки регіону та розвитку ТКС. Разом з цим діяльність СЕЗ і ТПР потребує державного регулювання для мінімізації можливих ризиків дезінтеграції регіональної економіки, деформації конкурентного середовища, розриву господарських зв'язків тощо та досягнення збалансованості інтересів держави та регіону.

Після скасування у 2005 році спеціального режиму інвестиційної діяльності, що діяв на території Закарпатської області, транскордонне співробітництво регіону з країнами-сусідами дещо знизило темпи. В подальшому на його розвиток визначальний вплив здійснюватиме ставлення до нього центральної влади держави, перерозподіл повноважень на користь регіонів, а також політична та економічна стабільність в Україні.

Список використаних джерел

1.Лямець С. Куди заВЕЗуть «Регіони»// Без цензури. – 2006. - № 35 (180). – 31 серпня – 6 вересня – С.7. 2.Закарпатська облрада просить керівництво країни відновити СЕЗ «Закарпаття» - [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://zik.ua/news/2016/01/05/zakarpatska_oblrada_prosyt_kerivnytstvo_krainy_vidnovyty_sez_zakarpattya_660409. 3.Оперативні дані основних показників діяльності СЕЗ і ТПР станом на 01.01.2016 р. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=9a321bee-7eaf-48c9-8888-1933f263a96d&title=OsnovniPokaznikiPoSez. 4.СЕЗ «Закарпаття» знову працюватиме? 26 серпня 2016 - [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://www.fenixslovo.com/uk/economics/12231. 5.В Ужгороді обговорили перспективи Вільної економічної зони.16-12-2016. - [Електронний ресурс] - Режим доступу: http://voloshyna.org.ua/1867-v-uzhgorod-obgovorili-perspektivi-vlnoyi-ekonomchnoyi-zoni.html.

Х. І. Іваськевич

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ФУНКЦІЇ ВНУТРІШНЬОГО АУДИТУ БЮДЖЕТНИХ УСТАНОВ

Внутрішній аудит виник із простого бухгалтерсько орієнтованого ремесла та функціонував як підпорядкований елемент професії незалежного бухгалтера [1,4,5]. Першочерговим його завданням було підтвердження точності фінансових операцій. За своєю суттю роль зводилася до виявлення помилок у облікових записах, збереженні активів та викритті шахрайства.

Формування внутрішнього аудиту в сучасному розумінні як самостійної дисципліни з ширшим спектром функціонування розпочалося під час промислової революції в Англії. Цей період характеризується розвитком акціонерних товариств, завдяки чому власність відокремилась від влади, а безпосередні власники капіталу

почали наймати для управління спеціалістів (менеджерів). Саме тоді виникла потреба як у зовнішніх, так і у внутрішніх аудиторах. За умов необхідності підтвердження достовірності ділових операцій та угод аудит став супутником професії менеджера, а аудитор – незалежним експертом. Поряд із викриттям шахрайств аудиторська перевірка стала визначати правдивість і якість фінансової звітності. На законодавчому рівні аналогічні вимоги щодо обов'язкового подання акціонерними компаніями фінансової звітності, підтвердженої незалежним аудитором, також встановлювалися в інших країнах Європи і США.

Світова економічна криза, котра вразила виробництво, фінансову та кредитну системи, сферу грошового обігу, часті банкрутства і зневіра з боку суспільства, потреба в надійному і незалежному контролі спричинили посилення вимог до якості аудиторських перевірок. Так, залізнична галузь однією з перших запровадила широку програму внутрішнього аудиту: керівники залізниць потребували гарантій чіткості оформлення начальниками станцій квитанцій у масштабах всієї країни. Очевидно, як зазначає Л. Сойєр [1], що зовнішній аудит був недостатнім для задоволення таких потреб. На цьому історичному етапі функція внутрішнього аудиту набуває дедалі більшого значення для контролю управлінських операцій.

Такій ситуації сприяло законодавче закріплення необхідності визначення якості внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту при проведенні зовнішнього аудиту компанії. Так, у США обов'язковий зовнішній аудит став для публічних компаній стимулом до організації служб внутрішнього аудиту задля взаємодії із зовнішнім аудитом. Обов'язки зовнішніх аудиторів почали включати не лише перевірку достовірності бухгалтерської звітності загалом, а й оцінку товарно-матеріальних запасів і дебіторської заборгованості.

Переломним моментом у розвитку внутрішнього аудиту став 1941 р., коли була опублікована книга В. Брінка «Внутрішній аудит» [5] (в якій обґрунтовано, що роль такого аудиту виходить за межі бухгалтерського обліку) та створенням асоціації професіоналів, котрі працюють як у приватному, так і в державному секторах, – американського Інституту внутрішніх аудиторів (Institute of Internal Auditors – IIA) (організації, що розробляє міжнародні стандарти внутрішнього аудиту). Наслідком цих подій стало зміщення «фокусу» із зовнішнього до внутрішнього аудиту. Внутрішні аудитори поряд із фінансовими здійснюють перевірки системи внутрішнього контролю в рамках усієї організації, а також надають консультації менеджерам корпорацій і державних установ.

Досвід країн із ринковою економікою у корпоративному секторі став підґрунтям для впровадження внутрішнього контролю та внутрішнього аудиту в державному секторі. Система внутрішнього контролю та внутрішній аудит, як її обов'язковий атрибут, почали формуватися в органах державного управління США, з прийняттям у 1950 р. низки законодавчих актів. Згідно з ними федеральні установи мали сформувати системи внутрішнього контролю, обліку та аудиту, які б відповідали встановленим вимогам і забезпечували повне розкриття інформації про фінансові результати діяльності установ і ефективність здійснюваного ними контролю. Відтоді поряд із фінансовим аудитом та аудитом дотримання вимог законодавства поступово почала зростати роль аудиту економічності, ефективності та результативності функціонування компаній і організацій (аудиту ефективності), який зосереджується на оцінюванні найважливіших і найризиковіших сфер діяльності та має переважно попереджувальний (а не реагуючий) характер. Визнання аудиту ефективності важливим напрямом і в рамках державного зовнішнього аудиту [3] дало змогу до початку 1980-х років сформувати єдину концепцію аудиту – як внутрішнього, що здійснюється в організаціях приватного та державного секторів, так і зовнішнього, який проводиться незалежними аудиторськими фірмами та органами державного контролю, а професія внутрішнього аудитора стала вважатися повноцінною [5].

Нині внутрішній аудит бере участь у вдосконаленні процесів управління ризиками, контролю та корпоративного управління. За визначенням ІІА [4], внутрішній аудит є діяльністю з надання незалежних та об'єктивних гарантій і консультацій, спрямованих на вдосконалення діяльності організації. Це забезпечується через систематичний і динамічний підхід до оцінювання та підвищення ефективності процесів управління ризиками, контролю й управління.

Наведений огляд еволюції внутрішнього аудиту свідчить про значні зміни, які відбулися в ролі цієї функції у системі державного управління за останні кілька десятиріч. Внутрішній аудит почав включати такі специфічні області знань, як управління ризиками та аудит комп'ютерних систем, а перевірки, що здійснюються внутрішніми аудиторами, вийшли за межі суто фінансових і бухгалтерських аспектів. Підвищення ролі внутрішнього аудиту й суворіші вимоги до внутрішніх аудиторів привели до його подальшого розвитку як самостійної професії.

Список використаних джерел

1. Sawyer L. B. Sawyer's Internal Auditing: The Practice of Modem Internai Auditing / L. B. Sawyer, A. M. Dittenhofer, J. H. Scheiner. – 5^ ed. – Inst. of Internai Auditors, 2003. – 1499 p. 2. Визначення внутрішнього аудиту / Інститут внутрішніх аудиторів України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.iia.org/?page_id=212. 3. Лимская декларация руководящих принципов контроля (Принята IX Конгрессом Международной организации высших контрольных органов (ИНТОСАИ) в 1977 году) [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/ show/604_001. 4. Рудніцька Р. Роль аудиту в оцінюванні ефективності державного управління: світовий досвід розвитку / Р. Рудніцька // Державне управління та місцеве самоврядування. – 2013. – №2(17). – С. 72-79. 5. Чумакова І.Ю. Сутність функції внутрішнього аудиту в системі державного управління / І.Ю. Чумакова, Ж.Г. Коваль // Наукові праці НДФІ. – 2016. – №3. – С. 135-148.

В. М. Кузеванов

КОМПАРАТИВИСТСКИЙ АНАЛИЗ ОСНОВНЫХ ПРОБЛЕМ И ПЕРСПЕКТИВ РАЗВИТИЯ УКРАИНСКОЙ ЭКОНОМИКИ: МЕТОДОЛОГИЯ И МЕТОДИКА ИССЛЕДОВАНИЯ

Постановка проблемы. Является ли одной из наиболее общих и наиболее главных проблем развития современной украинской экономики отсутствие реальных рыночных экономических реформ в 1992-2014 гг.? Как отмечает автор польских реформ профессор Л.Бальцерович, «Украина за 23 года не провела ни одной реформы» [2]. И какой рейтинг (ранг по значимости) занимает эта проблема среди других наиболее общих проблем развития современной украинской экономики: теневой экономики, коррупции и энергозатратных технологий в промышленности и ЖКХ. И можно ли ставить в один ряд общих проблем развития украинской экономики присутствие военного конфликта? Например, является ли военный конфликт на Востоке Украины главной проблемой и основным тормозом в развитии украинской экономики? Или, наоборот, военный конфликт даёт мощный толчок ускоренному развитию украинской промышленности, в том числе машиностроению и ГМК. А является ли перманентная стагнация украинской экономики третьей наиболее общей проблемой развития современной украинской экономики? В том числе является ли стагнация украинской экономики краткосрочным (2015-2017 годы) или среднесрочным направлением развития украинской экономики (в 2015-2025 гг.)? Например, в конце мая 2016 г. министр социальной политики Украины А.Рева заявил, что страна ещё не прошла нижнюю точку падения: «Объективно ситуация будет ухудшаться, независимо от того, кто будет в правительстве, ещё до апреля-мая 2017 года» [23]. В феврале 2016 г. агенство «Bloomberg» отнесло Украину к пяти самым «несчастным экономикам мира». Индекс несчастья определяется суммой инфляции и безработицы. На Украине он равен 26 % [23]. Какие существуют дру-

гие (в том числе и более оптимистические) наиболее общие проблемы и направления развития украинской экономики (НОПИНРУЭ)? И является ли главной проблемой украинской экономической науки отсутствие полного перечня НОПИНРУЭ, в том числе и ранжирование этих проблем и направлений по степени значимости? А также и отсутствие научно обоснованной методологической парадигмы, объясняющей состав и характеристики НОПИНРУЭ? И является ли третьей главной проблемой украинской экономической науки отсутствие комплексных экономических исследований, в которых решается главная проблема оптимального соотношения современного теоретического обоснования (в том числе методологической парадигмы, адекватной украинским реалиям), результативных методик и репрезентативных данных при решении следующих исследовательских задач: взаимоувязано ли отсутствие успешного и стабильного развития украинской экономики с неадекватностью западных ортодоксальных экономических теорий украинским экономическим процессам и реалиям, а также в связи с отсутствием адекватных отечественных методологических парадигм; насколько тесно взаимосвязаны существующие наиболее общие проблемы развития украинской экономики с современными геоэкономическими процессами. И наконец, какие методологические парадигмы и какие макроэкономические и рейтинговые показатели, во взаимосвязи с социально-экономическими факторами, объясняют основные причины стагнации украинской экономики и провал экономических реформ. Отсутствие адекватного теоретического осмысления украинских экономических процессов, реалий и проблем («теоретический вакуум»), на примере НОПИНРУЭ, отсутствие конкретных макроэкономических и экспертных рейтинговых показателей по оценке «удельного веса» каждого из НОПИНРУЭ, в том числе и во взаимосвязи с общемировой экономикой (и общемировой статистикой), тормозят разработку «дорожной карты» по выходу Украины из экономического кризиса и экономической стагнации, препятствует стабильному развитию украинской экономики.

Анализ существующих исследований и публикаций. Наиболее близко к изучению вышеуказанной проблемы «теоретического вакуума» в анализе НОПИНРУЭ подошёл в своих исследованиях докт.эконом.наук П.Ещенко, который в ходе анализа внедряемой модели рынка сделал вывод о неадекватности ортодоксальной неолиберальной экономической теории вызовам нашего времени и украинским реалиям, что на практике сдерживает движущие механизмы национальной экономики, парализует её развитие, воспроизводит социально-экономическое неравенство и ведёт к неизбежному краху [8]. Во втором своём исследовании причин застывания в коматозном состоянии украинской экономики (включая анализ тотальной коррупции, эгоцентризма и др.) он предлагает главную причину искать, в первую очередь, в экономической политике, построенной на неолиберальной теории [9,с.4]. В том числе он утверждает, что результат спонтанных рыночных трансформаций в Украине без учёта специфики социально-экономических реалий и соответствующих методов хозяйствования, которые использовались много лет, выявился горьким и требует глубокого теоретического изучения [9,с.4]. И научно обоснованную «дорожную карту» для экономики Украины необходимо разрабатывать с учётом новых теоретических подходов для обоснования новой экономической политики [9, с.4]. В тоже время в своих исследованиях П.Ещенко, анализируя результаты социально-экономических реформ и факторы уменьшения человеческого ресурса украинской экономики, не смог объяснить основные причины уменьшения этого ресурса, когда «По темпам вымирания население Украины занимает первое место в мире (1991-2014 гг.)» [8,с.29]. Также П.Ещенко не смог подвести под свои эмпирические исследования современное теоретико-методологическое обоснование (методологическую парадигму), адекватную украинским экономическим процессам и реалиям, а также и подтверждающую выводы своего эмпирического исследования.

Академик В.Геец, рассматривая современные проблемы на пути обеспечения успешной реализации промышленной политики в Украине, обращает внимание не только на институционное несовершенство, устаревшую технологию, низкий уровень конкурентоспособности и протекционизм [6,с.5], но и на экономическую и политическую нестабильность [6,с.15]. Известный украинский экономист В.Тарасевич первопричину торможения стабильного экономического роста видит в присутствии в национальной экономике абсолютного господства неофеодального симбиоза частнокапиталистического и властно-собственнического укладов [17]. Среди исследований, посвящённых разработке моделей стратегии построения новой экономики, необходимо отметить исследование особенностей функционирования экономики информационного типа, где показаны этапы моделирования новой структуры экономической системы, в том числе построен прогноз наивесомейших факторов влияния на макропоказатели до 2030 года [19]. Вместе с тем необходимо отметить абстрактный наукометрический подход в этом прогностическом исследовании, а также отсутствие методологической парадигмы, адекватной развитию украинских экономических процессов и адекватной украинским реалиям (в том числе устаревшая технология и низкая конкурентоспособность продукции на многих украинских предприятиях, коррупция, теневая экономика и т.д.). Аналогичный абстрактный наукометрический подход отмечен и в методологическом исследовании академика В.Оскольского и доцента Г.Яцюк (Спілка економістів України): «Громадські об'єднання економістів як інститут формування ноосферної парадигми соціально-економічного розвитку в умовах глобалізації» [16, с.2-29]. В этом исследовании, в процессе осуществления экономических изменений, приоритет отдаётся использованию возможностей различных неформальных институтов гражданского общества [16, с.19]. Возможно, такое использование и может состояться в наиболее экономически развитых государствах с достаточно развитым гражданским обществом и средним классом. Но только не в Украине, одной из пяти самых «несчастных экономик мира», с недостаточно развитым гражданским обществом, но зато с достаточно развитой корпоратократией, теневой экономикой и коррупцией.

В качестве примера эмпирического сравнительного исследования НОПИНРУЭ, во взаимосвязи и в сравнении с общемировой рейтинговой экономической статистикой (ОРЭС), следует привести результаты интернет-исследования, которые опубликовал в своём блоге эксперт инициативы TEAM EUROPE Д.Ткачёв [20]. Основным методом этого эмпирического исследования был рейтинговый метод, где основные негативные факторы, главные проблемы бизнеса и драйверы роста украинской экономики рассматривались в ОРЭС (138 государств) на уровне экономических факторов, проблем и показателей 2016 г. Абсолютно провальными негативными факторами была названа группа факторов «Развитие финансового рынка» (130-е место из 138), «Институциональная среда» (129 место) и «Макроэкономическая среда» (128 место). На этом фоне особо выделяются негативные факторы, которые повлияли на «состояние здоровья» украинской экономики и наше катастрофическое положение в ОРЭС (по которым наша страна находится в первой десятке «антирейтинга»): прочность банковской системы (138 место), стабильность рынка ценных бумаг (137 место), качество дорог (134 место) и независимость судебной системы (129 место). В этом блоге размещены также данные исследования по общей картине бизнес-климата в Украине по заказу World Economic Forum в 2016 г., в том числе идентифицируются по шкале рейтинга наибольшие проблемы на пути развития бизнеса: коррупция (14 баллов), политическая нестабильнось (13,2 балла), инфляция (11,9 балла) и неэффективная государственная бюрократия (11,4 балла). Необходимо отметить, что представленный формат этого эмпирического исследования (Интернет, соцсети) не требует серьёзного научного подхода, в том числе и адекватной методологической парадигмы, объясняющей катастрофическое «состояние здоровья» украинской экономики на фоне ОРЭС. Можно также спорить с экспертом как по составу факторов и

показателей развития украинской экономики, так и по составу главных проблем бизнеса в Украине. Можно в том числе критиковать Д.Ткачёва за отсутствие показателя рейтинга Украины по главному в ОРЭС макроэкономическому комплексному показателю «ИЧР» - индексу человеческого развития, за отсутствие в обзоре негативных (и неодолимых) геоэкономических и геостратегических факторов, тормозящих развитие украинской экономики. Но при всём этом Д.Ткачёв дал «заразительный» пример комплексного рейтингового подхода для многих академиков и профессоров экономической науки. В том числе и для возможной научной методологической и экспертной оценки, а также и последующего ранжирования НОПИНРУЭ как в общеукраинском, так и во всемирном экономическом измерении.

Цель исследования. Осуществить исследование по выявлению НОПИНРУЭ на основе использования адекватных украинским экономическим процессам и реалиям теоретико-методологического обоснования, специальной методики и инструментария исследования.

Изложение основного материала исследования. Исследование НОПИНРУЭ проводилось по двум основным направлениям:

I – Теоретическое исследование современных классических и неоклассических экономических теорий с целью выбора методологической парадигмы, адекватной украинским экономическим процессам и реалиям.

II – Эмпирические исследования по выявлению НОПИНРУЭ в XX и XXI веках, включая и экспертные прогностические направления среднесрочного и долгосрочного развития украинской экономики в 2018-2038 гг.

Первый поход к теоретическому исследованию понятия и категорий НОПИНРУЭ показал тесную методологическую взаимосвязь экономических, социальных и политических процессов. Так, академик В.Геец, рассматривая наиболее общие проблемы развития украинской экономики в XXI в., сделал вывод о необходимости обращения к политической экономии как методологическому основанию научного познания современных социально-экономических процессов [7, с.13] в условиях, когда Украина с 2004 года находится под давлением серьезного политического вызова, а в данное время и военного [7, с.12]. А наиболее общие направления развития украинской экономики в стратегической перспективе будут определяться, по его мнению, степенью их научной обоснованности и взвешенности выбора страны во взаимосвязанном треугольнике «геоэкономика – геополитика – геостратегия» [7, с.7].

Рассматривая другие существующие методологические подходы для адекватного теоретического осмысления украинских экономических процессов и реалий XXI в., необходимо отметить «теоретическую декларативность» многих украинских экономистов, зачастую ссылающихся на модные, но не адекватные для Украины западные экономические теории и парадигмы, не имея при этом в своём научном багаже отечественные (в том числе и авторские) теоретико-методологические парадигмы, адекватно отражающие украинские экономические процессы и реалии. Об этом свидетельствуют и доклады украинских экономистов на Второй международной научно-практической конференции «Парадигмальные сдвижки в экономической теории» (Киев, 15-16 октября 2015 г.). Несмотря на заявленную теоретико-методологическую тематику конференции и на значительную научную представительность докладчиков (130 научных работников, в том числе 53 доктора и 75 кандидатов наук), из 133 докладов, представленных на конференции, только один доклад содержал авторскую экономическую теорию, в которой была предпринята попытка отобразить энергетический потенциал новой ноостичной парадигмы – сетевой ноостичной геоэкономики [4]. Остальные докладчики, рассматривающие философско-методологические и институциональные проблемы современной экономической теории, в том числе и экономическую политику в условиях глобализационных вызовов, не смогли предложить ни свои авторские

методологические парадигмы, ни чужие западные теоретико-методологические парадигмы, адекватные украинским экономическим процессам и реалиям. Зато предлагались для апробации и внедрения наиновейшие западные экономические теории, не прошедшие адаптацию и научную экспертизу украинскими экономистами. Например, внедрение идей социальной солидарной экономики Р.Миглиаро [15, с.80]. Исследователь В.Бодров попытался концептуально осмыслить и сформулировать современный этап эволюции мировой экономической теории: «Сучасний етап еволюції економічної теорії позначений оформленням посткейнсіансько-неомонетаристського синтезу з доповненням ідей інституціонального впорядкування, раціоналізації економічної поведінки господарюючих суб'єктів (в т.ч. держави) на глобальному і національному рівнях з позицій теорії публічного вибору Дж. Б'юкеннена» [3, с.37]. Им также была предпринята попытка объявить научному экономическому сообществу мэссидж о том, что теоретической основой украинских реформ был выбран неомонетаризм, показавший свою методологическую непригодность в украинских реалиях: «Теоретичною основою українських реформ була обрана найбільш популярна на той час течія західної науки – неомонетаризм. Перенесення на український ґрунт досить ефективно працюючої на Заході теорії послужило погану службу не тільки Україні, але й самій теорії монетаризму, яка швидко почала втрачати свою минулу популярність і прихильників» [3, с.38-39].

Возвращаясь к ноостической парадигме А.Гальчинского (опубликованной также и в журнале «Экономика Украины»), необходимо отметить, что эта парадигма, опубликованная в его монографии в 2013 г., не выдержала последующих исторических испытаний, в том числе и историко-экономических реалий в связи с геоэкономическими и геополитическими претензиями России на природные и территориальные ресурсы Украины и её военной оккупацией Крыма и восточных регионов Украины. Когда Украина лишилась не только части своей территории, но и 80 % коксующегося угля для своих мартеновских печей, а также 70 % антрацита для украинских тепловых электростанций. Допустим, эта военная агрессия, блокада железнодорожных путей на границе с оккупированным Донбассом и экономическая оккупация являются историческим форс-мажором, которого невозможно предусмотреть в экономико-теоретических парадигмах. Или же это всё-таки не форс-мажор, а обычная закономерность геоэкономических и геополитических процессов, когда наиболее сильные мировые державы нападают на более слабые государства, особенно такие, как Украина, и когда «Украина, как и многие страны с огромными запасами природных ресурсов, находилась и в дальнейшем будет оставаться в эпицентре геоэкономических и геополитических тенденций и изменений» [7, с.7]. Но есть и другие векторы, направления и макроэкономические показатели, которые необходимо учитывать при анализе НОПИНРУЭ на фоне ОРЭС, в том числе и при построении модели стратегического развития украинской экономики в своих теоретико-методологических построениях ноостической парадигмы. Например, должна ли универсальная методологическая парадигма мировых экономических процессов учитывать и обосновывать причины многомиллионных потоков трудовой эмиграции наиболее трудоспособных и трудолюбивых украинцев при анализе перемещения трудовых ресурсов в мировой рыночной экономике, в том числе и свободное перемещение трудовых ресурсов из стран, где эта рыночная посткейнсианская экономика существует только на бумаге? Как отмечает П.Ещенко, «По темпам вымирания население Украины занимает первое место в мире (1991-2014 гг.)» [8, с.29]. Во-первых, это темпы не «вымирания населения», а темпы оттока трудовых ресурсов из Украины. И во-вторых, даже если по его гипотезе это всё таки «вымирание населения», то почему же тогда не выяснены и не объяснены эти огромные темпы «вымирания населения».

Исследование вышеуказанных и других современных классических и неоклассических экономических теорий показало, что наиболее адекватной украинским

экономическим процессам и реалиям является методологическая парадигма «Нового Прагматизма» польского профессора Гжегожа В.Колодко, который был дважды министром финансов Польши и ключевым архитектором польских экономических реформ: «Новый Прагматизм выражает стратегический подход к будущему. Ему не чужды ни направления глобальных видений, ни более или менее популярные видения предостерегающих прогнозов, однако он подходит к будущему принципиально активно. Хорошая экономика – это не только описание мира, но и инструмент его изменения к лучшему. Принимая во внимание долгосрочные, перспективные тенденции развития, целесообразно прорабатывать полезные стратегии в их желаемой направленности, что, в свою очередь, облегчит решение не одной проблемы и поможет избежать не одного экономического несчастья» [5, с.27]. Его прагматическое видение будущей польской экономики вполне возможно перенести и на прогноз стратегического развития экономики Украины: «В своих амбициях важно всегда оставаться реалистом, то есть прагматиком. Польша способна когда нибудь достичь ВВП на 1 жителя на уровне Германии – так же, как это удалось ирландцам по сравнению с британцами. Но этого не может произойти в течение жизни одного поколения, и даже при самой лучшей политике последних нескольких лет жизни двух и трех поколений может не хватить. Все познается в сравнении» [5, с.21]. Кроме вышеуказанного прагматизма в прогностических исследованиях, Гжегож В.Колодко обосновал преобладание (доминирование) геоэкономических процессов над внутриэкономическими процессами, и эту его концепцию кратко сформулировал польский экономист М.Балтовски: «Народні господарства – ті доволі незалежні господарські системи, які вже 200 років були предметом досліджень макроекономіки, - на наших очах перетворюються на елементи глобальної економіки» [1, с.15]. В пользу этой методологической парадигмы свидетельствует и наш геоэкономический подход в историко-экономических исследованиях основных причин мировых кризисов и мировых войн в XX и XXI вв. Этот подход предполагает экономическую причину этих кризисов и войн, в том числе и «притязания соседних государств на природные ресурсы и территорию Украины» [14, с.99]. Такой подход объясняет и причину огромных человеческих потерь в первой половине XX в., когда Украина понесла наибольшие в мире человеческие потери (21 млн человек) в результате мировых войн, гражданской войны и голодоморов [14, с.99]. Экономическая первопричина является также и основой современных геополитических процессов, в том числе и длительного военного конфликта на Востоке Украины. Когда внешние политические силы используют этот конфликт «для дальнейшего втягивания России в её военную агрессию на Востоке Украины с целью последующего военного, экономического и политического ослабления России на мировой арене» [11, с.31,].

Методологическая парадигма «Нового Прагматизма» польского профессора Гжегожа В.Колодко была выбрана в качестве исходной методологической базы нашего исследования также потому, что другие современные экономические теории XXI в. (зарубежных и украинских ученых) не отражают современных геоэкономических и геополитических процессов и реалий, в которых сегодня развивается украинская экономика. В том числе и не отражают методологические подходы к прогностическому развитию украинской экономики в среднесрочной и долгосрочной перспективе. А эта исходная методологическая парадигма Гжегожа В.Колодко также нацеливает украинских авторов теоретических и эмпирических прогностических исследований на решение самого сложного главного экономического вопроса: через сколько десятилетий Украина по уровню ВВП догонит Польшу и через сколько столетий догонит Германию? Потому что «Даже если мы через 10 лет догоним Польшу по уровню ВВП на душу населения, то надо принять во внимание. что через 10 лет и у Польши вырастет ВВП в несколько раз» [13, с.33]. И поэтому очень сложно выявить, через сколько десятилетий Украина догонит Польшу по уровню

ВВП. Особенно в условиях, когда экономика Польши в течение ближайшего десятилетия не будет стоять на одном месте, а будет успешно и стабильно развиваться.

В соответствии с вышеизложенной базовой методологической парадигмой и результативными данными наших предыдущих эмпирических исследований социально-экономических аспектов новой украинской национальной идентичности [10], [14] нами выдвигаются две рабочие гипотезы, которые должны быть подтверждены или опровергнуты в ходе нашего эмпирического исследования:

I. Политические украинские кризисы 2004-2007 гг. и 2013-2016 гг. являются зеркальным отражением наиболее общих проблем развития украинской экономики в 1992-2016 гг.

II. В качестве основных направлений долгосрочного развития украинской экономики нами принята дуалистическая концепция кандидата экономических наук В.Шедякова: превращение Украины во второразрядную псевдозападную страну – или возрождение на основе собственных ценностно-смысловых комплексов духовного стержня своего культурно-цивилизационного мира, главенствования передовых технологий постсовременности [18, с.251].

Эмпирический подход в исследовании НОПИНРУЭ обуславливается тремя основными видами эмпирических экономических исследований по анализу динамики развития украинской экономики. Первый вид таких исследований характеризуется изучением векторов предыдущей динамики развития макроэкономических показателей и последующей пролонгацией такой динамики на последующий прогностический период. В качестве основного перечня таких показателей приведём пример динамики двенадцати основных макроэкономических показателей в 1995-2015 гг., где исследуется ежегодная динамика развития каждого показателя, по отношению к предыдущему году [22]. Динамика развития основных макроэкономических показателей за 2012-2015 гг. (ВВП, продукция промышленности, инвестиции в основной капитал, перевозка грузов, оборот розничной торговли, экспорт и импорт) показывает стагнацию украинской экономики в условиях вхождения в ЕС, «шоковой терапии» и военной агрессии со стороны России. И как показывают результаты нашего предыдущего теоретического исследования, в украинской теоретической науке отсутствуют методологические парадигмы, объясняющие не только причины и динамику стагнации украинской экономики за последние 5 лет, но и позволяющие объективно и прагмастически спрогнозировать динамику развития макроэкономических показателей в среднесрочной и долгосрочной перспективе (2018-2038 гг.). Второй вид эмпирических экономических исследований основывается на прогностической модели, в которой выделяются наблюдаемые зависимые и независимые параметры и постулируется какая-то связь {Yi}=F({Xj, tk}). И даётся прогноз независимых параметров и вывод о независимых.

Нами был разработан новый вид эмпирических экономических исследований на основе апробированной экспертно-рейтинговой методики исследования причин политического кризиса 2013-2014 гг. Этот третий вид эмпирических экономических исследований отличается от первого и второго видов исследований не только независимой экспертной рейтинговой оценкой, но и междисциплинарным подходом к исследованию НОПИНРУЭ во взаимосвязи и в сравнении с ОРЭС.

Первое пилотажное междисциплинарное исследование по выявлению наиболее общих проблем развития украинской экономики в XXI веке (НОПРУЭ) проводилось во взаимосвязи с вышеуказанной методологической парадигмой и с украинским политическим кризисом 2013-2014 гг., обуславливающим решающее влияние экономических процессов и реалий на возникновение политического кризиса. Выявление НОПРУЭ осуществлялось в общей «картине» украинского политикума, включающей в себя экономические, политические, религиозные, социальные и этнонациональные факторы и проблемы (исследуемые как «показатели»), определяющие, в различной степени влияния, развитие украинского политического кризиса. В анкете, разрабо-

танной для научных экспертов, к рейтинговой оценке представлялось 42 варианта вышеуказанных факторов и проблем (показателей). В этом пилотажном исследовании приняли участие 33 политолога (преподаватели и аспиранты) политологических кафедр основных днепровских вузов (ДНУ им.О.Гончара, ДГУ, НМетАУ и ПГАСиА). Подтверждением научной объективности методики экспертной оценки и социологической репрезентативности представленных в «Анкете эксперта» 42-х вариантов возможных и потенциальных причин (показателей) политического кризиса являются итоги научной экспертной оценки, так как в заполненных анкетах было только две дополнительные причины политического кризиса, представленные в ответе №43 «Другие варианты ответа». То есть статистическая и методическая ошибки были в пределах репрезентативной погрешности – 4 %.

В результате оценки независимыми экспертами причин и факторов политического кризиса в первой десятке наиболее «кризисных» показателей (получивших наивысший рейтинг) было выявлено шесть политических и четыре экономических показателя. Наиболее значимым показателем, оказавшим наибольшее влияние, по мнению экспертов, на возникновение политического кризиса, явился «элитный» показатель: «Бездарная, лицемерная и продажная украинская элита, не сумевшая за 22 года украинской самостоятельности создать эффективное народовластие и государственное управление» (I ранг по значимости – 7,88 балла по десятибалльной шкале измерения значимости показателя в консенсусной экспертной оценке). II ранг по значимости (7,55 балла) – показатель «Недовольство народа правящим тоталитарным режимом, самым высоким в Европе уровнем коррупции и зависимостью судей». Наиболее значимыми экономическими «кризисными» показателями явились:

III ранг (7.24 балла) – «Возрастание корпоратократии, в том числе коррупционной связи бизнеса и власти».

V ранг (7,12 балла) – «Экономическая причина. Люди, вышедшие на Майдан, жаждут поменять экономическую модель государства, которая сегодня для большинства – бесперспективна».

VII ранг (6,52 балла) – «Активизация геополитической борьбы за территорию и ресурсы Украины со стороны Евросоюза, США и России».

X ранг (6,27 балла) – «Экономическое давление России на Украину, которое привело к срыву подписания соглашения об ассоциации Украины с ЕС и к масштабным столкновениям» [14, с.102].

Как видно из реестра наиболее значимых «кризисных» экономических показателей, половину из них (50 %) занимают геоэкономические и геополитические показатели, что подтверждает обоснованность нашего выбора методологической геоэкономической парадигмы. Это пилотажное исследование позволило выявить первые НОПРУЭ в процессе демократической трансформации украинского общества и политического кризиса, в сложном процессе вхождения в ЕС и в условиях военной агрессии России на Востоке Украины. Результаты этого пилотажного исследования показывают также необходимость осмысления экономических процессов и проблем не только в их содержательной сущности, но и в неразрывной взаимосвязи с политическими и социальными процессами. В том числе осмысления значимости экономических процессов и реалий, которые занимают значительную часть (около 40 %) в украинском политикуме. Главной причиной политического кризиса, по нашему мнению, было отсутствие рыночной экономической альтернативы, и это отсутствие было обусловлено персоналистическим (элитным) фактором. Когда украинской элитой, одновремённо с процессами её обогащения и создания корпоратократии, и параллельно с её деятельностью по разрушению постсоветской экономики (в том числе параллельно процессу уничтожения тяжёлой [горно-металлургический комплекс] и средней [машиностроение] промышленности) не была одновремённо представлена и реализована альтернатива в виде новой программы создания ры-

ночной экономики на основе формирования рыночной институциональной среды, развития финансового рынка и быстрого внедрения рыночных реформ.

Для исследования наиболее общих направлений и перспектив развития украинской экономики (НОНПРУЭ) в среднесрочной и долгосрочной перспективе (2018-2038 гг.) была разработана прогностическая рейтинговая методика, включающая в себя институт независимых экспертов, категориально-понятийный аппарат и инструментарий исследования. Разработка категориально-понятийного аппарата по исследованию НОНПРУЭ производилась во взаимосвязи с наиболее общими направлениями и перспективами развития украинского и мирового политикума в среднесрочной и долгосрочной перспективе. Исходной информационной базой для разработки категориально-понятийного аппарата по исследованию НОНПРУЭ послужили экономические и политические прогнозы тридцати ведущих научных и политических экспертов, опубликованные ими в научных изданиях, в СМИ и в Интернете. В составе экспертов были представлены бывшие президенты Украины Л.Кравчук и В.Ющенко, политологи В.Карасёв, М.Погребинский, Ю.Романенко и В.Фесенко, социологи Е.Головаха, В.Шедяков и Е.Копытько, директор Национального института стратегических исследований В.Горбулин, народный депутат С.Тарута, частная разведка «Stratfor», американский политолог Дж.Фридман и аналитики Фр.Весслау и Эн.Уилсон из Европейского университета по международным отношениям. Так, например, В.Горбулин привёл 5 возможных сценариев по развитию в перспективе военного конфликта на Востоке Украины:

А. – Война до победного конца. Этот сценарий – самый оптимистичный и привлекательный для украинской власти и ее возможного электората. В то же время, эксперт признал, что это – наиболее героическое и жертвенное, хотя и наименее вероятное развитие событий.

Б. - Радикальный сценарий (сценарий «Стены») предусматривает окончательный отказ Украины от «оккупированных» территорий.

В. - Сценарий «Сателлитности» – найти способ примирения с Россией на выгодных для нее условиях пренебрежения интересами западных партнеров, признания автономии Донбасса, отказа от возвращения Крыма. Г. - Сценарий заключается в «замораживании» конфликта по образцу Приднестровья, Абхазии, Южной Осетии и выгоден России. «

Д. - Сценарий «ни войны, ни мира», по словам Горбулина, делает возможным достижение максимального результата с наименьшими жертвами и потерями, однако и требует много времени, умения и терпения для воплощения [21]. Опубликованные и озвученные экспертами 53 варианта (сценарии, направления) экономических и политических прогнозов были классифицированы, стандартизированы и систематизированы в 23 варианта (направления) возможного развития украинского политикума и НОНПРУЭ во взаимосвязи с геоэкономикой и геополитикой в среднесрочной и долгосрочной перспективе.

В качестве независимых научных экспертов выступили обществоведы (историки, педагоги, политологи. религиеведы, социологи, философы и экономисты – 24 эксперта), участвующие в пленарном заседании 29.04.16 г. на Всеукраинской научной конференции «Украина в гуманитарных и социально-экономических измерениях» (г.Днепропетровск).

Вышеуказанная методика и план нашего второго эмпирического исследования предусматривали решение трёх исследовательских задач:

I. Определение наиболее общих направлений и условий (прогнозов), в которых будет развиваться украинская экономика в среднесрочной и долгосрочной перспективе (2018-2038 гг.).

II. Определение перечня наиболее общих прогностических направлений развития украинской экономики во взаимосвязи с общей среднесрочной и долгосрочной перспективой развития украинского политикума.

III. Определение наиболее вероятного прогностического сценария по развитию (или окончанию) военного конфликта на Востоке Украины. Так как, по нашему мнению, дальнейшее развитие (или стагнация) украинской экономики на 50 % зависит от исхода этого конфликта.

Наиболее общие направления и условия (используемые нами как прогностические показатели), в которых будет развиваться украинская экономика в среднесрочной и долгосрочной перспективе (2018-2038 гг.), адекватно отображают, по консенсусному мнению независимых научных экспертов, пролонгацию тех социально-экономических условий, в которых сегодня развивается украинская экономика. Это прогностическое мнение экспертов наиболее полно и зеркально отображает современную концепцию В.Тарасевича, который первопричину торможения стабильного экономического роста видит в присутствии в национальной экономике абсолютного господства неофеодального симбиоза частнокапиталистического и властно-собственнического укладов [17]. Таким образом, в ближайшие 20 лет украинская экономика будет развиваться по второму замкнутому (и стагнационному) кругу, когда отсутствие гражданского общества и реальных рыночных реформ продолжает «присутствие» корпоратократии, дальнейшее слияние крупного бизнеса и власти, в том числе «присутствие» карманных политических партий, которые «узаканивают» корпоратократию, теневой бизнес и поддерживают продолжение военного конфликта на Востоке Украины. В том числе и из-за получения огромных прибылей от войны. Наивысший I ранг (из 23 показателей) получило, по мнению экспертов, прогностическое направление, когда «Большинству украинских олигархов, в силу их корпоративных и финансовых интересов, невыгодно окончание войны на Донбассе ввиду огромных прибылей на военных заказах и в теневой экономике». Поэтому в апреле 2016 г. научные эксперты констатировали (II ранг): «Если в 2016 г. не произойдёт консолидации общества и элиты, не будет остановлен политический кризис и экономический коллапс, не будет приостановлен военный конфликт на Востоке Украины, то такая ситуация будет продолжаться десятилетиями. Также, как в Афганистане и Сомали».

Выявленная перспектива развития украинской экономики в условиях продолжающейся войны, которая выгодна не только украинским олигархам, но и внешним политическим силам из-за их притязаний на природные и минеральные ресурсы Украины (IV – IX ранги прогностических условий и направлений развития украинской экономики), требует пересмотра исходной методологической парадигмы, обуславливающей развитие украинской экономики как на современном этапе, так и в среднесрочной и долгосрочной перспективах. В соответствии с вышеизложенным, а также на основании наших предыдущих эмпирических исследований, нами была разработана авторская теоретико-методологическая концепция постакадемизма, базирующегося на академизме, геоцентрическом и междисциплинарном подходах, взаимоувязывающего мировой и европейский кризисы XX и XXI вв. с предлагаемым геоцентрическим подходом к Украине как к эпицентру мировых войн в XX в. и как к эпицентру третьей мировой гибридной войны. В основу геоцентрического подхода постакадемизма заложена наша общая гипотеза об Украине как об эпицентре мировых войн, в том числе и уточняющая гипотеза о «магнитной» притягательности украинских природо-минеральных ресурсов для промышленно развитых стран, развязывающих мировые войны, в том числе и с целью захвата богатых ресурсов Украины. Так как в относительном эквиваленте (на один квадратный километр площади) Украина является сегодня (как и сто лет назад) наиболее богатой европейской страной по количеству (и объёмам) различных минеральных и природных ресурсов. В том числе по запасам железных и марганцевых руд, титана, каолина, графита и угля для развития чёрной металлургии, по запасам чернозёма [12, с.139]. Этот новый методологический подход позволил заранее, за несколько месяцев до начала российской военной агрессии России в

Крыму и на Востоке Украины, не только обосновать, но и предвидеть такую агрессивную политику соседних стран, развязывающих военную агрессию для захвата природных и минеральных украинских ресурсов. Постакадемический подход к экономическим исследованиям позволяет также сделать вывод о том, что основной экономической причиной мировых войн, а также и экономической причиной военного конфликта на Востоке Украины, является украинский геоцентрический фактор природных и минеральных ресурсов [14, с.104,]. В свете вышеуказанной методологической парадигмы может быть предложена и гипотеза об истинных инициаторах (пророссийские силы) и глубинных причинах блокады железнодорожных путей на границе с оккупированным Донбассом, организованная в феврале 2017 г. (отмена доставки угля для объектов металлургии и энергетики).

Рассматривая вышеуказанные гипотезы, итоги и выводы нашего исследования, необходимо в первую очередь подчеркнуть, что главное в экономических и социально-экономических исследованиях – не сами эмпирические выводы о причинах стагнации украинской экономики и не стратегические прогнозы развития украинской экономики в среднесрочной и долгосрочной перспективах. Главное – научный подход к экономическим прогностическим исследованиям, в том числе теоретико-методологическое обоснование, методика и инструментарий экономического исследования.

Список использованных источников

1. М.Балтовскі. Еволюція економічної науки та новий прагматизм Гжегожа В.Колодко// Економіка України.-2016.-№1.-с.4-18. 2. Л.Бальцерович. Реформы будут сами улучшать ситуацию в стране// газета «Голос Украины», 27.11.2014 г., с.18. 3. В.Бодров. Сучасна еволюція економічної теорії і практика державного регулювання економіки// Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. – с.36-39. 4. А.Гальчинський. Начала ноостичної парадигми економічних знань// Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. – с.40-42. 5.Гжегож В.Колодко. Новый прагматизм или экономика умеренности// Экономика Украины.-2013.-№11.-с.13-28. 6.В.Геєць. Бар'єри на шляху розвитку промисловості на інноваційній основі та можливості їх подолання// Економіка України.-2015.-№1.-с.4-25. 7. В.Геец. Политико-экономические основания исследования современного общества// Экономическая теория.-2015.-№ 3-с.5-13. 8. П.Ещенко. Как преодолеть системные издержки неолиберального реформирования экономики// Экономика Украины.-2015.-№1.-с.26-41. 9. П.Єщенко. До іновацій та стратегічних пріоритетів шляхом об'єднання 'невидимої' та 'видимої' руки// Економіка України.-2016.-№5.-с.3-16. 10. В.Кузеванов. Историко-политические и социально-экономические аспекты новой украинской национальной идентичности// Віче.-2008.-№20.-С.16-18. 11.В.Кузеванов. Исторические, цивилизационные и религиеведческие маркеры украинского политпрогноза на 2016-2036 годы/ Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах. Матеріали всеукраїнської наукової конференції. 29-30 квітня 2016 р., м.Дніпропетровськ. Частина І./ Наук. ред.. О.Ю.Висоцький. Дніпропетровськ: Роял Принт, 2016.-с.29-31. 12. В.Кузеванов. Роль политической системы в модернизации украинской нации в XX в.: методология историографического процесса/ «Актуальні проблеми соціально-гуманітарних наук». Матер. III всеукр. наук. конф. з міжнар. участю (м.Дніпропетровськ. 20 грудня 2013 р.): у 5-х частинах.-Д.: ТОВ «Інновація»,2013.-ч.І.-С.137-140. 13. В.Кузеванов. Украинская элита как зеркальное отражение закрытого военно-политического клуба олигархов/ Сучасні соціально-гуманітарні дискурси. Матер. V Всеукр. наук. конфер. з міжнар. участю, м.Дніпропетровськ, 21 березня 2015 р.: у 5-х частинах.-Д.: ТОВ «Інновація», 2015.-ч.І.-С.31-34. 14. В.Кузеванов. Экспертно-компаративистский анализ причин политического кризиса// Вісник Дніпропетровського університету. Серія Філософія, Соціологія, Політологія: збірник наукових праць.-Д.: Видавництво «Інновація», 2015.-№1.-с.98-108. 15. В.Небрат. Нова парадигма економічного розвитку України// Парадигмальні зрушення в економічній теорії XXI ст.: Матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. – К.: Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 2015. – с.77-80. 16. Спілка економістів України. Громадянське суспільство і формування нової парадигми соціально-економічного розвитку в умовах глобалізації/ Матеріали X Пленуму Правління Спілки економістів України та Міжнародної науково-практичної конференції, Київ – 2015. 17. В.Тарасевич. О государственно-капиталистической обусловленности инновационного развития национальной экономики// Економіка України.-2015.-№11.-с.16-31. 18.

В.Шедяков. Стратегічне управління процесами постсучасних трансформацій за допомогою інформаційних впливів соціально-політичного рівня// Вісник Дніпропетровського університету. Серія Філософія, Соціологія, Політологія: збірник наукових праць.-Д.: Видавництво «Інновація», 2015.-№1.-с.248-259. 19. С.Шкарлет. Формування стратегій розбудови економіки інформаційного типу з метою забезпечення економічної безпеки держави// Економіка України.-2016.-№3.-с.17-28. 20. http://lb.ua/blog/denis_tkachev/356982_world_economic_forum_ opublicoval. html. 21.http://rian.com.ua/analytics/20150823/372580622.html.
22.http://www.cisstat.com/rus/macro/ukr/net. 23.https://news.mail.ru/politics/27357706/?frommail=1.

А. В. Слюсаренко, А. В. Матвієнко

ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ

Сьогодні економічна безпека будь-якої країни – це загальнонаціональний комплекс заходів, спрямований на сталий розвиток і вдосконалення її економіки, котрий обов'язково включає механізм протидії зовнішнім і внутрішнім загрозам або ризикам.

Актуальність дослідження питань забезпечення економічної безпеки України зумовлена цілим рядом об'єктивних чинників: системною трансформацією економіки України і визначенням її ролі та місця в сучасній світовій економіці; необхідністю пошуку оптимального співвідношення між відкритістю економіки та захистом національних інтересів; зростанням внутрішніх та зовнішніх загроз економічній безпеці: ускладненням процесів відтворення науково-технічного потенціалу, проблемами інвестиційної діяльності, узгодженням інтересів господарюючих суб'єктів і громадян у контексті забезпечення економічної безпеки.

У розрізі економічної безпеки основна увага приділяється таким структурним елементам як: сировинно-ресурсна, енергетична, фінансова, соціальна, інноваційно-технологічна, продовольча та зовнішньоекономічна безпека.

Зокрема, відносно сировинно-ресурсного аспекту забезпечення економічної безпеки В.Шлемко та І.Бінько у своїх працях зазначали, що «Україна за різноманітністю корисних копалин, за кількістю родовищ на одиницю площі належить до найзабезпеченіших мінеральними ресурсами країн світу». Основу природно-ресурсного потенціалу формують земельні та мінеральні ресурси (3/4), велике значення мають також водні та рекреаційні. У структурі потенціалу мінеральних ресурсів 70 % припадає на паливно-енергетичні, 17 % – на металеві, 7 % – на будівельні матеріали та 4,5 % – на нерудну сировину для чорної металургії і гірничо-хімічну. Головною проблемою є той фактор, що значна частина сировини експортується за кордон. У результаті це тягне за собою значні збитки та втрату коштів, які можна отримати в результаті експорту готової продукції з більшим розміром доданої вартості [1].

Щодо фінансового аспекту, то слід зазначити, що фінансова система України ще не набула рис, притаманних ринковій економіці. Дезорганізація цієї системи, що йде поряд з її криміналізацією створює значну загрозу економічній безпеці України та досить негативно позначається на забезпеченні національної безпеки. Незбалансований Державний бюджет виступає головним дестабілізуючим чинником кризи державних фінансів. Зокрема, криза платежів призводить до формування так званої боргової економіки, в якій головним боржником виступає держава. Становлення і розвиток банківської системи України відбувається в умовах постійної зміни економічної кон'юнктури і непередбаченості перспективи, що позначається на нестабільності багатьох українських банків. Однією з головних проблем фінансового аспекту є неспроможність національної валюти виконувати функцію накопичення, а також те, що існуюча податкова система є непомірним тягарем для товаровиробників, пригнічує виробництво, провокує несплату податків у бюджет держави і створює серйозну загрозу економічній безпеці України.

Якщо взяти такий важливий індикатор економічної безпеки, як валовий внутрішній продукт (ВВП), що яскраво характеризує ефективність економічної системи, то він становить у 2015 р. 26,3% від рівня 2014 р. у гривневому виразі, а у доларовому виразі - 31,3% у 2015 р. від рівня 2014 р., що свідчить про знецінення національної валюти.

Розглядаючи зовнішньоекономічний аспект можна зауважити, що масовий наплив імпортної продукції посилює деградацію національної промисловості і збільшує показники безробітності. Зростання протягом останніх років експорту з його гіпертрофованою структурою і сировинною спрямованістю на тлі зниження обсягів національного виробництва також не можна вважати досягненням, а лише невиправданим марнотратством національних ресурсів.

Відносно технологічного аспекту виникає необхідність структурної перебудови економіки, яка повинна враховувати необхідність технологічних зрушень та модернізації промисловості. Відсутність дієвої промислово-технологічної політики унеможливлює припинення катастрофічного падіння виробництва, проведення назрілої структурної перебудови господарського комплексу країни, розв'язання проблеми вдосконалення управління його галузями, підтримання належного рівня обороноздатності, розвиток інтеграційних та кооперaційних процесів, вихід з енергетичної кризи та збереження науково-технологічного потенціалу.

Відносно стану питання технологічної складової потрібно визнати, що Україна мала найкращий промисловий потенціал на момент розпаду СРСР, але й тоді її промисловість у своєму розвитку відставала від провідних країн світу. За роки незалежності національну промисловість не тільки не було модернізовано, а й фактично винищено, нормально функціонують лише окремі підприємства добувної, харчової та легкої промисловості, частина яких за своїм технологічним забезпеченням відповідає сучасним вимогам, а решта знаходяться у стані занепаду.

Споживчий ринок майже повністю заповнений імпортною продукцією (в Україну впродовж останніх років імпортується польська свинина, цукор виготовляється із тростинної сировини, у 2014 році для внутрішнього споживання почала завозитися картопля з Єгипту та у 2015 – гречка з Китаю), що є підтвердженням критичного стану продовольчого, зовнішньоекономічного та соціального аспектів безпеки [2].

Узагальнюючи вищезазначене, можна зробити висновок про те, що основними причинами глибокої економічної кризи в Україні є відсутність моделі трансформації економіки на ринкових засадах, яка б відповідала специфіці нашого суспільства, а також відсутність надійної системи економічної безпеки, яка б сприяла створенню самодостатньої, конкурентоспроможної, соціально спрямованої економіки та забезпечила б її захист від зовнішніх і внутрішніх деструктивних впливів. В той же час, негативно впливає на забезпечення економічної безпеки відсутність чітко встановлених «правил гри», тобто відповідної законодавчої бази ринкових перетворень.

Таким чином, підвищення економічної безпеки України залежить від можливості невідкладної реалізації принципово нової економічної моделі розвитку, каталізатором якої можна розглядати сучасну кризу. Має бути застосована всеохопна ревізія та сформовані плани консервації технологічних процесів та виробничих фондів, модернізувати які не має економічного сенсу. Принциповим є розширення міжнародного співробітництва України для підвищення рівня інноваційності на основі випереджального залучення іноземного технологічного та інноваційного капіталів. Прогрес у відчутному збільшенні ВВП можливий лише на новій технологічній основі, розвантаженні ключових дисбалансів та досягненні інклюзивного розвитку.

Список використаних джерел

1.Шлемко В.Т. Економічна безпека України: сутність і напрямки забезпечення: [монографія] / В.Т. Шлемко, І.Ф. Бінько. – К.:НІСД. – 1997. – 144 с. 2.Kischak I.T. Problems of Integration Choice of Ukraine / I.T. Kischak, A.V. Slyusarenko // International Scientific Journal «Mechanism of Economic Regulation». – 2016. – №2(72). – P. 96-105.

Н. Е. Чекалова

ВПЛИВ ПРОЦЕСІВ ІНТЕГРАЦІЇ ТА ГЛОБАЛІЗАЦІЇ НА ЕКОНОМІЧНУ БЕЗПЕКУ ДЕРЖАВИ

Сьогодні для збереження державності в Україні в той час, коли руйнується вся колишня концепція системи світоустрою і настає завершальний етап в процесі формування нового світового порядку [5] першочерговим завданням у діяльності держави є забезпечення національної безпеки. А базисом для різних видів національної безпеки (соціальної, політичної, військової, технологічної, продовольчої та ін.) є економічна безпека.

Противагою економічній безпеці є економічна небезпека. Загрози економічній безпеці можуть розбалансувати діяльність будь-якого суб'єкту. На макрорівні загрози економічній безпеці дестабілізують економічну ситуацію в країні, стримують розвиток економіки, перешкоджають зростанню добробуту громадян та процвітанню держави. Саме в умовах забезпечення національної безпеки країни можливий сталий розвиток держави, збільшення добробуту та покращення рівня життя населення [1, с.59].

В основі економічної небезпеки лежить конфлікт інтересів в світі рідких ресурсів між трьома елементами: людиною, суспільством та природою.

Виникнення конфлікту можливо як між однорідними елементами, так і неоднорідними. Причому в конфлікті окрім прямих зв'язків між окремими елементами в однорідному полі (наприклад, в межах держави) можна виділити й інше відношення до елементів за його межами. Так винесення екологічно брудних виробництв за межі Сполучених Штатів сприяє покращенню екології в США, що зменшує прямі та непрямі екологічні втрати та витрати, але погіршує екологічний стан держав, в які ці виробництва були перенесені. У XXI сторіччі, не дивлячись на бурхливий розвиток науки й техніки та цивілізації взагалі, ті, хто говорять іншою мовою, має інше віросповідання, інший колір шкіри, іншу культуру, - мають неоднаковий доступ до ресурсів. А толерантне ставлення, що декларується, скоріше ілюструє подвійні стандарти, адже расова дискримінація та сегрегація все ще існують.

Ідентифікація загроз – перший крок в процесі управління ними. Загрози, яким піддається економічна безпека держави, можуть мати різний ступінь впливу, природу виникнення. Останнім часом посилення і поява нових загроз економічній безпеці відбувається в умовах прояву глобалізаційних та інтеграційних процесів [1, с.59].

Як справедливо помітив ще сторіччя тому американський автомобільний магнат Г.Форд, «Зовнішня торгівля призводить до багатьох помилок» [4, с.124]. Впродовж 25 років незалежності стан зовнішньої торгівлі України та її структура свідчать про те, що її розвиток тільки закріплює роль сировинного придатка та посилює залежність від економічних та політичних інтересів інших країн. «Наша зовнішня торгівля в значній мірі заснована на відсталості наших закордонних покупців… Експлуатація, - ось те слово, яке було б тут більш доречним», - писав Форд [4, с.124].

Неефективна зовнішня торгівля у сукупності з нераціональним латанням бюджетних дірок за рахунок подачок МВФ та інших міжнародних фінансових організацій призводить до того, що з роками відсталість економіки України прогресує. Доказом тому є ступінь зносу основних засобів в господарстві країни, який у 2015р. в цілому по країні становив 60,1%, а в промисловості 76,9% [3, с.5]. І це при тому, що рівень конструкційної безпеки промислових об'єктів вважається достатнім, якщо фізичний знос об'єкту менше 50%, тобто 50% зносу є критичним значенням за яким зростає ймовірність відмов та аварій [2, с.12-13].

Якщо утриматись від дачі оцінок діям північно-східного сусіда, то приклад Росії, господарюючі суб'єкти якої вимушені існувати в умовах санкцій, показує, що тісний взаємозв'язок із зовнішнім світом обмежує самостійність країни у прийнят-

ті рішень. Сьогодні, коли міжнародна інтеграція України посилюється, не можна казати про абсолютну незалежність держави. Об'єктивно, держава, яка активно взаємодіє із зовнішнім світом в умовах прояву глобалізаційних та інтеграційних процесів є відносно незалежною та, враховуючи без'ядерний статус, однозначно несамостійна в прийнятті політичних та економічних рішень.

Глобалізація - новий рівень економічної діяльності, господарська система, що працює в єдиному економічному просторі. Глобалізація характеризується переважанням світогосподарських зв'язків над національними. Показники та індикатори економічної безпеки свідчать про посилення традиційних і виникнення нових загроз економічній безпеці держави через розвиток глобалізаційних процесів.

Інтеграція ресурсів, характерна для глобалізації, тягне за собою серйозну конкуренцію, перш за все, країн з нерозвиненою економікою, так як високорозвинені країни, ТНК самі керують даним процесом.

Основні загрози та можливості прояву глобалізації в галузі економічної безпеки представлені в табл. 1.

Таблиця 1. Вплив глобалізації на економічну безпеку

можливості	**загрози**
Поява імпульсу і прискорення дифузії інновацій	Нерівномірність розподілу благ глобалізації по окремим країнам і сферам економіки
Посилення конкуренції стимулює вітчизняних виробників вдосконалювати виробничий процес, підвищувати ефективність управління витратами, знижувати ціни, поліпшувати якість продукції, що сприяє підвищенню ефективності їх діяльності	Втрата галузями конкурентних переваг через зростання відкритості ринку: необхідність додаткових зусиль та значних витрат, щоб пристосуватися до господарських умов, що змінилися не на їхню користь
Спрощення умов та процедур для міжнародної трудової міграції	Зниження ефективності державного регулювання і контролю у сфері економіки
Вирішення проблеми зайнятості для країн, що розвиваються, завдяки перенесенню виробництва у ці країни через дешеву робочу силу	Відсутність ефективної програми запобігання фінансовим та економічним кризам зовнішнього походження
Поглиблення спеціалізації і міжнародного поділу праці	Труднощі при конкуруванні вітчизняних виробників з іноземними
Збільшення числа фінансових інструментів, розширення інвестиційних можливостей	Загострення проблеми критичного стану основних виробничих фондів у провідних галузях промисловості, агропромисловому комплексі, комунальному господарстві
Підвищення продуктивності праці через раціоналізацію виробництва на глобальному рівні і поширення передових технологій, а також конкурентного тиску на користь безперервного впровадження інновацій у світовому масштабі	Недостатні в порівнянні з ТНК та МНК темпи відтворювальних процесів в господарському комплексі країни спричинять все більше відставання від розвинутих країн
Зростання рівня доходів сімей трудових емігрантів, підвищення середнього рівня життя і розширення життєвих перспектив населення	Посилення залежності національної економіки від кон'юнктури зовнішніх ринків, низькі темпи розширення внутрішнього ринку
Поява нових можливостей, зниження бар'єрів, отримання вигод споживачами, розвиток економічного потенціалу, оновлення - можливості стабільного економічного зростання	Велика боргова залежність держави, критичні обсяги державного зовнішнього боргу загрожують втратою політичної свободи
Підвищення ефективності розподілу коштів і ресурсів	Зростання соціальних витрат для уряду на адаптаційні заходи на ринку праці
Використання передового науково-технічного, технологічного і кваліфікаційного рівня провідних у відповідних облас-	Переважання в діяльності управлінських структур особистих та корпоративних інтересів над суспільними, що загрожує національним інтере-

тях зарубіжних країн в інших краї-нах; в цих випадках скорочуються термі-ни впровадження нових рішень і відносно менші витрати	сам держави
Можливість мобілізувати більш значний обсяг фінансових ресурсів, оскільки інвестори можуть використовувати більш широкий фінансовий інструментарій на зростанні кількості ринків	Прибутки дочірніх підприємств та філії ТНК та МНК не обов'язково витрачатимуть в країні розташування цих підрозділів, що означає звуження можливостей для розвитку цих територій
	Поява значних надлишків трудових ресурсів внаслідок технологічної революції
	«Витік умів» і втрата коштів, витрачених на освіту трудових емігрантів
	Звуження рамок для економічної політики країни
	Небезпечне зростання частки іноземного капіталу у стратегічних галузях економіки
	Посилення економічної залежності вітчизняних виробників від зовнішніх постачальників ресурсів та технологій

Список використаних джерел

1.Климонова А.Н., Юрина Е.А. Экономическая безопасность в условиях глобализации: угрозы и возможности // Социально-экономические явления и процессы. 2014. №9. С.58-64. URL: http://cyberleninka.ru/article/n/ekonomicheskaya-bezopasnost-v-usloviyah-globalizatsii-ugrozy-i-vozmozhnosti (дата обращения: 15.03.2017). 2.Мельчаков А.П. Расчет и оценка риска аварии и безопасного ре-сурса строительных объектов. (Теория, методики и инженерные приложе-ния): Учебное пособие. – Челябинск: Издательство ЮУрГУ, 2006. – 49 с. 3.Статистичний бюллетень Основні засоби України за 2015 рік. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2016/bl/09/bl_oz15pdf.zip. *Загол. з екрану. – Мов. укр. 4.Форд Г. Моя жизнь, мои достижения (советское издание). [Електронний ресурс]. – Режим доступу:* http://reosh.ru/wp-content/uploads/2014/08/Форд-Генри-Моя-жизнь-мои-достижения-1924.pdf. *5.Халяпина Н.В. Новый мировой порядок «Системы 3D» // Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история: сб. ст. по матер. LVII междунар. науч.-практ. конф. № 1(53). – Новосибирск: СибАК, 2016. Режим доступу: https://sibac.info/conf/social/lvii/46559.*

СЕКЦІЯ V.
ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ

V. O. Patsan (Archbishop Eulogius of Novomoskovsk)

THE CROSS-CULTURAL APPROACH TO TRANSLATING THE BIBLE: PRO AND CONTRA

It should be recognized that the practice of dynamically (functionally) equivalent translation performing in a globalized world [1; 4; 5] has stimulated the implementation of the cross-cultural approach into the field of Biblical studies focused on «the multicultural and multi-lingual means» [2, p.12] of transmitting God's Word into human languages. This theoretical trend manifests itself in the article *Bible Translation in the Historical Context. The Changing Role of Cross-Cultural Workers* (2010) by G. Gravelle, the Director of Research and Project Development with the Seed Company, a U. S. affiliated organization of Wycliffe Bible Translators. Generalizing the intention «to communicate cross-culturally» as an initiative of bringing the Revelation to all the people, the expert confirms that the history of translating the Scripture is «the cross-cultural transmission of God's Word into new languages and cultures» [2, p.12]. G. Gravelle believes that it started in the third century B.C. «when the Jewish Bible was translated into the Greek language, and, we might add, into Greek conceptual schemes» [2, p.12]. The further process of the nations' communion with Creator is also perceived by the scholar through the introduced frame: «Then it was communicated cross-culturally, so to speak, when Jesus the Logos came in human form to live among people and tell them in the Aramaic language things He received from the Father. Following that, the gospel made a cross-cultural quantum leap into the known world on the day of Pentecost when a group of Jesus' Jewish disciples began telling of the wonders of God's works in possibly a couple hundred languages. The Holy Spirit was establishing His universal church by means of cross-cultural transfer. This latter event illustrated a future practice when linguistic outsiders would communicate Scripture by means of the local language rather than their own language» [2, p.13]. Applying the cross-cultural pattern on over 2,000 years period of spreading the Gospel all over the world, G. Gravelle reduces simultaneously the usage of this matrix as a basic model to the last 200 years. According to the analyst's view in the modern era the Gospel has been introduced «by missionaries (linguistic and cultural outsiders) to live in new linguistic and cultural contexts. But the process of transmission is not complete at that stage»[2, p.13].

The controversy revealed in G. Gravelle's introductory definition of cross-cultural translating the Bible manifests itself in his periodization of this process. The theorist distinguishes its following phases:

- the mono-cultural stage. It is characterized as a period when translation practice carried out by cross-cultural translators adhered closely to Greek and Hebrew structures, terms and mental frameworks. Therefore, as the author of the classification underlines, «it was necessary for the people receiving the translation to understand the structure of the source language. They also had to grapple with the conceptual understanding of the source language words in order to make sense of their own translations. Naturally, mostly the pastors with extensive libraries were able to decode the meaning most accurately»[2, p.14];

- the cross-cultural stage. It is marked by a shift away from literalistic translation. Thus crosscultural translators «sought to utilize the natural grammar and terminology of the receiving language to communicate meaning more faithfully and dynamically»[2, p.14]. However, as G. Gravelle points out, they typically sought after a one-to-one form/meaning correspondence with words whenever possible. «Therefore, there was still

some adherence to the formal equivalence model of the monocultural stage. Moreover, if one-to-one correspondences did not appear to exist, foreign terms were commonly brought in to rectify that»[2, p.14];

- the indigenizing stage. Its start has been indicated by the change of the Scripture translators' lingual status in the late twentieth - early twenty-first centuries. The explorer states, that nowadays «a significant portion of the people doing translation are non-Western mother-tongue speakers. While some of them have received instruction in linguistic theory based on Western frameworks, many have not»[2, p.15]. The adherent of implementing the cross-cultural approach into the reflection of Bible translation states that such ambiguity might present a disadvantage in the decoding stage, but it may be highly advantageous in the encoding stage. Explaining his own logic of analyzing these interlingual relations G. Gravelle supposes that if the Scripture translators which are non-Western mother-tongue speakers «understand meaning from the original language detached from the structure of that language, then meanings and their conceptual frameworks are more naturally expressed according to the language's own linguistic genius» [2, p.15]. Such transmission is defined by the expert as a way of «communicating important biblical concepts more deeply» [2, p.15]. Its significance is determined by the variety of transmissive correlations: «...words in the source text may be expressed by simple words, complex words or phrasal constructions in the receiving language. Additionally, the words or phrases may be expressed in different ways in different genres»[2, p.15]. G. Gravelle believes that «it is more of a concept-to-concept equivalence with the Hebrew and Greek texts» [2, p.16].

To clarify the intentions defining the translators' activity at every historical stage of translating the Bible the analyst tries to reveal the corresponding changes of theoretical waymarks of translations. Confirming that during the mono-cultural period «the theory was based on structuralism»,[2, p.16] G. Gravelle manifests his «broad» understanding of this concept in the definition of the structuralist focus of study as «pre-existing rules that generate sounds and meaning units..., such as words, phrases or sentences of mostly Indo-European languages.»[2, p.16]. The scholar states that the translative practice of this period «was also more concerned with source language structure, frequently at the expense of meaning in the receiving language. As a result, even if the gospel spread afar it lacked depth of understanding»[2, p.17].

According to G. Gravelle's research the next, cross-cultural stage of translating the Scripture is determined by two theoretical innovations of philology. These are the formation of the method of dynamic equivalence in the theory of translation and the development of functional descriptive linguistics. But the explorer should recognize that against the theoretical background reinforced by comprehension of semantic transfer in translating the Biblical text and revealing linguistic universals in the languages the Bible translators did not overcome the stereotype of «an Indo-European understanding of language» according to which «meaning is generally predictable»[2, p.17].

As for the current stage defined by G. Gravelle as «indigenizing» it is characterized as a period of discovering new perspectives of interlingual communication beyond the matrices of conceptualizing meanings and senses established by Western mentality. The scholar confirms that to render God Breathed Book into lingual space eliminating the Indo-European correspondence of meaning and form, the translators should interact «with the language users taking advantage of the linguistic utility of their language to fully convey the same meaning» [2, p.17]. But in fact the idea of surpassing the classical «concept-to-concept» model of the Bible translation [7] gives the false start to the cross-cultural workers occupied with transmitting God's Word into African and Asian languages. Presupposing the ultimate dynamic (functional) equivalence and inspired by the cognitive linguistic theory this way leads to the deadlock of misrepresenting the concepts of personal being uncovered by the Revelation.

Therefore the contradictory character of the cross-cultural approach to translating the

Scripture argues for the priority of the criterion factually excluded by G. Gravelle from practice and theory of the Bible translation. Against the background of «cross-texual» disunity revealing infinite dynamics of the search for *different human language equivalents* of God' Word [3; 4], the structure of the Biblical text implying the synergy of divine and human sources stands out as the main waymark for the translators of God Breathed Book directing them in their works [6]. Thus the reconstruction of the Scripture concepts as the result of translation is provided by transmitting original textual organization.

References

1. De Waard J., Nida E. A. From One Language to Another. Functional Equivalence in Bible Translating/J. de Waard, E. A. Nida. - Nashville Inc., 1986. - 224 p. 2. Gravelle G. Bible Translation in Historical Context: The Changing Role of Cross-Cultural Workers/ G. Gravelle//International Journal of Frontier Missiology. - 2010. - №1 (27). - P. 12 – 22. 3. Metzger B. M. Theories of the Translation Process/B. M. Metzger// Bibliotheca Sacra. - 1993. -№ 150 (April-June). - P. 140-150. 4. Nida E. A. Toward a Science of Translating: With Special Reference to Principles and Procedues Involved in Bible Translating/ E. A. Nida. - Leiden: E. J. Brill, 1964. - 331 p. 5. Nida E. A., Taber Ch. R. The Theory and Practice of Translation/ E. A. Nida, Ch. R. Taber. - Brill Academic Publishers, 2003. - 226 p. 6. Patsan V. O. (Bishop Eulogius of Novomoskovsk). The Biblical Background of American Personalism/ V. O. Patsan (Bishop Eulogius of Novomoskovsk)// 8th International Scientific and Practical Conference «Science and Society» [Held by Scieuro in London 23-30 March 2016]. – London: Scieuro, 2016. – P. 120 – 132. 7. Shuttleworth M., Cowie M. Dictionary of Translation Studies/ M.,Shuttleworth, M. Cowie. - UK: St. Jerome Publishing, 2014. - 233 p. - P. 82.

В. В. Прутчикова

ЛІНГВОКРАЇНОЗНАВЧИЙ АСПЕКТ ЯК СКЛАДОВА МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМПЕТЕНЦІЇ ПЕРЕКЛАДАЧА

Пріоритетним завданням професійної підготовки перекладача є формування перекладацької компетенції, однією із найважливіших складових якої є міжкультурна компетенція. Міжкультурна компетенція – це «комплекс знань й умінь, що дозволяють індивіду у процесі міжкультурної комунікації адекватно оцінювати комунікативну ситуацію, ефективно використовувати вербальні та невербальні засоби, втілювати у практику комунікативні наміри і перевіряти результати комунікації за допомогою зворотнього зв'язку» [1, с. 23]. Важливою складовою міжкультурної компетенції є лінгвокраїнознавчий аспект, дослідження якого є актуальним та досить активним останні десятиріччя [1; 2; 4].

Метою даної статті – є аналіз деяких аспектів лексики національно-культурного змісту, адекватний переклад якої потребує певних соціокультурних знань.

Останнім часом з'явилися дослідження [1; 3; 4], в яких робиться спроба виявити так званий «культурний» компонент у самому значенні лексичних одиниць тієї чи іншої мови, визначити лінгвістичну природу «фонових» знань та показати особливості і своєрідність їх використання в мовному середовищі. Елементи загальнонаціональної культури, які знаходять своє вираження у літературному мовному стандарті, стали предметом дослідження відносно нового розділу лінгвістики - лінгвокраїнознавства.

Метою лінгвокраїнознавчих досліджень є вивчення проблеми адекватної передачі інформації, яка відображає національну картину світу, а також питання практичного застосування фонових знань у міжкультурній комунікації, успішність якої залежить від культурно обумовленої взаємної комунікативної компетенції учасників комунікативної події – а саме, від балансу між загальним та відмінним в їх інтерактивній взаємодії.

Як успішне оволодіння іноземною мовою, так і професійне оволодіння тонкощами перекладу нерозривно пов'язані з ґрунтовним вивченням іншомовної культури та її відображенням у мовних процесах. У перекладацькій діяльності слід мати

на увазі, що елементи країнознавства завжди споріднені з мовними явищами, які в свою чергу є не тільки засобом комунікації, але одночасно також слугують своєрідною призмою для бачення нової дійсності, посередником у засвоєнні нових культурологічних знань та формуванні здатності розуміти ментальність носіїв іншої мови. Якщо ще недавно звернення до екстралінгвістичних факторів вважалось деякою «слабкістю» лінгвіста, то сьогодні необхідність вивчення мови у її реальному функціонуванні в різноманітних сферах людської діяльності стала загальноприйнятою.

Тобто, перекладач, що здійснює посередницьку місію між представниками двох культур, окрім загальномовних знань структурного чи семантичного планів, повинен мати деякий загальний з комунікантами об'єм екстралінгвістичних знань, який забезпечить успішність спілкування. Це, перед усім, стосується мовних одиниць, які найяскравіше відображають національні особливості культури народуносія мови: реалій (назви предметів та явищ, які характерні для однієї культури і відсутні в іншій), конотативної лексики (слова, що співпадають за основним значенням, але відрізняються культурно-історичними асоціаціями), фонової лексики (визначення предметів та явищ, які мають аналоги в співставлених культурах, але різняться національними особливостями функціонування, формою, призначенням), фразеологізмів (віддзеркалення історії, культури, традицій народу).

Оскільки слово − це, перед усім, означення, знак тої чи іншої реалії дійсності, то в його семантиці можна знайти, виокремити культурно-історичний компонент значення [2, с. 22], певне «екстралінгвістичне» значення, котре прямо і безпосередньо відображає культуру, яку обслуговує мова. Останнім часом панує думка про те, що в різних мовах словам притаманні так звані «національні смисли», виходячи з того, що два слова у двох різних мовах, які визначають один і той же предмет, у культурі двох народів (і їх перекладені еквіваленти) обов'язково пов'язуються з нетотожними змістами. Наприклад, «собака» 1) упряжна тварина (у ескімосів); 2) священна тварина (у персів); 3) презренна, як парія (в індуїській мові).

Слід зазначити, що визначити можливі конотації того чи іншого слова інколи дуже складно, оскільки вони не фіксуються у словнику. Крім того, відповідний слову іншомовний компонент, як правило, не має подібної конотації. Наприклад, англійське слово «manager» перекладається на українську − «управляючий» або російську – «управляющий». Англійське тлумачення: «manager» – person who is working in the office and responsible for running the things at the department. Дослівно: «управляючий» (особа, яка працює в офісі та є відповідальною за перебіг справ у відділі). Аналіз функціонування англійського слова «manager» в різноманітних контекстах, свідчить про те, що воно використовується у біль широкому значенні, ніж українське чи російське «управляючий/управляющий», і є менш стилістично забарвленим. Наприклад: There are about 15 managers in our marketing department. Тут англійське «manager» скоріш відповідає українському «службовець».

Можна привести подібний приклад також з німецької мови, де слово «Großstadt» у буквальному перекладі буде означати «велике місто». Проте в німецькому мовному просторі це слово має статусну конотацію і значить «місто, у якому більше 100 тис. жителів».

Зв'язок історії та культури народу з мовою особливо яскраво проявляється у його фразеофонді. Велика кількість прислів'їв, приказок відображають специфічні національні риси, відтворюють ту мовну образність, яка має свої коріння в історії народу, його побуті, звичаях, традиціях. Наприклад: Cristmas comes but once a year (англ). – Не все коту масленница (рос.). To have one`s cake and eat it (англ.). – І вовки ситі, і вівці цілі (укр.). A cat may look at a king (англ.). – Es fällt kein Meister vom Himmel (нім.). – Не святі горшки ліплять (укр.). Не боги горшки обжигают (рос.).

Для перекладача процес засвоєння фонових знань дещо нагадує акультурацію, проте він завжди залишається носієм своєї культури, а його фонові знання збагачуються елементами культури країни, мова якої вивчається, завдяки чому він стає

в деякій мірі носієм світової культури і починає краще розуміти і цінувати культуру рідної країни.

Таким чином, лінгвокраїнознавчі знання є важливим фактором успішної перекладацької діяльності. Вони мають включати систему знань і умінь, необхідних для декодування та адекватної трансляції як вербальних, так і невербальних значень іншомовної комунікативної ситуації.

Список використаних джерел

1.Верещагин Е.М., Костомаров В.Г. Язык и культура. Три лингвострановедческие концепции: лексического фона, рече-поведенческих тактик и сапиентемы/ Е.М. Верещагин, В.Г. Костомаров. –М.: Директ-Медиа, 2014. – 509 с. 2.Томахин Г.Д. Линвострановедение, что это такое? // Иностранные языки в школе. – 1996. - №6. – С. 22-27. 3.Tomakhin G.D. Across the countries of the English language. – Moscow: Prosveshenie, 1993. – 256 p. 4.Томахин Г. Д. Реалии-американизмы. – М.: Высшая школа, 1998.- 239 с.

Н. А. Баракатова

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНЕ ПОЛЕ ЗІР У СУЧАСНОМУ УКРАЇНСЬКОМУ РОМАНІ

Сучасна українська проза поч. XXI ст. відзначається активним зміщенням гендерних позицій центральних образів - на перший план усе частіше виступають жіночі персонажі, причому це стосується творчості авторів обох статей. Фемінна й маскулінна перцепція глибинних основ сутності жінки має певні відмінності, які виявляються як у традиційних стереотипах, так і в появі новітніх, що ґрунтуються на зміщенні типових соціальних ролей.

Однак незмінною залишається репрезентативна основа будь-якого образу, – це змалювання зовнішності персонажа. Попри те що еталони жіночої краси – величина непостійна і її стандарти неоднакові для кожної епохи, культури і народу, серед складових ідеалу в усі часи були, є і, мабуть, будуть очі. Тож цілком закономірно, що ключовим поняттям зовнішньої портретної характеристики героїнь у сучасному українському романі є лексико-семантичне поле зір, яке має ядерний компонент ’очі’ та периферійну частину ’погляд’. Його поява і надзвичайна виразовість пов’язані, очевидно, з відомим виразом про очі як дзеркало душі людини, тому ця частина обличчя часто слугує тією деталлю, завдяки якій автори передають внутрішній стан персонажів, їхні душевні переживання, враження, результати спостережень тощо.

Відтінки значення лексеми *око (очі)* виявляються насамперед в епітетних словосполученнях. Індивідуальне слововживання пов’язано із загальномовною семантикою прикметникових означень, які протиставляються за характером оцінки (негативної, позитивної чи нейтральної). У першу чергу спостерігаємо такі образні означення лексеми *очі*, як 1) колір: *очі геть, як у неї, Соломки – сині* [1, с. 197]; *…дівчинка дивилася на мене сірими очима* [3, с. 49]; *…її очі переливалися синім, зеленим і золотим* [4, с. 153]; 2) форма, контур очей: *…широко розкритими очима* [2, с. 121]; *… жінка із запалими очима* [3, с. 73]; *Ніна закліпала своїми великими очима* [3, с. 101]; 3) вік людини: *Юні-юні очі свердлили лікаря наскрізь* [3, с. 268]; *Очі, знову дитячі очі* [3, с. 282]; 4) характер погляду: *…в її сонних очах рябіли метелики* [4, с. 204]; *…очі її потемніли* [4, с. 37]; 5) враження: *…очі подруги були геть невидющими. Зрячими, широко розплющеними і …геть невидющими* [1, с. 192]; - *Що? – глянула на неї безтямними очима Олена* [2, с. 209]; 6) вираження почуття: *очі, у яких була сама ненависть* [2, с. 14]; *… в очах горіла небачена досі лють* [2, с. 28]; *Її очі не ховали зневаги* [2, с. 167]; *Очі не приховували несподіваної радості* [2, с.169]; *В очах здивування й замішання* [2, с. 224]; *Очі її наповнилися страхом* [2, с. 226]; 7) інколи в такий спосіб передається інформація про стан осо-

би: …*очей, що, зблиснувши неприхованою ворожістю, потьмяніли* [1, с. 187]; …*в очах розпач* [2 с. 17]; … *в очах – мука* [2, с. 20]; … *в очах – відчай пораненого птаха* [2, с. 31]; … *в очах ні крихточки болю* [2, с. 60]; *Дві пари очей провели її: одні – несподівано збентежені, інші – з ледь прихованою досадою* [2, с. 170]; *Занепокоєність видавали лише очі* [3, с. 183]; *Очі, в яких застигла надія* [3, с. 207]. Перевага негативних конотацій зумовлена, власне, самою проблематикою творів – жіночі долі й життєві їх перипетії відзначаються неймовірними стражданнями, душевним болем, глибоким трагізмом, частіше втратами, ніж посмішками фортуни.

Часом у таких портретних описах спостерігаємо поєднання інформації про фізіологічний і психологічний стан героїнь: …*посоловілими очима , у яких була не тільки відверта зацікавленість, а й співчуття, комендантша дивилася на Олену* [2, с. 116]; …*великі тернові очі, що розширюються від ляку* [4, с. 29]. Через цю деталь обличчя можуть змальовуватися риси характеру дійової особи, напр.: … *з хитрим оком* [1, с. 18]; …*сказала, поблискуючи безсоромними болотяними очисками* [1, с. 153]; *Очі, …широко розплющені й наївні* [3, с. 282].

Під час змалювання «дзеркала душі» з'являються асоціативні аналоги поняття, зокрема прикладкового і неприкладкового характеру, які відзначаються різною продуктивністю в прозових текстах: 1) *очі – зорі*: *чотири ока-зіроньки так світяться* [1, с. 11]; 2) *очі – озера*: *вона воду ци синь своїх очей-озерець розхлюпає* [I, с. 102]; *зіткнулися блакитне й горіхове озера* [1, с. 134]; *солоні озера червоного відтінку* [3, с. 186]; 3) *очі – небо*, напр.: *очі, такі, як небо в безхмарну погоду* [1, с. 30]; *очі схожі на нічне небо* [3, с. 33]; *Траур зробив її очі ще темнішими, і, здавалось, що так дивиться ніч* [3, с. 48]; 4) *очі – сонце*, як-от: *її сонячні очі* [3, с. 43]; 5) *очі – сльози*: *засльозені очі* [1, с. 164]; *очі …стали повнитися слізьми* [1, с. 191]; *на очах виступили сльози* [2, с. 7]; *на очі несподівано навернулися сльози* [2, с. 158]; *сльози застелили очі* [2, с. 211]; 6) *очі – промені*, а саме лазерний, напр.: *немов хотів захиститися від двох лазерів, що проникали у його душу* [2, с. 159] і рентгенівський: *рентген бабиних очей* [2, с. 129]; *ті дитячі очі, вони пронизували, як рентген* [3, с. 97]; 7) *очі-квіти*, як-от: *очі як дві волошки* [1, с. 17]; *у глибині очей росла квітка гіркоти, отой пекучий лісовий гірчак* [1, с. 191]; 8) *очі – рослини*: *Терен в її очах темніє* [4, с. 28]. Як бачимо, найбільш часто вживаною є метафоризація субсфери небесного простору (небо, зорі, сонце), води (озера, сльози) та флори (кущі і квіти).

Часто іменник *очі* поєднується з дієсловом, передаючи при цьому всі прояви життя, напр.: *очі сміялися* [1, с. 19]; *в очах горіла небачена лють* [2, с. 28]; *мене зрадили очі* [3, с. 21]; *очі затягували, немов трясовина* [3, с. 83]. Проте трагізм жіночих доль, що постають у творах В. Мастєрової, В. Лиса, О. Печорної та В. Шкляра, зумовлює найбільшу продуктивність мікроконтексту «*очі – сльози*», здатного передавати повну гаму негативних почуттів: душевний біль, смуток, розчарування, тугу, відчай, зневіру тощо.

На периферії цього лексико-семантичного поля перебуває сема *погляд*, яка може виявлятися в різних частинах мови – від іменників до дієслів. Лексеми зі значенням процесуальної ознаки (*озирнулася, глянула*, (*по*)*дивилася*, *оглядала*), які опиняються в певному мікроконтексті, можуть конкретизуватися через епітети-прислівники, які називають: 1) душевний стан особи: *розпачливо* [2, с. 23]; *збентежено* [2, с. 171]; *стривожено* [3, с. 54]; *розгублено* [3, с. 83]; *шоковано* [3, с. 143]; 2) почуття ліричної героїні: *винувато* [1, с. 57]; *ображено* [1, с. 7]; *захоплено* [2, с. 8]; *здивовано* [2, с. 13, 172, 191]; *недовірливо* [2, с. 130, 133]; *закохано* [2, с. 193]; *перелякано* [3, с. 24]; 3) характер її погляду: *спідлоба* [2, с. 8]; *пильно* [2, с. 22, 33]; *запитливо* [2, с. 49, 154]; *суворо* [2, с. 87]; *уважно* [2, с. 152, 202; III, с. 81]; *усвідомлено* [3, с. 98]; *змовницьки* [3, с. 106]. Зі значенням якісно-означальних прислівників у функції обставини способу дії епітетну роль можуть також виконувати форми орудного відмінка іменників з прийменниками, напр.: *з жалем* [2, с.

8]; *з болем* [2, с. 126]; *з докором* [2, с. 156]; *з тривогою* [2, с. 238]; *з недовірою і німим захватом* [3, с. 83]; *з підозрою* [4, с. 151].

Одиниці лексико-семантичного поля зір, представлені як ядерними, так і периферійними лексемами, покликані не лише бути засобом зовнішньої характеристики жіночої вроди, але й через мінімальний контекст створювати психологічну характеристику, змальовуючи душевний стан героїнь, їхні характери, зрештою передавати ставлення автора до свого персонажа.

Список використаних джерел

1.Лис В. Соло для Соломії / В. Лис. – Харків, 2014. – 368 с. 2.Мастєрова В. Суча дочка / В. Мастєрова. – Харків, 2015. – 240 с. 3.Печорна О. Грішниця / О. Печорна. – Харків, 2015. – 288 с. 4.Шкляр В. Ключ / В. Шкляр. – Харків, 2015. – 256 с.

Н. В. Ажогіна

РОЛЬ КОМЕНТАРЯ ЯК СУЧАСНОГО ОБ'ЄКТУ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Постановка проблеми. Суть даного дослідження полягає в тому, що в умовах глобалізації, часо-просторових вимірів розвитку наукового знання, поступу пізнавально-комунікативного процесу, нагальною є потреба в адекватному сприйнятті й розумінні інструментів спілкування на всіх рівнях наукового дискурсу – від наукових спільнот до окремих вчених, засобів науково-професійної комунікації, – коментарів до спеціалізованих текстів, розрахованих на їх розповсюдження і багатоаспектне тлумачення в науковій спільноті. Завдяки поширеності і впливу англійської мови, яка затвердилася у ролі своєрідної «лінгва франка» науки, техніки та інтелектуально-академічної сфери, коментар як жанр мовленнєвої комунікації відіграє роль індикатора актуальності наукових пошуків.

Мета роботи. Залишається нез`ясованою методика застосування коментаря як мовного коду, його організації в науковому дискурсі. Для нашого дослідження важливим є те, що мовна комунікація у науковому дискурсі відбувається не за допомогою окремих, ізольованих одиниць (семантичних, стилістичних і т.п.), а у формі цілісних висловлювань чи повідомлень. Такими в ракурсі дослідження виступає коментар як вияв мовленнєвих актів, що допомагає розглядати функціональну значущість даного явища при вивченні комунікативно-прагматичних аспектів функціонування дискурсу.

Виклад основного матеріалу.

В загальному лінгвістичному тлумаченні коментар виступає формою ремарки, переважно пов'язаної з додатковою інформацією, зауваженням або твердженням. Це вписується у загальну систему наукової комунікації на узагальнюючому рівні, де коментар є необхідним елементом дискурсу [33,64]. За визначенням Collins Birmingham University International Langua Database, коментар існує у вигляді стислого викладу інформації, що передбачає роз'яснення, дискутування відносно важливих моментів наукового тексту [1]. Вимагає подальшого дослідження віднесення коментаря до, що необхідно спирається на систему дослідження у цій галузі (М.М. Бахтін, Ф.С. Бацевич, В.І. Карасик, О.В. Яшенкова та інші). З точки зору нашого дослідження такий процес розташовується в межах генологічних досліджень. Ф.С. Бацевичем здійснено ґрунтовний аналіз елементів мовленнєвих жанрів з точки зору теоретичних аспектів лінгвістичної генології, де, на нашу думку, оцінка коментаря до наукового тексту повинна знайти своє адекватне місце [Бацевич 2005, 7, 66, 102]. Коментар до спеціалізованого наукового тексту відноситься до розробленої цими вченими типології мовленнєвих жанрів, де видом дискурсу є науковий [33,94]. За Ільченко О.М., такий жанр має на меті оцінку наукового знання [Тріщук 2009, 147]. На нашу думку, цей жанр не є ретельно дослідже-

ним, особливо це стосується процесу розміщення коментаря в системі елементів наукового дискурсу. Звернення до такої тематики обумовлене сучасним інтересом лінгвістики до вивчення особливостей різних мовленнєвих жанрів у контексті наукового дискурсу. Фактичним є те, що на сьогоднішній день в межах класифікації різновидів наукового стилю комунікації: науково-популярний, науково-діловий, науково-технічний, науково-публіцистичний, навчально-науковий, місце коментаря не є визначеним [Чернявська 2005, 33]. У системі термінологічних тезаурусів коментар до спеціалізованого наукового тексту не зайняв певного місця. Залишається нез`ясованою методика застосування коментаря як мовного коду, його організації в науковому дискурсі. Для нашого дослідження важливим є те, що мовна комунікація у науковому дискурсі відбувається не за допомогою окремих, ізольованих одиниць (семантичних, стилістичних і т.п.), а у формі цілісних висловлювань чи повідомлень. Такими в ракурсі дослідження виступає коментар як вияв мовленнєвих актів, що допомагає розглядати функціональну значущість даного явища при вивченні комунікативно-прагматичних аспектів функціонування дискурсу. Новітність дослідження полягає в розумінні прагмалінгвістичного аспекту мовленнєвих жанрів наукового стилю на англомовному матеріалі текстів. Об»єктом даного дослідження виступає система мовленнєвих актів, в межах яких здійснюється наукова комунікація. Предметом його є місце і роль коментаря до наукового тексту в системі наукового дискурсу, а в його межах-виокремлення останнього як жанру мовлення. Мета статті полягає в огляді підходів до вивчення коментаря у системі лінгвістичних досліджень. Стан розробленості наукової проблеми базується на розробках, здійснених вітчизняними і зарубіжними науковцями. Різні аспекти коментування в специфічних видах дискурсу досліджувалися з позицій теорії комунікативного мовлення (М.М. Бахтін, М.Б. Бубер). В ракурсі методології створення і застосування коментаря як мовленнєвого жанру, виступають комунікативно-когнітивні дослідження, лінгвістика тексту, дискурсу теорія тощо. В даному випадку для застосування наукової методології щодо визначення коментаря є можливим звернення до методу дискурс-аналізу, в межах якого актуалізується жанрова специфікація останнього [Яшенкова 2010, 33]. Дуже вдалим у цьому напрямі є підхід Ф.С. Бацевича до тлумачення дискурсу як «тексту в тексті», в межах якого коментар (на нашу думку) виступає зконцентрованою формою вираження його змісту й організації [Бацевич 2004, 26]. У системі елементів процесу комунікації коментар як інструмент науково-професійного дискурсу займає визначене місце як письмова ланка у зворотному зв’язку між адресатом і адресантом [Яшенкова 2010, 47] (Серажим 2002, 44). Дослідження проблем дискурсу є актуальним напрямом у сучасному мовознавстві (Н.Д. Арутюнова, Р. Барт, Ф.С. Бацевич, А.Д. Бєлова, А. Блас, М. Бунге, Юрген Габермас, Т.А. ван Дейк, В.І. Карасик, Ю.М. Караулов, О.С. Кубрякова, Ю.М. Лотман, М.Л. Макаров, К. Маккьюїн, Г.Г. Почепцов, Ю.Є. Прохоров, І. Райтнер, О.Д. Селіванова, К.С. Серажим та ін.). Залишається актуальною розробка його типології, визначення жанрів, структури тощо. За думкою В.І. Карасика, стратегії наукового дискурсу реалізуються в його жанрах, зокрема в науковій статті (з точки зору видів текстів) тощо. І тут, на нашу думку, коментар займає особливе місце як жанр, що виконує роль здійснення стратегій наукового дискурсу [Карасик 2000, 15]. У лінгвістиці розглядалися й аналізувалися лише окремі відгалуження дискурсів, пов`язаних з науковою і професійною діяльністю, зокрема, науковий (Р. Барт, М.С.Глазман, С.А. Жаботинська, О.О. Ільченко, Г.В. Кицак, М.М. Кожина, Дж. Лакофф, Г.В. Чалбишева, інші). З точки зору розвитку підходів до тлумачення особливостей наукового дискурсу велику цінність мають праці Н.Д. Арутюнової, О.М. Гніздечко, Т. ван Дейка, О.Т. Ішмуратової, В.В. Красних, Дж. Кресс, Е.В. Михайлової, О.Д. Олійник, О.В. Попадюк, Г.Г. Почепцова, І.А. Синиці, О.В. Тріщук, Р.А. Ходжа, Г.В. Челбишевої, В.Е. Чернявської, Т.В. Яхонтової, С.М. Ягодзінського та ін. Для

нашого дослідження є важливим звернення до процесу комунікативного спілкування, в межах якого стається процес взаємодії думок і висловлювань спеціалістів, фахівців в певній галузі. Коментар як жанр наукового дискурсу об`єднує авторів у певну спільноту професійно параметрізованих комунікантів, до якої входить і сам відправник повідомлення [Карасик 2000, 15]. Такий жанр комунікативного спілкування спеціалізує авторів на розвиткові елементів науково-професійного дискурсу. Проте коментар до наукового тексту як вияв мовленнєвого жанру, не є досить розробленим. В основному, увага приділялася його місцю в професійному дискурсі, публіцистичному (В.І. Карасик, М.Л. Степко та ін.). Важливими роботами для розуміння особливостей функціонального стилю мови науки та виділення його характеристик, компонентів (жанру коментаря, зокрема), є роботи науковців О.І. Багрій, Е.Г. Різель, М.П. Кульгав, С.Д. Береснєва, О.С. Троянської, Н.М. Разінкіної та ін. Подібно функціональному стилю, кожен тип дискурсу володіє своїм, тільки йому притаманним набором жанрів. У вивченні стилю наукової літератури також досягнуті значні успіхи, цій проблемі присвячені численні роботи відомих лінгвістів (Н.М. Разінкіна, Є.С. Троянська, та ін.). Однак, на нашу думку, жанровій своєрідності наукових текстів приділялося надзвичайно мало уваги. Проблема специфічної організації жанрів наукової літератури заслуговує найпильнішої уваги дослідників лінгвістів [Разінкіна 1989, 7]. У такому ракурсі коментар до наукового тексту виступає важливим складовим чинником розвитку жанрової лінгвістичної стилістики. В системі досліджень особливостей англомовних наукових текстів і розвитку поля їх тлумачення, розуміння, інтерпретування велике значення мають роботи вітчизняних і зарубіжних дослідників (О.І. Багрій, О.М. Ільченко, Л.М. Кім, В.И. Клинг, І.М. Колегаєвої, О.В. Тріщук, Т.В. Радзієвської, Н.М. Разінкіної, О.С. Троянської, Т.В. Яхонтової та ін.). На нашу думку, є доречним розмістити коментар до таких текстів у межах композиційної схеми в розділі «Обговорення» (Discussion) [Яхонтова 2009, 55], [Тріщук 2009, 208-209, 319 с.], [Ільченко 2002, 46-47]. Сьогодні коментар може стати основним елементом електронної дискусії з приводу обговорення наукової інформації [2009, 319 с.]. Функціонування коментаря як жанру в англомовному науково-професійному дискурсі має, на нашу думку, бути здійсненим у процесах когнітивно-прикладного характеру. При цьому контури таких підходів не є завершеними, і це дає змогу розширити напрями пошуків шляхів адекватного сприйняття, розуміння і формування мовленнєвого середовища. Саме в такому ракурсі коментар набуває форму дискурсу як типу комунікативної діяльності; розвитку мовленнєвих жанрів [Бацевич 2004, 26]. Коментар як жанр мовленнєвої комунікації відіграє роль референційного аспекту повідомлення–перформативного дискурсу, коли внаслідок доповнення змінюються усталені елементи організації наукового тексту (у вигляді, зокрема, наукових статей). При цьому коментар набуває характеру мовного коду, що фіксує, зокрема, ступінь алгоритмізованості вживання мовних засобів: стаття-коментар-стаття(науковий текст). Слідуючи дослідженням Дж. Остіна стосовно типів комунікативних мовленнєвих актів, коментар можливо віднести до групи репрезентантів, коли функціонують певні повідомлення – судження, що входять в інтерактивну систему. І.А. Синиця розвиває систему підходів з приводу діалогічної природи наукового тексту, де саме коментар, на нашу думку, має фіксоване місце в системі мовленнєвих контактів «адресат-адресант» [Синиця 2004, 56]. На необхідності систематизації постійних взаємопереходів–модифікацій мовленнєвих актів у наукових жанрах, коли опублікований текст породжує відповіді у вигляді коментарів, у тому числі, наголошує Т.В. Яхонтова [Яхонтова 2009, 51].

Висновки: вимагає подальшого дослідження процес створення і розповсюдження коментаря до наукового тексту як жанру науково-професійного дискурсу; в його межах багатоаспектно інтерпретується авторський матеріал; досліджуються особливості застосування коментаря як жанру мовленнєвої діяльності; є необхідни-

ми подальші пошуки шляхів розвитку коментаря до наукового тексту з точки зору його лінгвістичних особливостей. В якості перспективи дослідження уявляється процес подальшого розвитку структурованих оцінок цього жанру, оскільки підвищується вплив розповсюдження наукових статей на спрямованість пошуків наукових спільнот, в колі спілкування яких коментар набуває важливого значення; є необхідними дослідження в середовищі мовленнєвої тріади: науковий текст (стаття) – коментар - науковий текст (стаття), де повинні бути достеменно виявлені параметри, що стосуються змін в змісті й організації писемного матеріалу. Це дає змогу спроектувати наукові пошуки на їхній інтенсивний розвиток; стимулювати творчість вчених-авторів таких текстів; розширити межі мовленнєвої комунікації.

Список використаних джерел

1.Collins COBUILD English language dictionary [developed and comp. in the Engl. Dep. At the Birmingham University]. Ed. In chief John Sinclair. – London; Glasgow: Collins; Stuttgart: Klett, 1987. – 1703 p. 2.Багрій О.І. Наукова дискусія: дискурсивні та прагмаритричні характеристики (на матеріалі англомовни[статей середини XX-початку XXI сторіч. // Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філологічних наук. Спеціальність 10.02.04- германські мови. Київ, 2009, 354 с. 3.Бацевич Ф.С. Категорії комунікативної лінгвістики: спроба визначення // Бацевич Флорій Сергійович // Мовознавство. – 2003. - № 6. – С. 26 – 34.158 с. 4.Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики: Підручник // Бацевич Флорій Сергійович.– К.: ВЦ «Академія», 2004. – 344 с. 5.Бацевич Ф.С. Лінгвістична генологія: проблеми і перспективи. // Бацевич Ф.С. – Львів: ПАІС, 2005. – 264 с. 6.Бацевич Ф.С. Лінгвістична прагматика: Спроба обґрунтування проблемного поля і дослідницької одиниці //. – Мовознавство. – 2009. – № 1. – С. 29-37. 7.Беньяминова В.Н. Жанры англоязычной научной коммуникации (композиционно-речевые формы. // Беньяминова В.Н– К.: Наукова думка, 1988. – 124 с. 8.Галицька О.Б. Сучасний німецькомовний науковий дискурс з лінгвістичних проблем: основні характеристики та фреймова організація: // Автореферат дисертації на здобуття наук. ступ. канд.. філол. наук: спеціалізація 10.02.09. «германські мови». – К.. – 2008. – 20 с. 9.Гніздечко О.М. Авторизація наукового дискурсу: комунікативно-прагматичний аспект (на матеріалі англомовних статей. // Сучасне вропейське та американське лінгвознавство: дисертація канд. філол.. н. за акц.. 10.02.04. – К.: 2005. - 203 с. 10.Дейк Т.А. ван. Язык, познание, коммуникация: Сб. работ // Дейк Т.А. ван. - Сост. В.В. Петрова; пер. с англ. зыка под ред. В.И. Герасимова. – М.: Прогресс. – 1989. – 310 с. 11.Англійська мова для науковців //. – К.: Наукова думка. – 1996. – 345 с. 12.Карасик В.И. О типах дискурса // Языковая личность: институциональный и персональный дискурс: Сб. науч. трудов // Карасик Владимир Ильич. - Волгоград: Перемена, 2000. – С. 5 - 20. 13.О диалогичности письменной научной речи // Кожина М.Н. – Учебное пособие. – Ільченко О.М. Пермь. – Из-во Пермского университета. – 1986. – 92 с. 14.Колегаева И.М. Текст как единица научной и художественной коммуникации / Колегаева И.М /. – Одесса.: редакционно-издательский отдел обл. управления по печати. – 1001. – 124 с. 15.Лингвистический энциклопедический словарь [Гл. ред. В.Н. Ярцева]. – М.: Сов. Энциклопедия, 1999. – 682 с. 16.Лук'янець В.С. Сучасний дискурс: оновлення методологічної культури: монографія [Лук'янець В.С., Кравченко О.М., Озадовська Л.В. . – (Благодійницька організація «Центр практичної філософії»; НАН України, Інститут філософії ім.Г. Сковороди. – К.: 2000. – 303 с. 17.Олійник А.Д. Прагмалінгвістичні аспекти сприйняття й перекладу науково-технічних текстів / Олійник Анатолій Дмитрович // Аграрна освіта і наука. - Том. 8. - № 5-6. – 2007 р. - С. 133-137. С.178. 18.Павлюк Л.С. Текст і комунікація: Основи дискур_аналізу: посібник // Павлюк Людмила Степанівна. –Львів: ПАІС, 2009. – 76 с. 19.Попадюк О.В. Особливості критичного дискурс-аналізу наукового тексту // Попадюк Ольга Василівна. - Збірник наукових праць НАУ «Острозька академія», - № 12. - 2009 р.- С.56-59.С.259. 17. Почепцов Г.Г. Теория коммуникации //.Почепцов Г.Г.- М.: Рефл.- бук.- К.: Вакпер . – 2006. – 656 с. 18. Разинкина Н.М. Функциональная стилистика английского языка. Учебник.//- М.: Высшая школа, 1989. – 182 с. 19. Радзієвська Т.В. Текст як засіб комунікації // Т.В. Радзієвська. – К.: Наукова думка, 1993. – 192 с. 20. Разинкина Н.М. Развитие языка англоязычной научной культуры // Разинкина Н.М. . – М.: Наука, 1978. – 257 с. 21. Серажим К.С. Дискурс як соціолінгвістичне явище: методологія, архітектоніка, варіативність.[На матеріалі вивчення газетних публікацій]: Монографія. //Серажим Катерина Степанівна./ За ред. В. Різуна. – К., 2002. – 392 с. 22. Синиця І.А. Діалогічність у науковому тексті // Мовознавство. - 2004. - № 2,3. - С. 56 - 64.С.234. 23. Степко М.Л. Лексические приемы манипулирования в жанре комментария пуьлицистического дискурса [Текст] // М.Л. Степко. Проблемы прикладной лингвистики: Сборник статей Международной научно методической конференции. – Пенза, 2007. – 345 с. – С.56-59. 24. Тріщук О.В. Науково-інформаційний дискурс як соціокомунікативне явище [Текст]: Монографія. //Тріщук Ольга Во-

лодимирівна. – К.: НТТУ «КПІ». – 2009. – 392 с. 25. Троянская Е.С. Полевая структура научного стиля и его жанровых разновидностей // Троянская Е.С. Общие и частные проблемы функциональной стилистики. – М., 1986.- 345 с. 26. Челбышева Анна Владимировна / Прагмалингвистический аспект речевых жанров научного стиля (на материале немецких и русских текстов подъязыка стиля //Специальность 10.02.19 - теория языка. Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. - Ростов на Дону, 2006. – 24 с. 27. Чернявская В.Е. Интерпретация научного текста: учебное пособие для студентов старших курсов, магистрантов и аспирантов вузов. // Чернявская В.Е. СПб.: Из-во СПбГУЭФ, 2005. – 127 с. 28. Чернявская В.Е. Интертекстуальность как текстообразующая категория вторичного текста в научных коммуникациях (на материале немецких научно-критических текстов рецензий. // Чернявская В.Е. .- Ульяновск: Из-во СВНУ, 1996. – 107 с. 29. Языковая личность: проблемы лингвокультурологии и функциональной семантики: Сб. научных трудов // ВГПУ. – Волгоград: Перемена, 1999. – 272 с. 30. Яхонтова Т.В. Структурно-композиційні особливості сучасної англомовної наукової статті // Мовознавство. – 2009. - Листопад-грудень 2009. - С. 51- 57. С.123. 31. Яхонтова Т.В. Лінгвістична генологія наукових комунікацій: монографія. // Яхонтова Т.В. Львів, Вид-во ЛНУ імені І. Франка. – 2009. – 420 с. 32. Яхонтова Т.В. Структурно-композиційні особливості сучасної англомовної наукової статті. Яхонтова Т.В. // Мовознавство. – 2009. - № 6. - С. 51-57. С.234. 33. Яшенкова О.В. Основи теорії мовної комунікації: навчальний посібник// Ольга Володимирівна Яшенкова. – К.: ВЦ «Академія», 2010. С.210.

Л. М. Бардіна, В. Л. Шепелюк

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ВМІНЬ ПИСЕМНОЇ МОВИ У ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ НА ПРОСУНУТОМУ ЕТАПІ

Комунікативна мета навчання українській мові за професійним спрямуванням студентів-іноземців, серед яких і нефілологи, має на увазі досягнення вільного володіння як усною, так і писемною формами мови. Студенти повинні досягти такого рівня володіння мовою, який забезпечує навчально-пізнавальну діяльність і спілкування в соціально-суспільній, культурно-побутовій та професійній сферах, а також готує їх до майбутньої професійної діяльності, у якій читання й письмо посідають провідне місце. Тому питання навчання писемної мови належить до актуальних теоретичних і практичних проблем методики викладання української мови як іноземної за професійним спрямуванням.

Писемна мова – це самостійне продукування знакових повідомлень, що базується на вмінні обрати адекватну інформативному змісту форму для побудови висловлювання, розвинена та доведена до автоматизму здатність досить вільно викладати думки в писемній формі.

Відмінності між усною та писемною формами мови проявляють у таких аспектах: у письмовому висловленні реалізується повний розгорнутий виклад думки, що відбиває всі зв'язки, що стосуються певної ситуації. Це дозволяє ввести читача у відповідні обставини, виявити зміст висловлення й знайти оптимальні варіанти його оформлення. Писемна мова – підсумок попередньої мовної роботи. Необхідна умова організації письмового висловлення полягає у виділенні необхідного й достатнього матеріалу (лексичного, граматичного, значеннєвого, інформаційного), на який опирається студент при самостійному продукуванні висловлювання залежно від комунікативних завдань.

Навчання писемної мови ґрунтується на системному використанні й диференціації вихідних матеріалів, серед яких першорядну роль відіграють навчальні тексти. Саме при опорі на текст у методичному плані вирішується завдання опанування взаємозалежних форм писемної мови, у межах яких відбувається формування, нагромадження й активізація необхідних навичок і вмінь. Як типи текстів, так і види письмових робіт співвідносяться з певним етапом навчання й, отже, з адекватною сукупністю навчальних дій.

Інформативний матеріал тексту зазнає в процесі письмового продукування різного роду трансформації (скорочення тексту, коментування тексту з додаван-

ням інформації з інших джерел, ущільнення з елементами оцінки тощо). Залежно від форми та ступеня трансформації тексту письмові роботи діляться на наступні види: план, тези, конспект, резюме, анотація, реферат із суб'єктивною оцінкою, рецензія, реферат-огляд.

Послідовність навчання видам письмових робіт визначає ті знання й уміння, які необхідно сформувати й активізувати у навчальному процесі.

Аналіз структури навчальної діяльності з навчання писемної мови показує, що цей процес здійснюється як постійна взаємодія різних елементів на підставі обумовленого метою алгоритму. Складовими частинами алгоритмічного приписання виступають окремі підцілі, яким у процесі діяльності відповідають певні дії й операції. Реалізація підцілей у структурі практичних дій і операцій призводить до формування вмінь і навичок, що перевіряються, оцінюються та відображуються викладачем у проміжних результатах. Підсумком навчальної діяльності є формування стійкої системи вмінь і навичок студента, орієнтованих на самостійне досягнення аналогічної мети.

У плані реалізації цілей викладач спирається на накопичений досвід, наявні знання, методичні розробки, на підставі чого виробляє певну стратегію навчання. Студент включається в навчальну діяльність, використовуючи отримані раніше знання й маючи чітко визначену мотивацію до опанування нового матеріалу. Що стосується стратегії навчання, то вона співвідноситься з попередніми фігурами навчальної діяльності й може бути неадекватна новим цілям. Тому одним з найважливіших для викладача є завдання, що полягає в тому, щоб привести студента до усвідомлення структури нової навчальної діяльності й вироблення відповідної стратегії навчання. При цьому необхідно звернути увагу на один момент, який досить часто зустрічається у практиці викладання. У теорії й методиці вміння розуміється й визначається, як здатність здійснювати ту або іншу дію за оптимальними параметрами цієї дії, тобто найкращим способом. Тому існує точка зору, згідно з якою навчання розглядається як сума закінчених блоків навчання «підціль - дія - уміння». Такий підхід досить просто реалізується в системі завдань і вправ і дійсно призводить до формування навичок і вмінь. Однак вони набувають при цьому яскраво вираженої репродуктивної орієнтації. Але на етапі продукування кінцевого тексту студент стикається з більш значними ускладненнями, оскільки у процесі роботи над ним він повинен самостійно виконати синтез усього алгоритму.

В організації навчання на подібному підґрунті можна виділити три етапи. Особливої уваги вимагає перший етап, пов'язаний з визначенням мети. При цьому важливо дати не тільки загальний опис виду письмових робіт і практично познайомити студентів з різними варіантами, але й намітити й закріпити пізнавальне ставлення до самого процесу майбутньої навчальної діяльності.

На другому етапі, що формує конкретні навички і вміння, важливо виробити оцінне ставлення до проміжних результатів. При цьому відбувається не просто коректування навчальних і робочих текстів, але й розглядається їх роль із позицій майбутнього продуктивного тексту.

На завершальному етапі, коли складається цілісна система навичок і вмінь, доцільно розвити конструктивне ставлення до процесу здійснення продуктивної діяльності. Тут можуть бути пред'явлені завдання яскраво вираженого дослідницького й творчого характеру (залежно від індивідуальних особливостей групи), а також завдання, спрямовані на формування «уміння вчитися».

Усі три етапи прослідковуються в процесі оволодіння тим або іншим видом письмових робіт. Особливу зацікавленість викликає виділення й зіставлення конкретних умінь, що випливають зі специфіки різних видів письмових робіт. Найбільш розвинені види припускають і більш складні й взаємозалежні вміння. До цих видів письмових робіт належать: анотація, реферат, рецензія, реферат-огляд.

Використання зазначеної системи, завдань і вправі призводить до якісних змін

у навчальному, процесі, перетворюючи заняття з розвитку навичок і вмінь писемної мови в проблемну форму викладання. При цьому підвищується ефективність та інтенсивність занять, що сприяє міцному закріпленню комплексних умінь і навичок. Усвідомлення студентами кінцевих цілей навчання писемної мови підтримує постійний глибокий інтерес до занять українською мовою за професійним спрямуванням й у багатьох випадках є підґрунтям активізації самостійної дослідницької роботи зі спеціальності.

Список використаних джерел

1.Багмут І. Українська мова. Адаптовані тести для читання / І.Багмут, В.Штефуца. – Сегед, 2011. 2.Бахтіярова Х.Ш. Українська мова. Практичний курс для іноземців : посіб. для студ. вищ. мед. та фармац. закл. освіти II – IV рівнів акредитації / Х.Ш. Бахтіярова, С.С. Лукашевич, І.З. Майданюк, М.П. Сегень, С.В. Пєтухов; за ред. Г.О. Золотухіна. – Т. : Укрмедкнига, 1999. – 320 с. 3.Макарова Г.І. Let's Speak Ukrainian (Розмовляємо українською) : у 3 кн. / Г.І. Макарова, Л.М. паламар, Н.К. Присяжнюк. – К. : Фірма «ІНКОС», 2010.

H. R. Bobak, M. I. Bobak

THE LANGUAGE OF ADVERTISING AS A TOOL OF MANIPULATION

Nowadays, people are bombarded with thousands of advertising messages on a daily basis and therefore are unable to remember all the advertisements. In most cases people just tend to ignore the messages they are exposed to. As people have become more sophisticated, fastidious and not easy to convince, marketers have to make advertisements even more capturing and memorable.

The aim of this article is to demonstrate how the language of advertising affects people's life, their consciousness and actions. One of the ways of doing so is a good advertising slogan.

Though the definition of advertising slogan varies from author to author, all the definitions share the common idea that the advertising slogan is a short catchy phrase related to a specific brand and defines, presents and helps customers remember the key concepts of a brand or advertising campaign.

Advertising slogans are an important part of any advertising campaign. Being short and memorable, advertising slogans have been used by large corporations and small business companies for more than a century. The purpose of these catchy phrases is to draw the attention of a potential customer and help to distinguish a product or service from the majority of others in the market.

Some scholars compare the language of advertising to the poetic language, which is used by authors to create a special effect. Thus, the language of advertising, and especially of slogans, can be called a special language that helps to grab attention and make a person remember the slogan and the brand it advertises [3].

The ultimate goal of all types of advertising is to persuade the consumer to purchase a product or service. The manipulative advertising intends to do that by using facts, arguments and plying with consumers emotions in a misleading and deceptive manner. This is usually done with the help of claims. The claim is the «verbal or print part of an ad that makes some claim of superiority for the product being advertised.» While some claims are honest statements about products, others are outright lies. These claims are the ones that rely most heavily on the manipulation of language to attract consumers to their products

The most claims used in manipulation through advertising are the exaggeration of the quality of product, fallacious arguments and emotional appeals.

Exaggeration of quality. An exaggeration can be nothing less than false information about the product, but it can also be a form of puffery. Puffery is the term used to denote the exaggerations reasonably to be expected of a seller as to the degree of quality of his product, the truth or falsity of which cannot be precisely determined. At the same time,

puffery is «advertising claims that ordinary consumers do not take seriously». Claims such as «world best (cup of) coffee» or «king of beers» are examples of puffery in the manipulation by advertising. The puffery seems to influence the people who are not major consumers of the product but turns away the consumers who are experts or have relatively high knowledge. These observations show that such exaggerations are not very useful for achieving the goals of advertising campaigns. The puffery could attract some new consumers but it could lose many consumers which are loyal to the product.

Fallacious arguments. A fallacy is any error in reasoning that occurs with some frequency.The fallacies or poor arguments can be made ignorantly and intentionally.The second situation is of greatest importance in marketing advertising because of its potential for consumer manipulation. The advertising fallacy consists in using reasoning errors when creating, displaying or transmitting messages to the consumers. The fallacies which could be used in advertising fill up a long list; the fallacies of credibility are an important category which can largely be used in advertising.

Emotional appeals are the claims playing with consumers emotions both atconscious and unconscious level. In the advertisements can be included appeals to the need to achieve, dominate, feel safe, nurture, satisfy curiosity, the need of affiliation, guidance, prominence, attention, autonomy, physiological needs such as food, drink, sleep and so on. The advertisers can speculate on the consumer emotions and the ads are work out in such a manner that seem to promise or imply a possible connection between a product and happiness, social acceptance, a good family, a good sex life intimate friendship and so on. They may also use the scare for capitalizing on panic, if necessary[2].

A large scale contagion provides «the best'' opportunity for companies to perk up the profits. One example is the antibacterial hand gel. Many companies have capitalized on health scares like the swine flu and SARS by connecting their sanitizer products to these outbreaks. A company from US, Lysal, speculated during the swine flu scare. They said on their website that while we don't know how the virus spread, «following proper hygiene routines can help prevent the spread of illness». So they insinuate that using antibacterial soap will prevent people from getting specific illness. But, while hand sanitizer sales amplified, these products actually do nothing to defend against contagions. Both viruses are spread via tiny droplets in the air there are sneezed or coughed by people who are already infected. Some companies take further steps to target panic over these viruses by updating their products or launching new ones. Kleenex came out with «antiviral tissues» which are «virucidal against Rhinoviruses Type 1A and 2; Influenza A and B; and Reparatory Syncytial Virus» or whatever that means [1].

Advertisers use the manipulation of language to create claims that suggest something about their products without directly claiming it to be true. Through this method, consumers are attracted to a product. Companies rely heavily on their slogans, jingles, and advertisements to make a profit, and the language used in these various forms of media have a huge impact on their effects on the consumer. The use of color, symbols, and imagery in advertisements can be studied to determine their psychological techniques, the «simplest and most direct way to study ads is through an analysis of the language of the advertising claim,» because all the other aspects of the ad center around this claim.

Many people believe they are immune to advertising, claiming that while they view and even enjoy commercials and advertisements, they know that the point of the ad is to attract consumers, so they are prepared to not be fooled into buying the product in the ad.Advertising works below the level of conscious awareness and those who claim immunity to its message are the most susceptible.If people don't believe they are being persuaded by it, they have no defence against it.

The role of advertising in the context of current changes in communication has been considered. The social functions and aesthetic effects of advertising have been analysed.To sum up it is worth to notice the importance of language manipulation on consumers' mind.

References

1.Christopher A. A. Deixis and Personalization in Ad Slogans. World Academy of Science, Engineering and Technology, 2012. – P.526–530. 2.Clow K. E., BaackD. Integrated Advertising, Promotion and Marketing Communications, Edinburgh: Pearson Education, 2012. – 504 p. 3.Cook G. The Discourse of Advertising. (Second edition), London: Routledge, 2006. – P.135. 4.Cuddon J. A. The Penguin Dictionary of Literary Terms and Literary Theory. -London: Penguin Books Ltd., 2014 – 816 p.

Н. І. Власенко

ГЕНЕЗИС РОМАНУ ДОБИ ТРАДИЦІОНАЛІЗМУ: ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ВИВЧЕННЯ

Метамовне оформлення літературних жанрів, засноване на виділенні і співвіднесенні атрибутів жанротворення, характеризується амбівалентністю їх означення, котрою задається діалогічність і художньо-словесної практики, і її рефлексії.

З одного боку, архітектоніка жанрового усталення і забезпечена нею комплектація жанру як літературно-творчої форми узагальнюються у своїх трансісторичних параметрах збігом на теренах їх визначення практичних настанов та рефлективних позицій, розсіяних в інтердискурсивному середовищі літератури, завдяки чому зміцнюються просторові «кордони» красного письменства. Чи не найбільш знаковим для сьогодення пізнавальним завершенням такої суголосності стало взаємовіддзеркалення тих ретроспекцій основних акцентів її висловлення – від ієрархій Платона й Аристотеля до синтезів Гегеля і М. М. Бахтіна, – які розбудувались у метатекстуальні координати таксономії «генезис/структура», значущі для зближення протилежних напрямів осучаснення літературознавчої диспозиції, – варіабельну жанрову модель, усталену Н. Д. Тамарченком на ґрунті теоретичного прирощення історико-поетологічної парадигми літературної рефлексії, й інваріантну матрицю архітексту, виявлену Ж.Женеттом при налаштовуванні інтертекстології на проблематику трансісториного впорядковування міжтекстової взаємодії, актуалізовану на переході від структуралізму до постструктуралізму. У полі взаємотяжіння *репрезентації* троїстої жанрової структурованості (ствердженої сполучуваністю ситуативно–мовленнєвої, змістової та власне формальної фокалізацій жанротворної рефлексії) як підмурку й усталення, і трансформації жанрів та *реконструкції* тріади їх трансісторичних детермінант (доведеної відволіканням від історичних обріїв теоретизування щодо жанрової організації його предметних осередків – модальності, тематики та формалізації їх сходження) як архітекстуальної – закладеної сукупністю відношень тексту і дискурсу та засадної для неї – основи текстопородження *тривимірна впорядкованість* і становлення жанрів, і самих жанрових форм постає конструктом, в котрому втілюється сурядність «глибинних» і «поверхневих», «трансцендентальних» та «емпіричних» планів смислотворення, що оформлюють «рельєф» його літературної площини.

З іншого боку, історична конкретика встановлень потрійної спрямованості ліній генези жанрів художньої словесності та відповідної орієнтації векторів структурування їх форм, виявляючи через зміщення стрижня цих процесів контури і підвалини естетизації мисленнєвих логік, розмежованих в історії культури, і тим самим висвічуючи рубежі епох, виокремлених у часі усталення літератури, затінюється розбіжністю й індивідуально–авторських здобутків на ниві жанротворення, і їх рефлективних упорядковувань. На такому підґрунті відбувається безнастанна проблематизація міри змінюваності і жанру як форми літературної творчості, й осердя жанрового становлення.

Відтак інваріанти рефлективного оформлення **жанру** і **тексту** задаються системами відношень смислопородження, усталеними як основоположні для них у варіантах співвіднесення – в синхронії взаємоорієнтацій історизованих та постісторич-

них парадигм літературної рефлексії – вирізнених у її діахронії позицій щодо формотворного начала літератури. **Ряд таких їх узагальнень**, які, замикаючись при визначенні «поля огляду» на конкретності вибору валідної «категорії літературної реальності» (С. С. Аверинцев), при виявленні її констант репрезентації «розмикаються» у «сферу впливу» опозиційного їй концепту, **формують**: *модель жанрової структури*, розроблена сучасною теорією жанрів «на повороті» до проблеми їх історичності, інспірованому розбудовою історичної поетики (Н. Д. Тамарченко) [7], *генеалогічна матриця тексту*, запроваджена текстологією при «поверненні» до проблематики теоретичної поетики (Ж. Женетт) [4] та *типологія інтертекстуальності*, створена при просуванні теорії Тексту від постановки загальних методологічних проблем до вирішення конкретних методичних завдань (Н. П'єге-Гро) [6].

На фоні протистояння узагальнено–герменевтичного та конкретно–поетологічного полюсів інтертекстології сама реконструкція жанрового становлення уможливлюється сполученістю координат архітектуального оформлення Тексту та вимірів структурування форми жанру, усталених у ретроспекціях найважливіших віх осягнення першопочатків літератури – від ієрархій Платона й Аристотеля до синтезів Гегеля і М. М. Бахтіна. Співвіднесеність генералізованих на цих теренах параметрів літературно-творчого процесу характеризується двовекторністю – сходженням на напрямі систематизації визначальних для нього відношень смислопородження (в закріпленні їх тривимірності погоджуються модальні, тематичні і формальні складники архітексту (осмислені і як жанрові детермінанти) та ситуативно–мовленнєві, змістові та формальні характеристики жанру) і розмежуванням на лінії утримування самого «фактора системності» (на котрій протиставляються ціннісно–смислова завершеність жанрової структури і семіотична нон–фінітність формування Тексту [1]).

Встановлена конфігурація взаємовпливів і противаг моделей жанротворення і матриць текстопородження визначається в її методологічній перспективі щодо вивчення роману на засадах сполучення епістемологічних підстав «діалогіки» з передумовами її літературних проекцій, заданими концепціями романного діалогу й «естетичного об'єкта» (М. М. Бахтін) [2] та відкриттям закону зміни поетологічної домінанти (С. С. Аверинцев, М. Л. Андрєєв, М. Л. Гаспаров та ін.) [5]. На такому підґрунті генеза роману розглядається як двовимірний – «діалогічний» – процес, що поєднує в собі заснування генеративних моделей жанру (зорієнтоване на принципи оформлення художньої свідомості) із закладанням його структурних матриць (спрямованим на шляхи впорядковування художньої дійсності). Виокремлені як, відповідно, зовнішня і внутрішня – по відношенню до самоідентифікації суб'єктивності автора – сторони естетичного зрівняння «свого» та «чужого», ці системи координат жанрового становлення возз'єднуються при виявленні її потрійної орієнтації в об'єктивованих параметрах літературно-творчого процесу, означуючи власним сходженням сурядність – у царині романотворення – модальності і тематики як жанрових складників, а відтак і відкритість їх співвіднесення в романній формі. Тим самим забезпечується безнастанний історичний рух роману, в якому зміни локально–історичних принципів жанротворення спрямовуються розгортанням поетологічної взаємодії різних способів смислопородження в усталення таких його етико–естетичних орієнтирів, котрі через відповідність і «Я», й «Іншому» уможливлюють продовження трансісторичної естетизації їх діалогу і на фоні його поетикальних втілень, відзначених тяжінням до його завершення.

В епоху традиціоналізму встановлення генетичних вимірів романного жанру відбувається на ниві освоєння і відчуження – в романотворних висловлюваннях – основ митецького самоусвідомлення і принципів побудови художнього тексту, закладених у ході універсалізації «готового» слова як «носія смислової визначеності» (С.С.Аверинцев). Відтак план формування традиціоналістського роману, що виділяється при визначенні – на теренах трансісторичного усталення романної естетики –

самих жанротворних початків, постає сферою замикання рецепції літературно-творчих імперативів на рефлексії над формами їх опанування поетикою жанру. В його руслі встановлюються позиції авторства, обумовлені зрушеннями – в річищі поетикального прокладання інтерсуб'єктної ціннісної горизонталі – сталих – закріплених естетизацією епістемічної вертикалі – поетологічних співвіднесень власне авторського начала художньо-словесної творчості із жанровим та стильовим. Їх зрівнянням актуалізуються настанови щодо організації художньої реальності, зосереджені на проясненні – на оновлених підвалинах самовизначення автора – критеріїв відбору і сполучення модальних і тематичних складників жанру в його формі. Відповідно площина романотворення, в якій виявляються способи поетикальної реалізації естетичних принципів жанру, формується в контексті розмикання – на шляхах історичної трансформації романної поетики – запроваджених матриць художньої дійсності у прирощення основоположних для них моделей літературної творчості [3].

Таким баченням становлення роману доби традиціоналізму задається рух дослідження генезису його модифікацій від виявлення «активного фону» їх заснування, утвореного дискурсивними подіями, безпосередньо й опосередковано пов'язаними з ним (і локалізованими як в інтердискурсивному середовищі синхронного йому взаємовивірення художньо-словесної практики та літературної теорії, так і в процесуальності діахронного жанрового усталення) до визначення генеративних моделей і структурних матриць конкретних романних різновидів. Діапазон реалізованого їх творцями потенціалу дискурсивності встановлюється на відкритих ними горизонтах диференційованого сприйняття літературної традиції – приж відчуженні різновидів жанробудови, відтермінованих у формуванні роману, і при освоєнні варіантів самоідентифікації авторської суб'єктивності, «осучаснених» у взаємодії літератури та її рефлексії. Подальша конкретизація індикаторів жанру, виявлених в інтердискурсі традиціоналістського роману, передбачає попереднє узагальнення тих аспектів співвіднесення параметрів жанротворення та координат текстопородження, котрими визначаються виміри естетизації культурного діалогу, сформовані взаємодією романної поетики з риторикою.

Список використаних джерел

1. Барт Р. Избранные работы: Семиотика: Поэтика / Р. Барт; [пер. с франц., сост., общ. ред. И вступ. Ст. Г. К. Косикова] – М.: Прогресс, 1989. – 615 с. 2. Бахтин М. М. Вопросы литературы и естетики / М. М. Бахтин – М .: Художественная литература, 1975. – 504 с. 3. Власенко Н.І. Особливості перетворення структурних матриць традиціоналістської поетики в генеалогічних моделях англійського роману Відродження // Н.І.Власенко // Мова і культура : науковий журнал / [ред. колегія: Д. С. Бураго (гол. редактор) та ін.]. – К. : ВД Дмитра Бураго, 2009. – Вип. 11. – Т. I (113). – с. 281 – 289. 4. Женетт Ж. Введение в архитекст / Ж. Женетт; [пер. с франц. Е. Васильева, Е. Гальцова, Е. Гречаная и др.] // Женетт Ж. Фигуры: в 2 т. – М.: Издательство им. Сабашниковых, 1998. – Т.2. – 1998. – 472 с. 5. Категории поэтики в смене литературных епох / С. С. Аверинцев, М. Л. Андреев, М.Л. Гаспаров, [и др.] //Историческая поэтика. Литературные эпохи и типы художественного сознания. – М., 1994. – С. 3 – 38. 6. Пьеге–Гро Н. Введение в теорию интертекстуальности / Н. Пьеге–Гро; [пер. с франц., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова] – М.: Издательство ЛКИ, 2008. – 240 с. 7. Тамарченко Н. Д. Методологические проблемы рода и жанра в поэтике XX века / Н. Д. Тамарченко //Теория литературы: в 3 Т. – М.: ИМЛИ РАН, 2000 – . – Т. 3. – 2003. – С. 81 – 98.

І. В. Воловенко

ВИРАЖЕННЯ ГЕНДЕРНОЇ ОЗНАКИ СЛОВОТВОРЧИМ ФОРМАНТОМ *-их(а)*

Сьогодні є актуальним питання щодо офіційного закріплення в сучасній українській мові етичних і комунікативних норм, що враховують гендерний компонент. До недавнього часу використання іменників чоловічого роду на позначення за родом діяльності осіб жіночої статі пояснювали низкою причин: суспільним

розподілом праці між чоловіками та жінками, перевагою чоловічої праці на відповідних посадах і у професіях, відсутністю ресурсів у мові, тобто слів, що називають професії у формі жіночого роду, або нейтральних елементів, частіше нейтральних суфіксів для творення таких слів тощо.

І. Р. Вихованець вважає, що для категорії роду характерне залучення додаткових формальних засобів його увиразнення. Тому до арсеналу показників грамем чоловічого, жіночого й середнього роду потрапляють суміжні із флексією афікси – суфікси.

За продуктивністю фемінні суфікси поділяють на продуктивні, тобто такі, що використовують в кількох словотворчих типах, та малопродуктивні – ті, що використовують лише в одному, наприклад: суфікси *-ал(я), -ил(я), -л(я)* вживають тільки в агентивних назвах жінок, а суфікс *-к(я)* функціонує у всіх розрядах [1, с. 6].

Фемінний суфікс *-их(а)* широко використовують лише у східнослов'янських мовах. Цей формант творить, перш за все, іменники на позначення осіб жіночої статі від відповідних іменників на позначення осіб чоловічої статі. Такі утворення з суфіксом *-их(а)* в одних випадках означають загальні жіночі назви, паралельні із співвідносними чоловічими назвами, в інших – називають жінок за професією чоловіків або за чоловічим іменем чи прізвищем, наприклад: ***купчиха*** – «дружина купця», ***старостиха*** – «дружина старости» тощо [1, с. 25]. Отже, мотивуючими для лексем з формантом *-их(а)* є чоловічі імена, прізвища чи прізвиська, рідше жіночі. Твірні основи іменникового, зрідка прикметникового походження [2, с. 95]. Як зазначає Я. В. Януш, «власні імена з суфіксом *-их(а)* на означення жінок за ім'ям, прізвищем або професією чоловіка …особливо були поширені у п'єсах М.Кропивницького, М. Старицького, І. Карпенка-Карого. Такі назви у творах усіх східноукраїнських драматургів виконують функцію прізвищ, наприклад: **Одарка Гайдабуриха** («Розумний і дурень») – у І. Карпенка-Карого; **Горпина Ковалиха, Одарка Вакулиха** («За сиротою і бог з калитою») – у М.Кропивницького; **Горпина Дзвонариха** («Не судилось»), **Секлета Пилипівна Лимариха** («За двома зайцями») – у М.Старицького тощо» [5, с. 51].

Групу фемінативів зазначеного типу на сучасному етапі практично не поповнюють і використовують переважно в уснорозмовному мовленні, мові художніх творів, зрідка – в епістолярному та публіцистичному стилях [3, с. 97], тому що формант *-их(а)*, модифікуючи стилістично нейтральні назви осіб чоловічої статі, надає їм зниженого забарвлення з відтінками жартівливими, зневажливими чи фамільярними, що свідчить про розмовний характер утворень з цим суфіксом, наприклад: *Вперше з Кайдашами ми зустрічаємось за роботою: Омелько майструє в повітці, а сини Лаврін і Карпо на току поправляють місця для стіжків, стара* ***Кайдашиха*** *порається в хаті* (І. Нечуй-Левицький «Кайдашева сім'я»).

Окрім цього, слід зазначити, що «мова мас-медіа гостро потребує експресивних засобів. Слід розуміти, що стилю мас-медіа притаманна одночасність у поєднанні експресії й стандарту, цим зумовлюється вияв двох функцій мови: експресивної і власне інформаційної. Через поєднання логічності з емоційним забарвленням виявляється комунікативно-громадянська функція ЗМІ. Пріоритетне завдання журналіста – досягти поєднання цих засобів при викладі повідомлення. Логічний виклад та емоційно-експресивне забарвлення мають бути взаємно врівноваженими та гармонійно поєднані, публіцистика повинна одночасно впливати, інформувати і бути емоційною, наприклад: *Далі згадується звичайно ж* ***Янукович**ихa*, *о-о-о її експресивна тирада про наколоті апельсини та валянки, ще до сих пір є одним з перлів українського гумору* (http://blog.i.ua/user/694106/)

Зафіксована і лексема – ***Кучмиха,*** наприклад: *Путін і його дружина, недавній наш президент Кучма і* ***Кучмиха****, московський мер Лужков і губернатор Московської області Громов (теж з дружинами), посол Росії в Україні Черномирдін (дізнавшись, що Петро – «хохол», він передавав йому з України сало, але Савлук*

«хохол неправильний», бо сала не їсть)... (http://viche.lutsk.ua/view.php?art=1908).

В основі мотиватора може відбуватися морфонологічна зміна: чергування к, ц/ч, наприклад: *«**Вітренчиха**» від несподіванки вирячила очі та спочатку зовсім по-дитячому: «А ти.., а ти ще гірша... – раптом пожвавилась. – Глянь на себе. Та ти ж Прошкуратова!» (День, №111, від 23.06.2005).*

Такому словотвірному типу властиве варіювання, зумовлене, по-перше, утворенням від різних за морфемним складом твірних основ, по-друге, синонімічністю словотворчих формантів *-их(а)* та *-к(а)*, по-третє, номінативною дублетністю [4, с. 203]. Різновидом форманта *-их(а)* є поліморфемний суфікс *-чих(а)*. Цей словотворчий засіб утворився шляхом аглютинації деривaційних суфіксів *-ч + -их(а) = -чих(а)* [3, с. 97], словотвірний формант *-их(а)* вимагає, щоб

словотворча основа не закінчувалася задньоязиковим приголосним та суфіксальним морфом *-ець*, не допускає цей формант і подовженого кінцевого приголосного твірної основи [2, с. 96], наприклад: *купець – купчиха*.

Фемінативний суфікс *-их(а)* використовується в агентивних і атрибутивних, рідше інших розрядах загальних невласних назв жінок, які утворені від співвідносних назв осіб чоловічої статі за професією, іменем та прізвищем чоловіка, рідше жінки. При утворенні дериватів цього типу в основі мотиватора може відбуватися чергування к, ц/ч. На сучасному етапі розвитку мови група фемінативів зазначеного типу практично не поповнюється.

Список використаних джерел

1. Ковалик І. І. Словотворчий розряд суфіксальних загальних назв живих істот жіночої статі у східнослов'янських мовах / І. І. Ковалик // Питання українського мовознавства. − Львів : Вид-во Львівськ. ун-ту., 1962. − Кн. 6. − С.3−34. 2.Маштабей О. М. До історії українських жіночих антропонімів XVII століття / О. М. Маштабей, В. О. Шевцова // Українське мовознавство. − 1977. − № 4. − С. 92 − 99. 3. Родніна Л. О. Суфіксальний словотвір іменників у сучасній українській літературній мові / Л. О. Родніна // Словотвір сучасної української літературної мови. − К. : Наук. думка, 1979. − С.58−118. 4. Суперанская А. В. Общая теория имени собственного / А. В. Суперанская. − М., 1973. − 301 с. 5. Януш Я. В. Мова української класичної драматургії / Я. В. Януш. − Львів : Вид-во при Львівському держ. ун-ті ; Вища школа, 1983. – 244 с.

О. В. Годз

ПРЕДИКАТИ КІЛЬКОСТІ-ВІДНОШЕННЯ ТА ПРИСЛІВНИКОВИЙ СКЛАДЕНИЙ ПРИСУДОК ДВОСКЛАДНОГО РЕЧЕННЯ З ПІДМЕТОМ У ФОРМІ РОДОВОГО ВІДМІНКА

Кількісну характеристику предметів предикати можуть встановлювати у зв'язку з іншими предметами. Суть такого способу полягає в тому, щоб лише констатувати кількісну перевагу одних над іншими або меншу кількість одних порівняно з іншими. Цей співвідносний спосіб формування кількісної характеристики предметів зумовив виділення окремого нетипового різновиду предикатів кількості, який, очевидно, за аналогією до предикатів якості-відношення названо предикатами кількості-відношення [1, с. 25] Вони мають відповідну форму свого вираження: дві форми вищого ступеня порівняння прислівників – *менше, більше*, утворених від прислівників *мало, багато* з неозначено-кількісним значенням, та двох форм найвищого ступеня – *найменше, найбільше* [1, с. 25].

Двоскладні прислівникові речення з присудком, співвідносним із предикатом кількості-відношення, і підметом у формі родового відмінка мовознавці називали переважно однаково. Їх кваліфікували як квантитативні речення [4, с. 182].

Автори праці «Синтаксис сучасної української мови: проблемні питання» розглядають конструкції з «родовим окличним» як ґенітивні варіанти квантитативних речень. Ці речення можуть бути не тільки однокомпонентними, а й двокомпонентними, напр.: *Багато слів, а діла мало* (Нар. творчість). Н. М. Попович вважає, що

правильніше буде розглядати квантитативні речення з різними видами предикатів кількості як певну систему синтаксичних структур, щоб упевнитися, що вони однотипні [6, с. 10].

Нерозчленований характер суб'єкта і предиктамають квантитативні речення тоді, коли вони називають явища, предмети, особи, що наявні об'єктивно, незалежно від чиєїсь волі. Головний член може складатися з кількісного числівника й іменника в родовому відмінку. Такі квантитативні речення можна вважати однокомпонентними, що виражають суб'єкт і кількісну ознаку нерозчленовано. Якщо квантитативні речення передають події чи явища, викликані дією осіб, то вони стають двокомпонентними, оскільки відкривається позиція для суб'єктного члена. У такому разі сполучення кількісного числівника з родовим відмінком виконує функцію предиката. Суб'єктний член здебільшого виражається прийменником *в (у), для* з родовим відмінком, напр.: *В неї небагато здоров'я, зате в неї багато поля* (І. Вільде). На думку дослідниці, використання предикатів кількості як елемента складеного члена речення закріпилося в граматичній системі сучасної української мови функціонально первинним. Проте і за цієї умови предикати кількості вживаються в елементарних простих реченнях у ролі присудка і предикатної системи з її набутими у прийменниковому використанні морфолого-синтаксичними властивостями.

Предикати кількості-відношення семантично співвідносяться з предикативно вживаними ступеньованими прислівниками міри й ступеня, або компаративними та суперлативними прислівниковими складеними присудками. Група компаративних і суперлативних прислівників міри й ступеня налічує небагато одиниць, що зумовлено обмеженим складом неступеньованих прислівників з цим значенням, а також тим, що лише деякі з них мають грамеми вищого та найвищого ступенів порівняння прислівників [3, с. 9], або ступеньовані прислівники зі значенням міри й ступеня вияву ознаки, які в традиційному мовознавстві називали формами вищого і найвищого ступенів порівняння прислівників. Це прислівник *багато*, з яким пов'язана грамема компаративна *більше* і грамема суперлатива *найбільше*, прислівник *мало* з компаративною грамемою *менше* і суперлативною грамемою *найменше* та прислівник *дуже* з компаративом *дужче* й суперлативом *найдужче*. У безпосередню залежність від базових неступеньованих прислівників ступеньовані форми ставили донедавна, що зумовлено значним поширенням у мовознавчій літературі кваліфікації ступенів порівняння прислівників як словозмінної граматичної категорії означальних прислівників. Деякі українські мовознавці не погоджуються з такою кваліфікацією, бо вона «не узгоджується з тим, що прислівник є незмінним морфологічним словом» [3, с 12], і витлумачують ступеньовані прислівникові утворення як породження словотвору, а не словозміни, пропонують трактувати компаративи й суперлативи як похідні одиниці з подвійною мотивацією, тобто як трансформи компаративних або суперлативних прикметників [3, с 12]. Це означає, що компаративи *більше*, *менше*, можна витлумачити або як суперлативні утворення від прислівників *багато, мало*, або як деривати, утворені від основ компаративних прикметників *більше, менше*, або деривати із суфіксом **–е** від суперлативних прикметників *найбільший, найменший*. Аналогічну подвійну словотвірну мотивацію мають ступеньовані прислівники *дужче*, *найдужче*.

Компаративні й суперлативні прислівники зі значенням міри й ступеня вирізняються з-поміж ступеньованих прислівників інших семантичних груп зонами свого функціонування, що й становить їхню синтаксичну специфіку. Саме для них сильною є формально-синтаксична позиція присудка у двоскладному реченні, за якої їх треба кваліфікувати як аналітичні синтаксичні дієслова, а не як прислівники. Характерною особливістю цих речень є те, що їхній підмет має нетипову форму вираження – форму родового відмінка яку порівняно недавно, услід за І. Р. Вихованцем, деякі українські дослідники «узаконили» як другу, після форми називного відмінка, форму морфологічної репрезентації підмета [6, с. 11].

Список використаних джерел

1. Городенська К.Г. Семантичний і морфологічний потенціал предикатів кількості // Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки. – 2002. – № 5. – С. 23-26. 2. Городецька В.А. Структура односкладного речення української мови (у порівнянні з російською): Автореф. дис. ...канд. філол. наук / Національний педагогічний ун-т імені М.П.Драгоманова. – К., 1997. – 17 с. 3. Костусяк Н.М. Категорія ступенів порівняння у граматичній системі української мови: автореф. дис.. на здобуття наук. ступеня канд..філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Н.М. Костусяк. – К., 1998. – 20 с. 4. Попович Н.М. Предикати кількості в сучасній українській мові // Науковий вісник Чернівецького університету. Слов'янська філологія: Зб. наук. праць. – Чернівці, 2000. – Вип. 83. – С. 244-252. 5. Попович Н.М. Синтаксична структура речень з числівниковим компонентом у сучасній українській мові: Дис. ...канд. філол. наук: 10.02.01; − Захищена 09.10.2002; Затв. 15.01.2003. – Чернівці, 2002. − 169 с. 6. Попович Н.М. Синтаксична структура речень з числівниковим компонентом у сучасній українській мові: Автореф. дис. ...канд. філол. наук / Інститут української мови НАН України. – К., 2002. − 19 с. 7. Поспелов Н.С. В защиту категории состояния // Вопросы языкознания. – 1955. – № 2. – С. 55-65. 8. Потебня А.А. Из записок по русской грамматике. – М.: Учпедгиз, 1958. – Т. 1, 2. – 535 с.

К. А. Горшкова, Т. Г. Кемарская

ВЕРБАЛИЗАЦИЯ ПРОЦЕССА ГЛОБАЛИЗАЦИИ В АНГЛИЙСКОМ ЯЗЫКЕ

Бурные социально-политические, экономические события, происходящие в мире в последнее десятилетие, находят отражение в языковой картине мира. Глобализация и интернет делают эту языковую картину всемирным достоянием. Интернационализация языков является фактом современной жизни планеты.

В международный лексикон вошла лексика, связанная с войнами, с выборами, с экономическим, техническим состоянием государств.

Происходит образование новых слов, обозначающих новые реалии. Некоторые реалии носят глобально значимый характер, другие связаны с понятиями, отражающими сиюминутные ситуации местного значения. Одним из действенных средств сиюминутного выражения мысли является окказионализм – слово, придуманное говорящим /пишущим «на ходу». Такое слово появляется либо за счет использования словообразовательных моделей, либо за счет изменения значений существующих слов.

Происходит деформация либо морфологической структуры слова, либо его смысловой структуры. В обоих случаях деформация носит конструктивный характер, поскольку появляется новая лексическая единица, которая является единицей речи. Есть ли у неё возможность стать единицей языка, то есть возможность войти в словарный запас языка? Все зависит от значимости обозначаемой словом реалии.

В последний год в языки мира вошло имя существительное Brexit, появившееся в связи с глобально значимым явлением – решением Великобритании о выходе из Евросоюза. В течение нескольких месяцев существительное Brexit из окказионального слова превратилось в неологизм, вошедший в словарный запас всех развитых языков мира. Социально - политическая, экономическая релевантность этого события и обусловила столь быструю ассимиляцию слова в мировом политическом лексиконе. Образовано слово по очень популярной в английском языке словообразовательной модели контаминация (англ.Blending), предполагающей сокращение 2х, реже 3х, слов и объединение обрывков в одно слово. В слове Brexit сокращению подвергся только первый компонент (Britain`s), результатом контаминации явилось слово-телескоп, в котором второй компонент полностью сохранил свою структуру. Термин Brexit оказался очень удачным за счет краткости и точности обозначения понятия. Слово стало прототипом для появления таких производных как Irexit (Northern Ireland + exit), Calexit (California + exit), Amerexit

(America +exit). Последнее слово предполагает выход США из Тихоокеанского союза со странами Азии, инициированный новым президентом США Д.Трампом.

Другое новое слово, появившееся на американской почве, называют американскую реалию. Это существительное Trumpizm, которое обозначает непредсказуемость, непонятность, хаос. Все эти признаки свойственны характеру нового президента США. Существительное образовано по словообразовательной модели деривация. Прототипными словами являются существительные Marxizm, Stalinizm, Thatcherizm.

Используемое словосочетание Global Trumpizm предполагает непредсказуемость социально-политических процессов, происходящих в данный период во многих странах мира. Как долго просуществует эта лексема в англоязычном варианте, войдет ли она в лексикон политикума других стран, покажет время.

Недолго просуществовал термин «джунгли» (англ. jungle), обозначавший лагерь беженцев из стран Ближнего Востока под г. Кале на севере Франции. Метафорический перенос значения слова связан с тяжёлыми условиями жизни людей в этом лагере. Лагерь перестал существовать – исчезла реалия – окказиональное ее обозначение перестало употребляться.

Возможно разовое употребление новообразованного слова. Время существования такого слова исчисляется минутами, часами. Хулиганская выходка американских шутников, заменивших буквы в названии голливудской кинематографической компании HOLLYWOOD на HOLYWEED вызвала и возмущение, и смех. Существительное hollywood обозначает, помимо символа компании, лес из дуба каменного. Оно превратилось в несуществующее в английском языке holyweed, состоящее из holy – святой и weed – сорная трава, марихуана. Словосложение 2х этих существительных вызывает ассоциацию с обозначением наркотика. Слово просуществовало сутки, шутники были наказаны.

Еще короче была жизнь окказинализма EUGE, написанного на плакате одного из демонстрантов в Лондоне. В предложении « We`ve made a EUGE mistake» несуществующее в английском языке слово EUGE «склеено» автором плаката из 2х слов – EU (European Union – Европейский Союз) и huge (a huge mistake - огромная ошибка). Замена начальных букв слова huge на аббревиатуру EU привела к появлению окказионального образования, созвучного прилагательному huge. Новое слово четко и экономно выражает точку зрения демонстранта – он считает решение о выходе Великобритании из Евросоюза большой ошибкой.

Окказионализм является мощным средством репрезентации происходящих в мире событий. Срок жизни такого слова малопредсказуем и определяется, как правило, значимостью события. Чем глобально релевантнее событие, тем скорее слово, его вербализующее, войдет в словарную систему развитых языков.

Список использованных источников

1. Кухаренко В.А. Интерпретация текста.- Одесса: Латстар, 2002. С.34-63. 2.Лыков А.Г. Окказиональное слово как лексическая единица речи // НДВШ. Филологические науки, 1971. - №5. С. 70-81.

А. В. Григор'єва

ПОЛІРЕФЕРЕНТНЕ ПРОТИСТАВЛЕННЯ ЕКСПЛІЦИТНО ВИРАЖЕНИХ КОНТРАРНИХ ОЗНАК

Протиставлення є однією з фундаментальних категорій, якою ми постійно оперуємо в нашому фізичному та інтелектуальному сприйнятті світу. У даному дослідженні, яке ведеться в руслі глибинного синтаксису, охарактеризовані приклади поліреферентних протиставних конструкцій у зіставному аспекті на матеріалі різноструктурних мов. У протиставних конструкціях ознаки референтів можуть

бути виражені як імпліцитно, так і експліцитно. У даній роботі увага приділяється пропозиціям з експліцитно вираженими компонентами. Як писав К. А. Долінін: «значення або експліцитний зміст висловлювання (тексту) – це зміст, який безпосередньо виражений сукупністю мовних знаків, з яких цей вислів складено. Експліцитний зміст – це те, що сказано «відкритим текстом» [2, с. 6].

Відношення протиставлення, згідно з законами логіки, представляється в двох різновидах: контрадикторне (суперечливе) і контрарне (протилежне) протиставлення. Протилежні (контрарні) поняття – «несумісні поняття, між якими можливим є третє, проміжне, і котрі не тільки заперечують одне одного, але несуть в собі щось позитивне замість запереченого у неузгодженому понятті» [3,с.487]. Суперечливі (контрадикторні) поняття – це «такі несумісні поняття, між якими немає середнього, третього, проміжного поняття, і які виключають одне одного» [3, с.487].

У даному дослідженні розглядається експліцитно виражене протиставлення, яке актуалізує контрарні ознаки зіставлюваних явищ в одному проміжку часу. В результаті аналізу досліджуваного матеріалу виділено такі групи цього виду протиставлення:

1. Актантні протиставлення відображають особисті відносини між особами, протиставляючи поєднання ознаки з одним референтом поєднанню протилежної ознаки з іншим референтом. Наприклад: англ: *It was like... well, this'll sound dumb, but it was like he was a ... a huge magnet or something and you were a piece of metal* ‘Це було як ... ну, це звучатиме нерозумно, але це було, ніби то він був ... величезним магнітом або чимсь, а ти була шматком металу’ [7, с. 32]. Протиставлено поєднання ознаки *a huge magnet* ‘величезний магніт’ з референтом *he* ‘він’ – поєднанню іншої – *a piece of metal* ‘шматок металу’ ознаки з іншим референтом *you* ‘ти’. Відбувається протиставлення реальних ознак різних референтів за допомогою метафоричного переносу**:** перший референт прирівнюється до *magnet* ‘магніт’, а другий до *piece of metal* ‘шматок металу’.

2. Актантно-атрибутивні протиставлення зовнішності реалізують протиставлення, де протиставляються відношення між атрибутом та актантом. Наприклад: англ.: *The sky was dark but the park was ablaze with lights* ‘Небо було темне, але парк виблискував вогнями’ [7, с. 67]. Семантична структура даного речення побудована на ідеї протиставлення: протиставляються дві протилежні ознаки *dark* ‘темний’ – *ablaze with lights* ‘виблискував вогнями’, що відносяться до різних референтів *the sky* ‘небо’ – *the park* ‘парк’. Засобом вираження протиставлення в даному прикладі є протиставний сполучник *але* в поєднанні з антонімічними ознаками *темний – світлий*.

4. Актантно-предикатні протиставлення відношень актуалізують протиставлення дій чи станів різних осіб. Наприклад: укр.: *У світі завжди одне й те ж: одні люди вбивають інших людей, а якісь інші люди в цей самий час – люблять іще інших. А ще інші – ненавидять тих, хто любить* [4, с. 17]. Протиставлення реалізується за рахунок ствердження двох антонімічних ознак *люблять – ненавидять* двох референтів *інші люди* та *ще інші*. На підставі різних видів діяльності референтів протиставляються самі референти.

5. Предикатні протиставлення актуалізують протиставлення двох контрарних дій, представлених в пропозиції експліцитно:

5.1. Предикатні протиставлення розумової діяльності базуються на протиставленні сприйняття світу референтами. Наприклад: англ.: *Isabel recorded and witnessed catastrophes to try and make people remember. He tried to make himself forget* ‘Ізабель записувала та спостерігала за трагедіями, щоб спробувати та змусити людей пам’ятати. Він намагався заставити себе забувати’ [5, с. 45]. Протиставлені дві ознаки двох актантів: *remember* ‘пам’ятати’ – *forget* ‘забувати’, *Isabel* ‘Ізабель’ – *he* ‘він’.

5.2. Предикативні протиставлення внутрішнього стану мають за основу протиставлення різних ознак референтів, які відображають їхній емоційний стан. На-

приклад: англ.: *I giggled*. Larissa wasn't laughing ‘Я хіхікала. Лариса не сміялася’ [7, с. 29]. Не типовість наведеного прикладу полягає в тому, що протиставлення в ньому актуалізується за рахунок вживання синонімічних, а не антонімічних лексем: *хіхікати – сміятися*, одна з яких вживається з заперечною часткою *не*. Підставою для виокремлення протиставних відношень в даному випадку слугує різниця в їхньому лексичному значенні: giggle ‘нервовий, жвавий або дурненький сміх, який складно контролювати’ та laugh ‘ видавати звуки своїм голосом, показуючи, що Ви вважаєте що-небудь смішним’ [6]. Рос.: *Посмотрел получше, а они все, и бабочки, и птахи, и даже цветы, с человечьими лицами – одни плачут, другие смеются, третьи злющие и зубы острые щерят* ‘Подивився краще, а вони усі, і метелики, і птахи, і навіть квіти, з людськими обличчями – одні плачуть, інші сміються, треті злючі і зуби гострі вищиряють’ [1, с. 56]. Даний приклад актуалізує протиставлення ознак *плачут* ‘плачуть’, *смеются* ‘сміються’ та *зубы острые щерят* ‘зуби гострі вищиряють’ трьох референтів *одни* ‘одні’ *другие* ‘інші’ *третьи* ‘треті’.

Проведене дослідження дає підстави до висновку, що на семантико-синтаксичному рівні протиставлення реалізується у чотирьох моделях пропозиційних характеристик: актантні протиставні конструкції, актантно-атрибутивні, актантно-предикатні та предикатні протиставні конструкції.

Список використаних джерел

1.Акунин Б. Любовник Смерти / Борис Акунин. – М.: Захаров, 2002. – 351 с. 2.Долинин К. Интерпретация текста: французский язык / Константин Долинин. – М.: КомКнига, 2005. – 304 с. 3.Кондаков Н. Логический словарь-справочник / Николай Кондаков. – М.: Наука, 1975. – 720 с. 4.Матіос М. Майже ніколи не навпаки. / Марія Матіос. – Режим доступу: http://www.ereading.club/bookreader.php/1001186/Matios_Mayzhe_nikoli_ne_navpaki.html. 5.Levy D. Swimming home / Deborah Levy. – Режим доступу: http://www.rulit.me/books/swimming-home-read-412170-1.html. 6.Macmillan Dictionary. – Режим доступу: http://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/giggle_1. 7.Wardell H. Life, Love and a Polar Bear Tattoo / Heather Wardell. – Режим доступу: http://www.idoc.co/text/4449/life-love-and-a-polar-bear-tattoo.

І. А. Грищук, С. Г. Литвиненко, А. І. Шматюк

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ АНГЛІЙСЬКИХ ІДІОМ У ПРОФЕСІЙНОМУ ФУТБОЛЬНОМУ СЕРЕДОВИЩІ

Сьогодні більшість неангломовних футбольних експертів відчувають істотні ускладнення, пов'язані з розумінням телевізійного футбольного репортажу або матчу англійською мовою, а також під час читання оглядів і прогнозів матчів, опублікованих на сторінках провідних медіа-ресурсів. За свою майже вікову історію мова футболу зросла з короткого набору термінів до масштабного лінгвістичного феномена, який характеризується безперервним стрімким розвитком. Однією з характерних ознак сучасної футбольної мови є висока її насиченість крилатими словами й мовними формами, експресивними кліше. Уже зараз словниковий запас перебуває в такому стані, що незнайомій з даною сферою та її мовою людині буде досить важко зрозуміти зміст інформації, що надходить з різних джерел.

При цьому слід зазначити, що збагачення англійської футбольної лексики тими або іншими новими одиницями відбувається нерівномірно, воно обумовлене коливаннями рівня інтересу до футболу з боку вболівальників, а також деякими соціальними й навіть політичними чинниками. Тому експерти виділяють «хвилі» формування мови футболу, кожна з яких має свої передумови й своєрідно відбивається у мові. Так наприклад, лексичні одиниці виникають під час великих чемпіонатів.

Англійську лексику футболу можна умовно розділити на наступні складові: 1) вузькоспеціалізовані терміни, 2) терміни широкої сфери вживання, 3) сленг, чис-

ленні емоційно забарвлені слова, метафори, афоризми, ідіоми, приказки. Аналіз наявних матеріалів інтернет-ресурсу свідчить про те, що нині останні використовуються досить часто британським співтовариством футбольних експертів. І це є визначною характеристикою комунікації в даній сфері, а також має просте пояснення з погляду психології. Зазначимо, що незалежно від того, чи є ви аматором чи ні, ви зіштовхнетесь з великою кількістю пов'язаних з футболом ідіом й у повсякденному житті. В Англії, де найчастіше розмова між двома англійцями починається з фрази: Did you see the match last night? (Дивився матч учора ввечері?), бути фанатом Манчестер Юнайтед недостатньо, потрібно вміти постійно сперечатися, аргументувати, шукати або навіть винаходити переконливі слова, щоб розповісти про свої відчуття, тобто активно формувати особливу мовну сферу.

Так наприклад, словосполучення «cover-shadow» перекладається нашою мовою як «покривати тінню», але цим перекладом зміст терміна передати неможливо. Він пов'язаний із пресингом. Суть його полягає в тому, що гравець, який пресингує суперника з м'ячем, повинен ніби укривати залишеного за спиною гравця тінню. Також пресингу стосується і словосполучення «weather the storm»-»пережити важкі часи», а у сфері футболу має свій відтінок значення: «витримати пресинг» (Brighton have weathered the storm for now, and build another opportunity.- На даний момент команда Брайтон упоралася із пресингом і створила ще один момент).

«Giant-killer» у буквальному перекладі означає «убивця/приборкувач гігантів» використовується у футбольному слензі для позначення відомого середнячка, здатного обігравати сильні команди (Can giant-killers Lotte stun Dortmund? - Чи може середненький клуб Лотте вбити Дортмунд?).

Нерідко для характеристики напруженості або якості гри зустрічається й таке словосполучення, як «Roy of the Rovers stuff», що позначає гру, у якій команда виграє в напруженій боротьбі. Термін прийшов з футбольного коміксу про британського улюбленця – футбольного героя Роя Рейсу. (Season of Leicester City, people were saying this is real Roy of the Rovers stuff…).

«Shooting boots» у перекладі означає «мисливські чоботи» у лексиці футболу «have shooting boots on» використовують у значенні «могти забити, бути готовим забити» (All the chances fell to Shinji Okazaki but he did not have his shooting boots on. - Усі шанси були в Оказакі, але він був не в змозі забити).

«Weirdest goals» є одним із прикладів найсильнішої емоційної забарвленості (weird - фатальний; вигадливий; моторошний; дивний; фантастичний; паранормальний). Ще один приклад, коли для опису стандартної ситуації на полі, при якій травмований гравець залишив поле, замість нейтральних за стилем одиниць «іти, залишати, залишати поле» (leave, go away) використовується емоційно забарвлена лексична одиниця (Durant limped out of Tuesday's game in the first minute after team-mate Zaza Pachulia fell on his left leg. - Дюран пошкутильгав з поля у вівторок на першій хвилині, коли Заза Пачулья, його товариш у команді, упав на його ліву ногу).

Також звертає на себе увагу те, що коли мова йде про першу гру й гру у відповідь у межах будь-якого чемпіонату, в експертному середовищі не вживають таких нейтральних слів, як «first match» або «return match», замість них використовують «first leg» і «second leg», а замість «start», «beginning» для вказівки часу початку гри вживають розмовне «kick-off» (Champions League last 16 second leg coverage of Monaco v Manchester City. Kick-off at 7.45pm. – Трансляція відповідного матчу у 1/8 фіналу Ліги чемпіонів, Монако проти Манчестера, початок о 7.45).

Існують і коментаторські кліше, для розуміння перекладу яких також потрібні спеціальні знання, до таких належать: «Row Z». Дане кліше описує дуже неточний удар вище воріт. Ряди на стадіоні йдуть знизу вгору за абеткою (They were doing that comfortably until Mcauley took the wrong option when he should have belted the ball into row Z – Гра складалася добре доти, доки Маколі не обрав неправильний напрямок для удару, з якого м'яч полетить значно вище воріт).

Не всі ідіоми обов'язково виникли у футболі, деякі з них, використовувані в англійській мові сьогодні, звучать однаково на професійному футбольному полі й поза його межами. Наприклад, **to keep one's eye on (or to take one's eye off) the ball** – дослівно тримати (або не тримати) свою увагу на м'ячі: бути зосередженим на м'ячі; **a political football** – актуальна проблема, яка є предметом тривалої суперечки або полеміки; **to be on the ball** – швидко реагувати на нові ідеї й методи; **a game plan** – стратегія розроблена заздалегідь; «**We have to come up with a good game plan if we want to beat the competition'** –Ми повинні придумати гарний план гри, якщо ми прагнемо перемогти конкурентів».

Безсумнівно, англійська залишається домінантною мовою футболу й невід'ємною частиною справжнього професіоналізму будь-то тренери, гравці або теле- і радіокоментатори. Потрібно багато часу, сил і відданості своїй справі, щоб опанувати всім розмаїттям термінів, фраз, ідіом і кліше сучасного футбольного середовища. Полегшити це завдання може створення різних посібників, підручників і словників, що нині перетворюється на важливе завдання для фахівців у сфері лінгвістики й спорту в нашій країні й за кордоном.

Список використаних джерел

1. Нікітіна, Т. Г. Футбольний словник сленгу / Т. М. Нікітіна, Е. І. Рогалева. – М.: АСТ: Астрель, 2007. - 317 с. 2. Нікітіна, Т. Г. Словник футбольного вболівальника. Оле-оле-Оле!!! / Т. М. Нікітіна, Е. І. Рогалева. – М.: ЗАТ «0/1МА Медіа Груп», 2010. - 384 с. 3. http://engblog.ru/talking-football. 4. http://iloveenglishttp/stories/view/boleem_fytbolom_po_anglijski. 5. http://www.bbc.com/sport/football.

О. А. Заниздра

ВИЗУАЛИЗАЦИЯ УЧЕБНОГО МАТЕРИАЛЛА В ПРЕПОДАВАНИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА СТУДЕНТАМ ТЕХНИЧЕСКИХ СПЕЦИАЛЬНОСТЕЙ

В современном мире выпускник высшего учебного заведения должен обладать не только узкими знаниями своей специальности, но и владеть навыками культурного, экономического и социального общения. Знание иностранного языка является неотъемлемым требованием к выпускнику высшего учебного заведения. Он должен обладать не только общими знаниями иностранного языка, но и знаниями иностранного языка по его специальности. Более того, выпускнику желательно владеть двумя или более иностранными языками, чтобы быть более конкурентоспособным.

Современный преподаватель иностранного языка должен направлять процесс изучения иностранного языка на развитие коммуникативных и социокультурных навыков, а также на развитие умений и навыков использования полученных знаний на практике.

Любая информация воспринимается человеком лучше, если она подается с визуальной поддержкой. Студенту будет гораздо понятнее, если он будет не только слушать о каком-то предмете, но и сразу наблюдать за структурой и наполнением этого предмета. В отличие от обычного использования средств наглядности, работа визуального мышления является деятельностью ума в специальной среде, благодаря которому и становится возможным осуществить перевод с одного языка предъявления информации на другой, осмыслить связи и отношения между ее объектами.

Визуализация, как средство представления материала для изучения иностранного языка активизирует психическую активность студентов. Визуально подкрепленный материал вызывает интерес и желание студентов к изучению иностранного языка, увеличивает объем изученной информации и прочее. Для успешного использования средств визуализации учебного материала необходимо подготовить: лексический или грамматический материал, средства передачи визуального мате-

риала, план введения, практики и закрепления нового лексического или грамматического материала.

В сегодняшнем мире информационных технологий при преподавании иностранного языка в высшем учебном заведении существует бесчисленное множество и разнообразие применения и использования средств визуализации. С помощью интерактивных, мультимедийных технологий существует возможность создания визуального материала для представления лексического и грамматического материалов. Кроме того, визуальный материал с помощью компьютерных технологий можно создавать для различных уровней подготовки студентов в процессе изучения иностранного языка.

Всегда надо помнить о том, что любой новый материал надо подавать, начиная от простых явлений или элементов и постепенно переходить к более сложным. Таким образом, сначала надо вводить простые лексические единицы (подкрепляя их визуальными элементами: слово и визуальный материал), а затем более сложные компоненты и понятия. Так, для студентов будущих инженеров можно показать сначала рисунки отдельных частей двигателя, а затем показать всю конструкцию полностью. На первом этапе студенты запоминают отдельные лексические единицы, а затем могут описать данную установку, перечисляя и компоненты и функции.

Активное владение наглядным материалом возможно тогда, когда объекты мышления с помощью образа наглядно объясняются. Иногда преподаватели считают, что простой показ изображений определенного объекта позволяет студентам тут же подхватить мысль. Это не всегда оправдано. Никакую информацию о предмете не удается непосредственно передать наблюдателю, если не представить этот предмет в структурной ясной форме. Педагог должен помочь восприятию структурированием рисунка. Каждая фраза, раскрывающая содержание отдельного утверждения учебного материала может быть зафиксирована в виде знаков, схем или рисунка. Именно эти образы и применяются для восприятия, усвоения и переработки информации. Впоследствии любую знаковую информацию студент сможет разделить на отдельные относительно самостоятельные образования, среди которых встретятся знакомые, одинаковые или неизвестные.

Иностранный язык преподается в университете на практических занятиях. Поэтому задача преподавателя подать новый материал на занятии так, чтобы студенты могли понять о чем идет речь, а потом сразу практиковаться в использовании этого материала. Если речь идет о грамматическом материале, то преподаватель может лучше объяснять тему, используя условные обозначения. Если на занятии рассматривается новый лексический материал, преподаватель может уместно использовать рисунки и плакаты.

Средства визуализации очень часто используются для представления и объяснения грамматического материала иностранного языка. Все эти средства можно разделить на определенные группы. В первую очередь это конечно печатные вспомогательные средства. Уже давно для объяснения грамматики преподаватели используют визуальные таблицы, на которых объясняется та или иная грамматическая тема. Это средство также разнообразит и оживляется с помощью использования различных цветов и шрифтов. Также для визуализации грамматического материала на иностранном языке очень широко используются абстрактные символы.

Изучение иностранного языка в высшем учебном заведении надо организовывать, «опираясь на прошлое и будущее с учетом трех закономерностей нашей памяти (оперативной, кратковременной и долговременной). Технология визуализации учебной информации позволяет максимально учитывать данную закономерность. Повторение отдельных этапов, неоднократное совершенствования навыков визуальной деятельности направлены на распознавание и формирование целостной системы, отвечающей поставленной задаче. Такая система быстро восстановится всякий раз, как возникнет необходимость, даже по истечении значительного времени.

Список использованных источников

1. Артемов В.А. Психология наглядности при обучении иностранным языкам / В.А.Артемов // Преподавание иностранного языка. Теория и практика. М., 1971. - С.241-258. 2. В. Лаврентьев, Н.Б. Лаврентьева, Н.А. Неудахин. Инновационные обучающие технологии в профессиональная подготовке специалистов (часть 2). - 232 с. 3.Селевко Г.К. Современные образовательные технологии DOC. Учебное пособие. М .: Народное образование, 1998. - 256 с.

К. В. Коротич

ПРАГМАТИЧНЕ НАВАНТАЖЕННЯ МОВНИХ ОДИНИЦЬ НА ПОЗНАЧЕННЯ ЯВИЩ ПРИРОДИ В ЖУРНАЛІ «ПЕРЕЦЬ» 1941–1945 РР.

Мова українського гумористичного журналу «Перець» уже з першого свого числа, виданого за часів німецько-радянської війни, зазнає цікавих і показових трансформацій, зокрема в ній надзвичайно потужно розгортається кілька типів метафори. У філософії та психології мови вважають, що метафора – це «маленький міф, тобто особливий образ екзистенційної життєдіяльності (особливий тип світосприйняття та світорозуміння)» [1, с. 106]. Як слушно зазначає В. І. Постовалова, «вибір того чи іншого образу-мотиву метафори пов'язаний не просто із суб'єктивною інтенцією творця метафори, але ще й із тим чи іншим його світорозумінням та сумірністю із системою стереотипних образів та еталонів, належних його картині світу» [4, с. 189]. У мові часопису «Перець» протягом 1941–1945 рр. домінують натурморфна та аграрна метафоричні моделі, органічно запозичені журналістами з народної картини світу українців і майстерно вписані в лінгвальну картину світу, передавану пресою. Оскільки ці метафори відображають традиційний побут і світобачення українського народу, тому є абсолютно природними в мові журналу, адже в них вміло враховано чинник адресата.

Мета статті – з'ясувати й описати особливості лінгвального вираження та прагматичного навантаження мовних засобів, що позначають явища природи, у дискурсі журналу «Перець» (П) 1941–1945 рр.

Проаналізувавши мову часопису в означений період, ми виявили такі характерні тематичні групи номенів, що позначають явища природи: 1) назви пір року (*зима, літо*); 2) назви стихійних лих (*землетрус*); 3) назви рельєфу, який є джерелом стихійних лих (*вулкан*); 4) назви природних явищ, часто небезпечних, та їх виявів (*метеоритний дощ, хурделиця, лавина, ожеледь, буря, вітер, сіверко, злива, гроза, град, грім, блискавиця*).

Лексеми *зима* і *літо*, за нашими спостереженнями, уживаються в текстах журналу не стільки в прямому значенні як назви відповідних пір року, скільки як символи поразки німецької армії. Так, на стереотипі *зима завадила перемогти*, що побутує ще із часів війни з Наполеоном, побудоване іронічне визначення зими в словничку, який регулярно укладали й публікували з номера в номер журналісти «Перцю» («*Зима* – страшна примара, приходу якої з жахом чекають гітлерівські бліцкріговці» [П. – 1941. – № 9. – С. 6]). Додає іронії цьому контексту вживання неологізму *бліцкріговці* на позначення учасників *бліцкрігу*, тобто теорії блискавичної війни в перекладі з німецької, яка виявилася аж ніяк не блискавичною. Натомість уявний іронічний діалог між німецькими вояками, який репрезентує псевдонімецький дискурс[†], що його моделювали в радянській пресі, побудований на оксюмороні (літо взимку та зима влітку) і реалізує комунікативну стратегію переконування в переможних діях радянської армії («*Радянська «метеорологія»* [заголовок – К.К.]. – Цього літа червоні влаштували нам *справжню зиму*. – Боюсь, Гансе,

[†] У журналі «Перець» для того, щоб наочніше переконати читача в правдивості зображуваного, часто використовували прийом введення так званого «псевдонімецького дискурсу», тобто показу подій або розповіді про них від імені фашистських лідерів чи німецьких солдатів. Докладніше про це див. у [3].

що взимку вони повторять нам *літо*» [П. – 1943. – № 20–21. – С. 7]).

Так само парадоксальною, але цілком логічною в межах уже показаної символіки пір року та характерних для них погодних явищ постає дефініція лексеми *ожеледь* в уже згадуваному словничку: «*Ожеледь* – погода, на яку фашистські вояки несподівано для себе наштовхнулися у червні, липні і серпні 1941 р. на східному фронті. Явище рідке, але закономірне» [П. – 1941. – № 9. – С. 6]. У цьому та ряді інших фрагментів журнальних публікацій спостерігаємо дію функції творення ілюзій (за А. Б. Соломоником, який мотивує її значною роллю засобів масової інформації у створенні й поданні викривленої картини подій [5]), адже знаємо, що в цей час німецька армія інтенсивно наступала).

Назви стихійних лих і не завжди безпечних природних явищ, передусім опадів (*хурделиця*, *лавина*, *ожеледь*, *вітер*, *сіверко*, *злива*, *гроза*, *буря*, *град*, *грім*, *блискавиця* та ін.) переосмислюються в контексті міфологічних уявлень слов'ян про землю як годувальницю, надію на порятунок у скрутну годину [2, с. 82], що надає життєдайні сили своїм захисникам, як тому ж богатиреві Святогору, і сама протистоїть поневолювачам. У контексті цієї ідеї вжите прислів'я з посиланням на народний авторитет узагальнено-особовим реченням («Недарма *кажуть*, що *у німців під ногами земля горить*» [П. – 1941. – № 9. – С. 6]). Показовим є й визначення землі в контексті тактики показу слабкості ворога: «*Грунт*[‡] – вулкан, на який спирається фашизм» [П. – 1941. – № 9. – С. 6]. Це висловлювання базується на сталій для преси того часу метафорі, якою акцентовано нестабільність і небезпечність становища ворогів.

Згадані міфопоетичні уявлення уособлюються в модифікованих відповідно до прагматичних потреб визначеннях назв явищ природи: «*Землетрус* – постійне явище в окупованих фашистами країнах» [П. – 1941. – № 9. – С. 6]; «*Хурделиця* – удар радянських бомбардувальників по мотомехчастинах гітлерівців. В наслідок на полі бою залишаються безформні кучугури залізного лому» [П. – 1941. – № 7. – С. 6]; «*Буря* (нищівного всенародного гніву) – те, що збирають тепер фашистські бузувіри, посіявши кривавий вітер війни» [П. – 1941. – № 5. – С. 13]. Дефініція бурі цікава ще й тим, що побудована на трансформованому й доповненому експресивно-оцінними прикметниками прислів'ї, активно використовуваному в радянській пресі: *Посіявши вітер*, *пожнеш бурю*.

Лексика на позначення явищ природи не тільки функціонувала в пристосованих до актуальної суспільно-політичної ситуації визначеннях, але й набувала переносних уживань і позначала залежно від контексту потужні військові зіткнення, наступи, атаки, бомбардування і т. ін. («Остання *злива* (англійського походження) начисто змила з абіссінської землі італо-фашистську коросту» [П. – 1941. – № 9. – С. 6]).

Наступна група виокремлених нами одиниць являє собою мовні засоби із семантикою великої неозначеної кількості (*град*, *злива*, *буря*), сполучених із словами зі значенням зброї, боєприпасів (наприклад, «Астрономічна видозміна [заголовок – К.К.]. – Кожного року серпень місяць характерний випаданням *так званих «метеоритних дощів»*. – В 1943 році ці дощі почали випадати для німців в липні і тривають ще й досі *у вигляді бомбового граду*» [П. – 1943. – № 22. – С. 2]). Усі ці одиниці використано в переносному значенні, у якому актуалізовано сему кількості. Так, у слові *град*, згідно з лексикографічними даними, актуалізовано переносне значення: «Велика кількість, численність»; у слові *злива* – так само переносне «Про велику кількість чого-небудь такого, що падає, сиплеться і т. ін. безперервним потоком»; щодо лексеми *буря* в академічному «Словнику української мови» в 11 томах зазначено, що вона може мати образне вживання.

Часто всі названі нами одиниці могли виступати в комплексі, посилюючи свій вплив і змальовуючи картину поразки німецької армії («– Нам заважав досі тільки

[‡] Цитати та приклади наводимо відповідно до правопису й пунктуаційного оформлення оригіналу.

російський клімат, – каже він [німецький солдат Карл – К.К.]. – Під Москвою була *люта зима*. Під Сталінградом – *вітри*. На Кавказі – *вогкість*, якої треба було якнайшвидше позбутися. Ай, Карл, Карл! А під Орлом і Білгородом? А під Харковом і Брянськом? Мабуть, *спека* винна? <...> Ворогів ми зустрічаємо *зливою куль*, *градом снарядів*, *бурею вогню*. *Гуркоче грім* над Україною. *Блискавиці перерізують небо*. З острахом бачать це різні Карли; *наближається гроза*» [П. – 1943. – № 19. – С. 2]). Цікаво, що в цитованому контексті знов-таки виявляється фрагмент псевдонімецького дискурсу, у якому реалізовано тактику виправдання поразок, далі ж спостерігаємо звернення до німецького вояка, що починається з вигука *ай*, котрий передає докір, та риторичних запитань. Завершує ж публікацію батальна картина, виписана за допомогою метафоричних перенесень військових подій у сферу природних явищ, що справляє перлокутивний ефект на ворога, який сприймає її «*з острахом*».

Як бачимо, у дискурсі журналу «Перець» часів німецько-радянської війни було розгорнуто потужну пропагандистську кампанію, спрямовану на піднесення бойового духу читачів, переконування їх у перемозі над нацистською Німеччиною, формування негативного образу ворога й реалізовану відповідними комунікативними стратегіями й тактиками. До мовного оформлення цих стратегій і тактик часто належали майстерно використовувані в дискурсі журналу «Перець» 1941–1945 рр. одиниці на позначення явищ природи, котрі зазнавали змін: були переосмислені, уживаючись як символи, актуалізували вторинну сему кількості, отримували ситуативне тлумачення як засоби боротьби з противником.

Список використаних джерел

1.Жоль К. К. Мысль, слово, метафора: проблемы семантики в философском освещении / К. К. Жоль. – К. : Наук. думка, 1984. – 302 с. 2.Кононенко В. Символи української мови / Віталій Кононенко. – Івано-Франківськ : Плай, 1996. – 272 с. 3.Коротич К. В. Контрпропагандистські стратегії і тактики в радянському дискурсі 1941–1945 років / К. В. Коротич // Українська мова серед інших слов'янських : етнологічні та граматичні параметри : [матеріали Міжнар. наук. конф.] (Кривий Ріг, 5–6 листопада 2009 р.). – Кривий Ріг : Видавничий дім, 2009. – С. 27–33. 4.Роль человеческого фактора в языке: Язык и картина мира / [Б. А. Серебренников, Е. С. Кубрякова, В. И. Постовалова и др.] ; отв. ред. Б. А. Серебренников. – М. : Наука, 1988. – 216 с. 5.Соломоник А. Язык как знаковая система / А. Соломоник // Соломоник А. Семиотика и лингвистика. – М. : Молодая гвардия, 1995. – С. 3–223.

Т. В. Кирпита

ДВІЙНИК-АНТАГОНІСТ У ТВОРАХ ДЖ. Ш. ЛЕ ФАНЮ ТА Р. Л. СТІВЕНСОНА

Персонажі-двійники – це досить давній прийом у мистецтві та літературі різних історичних епох та культур. Вони присутні в усній народній творчості, античній драмі, п'єсах Шекспіра, творах О. де Бальзака, О. Пушкіна, В. Одоєвського, М. Гоголя, Ф. Достоєвського та інших. Якщо ж говорити власне про англомовну літературу, тема двійництва використовується С. Кольриджем, Ч. Діккенсом, Дж. Ш. Ле Фаню, Р. Л. Стівенсоном, О. Уайлльдом. Таким чином, ми маємо справу з певним «спадкоємним зв'язком літературних творів» [2].

Англійський дослідник Дж. Гердман відзначав, що «форми двійництва коливаються між розділенням та єдністю» [4]. Виходячи з цього положення, Т. Д. Комова виділяє, з опорою на концепції С. Д. Кржижановського та Ч. Сєргє, два основні види двійництва. Перший базується на подвоєнні індивіда, за якого зображуване явище (ціле) представлене за допомогою двох героїв, що повторюють та доповнюють один одного (два Менехма у Плавта, Розенкранц і Гільденстерн в трагедії Шекспіра, Бобчинський та Добчинський у «Ревізорі» М. Гоголя і т.ін.) Исходя из этого положения, можно выделить, с опорой на концепции С.Д. Другий вид – роздвоєння

цілого: два однойменні персонажі з оповідання Е. По «Вільям Вільсон», Голядкін-старший та Голядкін-молодший у «Двійнику» Ф. М. Достоєвського. Зображаючи таких персонажів, автор зосереджується вже не на осмисленні загального явища, а спостереженням за його частиною – усвідомленням героєм свого «роздвоєння», його думками й почуттями, внутрішніми переживанням [3].

Привидів та лиховісних істот літератури вікторіанської епохи можна, на нашу думку, здебільшого віднести до двійників другого типу.

Так, у Дж. Ш. Ле Фаню потойбічні істоти, що неухильно супроводжують головних героїв, уособлюють іншу, «темну» сторону їхньої особистості. У найбільш вдалих своїх творах він використовує метафізику для того, щоб заглянути у людську душу (навіть у, здавалося б, відверто «вампірському» романі «Карміла»). У цьому романі подругою юної, наївної героїні стає підступна вампірша. Жорстокість, свавільність та егоїзм, властиві Кармілі, мали б відштовхнути від неї милу, покірну дівчину, але натомість приваблюють її. Ті риси характеру, що ховалися десь у глибині свідомості героїні, не маючи виходу, знайшли своє відображення у характері Карміли.

Доволі специфічного двійника має велебний Дженінгс, персонаж новели «Зелений чай»: у його уяві час від часу з'являється огидна мавпа, котра спонукає його до негідної поведінки, недостойної пастора. На поверхні лежить причина дивного захворювання: вікарій занадто захоплюється читанням по ночах містичної та езотеричної літератури, а щоб не заснути, вживає надмірно велику кількість зеленого чаю. Вочевидь усе це стало причиною того, що з глибин свідомості Дженінгса вирвалось його *alter ego*, темна сторона його душі, приховані «заборонені» бажання. Це нібито передмова до Стівенсонових Джекіла і Гайда (1886), і, в іншому плані (образ героїні) до його ж новели «Олалла».

«Зелений чай» називають «передвісником» «Дивної історії доктора Джекіла й містера Гайда» (див., напр., Th. Boyle, C. N. Manlove) [5; 8]. Дійсно, між ними дуже багато подібного.

Як і вікарій Дженнінгс, Джекіл – шанована людина Він відомий лікар, талановитий вчений, надзвичайно добра і стримана людина. Обоє прагнуть пізнати світ за межами своєї фізичної оболонки, побачити дійсність іншими очима. Дженнінгс ночами зачитується метафізичною літературою, щоб зазирнути за ширму фізичного світу, Джекілл створює зілля, здатне вивільнити його потаємні бажання, прагнення й потяги, які він не смів виказати в умовах строгої вікторіанської моралі. Результат його експериментів – Гайд – також зовнішньо нагадує привид-мавпу Дженнінгса: він низького зросту, має кострубату фігуру й потворне обличчя. Фінал обох історій також схожий: Дженнінгс скоює самогубство, не в змозі опиратися спонуканням лихого привида-мавпи і в той же час відчуваючи докори сумління, а Джекіл вбиває себе, вбивши Гайда, який вийшов з-під його контролю й почав поглинати особистість доктора.

У «Маркгеймі» Стівенсон показує боротьбу добра і зла у душі героя за допомогою постаті таємничого незнайомця. Спочатку він з'являється начебто для того, щоб спокусити Маркгейма, схилити його продати душу дияволу. Але подальші подій перекреслюють перше враження: таємничий незнайомець розкриває героєві все його життя, дійсний ступінь його падіння, показує йому себе в істинному світлі. Після щирого каяття героя обличчя незнайомця змінюється, з диявола він перетворюється на янгола. Це дає нам підставу стверджувати, що потойбічний гість – це душа Маркгейма, втілення боротьби доброго й злого начал у ній.

Яскравим прикладом двійників першого типу є брати Генрі та Джеймс у «Володарі Балантре» Р. Л. Стівенсона. Вони ворогують все життя. Спочатку начебто все ясно: Генрі втілює у собі добре начало, а Джеймс – зле, демонічне. Але далі виявляється, що не все так просто. Душу молодшого брата роз´їдає давня ненависть до Джеймса, він все більш стає схожий на старшого брата Джеймса. Генрі,

пише Н.Я.Дьяконова, «ненавидить його і ненавидить себе, відчуваючи у собі частинку брата» [1].

Неоднозначною є і фігура Джеймса, який від самого початку втілює зле, демонічне начало. Джеймс – аморальна особистість, яка йде на будь-який злочин. Але й Генрі, плекаючи у своїй душі ненависть до брата, згодом перетворюється на нього, стає його двійником.

Список використаних джерел

1.Дьяконова Н. Я. Стивенсон и английская литература XIX века – Ленинград, 1984. – С.84–132. 2.Енбаева, Л. В., Гесс, В. А. Сопоставительно-переводческий анализ интертекстуальности в произведении ФМ Достоевского «Двойник» // Вестник Челябинского государственного университета. - 2015. - №10 (365). 3.Комова, Т. Д. Двойники в системе персонажей художественного произведения (на материале западноевропейской и русской литературы XIX в.) / ТД Комова М. -2013. 4.Herdman J. The Double in Nineteenth-century Fiction. – Basingstoke, L.: Macmillan, 1990. P. 4. 5.Boyle Th. Black Swine in the Sewers of Hampstead: Beneath the Surface of Victorian Sensationalism. – USA: Penguin Books, 1989. – 273 p. 6.Le Fanu J.Sh. Carmilla // Le Fanu J.Sh. In a Glass Darkly. – Wordsworth Editions Limited, 1995. – P. 232 – 302. 7.Le Fanu J.Sh. Green Tea // Le Fanu J.Sh. In a Glass Darkly. – Wordsworth Editions Limited, 1995. – P. 3 – 34. 8.Manlove C.N. Modern Fantasy. – Cambridge: Cambridge University Press, 1978. – 267 p. 9.Stevenson R.L. Markheim // Dr Jekyll and Mr Hyde and Other Stories. – London: Everman's Library, 1992. – P. 138 – 151. 10.Stevenson R.L. The Master of Ballantrae. Weir of Hermiston. – London: Everyman's Library, 1992. – P. 11 – 239. 11.Stevenson R.L. The Pavilion on the Links, The Strange Case of Dr. Jekyll and Mr. Hyde and Other Stories, Essays, Poems. – Moscow: Progress Publishers. – P. 107 – 203.

T. O. Kovalets

ENGLISH AS A LINGUA FRANCA IN MODERN WORLD

There is the stereotype that the German language is for music, Mandarin is for maths, French and Italian are for love and poetry but English is for pragmatism and business. Seeking for mutual understanding the modern world needs one common language to avoid hostility and confusion. So the statement that English is for business is not a stereotype.

Any language development depends on historical, social, economic and cultural factors which influence the flourishing of the nation. The English language has got through different stages of development such as Old English, Middle English, Early Modern English, Modern English and International English. John Mchorter, a professor of linguistics and American studies at Columbia university claims that English is a weird language. [6]. Belonging to Indo-European family it is the only language which has no gender and its Present Tense needs a special ending in the third person singular. English started as a kind of German. When the Angles, Saxons and Jutes brought their language to England the inhabitants of the island spoke Celtic languages. In the 9th century German invaders didn't impose Old Norse on the natives but switched to English. Old English had the genders but the Vikings got rid of them. Then the Normans conquered England and English borrowed 10,000 new words from the French language. Since 16 century it became fashionable to use Latin to make the language more evaluated. New words competed with native English words for the same things. E .g .triplets-help is English, aid is French, assist is Latin, doublets- begin is English, commence is French. Spelling is also odd but speaking comes the first.

At present the use of English can be shown in concentric circles, according to Braj Kachru. [4]. The first inner circle involves traditional language spoken in the UK , Ireland and some former British colonies. The second outer circle embraces the countries where English has official or historical importance (India, Pakistan, Nigeria, Philippines). The third expanding circle refers to the countries where English does not play any official role but it is important for development of international business and tourism.

Michael D. Gordin, a historian of modern science at Princeton University in New

Jersey, claims that contemporary science is Anglophone or monoglot as everyone uses English almost to the exclusion of other languages. [3]. By the early 1980s English occupied over 80 per cent of world publication in the natural sciences and now 99 per cent of research are published in English. Ranking of universities depends on the number of citations of researchers.

The businessman Jean Paul Nerriere introduced the trademarked term Globish which uses a subset of standard English grammar and a list of 1500 English words adopted in the context of international business. [7]. He developed rules and training in the form of two books to help non-native speakers better communicate with each other by using Globish as a lingua franca. Neirer says that if we have the same limitations, we will have no limitations at all. Globish has simple sentence structures, there are no idioms, no jokes. Globish is correct English without English culture and it costs less time and money to learn English. In 2009 Nerrier and David Hon published the first book written in Globish English. In 2011 the Globish foundation was formed in Australia to advertise the standards of Globish. Though Nerrier describes Globish as a natural language it is suspected of cultural imperialism and ulterior economic motive. There are the other related systems such as Special English, Specialized English and Global English.

Special English is a subset of English with 1500 words, short sentences and slower delivery. It was first used on October, 19, 1959 and is still presented daily by the United States broadcasting service Voice of America. Specialized English derived from Special English by Feba Radio has some differences in the word list. Global English is international English as a global means of communication in numerous dialects and the movement towards an international standard for the language. In 2010 Robert McCrum published a book «Globish: How English language became the World's language». [5]. He described Globish as an economic phenomenon, at the same time the uses of global English are much more diverse than just business. McCrum thinks that new global culture began in 1999 with the fall of the Berlin Wall, after it the world wide cultural revolution started, and it became Globish which is the worldwide dialect of the third millennium. But this point of view was criticized by many scientists because knowledge of 1,500 words of English does not give a person access to the riches of the cyber space, wealth and power.

Nowadays English is strongly linked to success, especially in developing countries. It is a chance to get higher education in leading universities of the world and to receive a well-paid job. Several models of simplified English have been suggested for teaching English as foreign language. The first model is Basic English. It was developed by Charles Kay Ogden in the 1930s, a recent revival has been initiated by Bill Templer. The second model is Threshold Level English (van Elk and Alexander). The third model is Globish (Jean Paul Nerriere). The fourth model is Basic Global English, initiated by German linguist Joachim Grzega, whose aim was to create easier language as a tool for successful global communication. This model is based on 20 elementary grammar rules, both regular and irregular verbs are accepted. There are no strict pronunciation rules, vocabulary consists of 750 words and a learner has a free choice of 250 additional words. Such notions as empathy, tolerance and politeness are important for friendly communication.

The fact that native speakers are already greatly outnumbered demographically non-native speakers is changing English dramatically. David Crystal writes: «We may, in due course, all need to be in control of two standard Englishes – the one which gives us our national and local identity and the other which puts us in the touch with the rest of the human race, in effect we may all need to become bilingual in our own language» [1].

UNESCO estimates that more than half the world's 6,000 or more languages could be extinct by the end of the century. Every language is a treasure of knowledge and then it ceases to be spoken irrecoverable wisdom in areas of medicine, science, agriculture and culture rapidly disappears. There is such statement in support of the school of Oriental and African studies in London: «Because every last word means another lost world.»

Globalization and English are in symbiotic embrace. Globish lacks nuance and lyricism. So the growing banality of global English might lead to other languages eventually emerging from its shadows. As Ben Faccini, a novelist and a writer, claims: «Freedom speaks many languages.» He also adds that at the time when difference is being assaulted from all sides the plurality and diversity of the world matters [2].

Speaking about English as a lingua franca in modern world we should understand that Globish and global English are not the same terms. Globish is a subset or a small part of enormous ocean called global English. Globish was created for economical interaction. Owing to flexible and adaptable nature English vocabulary is open to new investments from other languages, the language is tolerant to pronunciation and it has tendency to simplification of grammar and spelling. The aim of socializing is more important than mistakes which people make during conversation. But if you want to have a good command of English you should learn standard English which opens all cultural treasures to you.

References

1. Crystal D. The English language. – London: Penguin. – 1988. – p. 265. 2. Faccini B. Speaking in Tongues. – Aeon, 24 February. – 2014. 3. Gordin M. Absolute English. – Aeon, 4 February. – 2015. 4. Kachru B. The alchemy of English: the spread, functions, and models of non-native Englishes, University of Illinois Press, – 1990. 5. McCrum R. Globish: How the English became the world's language. – W. W. Norton & Company. – 2010. 6. McWhorter J. English is not normal. – Aeon, 13 November. – 2015. 7. Nerriere J.-P. Globish: the world over. – Amazon.com. – 2009.

Н. В. Котух

СУЧАСНИЙ СТАТУС КУЛЬТУРИ МОВЛЕННЯ

Культуромовні рекомендації представлені у працях А. Коваль, Н. Бабич, І. Синиці, І. Білодіда, Р. Будагова, В. Русанівського, М. Пилинського, Р. Зорівчак, Л. Скуратівського, Л. Щерби, С. Єрмоленко, Є. Чак, Б. Антоненка-Давидовича, С. Караванського, О. Пономарева, Л. Мацько, О. Пазяк, Г. Кисіль, М. Пентилюк та ін. Утім сучасні досягнення дозволяють ширше поглянути на проблему, висвітлити її не лише у власне лінгвістичному контексті. Особливий статус культури мовлення пов'язаний з інтеграцією знань із сучасної української літературної мови, історії мови, логіки, етики, естетики, лінгводидактики, стилістики, теорії комунікації, риторики, методики мови і «покликаний звести на цій основі стрункy і досконалу споруду мовленнєвої довершеності, викінченості, яка виявлятиметься в логічності, точності, чистоті, багатстві, виразності тощо» [1, с. 3]. Широке розуміння культури мовлення передбачає вивчення саме мовлення, тобто висловлювань, оцінку цих текстів з погляду культури. Розгляд культури мовлення як складника ще ширшого контексту – культури в цілому дозволяє виявити та використати найбільш ефективні засоби для удосконалення культури мовлення в системі освіти. Зауважимо, що розуміння культури мовлення як частини культури сприймається більшістю науковців як очевидне (Б. Головін, М. Ільяш, , Г. Їжакевич, Н. Баландіна, Р. Будагов, О. Пєшковський, Л. Щерба та ін.). У чому ж полягає соціокультурний підхід до розуміння проблем культури мовлення? У першу чергу – у визначенні змісту і обсягу поняття, що дозволить запропонувати різновиди завдань, спрямованих на подолання проблем культури мовлення на основі соціокультурних знань.

Реалізація соціокультурної змістової лінії чинної програми з рідної мови пов'язана з соціальним аспектом використання мови, передбачає осмислення і синтез здобутих учнями знань з інших навчальних предметів, трансформацію їх у цілісну світоглядну картину світу і ґрунтується на суспільній і культуроносній функціях мови, відображаючи взаємозалежний зв'язок: людина – суспільство – мова – культура. Ця змістова лінія «є засобом опанування національних і загальнолюдських культурних і духовних цінностей, нормами, які регулюють стосунки

між поколіннями, статями, націями, сприятимуть естетичному і морально-етичному розвиткові особистості, органічному входженні її у соціум» [4, с. 6]. Як бачимо, зміст соціокультурної компетенції, визначений чинною програмою з рідної мови, зміщує акцент зі знання мови як окремих елементів на поняття мовлення як інтегровану систему знань і вмінь. Наголошується на розширенні можливостей мовної освіти: вивчення мови полягає не лише у здобутті знань, а й у набутті інтегрованих мовленнєвих умінь у їх взаємодії, що диктують життєві ситуації. За таких передумов соціокультурний аспект культури мовлення поєднує культуру спілкування, культуру мовленнєвої діяльності, оволодіння якою передбачає високий рівень загальної культури, зокрема оволодіння культурою мислення, знання дійсності, предмета розмови, законів і правил спілкування в цілому і норм використання засобів мови для вирішення певного комунікативного завдання зокрема. Обсяг поняття «соціокультурний аспект культури мовлення» обмежується літературною мовою, що регулюється певними правилами і нормами.

Схарактеризуємо соціокультурний складник культури мовлення з огляду на структуру мовлення у її відношенні до немовленнєвих структур. Зазначимо, що немовленнєві компоненти в жодному разі не протистоять філологічним, власне лінгвістичним нормам. Проте саме вони формують необхідний контекст і допомагають досягти більш повного і глибокого розуміння ролі соціокультурного чинника у вивченні і подоланні проблем культури мовлення. В основу аналізу впливу немовленнєвих структур на комунікативні процеси покладено модель комунікативного кола Б. Головіна. Дослідник крок за кроком простежує замкнення комунікативного кола: 1) дійсність (інформація автора про предмет мовлення); 2) мова (знаковий матеріал для організації мовлення); 3) мовлення (знакова модель дійсності); 4) розпізнавання інформації. Якщо четвертий крок здійснено успішно, адресат стає автором мовлення і комунікативне коло відтворюється у зворотному напрямку. На яких кроках комунікативного кола, у зв’язку з послабленням або порушенням яких комунікативних відношень мовлення до немовленнєвих структур може погіршитися мовлення? До причин недосконалості мовлення, на нашу думку, належать такі: недостатнє знання дійсності; недостатня мовленнєва обробка інформації про дійсність; недостатнє володіння мовою, що зумовлює неправильне використання чи сприймання мовних засобів.

Розглядаючи комунікативне коло, в якому «рухаються знаки мови і втілена в них побудованими з них мовленнєвими ланцюжками інформація» [2, с. 32], Б. Головін звертає увагу на проблему «двох свідомостей», що беруть участь у комунікації. Означена проблема є важливою не стільки для теорії культури мовлення й опису її комунікативних якостей, скільки для безпосередньої практики мовленнєвого спілкування. Це питання становить науковий інтерес і в освіті – галузі діяльності, у якій мова використовується як професійне знаряддя праці, засобами якого «зводити до мінімуму відмінності в інформації, що залежать від розбіжностей двох свідомостей» [2, с. 37]. Проблема «двох свідомостей» своєрідно виявляється при осмисленні дієвості мовлення, що суттєво обмежує можливості рекомендаційного впливу науки на мовленнєву поведінку людей. А коли першочергове значення належить нормам мови, а не нормам спілкування, значно звужуються рамки діалогу, як міжособистісного, так і діалогу культур. Отже, з метою максимально об’єктивного і продуктивного розгляду проблем культури мовлення слід вважати її інтегрованою галуззю знань і відповідно – інтегрованою навчальною дисципліною.

Проведене дослідження дає підстави для таких **висновків**: 1. Феномен соціокультурної компетенції створює й формує систему цінностей з огляду на загальнокультурні та національні ціннісні орієнтири. Засобами їх реалізації слугують мовні і мовленнєві зразки – тексти соціокультурної тематики. 2. Систематична й цілеспрямована увага вчителя-словесника до семантичних аспектів тексту забезпечує правильне уявлення учнів про багатофункціональність мовного явища як

граматичного, комунікативного та естетичного факту, що дозволяє вирішити низку освітніх проблем, зокрема підвищити рівень культури мовлення учнів. З. Культуру мовлення визначають мовні і мовленнєві норми, а також етичні й комунікативні правила та закони спілкування. Традиційний інтерес мовознавчих наук до проблем культури мовлення, підсилений здобутками антропоцентричних галузей знань, уможливлює розширення «загальнокультурних обріїв особистості» [3,с. 15].

Список використаних джерел

1.Бабич Н.Д. Основи культури мовлення / Н.Д. Бабич. – Львів : Світ, 1990. – 232 с. 2.Головин Б.Н. Основы культуры речи / Б.Н. Головин. – М. : Высшая школа, 1988. – 320 с. 3.Русский язык 5–6 классы. Развитие ситуативной речи: Учебное пособие / под ред. Н.Ф. Баландиной. – Харьков : Веста : Издательство «Ранок», 2007. – 272 с. 4.Українська мова 5–12 класи. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів / за ред. Л.В. Скуратівського. – К., 2005. – 176 с.

В. О. Кривуля

ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ МЕТАЛУРГІЙНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ НАУКОВО-ТЕХНІЧНИХ СТАТЕЙ НА УКРАЇНСЬКУ МОВУ (НА МАТЕРІАЛІ АНГЛІЙСЬКОЇ ТА НІМЕЦЬКОЇ МОВ)

Зі стрімким світовим розвитком у галузях науки та техніки важливим стає обмін інформацією між дослідниками з різних країн про науково-технічні досягнення. Кожне нове наукове відкриття потребує свого найменування,в ролі якого найчастіше виступає саме науковий термін.

Невпинний розвиток науки та техніки, дослідження в різних галузях знання, міжнародна співпраця, технічне й комерційне співробітництво між народами і державами слугують проникненню термінології в усі сфери людської діяльності.

Швидкий розвиток технологій у сфері металургії, гостре питання підвищення безпеки у цій сфері та постійне обговорення і критика застосування таких технологій збільшують значущість адекватного перекладу тестів сфери металургії та необхідності вивчення закономірностей перекладу металургійної термінології з англійської та німецької мови на українську.

На сьогодні в лінгвістиці як науці, з одного боку, сформовано знання щодо перекладу науково-технічної літератури та, разом з тим, немає досить повних уявлень про закономірності перекладу термінів сфери металургії з англійської та німецької мови на українську.

Відомо, що зі збільшенням інформаційного потоку, обсягу людських знань та з розвитком ідей неминуче зростає і кількість слів у мові. Зрозуміло, що кожне нове наукове відкриття потребує найменування як засобу вираження логічної уяви про поняття, у ролі якого виступає термін. Цей процес, що постійно відбувається в процесі розвитку мови, замовлю численні зміни значень існуючих слів.

Під терміном ми розуміємо мовний засіб вираження спеціального поняття. Разом з тим, у науковій літературі досить важко знайти єдине й універсальне визначення поняття «термін», адже дослідники цього мовного явища та інформація, подана в довідках, трактують «термін» по-різному. Але більшість авторів поділяють думку, що термін є членом певної термінологічної системи, яка належить до тієї чи іншої галузі науки, техніки, виробництва, і тому його концептуальний зміст визначається місцем у системі. Кожен термін має свою дефініцію у ряді інших термінів у тій же галузі. Терміни, на відміну від загальновживаних слів, зазвичай однозначні; те саме слово може бути терміном різних галузей знання, проте це не полісемія, а омонімія. Терміни протипоставлені загальній лексиці також у тому відношенні, що вони пов’язані з визначеною науковою концепцією: в термінах відбуваються результати наукових досліджень і їх теоретичне осмислення.

Не викликає сумніву те, що термінологічна лексика посідає особливе місце як

у словниковому складі літературної мови, так і в її різних стилях. Проте найчастішою сферою вжитку термінів є науково-технічний стиль.

Основна маса науково-технічної термінології не входить до складу загальнолітературної мови і залишається зрозумілою лише спеціалістами певної галузі знань. Незважаючи на це, контекст відіграє важливу роль для конкретного трактування термінів, оскільки значна їхня частина є також загальновживаними словами, які набувають у контексті спеціальних значень.

З огляду на це, можна зробити висновок, що терміни неоднакові за сферою вживання та діапазоном їхнього застосування. Тому терміни прийнято поділяти на три основні групи: загальнонаукові, міжгалузеві та вузькоспеціальні терміни. Загальнонаукові й міжгалузеві терміни мігрують по нових терміносистемах, а вузькоспеціальна лексика відображає основні поняття певної фахової мови.

Загальнонаукові терміни є лексичними одиницями значної семантичної ємності, що позначають , як правило, категоріальні, класифікуючи наукові поняття загальногалузевого характеру і функціонують у текстах кількох сфер або галузей наукової діяльності.

Жодна наука не створює всі абсолютно терміни заново бо багато термінів запозичується із суміжних галузей знання. Отже, термін може виходити за межі своєї терміносистеми і бути надбанням суміжних галузей. Оскільки міграція термінів із одних терміносистем в інші відбувається досить часто, то й межі терміносистем є умовними.

Таким чином, в галузі металургії існує багатозначна система термінів,які входять інколи до інших термосистем. Сучасна мова науки і техніки висуває до термінів декілька вимог, найважливіші з яких такі: системність; наявність визначення, або дефінітивність (кожен термін співставляється з чітким окремим визначенням, яке орієнтується на відповідне поняття); нежалежність від контексту; точність; стисліст у плані вираження, хоча дана вимога часто виступає в протиріччя з вимогами точності, тобто повноти терміна; тенденція до однозначності. Але такої однозначності варто добиватися в межах однієї терміносистеми, тому що на рівні декількох підмов доволі розповсюдженою є полісемія термінів; синонімічність, що заважає взаєморозумінню; стилістична нейтральність; милозвучність (тобто вимоги евфонії).

Г. Й. Насмінчук

НАРАТИВНІ СТРАТЕГІЇ «МАЛЕНЬКИХ РОМАНІВ» ГАЛИНИ ТАРАСЮК

Осмисленню проблеми наративної стратегії сучасної прози сприяють ті літературознавчі дослідження, які актуалізують методологію постколоніальних та гендерних підходів до художнього твору. В. Сірук визначає дев’ять типів наративних структур у сучасній прозі. Перший тип передбачає розгортання оповіді як історії з початком і завершенням, і є закритою лінійною структурою. У другому наявні оповідні або розповідні тексти з відкритими подієвими рівнями. У третьому різновиді текст формується не завдяки подіям, а засобам психологізації. Для четвертого характерними постають фабульні деформації, маніпуляції з хронотопом. Структура п’ятого типу характеризується повною відмовою від лінійного тексту. Шостий тип об’єднує тексти, які викладають минулий час, але оформлюються у децентрованому просторі. Сьомий тип структури постає як квазіісторія. У восьмий тип виокремлені псевдоісторії у формі есе. Дев’ятий тип стосується текстів, смислові зв’язки яких приховані за «маскою автора» [2, с.6-9].

«Відповідно до основного положення наратології, – зауважує С. Бук, – існує чотири поняття автора: 1) автор – біографічна людина; 2) автор – стиль; 3) автор – наратор (літературний суб’єкт): а) оповідач, б) розповідач; 4) автор – погляд на світ» [1, с.63].

Романістика Галини Тарасюк представлена широким спектром жанрових різновидів і форм наратії: «романом-гіпотезою», «сардонічно-сатиричним романом-антиутопією», романом феміністичним, «маленьким романом» тощо. Яскравими взірцями останнього жанрового різновиду є «Гаспид і Маргарита», «Тікаймо, Адаме, втікаймо», «Покоївка», «Мій третій і останній шлюб», «Хижачка». Всі ці твори зводяться до ще одного спільного знаменника: «жіночі романи», які окремою книгою побачили світ у 2006 році. Попри належність до одного жанрового різновиду, кожен твір Галини Тарасюк має своє неповторне архітектонічне вирішення і свою жанрову домінанту. Так, «Покоївка» – це роман з епілогом, «Хижачка» тяжіє до кримінально-детективного жанру, «Гаспид і Маргарита» та «Тікаймо, Адаме…» – до роману химерного, а «Мій третій і останній шлюб», який, по суті може слугувати зразком соціально-психологічного роману, сама письменниця назвала «базарним романом». Саме в цих творах Г. Тарасюк успішно експериментує з класичною романічною архітектонікою, поєднуючи конкретну життєву інтригу з майстерно викінченою композицією.

Різні аспекти творчої системи Галини Тарасюк – екзистенційність, міфологізація, притчевість, параболічність, інтертекстуальність – вже достатньо глибоко проаналізовані сучасними критиками, проте «жіночі романи» досі не розглядалися в сукупності та із застосуванням елементів наратологічного аналізу. У творах Галини Тарасюк за незначними винятками домінує наратор-жінка, їм притаманний феміноцентричний тип наратії. Сучасна письменниця послідовно розробляє прийом жіночого оповідного «я», що в українській літературній традиції бере початок від Марка Вовчка. Особливістю наративної стратегії «жіночих» романів є наявність персонажа-оповідачки, яка презентує свою приватну історію, а вже через неї – історію соціумну. Часто оповідачка цілком збігається з постаттю персонажа, втілюючи фемінну позицію.

Наративна стратегія роману Галини Тарасюк зреалізована як результат взаємодії мовних партій героя, дійсності й автора. «Голосова партія» «я-наратора» в її романістиці вирізняється емоційним зарядом, зате зображувальній фактурі притаманна вдавана безпристрасність, безсторонність. Оповідачка чергує форми власної присутності у тексті і оприявнює себе то в іпостасі я-оповідачки, то в ролі всезнаючого розповідача. Спорадично той, хто наратує у творі, цитує відомих чи випадкових людей або різноманітні медійні джерела. Такі цитати, підкріплені реплікою-коментарем, можуть містити евристичний потенціал: «Як сказав колись один старий єврей: давно вже ніхто нікуди не їде і не йде» [3, 40]; «Ми, як придумав один сатирик – Мозамбік. Країна третього сорту» [3, 46]; «*Царські села» і громадські кладовища – дві ударних будови епохи Незалежності*». Щось приблизно таке зовсім недавно написала юна послідовниця Ярослави Бойчук» [3, 47]. «Ведеться розслідування. Певно, так зараз пишуть усі наші містечкові газети» [4, 581].

У романі «Гаспид і Маргарита» події змодельовано на основі світоглядної рефлексії оповідачки Маргарити, її сповідальне мислення дає розуміння тих пріоритетів, які вибрала вона для свого життя. Нарація з я-оповідачки трансформується в розповідну структуру, коли виникає необхідність відсторонено пояснити події, віддалені часом. Твір зітканий зі сповідальних монологів, які передають функціонування думки Маргарити на фоні життєвих колізій. Наративна стратегія, яка виявляє себе у діалозі Гаспид / Маргарита, лише формально подається як діалог. За суттю це монолог, а гнівна розмова, яка точиться між двома іпостасями розполовиненої людської душі – це авторська композиційна знахідка, яка оркеструє мовну партію жінки-хижачки, що заради лакомства земного «душу запродала» [3, 34]. Сюжетні колізії твору розгортаються в умовно-алегоричному ключі, однак умовно-алегоричні картини поставлені на ґрунт подій початку XXI століття.

На протиставленні двох світів – земного і небесного, профанного і сакрального, реального і метафізичного – збудовано також роман «Тікаймо, Адаме, втікаймо…».

Усю його тканину пронизує феміністична тональність, а смислоутворювальним засобом знову виступає жінка-оповідачка. У центрі наратії – романтична втеча двох немолодих людей від сірих буднів, холодних дощів, від «*люксів, машин, шмоток, баксів*» [4, 573], від земних пристрастей і прикрощів. У свідомості оповідачки послідовно протиставляються локуси дощового міста і поверненого раю. Фабульний час твору – це декілька весняних днів відпустки, але він розширюється до безмежжя біблійного часу. З цього погляду особливого значення у творі набирає символіка вертикальності. Вертикальний простір присутній насамперед у позначенні траєкторії руху «професорського» автомобіля: «Волга» піднімалася вгору»; «під самісіньким кордоном звернули на ґрунтівку, і важко подерлися до верхів»; «авто виповзло на більш-менш горизонтальний п'ятачок тверді серед суцільної вертикальності. Ми обережно вийшли з машини і опинилися під самісіньким небом. Тут, угорі, у промінні раннього сонця густо синіли смерекові Карпати» [4, 574].

Отже, домінантним наративним модусом для Галини Тарасюк є оповідь. Особливістю її «маленьких романів» є міфологізація сучасного життя, зіткнення категорій сакрального і профанного, органічне поєднання реалій нинішнього дня з біблійними подіями, що в результаті сприяє параболічному характеру наратії.

Список використаних джерел

1.Бук С. Форми наратії в романі Іздрика «Подвійний Леон» / Соломія Бук // Слово і Час. – 2006. – № 2. – С. 63 – 67. 2.Сірук В. «Наративні структури в українській новелістиці 80-90-х років ХХ століття (типологія та внутрішньо-текстові моделі) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: 10.01.06 – «Теорія літератури / В. Г. Сірук : Ін-т літ-ри ім. Т. Г. Шевченка. – К., 2003. – 20 с. 3.Тарасюк Г. Жіночі романи / Галина Тарасюк. – Бровари : Відродження, 2006. – 286 с. 4.Тарасюк Г. Тікаймо, Адаме, втікаймо… / Галина Тарасюк // Незнайома: Антологія української «жіночої» прози та есеїстки другої пол. ХХ – поч. ХХІ ст. – Львів : ЛА «Піраміда», 2005. – С. 571 – 583.

І. А. Насмінчук

ІРОНІЧНИЙ ДИСКУРС В ПУБЛІЦИСТИЦІ ІВАНА БАГРЯНОГО

В українській письменницькій публіцистиці середини ХХ століття іронія як «найзагальніший означник свободи, і перш за все свободи творчої» [6, с. 3], асоціюється з ім'ям Івана Багряного, адже йому судилося одним з перших у повоєнній Європі продемонструвати перед світовою громадськістю свою іронічну відстороненість від тоталітарних ідеалів та нав'язаного комплексу меншовартості.

За словами Галини Мухіної, «іронія може виявлятися в різноманітних формах, у розмаїтості підходів до іронічних ситуацій. Вона не є статичним явищем, а постійно підлягає змінам залежно від того, в яку епоху та в якому суспільстві розвивається дана література» [4, с. 31]. Серед багатьох аспектів вивчення іронії (як художнього тропа, стилістичної фігури, стильового компонента, складової поетики тексту) на особливу увагу заслуговує з'ясування характеристичних ознак іронічного дискурсу як світоглядної позиції письменника. Сучасне літературознавство переконливо доводить, що іронія виступає «глобальним принципом світоосмислення» [6, с. 4], різновидом «філософського погляду на світ, якому притаманна принципова альтернативність та сумнів» [7, с. 58], а часто і «єдиною формою вільного погляду на світ і героя» [3, с. 322]. У світлі наукової термінології, якою послуговуються вчені при визначенні сутності іронії: «право інакомислення» (Р. Семків), «широке громадське застосування» (Р. Рорті), «амбівалентна гра» (Г. Мухіна), «принципово автономний і нетеоретизований спосіб діалогу людини зі світом» (Г.Токмань) стає очевидною спрямованість іронії не до суб'єкта, а до об'єкта.

Є певна закономірність у тому, що діяльність Івана Багряного, політичного емігранта, автора блискучої публіцистики, у потрактуванні ворожої пропаганди виявляється, можна б сказати, теж іронічно, двояко: з погляду радянської ідеології

він був ворогом народу, запеклим націоналістом, а недруги за кордоном називали його прислужником Москви, радянським шпигуном на західній території. «Яка ж диявольська іронія української еміграційної дійсності, – писав Григорій Костюк, – одночасно з комуністичною атакою проти Багряного, з другого боку, розгорнули шалену, неперебірливу в засобах, провокаційну акцію якісь, нікому не відомі суб'єкти та гуртки, що під тією чи іншою назвою вештаються серед еміграційної спільноти» [2, с. 836]. Іронія полягає ще й у тому, що як емігрант Багряний апелював до своєї української аудиторії не безпосередньо, надії на те, що його почують за залізною стіною, практично не було. І тим не менше, письменник сподівався бути автентично відчитаним через опосередковане сприйняття, принаймні через ту полеміку, яку з ним вели завзяті радянологи.

Специфіка творчості Багряного-публіциста на сьогодні досліджена Іваном Дзюбою, Григорієм Костюком, проте майстерність Багряного-іроніста, зокрема на рівні публіцистичного тексту, ще не була об'єктом дослідницької уваги. Аналізуючи публіцистику Івана Багряного, ми виходимо з розуміння іронії як «форми оцінного, критичного, емоційного освоєння дійсності» [5, с. 8], тобто як органічної складової світогляду автора.

Об'єктом іронії в Багряного є передусім радянська система і все, що з нею пов'язане прямо чи опосередковано. Злободенна антиімперська публіцистика письменника генетично споріднена з сатирою Т. Шевченка і В. Самійленка. Трибуною для письменника стали такі еміграційні періодичні видання: «Наша боротьба», «Наші позиції», «Українські вісті» (Орган Української революційно-демократичної партії), «Ми ще повернемось» (бюлетень). По свіжих слідах подій, відстежених зі шпальт комуністичної преси, Багряний відтворив широку панораму радянської дійсності, яку гірко-іронічно називав то «щасливою Аркадією», то «комуністичним Назаретом» чи «комуністичним раєм». Домінування іронічної тональності було зумовлене налаштованістю письменника розкрити страшну природу тоталітаризму. У той час, коли чимало політиків поза межами Радянського Союзу аплодували рішенням XX з'їзду КПРС, де начебто остаточно було засуджено культ особи, Багряний розкривав світовій суспільності очі на справжній стан речей, гірко іронізуючи з приводу нібито викритої, а насправді по-новому реставрованої репресивної машини.

Ціла низка праць звернена до осіб з «комуністичного синедріону» (І. Багряний). Наводячи цитати з доповідей радянських достойників, І. Багряний послідовно десакралізує офіційні міфи про «щасливу радянську Аркадію», а свій скепсис щодо почутого чи прочитаного оформлює іронічним «пой, ласточка, пой!» [1,с.511]. У статті з промовистою назвою «Феєрверк колективної демагогії (Слово по доповіді Хрущова)» він зриває убогу машкару з бундючної фразеології про країну, де все начебто «цвіте, все росте, все буяє, все досягає високих процентів, та не якихось там сотень, а по кілька сот. Все переганяє капіталістичний світ по всіх статтях промисловості й економіки, сільського господарства і машинобудування, і видобутку заліза й сталі, і вугілля, і хліба, і цукру…» [1,с.506]. І. Багряний легко досягає порозуміння зі своїм читачем, налаштовуючи його на відповідне сприйняття написаного такими застереженнями: «Не смійся читачу, який не читав доповіді Хрущова! Це не фантазії, а це все буквально списується з тієї хрущовської доповіді» [1,с.509]; «Ні, це зовсім не жарт! Ні, дорогий читачу!» [1,с.509]. У прожекторі іронічного освітлення радянська дійсність, так пафосно розрекламована Хрущовим, постає зоною цілковитого абсурду. Для більшої переконливості письменник цитує фрагменти виступу в оригіналі, здобрюючи їх власними знущально-співчутливими примітками й уточненнями. Знакові для радянської системи поняття («повышение», «народное благосостояние», «возрастающий спрос»), замикаючись на собі, зазнають суттєвої деконструкції, й інакше, як об'єкт іронії, не сприймаються.

Таким чином, у своєму послідовному відторгненні від тоталітаристського аб-

сурду та комплексу меншовартості Іван Багряний апелює до іронії як тропа, риторичної фігури і провідного «принципу світоосмислення». Авторська іронія охоплює актуальні для часу письменника питання і проблеми.

Список використаних джерел

1.Багряний І. Публіцистика: Доп., ст., памфлети, рефлексії, есе. Друге видання / Упоряд. О. Коновал; Передм. І. Дзюби; Післямова Г. Костюка / Іван Багряний. – К.: Смолоскип, 2006. – 856 с. : портрет. 2.Костюк Г. Відійшов у безсмертя // Багряний І. Публіцистика: Доп., ст., памфлети, рефлексії, есе. Друге видання / Упоряд. О. Коновал; Передм. І. Дзюби; Післямова Г. Костюка / Іван Багряний. – К. : Смолоскип, 2006. – С. 829 – 837. 3.Літературознавчий словник-довідник / Р.Т. Гром'як, Ю.І. Ковалів та ін. – К. : ВЦ «Академія», 1997. – 752 с. 4.Мухіна Г. Романтична іронія у творчості Шевченка / Галина Мухіна // Слово і Час. – 1990. – № 8. – С.31–36. 5.Походня С. Языковые виды и средства реализации иронии / София Походня. – К. : Наукова думка, 1989. – 128 с. 6.Семків Р. Іронічна структура: Типи іронії в художній літературі / Ростислав Семків. – К. : 2004. – 136 с. 7.Токмань Г. Шолом-Алейхем як майстер літературної іронії: смисли, засоби, український контекст / Ганна Токмань // Слово і Час. – 2010. – № 4. – С. 57–72.

H. M. Pasko

MAIN DIRECTIONS OF MODERN LINGUISTIC STUDIES

To begin with, text has always been the object of linguistic analysis. Due to its being the only means of conveying and preserving information (oral speech), it enables us to have a closer look at the product of simultaneous work of mind and articulation coded with the help of written language.

Over the past decades lexical and grammatical peculiarities of the text have been described and now we are facing the problem of discovering mental mechanisms of speech creation.

Modern linguistics is mainly focused on the discursive analysis of the text and the number of discourses is great. Linguists are trying to study not only the written text, but the whole communicative situation in which it has been produced, including the participants of the communication (addressant, addressee), the extra linguistic factors, such as conditions, place, noise, etc. (O. Selivanova [5], [6], F. Bacevych).

All this has become possible as a result of anthropocentric approach which has dominated in the language science. A human has become a center of every communication being its producer, its addressee, and the purpose of speech act creation at the same time.

Moreover, all metaphoric processes of conceptualization are now looked upon as a means of describing artificial objects or natural phenomena by means of human's parts of body, peculiar actions, traits of character, etc.

Communicative linguistics (J. Searle [8], J. Austin) helped us differentiate between the types of direct and indirect speech acts and helped reveal real intentions of the speaker. As a result, now we are able to recognize demands and requests implied in the direct interrogative speech acts (questions). These linguistic skills appear to be very useful in the discourse of advertising, where consumers are influenced by various linguistic means aimed at making them buy the advertised product or service.

Similar situation can be observed in the political discourse, where linguistic means of influence on the population are extremely popular with the politicians. Thus, linguistics helps reveal implied intensions of the speakers.

Another branch of linguistic studies deals with the conceptualization, categorization and mental mechanisms of speech creation. Cognitive linguistics singles out special patterns – frames – by means of which, depending on the situation and context, various language models are formed in the speaker's mind (M. Minsky [4], S. Zhabotynska [1], [2]).

But all these aspects and branches of modern linguistics are closely interrelated. Only being united into a single entity, they can give us clear understanding of what the speech is, how it is being produced and preserved, what intentions are implied in this or

that speech act.

References

1. Жаботинская С. А. Геометрия смысла : концептуальные модели языка и фрактальные формы [Электронный ресурс] / С. А. Жаботинская. – Режим дост. к ст. : http://old.kpfu.ru/ss/cogsci04/science/cogsci04/85.doc. 2. Жаботинская С. А. Концепт/домен : матричная и сетевая модели / С. А. Жаботинская // Культура народов Причерноморья. – № 128. – Т. 1. – 2009. – С. 254–259. 3. Лакофф Дж. Метафоры, которыми мы живем / Дж. Лакофф, М. Джонсон // Теория метафоры : Сборник. – М. : Прогресс, 1990. – С. 387–415. 4. Минский М. Фреймы для представления знаний / М. Минский ; [пер. с англ. О. Н. Гринбаума]. – М. : Энергия, 1979. – 152 с. 5. Селіванова О. О. Лінгвістична енциклопедія / О. О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К, 2010. – 844 с. 6. Селіванова О. О. Основи теорії мовної комунікації : Підручник / О. О. Селіванова. – Черкаси : Видавництво Чабаненко Ю. А., 2011. – 350 с. 7. Седов К. Ф. Дискурс и жанры речи / К. Ф. Седов // Онтопсихолингвистика : становление коммуникативной компетенции человека. – М. : Лабиринт, 2008. – С. 146–154. 8. Серль Дж. Что такое речевой акт? / Дж. Серль // Новое в зарубежной лингвистике: Вып. 17. Теория речевых актов : [сборник / общ. ред. Б. Ю. Городецкого]. – М. : Прогресс, 1986. – С. 151–169. 9. Leech G. A Communicative Grammar of English / G. Leech, J. Svartvik. – 2nd ed. – London : Longman ; New York, 1994. – 423 p. 10. McCarthy M. Discourse analysis for language teachers / M. McCarthy. – UK : Cambridge University Press, 2002. – 214 p. 11. Richards J. Longman Dictionary of Applied Linguistics / J. Richards, J. Platt, H. Weber. – London : Longman, 1985. – 323 p.

Е. А. Шірінян

КОМУНІКАТИВНА ПОВЕДІНКА МОВНОЇ ОСОБИСТОСТІ У ПОЛІТИЧНОМУ ДИСКУРСІ (НА ПРИКЛАДІ КОНРАДА АДЕНАУЕРА)

Сучасні лінгвістичні студії здійснюють аналіз політичного дискурсу із застосуванням поняття мовної особистості, під яким розуміється «людина, здатна створювати та усвідомлювати тексти, що відзначаються різним ступенем складності. глибини й точності відображення дійсності за певної спрямованості» [1, с. 119]. Комунікативна поведінка мовної особистості у просторі політичного дискурсу визначається промовами з чітким аргументативним характером і конституюється елементами його системи, тобто глибше занурення у структуру політичної промови дає змогу виявити у її складі базові концепти і ключові цінності, до збереження і розвитку яких закликає адресат і котрі кожен окремо взятий реципієнт інформації сприймає, трактує і інтерпретує індивідуально залежності від власної картини світу.

Перед першим німецьким федеральним канцлером Конрадом Аденауером стояло непросте завдання: утримати різноманітні політичні елементи у коаліції, що навряд було б можливо, якби не його урядова майстерність. Комбінація тактичного мислення та уваги до адміністративних деталей дають у своїй сукупності підстави стверджувати, що Конрад Аденауер був поміркованим стратегом, сферу інтересів якого складали, зокрема, державні організація та реорганізація [4]. Засновник ХДС піклувався вирішенням внутрішніх справ своєї країни, його непокоїли питання міжнародних відносин, а саме безпеки, миру та злагоди на теренах Європи, він не залишав поза увагою і проблеми побутового характеру, а отже крім самомотивації потребував довіри ззовні, в першу чергу від своїх співвітчизників, і, звісно, прагнув заручитися підтримкою політиків-колег. Політичний дискурс Конрада Аденауера, сутність якого отже полягала як у відновленні позитивного іміджу Німеччини на міжнародній арені, так і у потужних внутрішніх реформах, репрезентований у промовах цього політичного діяча, які відповідно вирізняються високим ступенем інформативності та мають успішний комунікативний ефект.

Дискурс Аденауера як багатожанровий різновид публічного мовлення вирізняється високим ступенем персуазивності, що досягається не лише завдяки вживанню специфічної, детермінованої політичною діяльністю лексики, а й у своєрідно-

му виборі й менеджменті певних структур патернів відповідно до прагматичних настанов, цілей та умов спілкування [3], що склалися в процесі професійної діяльності першого німецького федерального канцлера. Політик усвідомлює необхідність оволодіння таким стилем мовлення і нормами літературної мови, які здатні дати найвищий коефіцієнт корисної дії. Аденауер стикається з необхідністю правильного розташування, компонування мовних одиниць, тобто всього того, що становить специфіку побудови його промов [2, с. 3].

В середині двадцятого сторіччя в уявленні німців знову почали відроджуватись ігноровані тоталітарним режимом гуманістичні ідеали, тобто формувалися надзвичайно важлива роль релігії для соціуму відповідальне ставлення до праці, почуття солідарності. Питання згуртованості було й донині залишається актуальним, високий рівень національної свідомості німців в цьому відношенні неможливо недооцінити, до єдності закликав у текстах своїх виступів і Аденауер:

«Das deutsche Volk diesseits und jenseits des Eisernen Vorhanges wird ein Recht haben - ich betone ein Recht - auf seine Einheit.» [5]

Для кожного члена німецького суспільства дотримання його прав виступає вагомим значущим об'єктом і становить чи не основну його аксіологічну орієнтацію. Конрад Аденауер був прибічником демократії і пропагував у своїх виступах такі цінності як значущість, рівність:

«Demokratie ist mehr als eine parlamentarische Regierungsform, sie ist eine Weltanschauung, die wurzelt in der Auffassung von der Würde, dem Wert und den unveräußerlichen Rechten eines jeden einzelnen Menschen.» [6]

Визнання пріоритету загальнолюдських цінностей здійснюється Конрадом Аденауером завдяки орієнтації людей на осягнення свого місця в світі, власної гідності, колосального потенціалу індивідууму:

«Das Entscheidende ist das Leben der Menschen nach humanen Gesichtspunkten.» [7].

Комунікативні стратегії і тактики, до яких удавався Конрад Аденауер для акцентуації ціннісних орієнтирів, втілюються насамперед у реченнєвих структурах, сукупність яких і утворює дискурс політика. Площина політичного дискурсу зумовлює вживання оратором конструкцій, які покликані донести до реципієнта прагматичну інтенцію адресата, котра в даному випадку полягає у впровадженні в середовище дійсності лінгвоспільноти суто національних, європейських та загальнолюдських аксіологічних засад. Використання першим федеральним канцлером усієї широти синтаксичного потенціалу німецької мови свідчить про те, що лінгвістичний апарат пропонує потужний спектр інструментів, методів та способів реалізації мети утвердження, запевнення, налагодження відносин, що дуже властиво політичному дискурсу.

Список використаних джерел

1. Караулов Ю. Н. Русский язык и языковая личность / Ю. Н. Караулов / [отв. ред. Д. Н. Шмелёв]. – М.: Наука, 1987. – 264 с. 2. Косяк Н. Л. Лексичні особливості американського політичного дискурсу: гендерний аспект. Сучасні філологічні дослідження та навчання іноземної мови в контексті міжкультурної комунікації, 2015 р. 3. Лосєва І. В. Політичні промови як предмет лінгвістичного дослідження / І. В. Лосєва // Лінгвістичні проблеми та інноваційні підходи до викладання чужоземних мов у вищих навчальних закладах : матер. V Міжнар. наук.-практ. конф. – Львів. держ. ун-т безпеки життєдіяльності, 2012. – С. 123. 4. Тематичний цикл «Уроки великого канцлера». – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.kas.de/ukraine/ukr/pages/15405/. 5. Конрад Аденауер про німецьку єдність. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.konrad-adenauer.de/biographie/zitate/einheit (Rundfunkansprache, 15.1.1958. Bulletin 11/58). 6. Конрад Аденауер про демократію. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.konrad-adenauer.de/biographie/zitate/demokratie (In: Konrad Adenauer, «Erinnerungen 1945-1953», Stuttgart 1965). 7. Конрад Аденауер про загальнолюдські цінності. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://www.konrad-adenauer.de/biographie/zitate/politik (Vor der Presse 1962, zum Journalisten Klaus Otto Skibowski).

О. Є. Солодовник

СЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ЯДРА УТОЧНЮВАЛЬНИХ КОНСТРУКЦІЙ У НАУКОВОМУ СТИЛІ СУЧАСНОЇ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ

Підвищена зацікавленість таким мовним явищем як уточнення мала місце ще в середині ХХ сторіччя та відбита у працях відомих радянських та пострадянських дослідників, як М.Г.Шатух [5], Т.А.Александрова [1], А.Ф.Прияткіна [4], Л.В.Захарова [2], М.Я.Оленяк [3] та ін. На нинішньому етапі розвитку лінгвістичної науки детально досліджується як структура, так і семантика уточнювальних конструкцій.

Виникнення уточнювальних відносин між двома поняттями в якості обов'язкової умови вимагає нерівнозначності цих понять [4, с. 104], актуалізація чого може бути реалізована декількома шляхами. Логіко-синтаксичні особливості компонентів уточнювальних конструкцій слугують базисом для визначення їх функційних характеристик. Уточнювальні конструкції, що наділені тільки семантичними характеристиками лише більш детального викладу інформації, є конкретизувальними, і становлять семантико-синтаксичне ядро уточнень. Так, конкретизація – це спеціалізований та немаркований засіб вираження уточнення, що означає, що в тій чи іншій мірі він властивий кожному з можливих засобів вираження уточнювальних відношень.

Не зважаючи на наявність наукових праць, присвячених вивченню уточнювальних конструкцій вивчення конкретизувальних уточнень в англійській мові на матеріалі наукового стилю не було проведено, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Матеріалом дослідження слугують приклади уточнювальних конструкцій, дібрані методом суцільної вибірки з друкованих англомовних наукових статей [6], [7], [8], [9]. Опрацьований обсяг матеріалу складає 235 тис. знаків.

Незважаючи на те, що науковий стиль характеризується точністю і не багатозначністю при подачі матеріалу, що досягається насамперед лексичними засобами, яким не властива полісемія, уточнювальні конструкції також використовуються для максимальної однозначності викладу та сприяють досягненню цієї мети. Результати аналізу фактичного матеріалу засвідчили наявність різноманітних семантико-синтаксичних моделей та семантичних груп уточнень у науковому стилі англійської мови.

Конкретизувальні уточнення можуть слугувати відображенням різних аспектів позамовної дійсності. В англійській мові вони охоплюють різноманітні сфери: опис дії та її способу, причини та місця виконання дії, ознаки об'єкту, його якості та ін. Таким чином, фактичний матеріал дослідження дозволяє виділити такі семантичні групи конкретизувальних уточнень у науковому стилі в англійській мові: 1) самокорегувальні уточнення дії, які покликані скорегувати та доповнити інформацію щодо дії, про яку йдеться в уточненому компонентові. Уточнювальний компонент, зазвичай, виражений тим самим дієсловом, що і уточнений, проте в іншій часовій формі; 2) об'єктні уточнення, що використовуються для зіставлення двох предметів, явищ або процесів; 3) уточнення якості, які базуються на об'єктивному висвітленні додаткової ознаки, вираженої в уточненому компонентові; 4) уточнення виміру зображують ознаку того чи іншого явища в її якісному або кількісному прояві; 5) просторові уточнення покликані надати додаткової, більш детальної інформації про локацію, яка згадується в тексті, деталізувати місцезнаходження та просторові орієнтири; 6) уточнення ознаки об'єкту вводять характеристику об'єкту, вираженого уточненим компонентом конструкції; 7) уточнення причини дії висвітлюють причину, що спонукала до виконання дії;

8) уточнення способу дії слугують для компаративного вираження способу дії, що в не в однаковій мірі властива уточнюваному та уточнювальному компонентові; 9) уточнення часу виконання дії деталізують тривалість виконання дії або часові рамки, в яких дія була виконана; 10) уточнення місця виконання дії надають більше деталей про місце та просторові координати перебігу дії; на відміну від просторових уточнень, особливістю даної групи є те, що уточнений компонент виражає дію, а уточнювальний – місце її перебігу, тобто перший компонент є предикатом, а другий – сирконстантом у реченні.

Результат проведеного семантичного аналізу свідчить про те, що в англійській мові у науковому стилі використання уточнень є відносно поширеним явищем. Найбільш частотними з точки зору вживаності є уточнення, в яких уточнювальний компонент надає характеристику ознаки того об'єкта, який виражений в уточненому компонентові, проте, також доволі часто вживаються уточнення якості та об'єктні уточнення.

На відміну від неспеціалізованих засобів вираження уточнювальних конструкцій, конкретизувальні уточнення є найприйнятнішим засобом вираження уточнення в науковому стилі мовлення саме через свої функційні особливості – деталізувати певні явища без створення зайвих образів та додаткових значень.

Список використаних джерел

1.Александрова Т. А. Уточняющие обособленные члены предложения / Т. А. Александрова // Русский язик в школе. – 1974. – №2. – С. 15–21. 2.Захарова Л. В. Обособленные второстепенные члены предложения со значением уточнения в современном русском литературном языке : дисс. … кандидата филол. наук : 10.02.01 / Л. В. Захарова. – Армавир, 2008. – 215 с. 3.Оленяк М. Я. Семантико-синтаксичні функції уточнення в англійській, українській та польській мовах : дис. ... кандидата філол. наук / М. Я. Оленяк. – Донецьк : Дон НУ, 2011 . – 203 с. 4.Прияткина А. Ф. Осложненное простое предложение / А. Ф. Прияткина. – Владивосток : Издательство ДВГУ, 1983. – 96 с. 5.Шатух М. Г. Уточняющие члены предложения как особая синтаксическая категория / М. Г. Шатух // Русский язык в школе. – 1959. – № 2. – С. 31–35. 6.Bond, O. (2016) 'Negation through reduplication and tone: implications for the Lexical Functional Grammar/Paradigm Function Morphology interface', Journal of Linguistics, 52(2), pp. 277–310. doi: 10.1017/S0022226715000134. 7.Fehringer, C. and Corrigan, K. (2015) '«You»ve got to sort of eh hoy the Geordie out': modals of obligation and necessity in fifty years of Tyneside English', English Language and Linguistics, 19(2), pp. 355–381. doi: 10.1017/S1360674315000131. 8.Richard Smith; Building 'Applied Linguistic Historiography': Rationale, Scope, and Methods, Appl Linguist 2016; 37 (1): 71-87. doi: 10.1093/applin/amv056. 9.Wallenberg, J.C., 2015. Antisymmetry and Heavy NP Shift across Germanic. In T. Biberauer & G. Walkden, eds. Syntax over Time. Oxford University Press, pp. 336–349. doi: 10.1093/acprof:oso/9780199687923.001.0001.

О. В. Куц

ОДНОКОМПОНЕНТНІ ПІДМЕТОВО-ПРИСУДКОВІ МОДЕЛІ РЕЧЕНЬ У ФОРМАЛЬНО-ГРАМАТИЧНІЙ ПАРАДИГМІ РЕЧЕННЯ

Однокомпонентні підметово-присудкові моделі простих речень охоплюють речення з редукованим суб'єктним компонентом у формально-граматичній парадигмі простого речення. Представлення особи-діяча, носія стану або процесуальної ознаки як означеної, неозначеної чи узагальненої є їхньою структурно-синтаксичною характеристикою. З огляду на реалізацію формально-граматичної предикативності виокремлюємо речення з редукованим означеним суб'єктним компонентом, з редукованим неозначеним суб'єктним компонентом і з редукованим узагальненим суб'єктним компонентом. Останні два типи корелюють у модифікаційному типові деривaційної парадигми з реченнями з суб'єктною модифікацією як опосередкованою предикатною модифікацією, зокрема з неозначено-особовою і узагальнено-особовою модифікаціями.

Експлікація / імплікація суб'єкта дії чи носія стану або процесуальної ознаки в

структурі речення репрезентує взаємодію індивідуалізованого значення, пов'язаного з вербалізованим суб'єктом у формально-граматичній структурі речення, що взаємодіє зі значенням предикативності. Семантично елементарне речення є двокомпонентним, адже воно сформоване предикатом, валентністні характеристики якого визначають якість і кількість залежних від нього непредикатних компонентів. Унаслідок цього в семантико-синтаксичній структурі простого речення, крім предиката, обов'язково є суб'єкт дії чи носій стану або процесу.

Двокомпонентність семантико-синтаксичної структури у простих реченнях з редукованим суб'єктним компонентом засвідчена у синонімічних відношеннях трьох різновидів. Означеність діяча або носія стану чи процесуальної ознаки репрезентують структури з редукованим означеним суб'єктним компонентом, на який вказує у формально-граматичній структурі дієслово-присудок у формі 1-ої або 2-ої особи однини чи множини теперішнього чи майбутнього часу або наказового способу, з формально-граматичними структурами безособових або інфінітивних речень з прислівним керованим другорядним членом зі значенням носія стану типу *Чоловікові малюється; Дитині добре.* Пор.: *…коли не знаєш, з чого їх [слова] почать…(Л.Костенко) → коли тобі не знати…; Як ловити сома? Дуже просто: наживляйте гачка, сидіть і чекайте (Остап Вишня) → Дуже просто: вам наживляти гачка, сидіти і чекати; Сумую → Мені сумно; Чогось йому так мулько на серці (М.Коцюбинський) ←…мулько на серці.*

Г.О. Золотова зауважує, що означено-особове значення неназваного суб'єкта властиве і безособовим реченням, які повідомляють про стан особи: *Не спиться нам; Їм мариться*. Оскільки мовець повідомляє про власний стан суб'єкт має значення 1-ої особи і може бути вербалізований формою давального відмінка особового займенника*: Мені не спиться; Мені сумно.* При питальній формі речення йдеться про стан співрозмовника, тобто суб'єкт отримує значення 2-ої особи: *Тобі не спиться?; Тобі сумно?* [1, с.108 – 109].

Неозначеність діяча або носія стану чи процесуальної ознаки вирізняє другий різновид синонімічних відношень, де вказівка на неозначений суб'єктний компонент виражена дієслівним присудком у формі 3-ої особи множини теперішнього й майбутнього часу та у формі минулого часу множини, що співвіднесені з двоскладними реченнями з підметом у формі неозначених займенникових іменників *хтось, хто-небудь, дехто, щось* і под. Напр.: *Через те, Корнію, й на полігон тебе не пускають, що ти забіяка… (О. Гончар) → Через те, Корнію, й на полігон тебе хтось не пускає…; Його впізнали не зразу (М. Коцюбинський) → Хтось його не зразу впізнав.*

Підмет у таких структурах, як вважає Н.Л.Іваницька, ніби навмисне пропущений; основна увага зосереджена на самій дії. За умови його вербалізації неозначено-особовими займенниками *хтось, хто-небудь, щось, що-небудь* вказують на неозначений характер суб'єкта дії таких речень. [2, с. 33].

Третій різновид синонімічних відношень репрезентують прості речення з редукованим узагальненим суб'єктним компонентом, вираженим дієслівним простим присудком у формі 2-ої особи однини або множини теперішнього та майбутнього часу й наказового способу, рідше у формі 1-ої чи 3-ої особи множини дійсного способу, які корелюють з двоскладними реченнями з підметом, вираженим узагальнювальними займенниковими іменниками – *кожний (кожен), усякий (усяк), ніхто, ніщо*. Напр.: *Не проміняйте неповторне на сто ерзаців у собі! (Л. Костенко) → Кожен (усяк) не проміняй неповторне…*; *Ніхто до тебе не озветься, Хоч би покликала його (Л. Костенко) → До тебе не озвуться…*

Дія (стан), позначувана головним членом узагальнено-особового речення, як зазначає А.П. Грищенко, виступає як ознака невизначеного загалу, без певних темпоральних і просторових обмежень [3, с. 91]. Н.Л.Іваницька вказує на можливість заміни таких речень безособовими чи інфінітивними, що спричинено посиленням ідеї узагальнення, у них більше передається неувага до особи, напр.: *Що з мене візь-*

меш? (Панас Мирний) → Що з мене можна взяти?; Глянеш збоку – ще кращою вона стає, ще привабливішою (О. Гончар) → Коли глянути збоку… [2,с.36].

Отже, однокомпонентні підметово-присудкові моделі пов'язані з реалізацією формально-синтаксичної предикативності – формальне вираження предиката у функції головного члена речення – присудка – і вказівка на суб'єкт дії чи стану або процесу, що міститься у фінітній формі дієслова. Предикативна ознака і її носій у розглядуваних моделях втілена в синонімічних відношеннях трьох різновидів: означеність діяча або носія стану чи процесуальної ознаки, яка представлена кореляцією зазначених синтаксичних конструкцій з формально-граматичними структурами безособових чи інфінітивних речень з прислівним керованим другорядним членом зі значенням носія стану; неозначеність діяча чи носія стану або процесуальної ознаки, що представлена співвідношенням із двоскладними реченнями з підметом у формі неозначених займенникових іменників; узагальненість діяча або носія стану чи процесуальної ознаки, засвідчена в кореляції з двоскладними реченнями з підметом, вираженим узагальнювальними займенниковими іменниками. Причинами редукції суб'єктного компонента на семантико-синтаксичному рівні, що знаходить вираження в імпліцитній вказівці на особу є: семантична надлишковість суб'єктного компонента; комунікативна потреба у наголошенні на дії, стані чи процесові з огляду на неактуальність конкретизації діяча, носія стану чи процесу; узагальнення суспільного досвіду, причому природність дій, станів чи процесів зумовлює очевидність суб'єкта, який не потребує експлікації у формально-граматичній структурі речення.

Список використаних джерел

1.Золотова Г.А. Коммуникаимвные аспекты русского синтаксиса : [монографія] / Г.А. Золотова. – Изд. 3-е. – М.: Едиториал УРСС, 2003. – 368 с. 2.Іваницька Н.Л. Нариси з синтаксису української мови / Н.Л.Іваницька. – Вінниця, 2011. – 183 с. 3.Синтаксична концепція Арнольда Грищенка: Вибране / [ред. М.І.Степаненко]. – К. : ПП «Авалон-принт», 2011. – 456 с.

Ю. Г. Стежко

УКРАЇНСЬКА МОВА: РУХ ДО АВТЕНТИЧНОСТІ

Глибинні зрушення у суспільному житті, національне та навіть націоналістичне піднесення свідомості українців цілком закономірно відбилися лінгвальними інноваціями, проявився етнопсихологічний фактор «українізації» усіх сфер буття та мови, передусім, як осереддя ідентичності. Мова є відкритою системою та найбільш чутливим компонентом культури як щодо екстралінгвістичних, так і інтралінвістичних впливів. Назагал виправдовує себе синергетична методологія, за якої мовні інновації, які відбуваються на тлі ідеї автентичності мови, в певних колах науковців оцінюються як хаотизація – як провісниця переходу на якісно новий рівень розвитку. «Мова є те, як думають» (Е. Сепір), а думкою українці звернуті на національну ідентичність, тож зрозумілим стає насичення мови діалектизмами та дошкульним для витонченого слуху читача народницьким ідіолектом постмодерністів. Крихка злагода теоретиків доби модерну щодо унормування мови змінилася загостренням суперечностей в оцінках феномену «українізації» української мови, зверненням до її автентичності. Наразі українська мова у проявах неологізації, народництва, *діалектизації*, граматичних змін перетнула точку біфуркації, за якою настає впорядкування, унормування на якісно новому рівні. Надалі пропонується розгляд лінгвальних змін в двох аспектах: як іншомовних запозичень під впливом зовнішніх чинників та як діалектизації, народництва мови під впливом національних соціокультурних факторів. Зазначене розкривається в наведених нижче положеннях.

Ретроспективний погляд на історію становлення та розвитку української мови

свідчить, що значний обсяг нормативної лексики на кшталт «аудиторія», «олімпіада», «ректор», «базар», «тютюн» насправді є запозиченнями із латини, давньогрецької та інших європейських та тюркських мов. У новітній історії України поповнення української лексики обумовлене процесами глобалізації, колонізацією інформаційно-комунікативного простору англійською мовою. Наразі маємо насичення мови англіцизмами на кшталт: «г*аджет»*, «тролінг», «файл», «тюнінг», «айфон», «смартфон», «сканер» і т.і., котрі за частотою ужитку уже претендують на статус нормативної лексики.

Реальне повернення українцям автентичної української мови відбувалося протягом декількох останніх років незалежності за ініціативою націоналістично налаштованих мовників, літераторів, перекладачів та інтелігенції. Проте не вдалося уникнути іншої крайності. На зміну суржику, який утвердився не лише в побутовій сфері ужитку, а й на рівні офіційного обігу, та засобах масової інформації прийшла діалектизація мови.

Під гаслом «українізації» відбулося свого роду змагання мовнокультурних субетносів (академік П.Толочко виділяє три основних субетноси, які сформувалися під впливом різних культур і складають сьогодні українську націю) в намаганнях через засоби масової інформації утвердити власний діалект як нормативну мову. Кожен субетнос сприймає будь-які лексичні новації, діалекти, окрім власного, як невиправдану неологізацію мови. Наразі пануючі позиції в засобах масової інформації, зокрема, телебаченні як основному провіднику мовних інновацій посідає галицький діалект, лексичний колорит якого формувався під впливом польських, австро-угорських та інших культур. Тож уже не видаються неологізмами слова «автівка», «спортовець», «касирка», «кравчиня», «майстриня», «мийня», «руханка», «лічба» тощо. На цьому тлі не такою вже й невразливою видається позиція В.Кононенка в сенсі того, що «важко пояснити доцільність заміни питомого українського слова *лікарня*, що входить в один ряд зі словами *лікувати*, *лікар*, *лікарняний* та ін., на слова *шпиталь*, *шпиталювати*, німецькі за походженням, безпосередньо перейняті з польської» [1, с. 4].

На тлі гендерного чинника презентації статей, який актуалізувався у суспільній свідомості із запозиченням європейських цінностей, визрів так званий мовний сексизм у формі гендерних стереотипів, появу яких «… дослідники вбачають у незбігові мовної та концептуальної картин світу. Остання змінюється набагато швидше, відбиваючи результати постійної пізнавальної та соціальної діяльності людини, натомість мовна довше зберігає архетипові, «реліктові» уявлення про всесвіт. До них і належать гендерні стереотипи, існування яких зумовлене найдавнішими шарами людської свідомості» [2]. Здебільшого це іменники жіночого роду, утворені від іменників чоловічого роду на кшталт «військовичка», «заступниця», «авторка», «адміністраторка», «борчиха», «деканка», «депутатка», «кафедрянка», «агрономка» «міністерша» тощо. Останні інновації остаточно розмежували автентичну українську мову та русифіковану українську, яка в багатьох випадках становить просте переймання російських слів, що мають однак відповідні собі українські.

Особливим чином на українській літературній мові відбилася експансія у лінгвістику культури постмодернізму, збагативши її словами, які за пуританськими мірками доби модерну цілком підпадають під визначення ненормативної лексики і не лише через тогочасну жорстку художню цензуру соцреалізму, а й через пануючу суспільну мораль, ментальність. Лібералізація усіх ланок соціуму, переоцінка цінностей змінили культурні запити суспільства на користь невибагливості до художньої естетики, мовного народництва, що не могло не знайти відгук в креативності постмодерністів. Під гаслом руху до автентичності, народництва мови в літературній творчості, поезії утвердилися специфічна лексика, стилістика, що асоціативно навертають читача на згадку про козацькі корені, лексику часів ли-

стування з турецьким султаном. Твори постмодерністів просякнуті глузуванням над суржиком українців, неприхованим блюзнірством, декультуризацією цінностей. Творчість постмодерністів знайшла свій відгук у необтяженого надмірними запитами на високу духовність, художню вишуканість, невибагливого до витонченості мови читача - вивільнила його мовну свідомість від закріпачення суспільною мораллю. Українська мова збагатилася народницьким лексиконом на кшталт «ніхто ні фіга не тямить…», «ай, мать його за лапу...», «кльова ти чувіха», «пішов на фіг, імпотент нещасний…» (О. Забужко), або «захід поділиться своїм засраним багатством…», «мудак і фраєр» (Ю. Андрухович).

Не вдаючись до цитування оцінок такого роду мовних інновацій, спричинених культурою постмодернізму, відзначимо лише закономірність їх появи, про яку у свій час говорив Е. Сепір: «… Історія мови й історія культури розвиваються паралельно». Кожна культурна доба по-своєму відбивається на мові, мовній картині світу, що не завжди сприймається позитивно, позаяк суспільній свідомості властива інерційність, консерватизм мислення. Так було за часів Відродження, Модерну, так є за Постмодерну, так буде і за Постпостмодерну.

Таким чином, за новочасних українських реалій оцінка лінгвальних інновацій має відбуватися з позицій прагматизму, суспільних запитів на національну ідентичність, сприйматися як невідворотна даність новочасних, але не останніх мовнокультурних інновацій.

Список використаних джерел

1. Кононенко В. Мовно-культурні процеси в освітньому просторі / В. Кононенко // Шлях освіти. – № 2. – 2011. – С. 2–5. 2. Чуєшкова О. Фіксація гендерних стереотипів у лексикографічних працях / О.В. Чуешкова [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://periodicals.karazin.ua/philology/article/viewFile/6774/6267.

Н. П. Хоменко

ФІЛОЛОГІЧНА ОСВІТА У ШКОЛІ: СУЧАСНИЙ СТАН, ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Освітня галузь «Філологія» («Мови і літератури») посідає в наш час провідне місце у Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти. Вона являє собою обов'язкову інваріантну частину навчального плану і містить у собі українську, іноземну і мови національних меншин, зарубіжну, українську літературу.

Сучасний стан мовної освіти у школі характеризується наступними позитивними факторами:

1) розширився обсяг вивчення предмета «Українська мова», який посідає особливе місце серед шкільних предметів і включає в себе оволодіння учнем наступними лініями: мовленнєвою, мовною, соціокультурною і діяльнісною. Саме ці лінії формують комунікативну компетентність особистості, сприяють розвиткові національної самосвідомості, патріотичному, морально-етичному та естетичному вихованню учнів;

2) під час вивчення української та зарубіжної літератури у школярів формуються ключові компетентності (соціальні, мотиваційні, функціональні), які сприяють розвитку особистості та її повноцінній самореалізації в сучасному житті;

3) зросла роль інтегрованості інваріативної і варіативної складової, наприклад, введення у старшій школі спецкурсів «Робота з навчальнми текстами», «Виразне читання», факультативів «Практикум із синтаксису української мови», «Чарівний світ поезії» тощо;

4) розширився педагогічний інструментарій вчителя-словесника. З'явилася можливість електронного супроводу філологічної освіти (ІКТ, електронні підручники і посібники, дистанційні курси тощо). Використання новітніх освітніх техно-

логій має низку переваг: а) в учня з'являється можливість керувати процесом вирішення навчальних задач, варіювати їх за ступенем складності, поступово формуючи навички і швидкість вирішення завдань. Комп'ютер позначає правильну відповідь, при неправильній радити подумати ще раз, пропонує варіанти, таким чином зменшується стрес при отриманні незадовільного результату роботи; б) підвищення пізнавальної активності і мотивації засвоєння знань за рахунок урізноманітнення форм роботи, можливості включення ігрового моменту.

Використання ІКТ, безперечно, пов'язано з відмовою від пріоритету класно-урочної системи, зміною ролі вчителя-диктатора на роль вчителя-координатора.

Але проблем у вчителя-філолога, без перебільшення, велика кількість.

З введенням Зовнішнього незалежного оцінювання стало зрозуміло, що учню необхідно практичне володіння українською чи англійською мовою в її різних функціональних проявах: усним і писемним мовленням, розмовним і публіцистичним стилем, діловим і художнім. Необхідно грамотно, самостійно і творчо висловлювати власні думки, адекватно сприймати і розуміти мовлення різних жанрів, стилів тощо.

У Державному стандарті проголошена висока мета, але на практиці виховати грамотного як у писемному так і в усному мовленні школяра дуже важко. У сучасних умовах вчителю особливо важко протистояти примітивним зразкам мовлення засобів масової інформації, як-от: надмірним запозиченням іншомовних слів (дедлайн, девайс, вікенд), кальками з російської мови («самі низькі», «правляча коаліція», «пред'явіть документи»,), неправильними наголошеннями (буд**е**мо, од**и**надцять, ж**а**люзі).

Вчителю потрібно створити середовище навчання, яке б стимулювало розвиток свідомих комунікативних навичок, приділяти більше уваги відпрацюванню мовленнєвої культури учнів і на уроках мов, і на уроках літератур.

На сьогодні існуюча програма з української літератури за своєю природою є «калейдоскопічною», тобто по суті «кліповою». Через брак часу на текстуальне вивчення творів вона змушує сковзати по поверхні, а не заглиблюватися в суть предмету вивчення: чисельні письменницькі постаті не перетворюються у яскраві індивідуальності, а стають лише прізвищами, які треба запам'ятати для ЗНО, а знання про кожний із чисельних творів зводяться у кращому випадку до сухої інформації загального характеру (тема – ідея – основні персонажі).

Незалежна експертиза сформованості навичок читання (розуміння різних текстів) як основного засобу навчання не тільки продумана на міжнародному рівні, але й з успіхом апробована, змушує кардинально змінювати підходи в освітніх системах. У нашій країні результати тестування PISA показали нездатність школярів адекватно розуміти і використовувати в мовленнєвому просторі різні типи текстів відповідно до ситуації, розуміти ключові поняття, розмірковувати над прочитаною інформацією, робити висновки і узагальнення.

Отже, на даному етапі перед вчителем-філологом стоїть непросте завдання - розвинути комунікативні і творчі здібності учнів, прищепити любов до слова як мірила духовності і показника високо інтелектуальної моральної людини, навчити учнів багато і вдумливо читати. У зв'язку з цим перспектива сучасної школи полягає в проектуванні і створенні єдиного мовленнєвого середовища не тільки у рамках гуманітарних предметів.

Список використаних джерел

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти. [Електронний ресурс]: mon.gov.ua›content/Освіта/derj-standart.pdf. 2. Клочек Г. Про сенс літературної освіти в школі[Електронний ресурс]: osvita.ua/school/53378/. 3. Навчальні програми для 5-9 класів загальноосвітніх навчальних закладів (за новим Державним стандартом базової і повної загальної середньої освіти) [Електронний ресурс]: http://old.mon.gov.ua/ua/activity/education/56/692/educational_programs/1349869088.

Г. В. Чечельницька

СТИЛІСТИЧНЕ ФУНКЦІОНУВАННЯ ХУДОЖНЬОГО ПОРІВНЯННЯ В ТЕКСТІ

Порівняння репрезентує один з найдавніших і основних прийомів пізнання світу, а також створює базу для більш складних розумових операцій, таких як синтез, аналіз, відволікання, узагальнення.

Прийом порівняння відіграє величезну роль в життєдіяльності людини: воно застосовується як метод пізнання дійсності та веде до встановлення характерних ознак предмета, разом з тим порівняння широко вживається в якості прийому художньої мови і служить одним із засобів окреслення образу. Як художній прийом, порівняння - це зіставлення двох явищ, предметів, людей та їх рис за ознакою, яка найбільше відображає задум, світогляд автора, його творчу позицію.

В результаті зіставлення осіб, характерів, подій з іншими об'єктами порівняння, зображуване як би конкретизується, стає більш виразним та очевидним. Порівняння є потужним засобом характеристики явищ і в значній мірі сприяє розкриттю авторського світовідчуття, виявляючи суб'єктивно - оцінне ставлення письменника до фактів об'єктивної дійсності.

Дослідженням порівняння як одного з найбільш яскравих виразних засобів займалися лінгвісти різних країн, але не існує єдиної думки щодо низки питань, пов'язаних з даним стилістичним прийомом до теперішнього часу. Так, різні лінгвісти пропонують різні класифікації порівнянь в залежності від ознак, покладених в їх основу. Особливий інтерес представляє аналіз порівнянь в творах художньої літератури і способів, за допомогою яких вони розкривають погляд автора на той чи інший предмет, тобто особливої ролі порівняння у відображенні художнього задуму письменника.

Перш за все праця з художнім дискурсом спрямована на мову письменника. Сприйняття тексту залежить в значній мірі від того, наскільки багатою і насиченою є ця мова. Для позначення особливого стилю мовлення авторами використовуються різні стилістичні фігури, такі як метонімія, епітети, метафора та інші. Одним із найбільш виразних стилістичних прийомів є порівняння.

Порівняння - найпопулярніший і часто використовуваний стилістичний прийом, тому що для опису предмета або людини ми часто вдаємося до порівняння. З часів Гомера порівняння - один з найпоширеніших тропів, якому приділялася підвищена увага. Під тропами ми розуміємо «слова, вжиті в переносному значенні з метою створення образу» [2, с. 23].

Слово «троп» походить від грецького «tropos», що позначає поворот, оборот. Виступаючи як тропи, звичайні слова можуть придбати велику виразну силу. Як відомо, виразні засоби і стилістичні прийоми англійської мови, в тому числі і прийом порівняння, були предметом численних досліджень.

І. Р. Гальперін [1, с. 152] розділив стилістичні засоби на три основні групи: фонетичні стилістичні засоби, синтаксичні стилістичні засоби, лексичні стилістичні засоби і відніс порівняння саме до них.

В англійській стилістиці розрізняють два різних поняття: власне порівняння (simile) та зіставлення (comparison). Дуже часто лінгвісти називають simile образним порівнянням. З'ясування різниці між цими двома поняттями є одним із важливих моментів у вивченні суті питання.

Зіставлення (Comparison) – це порівняння автором предметів, що належать до одного класу.

Неважко помітити, що comparison будується на логічному принципі, тоді як в стилістичному порівнянні завжди присутній елемент вигадки, фантазії. Образне порівняння тим сильніше, чим очевидніше невідповідність, різниця між двома

конкретними об'єктами. Відомо, що секрет будь-якого стилістичного ефекту в непередбачуваності, аварії очікування, адже одержувач інформації готовий бачити все, але тільки не те, що він потім отримує в дійсності. [3, с.188].

Сутність образного порівняння (Simile) розкривається самою його назвою. Два об'єкти, які відносяться до різних класів явищ, порівнюються між собою. Головною особливістю даного поняття є те, що порівнювані предмети не є ідентичними повністю, вони лише чимось нагадують один одного. Констатація їх часткового тотожності дає нове сприйняття предмета. [3, с.186-187].

Обов'язковою умовою визначення об'єктів порівняння є збіг будь-якої ознаки при повній розбіжності інших характеристик. Більш того, зазвичай автор розглядає подібність в тих ознаках, які є неважливими для двох порівнюваних предметів.

Стилістичний засіб порівняння повинен мати такі особливості, як неочікуваність, вмотивованість, гіперболізацію та наявністю оцінювальної семи.

Щоб привернути до себе увагу та бути виразнішим порівняння має бути неочікуваним. Створюючи яскраві та несподівані образи, порівнюючи різнопланові предмети автор впливає на емоції читача.

Вмотивованість виявляється у тому, що порівнюючи предмети виявляють спільну рису, яка може як реальною, так і уявною. Саме вона і є підставою для порівняння.

Крім того, порівняння – це спосіб розкриття авторського ставлення до визначеного явища, тобто даний стилістичний засіб володіє модальністю.

Отже, порівняння виступає одним з найважливіших засобів, яке характеризують явища реальної дійсності і направлене перш за все на розкриття світогляду автора, підкреслюючи його суб'єктивно-оцінне ставлення до предметів. За допомогою порівняння найяскравіше проявляється художня багатогранність письменника в уточненні фізичних даних предмета, людини, характеристики та опису станів чи почуттів.

Список використаних джерел

1.Гальперин И. Р. Стилистика английского язика / И. Р. Гальперин – М.: Высшая школа, 1981. – 316 с. 2.Коваль А. П. Практична стилістика сучасної української мови / А. П. Коваль - К.: Вища школа, 1987. - 352 с. 3.Стилистика английского язика / А. Н. Мороховский, О. П. Воробъева, Н. И. Лихошерст, З. В. Тимошенко. – К.: ВШ, 1991. – 270 с.

Л. Є. Хоружева, В. Г. Юнак

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В НАВЧАННІ УКРАЇНСЬКІЙ МОВІ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ МАГІСТРАНТІВ-ІНОЗЕМЦІВ СПОРТИВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Розвиток вищої професійної школи на сучасному етапі супроводжується кардинальними перетвореннями. Вони пов'язані, у першу чергу, з необхідністю подолання протиріч між змістом підготовки й вимогами до особистості майбутнього фахівця, традиційною організацією освітнього процесу у ВНЗ й закономірностями міжособистісної та міжкультурної взаємодії. Сьогодні неможливо вирішувати завдання процесу навчання українській мові за професійним спрямуванням без включення у нього змісту, що передбачає навчання майбутнього фахівця, з урахуванням специфіки професійної діяльності. З позицій реалізації кінцевої мети у підготовці фахівця доцільно говорити про формування його міжкультурної комунікативної компетенції, яка зазвичай трактується як синтез знань і досвіду в будь-який галузі. Формування у студентів-іноземців міжкультурної комунікативної компетенції охоплює не тільки знання мовної системи й володіння мовним матеріалом, але й дотримання соціальних норм мовного спілкування, правил мовної поведінки. Викладачі повинні розвивати професійні компетенції у галузі спорту; компетентності щодо загальних засад методології наукової та професійної діяльності, які

необхідні сучасному фахівцю.

Для виконання поставлених цілей і завдань необхідно здійснювати модульний підхід до навчання, переходити на активні методи навчання з використанням електронних ресурсів, переорганізовувати самостійну роботу студентів, удосконалювати контроль знань, а також розвивати взаємозв'язки і співпрацю викладачів-лінгвістів і викладачів немовних кафедр.

Такий компетентний підхід підтверджує інструментальне використання української мови за професійним спрямуванням й необхідність професійної орієнтованості змісту. Особливо це стосується магістрантів-іноземців, тому що магістратура є етапом підготовки фахівця в окремо взятому напрямку. Він отримує можливість більш детально вивчити сучасні технології спортивного тренування, організації спортивної спрямованості, що пов’язані зі спеціалізацією.

Курс магістратури триває два роки, після закінчення яких студент повинен представити наукову працю, пов’язану з його спеціалізацією. Саме в цьому випадку завдання іншомовної лінгвістичної підготовки полягає у формуванні навичок і вмінь з української мови за професійним спрямуванням, пов’язаних з лексичним матеріалом конкретної спеціальності. Характерними рисами наукового стилю є його інформативність, логічність, точність і об’єктивність, а, отже, ясність і зрозумілість. Іноземні наукові матеріали виявляють цілу низьку граматичних особливостей, що зустрічаються в даному стилі частіше, ніж в інших. Окрім того, на особливу увагу заслуговує спортивна термінологія, вибір якої буде залежати від напрямку магістратури.

Для спортивних спеціальностей магістратури можливо виділити інваріантний і варіативний змістовні компоненти іншомовної лінгвістичної підготовки. Як інваріант пропонується обрати зміст дисципліни «Професійний, неолімпійський та адаптивний спорт», яка є підґрунтям опису всіх процесів тренування, а магістранти апріорі повинні володіти цим матеріалом рідною мовою досконало. Заняття з магістрантами в першому семестрі навчання є міні-курсом за спеціальністю українська мова за професійним спрямуванням, що формує певну базу необхідної спортивної лексики. У результаті магістрант набуває навички опису тренувального процесу українською мовою, що особливо важливо для фахівця в цій галузі, який контактує з україномовними партнерами. Наступний етап лінгвістичної підготовки магістрантів містить у собі опанування лексики більш вузької професійної сфери. Тут можуть розглядатися певні тренувальні процеси, установки тощо. У доборі лексичного матеріалу на даному етапі навчання можуть допомогти статті україномовних авторів, пов’язані з тематикою наукової діяльності магістрантів, надруковані у таких періодичних виданнях: «Наука в олімпійському спорті», «Теорія і методика фізичного виховання і спорту», «Спортивна медицина», «Олімпійська арена».

При такому професійно-орієнтованому підході до навчання українській мові за професійним спрямуванням неминуче постає питання про кваліфікацію викладача. У більшості випадків він є випускником педагогічного ВНЗ і тому стикається із серйозними ускладненнями при викладанні української мови за професійним спрямуванням для спеціальних цілей. Можливим виходом із ситуації, що склалася, є робота в «тандемах» з викладачами профільних кафедр, які можуть стати консультантами при доборі матеріалу, а в деяких випадках і безпосередньо брати участь у навчальному процесі. Це дозволяє здійснювати міждисциплінарні проекти, виконувати завдання з «реального світу» з використанням україномовних автентичних джерел. Окрім того, викладачі нашої кафедри налагодили зв'язки з викладачами інших кафедр університету для добору змісту навчальних і методичних розробок.

У процесі навчання українській мові за професійним спрямуванням важливу роль починають відігравати інноваційні технології, а саме комп’ютерні програми й Інтернет, що дозволяє інтенсифікувати процес перекладу великих за обсягом масивів літе-

ратури. На перших заняттях з магістрантами викладачі пояснюють найпростіші навички комп'ютерного перекладу з використанням словників і програм-перекладачів, серед яких і режим онлайн. На цих заняттях магістранти-іноземці не тільки знайомляться з комп'ютерними програмами, але також і привчаються до правильного оформлення перекладів з використанням комп'ютера. Викладачі також ведуть переписку зі своїми магістрантами за допомогою електронної пошти, що спрощує тим самим процес виконання й контролю самостійної роботи. Підсумковою роботою магістрантів стають презентації українською мовою з використанням комп'ютерних технологій. Презентації присвячуються окремим тренувальним процесам, що увійшли в магістерські наукові праці. Вони супроводжуються анімаціями, графіками, таблицями та музикою. Структура та сценарій презентаційної роботи, зазвичай, заздалегідь визначаються викладачем, для того щоб магістрант зміг показати знання й уміння, накопичені на заняттях з української мови за професійним спрямуванням. Такі заняття проводяться із запрошеними студентами молодших курсів і викладачами, які можуть ставити запитання й оцінювати роботу.

Таким чином, інноваційні технології в навчанні українській мові за професійним спрямуванням магістрантів-іноземців спортивних спеціальностей включають інтеграційні процеси, розвиток міжпредметних зв'язків, переорганізацію самостійної роботи магістрантів-іноземців, використання комп'ютерних технологій, добір і структурування змісту навчальних курсів.

Список використаних джерел

1. Кремень В.Г. Філософія спілкування: монографія / В. Г. Кремень, Д. І. Мазоренко, С. О. Завєтний, С. М. Пазинич, О. С. Пономарьов. Харків: ХНТУСГ ім. П. Василенко, 2011. – 440 с. 2.Павленко М.П. Обучение реферированию научного текста. Ч.І. Медико-биологический профиль / М.И. Павленко, Т.Н. Алексеенко, Е.В. Копылова, О.Н. Тростинская. – Харьков: ХНУ имени В.Н. Каразина. – 2009. – 99 с. 3.Компетентностный подход в современном образовании: мировой опыт и украинские перспективы: Библиотека по образовательной политике / Под общ. ред. О.В. Овчарук. - М.: «К.И.С.», 2004. - 112 с.

J. O. Tsys

AUTHORIAL POINT OF VIEW REPRESENTATION: CASE STUDY OF THE AUTHOR'S REMARKS IN OSCAR WILDE'S PLAYS

Dramatic works are versatile and complex due to their form. They have a great pragmatic potential in comparison to other genres. As a rule, the text of drama consists of characters' monologues, dialogues, polylogues and author's remarks. All these components represent a holistic dramatic text. The main feature of dramatic works is that they are written not only to be read but also to be staged. By cause of this, drama has several addressees such as directors, actors, audience and readers.

Certainly, dialogues between characters are the main source of information about characters and plot of the play but author's remarks are very important in the text of the play too.

Subsequently, the author's remark was explored by such linguists as I.B. Morozova, M.S. Chakovskaya, A.J. Fletcher, Ch. Goodwin, R. Langacker, J.L. Styan [1, 2, 3, 4, 5, 6].

Ch. Goodwin and R. Langacker consider author's remark to be a tool that is used to show the meaning of the character's saying and to help to understand and interpret it correctly [4, p. 202; 5, p. 173].

Alternatively, A.J. Fletcher and J.L. Styan designate author's remarks as author's explanations to the text that are not included into characters' sayings. They are syntactically and locally heterogeneous. Additionally, author's remarks contain a brief description of the situation and actions that reveal the psychology of characters' behavior. Thus, author's remarks comprise author's intentions and point of view [3, p. 264; 6, p. 45].

Monologue, dialogue, and author’s remark evolved along with the evolution of the theatre. Dialogue and monologue underwent certain changes: dialogue remained the foundation of a dramatic text structure, monologue took a dominant position in the plot’s climax. In contrast to dialogue and monologue, author’s remark is the component that was brought in by the historical development of drama. Author’s remark as a structure that had received a special graphic design mainly performed organizational tasks in the text.

Ancient tradition has not included the presence of author’s remarks in the text of drama. The plot of the play focused on the action, exhaustively developed in dialogues, monologues and songs of the choir. In the Middle Ages and Renaissance, when plays were intended primarily to be staged, playwrights who often were former actors or directors could personally give instructions to the actors, author's remarks were brief and rarely used.

Author's remarks became equivalent to the dramatic action in the dramas of XIX century. At this time, author's remark is no longer a neutral stage instruction of performing that reports only basic information about characters; it is an all-sufficient element of dramatic text. The drama of the XIX century is qualitatively different from the classical Renaissance drama because of growing activity of the author in the dramatic text. There were author's remarks that express the emotional state of the character. This is due to increased interest to the psychology of the characters.

The tendency of using author's remarks that characterize the emotional state of the character is present in the dramatic plays of H. Ibsen, B. Shaw, O.Wilde that appeared in the late XIX century. Description of indirect, non-verbal expression of human emotional state occurs in the author's remarks in the drama of the XX century, in the plays of J. B. Priestley, E. Ionesco, J. Galsworthy and W.S. Maugham.

The widespread use of author's remark in the dramatic text leads to the fact that it is transformed into a novelistic fragment. Author's remark appears as an organic component of a dramatic text, it is actively involved in establishing and deploying of characters, sets intertextual connections and expresses the author's point of view. It is used as a mean that helps to create an image of a real, natural dialogue [1, p. 37].

The question is that in the artistic dialogue, as well as in the natural dialogue, the direct contact of communicants in the process of conversation is reflected. Consequently, to make artistic dialogue very similar to the natural one, the author needs to include the descriptions of the non-verbal aspects of communication. In the dramatic text, the non-verbal communicative human activity in the process of interpersonal communication is represented in the author’s remarks. Author's remark is both an essential component of the dramatic text and autonomous phenomenon that implements author’s intention. Thus, the role of the author's remarks is in direct characterization, in the modeling of the background knowledge of the situation by describing the kinetics, intonation, manner of characters communication and in the representation of the author's point of view.

Author's remarks undergo integration into the text, thereby creating author's point of view and complementing the pragmatics of character’s speech. Also, author's remarks, among other factors, make it possible to use a minimum of words in the line by characters because author's remarks create an additional, non-verbal channel of information that is inherent in live communication. As a rule, author's remarks indicate the beginning or end of the dialogue between characters.

According to M.S. Chakovskaya, there are three main types of author’s remarks:

1) Remarks that characterize the movement of actors on the stage. This type of author’s remarks gives a technical guidance to actors about their movements or actions in a certain moment of the play. With the help of this type of author’s remark the author reveals the image of a character or the plot development.

2) Remarks of paralinguistic and kinetic nature. They express the timbre coloration of voice and gestures of actors. This type of author’s remark helps to understand inner state of the character.

3) Remarks that represent author's explanation of the dramatic text. They describe the scene, situation or give the direct characterization of the characters. This type of author's remarks represents author's point of view and can influence the creation of the image of the character in reader's mind [2, p. 14].

In this article, we look at the author's point of view in author's remarks in O. Wilde's comedies, namely ***An Ideal Husband, A Woman of No Importance***, ***Lady Windermere's Fan*** and ***The Importance of Being Earnest*** [7, 8, 9, 10].

Usually, before any character appears in the play O. Wilde gives brief information about the character, including its appearance, traits of character and Wilde's evaluation. O. Wilde uses linguostylistic means in author's remarks to express his own vision of the character and to rule the process of creating the image of the character in the mind of reader. O. Wilde uses mostly such lexical stylistic devices as epithet, metaphor, simile and exaggeration. By using them in his remarks, O. Wilde insensibly imposes his perception of characters on the reader.

Thus, to show inner stableness and feminine gracefulness of MRS. ERLYNNE, O. Wilde uses cognitive metaphor *«…sails into the room»* [9, p. 386]. The author compares MRS. ERLYNNE to a sailing ship in order to highlight the smoothness of her movements and her self-confidence.

By using exaggerated cognitive metaphor *«She sinks slowly on the ground in shame…»* [8, p. 140] in description of MRS. ARBUTHNOT, O. Wilde compares shame of MRS. ARBUTHNOT with the sea or ocean. The author likens her to a person who cannot swim but unexpectedly appeared in the deep water to emphasize her despair and high standards of behavior in society.

O. Wilde uses simile *«Rather like a portrait by Lawrence»* [7, p. p.468] describing LORD CAVERSHAM, pointing to the loftiness, pride and majesty in his image. The author insists that appearance and clothing of LORD CAVERSHAM are very much alike to the models of Sir Thomas Lawrence**.**

O. Wilde employs epithet *«in a very patronising manner»* [10, p. 468] to stress that JACK is arrogant and authoritative. The author demonstrates that JACK believes that he can influence people, so he is quite a self-assured person.

In this way, it appears possible to define that author's remarks that are expressed with the help of linguostylistic means represent author's point of view and influence reader's perception of the character.

Список використаних джерел

1. Морозова І. Б. Коммуникативно-прагматическая роль авторской ремарки в художественном диалоге / І. Б. Морозова // Мова: Науково-теоретичний часопис з мовознавства. – 2012. – № 17. – С. 36-41. 2. Чаковская М. С. Текст как сообщение и воздействие / Мария Сергеевна Чаковская. – М.: Высшая школа, 1986. – 126 с. 3. Fletcher A. J. Drama and the Performing Arts in Pre-Cromwellian Ireland: A Repertory of sources and documents from the earliest times until c. 1642 / Alan John Fletcher. – Cambridge : D. S. Brewer, 2001. – 629 p. 4. Goodwin Ch. Sentence Constitution within Interaction / Ch. Goodwin // Aspects of Oral Communication / [ed. by Uta M. Quasthoff]. – Berlin / New York: de Gruyter, 1995. – P. 198-219. 5. Langacker R. W. Viewing in cognition and grammar / R. W. Langacker // Alternative Linguistics: Descriptive and Theoretical Modes / [ed. by Ph. W. Davis]. – Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins, 1995. – P. 153–213. 6. Styan J. L. Drama : a Guide to the Study of Plays / John Louis Styan. – N. Y. : Peter Lang, 2000. – 140 p. 7. Wilde O. An Ideal Husband [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.ucc.ie/celt/published/E850003-108/index.html. 8. Wilde O. A Woman of No Importance [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.ucc.ie/celt/online/E850003-106/. 9.Wilde O. Lady Windermere's Fan [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.ucc.ie/celt/online/E850003-105/. 10. Wilde O. The Importance of Being Earnest [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://www.ucc.ie/celt/online/E850003-002/.

ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ

Ажогіна Наталія Віталіївна, асистент кафедри фізико-математичних факультетів Інституту філології Київського національного університет імені Тараса Шевченка.
Айтов Спартак Шалович, канд.іст.наук, доц., доцент Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В.Лазаряна.
Алексєєв Сергій Васильович, канд.іст.наук, доц., доцент кафедри філософії та соціально-політичних наук Донбаської державної машинобудівної академії (м. Краматорськ).
Амельченко Олександр Євгенович, канд. філос.наук, доц., доцент кафедри философии и политологии НМетАУ.
Андрушко Леся Володимирівна, дослідник, Івано-Франківська область.
Артимишин Павло Іванович, магістр історії, аспірант Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України (м. Львів).
Балацька Олена Борисівна, канд.політ. наук, докторант кафедри політології та правознавства інституту історії, міжнародних відносин і соціально-політичних наук, ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (м. Старобільськ, Україна).
Балдинюк Олена Дмитрівна, канд.пед.наук, доц., доцент кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.
Баракатова Неонілла Анатоліївна, канд.філол. наук, доц., доцент кафедри української мови Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Бардіна Людмила Миколаївна, старший викладач кафедри української та іноземних мов Національного університету фізичного виховання і спорту України.
Безлуцька Олена Петрівна, канд.іст.наук, доц., доцент кафедри гуманітарних дисциплін Херсонської державної морської академії.
Бескаравайний Станіслав Сергійович, канд.філос.наук, доц., доцент кафедри філософії та політології Національної металургійної академії України.
Білецька Вікторія Вікторівна, аспірантка кафедри філософії Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г.Короленка; методист медичного коледжу відділення ВДНЗУ «Українська медична стоматологічна академія».
Білокінь Ольга Всеволодівна, вчений секретар відділу охорони пам'яток історії, культури та природи Шевченківського національного заповіднику.
Білополий Віктор Васильович, канд.іст.наук, доц., завідувач кафедри філософії та політології Державного вищого навчального закладу «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».
Білошицький Сергій Володимирович, д-р політ.наук, доц., доцент кафедри менеджменту та освітніх технологій Хмельницького обласного інституту післядипломної педагогічної освіти.
Бобак Галина Романівна, студентка-магістр факультету іноземних мов Львівського національного університету ім.І.Франка.
Бобак Марія Іванівна, канд.філос. наук, доцент Тернопільського державного медичного університету ім. І. Я. Горбачевського.
Бойко Михайло Михайлович, аспірант ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія Сковороди».
Букрєєв Тарас Борисович, магістр, аспірант кафедри історії україни та методики викладання Херсонського державного університету.
Бучма Ірина Ігорівна, студентка ЛНУ ім.І.Франка.
Висоцький Олександр Юрійович, д.політ.н., проф., професор кафедри міжнародних відносин Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара.
Вілков Вячеслав Юрійович, канд.філос.наук, доц., старший науковий співробітник філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Власенко Наталія Іванівна, канд.філол.наук, доц., доцент кафедри зарубіжної літератури Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Волкова Світлана Петрівна, старший викладач кафедри українознавства ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».
Воловенко Ірина Володимирівна, канд.філол.наук, доц., доцент кафедри української

мови факультету української філології та літературної творчості імені А.Малишка Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.
Гедз Віталій Анатолійович, канд.іст.наук, директор Макарівського районного історико-краєзнавчого музею.
Гетьманчук Микола Петрович, д-р іст.наук, проф., професор кафедри філософії та політології Львівського державного університету внутрішніх справ.
Гетьманчук Петро Миколайович, канд.політ.наук, доц., доцент кафедри психології Львівського державного університету внутрішніх справ.
Годз Оксана Володимирівна, канд.філол.наук, доцент кафедри української та іноземних мов Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв.
Горшкова Кіра Олександрівна, канд.філол. наук, доц., доцент кафедри української та іноземних мов ОРІДУ НАДУ при Президентові України.
Грачевська Таміла Олександрівна, , канд.іст.наук, доц., доцент кафедри міжнародних відносин Дніпровського національного університету імені О.Гончара.
Григор'єва Анна Володимирівна, аспірант Донецького національного університету імені Василя Стуса.
Грищук Ірина Анатоліївна, викладач Національного університету фізичного виховання та спорту України.
Дзима Віта Василівна, завідувач відділу охорони пам'яток історії, культури та природи Шевченківського національного заповіднику.
Жулканич Неля Михайлівна, д-р іст.наук, проф., професор кафедри історії України Ужгородського національного університету.
Загрійчук Іван Дмитрович, д-р.філос.наук, проф., професор кафедри філософії та соціології Українського державного університету залізничного транспорту (м. Харків).
Заніздра Ольга Андріївна, старший викладач кафедри іноземних мов Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені В.А. Лазаряна.
Зеленська Любов Іванівна, д-р пед.наук, проф., завідувач кафедри фіз. та економ. географії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Іваник Микола Михайлович, канд.іст.наук, доцент кафедри історії України, політології та права Національного лісотехнічного університету України, м. Львів.
Іваськевич Христина Ігорівна, аспірант Львівського національного університету імені Івана Франка.
Ісаєнко Ольга Михайлівна, аспірант Маріупольського державного університету КЗ «Маріупольський міський ліцей Маріупольської міської ради Донецької області».
Казанков Роман Юрійович , канд.іст.наук, старший викладач кафедри українознавства філософського факультету Харківського національного університету імені В.Н.Каразіна.
Каковкіна Ольга Миколаївна, канд.іст.наук, доц., доцент кафедри всесвітньої історії історичного факультету Дніпровського національного університету ім. О. Гончара.
Картунов Олексій Васильович, д-р політ.наук, проф., заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри суспільних наук Університету економіки та права «КРОК».
Кемарська Тамара Георгіївна, старший викладач кафедри української та іноземних мов ОРІДУ НАДУ при Президентові України.
Кирпита Тамара Володимирівна, викладач Національної металургійної академії України.
Кицак Богдан Вікторович, аспірант кафедри історії України ЖДУ ім. Івана Франка.
Кіндрачук Надія Мирославівна, канд.іст.наук, доц., доцент кафедри історіографії і джерелознавства Прикарпатського національного університету ім. Василя Стефаника.
Ключник Руслан Максимович, канд.політ.наук, доцент кафедри політології, соціології та гуманітарних наук Вищого навчального закладу «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро).
Кміть Віра Мирославівна, канд. екон.наук, доц., доцент кафедри фінансів, грошового обігу і кредиту Львівського національного університету імені Івана Франка.
Ковалець Тамара Олександрівна, вчитель вищої категорії, вчитель методист КЗ «Навчально-виховний комплекс» Гімназія №11 - спеціалізована школа з поглибленим вивченням іноземних мов І ступеня - ДНЗ «Еврика» Кам'янської міської ради Дніпропет-

ровської обл.
Козлова Єлизавета Андріївна, студентка магістратури факультету економіки і права Київського національного лінгвістичного університету.
Колесник Олександр Володимирович, викладач циклової комісії правових та суспільно - гуманітарних дисциплін Вінницького коледжу економіки та підприємництва ТНЕУ.
Коміренко Юрій Анатолійович, аспірант кафедри кафедри соціальної педагогіки та соціальної роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини.
Корнієвський Олександр Анатолійович, д-р політ. наук, проф., головний науковий співробітник відділу розвитку політичної системи Національного інституту стратегічних досліджень.
Коробка Майя Олександрівна, студентка ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля» (м. Дніпро).
Коротич Катерина Володимирівна, канд.філол.наук, доц., доцент кафедри української мови Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна.
Корх Олександр Миколайович, д-р філос.наук, проф., завідувач кафедри філософії та соціально-політичних дисциплін Університету митної справи та фінансів.
Кострюков Сергій Володимирович, д-р філос.наук, доц., професор кафедри цивільного, господарського та екологічного права Державного ВНЗ «Національний гірничий університет».
Котух Наталія Віталіївна, канд.пед.наук, доц., доцент кафедри української мови Полтавського національного педагогічного університету імені В.Г. Короленка.
Кривуля Валентина Олексіївна, канд.філол. наук, доцент кафедри перекладу та іноземних мов Національної металургійної академії України, м. Дніпро.
Кризина Наталія Павлівна, д-р н.держ.упр. проф., професор Націрнальної академії державного управління при Президентові України.
Кубарєва Ольга Сергіївна, студентка 1 курсу магістратури Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара, спеціальність «Соціологія».
Кузеванов Виталий Максимович, старший науковий співробітник Придніпровської державної академії будівництва та архітектури.
Кулик Олександр Вікторович, д-р філос. наук, доц., професор кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Кульчицька Олена Василівна, канд.іст. наук, доц., докторант ЗНУ.
Куц Олена Володимирівна, канд.філол.наук, доц., доцент кафедри української мови Національного педагогічного університету імені М.П.Драгоманова.
Лавринович Олена Анатоліївна, канд.філос. наук, доц., доцент кафедри філософії та педагогіки Національного транспортного університету м. Київ.
Лазаренко Володимир Петрович, старший викладач кафедри філософії та політології НМетАУ.
Лантух Алла Павлівна, к.філос.н., доц., доцент кафедри філософії та соціології Національного фармацевтичного університету.
Левитська-Доба Євгенія Олегівна, аспірант кафедри міжнародних відносин Інституту соціальних наук Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.
Литвиненко Світлана Григорівна, викладач Національного університету фізичного виховання та спорту України.
Ліпіч Людмила Михайлівна канд.філос. наук, доц., доцент кафедри філософії та педагогіки Національного транспортного університету м. Київ.
Малека Ольга Анатоліївна, аспірантка кафедри регіонального управління, місцевого самоврядування та управління містом Національної академії державного управління при Президентові України, м.Київ.
Малюта Олександр Миколайович, д-р філос. наук, президент міжнародного союзу «Зоряний шлях».
Мандрик-Мельничук Марія Вікторівна, д-р іст.наук, доцент кафедри соціальної медицини та охорони здоров'я Буковинського державного медичного університету.
Маруховська-Картунова Ольга Олександрівна, канд.філос.наук, доц., професор ка-

федри суспільних наук Університету економіки та права «КРОК».
Матвієнко Анастасія Володимирівна, викладач кафедри менеджменту організацій та зовнішньоекономічної діяльності Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського.
Матвієнко Людмила Володимирівна, канд. іст. наук, доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін НУК імені адмірала Макарова, м. Миколаїв.
Меляков Антон Володимирович, канд. іст. наук, доц., професор кафедри соціальної і гуманітарної політики Харківського регіонального інституту Національної академії державного управління при Президентові України.
Меркулова Ніна Федорівна, канд.мед. наук, доц., доцент кафедри інфекційних хвороб Харківського національного медичного університету.
Міненкова Поліна Вікторівна, аспірант Національного інституту стратегічних досліджень при Президентові України.
Мороз Олексій Якович, канд.філос. наук, старший науковий співробітник Інституту філософії ім. Г. Сковороди НАН України.
Москалюк Михайло Федорович, канд.політ.наук, доц., доцент кафедри політології Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника.
Мурашкін Михайло Георгійович, д-р філос. наук, проф., професор кафедри філософії та політології Придніпровської державної академії будівництва та архітектури.
Мясникова Анастасія Сергіївна, аспірантка кафедри історії України Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди.
Назарук Наталія Вікторівна, аспірантка кафедри політології та державного управління СНУ ім. Лесі Українки.
Насмінчук Галина Йосипівна, канд.філол. наук, професор Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.
Насмінчук Ірина Анатоліївна, к.філол. н., доцент Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка.
Олійник Анатолій Михайлович, канд.філол. наук, доцент кафедри українознавства та соціальних наук, заступник проректора з виховної роботи Одеського державного екологічного університету.
Онуфрієнко Олексій Володимирович, канд. юрид. наук, доц., доцент Дніпропетровського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.
Павлюк Назар Васильович, аспірант кафедри державного управління та місцевого самоврядування Львівського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.
Панфьорова Марина Анатоліївна, канд. іст. наук, доц., доцент кафедри конституційного та адміністративного права Національного транспортного університету м. Київ.
Пасько Ганна Михайлівна, канд. філол. наук, старший викладач кафедри перекладу та іноземних мов НМетАУ.
Пацан Василь Олексійович (Євлогій, архієпископ Новомосковський), канд. богослов'я, канд. філос. наук, доц., вікарій Дніпропетровської єпархії, настоятель Свято-Троїцького кафедрального собору в м. Новомосковськ, доцент кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Пашковський Вячеслав Францович, аспірант Національного інституту стратегічних досліджень.
Пилипушко Богдан Аркадійович, аспірант Інституту проблем сучасного мистецтва Національної академії мистецтв України.
Повидиш Владислав Володимирович, магістр права, м. Київ.
Потій Наталія Миколаївна, канд. іст. наук, науковець.
Прохоров Александр Васильевич, канд. пед. наук, доц., г. Рязань.
Прошин Денис Володимирович, канд. іст. наук, доц., доцент кафедри політології, соціології та гуманітарних наук Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля.
Прутчикова Валентина Василівна, канд. філол. наук, доц., завідувач кафедри перекладу та іноземних мов Національної металургійної академії України.

Пустовіт Світлана Віталіївна, д-р філос. наук, проф., зав. каф. філософії Національної медичної академії післядипломної освіти імені П.Л. Шупика.
Пшенична Тетяна Олександрівна, старший науковий співробітник Національного музею історії України у Другій світовій війни, меморіальний комплекс.
Радченко Людмила Михайлівна, аспірантка кафедри регіонального управління, місцевого самоврядування та управління містом Національної академії державного управління при Президентові України, м.Київ.
Ременяк Олеся Василівна, старший викладач кафедри історії України, політології та права Національного лісотехнічного університету України, м. Львів.
Розік Марія Василівна, аспірантка кафедри політології та державного управління Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки.
Розумний Олексій Максимович, аспірант Національного інституту стратегічних досліджень.
Ругаль Володимир Петрович, канд. іст. наук, провідний науковий співробітник Національного музею історії України у Другій світовій війні, Меморіальний комплекс.
Руденко Юлія Юріївна, канд. політичних наук, доцент, доцент кафедри національної безпеки Національноъ академіъ Служби безпеки України.
Рус-Полтавська Аксінія Валентинівна, слухач магістратури ВМУРоЛ «Україна».
Сабадуха Володимир Олексійович, канд. філос. наук, доц., доцент кафедри філософії Івано-Франківського національного університету нафти і газу.
Сандурська Олена Валеріївна, канд. іст. наук, старший викладач кафедри гуманітарних дисциплін Херсонської державної морської академії.
Сачава Ніна Михайлівна, учитель філософії, основ здоров'я, заступник директора з навчально-виховної роботи КЗ НВК «Загальноосвітній заклад І-ІІ ступенів академічний ліцей № 15» Кам'янської міської ради.
Семенюк Микола Степанович, викладач основ філософських знань Державного вищого навчального закладу «Чернівецький коледж дизайну та економіки».
Сидоренко Ольга Олександрівна, канд. юрид. наук, асистент кафедри теорії держави і права Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого.
Скляр Анна Володимирівна, магістр філософії, аспірант кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Скляревська Елеонора Костянтинівна, студентка Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Слюсаренко Андрій Вікторович, канд. екон. наук, доцент кафедри менеджменту організацій та зовнішньоекономічної діяльності Миколаївського національного університету ім. В. О. Сухомлинського.
Соболь Тетяна Володимирівна, канд. філос. наук, молодший науковий співробітник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.
Солодовник Оксана Євгенівна, аспірант, викладач Донецького національного університету ім. Василя Стуса.
Соснін Олександр Васильович, д-р політ. наук, проф., заслужений діяч науки і техніки України,член-кореспондент Української академії політичних наук, професор ДНВЗ «Університет менеджменту освіти», м. Київ.
Стежко Юрій Григорович, канд. пед. наук, доцент кафедри англійської мови Київського національного університету біоресурсів і природокористування.
Стопчак Микола Володимирович, д-р іст. наук, проф., завідувач кафедри філософії та економічної теорії Вінницького торговельно-економічного інституту Київського національного торговельно-економічного університету.
Стрижко Гліб Євгенович, студент 3 курсу історичного факультету Дніпровського національного університету ім. Олеся Гончара.
Строяновський Володимир Вікторович, аспірант кафедри глобалістики, євроінтеграції та управління національною безпекою Національної академії державного управління при Президентові України, м. Київ.
Терещенко Володимир Васильович, старший викладач кафедри філософії Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана.

Тертичний Олександр Васильович, координатор громадської організації «Спільний Проект».
Тішин Олександр Володимирович, здобувач кафедри історії України Запорізького національного університету, вчитель історії КЗ «Дніпрорудненська гімназія «Софія» – ЗОШ І – ІІІ ступенів № 1» Василівської районної ради Запорізької області.
Фабрика Алла Анатоліївна, канд. соціол. наук, доцент кафедри філософії та політології Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.
Халілова Діляра Ресулівна, студентка 4 курсу природничо-географічного факультету Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.
Хоменко Наталія Петрівна, заступник директора з навчально-виховної роботи Комунального закладу «Харківська загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 175 «Кулиничівська» Харківської міської ради Харківської області».
Хоружева Леся Євгенівна, старший викладач кафедри української та іноземних мов Національного університету фізичного виховання і спорту України.
Цис Юлія Олегівна, студентка 6 курсу Київського університету імені Бориса Грінченка, вчитель англійської мови СЗШ І-ІІІ ступенів № 259 Деснянського району м. Києва.
Чекалова Наталія Едуардівна, старший викладач кафедри економічної теорії та права ДВНЗ «Придніпровська державна академія будівництва та архітектури».
Чечельницька Ганна Володимирівна, студентка Луганського національного університет ім. Т.Г.Шевченка.
Чигур Руслан Юрійович, канд. іст. наук, доцент кафедри філософії та політології Тернопільського національного економічного університету.
Чумаченко Марина Олександрівна, аспірантка кафедри культурології та медіакомунікацій Харківської державної академії культури.
Шаповал Володимир Миколайович, д-р філос. наук, проф., професор кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Харківського національного університету внутрішніх справ.
Шаповалова Ірина Василівна, канд. філос. наук, доц., доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова (м. Миколаїв).
Шаталович Олександр Михайлович, д-р філос. наук, доц., професор кафедри філософії Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Швайко Володимир Миколайович, студент Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара.
Шитов Сергій Ігорович, канд. філос. наук, доц., доцент кафедри філософії та соціології національного фармацевтичного університету.
Шірінян Еміль Арамович, аспірант кафедри германської філології Інституту філології Київського університету імені Бориса Грінченка.
Шкода Наталія Анатоліївна, канд. іст. наук, доцент кафедри історії Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького.
Шматюк Анна Іванівна, викладач Національного університету фізичного виховання та спорту України.
Шорохов Анатолій Олександрович, вчитель історії вищої категорії Роздорської СЗШ Синельниківського району Дніпропетровської області.
Шульга Володимир Петрович, канд. геогр. наук, проректор з корпоративного управління Національного авіаційного університету.
Шумка Михайлина Леонівна, канд. філос. наук, доц., доцент кафедри філософії та політології Тернопільського національного економічного університету.
Юнак Вікторія Георгіївна, старший викладач кафедри української та іноземних мов Національного університету фізичного виховання і спорту України.
Юрченко Алла Валеріївна, магістр політичних наук, аспірант Дипломатичної Академії України при МЗС України.
Ярмоліцька Наталія Вікторівна, канд. філос.. наук, науковий співробітник Київського національного університету імені Тараса Шевченка.

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ І.СОЦІАЛЬНІ ТА ПОЛІТИЧНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ. УКРАЇНА В СИСТЕМІ МІЖНАРОДНИХ ВІДНОСИН 3

Прошин Д. В. Пять доводов в пользу исследования сценариев прекращения террористического насилия 3

Білошицький С. В. Виявлення соціальних мікротенденцій як актуальна методологія дослідження дефрагментованих суспільств 6

Пашковський В. Ф. Деякі аспекти забезпечення інформаційної безпеки держави в умовах гібридної війни 8

Руденко Ю. Ю. Чинники консолідації українського суспільства 9

Ключник Р. М. Евфемізми у політичному дискурсі: проблеми типології та перекладу з англійської на українську 11

Гетьманчук М. П. Національна ідентичність та її місце в українському ідентифікаційному просторі 13

Корнієвський О. А., Розумний О. М. Теоретико-методологічні основи дослідження поліваріантності політики пам'яті 15

Гетьманчук П. М. Особливості позачергових президентських виборів в Україні 2014 року: регіональний вимір 17

Висоцький О. Ю. Технології легітимації політичної влади як концепт політичної науки 19

Кубарєва О. С. Соціальне партнерство як механізм розвитку системи освіти . .. 22

Балацька О. Б. Роль культурно-цивілізаційного чинника в розповсюдженні сучасного політичного насилля 24

Балдинюк О. Д. Роль спілки безвірників України в антирелігійній пропаганді (20-30-ті роки XX століття) 26

Грачевська Т. О. Участь Верховної Ради України у реалізації парламентської дипломатії у Європі 28

Кульчицька О. В. З історії непостійного членства України в Раді Безпеки ООН. 30

Левитська-Доба Є. О. Сучасні проблеми українсько-китайської взаємодії 31

Міненкова П.В. Прийняття політичних рішень як структурна складова гранд стратегії 34

Білополий В. В. Особливості формування політичної еліти в Україні 35

Скляревська Е. К. Механізми інформаційно - психологічного впливу гібридної війни 37

Юрченко А. В. Українська діаспора та основні агенти етнічного лобіювання в США 39

Вілков В. Ю. Неоліберальні та демократичні приписи стратегії націє- та державотворення в умовах глобалізації 42

Коробка М. О. Основні підсумки президентства Барака Обами 45

Ліпіч Л. М., Лавринович О. А. Традиційні цінності в умовах трансформації українського суспільства 47

Москалюк М. Ф. Ідея бікамералізму у функціонуванні інституту президенства в Україні (на прикладі діяльності Л.Кравчука, Л.Кучми, В.Ющенка) 49

Малюта А. Н., Рус-Полтавская А. В. Вариант реализации эффективной социальной деятельности человека и предприятия 52
Пилипушко Б.А. Внутрішня еміграція: контроверсійність та актуалізація 53
Розік М.В. Маніпулятивні технології політичної реклами, як засіб мобілізації виборців 56
Фабрика А. А. Функціональна спроможність української сім'ї за умов масової культури 58
Шаталович А.М. К вопросу формирования современной фамилистической парадигмы 59
Тертичний О.В. Ентелехія як моделятор позитивного сценарію 61
Швайко В.М., Зеленська Л. І. Географія соціальної напруженості – регіональний аспект (Дніпропетровська область) 66
СЕКЦІЯ ІІ. **ФІЛОСОФІЯ В УКРАЇНСЬКОМУ КОНТЕКСТІ** 69
Корх О.М. Філософська рефлексія індивідуалістичних інтенцій вітчизняної культури 69
Кулик А.В. Клуб «philosophy in english» при кафедре философии ДНУ им. О. Гончара 71
Загрійчук І. Д. Теоретичність практики і кволість філософії в сучасній Україні . 72
Сабадуха В.О. Проблема першоначала буття в метафізиці М.Гайдеггера 74
Скляр А. В. Любовь как способ уменьшения экзистенциальной тревоги в контексте христианской духовной традиции 76
Лантух А.П., Меркулова Н.Ф. До питання про універсальну роль цінностей у людському досвіді та науці 79
Пацан В. О. Теорія двох істин як джерело проблематизації персональної ідентичності в секулярному просторі особистісного самовизначення 80
Пустовит С. В. Метафизика научных публикаций 83
Прохоров А. В. Философско-педагогический формат конструкта саморазвития человека 84
Олійник А. М. Філософія та її викладання у сучасних реаліях розвитку вищої освіти в Україні 86
Терещенко В. В. Проблема тотожності у сучасному матеріалізмі 87
Бескаравайный С.С. Роботизация, как возможность становления мираимперии И. Валлерстайна 89
Андрушко Л. В. Деякі критерії якості «філософської «унк-інформації» 90
Шаповал В. Н. Национальная философия: истоки и принципы формирования . 92
Айтов С. Ш. Соціально-гуманітарні виміри сучасної філософії історії у міждисциплінарному просторі 94
Білецька В. В. Ідея національної філософії у працях І.Мірчука 97
Шумка М. Л. Роздуми над значимістю та роллю філософії у суспільстві 98
Амельченко А. Е. Национализм between демократия и государство 100
Ярмоліцька Н. В., Соболь Т. В. Специфіка напряму навчання філософії як фактор особистісного розвитку студента 102

Лазаренко В. П. Особливості взаємозв'язку філософії та науки 104
Шаповалова І. В. Роль релігійного чинника в системі становлення моралі нового типу 107
Шитов С.И. Актуальность философского мировоззрения и вызовы времени . . 109
Чигур Р. Ю. Високий рівень екокультури – безпека майбутнього людства 111
Чумаченко М. О. Світло і темрява та проблема трансцендентної субституції новозавітного наративу 113
Мороз О. Я. Майбутнє людства в контексті концепції технологічної сингулярності 114
Маруховська-Картунова О. О. Роль логіки як філософії мислення у формуванні загальних компетентностей студентів 118
Мурашкин М. Г. Философия и ритуалистика «Храма Изначального Знания Бога» 120
Сачава Н. М. Українська філософська думка – виклик духу Нової української школи 121
Семенюк М. С. Етично-світоглядна концепція конкордизму Володимира Винниченка 126
СЕКЦІЯ ІІІ. ДОСЯГНЕННЯ ІСТОРИЧНИХ НАУК В ОСМИСЛЕННІ МИНУЛОГО УКРАЇНИ 128
Алексєєв С. В. Інтелігенція і проблеми формування середнього класу в пострадянській Україні (1991–2004 рр.) 128
Артимишин П. І. Перша російсько-українська «газова війна» 2006 р.: дискурс українського політикуму 129
Безлуцька О. П. Й. К. Пачоський як дослідник флори Херсонської губернії . 131
Білокінь О. В. , Дзима В. В. Меморіальні поховання на цвинтарі біля тарасової гори як компоненти «місця пам'яті» 133
Іваник М. М. Місцеве самоврядування на українських землях у складі австрійської та російської імперій: порівняльний аналіз 135
Гедз В. А. Діяльність українських націоналістів у повоєнній Макарівщині 137
Волкова С. П. Особливості викладання історичних дисциплін у Катеринославському інституті народної освіти 138
Бойко М.М. Роль В.В. Колкунова в організації та науково-педагогічній діяльності агрономічного гуртка при КПІ імені імператора Олександра II 140
Букрєєв Т. Б. «Субкультура» безпритульних дітей в Україні у період формування радянського тоталітарного режиму 142
Жулканич Н. М. Аграрні реформи в Закарпатті (сер.XVIII – сер.XX ст.) 144
Ісаєнко О. М. Постать гетьмана Петра Сагайдачного в українській історіографії першої половини 90-х років XX ст. 146
Казанков Р. Ю. Формування образу Чорноморського регіону: історіографія проблеми 147
Каковкіна О. М. Петро Шелест і Болгарія 149
Картунов О.В. Набуття та втрата державності в Україні: постановка проблеми 151
Кицак Б. В. Санітарно-епідеміологічний стан на території генерального округу «Київ» 1941 – 1943 рр. 153

Кіндрачук Н.М. Політика русифікації в УРСР та її вплив на становище українських шкіл: 60-ті – 70-ті рр. XX ст. 155
Колесник О. В. Становлення та розвиток на Поділлі Української Автокефальної Православної Церкви 156
Коміренко Ю. А. Становлення і розвиток системи виховання в кадетських корпусах України в середині XIX – на початку XX століття як дослідницька проблема історії педагогіки 158
Мандрик-Мельничук М.В. Історіософський вимір феномену українського козацтва 160
Панфьорова М. А. Республіканська форма правління в Україні: історико-правовий аналіз 163
Матвієнко Л. В. Особливості Сабатинівської культури: результати досліджень 60-80-х років XX ст. 165
Мясникова А.С. Діяльність муніципальної влади міста Харкова в період революційних подій лютого-березня 1917 року 167
Потій Н.М. Організація та діяльність дитячого притулку в Чернігові (у роки нацистської окупації) 169
Пшенична Т.О. У пошуках могили однополчанина…(на підставі запитів про з'ясування долі загиблого бійця) 171
Ругаль В.П. Джерельна база дослідження військових поховань періоду Другої світової війни в Україні 172
Сандурська О.В. Різновиди українських маяків у другій половині XIX – на початку XX ст. 174
Шкода Н. А., Халілова Д. Р. Політика царського уряду щодо православної церкви в Криму і Північній Таврії в 1783 – 1800 рр. 175
Стопчак М.В. Фінансова політика українських урядів доби визвольних змагань (1917–1921 рр.) в сучасній вітчизняній історіографії 177
Тішин О. В. Проблема використання нацистами російської імперської моделі адміністративно-територіального устрою на Півдні України 179
Стрижко Г. Є. Зображення вояків Першої світової війни у сучасному кінематографії та їх вплив на свідомість людини 181
Шульга В. П.ДО Питання організації селекційно-племінної роботи в СРСР другої половини 30-х – першої половини 80-х років XX ст. 185
Шорохов А. О. Останній рік дипломатії Богдана Хмельницького: нереалізовані задуми і втрачений шанс 187
СЕКЦІЯ IV. ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ В УКРАЇНІ. ПРАВОВІ ТА ЕКОНОМІЧНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ 191
Онуфрієнко О. В. Специфіка організації публічної служби у гібридних суспільствах 191
Назарук Н. В. Світова практика діяльності інституту регіонального омбудсмана 192
Кризина Н. П., Радченко Л.М. Державне регулювання процесами ідентифікації національної та європейської систем екологічного управління 194
Малека О. А., Кризина Н. П. Державна політика України у галузі охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки 196

Меляков А. В. Перспективи консультативно-дорадчих органів як інструментів національно-патріотичного виховання 198
Павлюк Н. В. Удосконалення окремих елементів сучасного організаційно-правового механізму публічного управління в Україні 200
Строяновський В.В. Роль неурядових дослідницьких організацій з виявлення внутрішніх і зовнішніх загроз 202
Соснін О. В. , Повидиш В. В. Проблеми формування ефективних правових доктрин для розвитку держави 204
Ременяк О. В. Реформа місцевого самоврядування як форма децентралізації публічної влади 205
Козлова Є. А. Права споживачів на повернення товарів належної якості 206
Кострюков С. В. Правове регулювання встановлення тарифів на залізничні перевезення вантажів у внутрішньому сполученні 208
Сидоренко О. О. Розвиток норм неофіційної нормотворчості і тіньового права як одна з умов формування сучасної української правової системи 210
Бучма І. І., Кміть В. М. Державний фінансовий аудит в системі контролю діяльності підприємства 213
Жулканич О. М. До питання щодо доцільності відновлення діяльності СЕЗ «Закарпаття» 214
Іваськевич Х. І. Становлення та розвиток функції внутрішнього аудиту бюджетних установ 216
Кузеванов В. М. Компаративистский анализ основных проблем и перспектив развития украинской экономики: методология и методика исследования 218
Слюсаренко А. В., Матвієнко А.В. Економічний розвиток України в контексті економічної безпеки 229
Чекалова Н. Е. Вплив процесів інтеграції та глобалізації на економічну безпеку держави 231
СЕКЦІЯ V. **ФІЛОЛОГІЧНІ НАУКИ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ** 234
Patsan V. O. The Cross-Cultural Approach to Translating the Bible: Pro and Contra 234
Прутчикова В. В. Лінгвокраїнознавчий аспект як складова міжкультурної компетенції перекладача 236
Баракатова Н. А. Лексико-семантичне поле зір у сучасному українському романі 238
Ажогіна Н. В. Роль коментаря як сучасного об’єкту лінгвістичних досліджень 240
Бардіна Л. М., Шепелюк В. Л. Особливості формування вмінь писемної мови у процесі навчання на просунутому етапі 244
Bobak H. R., Bobak M. I. The Language of Advertising as a Tool of Manipulation . 246
Власенко Н. І. Генезис роману доби традиціоналізму: теоретико-методологічні проблеми вивчення 248
Воловенко І. В. Вираження гендерної ознаки словотворчим формантом *-их(а)* . 250
Годз О. В. Предикати кількості-відношення та прислівниковий складений присудок двоскладного речення з підметом у формі родового відмінка 252
Горшкова К. А., Кемарская Т. Г. Вербализация процесса глобализации в английском языке 254

Григор'єва А. В. Поліреферентне протиставлення експліцитно виражених контрарних ознак 255
Грищук І. А., Литвиненко С. Г., Шматюк А. І. Особливості використання англійських ідіом у професійному футбольному середовищі 257
Заниздра О. А. Визуализация учебного материалла в преподавании иностранного языка студентам технических специальностей 259
Коротич К. В. Прагматичне навантаження мовних одиниць на позначення явищ природи в журналі «Перець» 1941–1945 рр. 261
Кирпита Т. В. Двійник-антагоніст у творах Дж. Ш. Ле Фаню та Р. Л. Стівенсона 263
Kovalets T. O. English as a Lingua Franca in Modern World 265
Котух Н. В. Сучасний статус культури мовлення 267
Кривуля В. О. Особливості перекладу металургійної термінології науково-технічних статей на українську мову (на матеріалі англійської та німецької мов) 269
Насмінчук Г. Й. Наративні стратегії «Маленьких романів» Галини Тарасюк . . 270
Насмінчук І. А. Іронічний дискурс в публіцистиці Івана Багряного 272
Pasko H. M. Main Directions of Modern Linguistic Studies 274
Шірінян Е.А. Комунікативна поведінка мовної особистості у політичному дискурсі (на прикладі Конрада Аденауера) 275
Солодовник О. Є. Семантичні особливості ядра уточнювальних конструкцій у науковому стилі сучасної англійської мови 277
Куц О. В. Однокомпонентні підметово-присудкові моделі речень у формально-граматичній парадигмі речення 278
Стежко Ю.Г. Українська мова: рух до автентичності 280
Хоменко Н. П. Філологічна освіта у школі: сучасний стан, проблеми і перспективи розвитку 282
Чечельницька Г. В. Стилістичне функціонування художнього порівняння в тексті 284
Хоружева Л. Є., Юнак В. Г. Інноваційні технології в навчанні українській мові за професійним спрямуванням магістрантів-іноземців спортивних спеціальностей 285
Tsys J. O. Authorial Point of View Representation: Case Study of the Author's Remarks in Oscar Wilde's Plays 287
ІНФОРМАЦІЯ ПРО АВТОРІВ 290

Наукове видання

Науковий редактор

О.Ю.Висоцький

У 45 **Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах.** Матеріали II Всеукраїнської наукової конференції. 24-25 березня 2017 р., м.Дніпро. Частина І. / Наук. ред. О.Ю.Висоцький. – Дніпро: СПД «Охотнік», 2017. – 302 с.

У збірник вміщено матеріали Другої Всеукраїнської наукової конференції «**Україна в гуманітарних і соціально-економічних вимірах**», що присвячені осмисленню проблем сучасної Україні в соціальному, політичному, історичному, філософському, культурологічному, філологічному, правовому, економічному, педагогічному та інших дискурсах, визначенню дієвих заходів та оптимальних шляхів подолання негативних та кризових явищ у різноманітних сферах української дійсності. Рекомендовано для студентів, аспірантів і викладачів вищих навчальних закладів, науковців.

СПД «Охотнік» В.С.

49040, м. Дніпро, Запорізьке шосе, буд.40, к. 194.

Код за ДРФО 1708213264

Свідоцтво И № 816689 від 01.01.2011.

Здано на складання 14.03.17. Підписано до друку 15.03.17. Формат 60х84/16.
Папір офс. Друк різографічний. Гарнітура Times. Умовн.друк.арк. 9,00.
Умовн.фарб.-відб. 25,72. Обл.-видавн. арк. 26,05. Наклад 300 прим. Зам. № О_6390